

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 33, št. 1 *Ljubljana 2010*

arhivi

UDK 930.25 (497.12) (05)

UDC 930.25 (497.12) (05)

ISSN 0351-2835

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije

Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens

Gazzetta dell'Associazione archivistica e degli archivi in Slovenia

The Gazette of the Archival Association and Archives of Slovenia

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© 2010 Arhivsko društvo Slovenije

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p. p. 21, SI-1127 Ljubljana

telefon: (01) 241 42 47

telefaks: (01) 241 42 69

e-pošta: jure.volejak@gov.si

http://www.arhivsko-drustvo.si/publikacije/ads__publikacije.htm

Odgovorni urednik: Jure Volčjak (Ljubljana)

Tehnična urednica: Barbara Žabota (Ljubljana)

Uredniški odbor: dr. Zdenka Bonin (Koper), Igor Filipič (Maribor), dr. Boris Golec (Ljubljana), Maja Gombač (Ljubljana), Aleksander Lavrenčič (Ljubljana), Ivan Lovrenčič (Ptuj), mag. Elvis Orbanić (Pazin), dr. Slavica Tovšak (Maribor), Ivanka Uršič (Nova Gorica), dr. Peter Wiesflecker (Gradece), dr. Ivanka Zajc-Cizelj (Celje)

Redakcija te številke je bila zaključena: 20. maja 2010

Revija izhaja dvakrat letno. Cena posamezne številke je 12,50 EUR.

Lektorica: Eva Blumauer

Prevodi: Alenka Hren (angleščina), Wolfgang Zitta (nemščina)

Fotografska dela: Tina Arh

UDK: Alenka Hren

Izdajo so omogočili: Ministrstvo za kulturo, Javna agencija za knjigo RS in Arhivsko društvo Slovenije

Poslovni račun: NLB d. d. Ljubljana, 02083-0019446150

Računalniški prelom in oblikovanje: Franc Čuden, MEDIT d. o. o., Notranje Gorice

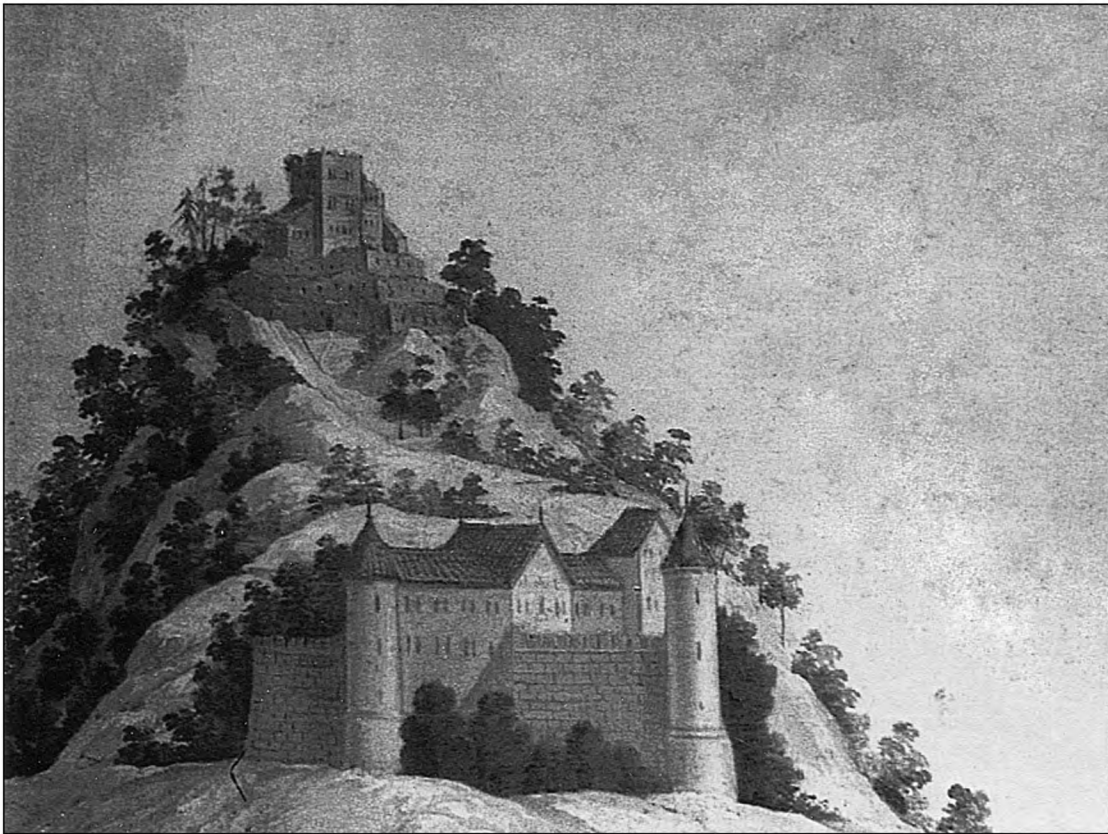
Tisk: Grafika-M s. p.

Naklada: 400 izvodov

Revija Arhivi je vključena v naslednje podatkovne baze: COBISS (Slovenija); Historical Abstracts, America: History and Life, ABC-CLIO (Združene države Amerike); Centro de Información Documental de Archivos (Španija); Institut für Archivwissenschaft der Archivschule Marburg (Nemčija); EBSCO Publishing (Združene države Amerike)

Na naslovnici: Grb plemiške družine grofov Attems (foto: Barbara Žabota, ZAL).

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 33, št. 1 *Ljubljana 2010*

Na predhodni strani: Upodobitev gradu Vipavski Križ na rodovniku družine Attens (iz knjige »Nobilita della Contea«, str. 42).

KAZALO

ČLANKI IN RAZPRAVE

Aida Škoro Babić , Bosansko dubrovniški odnosi (1. del)	9
Metka Bukošek , Stanje sodišč na Celjskem leta 1945	23
Maja Gombač , Kulturni posredniki. Časnikarice, modistke, krojači, šivilje, trgovci, fotografi, ilustratorji	39

IZ PRAKSE ZA PRAKSO

Maja Kološa , Slovensko-angleško-nemški glosar arhivske terminologije	61
Poročilo o delu strokovne skupine za fonde in ustvarjalce s področja gospodarstva v letu 2009 (Nina Gostenčnik)	90

IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK

Tanja Martelanc , »Nel Castello di S. Croce ...«. Plemiški inventarji družine Attems-Heiligenkreuz v Državnem arhivu v Gorici	91
Matevž Košir , Človeštva največja sramota je vojna. Zapiski Ivana Gorjupa v Opčinah in Trstu iz let 1914–1919	107
Jernej Križaj , Pregled delovanja Komisije za registracijo dajatev za narodnoosvobodilno vojsko 1954–1956	129
Katja Šturm , Katoliška cerkev v oddajah TV Slovenija 1968–1990	137

O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH

Konferenca CITRA na Malti ter dogajanje v ICA/EURBICA (Natalija Glažar)	153
Poročilo o udeležbi na Jesenski arhivistični šoli 2009 (Autumn archival school 2009), Grljan in Trst, 9.–14. 11. 2009 (Mitja Sadek)	161
24. arhivsko zborovanje, Dolenjske Toplice 14.–16. oktober 2009 (Dragan Matić)	163
Poročilo o konferenci FIAT-a/IFTE v Pekingu. Novi svet in »New Deal« za arhive (Aleksander Lavrenčič)	166

OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH

PUBLIKACIJE

Danijela Juričić Čargo, Lilijana Žnidaršič Golec, Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije. Zvezek 2: Urbarji v upravnih in rodbinskih fondih ter v delu fonda Terezijanski kataster za Kranjsko (Matjaž Bizjak)	173
Vodnik po urbarjih in urbarialnih registriranih štajerskih arhivov (Tone Ravnikar)	174
Gradivo za zgodovino Maribora, 34. zv., Evangeličanska postojanka pri gradu Betnava pri Mariboru 1588–1600 I. (Boštjan Zajšek)	176
Jože Mlinarič – Jože Curk, Dominikanski samostan na Ptujju (France M. Dolinar)	177
Jure Maček, Dr. Franc Kovačič v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor: osebni fond (Gordana Šovegeš Lipovšek)	180
Zorka Skrabl, Meta Matijević: Novomeška trgovina in trgovci (Brane Kozina)	182
Gordana Šovegeš Lipovšek: Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu županije Zala v Zalaegerszegu (Jure Maček)	183
Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor (Slavica Tovšak)	184

Nina Gostenčnik, Hidromontaža skozi čas (Boštjan Zajšek)	186
Rudolf Badjura, pisec prvih slovenskih turističnih vodnikov (Slavica Tovšak)	187
Žarko Lazarević, Plasti prostora in časa (Iztok Ilich)	188
Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja (Leopold Mikec Avberšek)	190
Grgarski zbornik (Vojko Pavlin)	198
Andrej Studen, Pijane zverine. O moralni in patološki zgodovini alkoholizma na Slovenskem v dobi meščanstva (Iztok Ilich)	200
Mike Figgis: Kako narediti film z digitalno tehnologijo: priročnik za filmske zanesenjake (Aleksander Lavrenčič)	202
TUJI ČASOPISI IN REVIJE	
La gazette des archives št. 180–181 (Polona Mlakar)	205
Archive Zones 71 (jesen 2009); 72 (zima 2010) (Aleksander Lavrenčič)	205
RAZSTAVE	
Soške elektrarne Nova Gorica 1947–2007 (Aleksandra Pavšič Milost)	207
Mesto Ptuj leta 1967 v filmu Nevidni bataljon. Razstava Zgodovinskega arhiva na Ptuj v mestnem kinu Ptuj, 25. november 2009 (Nataša Majerič Kekec, Katja Zupanič)	208

INDEX

ARTICLES AND PAPERS

Aida Škoro Babić , Relations between Bosnia and Dubrovnik (Part 1)	9
Metka Bukošek , Courts in the Celje district in 1945	23
Maja Gombač , Cultural mediators : women journalists, modistes, tailors, dressmakers, merchants, photographers, illustrators	39

FROM PRACTICE FOR PRACTICE

Maja Kološa , Slovene-English-German glossary of archival terminology	61
Report on the work of the expert group dealing with fonds and records creators in the field of economy in 2009 (Nina Gostenčnik)	90

FROM THE ARCHIVAL FILES AND COLLECTIONS

Tanja Martelanc , »Nel Castello di S. Croce ...«. The inventories of the noble family of Attems of <i>Sveti Križ</i> (Santa Croce) in the Gorizia State Archives	91
Matevž Košir , War is man's biggest shame. Records of Ivan Gorjup in Opčine and in Trieste 1914-191	107
Jernej Križaj , Operations of the Commission for the registration of loans granted to the national liberation army 1954-1956	129
Katja Šturm , The Catholic Church in the broadcastings of TV Slovenia between 1968 and 1990	139

ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVES AND THE CONFERENCES

CITRA Conference in Malta and ICA/EURBICA current activities (Natalija Glažar)	153
Report on participation at the Autumn archival school 2009, Grljan and Trieste, November 9-14, 2009 (Mitja Sadek)	161
The 24 th conference of the Archival Association of Slovenia, Dolenjske Toplice, October 14-16, 2009 (Dragan Matić)	163
Report on FIAT/IFTA conference in Beijing. New world and »New Deal« for archives (Aleksander Lavrenčič)	166

REVIEWS AND REPORTS OF THE PUBLICATIONS AND EXHIBITIONS

PUBLICATIONS

Danijela Juričič Čargo, Lilijana Žnidaršič Golec, Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije. Zvezek 2: Urbarji v upravnih in rodbinskih fondih ter v delu fonda Terezijanski kataster za Kranjsko (Matjaž Bizjak)	173
Vodnik po urbarjih in urbarialnih registriranih štajerskih arhivov (Tone Ravnikar)	174
Gradivo za zgodovino Maribora, 34. zv., Evangeličanska postojanka pri gradu Betnava pri Mariboru 1588-1600 I. (Boštjan Zajšek)	176
Jože Mlinarič – Jože Curk, Dominikanski samostan na Ptuju (France M. Dolinar)	177
Jure Maček, Dr. Franc Kovačič v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor: osebni fond (Gordana Šovegeš Lipovšek)	180
Zorka Skrabl, Meta Matjevič: Novomeška trgovina in trgovci (Brane Kozina)	182
Gordana Šovegeš Lipovšek: Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu županije Zala v Zalaegerszegu (Jure Maček)	183
Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor (Slavica Tovšak)	184
Nina Gostenčnik, Hidromontaža skozi čas (Boštjan Zajšek)	186
Rudolf Badjura, pisec prvih slovenskih turističnih vodnikov (Slavica Tovšak)	187

Žarko Lazarević, Plasti prostora in časa (Iztok Ilich)	188
Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja (Leopold Mikec Avberšek)	190
Grgarski zbornik (Vojko Pavlin)	198
Andrej Studen, Pijane zverine. O moralni in patološki zgodovini alkoholizma na Slovenskem v dobi meščanstva (Iztok Ilich)	200
Mike Figgis: Kako narediti film z digitalno tehnologijo: priročnik za filmske zanesenjake (Aleksander Lavrenčič)	202
FOREIGN NEWSPAPERS AND MAGAZINES	
La gazette des archives Nr. 180–181 (Polona Mlakar)	205
Archive Zones 71 (Autumn 2009); 72 (Winter 2010) (Aleksander Lavrenčič)	205
EXHIBITIONS	
The company Soške elektrarne Nova Gorica 1947–2007 (Aleksandra Pavšič Milost)	207
The city of Ptuj in 1967 as featured in the film »The Invisible Battalion«. Exhibition of the Historical Archives of Ptuj held at the Ptuj City Cinema, November 25, 2009 (Nataša Majerič Kekec, Katja Zupanič)	208

Navodila avtorjem prispevkov za ARHIVE

1. ARHIVI, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije so osrednja slovenska arhivska revija, ki spremlja širok spekter arhivskih vprašanj. V njej objavljamo prispevke s področja arhivistike, (upravne) zgodovine, zgodovinskih pomožnih ved, vede o virih, arhivske teorije in prakse ter vsakdana slovenskih arhivov.
2. Prispevke sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo Arhivov, Arhivsko društvo Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana; tel. (01) 24 14 247, e-pošta: jure.volcjak@gov.si.

Pri tem prosimo, da se držite sledečih navodil:

- ⇨ Prispevki morajo biti oddani v dvojni obliki: v elektronski obliki in odtisnjeni na papir (razmik 1,5 vrstice).
- ⇨ Vsi članki gredo pred objavo v recenzijo. Pozitivna recenzija je pogoj za objavo članka.
- ⇨ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirke* naj obsegajo do 1,5 avtorske pole (24 standardnih strani), za ostale rubrike pa pol avtorske pole (8 strani).
- ⇨ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirke* morajo obvezno vsebovati izvleček v obsegu do maksimalno 10 vrstic, ključne besede, primerne za indeksiranje, in povzetek v obsegu do maksimalno 30 vrstic. Pred povzetkom mora biti naveden spisec virov in literature.
- ⇨ Avtor naj navede svoj polni naslov, naziv oz. poklic, delovno mesto in naslov ustanove, kjer je zaposlen, tel. številko in e-pošto.
- ⇨ Opombe morajo biti pisano enotno pod črto. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literature.
- ⇨ V poglavju Viri in literature morajo biti sistematično navedeni vsi viri in vsa literature, navedena v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, časopise, itd. Gradivo se navaja v abecednem vrstnem redu.
- ⇨ Citiranje arhivskih virov: navedemo arhiv, oznako fonda ali zbirke, ime fonda ali zbirke, po potrebi št. fasciklov ali škatel. Primer: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 1.
- ⇨ Citiranje literature (monografij): navedemo priimek in ime avtorja: *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*. Kraj: založba in leto izida. Primer: Merku, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- ⇨ Citiranje literature (člankov): navedemo priimek in ime avtorja: *naslov članka. Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko še letnik, leto, številko in stran; za zbornik (ime urednika), kraj in leto izida in strani. Primer za periodiko: Matijevič, Meta: Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. *Arhivi* 26 (2003), št. 1, str. 221–226. Primer za zbornik: Bizjak, Matjaž: Gutenberg in briksenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. *Ad fontes. Otoprepčev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, str. 225–269.
- ⇨ Slikovno gradivo (fotografije, mikrofilmski posnetki, skenirano gradivo, izjemoma tudi dobre fotokopije) mora biti obvezno priloženo posebej. Slikovno gradivo naj bo označeno s številko podnapisa. Prispevkom o ocenah publikacij je treba obvezno priložiti fotografijo naslovnice.
- ⇨ Uredništvo ima pravico prispevke jezikovno lektorirati; lektorske popravke navadno vnesejo avtorji sami. Korekture načeloma opravi uredništvo.
- ⇨ Prispevkov ne vračamo; o zavrjenih prispevkih avtorje obvestimo.
- ⇨ Avtorje prosimo, da upoštevajo zgornja navodila. Ob morebitnih nejasnostih je uredništvo na voljo za pojasnila.
- ⇨ Članki in prispevki, objavljeni v tiskani reviji, so objavljeni tudi na spletni strani Arhivskega društva Slovenije. Avtorji tako z objavo tiskane verzije soglašajo tudi z objavo spletne verzije.
- ⇨ **Rok za oddajo prispevkov** za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirke* za prvo številko je **1. maj**, za drugo številko pa **1. oktober**! Rok za oddajo prispevkov za ostale rubrike pa je za prvo številko **20. maj**, za drugo številko pa **20. oktober**!

Ljubljana, 1. 10. 2009

Uredništvo Arhivov

Notes for contributors for ARHIVI

1. ARHIVI, the Gazette of the Archival Association and Archives of Slovenia, is the central Slovenian archival journal. It deals with a wide range of archival issues and features articles from the field of archival science, (administrative) history, auxiliary sciences of history, primary source science, archival theory and practice, and daily activities of the Slovenian archives.
2. Manuscripts are to be sent to the editorial board at: Uredništvo Arhivov, Arhivsko društvo Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, Tel.: +386 1 24 14 247, e-mail: jure.volcjak@gov.si.

Authors should comply with the following instructions:

- ⇒ Papers should be submitted in electronic and printed form (1.5 spacing).
- ⇒ Before being published, all papers are reviewed. Papers are published only if they receive positive review.
- ⇒ Papers for the sections *Articles and papers*, *From practice to practice* and *From archival files and collections* should not exceed 24 pages, papers for other sections should not exceed 8 pages.
- ⇒ Papers for the sections *Articles and papers*, *From practice to practice* and *From archival files and collections* must include a maximum 10 line abstract, key words appropriate for indexing, and a maximum 30 line summary. List of sources and literature stands before summary.
- ⇒ Authors must state their full address, title or/and profession, work rank, title and address of the institution where the author works, phone number, and e-mail.
- ⇒ Footnotes are listed uniformly at the bottom of the page under the line. Footnotes include short references that are fully explained in »List of Sources and Literature«, together with abbreviations.
- ⇒ List of Sources and Literature includes a systematic recording of all sources and literature that are cited in notes. Archival sources, literature, journals etc. are stated separately in alphabetical order.
- ⇒ Citation of archival sources should be presented as follows: name of archival institution, reference number of archival fond or collection, title of archival fond or collection, when necessary also the number of archival fascicles or boxes. Example: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 1.
- ⇒ Citation of literature (books) should be presented as follows: Surname and first name of the author: *title (and subtitle) of the work (in italics)*. Publishing place: publisher and publishing year. Example: Merku, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- ⇒ Citation of literature (articles) should be presented as follows: Surname and name of the author: title of the article. *Title of the journal or miscellany (in italics)*, for journals also volume, year, number and page; for miscellany also (the name of the editor), publishing place, publishing year and page. Example for articles in journals: Matijević, Meta: Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. *Arhivi* 26 (2003), no. 1, pp. 221–226. Example for articles in miscellanies: Bizjak, Matjaž: Gutenberg in briksenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. *Ad fonts. Otorepčev zbornik* (ed. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, pp. 225–269.
- ⇒ Illustrations (photographs, microfilms, scans, (exceptionally) also good quality photocopies) must be submitted separately. Illustrations must be marked with the number of caption. Reviews of publications must include the photo of the book cover.
- ⇒ Editorial board reserves the right to submit the papers for language proof reading. Proofs are sent to authors for correction. Other corrections of technical nature are done by editorial board.
- ⇒ Authors are notified about their papers being rejected by the editorial board.
- ⇒ Authors are kindly asked to follow these instructions. Should there be any uncertainties as to the mentioned instructions, please contact the editorial board for assistance.
- ⇒ Articles and papers that are published in the printed version of *Arhivi*, are also published on-line on the homepage of the Archival Association of Slovenia. By giving consent for the printed version of their papers, the authors also give their consent for the papers to be published on-line.
- ⇒ **Deadline for submission of papers:** papers for the sections *Articles and papers*, *From practice to practice* and *From archival files and collections* are to be submitted by May 1 for the first number, and by **October 1 for the second number!** Article for other sections are to be submitted by **May 20** for the first number and by **October 20** for the second number!

Ljubljana, 1. 10. 2009

Arhivi Editorial board

Članki in razprave

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 327(497.6:497.5Dubrovnik)"1189/1418"

Prejeto: 3. 5. 2010

Bosansko dubrovniški odnosi (1. del)

AIDA ŠKORO BABIĆ

mag. zgodovine, svetovalka III – arhivistka
Arhiv Republike Slovenije, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: aida.skoro@gov.si

IZVLEČEK

Dubrovnik je bil eden izmed tistih, ki se je že zgodaj začel uspešno pregovarjati in pogajati s sosedi ter s tem krepiti svoj gospodarski in politični položaj. Geografski položaj in seveda politične in družbene okoliščine pa so pripeljale do vzpostavitve komunikacije med Bosno in Dubrovnikom. Da sta Dubrovnik in Bosna sodelovala ter prihajala v najrazličnejše konflikte, nam dokazujejo meddržavne pogodbe in druge listine ter pisma, ki se hranijo predvsem v Državnem arhivu v Dubrovniku in so v veliki meri objavljeni v zbirkah virov.

KLJUČNE BESEDE: *Bosna, Dubrovnik, srednji vek, diplomacija, diplomatski odnosi, mednarodni odnosi, meddržavne pogodbe, zgodovina, jugovzhodna Evropa*

ABSTRACT

RELATIONS BETWEEN BOSNIA AND DUBROVNIK

Dubrovnik was one of those medieval cities that began to conduct successful talks and negotiations with their neighbours very early on, which in turn contributed to its economic and political strength. Communication between Bosnia and Dubrovnik was established based on their geographic location and political and social circumstances. The fact that Bosnia and Dubrovnik were indeed cooperating and also came into conflicts is proven by bilateral contracts, letters and other deeds, which today are kept mostly by the State Archives in Dubrovnik. They have, to a large extent, been published in numerous series of archival sources.

KEY WORDS: *Bosnia, Dubrovnik, Middle Ages, diplomacy, diplomatic relations, international relations, bilateral contracts, history, Southeastern Europe*

Uvod

Umetnost pogajanj, predvsem ureditev odnosov med državami, so obvladovali že v starem veku, in sicer v obliki vzdrževanja odnosov ter reševanja raznovrstnih vprašanj med posameznimi narodi. Sama beseda diplomacija izhaja iz grške besede diploma ('διπλόω', 'διπλόζω' = podvojititi, 'διπλόος' = dvakraten, dvojen) in v ožjem pomenu besede pomeni napisana plošča ali pisani sestavek iz dveh delov (tablice). In beseda diplomacija je sprva pomenila vedo o državnih spisih ali dokumentih, danes pa je to skupek pravil in več oblik za vzdrževanje odnosov med državami ter način reševanja odprtih medsebojnih vprašanj. Diplomacija kot umetnost v stikih med državami je nasproti nasilnim oziroma agresivnim sredstvom za rešitev sporov. Zato je prekinitev diplomatskih stikov znak resnejših zapletov, ki lahko privedejo do vojaškega spopada.¹

V srednjem veku ni bilo organizirane diplomacije. To, kar danes imenujemo diplomatski posli, so takrat opravljali duhovniki, pravniki in tudi trgovci. Cerkev je z različnimi narodi v obdobju njihove selitve urejala svoje interese ter posredovala pri zadevah, ki so zadevale druge. Nastala je papeška pisarna, ki je delovala na svoj način. Posebne misije z diplomatskim značajem so nastajale v italijanskih mestih, ki so tekmovala med seboj. Prve primere vzdrževanja stalnih predstavništva pri tujih vladah najdemo pri Benečanih; prvi so začeli pošiljati svoje poslance na diplomatske misije.²

Med tistimi, ki so se že zgodaj začeli uspešno pregovarjati in pogajati s sosedi in drugimi mesti ali državami, je bil Dubrovnik, ki je bil kot »*communitas Ragusina*« (dubrovniška občina) prvič omenjen leta 1181. Tedaj je bil že živahno križišče kopenskih in pomorskih poti, to pa je dosegel s široko mrežo pogodb o prijateljstvu, miru, trgovini in plovbi.³ Za-

hodnoevropski kulturni krog je obdržal latinski jezik in tudi v Dubrovniku so v upravi, na sodiščih in v kulturi uporabljali latinščino. V komunikaciji s sosednimi srbskimi in hrvaškimi vladarji in velikaši so Dubrovčani pogosto uporabljali slovanski jezik, ki so ga pisali v latinici in včasih tudi v cirilici. Cirilico so Dubrovčani imenovali slovanska pisava, včasih tudi srbska ali raška. Da bi si zagotovili monopol na uvoz soli v sosednje dežele, so s svojimi sosedi sklepali pogodbe.⁴ Tako so leta 1189 sklenili pogodbo z bosanskim banom Kulinom, ki je tudi prva ohranjena listina v slovanskem jeziku in cirilici. Hkrati je bila ta listina obrazec trgovske pogodbe, ki so jo hoteli Dubrovčani vsiliti vsem deželam v zaledju.

Ban Kulin, podpisnik prve ohranjene slovanske listine, se je pojavil, ko je bila Bosna v okviru bizantinske države. Leta 1180 se je Kulin otresele bizantinske oblasti in vladal v Bosni do 1203. Na podlagi pogodbe med banom Kulinom in Dubrovnikom je moč sklepati, da je že takrat obstajala razmeroma urejena država z vladarjevo pisarno, uradniki (častniki). Torej je hkrati s formiranjem in razvojem srednjeveške bosanske države nastajala in se razvila tudi njena diplomatska služba. V času politične organizacije bosanskega ozemlja, obdobju od Konstantina Porfirogeneta⁵ do bana Kulina, je potekalo politično komuniciranje Bosne s sosedi.

Pogoj za notranjo stabilnost je bila zunanje-politična varnost, zanjo pa je bilo potrebno skrbeti s korektnimi političnimi odnosi. Smeri bosanske diplomatske dejavnosti so narekovali politični in ekonomski interesi bosanske države in tudi potrebe tistih držav, s katerimi je Bosna podpisovala pogodbe in dogovore. Meddržavna trgovinska pogodba z Dubrovnikom kaže tudi, da je proizvodnja v Bosni napredovala do stopnje, na kateri je lahko potekal obsežnejši blagovni promet. Objektivne okoliščine so napotile Bosno na diplomatske stike z Dubrovnikom, Benetkami in Ogrsko, v interesu teh pa je bilo, določene svoje potrebe urejati z Bosno. V diplomatskih stikih z omenjenimi partnerji je bila Bosna šibkejša stran tako v ekonomskem kot tudi v političnem pogledu, vendar se je trudila zagotoviti enakopraven položaj. Njene odnose z Dubrovnikom je motivirala in označevala pretežno trgovinska menjava, do izraza pa so prihajali tudi drugi motivi.⁶

¹ Prim. Diplomatski odnosi, *Vojna enciklopedija*, 2, str. 446–447; Diplomacija, *Enciklopedija Jugoslavije*, str. 1–4; Diplomacija, *Enciklopedija Jugoslavije*, v sl. j., str. 489–491; <http://bs.wikipedia.org/wiki/Diplomatija>

² Prim. Potemkin: *Zgodovina diplomacije I. del*, str. 78–81, Pavlović: Diplomacija Dubrovačke Republike uoči njezina pada, str. 281–308; Križman: *O dubrovačkoj diplomaciji*.

³ Sredozemlje je v 12. stoletju stopilo v cno najpomembnejših obdobj svoj ekonomski zgodovini. Jadranska pomorska pot je dobila izredno velik gospodarski pomen in je z ekonomskim napredkom južnoslovanskih dežel v zaledju Balkana Dubrovniku dajala izredne razvojne možnosti. Tako so Dubrovčani opravljali posredniško vlogo in trgovino z različnim blagom med deželami v zaledju in sredozemskimi ter jadranskimi tržišči. Že v 12. stoletju so dokumentirani tudi trgovski odnosi med istrskimi mesti in Dubrovnikom (ohranjena pogodba z Rovinjem iz leta 1188 prča o obnovenju prejšnjega sporazuma o »večnem miru«). Več o tem

glej: Voje: Fragmenti o trgovskih odnosih, str. 403–408; Poretić: *Povijest Dubrovnika do 1808*; Voje: *Kreditna trgovina*.

⁴ Kovačević-Kojić: Dubrovački arhiv, str. 69–73.

⁵ Bosna se namreč prvič omenja sredi 10. stoletja v spisu Konstantina Porfirogeneta 'De administrando imperio'. Primerjaj: Knezović: Bosna i Hercegovina od seobe naroda, str. 182–184.

⁶ O gospodarskem razvoju in trgovini v Bosni ter prisot-

Listine bosanskih vladarjev so napisane na pergamentu. Nekaj izjem je med listinami zadnjega bosanskega kralja Stjepana Tomaševića; bile so napisane na papirju. Tudi pisma in preostali dokumenti iz časa banov so napisani na pergamentu. Tvrtko I. (prvi bosanski kralj) je za pisma in druge dokumente uvedel papir; dotlej so ga uporabljali le za prepise. Bosanske listine kažejo poleg dubrovniškega, ogrskega in raškega vpliva tudi svoje specifične lastnosti. Najznačilnejša je, da listine notranjega upravnega značaja nimajo križa kot simbolične invokacije. Druga posebnost je ta, da je bosanska pisarna med sankcijami navajala le duhovne kazni in ne materialnih, kot so jih v sosednji Raški ali zahodni Evropi. Konec 14. stoletja so nastajale dvorne pisarne tudi na dvorih bosanskih velikašev, posebno humskih.⁷

Da sta Dubrovnik in Bosna nekaj stoletij lahko shajala skupaj in sodelovala ter prihajala v najrazličnejše konflikte, nam dokazujejo meddržavne pogodbe in druge listine ter pisma, ki jih hranijo

[<http://sarajevo.isgreat.org/sarajevo/saremember/grbtvrtko.jpg>] 17.05.2010

nosti Dubrovčanov (trgovcev, mojstrov) v Bosni glej: Kovačević-Kojić: Privredni razvoj srednjevjekovne bosanske države, str. 85–190; Kovačević-Kojić: *Trgovina u srednjevjekovnoj Bosni*.

⁷ Veliko število bosanskih in humskih srednjevjekovskih listin je obdelal Gregor Čremošnik. Prim. Čremošnik: Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka III, str. 273–336.

predvsem v Državnem arhivu v Dubrovniku in so v veliki meri objavljeni v zbirkah virov.⁸

Obdobje od 1189 do 1321

V 12. stoletju so se dogajale politične in družbene spremembe, s katerimi so se krepile osnove bosanske državne tvorbe. S tem pa so bili ustvarjene ugodne možnosti za razvoj neagrarnih gospodarskih vej, predvsem trgovine. Tako tudi bosansko-dubrovniške odnose v prvi vrsti povezujemo z gospodarskimi interesi.

Po smrti bizantinskega cesarja Manuela Komnena (1180) je prenehal dolgoletni bizantinski pritisk na Bosno in z nastankom samostojne srbske države Stefana Nemanje ter njegovih naslednikov je bila pretrgana neposredna vez z Bizancem.⁹ Kulin je bil sicer prisiljen priznati ogrsko oblast, vendar je Bosni uspelo zadržati določeno samostojnost znotraj meja. Da bi utrdili notranjo strukturo, so se srbski in bosanski vladarji trudili povečati trgovski promet in pritegniti tuje trgovce, v prvi vrsti Dubrovčane. Tako sta srbski župan Stefan Nemanja (1186) in nato tudi bosanski ban Kulin (1189) izdala listini, s katerima Dubrovčanom dajeta svobodo gibanja na njunem ozemlju. Listina bosanskega bana Kulina je prvi omenjeni stik med Dubrovnikom in bosansko državo.¹⁰

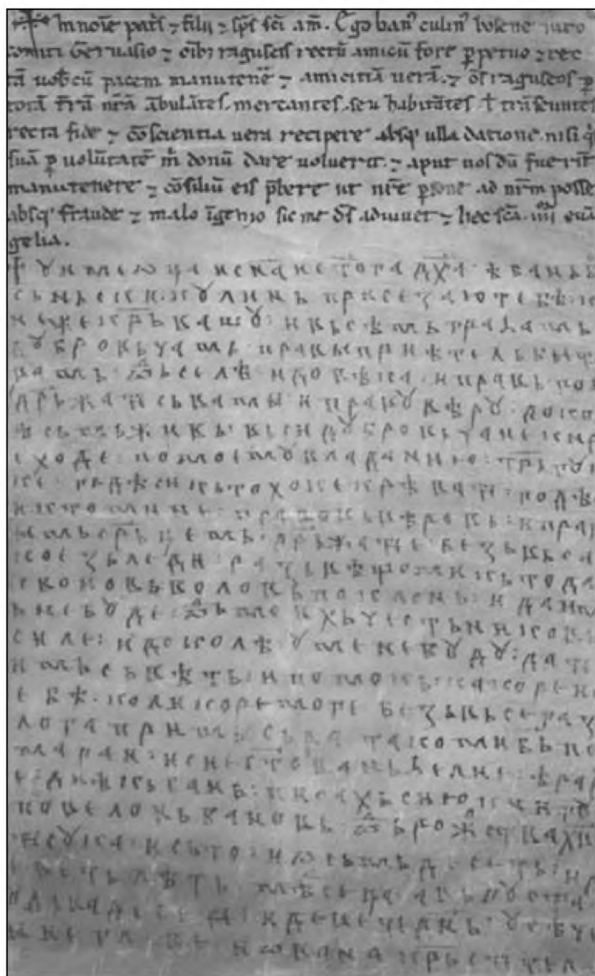
Listino je ban Kulin izdal leta 1189 v latinščini in slovanščini. V njej prisega in se obvezuje knezu Krvašu in Dubrovčanom, da bo za zmeraj njihov prijatelj. S to listino je dovolil Dubrovčanom trgovati v Bosni, bivati v njej in potovati po njej, ne da bi plačevali davek, a z izjemo tistega, kar bi dali prostovoljno. Bosanski uslužbenci (činovniki) jim niso smeli storiti nič slabega, sam pa se v listini obvezuje, da jim bo svetoval ter pomagal po svojih močeh.

⁸ Kovačević-Kojić: Dubrovački arhiv kao, str. 70–73.

⁹ Več o zgodnjem razvoju bosanske države glej: Perojević: Ban Borić i Ban Kulin, str. 196–214.

¹⁰ Miklosich: *Monumenta Serbica*, str. 1–2. Latinski prevod najdemo pri Ljubić: *Listine o odnošajih III*, str. 388:

»U ime oca i sina i svetoga duba. Ja ban boš'nski Kulin prisezaju tebi knežg Krvašu, i vsim građam dubrovčam pravi prijatelj biti vam od sele i do vika, i prav goj držati s vami ipravo viru, do kole sam živ. Vsi Dubrovčane kaže hode po mojem vladaniju, trgujuće, gli si kto boće kretati, gode si kto mine, pravov virov i pravim srcem držati je bez vsakoje zledi, razve što mi kto da svojov voljov poklon, i da im ne bude od mojih častnikov sile, i do kole u mene budu, dati im svit i pomoć kakore i sebi, kolikor može, bez vsega zloga primisla, tako mi bog pomagaj i sije sveto evanđelije. Ja Radoje dijak bana pisah siju knjigu poveljov banov od rožđstva Hristova tisuća i sto osamdeset i devet lit, miseca avgusta u dvadeseti i deveti dan, usičenje glave Iovana Krstitelja.«

Listina bana Kulina

[http://www.google.si/imgres?imgurl=http://gdb.rferl.org/716B0B38-BB57-42C0-A809-A8FC34BA2CDC_w393_s.jpg&imgrefurl=http://haler.blogger.ba/arhiva/2009/09/01/2299560&usq=__mWLA2-9VCmsI9wuolFq-pVCibUE=&h=649&w=393&sz=68&hl=sl&start=102&um=1&itbs=1&tbnid=rTmOBnSeipnOM:&tbnb=137&tbnw=83&prev=/images%3Fq%3Dban%2Bkulina%26start%3D100%26um%3D1%26hl%3Dsl%26sa%3DN%26ndsp%3D20%26tbs%3Disch:1] 17.05.2010

Listino je v slovanskem jeziku napisal njegov dijak (oziroma kancler) Radoje. Pisec latinskega teksta pa ni omenjen z imenom. Iz listine je vidno, da je bila Bosna dubrovniško trgovsko območje. Vsekakor se moramo zavedati tudi, da Bosna v tem času ni imela obsega, kakršnega je imela pozneje – obsegala je le vzhodni del bodočega ozemlja (v zahodnem se je razprostirala Hrvaška). Treba je tudi poudariti, da je listina nastala kot plod pogajanj.

Listina bana Kulina predstavlja temeljni kamen v bosansko-dubrovniških odnosih, ki so se pozneje vedno bolj uspešno razvijali. Poleg trgovskih pove-

zav so Bosno z Dubrovnikom povezovali tudi cerkveni stiki, kajti bosanska škofija je spadala pod dubrovniško nadškofijo, kar je papež Celestin 13. marca 1192 spremenil, ko je bosansko škofijo podredil splitski nadškofiji.¹¹

Po IV. križarski vojni je Dubrovnik ostal brez vrhovnega gospodarja – Bizanca. Nad Dubrovnikom so leta 1205 zagospodarili Benečani. Pooblastilo bana Kulina je ostalo v veljavi tudi po tem kritičnem letu.

Bosanska zgodovina od smrti bana Kulina in do prihoda bana Mateja Ninoslava je nejasna. Za to tridesetletno obdobje med obema banoma so bili značilni krepitev in širjenje herezije (bosanske cerkve)¹² ter okrepljeni položaj fevdalcev v odnosu do osrednje oblasti. Zaradi okrepljene herezije, ki se je začela širiti iz Bosne tudi v Slavonijo ter zaradi povezav bosanskih heretikov z zahodnimi heretičnimi cerkvami, se je povečala dejavnost papeške kurije v zvezi s tem problemom. V Bosno so prihajali papeški legati, začele so se tudi priprave na križarsko vojno.

Ban Matej Ninoslav (1232–ok. 1249)¹³ v teh okoliščinah ni bil v zavidljivem položaju. Zaradi pritiskov rimske kurije je prišel tudi v spor z bosanskimi fevdalci.¹⁴ Ker ukrepi rimske kurije niso bili uspešni, je sledil križarski pohod na Bosno pod vodstvom hercega Hrvatske Kolomana. Bosna naj bi bila podrejena neposredno Ogrski, tako da se je križarski pohod prelevil v osvajalno vojno. Zaradi drugačnega cilja vojne se je ban Ninoslav obrnil proti Rimu in Ogrski ter skupaj z bosanskim plemstvom organiziral odpor. Vojna se je začela 1235 in je trajala štiri leta (Kolomanova vojska je zasedla le obrobne pokrajine, vendar odpora ni zlomila).

¹¹ Perojević: Ban Borić i Ban Kulin, str. 208.

¹² Zgodovina bosanske herezije oziroma bosanske cerkve je tesno povezana s srednjeveško Bosno in njenim delovanjem. O sami strukturi, nauku in delovanju glej: Škoro: *Bosanska cerkev*, Škoro: *Gost Radin*, Babić: *Bosanski heretiki*, Dragojlović: *Krstjani i jereitička crkva bosanska*, str. 30; Čošković: *Ustrojstvo crkve bosanske*, str. 61–83; Mandić: *Bogomilska crkva bosanskih krstjana*.

¹³ Več o samem obdobju vladanja bana Mateja Ninoslava glej: Perojević: Ban Matej Ninoslav, str. 219–231.

¹⁴ Fevdalci so nasprotovali banovi zahtevi, da bi vrnili župe in vasi, ki so jih prej upravljali. Najverjetneje je šlo za zemljiške posesti, na katerih je katoliška škofija uveljavljala fevdalno pravico (lahko predvidevamo, da so najverjetneje obstajale neke darovnice, na podlagi katerih se je ta pravica uveljavljala). V zgodovinopisju se je nasprotovanje bosanskega plemstva povezovalo z njihovim heretičnim prepričanjem. Vendar je treba k tej razlagi dodati in poudariti interes oziroma korist plemstva glede zemljišč. Seveda pa je križarsko-osvajalno vojno zagotovo pripomogla k temu, da se je bosansko plemstvo postavilo v bran bosanski hereziji (bosanski cerkvi) in postalo njihov simpatizer. Več o tem glej Perojević: Ban Matej Ninoslav, str. 221.

Ban Ninoslav je medtem okrepil živahne trgovske zveze z Dubrovnikom in Dubrovniku izdal nedatirano pooblastilo (najverjetneje nekje do marca 1235), v katerem se sklicuje na Kulinov privilegij, obnavlja pa ga z nekoliko drugačnimi besedami.¹⁵ Zanimivo je, da Matej Ninoslav Dubrovčane imenuje Vlasi, to pa napeljuje na sklepanje, da je bilo večinsko prebivalstvo v tem času v Dubrovniku romansko. Prebivalca Bosne, ki je v tem času poleg male začetne Bosne obsegala še Usoro, Soli in začetni del Donjih Krajev, pa imenuje Srb. Ali je ta izraz uporabil, ker naj bi bila Bosna v teh mejah etnično srbsko območje ali pa zato, ker so se Dubrovčani »navadili« dopisovanja s Srbi in je za boljše razumevanje posplošil prebivalce, je težko oceniti.¹⁶ Odredba, ki je v listini bana Kulina ni, pravi, da v morebitnem sporu zaradi dolgov upnik Srb – Bosanec toži Vlaha – Dubrovčana pred dubrovniškim knezom, upnik Vlah – Dubrovčan pa dolžnika Srba – Bosanca pred banom. Represalije so bile prepovedane.

Tudi druga Ninoslavova listina je brez datuma. Izdana je bila v obdobju med letoma 1235 in 1240.¹⁷ Sestavljena je v duhu prejšnje listine in poleg drugega poudarja, da Dubrovčani niso dolžni plačevati kakršnekoli desetine. Zapisano je tudi, da bo v morebitni vojni med Dubrovnikom in Srbijo ban varoval Dubrovčane v Bosni, zapisana je tudi banova pravica do prostega dostopa v Dubrovnik. Tretja in četrta Ninoslavova listina, ki sta bili namenjeni Dubrovniku, sta datirani, in sicer sta nastali leta 1240 in 1249.¹⁸ Obe sta bolj obširni od prvih dveh in sta si zelo podobni. V obeh je omenjeno, da Dubrovčani v Bosni niso dolžni plačevati nikakršne obveznosti ter da bo ban v morebitni vojni med Dubrovnikom in Srbijo štítil Dubrovčane v Bosni. Tudi v teh dveh listinah je klavzula o

reševanju medsebojnih sporov pred knezom oziroma banom in pojavljata se tudi izraza Vlah in Srb. Obe listini dokazujeta, da je bila banova oblast v Bosni v obdobju podpisovanja obeh listin čvrsta.

Minilo je nekaj desetletij po izdaji teh listin brez vsakršne meddržavne pogodbe med Dubrovnikom in Bosno, vendar se je princip, ki je bil v teh bosanskih listinah zapisan (da Dubrovčani iščejo pravico proti Bosancem pri banu ter da Bosanci iščejo pravico proti Dubrovčanom pri knezu), zapisal v LII. poglavje tretje knjige dubrovniškega Statuta iz leta 1272. V tem času se je na bosanskem prestolu pojavil ban Prijezda I,¹⁹ ki je vladal pod neposrednim nadzorom ogrskega kralja.²⁰ Nasledila sta ga njegova sinova, Stjepan I. ter Prijezda II.; vladala sta skupaj. Stjepan I. Kotroman, ki je vladal vzhodnemu delu in je dejansko vladal Bosni, se je sorodstveno povezal z Arpadovci, Anžujci, Nemanjići, Šubići in še številnimi družinami velikašev po Srednji Evropi. V obdobju ogrske nadvlade, ki je trajala do konca 13. stoletja, je Bosna vsestransko nazadovala. Državno ozemlje je bilo razkosano in brez močne centralne uprave. Nadaljeval se je pregon heretikov in zaradi splošne pravne neurejenosti in negotovosti je slabela trgovina. Iz obdobja od Ninoslavove smrti do 20. let 14. stoletja ni ohranjena nobena trgovska pogodba z Dubrovnikom. Znano pa je, da so v tem obdobju Dubrovčani na veliko trgovali z bosanskimi sužnji, ki so dobili oznako, da so heretiki.²¹

Zaradi dinastičnih bojov je ogrsko državo ob koncu 13. stoletja zajela kriza. Tako so se močno okrepili veliki fevdalci v Dalmaciji in na Hrvaškem, predvsem bibrirski knezi Šubići. Pavle Bibrirski je razširil svojo oblast tudi na Bosno in se poimenoval »ban Hrvaške ter gospodar Bosne«. Ko je Mladen Šubić, brat hrvaškega bana Pavla Šubića, postal ban Bosne pod bratovim vrhovništvom, so se Dubrovčani začeli truditi, da bi tudi z njim vzpostavili sodelovanje. Bribirci so ostali v Bosni skoraj dve desetletji (1299–ok. 1320). Tako je 20. februarja 1304 dubrovniški Mali svet sprejel odločitev, da za

¹⁵ Stojanović: *Stare srpske povelje i pisma*, str. 6.

¹⁶ V krogih zgodovinarjev pa se med drugim pojavlja ugotovitev, da bi ta listina (in tudi listina iz leta 1333) bila prepis srbskih pisarjev, kar ne pojasnjuje uporabe termina Srb, ki se pojavlja tudi v poznejših listinah bana Ninoslava. Glej: Perojević: Ban Matej Ninoslav, str. 222–223, op. 17.

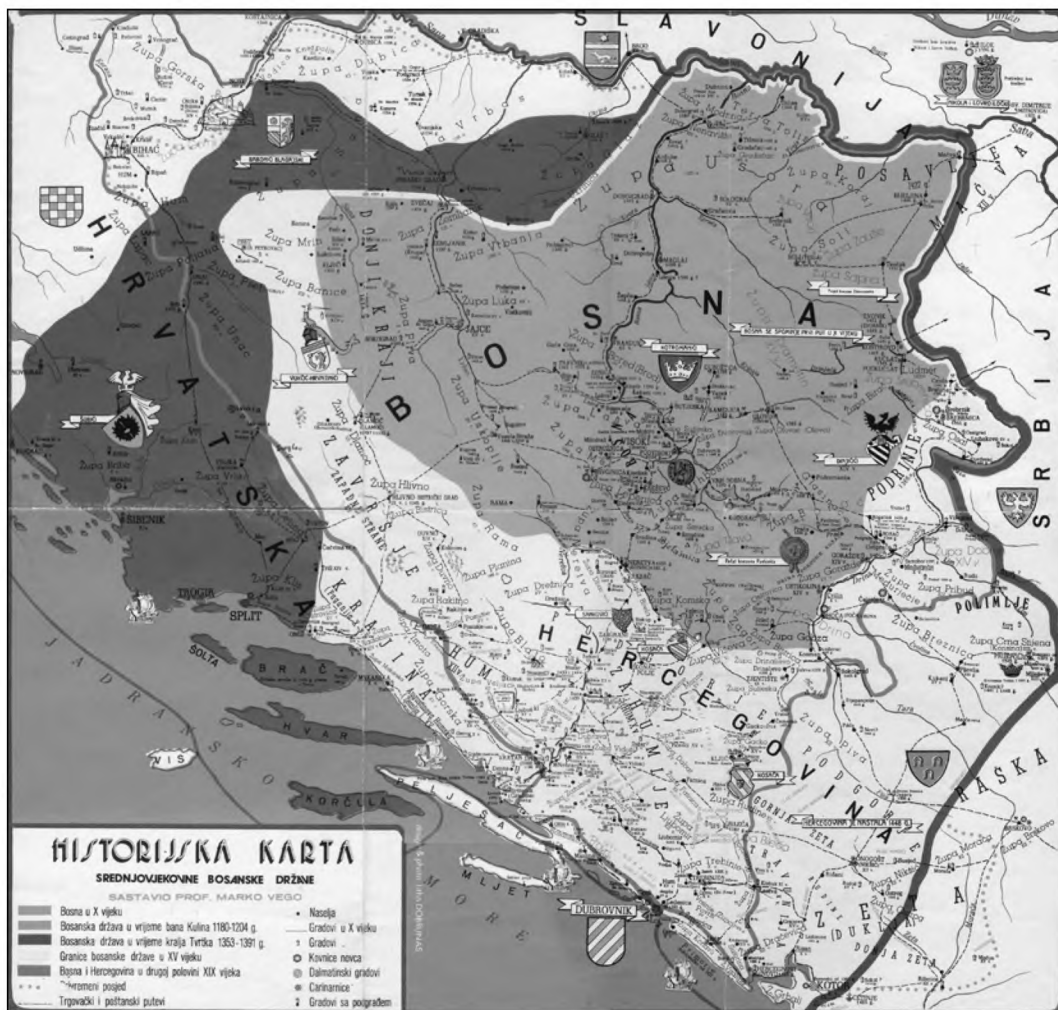
¹⁷ Stojanović: *Stare srpske povelje i pisma*, str. 7.

¹⁸ Ibid. str. 7–10; Miklosich: *Monumenta Serbica*, 32–34: »Аџ Матеј Стипан, по милости боꝗже велики бан босенски, с мойов братијов и с мойими болжарим, ки со ꙗде подписани, келнемо се тебе, Јакову Далџину, кнезу Дубровџком и всем властелом и все опџине градске ... да ви стоимо и вечни и тврди мир и и срџене љубве и в vsaku pravdu и по земље и по владаније наше да си будите свободно и пространо без vsake deseštine и бес никере инне данје ...«. Listino so odobrili naslednji bosanski velikaši: knez Ugrin, knez Radonja, kaznac Grdomil, kaznac Semijum, vojevoda, Purča Grubiša peharnik, kaznac Bjelhan, Jež Občenovičenić, Domaslav Gunetić, Hranislav Svračić, Radoje Drugović, Bersilav Banić, Kakmuž Odramčić, Vlkča Vlkasović.

¹⁹ Prijezda I. je vladal od leta 1254 do 1287 in po nekaterih virih naj bi bil začetnik vladarske rodbine Kotromanićev. Primerjaj: Perojević: Banovi Prijezda I. i Stjepan I. Kotroman, str. 232–238.

²⁰ Leta 1253 je ogrski kralj Bela IV. začel vojno proti Bosni in si jo podredil. (Ibid., str. 233.)

²¹ Prav Dubrovčani so na veliko trgovali in tudi posredovali v trgovini s sužnji. Sužnje so iz Dubrovnika peljali na različne konce Evrope. Trgovina s sužnji je bila dovoljena, če je bil suženj heretik. Primerjaj: Babić: Društvo srednjevijekovne bosanske države, str. 69–78; Solovjev: Trgovanje bosanskim robljem do god. 1661, str. 139–162; Čremošnik: Pravni položaj našeg roblja, str. 69–73.

[<http://en.academic.ru/pictures/ewiki/66/Bosna.jpg>] 17.05.2010

dobro in korist trgovcev ter mesta Dubrovnika izvolijo poslanca, ki bi odšel k banu Mladenu v Bosno. Istega leta je Mladen padel v boju in nasledil ga je Pavlov sin Mladen II. in leta 1304 postal knez Huma.²² Zaradi Huma sta bila Mladen II. Šubić in srbski kralj Uroš II. Milutin v kaj slabih odnosih, saj je srbski kralj menil, da Hum pripada njemu. Ko je po smrti očeta Pavla leta 1312 Mladen postal ban Hrvaške in Dalmacije, je zaradi Huma prišlo do vojne med banom Mladenom II. Šubićem ter srbskim kraljem Urošem II. (letih

1318–1319). Tu se je pokazala diplomatska sposobnost Dubrovčanov, ki so nastopili kot posredniki. Mir je bil sklenjen leta 1319. Podrobnosti niso znane, jasno je le, da je Mladen Šubić moral pustiti in se odreči Humu.²³

Za prvo obdobje bi lahko rekli, da so bosansko-dubrovniški odnosi sloneli le na trgovinskih pogodbah oziroma listinah o prijateljstvu, ki so omogočale prost prehod blaga in ljudi ter urejale morebitne nesporazume, ki bi pri prostem prehodu obeh lahko nastali. Vendar so se trgovinski apetiti spremenili v ozemeljske in preproste trgovinske pogodbe o sodelovanju so se spremenile v bolj kompleksne pogodbe, pojavljati pa so se začeli tudi večji spori, s tem pa je vedno bolj do izraza prihajala dubrovniška diplomacija.

²² Hum, Humska zemlja ali Zahumlje so imena, ki označujejo področja današnje Hercegovine (Hercegovina je dobila ime po hercegu Stjepanu Vukčiću Kosači, ki je v dobi zatona bosanskega kraljevstva gospodoval na Humski zemlji/ hercegovini zemlji). Hum je od sredine 12. stoletja do tridesetih let 14. stoletja skupaj z Zeto pripadal Raški. Tudi v Humu se je razširila herezija. Leta 1239 je Koloman v svojem križarskem pohodu z vojsko vdrl tudi na ozemlje zahodnega Huma, vendar se je potem umaknil. Primerjaj: Knezović: Bosna i Hercegovina od seobe naroda, str. 188–195.

²³ Več o tem glej: Perojević. Šubići gopodari Bosne, str. 239–249.

Obdobje od leta 1322 do 1353

Leta 1322 je prišlo do zloma oblasti Mladena II. Šubića, kar je zagotovilo oblast prejšnji bosanski dinastiji (Kotromanićem). Bosna, ki ji je Mladen II. vladal kot ban, se je osamosvojila. Pojavila se je namreč močna osebnost – bosanski ban Stjepan II. Kotromanić (1322–1353),²⁴ ki je obnovil moč bosanske države in jo tudi znatno povečal. Pridobil je Hum, primorsko Krajino, Zahodne strani ali Završje (župe Duvno, Livno in Glamoč, ki so od takrat naprej sestavni del Bosne) in še nekaj žup. S tem je Bosna izgubila srbsko naravo, postala je država s poudarjeno bosansko regionalno noto. Na dvoru se je pojavila in uveljavila raba ikavskega govora, to pa kaže na migracije prebivalstva z zahodnega dela države proti središču države, pa tudi naprej proti vzhodu. Ikavica je prisotna tudi v listinah bosanskega dvora tistega časa in tudi na stečkih.²⁵

Med pomembnimi ukrepi velja omeniti, da je leta 1326 uvedel carino v višini desetine vrednosti blaga. Carino so morali plačevati vsi dubrovniški in tudi drugi trgovci.²⁶ Dubrovniški vladi ni uspelo odpraviti te carine. Leta 1332 je bila sklenjena nova pogodba²⁷ med Bosno in Dubrovnikom, ki jo je

spisal dijak Priboje. Pogodba zelo natančno opredeljuje odnose, pravice, obveznosti ter sankcije.

V pogodbi iz leta 1332 se prebivalec Bosne ne imenuje več Srb, pač pa »Bošnjanim«. Pogodba je bila napisana v enakem smislu kot so bile prejšnje bosanske listine, ki so bile namenjene Dubrovniku, z enako osnovno poanto in prijateljskim tonom. Vendar je ta dokument obširnejši. Tudi v tej pogodbi je zapisano, da se Dubrovčan v morebitnem sporu z Bošnjanom obrne na sodišče v Bosni in obratno, Bošnjani na sodišče v Dubrovniku. Za Bosno je bilo ustanovljeno porotno sodišče. Ban si je pridržal pravico, da Dubrovčanu lahko sodi za umor. Potrebno bi bilo omeniti tudi odredbo, da mora bosanski ban v primeru vojne med Dubrovnikom in Bosno tistim Dubrovčanom, ki so nastanjeni v Bosni, dati šest mesecev časa, da se odselijo. V tej pogodbi so omenjena na novo osvojena bosanska območja (Završje: Livno, Duvno in Glamoč). Poudarjeno je, da vsi sklepi veljajo tako za porotno sodišče v Bosni kot tudi za Završje. Poleg desetih prič iz Bosne so omenjene tudi priče iz Završja. Ker v pogodbi ni odredbe, da carine ni potrebno plačevati, lahko sklepamo, da je banova odredba iz leta 1326 glede obvezne carine ostala v veljavi.²⁸

²⁴ Več o obdobju vladavine bana Stjepana II. Glej: Perojević: Stjepan II. Kotromanić, str. 250–285.

²⁵ Prim. Čremošnik: Bosanske i Humske listine, str. 304–307.

²⁶ *Monumenta ragusina* V, str. 193–194.

²⁷ 23. oktober 1332: »*Va ime otca i sina i svetago duba ... gospodin ban Stjepan utvrdi zakon, ki je prvo bio među Bosnom i Dubrovnikom, da zna vsaki človek, koji je zakon prvo bil. (1) Ako ima Dubrovčanin koju pravdu na Bošnjanimu, da ga pozove prid gospodina bana ili prid njegova vladaoca, roka da mu ne bude odgovoriti; (2) ako Bošnjanim zapsi, da nije duožan, a mu nareče priseći samošestu, koje ljubo postavi ban rod; (3) ako bude podoban od banova roda tko, da mu se porotnici od njegova plemena, koga mu hotenje; (4) a toj da se zna, da ne može tebej pobignuti, a veće ne može prid nikoga mu nareči; (5) ako li govori Bošnjanim na Dubrovčanina, da ga pozove prid Dubrovčani na porodu, ako zapsi, da mu nareče priseći samošestu; (6) koji su u Bosni, na svoju volju, a Dubrovčanin da može pobignuti treb, akoli prijeme, kojemu nareče Bošnjanim, a roka takođe da ne bude Dubrovčaninu, koji su u Bosnu ..., a koji u Završju takoje u Završju, a iniem u Završi, timi u Završi takoje porotnici da su i Bošnjanimu z Dubrovčani; (7) a kto Dubrovčanin ubije ili pošice u Bosni ili Bošnjanim Dubrovčanina, taj pravda da je prid gospodinom banom, a osu da grede banu na njih, ako bude svada Bošnjanim z Dubrovčaninom u Dubrovniči, da sudi knez dubrovački sudije, a globa općini; (8) ako ima svadu Dubrovčanin z drugom svojem u Bosne, gospodin ban da ne ima pečali, ako li se pozovu prid bana da dade osud gospodinu banu u što se osude; (9) ako Bošnjanim ubiti u Dubrovčanina z konja, a on bude ukraden ili ubušen, a pravi Dubrovčanin »moj je konj vlasti«, volja »ga sam kupio, ne znam od koga«, volja povije od koga je kupljen, volja priseže samošest, čist duoga da bude; (10) i ako Bošnjanim bude duožan, a pobigne iz Bosne z duogom, da mu nije vjere ni ruke od gospodina bana; (11) i ako Bošnjanim izme dobítak od dubrovački na viru i knjiga bude u Dubrovniči, ako knez i sudije pošlju, da je knjiga prava, da je virovana, da plati Dubrovčaninu i*

Stonski davek

V času spremembe na bosanskem bankem prestolu se je pojavil močan rod Branivojevićev, ki so bili naprej srbski obmejni poveljniki (zavladali so Stonskemu rtu in južno od Neretve). Po smrti srbskega kralja Uroša II. Milutina leta 1321 so se Branivojevići osamosvojili in zavladali na svojem

*bez pristavštine; (12) ako li tat ili busar uzme Dubrovčaninu u banovu vladanju, tko se uje da plati Dubrovčaninu bez pristavštine, a gospodinu banu vsaki šest volova na svoju glavu, i da se ne vrata, ako rat bude, česa bog uliši, među Bosnom z Dubrovnikom, da da gospodin ban Stipan rok Dubrovčanom 6 miseca da si pođu u Dubrovnik slobodno. Na to im je vira gospodina bana Stipana. A Dubrovčane da žiju humskom zemljom u njih zakonu u prvom. A ovomuj pisanju svidok župan Kriška i veliki vojvoda Vladislav Galešić i Vokosav Tepčić, Radosav Hlapenović, Stipko Radosalić, Miloš Vukasić, Stijan Družčić, Budisav Gojsalić, Vladislav Vuokasić, Mioten Draživojević, Pribisav Milobratić, a od Završja: župan Ivahan Prbilović, Vlatko Dobrovojević, čeonik Hlap, Ivan Budisalić, Dinoš Tiehoradović, Gojsav Vojsilović i Branoš Čeprić, knez Pavao Hrvatinić, Stanac Vojsalić. A siju knjigu pisa Priboje dijak veliki slavnoga gospodina bana Stipana, gospodina vsem zemljam bosanscem i humscem i donjem krajem gospodin ...«. Miklosich: *Monumenta Serbica*, str. 101–103; Stojanović: *Stare srpske povelje i pisma*, str. 43–45.*

²⁸ Kovačević: Razvoj i organizacija carina u srednjevjekovnoj Bosni, str. 230–233; Kovačević: *Trgovina u srednjevjekovnoj Bosni*, str. 15–17.

področju z močnimi pretenzijami, da bi se širili. Stjepan II. Kotromanić je sklenil osvojiti Hum, kjer so mu Branivojevići predstavljali velikansko oviro, hkrati so bili zaradi svojih osamosvojitvenih tendenc v sporu tudi s srbskim kraljem Urošem III. Dečanskim. Branivojevići so vznemirili tudi Dubrovčane. Bosanski ban Stjepan Kotromanić in Dubrovčani so leta 1326 sklenili zvezo proti Branivojevićem. Istege leta je prenehala njihova oblast v Humu. Bosanskemu banu je uspelo zasesti znaten del Huma, vendar mu ni uspelo zavladati na tem ozemlju. Oblast je prevzel Uroš III. Večji del Huma je sicer pripadal bosanskemu banu, vendar je do Stonskega rta vodil ozek trak srbskega državnega ozemlja. Vsekakor je bila trgovina močan razlog za različne politične ukrepe, ki so sledili potem. Ston in Stonski rt sta bila za dubrovniško pomorstvo od nekdaj velik problem, saj je ves promet potekal v obliki obalne plovbe. Ladjarji so morali, če so hoteli prepluti iz Mljetskega kanala do Neretvanskega kanala, pluti okrog celega polotoka Pelješac in tako za to plovbo porabili še nekaj dni več. Pri Prevlaki pa je bilo sicer mogoče od ene obale do druge priti peš v eni uri. Ker so blago pogosto pretovarjali in nosili po kopnem preko Prevlake na drugo obalo, je bil ta del pomembna točka za promet in je bila zavarovana s stonsko trdnjavo. Tako je gospodar trdnjave pomembno vplival na razvoj dubrovniške plovbe in trgovine.

Že leta 1326 so se Dubrovčani začeli truditi, da bi dobili Ston v svoje roke.²⁹ Takrat je Stonski rt (danes polotok Pelješac) s Humskim ozemljem spadal pod srbsko oblast. Jasno je bilo, da ga je srbski kralj želel obdržati, bosanski ban pa zasesti. In ta spor so Dubrovčani želeli obrniti v svojo korist. Leta 1327 so se obrnili na srbskega kralja, ki je zahteval prevelike vsote. Leta 1330 je prodrla bosanska vojska v južni del Huma in začela se je bosansko-srbska vojna. Zadnji boj v letih 1331–1332 je potekal za Stonski rt. Dubrovčani so spet videli ugoden trenutek, da bi si prilastili Stonski rt in Primorje ter zato razvili močno diplomatsko dejavnost tako z bosanskim banom kot tudi s srbskim kraljem. Najprej so bili posredniki med obema silama, na koncu pa so želeli položaj obrniti sebi v prid. Ponudili so plačilo gotovine in obveznost plačevanja letnega davka za to prostrano območje. In res je bil sklenjen »kompromisni« mir med bosanskim banom in srbskim kraljem: obe strani sta se odrekli Stonskemu rtu v korist Dubrovčanov. Dubrovčani so se obvezali plačevati »stonski davek« bosanske-

mu banu kot srbskemu kralju.³⁰ Tako je srbski kralj Stefan Dušan Dubrovčanom odstopil Stonski rt, Posrednico in Slansko primorje proti enkratnemu plačilu v višini 8.000 perperjev ter še letnemu plačilu v višini 500 dubrovniških dukatov. Enako pogodbo so Dubrovčani želeli doseči tudi pri bosanskemu banu, ki pa jim je odstopil le rt – za plačilo letnega davka – območju od Neretve do Dubrovnika pa se ni želel odpovedati.

Čas bana in pozneje kralja Tvrtka

V 50. letih 14. stoletja je prišlo v Bosni do spremembe na prestolu. Leta 1353 je umrl ban Stjepan II. Kotromanić in nasledil ga je njegov nečak Tvrtko.³¹ Dubrovčani so vsekakor želeli tudi z novim banom dobro sodelovati, kot so sodelovali z njegovimi predhodniki. Zato so v Bosno poslali svoje poslanca. 1. septembra 1355 je Tvrtko v mestu Visoko izdal latinsko listino, s katero je utrdil staro prijateljstvo ter potrdil pravice, ki so jih Dubrovčani že imeli v Bosni za njegovega predhodnika.³² Leta 1356 je bila podpisana tudi formalna pogodba med Dubrovnikom in Tvrtkom oziroma prišlo je do običajne izmenjave dveh dokumentov, s katerima so si obljubili spoštovanje dogovora.³³ Ker je bil Tvrtko, ko je postal ban, star 15 let je do njegove polnoletnosti državne posle vodila njegova mati. Ko je prevzel oblast, je utrdil centralno oblast ter zlomil odpor fevdalcev, ki so se okrepili na začetku njegove vlade. Krepitev Bosne pa ni bila v skladu s politiko ogrskega dvora. Kralj Ludvik I. si je, ko je zlomil oblast visokega plemstva na Hrvaškem, skušal podrediti tudi Bosno. To se je pokazalo, ko je Tvrtka prisilil, da mu je leta 1357 odstopil severni del Huma do Neretve, pa tudi Zahodne strani. S tem je Tvrtko izgubil luko Drijeva

³⁰ Dokument kralja Stefana Dušana je bil izdan v Pologu 22. januarja 1333 v srbskem in latinskem jeziku (Stojanović: *Stare srpske povelje i pisma*, str. 48–52; Ijubić: *Listine* I, str. 398–399; *Monumenta ragusina* V, str. 344, 360). Pisni dogovor med Dubrovnikom in bosanskim banom je bil sklenjen v mestu Srebrenik 15. februarja 1333. Ohranjena sta oba teksta, tako v latinici kot tudi v cirilici. (Smičiklas: *Diplomatički zbornik* X, str. 77–81).

³¹ Več o obdobju Tvrtkove vlade glej Perojević: Ban Stjepan Tvrtko, str. 286–312; Perojević: Kralj Stjepan Tvrtko I., str. 313–349.

³² Ijubić: *Listine* III, str. 275–276; Smičiklas: *Diplomatički zbornik* XI, str. 305.

³³ Dubrovčani so Tvrtku poslali dokument, kjer se obvezujejo spoštovati vse obljube in obveze do Bosne in Tvrtko jim na dvoru na Neretvi 14. marca izda latinski dokument, v katerem to potrjuje ter se obvezuje, da bo ščitil dubrovniške trgovce. (Ijubić: *Listine* III, str. 312; Smičiklas: *Diplomatički zbornik* XI, str. 333).

²⁹ Prim. Perojević: Stjepan II. Kotromanić, str. 267.

na spodnji Neretvi. Južni del Huma, ki je obsegal Popovo polje in Slansko primorje, je ostal pod bosansko oblastjo. Kot nekakšna posledica uspeha ogrskega kralja v Bosni je bil napad na Dubrovčane s strani humskega kneza Vojislava Vojinovića. Kljub Ludvikovemu ukazu in prošnji Dubrovčanov, naj jim Tvrtko in župan Sanko Miltenović, bosanski fevdalec in sosed Dubrovčanov, priskočita na pomoč, se nista vmešavala v ta spopad. Tvrtko je želel s to gesto nasprotovati kralju, a na račun Dubrovčanov. Spor med humskim knezom in Dubrovčani se je umiril, ko so Dubrovčani plačali humskemu knezu za mir.

V letih od 1356 do 1358 je sledila vojna med ogrskim kraljem Ludvikom in Benečani. Benečani so bili poraženi in mir je bil sklenjen 18. februarja 1358 v Zadru.³⁴ Benečani so se v korist Ludvika odrekli celotni Dalmaciji od Kvarnerja do Drača. Sledila so pogajanja med Dubrovnikom in Ludvikom o statusu Dubrovnika pod ogrsko nadoblastjo. Del pogajanj je potekal v Višegradu, drugi del pa v Dubrovniku, kjer je Ludvika zastopal bosanski škof Petar. Leta 1358 je Dubrovnik postal popolnoma svobodna avtonomna občina v sklopu Ogrske. Politična zamisel dubrovniškega plemstva je bila: če bi moral Dubrovnik priznati kako vrhovno oblast, naj bo ta čim bolj oddaljena, odnos z njo čim bolj formalen, nuditi pa bi morala učinkovito zaščito. V zvezi s tem se je razvijala tudi dubrovniška diplomacija, ki je bila znana po svoji iznajdljivosti in spretnosti. Pravico, da dajejo azil preganjanim, so imeli za enega glavnih temeljev svoje države in dokaz svoje svobode.

Dobri odnosi med Dubrovnikom in Bosno so se kljub zapletu s humskim knezom nadaljevali tudi po letu 1358. Dubrovčani so se trudili biti v dobrih odnosih z banom Tvrtkom kot glavno in vrhovno državno oblastjo ter tudi z ostalimi veljaki bosanske države – Tvrtkovimi vazali, z raznimi fevdalci. Na medsebojne odnose so vsekakor vplivale okoliščine, v katerih se je Tvrtko znašel. Najprej je bila vojna z Ludvikom, sledili so spori z bosanskimi velikaši in na koncu tudi spor z njegovim mlajšim bratom Vukom, ki se je z določenim številom bosanskih velikašev uprl Tvrtkovi oblasti. Tvrtku je le uspelo utrditi oblast v Bosni, njegov brat Vuk pa je bil leta 1366 prisiljen pobegniti v Dubrovnik. Tu so ga zaradi pravice do dajanja azila sprejeli. Vsekakor so se Dubrovčani tudi trudili doseči spravo med bratoma, vendar brez uspeha. Niso se želeli zameriti bosanskemu banu, prav tako pa njegovemu bratu Vuku niso mogli odreči svoje daleč naokrog

znane gostoljubnosti in pravice do azila. Tvrтка je gesta Dubrovčanov vznejevoljila in seveda so to občutili dubrovniški trgovci v Bosni, tako da so imeli nemalo težav pri svojem poslu. Vendar je Tvrtko že leta 1367 osebno prišel v Dubrovnik, 1. junija je slovesno vstopil v mesto Dubrovnik v spremstvu številnih velikašev, njegova vojska pa je ostala pred mestnim obzidjem. Vuk je zaradi strahu pred bratom zapustil mesto. V Dubrovniku je Tvrtko izdal Dubrovčanom listino, ki je utrjevala staro prijateljstvo in potrjevala vse pravice, ki so jih dobili že od njegovega strica, bana Stjepana II. Kotromanića.³⁵ Tvrtko je zapustil Dubrovnik ne da bi se pobotal s svojim bratom Vukom. Vendar je imel Tvrtko v Bosni še nekaj nasprotnikov, med njimi bi veljalo omeniti mladega župana Nikolo Altomanovića,³⁶ gospodarja na območju v zgornjem toku Drine ter župana Sanka Miltenovića, za katerega je težko reči, zakaj se je pravzaprav obrnil proti banu. Sanko je bil dejansko na sami meji z Dubrovniško republiko in Dubrovčani so se upravičeno bali spopadov, njihovi trgovini pa bi spopadi nanegli veliko škode. Zato so se spet spustili v posredovanje med županom Sankom in banom. Sanka so poskušali prepričati, naj se pokori banu, vendar brez uspeha. Zato je Tvrtko nad njega poslal svojo vojsko in ga pregnal z njegovega ozemlja v Popovem. In Dubrovnik je spet sprejel enega izmed bosanskih velikašev, ki mu je bila možnost azila v pomoč.

Moč bana Tvrтка se je še povečala. Odločil se je za poroko z Dorotejo, hčerjo vidinskega bolgarskega carja. Poročila sta se 8. decembra 1374. Dubrovčani so na poroko poslali svečano poslanstvo z darovi. Poslancem so dali navodila, da pridejo do dokumenta, ki bi jim zagotovil, da niso dolžni plačevati carine Bosni. Tvrtko 9. februarja 1375 v Bobovcu izda listino, s katero Dubrovčane odvezuje plačevanja carine v njegovi državi.³⁷ Ta pri-

³⁵ »V ime otca i sina i svetoga duba amin. Ot porojenija božjija lit 1367. lito I našemu gospodstvu 14 lito, miseca ijuna po knjizji 1 dn. Mi Tvrtko, milostiju božijom ban bosanski, pridosome u našu kuću u grad Dubrovnik i potvrdismo vire s našom bratijom i našim prijateljmi s vlasteli s dubrovačkimi u kojoj je viri bil s njimi naš stric gospodin ban Stipan, onejzj vire potvrdismo mi ban Tvrtko I naša vlastela u ime: knez Vljaj Dobrojević i tepčija Sladoje i knez Vlkota Pribinić prisegosome na močeh i na svetom evandeliju klučice se, kako da je naša kuća s Dubrovnikom jedna kuća do vika, kako je jedna kuća bila s našim stricem ... i koji su zakon imali s našim stricem ... potvrdismo našom prisežom i našim pisanijem i našim pečatom ... otložišve, što bi ne bilo na nevirn gospodinu kralju ngarskomu ...«. (Miklosich: *Monumenta Serbica*, 176–177; Foretić: *Povijest Dubrovnika do 1808*, str. 158)

³⁶ Nećak Vojislava Vojinovića, ki si je nadel priimek po očetu Tomi (op. avt.).

³⁷ »... gđi god si uzjma carina u vladanji gospodina bana Tvrтка, da se

³⁴ Ljubić: *Listine* III, str. 368–369, 377.

vilegij so Dubrovčani sicer že dobili v času bana Kulina, ki ga je ban Stjepan Kotromanić leta 1326 ukinil. Kljub listini, ki zagotavlja brezcarinski prehod dubrovniškega blaga, je bila carina spet uvedena, in sicer že naslednje leto.

Leta 1377 je Tvrtko zasedel območje Trebinja in Konavle (tu je vladala rodbina Balšićev). In Tvrtko se je odločil okronati za kralja. Leta 1377 se je okronal za kralja Srbije in Bosne. V svojem kraljevskem naslovu je imel tudi oznako »Primorja« – tako je leta 1378 tudi obiskal Primorje. Prišel je na dubrovniško ozemlje in v župi Žrnovnici se je pogajal z dubrovniškimi poslanci. Dubrovniku je izdal listino, ki je bila zapisana na pergamentu že 10. aprila v Župi, vendar Dubrovčanom ni bila izročena. Posebni dubrovniški poslanci so morali priti na kraljev dvor v Trstivnico, kjer so 17. junija listini dodali še potrdila kraljeve matere Jelene in žene Doroteje, sam kralj pa je izpisal svoj dekorativni podpis in dal pečat.³⁸

nigdir ne uzme nijedna carina na dubrovačkom ni na čemre, da je vse svobodno oda vsake carine i od zabave, koliko koji godi Dubrovčanin toliko dubrovački konj, toliko trg, što je godi dubrovačko, da je svobodno u vladanji gospodina bana Tvrtka, ako što godi grede iz vladanije u Dubrovnik ako li iz Dubrovnika u vladanije ako li bi tko ponesal ponos člonik gospodina bana da je platil 2 dinara a inim da je vsim svobadan...« (Miklosich: Monumenta Serbica, str. 184–185).

³⁸ *»... takožde že i mene svojemu rabu za milost svojego božstva darova procisti mi otrasi blagosadnej v rode mojem, i spodobi me sugubim vincem, jako oboja vladčistvija ispravljati mi, prije ot isprva v bogodarovanijem nam zemlji Bosni, po tom že gospodu mojemu bobu spodobljšu me nasliđovati pristol roditelj mojih praroditelj, gospode srbske, za nje bo ti bihu moji praroditeljije v zemljnem carstve carstvoaše, i na nebesnoje carstvo preselili se; mene že videštu zemlju praroditelj moj po njih ostavljšu i ne imuštu svojega pastira, i idoh v srbskaju zemlju, željaje i hote ukripiti pristol roditelj mojih, i tamo šđšu mi vinčan bib bogom darovanim mi vincem na kraljevstvo praroditelj mojih, jako biti mi o Hriste Isuse blagovirnomu i bogom postavljenomu Stifjenu, kralju Srbijem i Bosni i POMoriju i zapadnim stranam, i po tom načeh s bogom kraljevati i praviti pristol srbskaje zemlje, željaje padšaja se vzdignuti i razoršaja se ukripiti ... došđšu mi u zemlje pomorskeje i prišđšu mi prid slavni i dobronaročiti grad Dubrovnik, i tu izjdošte prid kraljevstvo mi vsepočteni vlastele dubrovsci s vsakoju slavoju i čstiju, i uspomenuše kraljevstvu mi o svojih zakonih i uviteh poveljah, koje su imali sa praroditelji kraljevstva mi z gospodom bos'nskom i za to ugovoriše s kraljevstvom mi sizj i sizj vlastele: Marin Menčetić ... i sizj vlastele usbotiše potvrditi u kraljevstva mi svoje zakone i uvite, koji su imeli s praroditelji i roditelji kraljevstva mi z gospodom bos'nskom i s gospodinom banom Stifjanom ... za to kraljevstvo mi zapisa i potvrdi i boljše ispravi vsake zakone i uvite i povelje i trgov'čke svobode, koje su imali z gospodom bos'nskom, i po tom uspomenuše ... o uviteh ... koje jest imal grad Dubrovnik s gospodom srbskom i raškom ... stvorih milost ... i zapisah ... v vsaku svobodu i čistotu ... obešta se i zapisah grad Dubrovnik i vlastele dubrovsci da daju kraljevstvu mi dohodak srbski po zakonu, koji su davali gospode srbskoj ... o vsakem pribodeštem Dmitrove dneve 2 tisušti perper ovimzj uvitom i zakonom i načinom do kole držj i gospoduje kraljevstvo mi ovomzj zemljom primorskom, Trebinjem i Konavlam i Dračevicom ... I po*

V tej listini potrjuje vse listine, privilegije in trgovske svobode svojih predhodnih bosanskih vladarjev in v kratkih besedah potrjuje vse listine, privilegije in trgovske svobode, ki jih je Dubrovnik prejel »od gospode srbske in raške« – torej od kraljev Nemanjićev ali od vseh manjših srbsko-raških vladarjev. In svetodimitarski davek, ki ga je Dubrovnik plačeval srbskim vladarjem, je moral Dubrovnik zdaj plačevati Tvrtku. Ta davek je dejansko pomenil zaščito dubrovniške meje in svobodo trgovine.

Leto 1378 je bilo torej zelo pomembno v bosansko-dubrovniških odnosih. Od tega leta pa do padca Bosne so Dubrovčani redno plačevali svetodimitarski davek bosanskemu kralju. Tvrtko je sicer potrjeval vse listine bosanske in srbske gospode, vendar nikjer ni omenjena odprava carine. Sklepamo lahko, da je bila uvedba carine (uvedena leta 1376) v tej listini molče potrjena in da so dubrovniški trgovci Bosni še naprej plačevali carino.

V letih od 1378 do 1379 je prišlo do vojne med Dubrovnikom in Kotorjem. Kotorčani so se začeli truditi, da bi sprli Dubrovnik in kralja Tvrtka. In uspelo jim je. Tvrtku so napovedali, da bi lahko sprejeli njegovo gospodstvo. Tako je začel Tvrtko Kotor oskrbovati s hrano, hkrati pa je prepovedal dovoz mesa, sira in ostalega živeža v Dubrovnik. V Dubrovniku se je začelo čutiti pomanjkanje hrane. Kot odgovor je dubrovniška vlada prepovedala trgovanje z Bosno. Prepoved je veljala skoraj leto dni. Leta 1380 so Kotor zasedli Benečani. Dubrovčani so spet blokirali Kotor in bosanski kralj Tvrtko je spet začel z oskrbo Kotorja (oziroma Benečanov).

Tako so bili Dubrovčani v dokaj slabih odnosih z Bosno. Tvrtko je bil razočaran, ker mu ni uspelo dobiti Kotorja pod svojo oblast. V tem času še ni zasedel območja spodnje Neretve. Odločil pa se je, da se bo trgovinsko osamosvojil tako od Dubrovnika kot od Kotorja. Zato je na severni strani Boke Kotorske začel graditi mestece, ki ga je poimenoval Sveti Stefan; tj. današnji Herceg Novi. To mesto naj bi postalo pomorski emporium bosanske države. V prvi vrsti naj bi bil tržišče soli in vina. Od tod bi ti proizvodi šli naprej v Bosno. Dubrovnik se je seveda počutil ogroženega, kajti s tem se je rušil njegov monopol trgovine s soljo v Bosni. Ker so Dubrovčani vedeli, da trgovina z novim mestom (Novim) ne bo takoj izključila Dubrovnika kot glavnega trgovskega akterja v Bosni, so segli po

sib vsih obešta se kraljevstvo mi i s bogodarovanijuju mi kraljevstva mi materiju, gospojom kira Jelenom, i s gospojom kraljicom kira Dorotijom ... f Stifjan Tvrtko v Hrista boga kralj Srbijem i Bosne i Primoriju.» (Miklošić: Monumenta Serbica, str. 186–190).

represalijah. Podaljšali so prepoved trgovanja z Bosno, svojim trgovcem so prepovedali prehod čez celotno bosansko območje, jih odpoklicali in se pritožili kralju Ludviku. Tudi po Ludvikovi smrti so nadaljevali akcijo proti trgovini s soljo v Novem.

Svoje poslance so napotili tudi v druga dalmatinska mesta: Split, Trogir, Šibenik in Zadar. Njihov namen je bil ta mesta odvrniti od dovoza soli v Novi. Svojo galijo so poslali proti Korčuli in skrajnemu delu Stonskega rta, kjer naj bi preprečevala ladjam, natovorjenim s soljo, pripluti v Novi, tako da bi se preusmerile v Dubrovnik. Hkrati pa so se pogajali s Tvrtkom, da bi ukinitel trgovino s soljo v Novem.

Konec leta 1382, po smrti kralja Ludvika, je Tvrtko osvojil Krajino in območje ob Spodnji Neretvi, vključno z Drijevi. S tem je Bosna ponovno dobila izhod na morje. Tako je Tvrtko 2. decembra 1382 Dubrovčanom izdal listino, s katero je ukinitel trgovino s soljo v Novem.³⁹ Potem so Dubrovčani za nekaj časa dovolili svojim trgovcem prosto trgovati z Bosno. Tvrtkove odredbe se nihče ni strogo držal. Kotorčani so v Novi še kar naprej dovžali sol. Konavljani, ki so bili v tem času v sklopu Bosne, so sol kupovali v Novem, meščani severnih dalmatinskih mest pa so v Novi prinašali sol in vino. Tvrtko je tudi na Neretvi poskušal oživiti trgovino in zato je zgradil Brštanik. Vsekakor je to Dubrovčane zmotilo in so svojim trgovcem trgovanje z Brštanikom prepovedali.

V letih 1385 in 1386 je prišlo do zблиževanja med Dubrovčani in Tvrtkom. 22. marca 1386 je Svet naprošenih (senat) dubrovniškim trgovcem dovolil, da njihovo blago lahko prosto prinašajo v Brštanik. V tem času so bila dalmatinska mesta pod Tvrtkovo oblastjo,⁴⁰ medtem ko je Dubrovnik ostal zvest kraljici Mariji in kralju Sigismundu. Končno je bila med Tvrtkom in Dubrovčani sklenjena pogodba o prijateljstvu, in sicer 9. aprila 1387.⁴¹

Po Tvrtkovi smrti je v Bosni zavladal slab vladar, kralj Stjepan Dabiša (1391–1395).⁴² Med njegovo vladavino so zrasli močni velikaši (njihova moč se je krepila že v času Tvrtka),⁴³ med njimi

brata Radič in Beljak Sanković,⁴⁴ ki sta vladala v Humu in Popovu, ob obali med Dubrovnikom in Stonom. Dne 15. aprila 1392 sta Sankovića Dubrovčanom predala Konavlje in Cavtat, a do tega ni prišlo, ker sta se vojvoda Vlatko Vuković (predhodnik Sandalja Hranića) in knez Pavao Radenović zarotila proti Sankovićem ter ju ujela, njuno ozemlje pa razdelila. Pavao Radenović je dobil Konavle).⁴⁵ To sta Sankovića naredila na prošnjo Dubrovčanov, ki so to prošnjo izrazili »*prigodom smrti bosanskega kralja*«. Radič Sanković pa je 15. maja 1392 (s privolitvijo žene Gojsave) izdal listino, s katero Dubrovčanom dovoljuje svobodo gibanja in trgovanja na svojem ozemlju.⁴⁶ Obe listini sta dokaz, da sta se Sankovića imela za neodvisna vladarja. Mogoče sta z listinama želela pokazati, da ne priznavata novega kralja Stjepana Dabiše.

Glede na to, da so imeli bosanski velikaši tak odnos do svojega kralja, ni čudno, da ga Dubrovčani niso želeli priznati za legitimnega bosanskega kralja. Svoje poslance so celo poslali v dalmatinska mesta z nasvetom, naj se vrnejo k poslušnosti kralja Sigismunda (oziroma naj se ne pokorijo Dabiši). Sicer Dubrovčanom to ni uspelo, saj so dalmatinska mesta ostala zvesta Tvrtkovemu nasledniku.

Sledili so zarota proti Sankovićem, vdor Turkov in tudi poraz le-teh. Ti dejavniki so verjetno vplivali na Dubrovčane, da so poslali poslance v Bosno, da bi od kralja Dabiše iztržili potrditev vseh predhodnih privilegijev. Dabiša je to tudi storil, in sicer z listino z dne 17. julija 1392.⁴⁷

Odnosi Dubrovnika in Bosne so se izboljšali tako, da so bili dobri tudi v začetku vladavine kralja Stjepana Ostoje (nezakonskega sina kralja Stjepana Tvrtka I.).⁴⁸ Ostoja je z listino z dne 15. januarja 1399 daroval Dubrovniku Primorje od Stona do Kurila.⁴⁹ V tej listini so našete vse vasi, ki so bile na tem območju, meje, zaselki itd. Med podpisi številnih velikašev, ki so bili podpisani kot priče, pa ni podpisa Radiča Sankovića, kar so želeli Dubrovčani. Jasno je, da Radič te darovnice ni priznaval. Radič je 25. avgusta le popustil in Ostojino darovnico potrdil ter dodal, da Dubrovniku daruje svojo vas Lisac.⁵⁰

³⁹ Ibid., str. 200–202.

⁴⁰ Leta 1390 so se Tvrtku vdala mesta Split, Šibenik, Trogir in naprej do Knina in Zemunika pri Zadru. Tega leta je Tvrtko razširil svoj naslov v »*kralj Raške, Bosne, Dalmacije, Hrvatske in Primorja*«. Prim. Perojević: *Kralj Stjepan Tvrtko I.*, str. 342–343.

⁴¹ Tvrtkov poslanec je bil Gojko Dragošević. Dubrovčani naj bi s to pogodbo Tvrtku zajamčili zaklonišče pred kraljico Marijo in tudi turško nevarnostjo. (Miklošić: *Monumenta Serbica*, str. 209–212).

⁴² Več o tem obdobju glej Perojević: *Stjepan Dabiša*, str. 350–362.

⁴³ Tvrtko je z nekaj darovnic podelil posesti bosanskim

velikašem, podelil jim je tudi nove naslove. Tako je leta 1380 Irvoju Vukčiću podelil naslov velikega bosanskega vojvode. Velikašem je dejansko poleg posesti podelil tudi večje pravice. Prim. Čirković: *Istorija Bosne*, str. 154.

⁴⁴ Sinova Sanka Miltenovića (op. avt.).

⁴⁵ Miklošić: *Monumenta Serbica*, str. 217–219.

⁴⁶ Ibid., str. 220.

⁴⁷ Ibid., str. 220–222.

⁴⁸ Več o obdobju vladavine Stjepana Ostoje glej Perojević: *Stjepan Ostoja*, str. 374–412.

⁴⁹ Miklošić: *Monumenta Serbica*, str. 233–235.

⁵⁰ Stojanović: *Stare srpske povelje i pisma*, str. 129–133.

Potem je Ostoja 5. februarja 1399 izdal tudi drugo listino, v kateri potrjuje vse privilegije, ki so jih Dubrovčani imeli pri njegovih predhodnikih.⁵¹ V zahvalo so Dubrovčani sprejeli Ostojo med svoje veljake (s pravico do prenosa te časti na potomstvo) ter mu darovali palačo v Dubrovniku.

V času Ostojinega vladanja je pomembno vlogo odigral vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić in je imel glavno besedo tudi pri izbiri kralja. Prav tako je bil tisti, ki je vplival na Ostojo, da je predal Primorje Dubrovniku.

Vendar je že leta 1403 prišlo do hude zaostitve odnosov med Bosno in Dubrovčani. Ostoja je Dubrovniku prevzel Primorje in zahteval, da zavrne vrhovno oblast ogrsko-hrvaškega kralja ter sprejmejo bosansko oblast. Dubrovčani so iskali vse možnosti zaveznitva v boju proti Ostoji in Bosni. 17. julija je Mali svet sklenil, da izvoli komisijo treh ljudi, ki bo predložila način pogajanj in sporazuma s Kotorčani, Turki in Albanci in z vsemi drugimi, ki bi bili primerni, da bi sklenili zvezo proti Bosni.⁵² Tako so si že začeli prizadevati, da bi pridobili solidno število Turkov za boj proti Bosni. Tu seveda ni šlo za državno turško vojsko, ampak za plačance. Vendar do novačenja Turkov za boj proti Bosni ni prišlo, saj so se okoliščine tudi brez tega obrnile na škodo Ostoje. Med drugim mu je hrbet obrnil vojvoda Vukčić.

Ostojo so odstavili. 16. junija 1404 je njegovo mesto zasedel Tvrško II. Tvršković.⁵³ Zdaj je bil čas, da se med Bosno in Dubrovnikom stvari pomirijo. Glavni akterji v tem so bili vojvoda Hrvoje (zelo dober prijatelj Dubrovnika) ter soseda Dubrovčanov, bosanska velikaša Sandalj Hranić in Pavao Radenović. Že leta 1404 so Dubrovčani uredili odnose s Hranićem in Radenovićem in slednji se je še posebno potrudil, da so se zgladili tudi odnosi z Bosno (leta 1405). Težava je bila v tem, da si je po padcu Ostoje Primorje prisvojil Sandalj Hranić in Dubrovčani so se morali zelo potruditi, da so ga prepričali, da jim ga je prepustil. To jim je tudi uspelo.

20. junija 1405 je Tvrško II. Dubrovčanom izdal listino, v kateri pravi predvsem, da je Ostoja neupravičeno začel vojno z Dubrovnikom ter v nadaljevanju potrjuje vse privilegije, ki so jih Dubrovčani imeli v preteklosti in jim prizna lastništvo Primorja.⁵⁴

Iz hvaležnosti in kot znak sklenjenega miru so Dubrovčani 3. julija odlikovali kneza Vukca in

njegovega brata Sandalja. Sprejeli so ju med svoje veljake in jima podarili palačo, ki je bila prej v lasti Radiča Sankovića. Z isto listino so jima dali tudi pravico do azila v Dubrovniku (azil je veljal tudi za njihuni soprogi in otroke).⁵⁵

22. septembra 1405 so Dubrovčani nagradili tudi Tvrška in ga sprejeli med dubrovniške veljake ter mu podarili hišo v Dubrovniku, ki jo je prej imel v lasti Ostoja.⁵⁶

Leta 1408 je Sigismund začel z odločno akcijo, da bi si podredil Bosno. Po kratkem vojskovanju je bil Tvrško II. poražen, 170 bosanskih velikašev pa je končalo v ujetništvu (od teh je bilo 126 velikašev kmalu obglavljenih). Kaj se je zgodilo s Tvrškom II., je v tem času odprto vprašanje.

Od leta 1404 je bil Ostoja v Bobovcu. Po Sigismundovem pokolu je bilo v Bosni več velikašev na Ostojin strani oziroma njegovih privržencev. Oktobra leta 1408 so ga izvolili za kralja. Dubrovčani so ga takoj priznali za legitimnega bosanskega kralja. Že 17. oktobra 1408 so Ostojevim Vlahom dovolili »...da pasu blago po dubrovačkom zemljištu«.⁵⁷ Tako je tudi leto pozneje (4. decembra 1409) sledila Ostojina listino, kjer Dubrovniku potrjuje vse pravice in privilegije.⁵⁸

Že leta 1410 je sledila nova vojna. Sigismund je spet želel uresničiti namene, da bi zavladal Bosni. To mu je tudi uspelo, saj je Ostoja leta 1411 priznal njegovo vrhovno oblast. Sigismundove vojne so povzročile ogromno škodo dubrovniškim trgovcem. Novo škodo pa so naredili še Turki.

Turki so v dveh navalih že prodrli v Bosno, in sicer: 1386–1388 ter 1397–1398. Tretji prodor je bil v obdobju 1414–1416. Takrat so zasedli nekaj pomembnejših točk, med njimi tudi Vrhbosno. Za namestnika je bil leta 1416 postavljen turški vojvoda Ishak-beg. Njegova naloga je bila budno paziti na bosanskega kralja in velikaše. Sandalj Hranić in brata Pavlović so postali turški vazali. Pojavilo se je dvojno vazalstvo, ki je bilo značilno za Balkanski polotok v 15. stoletju. Bosanski veljaki so bili namreč hkrati vazali bosanskega kralja in turški vazali. Turški vpliv pa je postajal močnejši od bosanskega, tako so tudi postopoma popustili pred turško politično dominacijo.

Leta 1418 je umrl Stjepan Ostoja. Zadnjih petdeset let bosanske države je bilo še močno pove-

⁵¹ Miklosich: *Monumenta Serbica*, str. 235–237.

⁵² Radonić: *Dubrovačka akta I povelje*, str. 25.

⁵³ Več o obdobju vladavine Tvrška II. glej Perojević: Stjepan Tvrško II. Tvršković, str. 413–426.

⁵⁴ Stojanović: *Stare srpske povelje i pisma*, str. 490–495.

⁵⁵ Ibid., str. 159–163, 265–267; Miklosich: *Monumenta Serbica*, str. 257–260.

⁵⁶ Stojanović: *Stare srpske povelje i pisma*, str. 495–497; Miklosich: *Monumenta Serbica*, str. 260–262.

⁵⁷ Perojević: Stjepan Tvrško II. Tvršković, str. 427.

⁵⁸ Miklosich: *Monumenta Serbica*, str. 272–273; Stojanović: *Stare srpske povelje i pisma*, str. 437–439.

zanih z Dubrovnikom, predvsem so bosansko-dubrovniške stike vzpostavljali bosanski velikaš.

Viri in literatura

Objavljeni viri

Jorga, Nikola: *Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au Xve siecle*, II. Paris: 1899–1902.

Ljubić, Šime: *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i mletačke republike III*. Zagreb: 1868–1891.

Miklosich Franz: *Monumenta Serbica: spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1964 (Editiones monumentorum slavico-rum veteris dialecti).

Monumenta Ragusina V. Zagreb: Akademija znanosti in umetnosti, 1897.

Radonić, J.: *Dubrovačka akta I povelje, knj. I, sv. 1*. Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1934 (Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda / Srpska kraljevska akademija. Odeljenje 3; knj. 2, (Izvori) za istoriju Južnih Slovena. ser. 1; knj. 1, sv. 1.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije = Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, X (1912); XI (1913).

Stojanović, Ljubomir: *Stare srpske povelje i pisma I*. Beograd: 1929.

Literatura

Babić, Anto: *Bosanski heretici*. Sarajevo: Svijetlost, 1963 (Biblioteka Društvo i religija).

Babić, Anto: Društvo srednjovjekovne bosanske države. *Prilozi za Istoriju Bosne i Hercegovine, I, Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države* (ur. Enver Redžić). Sarajevo: Akademija nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine, 1987 (Posebna izdanja / Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine; knj. 79. Odjeljenje društvenih nauka; knj. 17), str. 21–83.

Čirković, Sima: *Istorija Bosne*. Beograd 1964.

Čošković, Pejo: Ustrojstvo crkve bosanske. *Zbornik radova sa Znanstvenog skupa u povodu 500. obljetnice smrti fra Anđela Zvizdovića, [Sarajevo, 16. i 17. listopada 1998.]* (ur. Marko Karamatić). Sarajevo: Franjevačka teologija, Fojnica: Franjevački samostan, 2000, str. 61–83.

Čorović, Vladimir: *Sandalj Hranić u Dubrovniku*. Beograd: Bratstvo sv. Save, XVII, 1923.

Čremošnik, Gregor: Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka, III humske povelje i pisma. *Glasnik Zemaljskog muzeja*. Sarajevo: Zemaljski muzej, 1951, str. 273–336.

Čremošnik, Gregor: Pravni položaj naše groblja u srednjem veku. *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Sarajevo: Zemaljski muzej, 1947, str. 69–73.

Dinić, Mihajlo: Zemlje hercega svetoga Save. *Glas Srpske akademije* 182. Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1940, str. 151–257.

Enciklopedija Jugoslavije. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1958.

Enciklopedija Jugoslavije. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1987.

Foretić, Vinko: *Povijest Dubrovnika do 1808*. Prvi dio. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1980.

Klaić, Nada: *Izvori za hrvatsku povijest*. Zagreb: Školska knjiga, 1972 (Udžbenici sveučilišta u Zagrebu).

Knezović, Oton: Bosna i Hercegovina od seobe naroda do XII. stoljeća. *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*. Knjiga prva. Sarajevo: Napredak, 1942, str. 157–195.

Kovačević-Kojić, Desanka: Dubrovački arhiv kao izvor za istoriju srednjovjekovne bosanske države. *Arhivist* 1–2. Zbornik Historijskog arhiva u Dubrovniku. Dubrovnik: Historijski arhiv, 1979, str. 69–73.

Kovačević-Kojić, Desanka: Privredni razvoj srednjovjekovne bosanske države. *Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države. Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine, I*. Sarajevo: Akademija nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine, 1987 (Posebna izdanja / Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine; knj. 79. Odjeljenje društvenih nauka; knj. 17), str. 85–190.

Kovačević, Desanka: Razvoj i organizacija carina u srednjovjekovnoj Bosni. *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine*, VI. Sarajevo: Istorijsko društvo, 1954, str. 230–233.

Kovačević, Desanka: *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*. Sarajevo: Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, 1961.

Križman, Bogdan: *O dubrovačkoj diplomaciji*. Zagreb: Školska knjiga, 1951.

Mandić, Dominik: Bogomilska crkva bosanskih krstjana. Chicago, Ill., 1962.

Pavlović, Bernardica: Diplomacija Dubrovačke Republike uoči njezina pada i diplomatsko konzularni prijam austrijskog predstavnika Ivana Timonija. *Povijesni prilozi* 25. Dubrovnik 2003, str. 281–308.

Perojević, Marko: Ban Borić i Ban Kulin. *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*. Knjiga prva. Sarajevo: Napredak, 1942, str. 196–215.

Perojević, Marko: Ban Matej Ninoslav. *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*. Knjiga prva. Sarajevo: Napredak, 1942, str. 219–231.

Perojević, Marko: Stjepan II. Kotromanić. *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*. Knjiga prva. Sarajevo: Napredak, 1942, str. 250–285.

Perojević, Marko: Stjepan Ostoja. *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*. Knjiga prva. Sarajevo: Napredak, 1942, str. 374–412.

Perojević, Marko: Ban Stjepan Tvrtko. *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*. Knjiga prva. Sarajevo: Napredak, 1942, str. 286–312;

Perojević, Marko: Kralj Stjepan Tvrtko I. *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*. Knjiga prva. Sarajevo: Napredak, 1942, str. 313–349.

Perojević, Marko: Stjepan Tvrtko II. Tvrtković. *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*. Knjiga prva. Sarajevo: Napredak, 1942, str. 413–426.

Perojević, Marko: Stjepan Dabiša. *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*. Knjiga prva. Sarajevo: Napredak, 1942, str. 350–362.

Perojević, Marko: Šubići gopodari Bosne. *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*. Knjiga prva. Sarajevo: Napredak, 1942, str. 239–249.

Potemkin, V. P.: *Zgodovina diplomacije*. 1. Ljubljana: DZS, 1947.

Solovjev, Aleksandar V.: Trgovanje bosanskim robljem do god. 1661. *Glasnik Zemaljskog muzeja*. Sarajevo: Zemaljski muzej, 1946, str. 139–162.

Škoro, Aida: *Bosanska cerkev: diplomatska naloga*. Ljubljana: [A. Škoro], 2000.

Škoro, Aida: *Gost Radin: [magistrsko delo]*. Ljubljana: [A. Škoro], 2005.

Truhelka, Ćiro: Konaovski rat. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni I Hercegovini*. Sarajevo: Zemaljski muzej, 1917.

Voje, Ignacij: *Kreditna trgovina v srednjovekovnom Dubrovniku*. Sarajevo: Akademija nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine, 1976.

Voje, Ignacij: Fragmenti o trgovskih odnosih med Istro in Dubrovnikom v srednjem veku. *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti : Znanstvenoraziskovalni center SAZU : Filozofska fakulteta, v Mariboru : Pedagoška akademija, 1996, str. 403–408.

Vojna enciklopedija. Beograd: Redakcija Vojne enciklopedija, 1971.

Splet

<http://bs.wikipedia.org/wiki/Diplomatija> (14. 05. 2010)

<http://en.academic.ru/pictures/enwiki/66/Bosna.jpg> (17.05.2010)

http://www.google.si/imgres?imgurl=http://gdb.rferl.org/716B0B38-BB57-42C0-A809-A8FC34BA2CDC_w393_s.jpg&imgrefurl=http://haler.blogger.ba/arhiva/2009/09/01/2299560&usq=__mWlA2-9VCmsI9wuolFq-pVClbUE=&h=649&w=393&sz=68&hl=sl&start=102&um=1&itbs=1&tbnid=rTmOBnSeipncOM:&tbnh=137&tbnw=83&prev=/images%3Fq%3Dban%2Bkulin%26start%3D100%26um%3D1%26hl%3Dsl%26sa%3DN%26ndsp%3D20%26tbs%3Disch:1 (17. 05. 2010)

<http://sarajevo.isgreat.org/sarajevo/sarememb er/grbtvrtko.jpg> (17.05.2010)

Zusammenfassung

DIE HANDELSBEZIEHUNGEN ZWISCHEN BOSNIEN UND DUBROVNIK

Die Geschichte von Dubrovnik (Ragusa) war mit dem mittelalterlichen Bosnien eng verflochten. Der Hauptgrund lag auf jedem Fall im Handel. Trotz der primitiven Verkehrsverbindungen in Bosnien herrschte ein reger Handelsverkehr. Bosnien war das Bindeglied zwischen den Seehäfen und den balkanischen Kleinstaaten. Natürlich hatte auch die bosnische Warenmenge einen großen Umfang. Jedenfalls wollte auch der Staat von diesem Handel profitieren und verlangte von den Händlern eine besondere Steuer. Es ist eine Tatsache, dass die Bedürfnisse des unterentwickelten bosnischen Staates in der Frühphase seiner geschichtlichen Entwicklung in den Handelsverbindungen mit Dubrovnik am besten befriedigt wurden. Je mehr sich die Beziehungen zwischen den beiden Staaten festigten, desto zahlreicher und verschiedenartiger werden die Urkunden. Die politischen und wirtschaftlichen Interessen des bosnischen Staates diktierten die Richtung der bosnischen diplomatischen Aktivitäten und auch die Bedürfnisse jener Staaten, mit denen Bosnien Verträge schloss und Vereinbarungen traf. Natürlich waren diese Beziehungen von den Bedürfnissen Dubrovniks abhängig und bedingt.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 347.993(497.4Celje)"1945"

Prejeto: 4. 5. 2010

Stanje sodišč na Celjskem leta 1945

Metka BUKOŠEK

mag., arhivska svetovalka

Zgodovinski arhiv Celje, Teharska cesta 1, SI-3000 Celje

e-pošta: metka.bukosek@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Nemški okupator je ukinil poslovanje slovenskih sodišč in vzpostavil svoj sodni red. Vzpostavil je sodno mrežo, ki je temeljila na stari ureditvi, sodišča pa so delovala z različno intenziteto. Po letu 1944 je poslovanje zamrlo skoraj na vseh sodiščih. Narodna vlada je po osvoboditvi prevzela prostore in jih zapečatila, hkrati pa je popisala stanje poslopj in sodno gradivo, ki je bilo v njih.

KLJUČNE BESEDE: *okrajno sodišče, sodni okraj, sodna poslopja, gradivo okrajnih sodišč*

ABSTRACT

COURTS IN THE CELJE DISTRICT IN 1945

The German occupiers abolished the activities of the Slovenian courts and established judicial order of their own, creating a judicial network that was based on the old arrangements and founding courts whose operations varied in intensity. After 1944, the activities of nearly every court stopped. After the liberation, the National Government took over the premises and sealed them, while at the same time recorded the condition of the buildings and judicial records stored there.

KEY WORDS: *local courts, judicial districts, court buildings, records of local courts*

Priprave na ponoven zagon sodišč

Pred nemško okupacijo tako imenovane Spodnje Štajerske je na Celjskem delovalo eno okrožno in dvanajst okrajnih sodišč. V Celju je bil sedež okrožnega sodišča, okrajna sodišča pa so imela sedeže v Gornjem Gradu, Šoštanju, Vranskem, Šmarju pri Jelšah, Rogatcu, Kozjem, Laškem, Radečah, Sevnici, Brežicah in Krškem. Ob okupaciji so Nemci ukinili vsa sodišča, prostore zapečatili, uslužbence pa odpustili. Postopoma so vzpostavili svoj pravosodni sistem.¹ Organizirali so novo mrežo sodišč, a je še vedno temeljila na starojugoslovanski. Ohranili so sodišča v Celju, Šmarju pri Jelšah, Šoštanju, Slovenj Gradcu in Brežicah, na sedežih preostalih sodišč pa so uvedli sodne dneve. Ustanovili so tudi sodišče v Trbovljah, vendar je

imelo zaradi pomanjkanja prostora sedež v Laškem. Po letu 1944 je zamrlo poslovanje skoraj na vseh okupatorjevih sodiščih.

Narodna vlada Slovenije je 15. maja 1945 izdala uredbo o začasni delni ustanovitvi poslovanja sodišč v Sloveniji² ter postavila delegate pri sodiščih.³ Za celjsko okrožno sodišče je bil določen dr. Ivan Šketa. Naloga delegatov je bila zbrati podatke o stanju sodišč, postaviti varuhe pri posameznih sodiščih, zbrati vse personalne spise, zbrati podatke o stanju sodnih fondov, pregledati stanje zemljiške knjige, vse to pa zato, da bi najhitreje vzpostavili pravo varstveni red. Na posamezna sodišča so poslali poročevalce, ti pa so popisali stanje posameznih sodišč, ohranjenost inventarja in sodnega gradiva, ter uslužbence, ki so bili na voljo za ponovni začetek delovanja posameznih sodišč.

Določene so bile meje celjskega okrožja: to je obsegalo:

Zap. št.	Okraj	Dosedanje občine	Površina	Število prebivalcev
1.	Brežice	Artiče		
		Bizeljsko		
		Brežice		
		Dobova		
		Globoko		
		Kapele		
		Pišce		
		Sromlje		
	Skupaj	80 krajev	238.596.440	21.253
2.	Celje-mesto	1 kraj	39.343.964	27.154
3.	Celje-okolica	Dobrna		
		Dramlje brez k.o. Bezovica II.		
		Kalobje		
		Nova cerkev		
		Sveti Jurij pri Celju ⁴		
		Škofja vas		
		Šmartno v Rožni Dolini		
		Teharje		
		Vojnik trg		
		Vojnik okolica brez k.o. Bezovica I.		
	Skupaj	231 krajev	273.209.103	23.661
4.	Gornji Grad	Bočna		
		Gornji Grad		
		Ljubno ob Savinji		
		Luče		
		Mozirje		

¹ Glej Bukošek: Sodišča v času nemške okupacije Spodnje Štajerske, str. 201–205.

² Ur. l. SNOS in NVS 1945, št. 5/31.

³ Ur. l. SNOS in NVS 1945, št. 5/33.

⁴ Šentjur

		Nova Štifta		
		Rečica ob Savinji		
		Solčava		
	Skupaj	68 krajev	509.802.112	15.571
5.	Kozje	Kozje		
		Pilštanj		
		Planina pri Sevnici brez k. o. Golobinjek in k. o. Planina pri Slivnici		
		Podčetrtek		
		Polje ob Sotli		
		Sv. Peter pod Sv. Gorami ⁵		
		Podsreda		
		k. o. Mali Kamen, Mrčna sela, Boštanj in Veliki Kamen		
	Skupaj	86 krajev	236.657.382	16.678
6.	Krško	Bučka		
		Cerklje ob Krki		
		Krško		
		Leskovec pri Krškem		
		Raka		
		Studenec		
		k. o. Veliko Mraševo II.		
		k. o. Mršeča vas		
		Videm		
		Rajhenburg ⁶		
		Senovo		
	Skupaj	171 krajev	315.426.632	23.247
7.	Laško	Jurklošter		
		Laško		
		Loka pri Zidanem Mostu		
		Sv. Krištof		
		Sv. Lenart nad Laškim		
	Skupaj	91 krajev	335.696.297	15.904
8.	Rogatec	Kostrivnica		
		Rogaška Slatina		
		Rogatec		
		Stoparce		
		Žetale		
	Skupaj	71 krajev	168.221.893	12.673
9.	Sevnica	Blanca		
		Boštanj		
		Sevnica		
		Radeče		
		Zabukovje		
		Sv. Jurij pod Kumom brez k. o. Dobovec, k. o. Golobinjek, k. o. Planina pri Sevnici		
	Skupaj	59 krajev	262.119.216	15.502

⁵ Bistrica ob Sotli⁶ Brestanica

10.	Slovenj Gradec	Mislinje brez k. o. Mislinje in k. o. Kozjak		
		Pameče		
		Podgorje		
		Razbor		
		Slovenj Gradec		
		Šmartno ob Slovenj Gradcu		
		k. o. Otiški Vrh		
	Skupaj	45 krajev	287.826.921	14.288
11.	Slovenske Konjice	Loče		
		Oplotnica		
		Prihova		
		Slovenske Konjice		
		Vitanje		
		Zreče		
		k. o. Bezovica II.		
		k. o. Bezovica II.		
		k. o. Mislinje		
		k. o. Kozjak		
	Skupaj	131 krajev	320.530.454	22.548
12.	Šmarje pri Jelšah	Ponikva		
		Pristava		
		Sv. Peter na Medvedjem selu ⁷		
		Sveti Štefan		
		Sv. Vid pri Grobelnem		
		Šmarje pri Jelšah		
		Slivnica pri Celju		
		Zibika		
		Žusem		
	Skupaj	128 krajev	205.815.229	17.425
13.	Šoštanj	Št. Andraž pri Velenju		
		Št. Ilj pri Velenju		
		Št. Janž na Vinski Gori		
		Škale		
		Šoštanj		
		Topolšica		
		Velenje		
		Šmartno ob Paki		
		k. o. Letuš		
	Skupaj	53 krajev	214.555.075	17.370
14.	Trbovlje	Hrastnik		
		Dol		
		Zagorje		
		k. o. Dobovec		
	Skupaj	52 krajev	141.148.651	30.070
15.	Vransko	Braslovče brez k. o. Letuš		
		Gomilsko		
		Polzela		
		Sv. Jurij ob Taboru		
		Vransko		

⁷ Kristan Vrh

		Motnik		
		k. o. Zaplanina		
	Skupaj	49 krajev	189.835.874	11.376
16.	Žalec	Griže		
		Petrovče		
		Sv. Pavel pri Preboldu		
		Sv. Peter v Savinjski Dolini		
		Velika Pirešica		
		Žalec		
	Skupaj	49 krajev	161.243.961	13.769
	Celjsko okrožje ima	1315 krajev		268.491

V fondu sodne uprave pri Okrožnem sodišču v Celju so ohranjena poročila, iz katerih je vidno stanje okrajnih sodišč, kakršno je bilo maja leta 1945.⁸

Okrajno sodišče v Slovenskih Konjicah

Okrajno sodišče v Slovenskih Konjicah je bilo ustanovljeno leta 1849. Teritorialno je spadalo pod okrožno sodišče v Celju. Med nemško okupacijo je bilo ukinjeno. Delovalo je le kot podružnica slovenjebistriškega okupacijskega sodišča. Iz poročila je vidno, da je bilo poslovanje sodišča med okupacijo omejeno. Uradno je bilo ukinjeno leta 1945.

Poslopje okrajnega sodišča v Slovenskih Konjicah je bilo v zgornjem trgu Slovenskih Konjic. Stavba sodišča po vojni ni bila poškodovana. Po vojni so zapečatili vse sobe razen ene, ki jo je uporabljal okrajni odbor OF. Ohranil se je ves predvojni pisarniški inventar, nemški okupator pa je dodal še nekaj novega pohištva. Za čuvarja sodišča so določili pisarniškega uradnika Milana Vončino, nekdanjega uslužbenca tega sodišča.

Iz poročila je vidno, da je bil leta 1945 ohranjen celoten sodni arhiv. Iz knjižnice so med vojno izločili in uničili vse strokovne knjige in jih uničili. Zemljiško knjigo so prenesli na okrajno sodišče v Slovenski Bistrici. Katastrske mape so bile po vsej verjetnosti prenesene v Maribor.

Poslopje jetnišnice je bilo prav tako dobro ohranjeno. V njih so bili zaprti priporniki Narodne zaščite. Verjetno so bili to politični zaporniki, ker poročilo ne omenja zapornikov, obsojenih zaradi kriminala. Inventar je bil prenesen v Slovensko Bistrico.

Okrajno sodišče v Slovenj Gradcu

Okrajno sodišče v Slovenj Gradcu je bilo ustanovljeno leta 1849 kot zborna sodišče I. stopnje. Pristojno je bilo še za okrajni sodišči v Marenbergu (Radljah ob Dravi) in Šoštanju. To okrajno sodišče je ostalo v območju okrožnega sodišča v Celju še po ustanovitvi okrožnega sodišča v Mariboru. Med okupacijo je bilo sodišče najprej ukinjeno, leta 1943 pa obnovljeno (Amtsgericht Windischgrätz) z izpostavo v Marenbergu. Poslovanje sodišča je bilo zelo omejeno. Uradno je bilo ukinjeno leta 1945.

Poslopje okrajnega sodišča v Slovenj Gradcu, v katerem je poslovalo do okupacije, je bilo v lasti občine Slovenj Gradec. Med okupacijo je hišo zasedla nemška vojska in hišo močno poškodovala ter uničila večino inventarja. Po vojni je hišo zasedla vojska, razen sobe, v katero so preselili zemljiško knjigo. Občina je zahtevala poslopje nazaj, zato ga je moralo sodišče izprazniti. Preselilo se je v hišo Franca Lobeta, posestnika in lončarja v Slovenj Gradcu, ki je pobegnil pred novo oblastjo. Čuvar sodišča je postal uradnik Fortunat Juvan, nekdanji uslužbenec tega sodišča.

Na srečo se je ohranil arhiv z zemljiško knjigo in urbarji ter katastrskimi mapami. Nekaj katastrskih map je bilo poslanih v Maribor v popravilo. Iz knjižnice je bila odstranjena in uničena slovenska strokovna literatura in uničena. Nemški sodnik je odnesel tudi nekaj nemške strokovne literature.

Poslopje jetnišnice je bilo v poslopju občinske uprave. Del inventarja je zasegla XVII. divizija. Po vojni so bili tu zaprti le politični zaporniki. Varovala jih je narodna milica.

Okrajno sodišče v Šmarju pri Jelšah

Okrajno sodišče v Šmarju pri Jelšah je bilo ustanovljeno leta 1849. Teritorialno je spadalo pod

⁸ SI ZAC 609, Okrožno sodišče v Celju, SU 31/3/45.

Okrajno sodišče v Šmarju pri Jelšah.

okrožno sodišče v Celju. Med nemško okupacijo je bilo ukinjeno. Ponovno je bilo ustanovljeno 1. aprila leta 1943 s podružnico v Rogatcu. Na sedežu ukinjenega sodišča v Rogatcu so bili uvedeni sodni dnevi. Uradno je bilo ukinjeno leta 1945.

Okrajno sodišče v Šmarju pri Jelšah je imelo svojo sodno zgradbo. Bilo je prvo namensko zgrajeno sodno poslopje na slovenskem ozemlju. V sodnem posloplju je imela do razpada Jugoslavije sedež tudi davčna uprava za okraj Šmarje, a je bila po okupaciji odpravljena in preseljena v Celje. Po vojni je hišo zasedla Narodna zaščita. Del prostorov, v katerih so bili registratura, prostori zemljiške knjige ter razpravna dvorana, je bilo zapečatenih do prihoda delegata. Za čuvarja zgradbe in inventarja je bil leta 1945 postavljen Anton Radej, nekdanji sodnik tega sodišča.

Stavba je bila zunaj dobro ohranjena. Za notranjost pa tega ne moremo reči. Zelo jo je uničil požar leta 1944. Pritličje stavbe je bilo dobro ohranjeno in uporabno. Potrebno je bilo le nekaj manjših popravil kot je beljenje, potem pa je bilo uporabno za poslovanje. V drugem nadstropju je požar popolnoma uničil tri okna z okvirji in šipami. Močno je bila poškodovana streha z žlebovi, to pa je povzročalo zamakanje. Med inventarjem so našli 250 kosov strešne opeke, vendar ta količina ni zadostovala za popravilo strehe.

V prvem nadstropju je bila glavna pisarna (vložišče). Soba je bila zelo zanemarjena in poškodovana zaradi požara. Del parketa je zgorel. Po-

škodovana je bila tudi soba predsednika sodišča. V njej sta bila poškodovana strop ter parket, zgorele pa so tudi vse službene knjige (uradni listi). Podobno je bilo tudi v drugem nadstropju. Najhuje je bila poškodovana registratura, saj je prostor popolnoma zgorel (okna in parket). Stanovanjske prostore v drugem nadstropju je uničila vojska, ki je zasegla poslopje.

Inventar je bil v veliki meri uničen ali prepeljan na druge lokacije. Zemljiška knjiga šmarskega in rogaškega okrajnega sodišča je bila odpeljana v Neumarkt na Zgornjem Štajerskem. Poleg zemljiške knjige so prenesli tudi vse pomembne listine obeh sodišč. Katastrske mape so prepeljali v Maribor. Del arhiva je bil rešen. V požaru je zgorelo okoli 30 varstvenih in zapuščinskih spisov ter okoli 100 tekočih varstvenih in zapuščinskih zdev okrajnega sodišča v Rogatcu. Vse pomembne spise politične narave je na koncu vojne odnesel nemški uradnik. Ohranili so se službeni žigi okrajnega sodišča v Rogatcu. Kar je ostalo polic, so jih odpeljali, nekaj miz in preostalega pohištva pa je vojska verjetno požgala.

Kot je bilo že omenjeno, je okupacijska oblast ukinila rogaško okrajno sodišče in ga priključila sodišču v Šmarju. Iz sodišča v Rogatcu so bili v Šmarje prepeljani vse listine zemljiške knjige ter del arhiva novejšega datuma. Predvsem so bili to zapuščinski spisi ter tekoči varstveni spisi. Prestali arhiv je ostal na sedežu sodišča v Rogatcu. V Rogatcu so opravljali le uradne dneve.

O prevozih zemljiške knjige obeh sodišč v Neumarkt in map v Maribor so obstajali uradni zapisniki z natančno navedbo vseh katastrskih občin in števila zvezkov odpeljanih zemljiških knjig in map. Iz Šmarja je bilo tako odpeljanih 216 knjig, iz Rogatca pa 76. Odpeljana sta bila tudi imenik in parcelni seznam, ki je bil v zapisniku naveden tudi številčno. Zapisnik je bil ob koncu vojne shranjen v železni blagajni.

Jetniški prostori so bili nepoškodovani. V njih so bili zaprti samo politični zaporniki.

Nekdanji sodni starešina (predsednik okrajnega sodišča) Anton Radej je bil takoj po okupaciji odpuščen. Med vojno je delal kot občinski pisar v Podsredi. Poleg njega je bilo odpuščeno vse uradništvo. Pred vojno so bili zaposleni poleg starešine Radeja sodnika Polec in Inkret ter uradniki Ljudevit Fürst, Janko Fras, Franc Ralc, Anton Škorjak in sodni sluge Franc Zabukovšek, Ivan Vučak, Ivan Čanžek in Avgust Šket.

Avgust Šket je bil leta 1945 upokojen, Franc Ralc je bil izseljen na Hrvaško, kjer je delal kot vodja zemljiške knjige in se po osvoboditvi še ni vrnil domov. Ivan Vučak je bil kot jugoslovanski vojak ujet in se je vrnil domov šele leta 1942.

Okrajno sodišče v Rogatcu

Okrajno sodišče v Rogatcu je bilo ustanovljeno leta 1849. Teritorialno je spadalo pod Okrožno sodišče v Celju. Med nemško okupacijo je bilo ukinje-

no. Namesto njega je bila v Rogatcu postavljena izpostava sodišča v Šmarju pri Jelšah (za občini Rogatec in Rogaško Slatino). Okrajno sodišče v Rogatcu je bilo uradno ukinjeno leta 1945, njegov sodni teritorij pa je bil priključen k okrajnemu sodišču v Šmarju pri Jelšah.

Okrajno sodišče v Rogatcu je bilo pred vojno v gradu Strmol, last družine Windischgrätz. Ob okupaciji so Nemci podaljšali najemno pogodbo za deset let. Med letoma 1941 in 1942 so stavbo obnovili. V notranjosti so napeljali električno razsvetljavo, saj je prej ni bilo. Ob osvoboditvi je bil grad sicer ohranjen, vendar so bile razbite vse steklene površine. Prostori so bili zanemarjeni, saj so v njih prebivali nemški vojaki in delavci utrjevalnih del, nazadnje pa je prostore zasedla hrvaška policija. Za čuvarja sodišča je bil leta 1945 postavljen jetniški paznik Mihael Gajster.

Knjižnica je bila ohranjena. V Šmarje pri Jelšah in kasneje v Neumarkt so bile odpeljane zemljiška knjiga v celoti in pripadajoče listine. Vsi tekoči spisi, tako civilni in nepravdni, so bili odpeljani v Šmarje pri Jelšah. Kazenske zadeve so vodili le v Šmarju pri Jelšah, preostali spisi pa so ostali v registraturi v Rogatcu. Denarna knjiga, registri ter ključi železne omare so bili odpeljani v Šmarje pri Jelšah, železna blagajna pa je ostala v Rogatcu.

Od inventarja se je ohranilo le pet omar, nekaj stolov in miz ter nekaj polic za spise. Del opreme je bilo odpeljane v Šmarje pri Jelšah, med drugim tudi inventar zemljiške knjige.

Okrajno sodišče v Rogatcu.

Jetnišnica ni bil v uporabi, ker je bila skoraj vsa oprema odpeljana v Šmarje pri Jelšah, drugo pa so odnesli vojaki.

Leta 1941 je sodišče še poslovalo. Sodnik je stanoval v Šmarju pri Jelšah, v Rogatec pa je prihajal dvakrat na teden na obravnave. Poslovanje je usihalo, sodnik ni več prihajal na sodne dneve, čeprav je postal Rogatec podružnica sodišča v Šmarju pri Jelšah in je rogaško sodišče imelo naziv »Sodišče v Šmarju podružnica Rogatec«. Leta 1943 je bilo pisarniško uradništvo premeščeno drugam.

Predvojni sodnik Franc Stefancioza je bil zaprt, drugi sodnik Kazimir Modic pa je bil izseljen na Hrvaško. Leta 1945 ni bilo znano, kje je. Ob okupaciji je službo obdržal uradnik Gašper Zupan, leta 1943 pa je bil premeščen na Ptuj. Vodja zemljiške knjige Vladimir Kušar je bil izseljen na Hrvaško, uradnik Josip Kalan je bil v jugoslovanski vojski, njuna usoda pa leta 1945 ni bila znana. Slugo Alojzija Beleta so odpustili. Službo si je poiskal na Občini Rogatec. Jetniški paznik Mihael Gajster je ostal v službi do leta 1943, nato je bil premeščen v Krško. Po vojni se je vrnil v Rogatec in se z družino vselil v sodno poslopje. Sluga Štefan Ducman je bil vpoklican v nemško vojsko, in tudi padel. Leta 1941 so dodelili službo prevajalke nekdanji učiteljici Alojziji Kermelj, ki je sčasoma prevzela tudi preostala pisarniška dela in ostala na sodišču do konca njegovega poslovanja. Tudi ona je stanovala v sodnem poslopju.

Okrajno sodišče v Šoštanju

Okrajno sodišče v Šoštanju je bilo ustanovljeno leta 1849. Teritorialno je spadalo pod okrožno so-

dišče v Celju. Med nemško okupacijo je bilo ukinjeno. Namesto njega je okupator uvedel novo sodišče, ki je imelo podružnico v Gornjem Gradu. Uradno je bilo ukinjeno leta 1945. Za čuvarja sodnik prostorov je bil postavljen Alojzij Strnad.

Ob prihodu Nemcev leta 1941 so sodne posle opravljali še vedno v starem poslopju iz obdobja Jugoslavije. Sodno oblast so o izvajali v teh prostorih do septembra leta 1944. V septembru je okupacijska oblast prevzela prostore v prvem nadstropju podružnice Celjske posojilnice in prenesla vse potrebno pohištvo in opremo skupaj s tekočimi spisi ter starejšimi spisi, ki niso bili izločeni. Staro poslopje z delom opreme je prevzel štab nemške vojske. Prenesli so tudi knjižnico, saj je bila leta 1945 v celoti ohranjena.

Zemljiška knjiga z listinami, katastrskimi mapami in arhivom je bila prenesena v Celje. Listine so bile kasneje prenesene v Liezen na Zgornjem Štajerskem. Na sodišče v Celje sta bila prepeljana tudi zemljiška knjiga iz Gornjega Grada in del sodnega gradiva okrajnega sodišča Vransko, ki je bilo sprva prepeljana v Šoštanj.

Poslopje starega sodišča je po osvoboditvi zasedla OZNA in vanj namestila politične zapornike. Poslopje so obdali z bodečo žico, bunkerji in strelskimi rovi ter močno zastražili. Delno je to storila že nemška vojska, saj je imela zadaj vojašnico. Vsa okna v pritličju so bila zamrežena, v prvem nadstropju so bila delno zazidana in opremljena s tremi linami. Drugače je bila stavba v dobrem stanju.

Inventar sodišča je bil prepeljan v prostore Celjske posojilnice in nameščen v dve sobi. Te prostore je 15. maja 1945 zaplenila vojaška komanda in izročila ključke Narodni zaščiti.

Okrajno sodišče v Šoštanju.

Okrajno sodišče v Kozjem.

Po septembru leta 1943 so vodili na sodišču v Šoštanju večinoma le še nesporne postopke, preostalo poslovanje pa je bilo preneseno na celjsko sodišče, kjer so bili po vojni vsi tekoči spisi. Ugotovljeno je bilo, da so bili v Šoštanj prepeljani tudi vsi pravdni in kazenski spisi ter nepravdni spisi zadnjih dvajsetih let. Deloma so bili prepeljani tudi spisi z Vranskega, kjer je bilo sodišče po letu 1943 popolnoma opuščeno, njegovo delo pa je bilo preneseno deloma na sodišče v Šoštanju, deloma pa na sodišče v Celju. Prav tako so prenesli na obe sodišči njegov inventar. Vodja zemljiške knjige Jože Simerl je opravljal posle med okupacijo tudi na okrajnih sodiščih v Gornjem Gradu, Kozjem in Brežicah.

Poslovanje na sodiščih v Gornjem Gradu in Kozjem je bilo urejeno tako, da je sodnik iz Šoštanja prihajal v Gornji Grad enkrat na mesec, v Kozje pa vsakih štirinajst dni sodni uradnik Simerl. Zemljiška knjiga s katastrskimi mapami in zbirko listin je bila prenesena iz Kozjega v Brežice.

Ob kapitulaciji Jugoslavije so bili na sodišču zaposleni starešina Anton Potočnik, sodnik Oton Vičič, uradniki Jože Simerl, Rudolf Lah, Alojzij Strnad in Kristina Smolnikar ter slugi Anton Aram in Franc Perovec. Ob prihodu Nemcev so bili vsi odpuščeni. Spet so zaposlili le Jožeta Simerla, Kristino Smolnikar in Alojzija Strnada. Sodnika Vičiča in uradnika Laha so izgnali na Hrvaško, sodnik Potočnik pa je odšel na svoj dom v Jurklošter. Jetniški paznik in sodni sluga Anton Aram je opravljaj službo do avgusta 1942, kasneje je bil

odpuščen in zaprt v Celju, nato pa z ženo izgnan v Nemčijo. Leta 1943 se je vrnil in bil upokojen. Istega leta je bil upokojen tudi Alojzij Strnad.

Jetnišnica v Šoštanju ni poslovala od marca leta 1944. Ves inventar so prenesli v Celje, kjer so tudi izvrševali vse kazni.

Okrajno sodišče v Gornjem Gradu

Okrajno sodišče v Gornjem Gradu je bilo ustanovljeno leta 1849. Teritorialno je spadalo pod sodno pristojnost okrožnega sodišča v Celju. Leta 1941 ga je okupator ukinil. Priključen je bil kot podružnica sodišču v Šoštanju. Okrajni odbor OF v Gornjem Gradu je prevzel nalogo, da prenese in uredi preostale stvari iz porušene stavbe. Za to nalogo so zadolžili upokojenega vodjo zemljiške knjige Alojzija Jurišiča. Postavljen je bil tudi za vodjo in čuvarja sodnih prostorov in inventarja.

Sodni prostori okrajnega sodišča v Gornjem Gradu so bili nameščeni v pritličnih prostorih graščine. Graščina je bil leta 1944 minirana in požgana. Prej je bil tu sedež nemških policijskih čet. Pritlični trakt se je po požigu sicer ohranil, vendar je bil zelo poškodovan in obsojen na propad. Prvo in drugo nadstropje sta bili v celoti porušeni. Skozi strop je vdiral voda in še dodatno uničevala pritlične prostore. Okna so bila iztrgana, vrata poškodovana, peči podrte, električna napeljava pa je bila vsa potrgana in odpeljana. Od vsega inventarja je ostalo le še nekaj polic in omar, razbita miza za katastrske mape, spisi pa so bili razmetani po tleh,

Okrajno sodišče v Gornjem gradu.

da jih je že močno načela vlaga. Na policah je bilo odloženih še nekaj varstvenih, skrbstvenih in zapuščinskih spisov. V knjižnici je ostalo nekaj strganih uradnih listov avstrijske zakonodaje, vse slovenske knjige so Nemci uničili. V registraturi je ostalo dvanajst polic za spise, vendar so bili vsi spisi do višine enega metra razmetani. Ponovna ureditev je bila izključena. Odbornik okrajnega OF Ivan Bevc, poštni uradnik v Gornjem Gradu je s pokojnim županom Remicem (obešen na Frankolovem) prenesel v poslopje Mestne hranilnice avstrijske in jugoslovanske uradne liste, vložne vpisnike zemljiških knjig, nekaj registrov ter del arhiva. Zemljiška knjiga je bila prepeljana skupaj z inventarjem najprej na sodišče v Šoštanj.

Do srede leta 1943 je prihajal v Gornji Grad z Vranskega vsakih štirinajst dni sodnik na uradne dneve, kasneje je postalo sodišče v Gornjem Gradu le še podružnica sodišča v Šoštanju; uradne dneve je prevzel sodni uradnik. Že prej so tu potekali le poravnalni postopki in nepravdne zadeve.

Zapori sodišča so bili opuščeni, pred tem pa so bili v njih interniranci.

Ob prihodu Nemcev je bilo odpuščeno vse sodno osebje. Sodni starešina dr. Novak je odšel na svoj dom v Mozirje. Kasneje je bil aretiran in zaprt v Celju. Sodnik Turk je ostal kot tolmač, vendar je kmalu umrl zaradi živčne izčrpanosti. Sodna uradnica Jožefa Perne je bila izgnana v Nemčijo, kjer je tudi umrla. Uradnica Julči Križmanič se je poročila in odšla v Trzič. Sluga Jože Jelenc je bil izgnan v Srbijo, od tam pa se do prevzema sodišča leta 1945

še ni vrnil. Dostavljavca Franca Hrena so ustrelili Nemci, jetniškega paznika Valjavca pa prestavili v Krško.

Okrajno sodišče na Vranskem

Okrajno sodišče na Vranskem je bilo ustanovljeno leta 1849. Do leta 1853 je bil sedež sodišča na gradu Podgrad, nato pa je bil prenesen na Vransko. Teritorialno je spadalo v pristojnost Okrožnega sodišča v Celju. Med nemško okupacijo je bilo ukinjeno. Uradno je bilo ukinjeno leta 1945 in ni bilo več obnovljeno. Njegov teritorij je bil priključen k okrajnemu sodišču v Celju. Za skrbnika poslopja in inventarja je bil določen Avgust Sedej.

Poslopje zadnjega sedeža okrajnega sodišča na Vranskem je bilo dobro ohranjeno. Nemci so ga celo obnovili. Pročelje je bilo sicer preresetano s krogli, pobita pa so bila tudi vsa stekla na oknih. Streha ni bila poškodovana, nameščeni pa so bili tudi novi žlebovi. Kleti na sodišču so Nemci zabetonirali, naredili so tudi pralnico z vodovodom. V kleti je bila shranjena večja količina streliva.

Porušen je bil le del obzidja jetniškega trakta. Med vojno je prostore zasedala nemška policija, zato so bili precej zanemarjeni. Po vojni je jetniške prostore zasedla OZNA in jih napolnila s političnimi priporniki.

Pohištvo iz stare Jugoslavije so Nemci nadomestili z novim, izdelanim na Vranskem. Kasneje so del pohištva prepeljali v Celje, del pa v Slovenj Gradec.

Okrajno sodišče na Vranskem.

Sodišče je poslovalo do 1. aprila 1943, nato so ga Nemci ukinili. Del poslovanja so prenesli v Celje, del pa v Šoštanj. S tem datumom so bili preneseni vsi tekoči spisi in sicer za občini Vransko in Sveti Jurij na sodišče v Celje, za občini Braslovče in Polzelo pa na sodišče v Šoštanj. Prav tako je bila prenesena po zgornji shemi zemljiška knjiga s pripadajočim arhivom, mapami in listinami. Preostali arhiv je bil prepeljan skupaj z registri na sodišče v Celje. Sodni uradnik Avgust Sedej je dobil nalogo, da arhiv uredi.

Po 1. aprilu leta 1943 je zasedla sodne prostore nemška vojaška policija in ostala v njih vse do kapitulacije.

Pred kapitulacijo Jugoslavije so bili zaposleni na okrajnem sodišču starešina Rudolf Ročnik, sodnik Gojmir Kitek, vodja zemljiške knjige Miroslav Rebec in uslužbenci Franc Šifrer, Hinko Nečimer in Avgust Sedej. Ob prihodu Nemcev so bili vsi uslužbenci sodišča odpuščeni, kasneje pa so zaposlili Franca Šifrerja, Hinka Nečimerja in Avgusta Sedeja. Oba sodnika in uradnika Mirka Rebca so najprej zaprli, nato pa izgnali v Srbijo. Franc Šifrer je leta 1944 umrl, Avgust Sedej pa je odšel med partizane in se je ob koncu vojne vrnil domov na Vransko.

Okrožno in okrajno sodišče v Celju

Okrožno sodišče v Celju se je sprva imenovalo Deželno sodišče in se je šele leta 1854 preimenovalo v Okrožno. Pristojno je bilo za območje

mariborskega okrožja in je obsegalo dvaindvajset okrajev. Območja okrajnih sodišč Gornja Radgona, Ljutomer, Marenberg (Radlje), Maribor, Ormož, Ptuj, Slovenska Bistrica in Sveti Lenart v Slovenskih goricah so od leta 1897 spadala v pristojnost novoustanovljenega okrožnega sodišča v Mariboru. V obdobju med obema vojnama so bila pod njegovo pristojnostjo okrajna sodišča v Brežicah, Celju, Gornjem Gradu, Konjicah, Kozjem, Laškem, Radečah, Rogatcu, Sevnici, Slovenj Gradcu, Šmarju pri Jelšah, Šoštanju in na Vranskem.

Okrajno sodišče v Celju je začelo delovati 1850. Tu je bilo ustanovljeno zborna okrajno sodišče (okrajni urad je imel le upravno funkcijo). Po letu 1867 je bila izvedena dokončna ločitev sodstva in uprave. Nemške oblasti so ukinile obe sodišči ter ustanovile urad »*Der Chef der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, der Beauftragte für die Durchführung einzelner rechtssichernder Mass nahmen, Dienststelle Cilli*«.

Do okupacije leta 1941 je poslovalo okrožno sodišče v Celju v poslopju stare Grofije, jetnišnica pa je bila v starem okrožnem sodišču (Kresija), zadaj za Marijino cerkvijo. Uprava jetnišnice je bila v poslopju pred Grofijo.

Okrajno sodišče v Celju je poslovalo v drugem nadstropju magistrata v Prešernovi ulici, nasproti Marijine cerkve.

Nemci so prenesli ves inventar okrajnega sodišča iz poslopja magistrata v poslopje nekdanjega okrožnega sodišča pred Grofijo, kjer je imel novi urad sedež. Ta urad se je kasneje imenoval »*Der Chef der Zivilverwaltung für die Rechtspflege in der*

Okrajno sodišče v Sevnici.

Untersteiermark, der Beauftragter für die Zivil Rechtspflege, Dienststelle Cilli«, nazadnje pa »Gericht in Cilli«. Opravljal je sodne postopke v civilnih in kazenskih zadevah na prvi stopnji, postopke na drugi stopnji pa v Mariboru, na tako imenovanem »Rechtsmittelstelle in Marburg«.

Vse posle trgovskega registra s trgovskim in združenim registrom vred, imeniki ter pripadajočim arhivom so 1. decembra 1943 prenesli v Maribor, prav tako tudi vse invalidske zadeve, zadeve v zvezi z razglasitvami mrtvih in amortizacije, ločitve zakonov ter vse druge civilne in kazenske tekoče zadeve, ki so spadale pristojnost okrožnega sodišča. Vsi starejši spisi prejšnjega okrožnega sodišča v Celju, tako civilni kot kazenski, so bili shranjeni v Celju.

Zahodni trakt poslopja pred Grofijo je bilo 14. februarja 1945 poškodovan zaradi bombnega napada. V njem je bila pred okupacijo zemljiška knjiga okrajnega sodišča v Celju, v prvem nadstropju civilni oddelek okrožnega sodišča, v drugem nadstropju pa predstojnikova pisarna. Zahodni trakt je bil razen pritličja tako popolnoma neuporaben. Prizadet je bil tudi vzhodni krajni del, saj je padla bomba pred steno poslopja, posledica tega pa sta bili neuporabni sobi, v katerih je bila uprava jetnišnica. Po bombnem napadu so prekrili streho. Od nekdanjega preiskovalnega oddelka je bila poškodovana soba preiskovalnih sodnikov. Uporabne so bile kazenska pisarna, velika razpravna dvorana, pisarna preiskovalnega oddelka, mala soba poleg razpravne dvorane, dve sobi v vzhodnem traktu in

soba z oknom na hodnik. V te prostore so shranili ves inventar nekdanjega okrožnega in okrajnega sodišča, ves arhiv in zemljiško knjigo.

V pritličju zahodnega trakta je bila v prvih dveh prostorih registratura okrožnega sodišča, ki je bila v celoti ohranjena. Na koncu trakta je bila zemljiška knjiga okrajnega sodišča v Celju, okrajnega sodišča na Vranskem, okrajnega sodišča v Šoštanju ter okrajnega sodišča v Gornjem Gradu. Od celjskega zemljiškooknjižnega sodišča so manjkale katastrske mape, zbirka listin pa je bila ohranjena. Del zemljiškooknjižnih listin je bil v gledališkem stolpu, kamor so jih namestili pred bombnim napadom. Od preostalih treh sodišč so hranili le del zemljiške knjige. Manjkale so zbirka listin ter katastrske mape. Z okrajnega sodišča na Vranskem so prenesli le del zemljiške knjige, ker je bila razdeljena po političnih občinah na tri sodišča, na Kamnik, Šoštanj in Celje. Del inventarja je ostal v prostorih magistrata, nekaj pa so ga prenesli v Grofijo. Narejeni so bili podrobni popisi inventarja, vendar se niso ohranili.

Sodišče v Celju je izvrševalo tudi kazensko sodstvo. Jetnišnica je bila popolnoma samostojna. Sodišče ni imelo nadzora nad njo. Pred osvoboditvijo so nemške oblasti izpustile vse ujetnike. Po osvoboditvi jo je prevzela OZNA in vanjo namestila politične zapornike.

V službo so se 15. maja 1945 javili Fortunat Stanovšek, vodja zemljiške knjige, Alojz Zapušek, višji sodni predstojnik, Anton Veber, višji uradnik, Anton Kramer, višji uradnik, Janja Žmahar, uradnica,

Rudolf Videčnik, uradnik, Martin Majer, jetniški uradnik, Ana Velkavrh, uradnica, Josip Lednik, sluga, Albin Hadner, uradnik. Vsi naštetni so pomagali pri urejanju sodišča. Javili so se tudi sodnika okrožnega sodišča Nikolaj Antipin, dr. Ludvik Lobe, Slavko Papež in Franc Brečko, sodnik okrajnega sodišča dr. Leon Berlic, uradniki Anton Čmer, Jože Dolenc, Teodora Flerin, Jakob Kresnik, Ivan Mlakar, Anton Nunčič, Ana Šerdoner, Ana Velkavrh in sluga Karel Samec.

Okrajno sodišče v Laškem

Okrajno sodišče v Laškem je poslovalo do prevrata leta 1941 v stavbi št. 1 v Laškem, ki je bila last dr. Franca Vettra von der Lilieja z Dunaja. Njegovi predniki so v letih 1675-1676 zgradili veliko graščino ob Savinji; tam so bili uradi. Danes je v tej stavbi sedež občinske uprave. Okrajno sodišče v Laškem je zasedalo sedem prostorov v pritličju.

Med nemško okupacijo je sodišče v Laškem postala podružnica sodišča v Celju.

Nemške oblasti so sodišče namestile še v devetih prostorih v prvem nadstropju iste stavbe. Meseca oktobra leta 1944 je nemška vojska zasedla prostore v pritličju, zato se je morala sodna uprava umakniti v prvo nadstropje skupaj z vsem inventarjem. Nemške oblasti so dopolnile inventar z novimi omarami, mizami, stoli, pisalnimi stroji in drugimi potrebščinami. Prav tako so prebelile vse prostore.

Leta 1945 je sodišče imelo na voljo le sobo št. 2, kajti vse druge prostore v pritličju in prvem nadstropju je zasedel okrajni odbor Laškega, skupaj z inventarjem. Čuvar sodišča je postal sodnik Mirko Roš.

Ohranjeni so bili vsi tekoči pravdni in nepravdni spisi (zapuščinski in varstveni). Del odprtih kazenskih spisov je bil, kot je bilo vidno iz zapisnika, po odredbi nemškega starešine delno odposlan na okrajno sodišče v Spital na Dravi. Registratura je bila v celoti ohranjena. Zemljiška knjiga je bila v pritličju v prvi sobi. Ko je vojska zasedla te prostore, so jo spravili v varen prostor pod stopnišče v pritličju, tam pa bila kasneje zaradi zaščite pred bombnimi napadi zazidana in tam ostala vse do osvoboditve. Zbirka listin je bila v železni blagajni. Pri tem sodišču je bila tudi zemljiška knjiga štirih katastrskih občin nekdanjega okrajnega sodišča Brdo s pripadajočimi vpisniki, vendar brez zbirke listin. Katastrske mape okrajnega sodišča v Laškem so bile skupaj s katastrskimi mapami okrajnega sodišča v Radečah in katastrskimi mapami sodišča na Brdu (prenesene v Laško v februarju leta 1945) prenesene po odredbi nemške oblasti v Maribor.

Sodni zapori so bili v stavbi na dvorišču iste zgradbe, v njenem vzhodnem delu. Ta del je bil poškodovan v bombnem napadu, zato so bili zapori povsem neuporabni. Od leta 1943 dalje jih niso uporabljali, ker so bili zgrajeni novi sodni zapori v Trbovljah.

Okrajno sodišče v Laškem.

V stari Jugoslaviji je imelo okrajno sodišče v Laškem sodne dneve enkrat na teden v Trbovljah, pod nemško oblastjo pa dvakrat na mesec.

Uslužbenci, ki so bili po prevratu 1941 odslovljeni iz službe, so bili predstojnik dr. Arno Pernat, sodnik Jože Podboj, sodnik Bogomir Roš, sodnik dr. Milan Trampuš, uradnik Franc Štros, uradniški pripravnik Odon Vaš, Adalbert Kopač, uradnica Marica Urh, uradnica Majda Pasar, uradnica Štefi Primožič, dostavljavec Franc Kladnik ter vročevalca Franc Murn in Josip Peganc.

Po 15. maju 1945 so se javili v službo Bernard Zupanc, vodja zemljiške knjige, vodja nespornega oddelka Simon Železnik, uradnik Hinko Nečimer, uradnica Iva Železnik, izvršitelj Anton Knez ter jetniški paznik Leopold Golob.

Okrajno sodišče v Brežicah

Okrajno sodišče Brežice je bilo ustanovljeno leta 1849. Teritorialno je spadalo pod sodno pristojnost Okrožnega sodišča v Celju. Leta 1941 ga je okupator ukinil in leta 1943 ustanovil sodišče v Brežicah. Brežiško sodišče je razširilo svojo krajevno pristojnost in priključilo sodni teritorij nekdanjih okrajnih sodišč v Sevnici, Krškem in Kozjem. Pri vseh treh sodiščih se je poslovanje sicer nadaljevalo, vendar pod oznako »*Gericht Rann, Zweigstelle Gurksfeld, Lichtenwald, Drachenburg*«. Nemški sodniki so poslovali na sedežu v Brežicah, Sevnici, Krškem in Kozjem pa so imeli uradne dneve. Podružnice so vodili sodni uslužbenci.

Sodišče v Brežicah je poslovalo v istih prostorih kot pred okupacijo. Zasedalo je prvo nadstropje. Poleg sodnih prostorov so bila v hiši še tri stanovanja. Sodišče ni imelo svojih sodnih prostorov. Vsi kaznjenci so bili v zaporih okrajnega sodišča v Krškem. Nemške oblasti so dvignile vzhodni trakt za eno nadstropje in ga podaljšale. V nove prostore so namestile sodne zapore, v pritličju je bilo v pet, v prvem nadstropju pa šest celic. Vse prostore so preuredili, prebelili in opremili z novim inventarjem.

Sodišče je leta 1945 imelo trinajst opremljenih sob, dve razpravni sobani, dve čakalnici, vse pritlikline, s stanovanjema za jetničarja in starešino, podstrešnim stanovanjem za dve slugi in sodne zapore z vsemi pritliklinami. K sodnemu posloju je spadal tudi zelenjavni vrt.

Tik pred osvoboditvijo so pripadniki ustaške vojske dvakrat vlomili v sodne prostore ter odnesli nekaj inventarja ter raztrgali nekaj zapuščinskih spisov.

Arhiv je bil v celoti ohranjen. Razen enega za-

puščinskega spisa, ki so ga raztrgali vojaki, ki so prenočevali v sodnih prostorih, ni bilo narejena večja škoda. Tako so bili ohranjeni vsi tekoči pravdni in nepravdni spisi (zapuščinski in varstveni). Del kazenskih spisov je ostal na sodišču v Brežicah, del pa pri državnem tožilstvu v Mariboru, kamor so bili poslani po končnih poizvedbah. Ohranjeni so bili tudi vsi vpisniki.

Zemljiška knjiga je bila nameščena v zato prirejenih prostorih in dobro ohranjena. Manjkale so le katastrske mape, ker so bile 5. februarja leta 1945 prenesene v Maribor. Sodišče Brežice je hranilo tudi, kot je že bilo omenjeno, zemljiško knjigo in zbirko listin okrajnega sodišča Kozje. Tudi tu so manjkale katastrske mape. Zbirke pomembnih listin so bile shranjene v železni blagajni.

Arhivi in zemljiška knjiga so ostali na sedežih podružnic. Ko so v jeseni 1944 zajeli boji tudi Kozje, so nemške oblasti prepeljale zemljiško knjigo in zbirko listin v Bistrico ob Sotli, od tam pa v Brežice.

Knjižnica je bila uničena, ostala je le literatura v nemškem jeziku.

Do leta 1941 so bili na okrajnem sodišču v Brežicah zaposleni predstojnik Karol Ivanc, sodnika Oskar Tominc in dr. Franjo Omladič, uradniki Miloš Lebič, Alojz Lipužič, Rudolf Novak, dnevničarja Ana Karbavec in Bogomir Brložnik ter sluga Miroslav Potisk. Leta 1945 so se javili na delovno mesto Miloš Lebič, ki je pod nemško oblastjo delal kot sodni tajnik in vodil zemljiško knjigo, Bogomir Brložnik, ki je vodil izvršilni oddelek, in Marija Sinigoj, ki je do leta 1941 delala pri okrajnem sodišču v Slovenski Bistrici, med okupacijo pa je bila premeščena v Brežice in je vodila nesporni oddelek.

Sodne zapore je prevzela OZNA. V njih ni bilo kaznjencev ali preiskovancev, saj so nemške oblasti še pred koncem vojne vse jetnike izpustile.

Sklep

Pri pregledu sodnega gradiva iz obdobja do leta 1945, ki je že v Zgodovinskem arhivu v Celju, je opaziti v posameznih fondih velike vrzeli. Seveda smo pričakovali, da je čas opravil svoje in naredil »*naravno selekcijo*« v odbiranju spisov pravosodnih organov. Upoštevati smo tudi vojni čas, ki je tudi opravil svoj del »*valorizacije*«. Vendar je bila stroki velika neznanka, kaj se je z gradivom pravzaprav dogajalo, koliko je za njegovo uničenje kriv vojni čas, koliko pa slaba skrb za gradivo v povojnem času. V sodni upravi celjskega okrožnega sodišča je poročilo, ki v marsičem pojasnjuje usodo gradiva

nekaterih sodišč. Mogoče se postavlja vprašanje, zakaj je toliko pozornosti namenjene opisu sodnih poslopij in selitvi sedežev posameznih sodišč. Seveda je povezano s sodnim gradivom, ki je postalo zaradi selitev, okupatorjevega odnosa do njega ter vandalizma velikokrat okrnjeno. Poročilo nam daje delni pregled tega, kam se je gradivo selilo, s tem pa nam omogoča poiskati fragmente spisov posameznih sodišč ter jih priključiti osnovnim fondom.

Viri in literatura

Viri

SI ZAC 609, Okrožno sodišče v Celju, SU 31/3/45

Ur. l. SNOS in NVS 1945, št. 5/31

Ur. l. SNOS in NVS 1945, št. 5/33

Literatura

Bukošek Metka: Sodišča v času nemške okupacije Spodnje Štajerske (1941–1945). *Arhivi* 28 (2005), št. 2, str. 201–205.

Zusammenfassung

DER ZUSTAND DER GERICHTE 1945 IM RAUM CELJE

Dem zitierten Bericht ist zu entnehmen, in welchem Zustand die neuen Machthaber 1945 die Gerichtsgebäude und die Gerichtsakten vorfanden. Die Besatzer hatten die Gerichtsgebäude übernommen und zusammen mit dem Dokumentar-material versiegelt und die Gerichte aufgelöst. Der Großteil des Gerichtspersonals wurde entlassen, einige Richter wurden interniert oder zusammen mit ihren Familien nach Kroatien vertrieben. Mit der Errichtung der Gerichtsverfassung der Besatzer wurde versucht, eigene Beamte anzustellen, doch wurden aufgrund des Personal mangels auch einige Personen beschäftigt, die schon vor der Okkupation hier Dienst machten. Die Tätigkeit einiger Bezirksgerichte wurde nicht fortgesetzt, jedoch wurde mit den Gerichtstagen versucht, den Mangel der Rechtssicherheit zu ersetzen. Einige Gerichtsgebäude wurden renoviert und verbessert (etwa das Gericht in Rogatec, Vranksko und Šoštanj), anderen wurde bis Kriegsende großer Schaden zugefügt. Für die Zerstörung von Gerichtsgebäuden trugen jedoch nicht immer die Besatzer Schuld, großen Schaden hatte auch die einheimische Partisanen-armee angerichtet. So wurden die Gerichtsgebäude in Kostanjevica und in Gornji Grad niedergebrannt (beide Gerichte waren in ehemaligen Klostergebäuden untergebracht). Die Archive einzelner Gerichte wurden verlegt, wobei wiederum großer Schaden entstanden war.

Posvetovanje v Radencih.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 687.5.01-051(497.4)
Prejeto: 26. 4. 2010

Kulturni posredniki časnikarke, uredniki, krojači, šivilje, trgovci, fotografi, ilustratorji

MAJA GOMBAČ

prof. zgodovine in diplomirana sociologinja kulture, svetovalka – arhivistka
Arhiv Republike Slovenije, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Obdobje med vojnama je bil čas, ko se je moda kot sestavni del moderne dobe vse bolj širila v slovenski prostor. V procesu izdelave, distribucije in porabe so sodelovali številni posamezniki, za katere se je med teoretiki potrošniške družbe uveljavil izraz »kulturni posredniki«. Poleg obrtnika, ki se je ukvarjal z izdelavo oblačil, Alojzija Paulina, o katerem je bil govor že v prejšnjih številkah revije *Arhivi*, bom v prispevku ob pomoči virov, ki so na voljo, predstavila številne druge bolj ali manj znane posrednike mode slovenskemu občinstvu: novinarko oz. časnikarko Milko Martelanc, pisateljico in prevajalko Miro Kramer Puc, obrtnici Albino Hity in Marijo Šarc, trgovca Rudolfa Stermeckega, risarko Nado Souvan, slikarja in ilustratorja Ivana Vaupotiča, fotografa Marjana Pfeferja in Josipa Pogačnika ter arhitekta Rado Kregarja.

KLJUČNE BESEDE: moda, poraba, potrošniška družba, kulturni posredniki, oblačilni obrtniki, trgovci, fotografi, ilustratorji, uredniki, Slovenci, obdobje med vojnama

ABSTRACT

CULTURAL MEDIATORS : WOMEN JOURNALISTS, MODISTES, TAILORS, DRESSMAKERS,
MERCHANTS, PHOTOGRAPHERS, ILLUSTRATORS

The interwar period was the time when fashion, being part of the Slovenian modernism, a modernist movement in the Slovenian arts, began to make frequent appearance in the Slovenian society. Involved in the process of fashion production, distribution and consumption were numerous individuals for whom the term »cultural mediators« was established by the fashion consumption theorists. Based on the available sources, the author draws attention of the Slovenian public to Alojzij Paulin, clothing tradesman, of whom much was said in the previous issues of *Arhivi*, and to a number of other more or less known fashion mediators; woman journalist Milka Martelanc, woman writer and translator Mira Kramer Puc, clothing tradeswomen Albina Hity and Marija Šarc, merchant Rudolf Stremecki, sketcher Nada Souvan, painter and illustrator Ivan Vaupotič, photographers Marjan Pfefer and Josip Pogačnik, and the architect Rado Kregar.

KEY WORDS: fashion, consumption, cultural mediators, modistes, clothing tradesmen, merchants, photographers, illustrators

I. Uvod

Prvo temeljno družboslovno študijo o potrošnji je ob koncu 19. stoletja ponudil sociolog Thorsten Veblen, za njim pa vse do 90. let 20. stoletja le redki posamezniki, saj je veljala potrošnja sprva za nezanimivo temo. Z razvojem kulturnih študij – opozoriti je treba na delo antropologa in sociologa Pierra Bourdieuja – je postala analiza potrošnje bolj množična in vsebinsko celovitejša.¹ Takrat se je tudi v okviru zgodovinopisja, z novimi šolami (Annales, Ginsburg in microstoria) in novimi smermi (npr. socialna zgodovina, zgodovinska antropologija, kulturna zgodovina²), pojavilo zanimanje za tovrstne koncepte in teme.³ Ob pomoči družboslovnih raziskav je tako tudi marsikateri že objavljen vir postal bolj zanimiv in je zasijal v novi luči. Zgodovinske raziskave potrošnje so, skupaj z bolj teoretskimi pristopi in raziskavami sociologov ali bolj terensko obarvanimi študijami etnologov in antropologov, prinesle nov interdisciplinarni in celovitejši pogled na fenomen potrošnje.

Pierre Bourdieu je za tiste posameznike oz. tisto družbeno skupino, ki lahko v veliki meri prispeva k razumevanju pomenov, ki so kulturnim dobrinam pripisani v procesu proizvodnje, distribucije in potrošnje, uporabil izraz »kulturni posredniki«.⁴ Zanj

je poraba materialna in simbolna dejavnost. Predmeti oz. dobrine, ki jih kupci uporabljajo, imajo materialno in simbolno obliko. Vsako dejanje porabe je tako poleg ekonomskega tudi kulturni fenomen, kulturni posredniki pa so tisti dejavniki, ki v kulturne dobrine »vpisujejo« pomene v skladu z zahtevami proizvajalcev, potrošnikov in v skladu s subjektivnimi zahtevami. Te so tesno povezane z njihovimi lastnimi kulturnimi vrednotami, verovanji ter prepričanji.⁵

Tudi v slovenskem prostoru je bilo v preteklosti precej posameznikov, ki bi jih lahko opredelili za kulturne posrednike. Njihovo število se je povečevalo z modernizacijo slovenske družbe, ki je segala na različna področja (gospodarstvo, politiko, kulturo),⁶ s tem pa tudi na izdelavo, distribucijo in porabo kulturnih dobrin. Čeprav so bili posamezni znanilci moderne v slovenskem prostoru že prej, je obdobje med svetovnima vojnama, ko je večina Slovencev živela v prvi jugoslovanski državi, po mnenju zgodovinarja Petra Vodopivca čas, ko je modernizacija dobila veliko spodbudo in je pomenila precejšen korak naprej v slovenskem razvoju.⁷ To je bil čas pospešene industrializacije, urbanizacije, izboljšav v komunikaciji (prevozna sredstva in prenos informacij) in širjenja liberalne ideologije. V tem procesu je pomembno vlogo igrala tudi moda.

¹ Med teorijami porabe so se pojavile take, ki so kapitalizmu pripisale glavno vlogo pri določanju proizvodnje in porabe kulturnih izdelkov oz. dobrin ter tako kazale na pasivne in zmanipulirane potrošnike (npr. teorija Adorna in Horkheimerja), kot tudi take, ki so nasprotno kazale na aktivno in kreativno sodelovanje posameznikov, tako pri procesu proizvodnje kot trošenja. V teh teorijah je enkrat poudarjena vloga avtorjev, drugič vloga občinstva, spet tretji poudarjajo t. i. vlogo posrednikov kot ključnem členu med proizvodnjo in porabo. Več o tem glej Adorno in Horkheimer: *Dialektika razsvetljenstva in Časopis za kritiko znanosti* 26 (1998), št. 189, ki je v celoti posvečen temi potrošnje.

² Delo kulturnega zgodovinarja Michaela de Certeauja o vsakdanjem življenju v Franciji v 70. letih 20. st. povezuje s premikom iz osredotočenosti na avtorje (umetnike, pisatelje in skladatelje) k ukvarjanju z občinstvom, z njihovimi odzivi, njihovo recepcijo del, ki so jo videli in slišali ali brali. Certeau je pisal o »uporabah«, »prisvojitvah« in predvsem o »ponovni rabi«. V: De Certeau: *Iznadba vsakdanjosti*.

³ Burke: *History and Social Theory*.

⁴ Bourdieujev ugotovitve o značilnostih različnih družbenih razredov temeljijo na primeru Francije v 60. in 70. letih 20. stol. in so kulturnozgodovinsko specifične, vendar pomembne za razumevanje pojma kulturni posredniki. Srednji razred deli na: (uveljavljen) stari srednji razred in novi srednji razred, pri tem se določeni poklicni profili starčega razreda prepletajo z novim srednjim razredom. Ločuje t. i. padajoči položaj starega srednjega razreda (rokodelci, lastniki malih trgovin) in stabilni ali vzpenjajoči se položaj starega srednjega razreda (uradniki, pisarniški delavci, administrativni delavci, prodaj-

jalci). Ti se v nekaterih primerih zaposlujejo v poklicih, ki so povezani z novo, fleksibilno ekonomijo in proizvodnjo kulture (grafično oblikovanje, oglaševanje itd.), tako pa prihajajo v stik s člani novega srednjega razreda in nove buržuazije in od njih poskušajo prevzeti vrednote, okuse in življenjske stile.

V t. i. novi srednji razred, ki se ukvarja s produkcijo in reprodukcijo kulturnih dobrin, po Bourdieuju spadajo: »... vsi poklici, ki vključujejo prezentacije in reprezentacije (prodaja, trženje, oglaševanje, odnosi z javnostjo, moda, dekoracija itd.), in vse institucije, ki dobavljajo simbolne dobrine in storitve. Te vključujejo razne službe v medicinski in socialni oskrbi (zakonsko svetovanje, seksualna terapija, dietetika, poklicno svetovanje, pediatrično svetovanje itd.) ter v kulturni produkciji in organizaciji (mladinski voditelji, tutorji in nadzorniki, radijski in televizijski producenti in napovedovalci, novinarji pri revijah), ki so v zadnjih letih doživele opazno ekspanzijo; toda obenem tudi nekatere uveljavljene poklice, kot so umetniški rokodelci ali medicinske sestre. Umetniškimi rokodelcem v starem pomenu besede – tapetnikom, (...) zlatarjem, draguljarjem, pozlačevalcem ali graverjem, usposobljenim v tehničnih solah in sorodnim malim rokodelcem in njihovim vrednotam – so se v približno zadnjih petnajstih letih torej pridružili izdelovalci nakita, potiskanega blaga, keramike ali ročno pletenih oblek z višjo ravni splošne izobrazbe, ki so po življenjskem stilu bližje kulturnim posrednikom.« V: Bulc: *Proizvodnja kulture*, str. 83–95.

⁵ Bourdieu: *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*.

⁶ O tem glej: Studen: *Modernizacija načina življenja*, str. 504–506. Lazarevič in Lorenčič (ur.): *Podobe modernizacije*.

⁷ Vodopivec: *Novejši zgodovinopisni pogledi na meščanstvo in zgodovino meščanstva*, str. 8.

II. Na poti v potrošniško družbo

Kot pravijo teoretiki porabe, se je potrošniška družba začela vzpostavljati v dobi industrializacije, ko je plačano delo omogočalo, da so ljudje postali tako proizvajalci kot potrošniki. Oblikovanje le-te je določal premik družbe, usmerjene v proizvodnjo, k družbi, usmerjeni v porabo. Slovenski prostor je na pot preobrazbe v industrijsko družbo stopil v drugi polovici 19. stoletja. Takrat so nastale večje strukturne spremembe v poklicni pripadnosti prebivalstva in se je začelo hitreje spreminjati razmerje med podeželskim in mestnim prebivalstvom.⁸ V obdobju med vojnoma je bila nakazana pospešena industrializacija slovenskega dela jugoslovanske države. Tovarne so rasle predvsem v 20. letih. Z novo državo in novimi mejami ter zaščitnim carinskim sistemom – s tem je bila izločena konkurenca na severu – ter zaradi manjše konkurence v preostalem jugoslovanskem prostoru je Slovenija postala gospodarsko in tehnološko najrazvitejši del države.⁹

Kljub temu je bila v obravnavanem obdobju še vedno po večini agrarna dežela. Delež tistih, ki se je preživljal s kmetijstvom (v povprečju 60%, v preostali Jugoslaviji tudi 80%) in obrtjo, je bil večji kot delež tistih, ki je bil zaposlen v industriji, zato za ta čas v slovenskem prostoru še ne moremo govoriti o industrijski družbi.¹⁰ Kot tudi ne moremo govoriti o potrošniški družbi. Vendar so se intenzivne spremembe dogajale in so bili v obravnavanem

obdobju opazni že številni elementi oz. znanilci t. i. potrošniške družbe.

Industrijski način proizvodnje je v procesu modernizacije vplival na tradicionalni način življenja, na zaposlovanje, medije, ljudi, njihove odnose, prosti čas ter tudi na proces izdelave posameznih potrošniških dobrin kot so oblačila in obutev, s tem pa je vplival tudi na tradicionalno družinsko proizvodnjo.¹¹ Številne funkcije, ki jih je družina v tradicionalni družbi imela, so v moderni družbi prevzele posebne institucije (na primer šole, politične organizacije, podjetja, industrija itd.) tudi na področju osnovnih potreb. Pri izdelavi tekstila oz. materialov je kmečko družinsko produkcijo zamenjala tekstilna industrija, pri izdelavi oblačil in obutve pa oblačilna oz. konfekcijska in obutvena industrija. Spremembe so se dogajale postopoma. Pri tem je potrebno povedati, da so se najprej in najbolj temeljito dogajale pri izdelovanju tekstila (od prve polovice 19. stoletja), konfekcijsko izdelana oblačila pa so potrebovala veliko več časa za razširitev. Vzrokov za to je bilo več.

Prva tekstilna podjetja¹² na Slovenskem segajo v 30. leta 19. stoletja, vendar so bila v okviru celotnega avstrijskega gospodarstva obrobne pomena. Po veliki vojni je nova državna meja slovensko ozemlje odrezala od avstrijskega in je razmere v tekstilni industriji povsem spremenila. Tekstil je postal ena od priorit. Povpraševanje na eni in dobre možnosti na drugi strani (visoka carinska zaščita, posojila in olajšave tujim in domačim podjetnikom) so omogočili hiter razvoj domače tekstilne industrije, tako da je v obdobju med obema vojnoma postala najpomembnejša industrijska veja v slovenskem gospodarstvu.¹³

⁸ Lazarevič: Kmetijstvo in kmečko združništvo, str. 441–445.

⁹ Slovenska industrija je bila usmerjena izključno v jugoslovanski gospodarski prostor. To ji je omogočalo veliko povpraševanje in carinsko dokaj zaščiten domač trg. V: Lazarevič: Industrializacija, obrt in trgovina, str. 441–445, 450–453.

¹⁰ Od tega je bilo največ majhnih kmetij (skoraj 60%), ki so obsegale manj kot 5 hektarov zemlje, in najmanj velikih kmetij (nekaj več kot odstotek), ki so obsegale od 50 do 100 hektarov zemlje. Lazarevič: Kmetijstvo in kmečko združništvo, str. 441–445.

Podobno kot pri velikosti kmetij je tudi pri industrijskih podjetjih med vojnoma. 50% podjetij je bilo zelo majhnih, saj so zaposlovala največ do deset ljudi, 34% je bilo za slovenske razmere srednje velikih podjetij, v katerih je bilo zaposlenih do petdeset ljudi. Med t. i. za slovenske razmere velikimi podjetji pa je bilo 3% takih, ki so zaposlovala več kot dvestopetdeset ljudi, 13% pa je bilo takih, ki so zaposlovala od petdeset do dvestopetdeset ljudi. Za slovenski prostor je bila torej v tem obdobju značilna na eni strani množica malih podjetij, na drugi strani pa majhno število kapitalsko močnih podjetij z večjim številom zaposlenih delavcev. V obdobju med vojnoma se je torej število podjetnikov občutno povečalo, vendar je bil značilen slovenski podjetnik mali podjetnik z majhnim številom zaposlenih. Lazarevič: Industrializacija, obrt in trgovina, str. 450–453.

¹¹ Tradicionalna predindustrijska družina je bila širša enota, t. i. multifunkcionalna skupina, ki je zadovoljevala večino potreb svojih članov (po prehrani, obleki, izobrazbi, družini itd.). Sestavljala je t. i. predkapitalistično samooskrbo oz. samozadostno proizvodnjo. Za slovenski prostor, kot navaja Janja Žagar, je povprečna kmečka družina na podeželju za izdelovanje oblačil in obutve (iz volne in usnja) ter materialov za oblačila (npr. lanu in konoplje) namenila velik del kmečkega dela in časa. Izjema so bili materiali za posebne priložnosti, ki so jih kupovali (bombaž in svila), in izdelki, za katere so se specializirale posamezne obrti (platnarstvo, slarnikarstvo, čipkarstvo, nogavičarstvo in suknarstvo). Tudi materiali in oblačila plemičev in meščanov so bili kupljeni. Žagar: Tekstil, str. 57–58.

¹² Tekstilna industrija je izdelave oblačil (modnih) pomenila velik napredek. Ponujala je nove materiale, ki so bili v primerjavi z doma narejenimi mehkejši, barvno in kar zadeva vzorce pestrejši (nove so bile modra, rdeča in zelena barva ter vzorci, kot so karo, pike, proge ali cvetlice) ter cenejši. Žagar: Tekstil, str. 57–60.

¹³ Leta 1928 je bilo 54 tekstilnih tovarn, leta 1938 pa že 118. V Sloveniji so se tako razvili štirje veliki tekstilni centri.

Drugače je potekalo širjenje izdelkov konfekcijske industrije. Industrijsko konfekcijo kot obliko množične proizvodnje je omogočil šivalni stroj. Od izuma (1807) do nastanka industrije in splošne uporabe (40 in 50. leta 19. stoletja) pa je preteklo nekaj desetletij.¹⁴ Spremembe so se tako kot drugod dogajale postopoma, po fazah.¹⁵

Konfekcija se je najprej uveljavila v moški modi, saj je zaradi manj pogostih sprememb predstavljala manjše tveganje ter pri izdelavi nekaterih oblačil (predvsem srajc, perila in hlač). Kasneje (po veliki vojni) tudi v ženski modi. Potem se je industrijska izdelava bolj in prej uveljavila v izdelavi obutve. Širjenje industrijske proizvodnje je šlo tako na račun večjega povpraševanja kot tudi na račun obrtniške proizvodnje.

Kot navaja Lazarevič, se je v slovenskih mestih število krojačev (predvsem tistih, ki so izdelovali moško modo) kot tudi šivilj med vojnami v celoti povečevalo, število čevljarskih obrtnikov pa manjšalo. Na splošno je šlo za povečanje v 20. letih, po gospodarski krizi pa za občutno zmanjšanje števila obrtnikov v posameznih strokah.¹⁶

Naj navedem še primer Ljubljane, največjega slovenskega mesta znotraj jugoslovanske države: leta 1912 je bilo v Ljubljani prijavljenih 74 krojačev, dva za damske obleke¹⁷ in 72 za izdelovanje damskih oz. moških oblačil.¹⁸ Leta 1928 jih je bilo v mestu Ljubljana in okolici že trikrat več: skupno

278 krojačev, od teh jih je 151 izdelovalo damska¹⁹ in 127 moška oblačila.²⁰ Leta 1933 jih je bilo skupaj 348, 159 za dame²¹ in 189 za moške.²² Leta 1938 pa nekoliko manj, 303, 146 za dame²³ in 157 za gospode.²⁴

Tretja proizvodnja, ki je bila v obravnavnem obdobju v slovenskem prostoru, je bila t. i. domača, hišna proizvodnja. Ponujala je cenejšo izdelavo zahtevnejših oblačil po zadnji modi. Omenjena proizvodnja se je modernizirala z uvedbo šivalnega stroja oz. z dejstvom, da si ga je lahko kupilo oz. privoščilo vedno večje število družin. Vendar ta proizvodnja ni bila več zgolj značilnost kmečkih družin, ampak tudi meščanskih in delavskih družin. Pri razvoju tovrstne produkcije so pomagala natančna navodila za krojenje in šivanje, t. i. krojne pole, ki so jih prilagali različnemu, predvsem ženskemu tisku. Iz dosegljivega industrijskega blaga oz. tekstila in ob pomoči krojnih pol, ki jih je ponujal tisk, so si lahko ženske same šivale ali pa so oblačila dale šivat npr. nešolanim šiviljam oz. krojačem. Navodila za krojenje in šivanje so se skupaj z modnimi smernicami začela pojavljati v slovenskem tisku šele v obdobju med vojnami. Pred tem obdobjem so bila velika redkost oz. so bila dosegljiva samo v »tujem«, predvsem nemškem jeziku oz. tisku.²⁵

Vsaka proizvodnja oblačil (modnih), tovarniška, obrtniška in domača hišna, ki je bila razširjena v slovenskem prostoru med vojnami, je imela svoje specifične značilnosti in različno dolgo tradicijo. Z modernizacijo je na tem področju nastala večja konkurenca; najbolj jo je občutila obrtniška proizvodnja. Industrijski izdelki (npr. konfekcija Tivar iz Varaždina, čevlji znamke Bata), izdelki domače nelegalne obrti, imenovane šušmarstvo (nezakonita obrt, ki je z nizko ceno konkurirala legalnim obrtnikom), ali pa izdelki domače izdelave so s svojo nizko ceno konkurirali obrtnim izdelkom. To je bilo najočitnejše v gospodarski krizi (1930–1935), ko so bile za spodbudo obrti v slovenskem prostoru razširjene številne akcije (npr. akcija *Ženskega sveta* ali pa organizacija *Obrtniškega tedna* v Ljubljani).

Največji je bil Maribor, nato Kranj, sledila pa sta še Ljubljana in Celje. Kresal: Zgodovina tekstilne industrije na Slovenskem, str. 188–190.

¹⁴ Šivalni stroj je omogočil napredek za vso proizvodnjo oblačil (modnih). Omogočil je zahtevnejšo izdelavo oblačil (z več gubami, več dodatki, razporki, šivi) ter hitrejšo in cenejšo proizvodnjo. V: Baš: *Oblačilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času*, str. 84.

¹⁵ V začetnem obdobju (v 19. stoletju) oblačilna konfekcija ni bila isto kot konfekcijska industrija. Izdelava ni bila industrijska oz. tovarniška, ampak je bila stvar domačih izdelovalcev in je imela najprej značaj zgolj serijske proizvodnje. Šele delitev dela na delovne faze, ki je bila na Slovenskem vpeljana v 80. letih 19. stoletja, je na prelomu stoletja omogočila prehod od domače v tovarniško (industrijsko) proizvodnjo. Tako so bila oblačila vseh slojev v 19. stoletju narejena po meri oz. plod obrtniškega dela (med kmeti predvsem oblačila za poseben priložnosti t. i. »pražna oblačila«) in so se le redki izdelki (npr. nogavice, slamniki ali dečniki) v obliki obrti proizvajali serijsko. Z modernizacijo se je to spremenilo. Žagar: *Tekstil*, str. 61–62.

¹⁶ Na primer čevljarjev, krojačev ter krojačic in šivilj. Leta 1925 smo imeli 3.300 čevljarjev, leta 1931 3.917, leta 1937 pa 2.856. Leta 1925 1.710 krojačev, leta 1931 2.071, leta 1937 pa 1.694. Leta 1925 je bilo 1.258 krojačic in šivilj, leta 1931 2.470 in leta 1937 1.641. Lazarevič: *Industrializacija, obrt in trgovina*, str. 458.

¹⁷ *Adresar. I. splošna naslovna knjiga za Kranjsko*, str. 142–143.

¹⁸ Prav tam, str. 142–143.

¹⁹ *Adresar mesta Ljubljane in okolice 1928* str. 542–544.

²⁰ Prav tam, str. 544–545.

²¹ *Adresar mesta Ljubljane in okolice 1933*, str. 525–526.

²² Prav tam, str. 526–527.

²³ *Splošni strokovni adresar velike Ljubljane 1938*, str. 198–200.

²⁴ Prav tam, str. 200–202.

²⁵ Gombač (Ilich): *Nekaj o modi v slovenskem časopisju na prelomu stoletja. 1895–1915*, str. 98–108 in Gombač: *Slovenke in moda v času pred drugo svetovno vojno in po njej. Primer izhajanja modnih, ženskih in družinskih časopisov*, str. 109–125.

Ena od možnosti za preživetje obrti se je kazala v izdelovanju visoko kakovostnih obrtniških izdelkov z individualno noto, ki bi lahko konkurirala enoličnim serijskim industrijskim izdelkom.²⁶ Poleg cenejše tovarniške konfekcije se je na slovenskem trgu med vojnama pojavila tudi t. i. obrtniška konfekcija, ki je bila dražja in so jo izdelovali obrtniki (krojači in šivilje) poleg najdražjih oblačil po meri.²⁷

Težko je oceniti dejanski vpliv različnih oblik oblačilne proizvodnje na takratno porabo v slovenski družbi. Vendar kot omenjajo različne teorije porabe, so industrijski izdelki (npr. konfekcija) v obdobju med vojnama postali sinonim za množično oz. popularno kulturo, obrtniški, predvsem ročni izdelki (npr. *houte couture*), pa za elitno. Ta razlika je bila v skladu z razliko v množični in elitni porabi, ki se je kazala v različnih življenjskih stilih potrošnikov in je bila značilna za prvi tip oz. fazo množične porabe, ki je prevladoval v zahodnih družbah pred drugo svetovno vojno in prvo desetletje po njej. V tej fazi je poraba natančno odražala socialne in razredne razlike med ljudmi²⁸ in z njo so posamezniki želeli postavljati meje in s tem povezane jasne razlike med drugimi posamezniki oz. skupinami, ki so z modernizacijo postale bolj majave in fleksibilne.

Razlika med elitnim in množičnim je bila vidna v celotnem procesu nastajanja potrošniških izdelkov do načina, kako, kje in na kakšen način je bil izdelek ponujen. Lazarevič piše, da je med obema vojnama slovenska trgovina veljala za dobro razvito, predvsem v okolici industrijskih središč, kjer je bila pokrajina najgosteje naseljena. Na podeželju je bil uveljavljen tip trgovine z mešanim blagom, v mestih pa so se trgovine bolj specializirale. Prodajale so eno samo skupino industrijskih izdelkov, zato je bila ponudba pestrejša in kakovostnejša.²⁹ Poleg modnih specializiranih trgovin, t. i. salonov, v katerih so kupovali le izbranci, so na Slovenskem v tem obdobju zrasle tudi prve veletrgovine oz. veleblagovnice, ki so ponujale široko paleto mešanega modnega blaga, predvsem množično narejenih modernih oblek in drugih izdelkov za splošno porabo. V Celju je na primer zrasel Dom Stermecki, v Ljubljani Šarabon, Mayer in Centromerkur, v Zagrebu in Trstu pa Kästner in Öhler.

Veleblagovnice so bile več kot samo prostor, v katerem se je prodajalo in kupovalo blago. Kot pravi Mica Nava: »Sodelovale so v razmahu javnega pro-

stora in spektakla, ki je vključeval velike mednarodne razstave, muzeje, galerije, vrtove ... Ljudje so jih obiskovali kot turistične atrakcije – kot spomenike modernosti – zaradi radovednosti in užitka, ki so ga nudile.«³⁰ V veleblagovnicah tako v svetu kot pri nas so si lahko kupci ogledovali in primerjali izdelke, ne da bi jim bilo treba kaj kupiti, kot je značilno za moderne nakupovalne navade. Tamkajšnja (modna) ponudba je bila, če spremljamo ugotovitve teoretikov porabe, namenjena vsem slojem in je vladal princip prostega vstopa v trgovino in izstopa iz nje. Povsem drugačno je bilo nakupovanje v preostalih trgovinah, kot so bili modni saloni, saj so se tam ohranile nekatere tradicionalne prakse nakupovanja, kot je poznavanje ljudi po imenih in priimkih in v katerih je bila specializirana ponudba namenjena natančno določenemu občinstvu oz. sloju.³¹

Velepodjetja oz. veletrgovci in veleindustrialci so se od manjših obrtniških delavnic in specializiranih trgovin razlikovali tudi po promociji izdelkov. Različen je bil njihov pristop pri oglaševanju ter seveda občinstvo, ki mu je bilo to namenjeno. Eni so ciljali na bolj množično občinstvo, drugi na elito. Prvi so pri promociji izdelkov poudarjali nizko ceno in trpežnost, drugi so najemali umetnike ter v oglasih poudarjali eleganco, originalnost in individualnost. Prvi so oglase objavljali v popularnem tisku, revijah ali katalogih, drugi v elitnih modnih ali ženskih revijah. Oboji pa so se ravnali po modi.

Med različnimi modernimi mediji v obdobju med svetovnima vojnima je po pomenu in razširjenosti izstopal tiskani medij.³² Njegovih učinkov na povečanje porabe so se zavedali vsi podjetniki in so ga vse pogosteje uporabljali. Slovenski tisk je prav v obravnavanem obdobju doživel razcvet³³ in

³⁰ Nava: *Zanikanje modernosti: ženske, mesto in veleblagovnica*, str. 171.

³¹ Luthar: »Homo ludens/Homo šoper – uvod v potrošno kulturo«, str. 260.

³² V zgodovini tiska je imela vsaka dežela lastne mejnike, toda do leta 1900 je tisk v vsej Evropi, ne glede na zakonsko podlago, postal družbena sila. V obdobju med obema vojnima je tisk kljub nastanku modernejših medijev (fotografije, radia in kina) obdržal svoj primat. V: Briggs in Burke: *Socialna zgodovina medijev*, str. 68–69, 100, 192.

³³ Slovenske tiskarne so bile v habsburški monarhiji vezane na majhne okolišče, ki so jim bile tehnično kos in iz katerih so črpale svoja naročila ter imele močno konkurenco v nemškem tisku. Zato tiskarne v novi državi najprej povečanemu povpraševanju po domačem tisku niso bile kos. Niso imele na voljo ne dovolj tiskarskega materiala ne sodobnih strojev in ne izurjenih delavcev. Začetna, nekoliko slabša kakovost tiskarskih izdelkov in manjša zmogljivost tiskarn, sta se z modernizacijo obstoječih tiskarn in ustanavljanjem novih izboljševali in sčasoma dosegali solidne in s tujimi grafičnimi izdelki primerljive rezultate. Leta gospodarske krize (1930–1935) so ta napredek nako-

²⁶ Lazarevič: *Industrializacija, obrt in trgovina*, str. 458.

²⁷ Žagar: *Oblacilna kultura delavcev v Ljubljani med prvo in drugo svetovno vojno*, str. 50.

²⁸ Ule: *Od dominacije potreb k stilizaciji življenja*, str. 103–104.

²⁹ Lazarevič: *Industrializacija, obrt in trgovina*, str. 459.

dobil značilnost množičnosti. Napredek je bil viden tako v drastičnem povečanju³⁴ kot v kvaliteti (vsebinsko in vizualno) tiskarskih izdelkov. Njegova ponudba se je vztrajno širila in preoblikovala, se vedno bolj specializirala ter tako segala na vedno več področij. Prek tiska, v obliki modnih prilog, rubrik, prispevkov, skic, ilustracij, fotografij ali oglasov je v slovensko družbo vstopila tudi moda in postala pomemben del pisne in vizualne komunikacije.

Tisk je skupaj z drugimi mediji in modernimi oblikami družabnega življenja (kino, radio, izložbe trgovin, velesejmi itd.) igral pomembno vlogo pri porabi mode oz. modnih izdelkov, predvsem k vztrajnemu povečevanju števila le-teh. Med splošne ugotovitve teoretikov potrošniške družbe namreč sodi tudi ta, da so luksuzni izdelki, med katere spadajo tudi modni izdelki, v vseh industrializiranih deželah tega časa postajali vedno bolj vsakdanja potreba. Z industrializacijo je nastal presežek zasluzka in tudi prostega časa, to pa je delavcem zagotavljalo povečano možnost za porabo. Množična proizvodnja pa je dolgoročno omogočala, da so standardizirani izdelki v velikih količinah in ob minimalnih stroških prihajali na trge.

Slovenska družba v obdobju med vojnama ni bila industrijska družba, kot tudi ne potrošniška. Lazarević na primer opozarja, da je bil slovenski trg takrat še majhen, povpraševanje zaradi nezadostne kupne moči prebivalstva majhno ter da je bila Slovenija v tem obdobju »prej revna kot ne, še daleč od tega, da bi jo lahko opredelili kot potrošniško družbo v pravem pomenu besede«.³⁵ Vendar so spremembe nastajale. Pomembno gibalno sprememba je bila moda, katere glavna značilnost je hitro in nenehno spreminjanje stilov. Za povečevanje porabe so modo izkoristili tudi podjetni domači in tuji industrialci, trgovci in obrtniki, ki so se tako kot drugod po

svetu povezali tudi z umetniki (ilustratorji, slikarji, fotografi). K zanimivemu mešanju različnih modnih okusov, ki so postali del slovenskega prostora, je vplival tudi njihov t. i. kulturni kapital; do izraza je prišel v končni podobi izložbe, oglasa ali izdelka.

V nadaljevanju bom zato ob pomoči virov predstavila posameznike, ki so slovenskemu bralstvu bolj ali manj znani ter so v omenjenem procesu nastajanja slovenske potrošniške družbe aktivno sodelovali. Bili so lastniki oblačilne obrti, trgovin, modnih salonov ali slikarskih oz. fotografskih ateljejev. Bili so uredniki modnih revij ali modnih prilog, novinarji, ki so pisali modne prispevke, učitelji, ki so poučevali o modi, umetniki, ki so modo vizualizirali (ilustratorji, slikarji, fotografi). Bili so tudi dobesedno ustvarjalci oz. kreatorji mode (krojači, šivilje). Imeli so različno izobrazbo in so opravljali različne poklice. Večina se jih je šolala tako doma kot tudi v tujini oziroma je imela pri svojem delovanju veliko stikov s tujino. Sodelovali so v procesu produkcije (šivanje, krojenje, slikanje, risanje) in distribucije (pisanje prispevkov, objava reklam, svetovanje, organiziranje modnih revij, modna predavanja) mode oz. modnih izdelkov in so bili v marsičem začetniki nečesa novega.

III. Kulturni posredniki

Milka Martelanc, »za nas prava sreča«

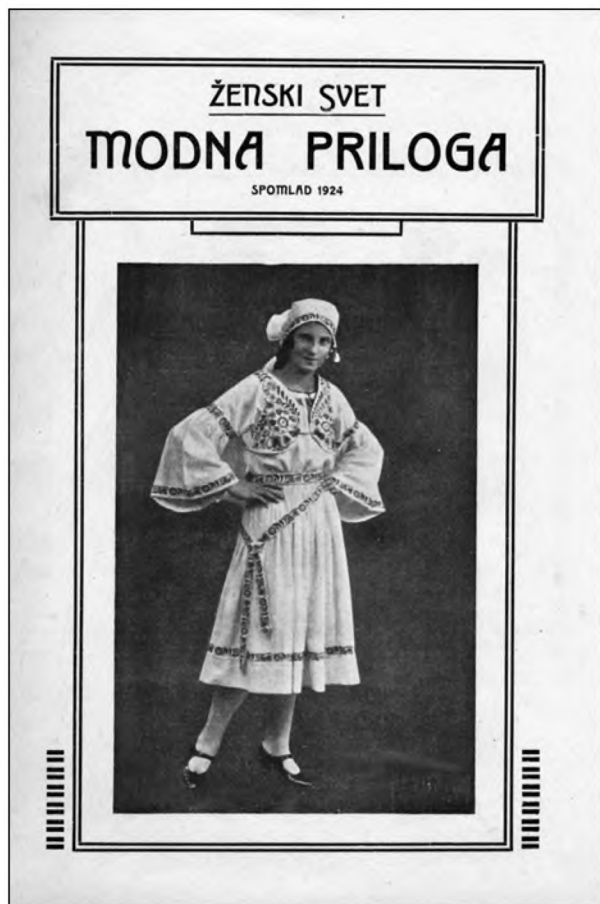
Ena vodilnih posrednic mode slovenskemu občinstvu in s tem povezanih kulturnih vrednot v obdobju med svetovnima vojnama je bila časnikarka oz. novinarka Milka Martelanc (1885–1966). Šolala se je v ljudski šoli v Barkovljah ter v zavodu »Notre dame« v Gorici. Nato je delala v podjetju svojega očeta, stavbenika Svetka Martelanca, ki je imel pred prvo svetovno vojno najmočnejše gradbeno podjetje v Trstu. Zanj je risala gradbene načrte. Čeprav ni obiskovala ne srednje ne višje šole, se je učila številnih spretnosti, kot je bilo takrat v navadi v nekaterih meščanskih družinah. Igrala je klavir, slikala, se učila krojnega risanja in šivanja ter študirala tuje jezike. Leta 1922 je v Pragi študirala časnikarstvo (in manjšinsko vprašanje) in tako postala ena redkih izšolanih časnikark med Slovenkami. Po vrnitvi v Trst je bila med pobudnicami ustanovitve Ženskega dobrodelnega združenja, ki je začel izdajati mesečnik *Ženski svet*.³⁶

liko zaustavila, vendar pa so se leta 1938 Slovenci v prvi Jugoslaviji že lahko pohvalili z 42 grafičnimi podjetji. Od tega je bilo 37 tiskarn, 3 samostojne litografije in 2 samostojni klišarni. V: Kranjc: Naše tiskarstvo v letih 1918–1938, str. 238–240.

³⁴ To nam pove že preprost statistični podatek, ki ob primeru periodičnega tiska pravi, da je v 122 letih, od 1797. do 1918., izšlo skupaj 419 časnikov in časopisov, v naslednjih 20 letih, od 1919. do 1938., pa 740. Približno dve tretjini teh listov sta izhajali le kratak čas, to pa je prav tako značilnost medvojnega obdobja. Na primer leta 1919 je začelo izhajati 42 časnikov in časopisov, od teh pa so leta 1938 izhajali le štirje. Leta 1920 je začelo izhajati 33 časnikov in časopisov, od teh jih je leta 1938 izhajalo le pet. In tako dalje. Od številke 740 jih je tako leta 1938 ostalo pri življenju le 196. V: Kranjc: Naše tiskarstvo v letih 1918–1938, str. 228–236.

³⁵ Lazarević: Industrializacija, obrt in trgovina, str. 450–453.

³⁶ Budna Kodrič: Žensko časopisje in novinarstvo, str. 276. in NSK, Odsek za zgodovino, arhiv BIO, Milka Martelanc: Radio Trst, oddaja Liki iz naše ..., Ponedeljek 2. 1. 1967, *Milka Martelanc in Podatki o Milki Martelančevi*, piše sestra Tatjana Martelanc z dne 20. 1. 1979.

Modna priloga revije *Ženski svet*, 1924.

Leta 1924 so v *Ženskem svetu*,³⁷ ki je bil v celotnem obdobju med vojnama v povprečju najbolj razširjen slovenski ženski tisk, v rubriki *Izvestja*, prvič objavili podrubriko *Modno poročilo*. Naslednjih 18 let jo je pisala in urejala Martelančeva. S tem je postal *Ženski svet* tudi prvi slovenski ženski list, ki je začel

³⁷ *Ženski svet* (1923–1943) je najprej izhajal kot glasilo ženskih društev v Julijski Krajini in ga je izdajalo Žensko dobrodelno združenje. Urejele so ga Milka Martelanc, Pavla Hočevar in Olga Grahor. Tiskali so ga najprej v Trstu v tamkajšnji *Tiskarni Edinost*, od leta 1929 pa v tiskarni *J. Blasnika nasl.* (Šlebinger: *Slovenski častniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797–1936*, str. 102) V 20. letih so časopis brali predvsem v Trstu, na Krasu, Goriškem, v Istri in na Vipavskem, v 30. letih pa na Notranjskem, Dolenjskem in Gorenjskem. (Pertot: 80-letnica »Edinosti«, str. 105–106.) S svojo vsebino se je uredništvo trudilo predvsem prosvetno-kulturno izobraziti ženske in jim vzgojiti samozavest, potrebno v boju za ženske politične pravice. Poleg rubrik, ki so objavljale prispevke o znanih ženskah z literarnega, znanstvenega, glasbenega in socialnega področja, ter prevodov, poljudnih prispevkov o umetnosti, znanosti in gospodarstvu, so od začetka izhajanja časopisa pisali tudi o modi. Ta je skupaj z drugimi ženskimi temami, kot so gospodinjstvo, kuhinja, higiena ali ročno delo, spadala v t. i. praktični del lista.

redno objavljati modne prispevke, leto kasneje pa še *Modne in Krojne priloge*.

O začetkih ustvarjanja prilog v časopisu *Ženski svet* in prispevku Martelančeve piše v svojih spominskih urednica Pavla Hočevar: »Nesporno je, da je bila največja privlačnost lista pola za ročna dela in za šivanje. Kako primitivni so bili tisti modni in drugi vzorci v prvem letniku! Videle smo potrebo, nismo pa imele ne skušenj ne denarja za kaj boljšega. Ker se je list tako širil in si je Milka Martelančeva toliko prizadevala za dvig te rubrike, smo že v drugem letniku lahko dodajale listu posebno prilogo za ročna dela, pozneje pa štirikrat na leto še modno in krojno polo. Do *Ženskega sveta* še ni bilo pri nas časopisa, ki bi bil prinašal vzorce za praktična ročna dela in modo. Tokrat so ženske pregledovale le tuje modne revije. Kje so bile pri nas šele modne risarke! Zato je bila Martelančeva za nas prava sreča! Toliko časa je vrtala in vrtala, poiščevala in se učila, da je iz nič ustvarjala priloge, ki so bile ženam in dekletom v veliko veselje in korist ...«³⁸

Pri časopisu je imela več vlog. Bila je urednica in je odločala, kaj bo v prilogi objavljeno, bila pa je tudi avtorica modnih prispevkov oz. poročil. Poleg tega je odkrivala tudi nove talente, ki so izdelovali modna oblačila ali risali modne skice, in jim v prilogi dala možnost, da se predstavijo širšemu občinstvu. Takole se spominja Hočevarjeva: »Pri tem se ji je vsilil še drug uspeh: ljubiteljicam ali celo strokovno izobraženim ženskam je dala v prilogi priliko, da so imele kje objavljati svoje zamisli in so pri tem tudi same napredovale.«³⁹

Uredništvo časopisa se je vsem anonimnim avtoricam prispevkov, krojev in skic – med drugim jim niso izplačevali honorarjev – nekajkrat zahvalilo. Na primer konec leta 1924: »Ob zaključku drugega letnika »*Ženskega sveta*« nam je v posebno veselje, da moremo zaznamovati toliko simpatije, ki si jih je list iztekel vsled svojih prilog za ročna dela. Vsa zasluga gre pri tem cenjenim našim sodelavnicam, ki so s toliko požrtvovalnostjo brezplačno sodelovale pri prilogi in ji s tem pripomogle do tako velikega uspeha.

Ko smo pred dvema leti ustanovljale list, smo mu dale za podlago vse, kar smo imele, t. j. veliko dobre volje, a prav nobenega kapitala. Izkazalo se je, da tudi takšna podlaga nekaj velja; premagale smo srečno vse težkoče in naš list je danes trdnjši, nego smo si mogle misliti. Vsekakor pa še vedno ni toliko bogat, da bi mogel primerno honorirati risbe za priloge.

Obračamo se torej do naših dosedanjih sodelavnic s prošnjo, naj nam tudi v prihodnjem letu pomagajo s svojim požrtvovalnim delom, da dvignemo naš list čimprej na takšno stopnjo, da bo zadoščal vsem zahtevam.«⁴⁰

³⁸ Hočevar: *Pot se vije. Spomini*, str. 132–133.

³⁹ Hočevar: *Pot se vije. Spomini*, str. 132–133.

⁴⁰ Uredništvo: Našim sodelavnicam. *Ženski svet* 2 (1924), št. 12, str. 3.

Čeprav je Martelančeva pri reviji *Ženski svet* in njeni *Modni prilogi* naredila velik korak naprej v urednikovanju modnih strani domačega tiska, sta anonimnost ustvarjalcev modnih strani in brezplačnost imeli svoje posledice. Pot od skromnih začetkov in »primitivnosti«, ki je to revijo, kot omenja Hočvarjeva, na področju vizualne kulture najprej zaznamovala, do vizualne modernizacije, ki jo je ta revija prehodila predvsem v 30. letih, je bila dolga in se je zgodila tako zaradi požrtvovalnosti in domiselnosti njene urednice kot tudi zaradi konkurence drugih, predvsem ženskih listov.

Leta 1929 se je uredništvo časopisa – z njimi pa tudi Martelančeva, ki nadaljevala urejanje praktičnega dela časopisa (rubriko za modo in ročna dela ter risala krojne pole) do leta 1941 – zaradi fašističnega pritiska iz Trsta preselilo v Ljubljano, kjer je dobilo podporo večine ženskih organizacij in za nekaj časa obdržalo svojo relativno visoko naklado.⁴¹ V začetku 30. let so v Dravski banovini in drugod po Jugoslaviji začeli izhajati novi ženski listi, ki bi jih lahko po vsebini ter videzu uvrstili med značilen popularen tisk, in so svoje bralke vabili z lahkotnejšim čtivom ter predvsem z drugačno vizualno podobo. Taka je bila tudi revija *Žena in dom*,⁴² ki je v nasprotju s časopisom *Ženski svet*, ki je uporabljal predvsem domača umetniška dela, domače tiskarne, klišarne in litografije, uporabljala predvsem tuje storitve in izdelke (klišeev, ilustracij) ter agresivno oglaševanje. Leta 1930 so v časopisu *Ženski svet* ob izidu nove revije svojim naročnicam poslali poziv (»našim ženam«), v katerem jih nagovarjajo k nadaljnji zvestobi, obljublajo povečanje in polepšanje lista.⁴³ Leta 1935 pa so objavili kome-

tar o konkurenčnem ženskem tisku na slovenskem trgu: »... kmalu po naši preselitvi so se začeli v Jugoslaviji pojavljati razni ženski listi, ki so bili pa vkljub svojim naslovom le kupčijska špekulacija na slabe ženske strani. In nismo se utegnile razgledati po svobodni domovini ter preizkusiti svojih moči, ko nas je že začela konkurenca pritiskati k tlom.

Priznamo, da te konkurence od začetka nismo smatrale za nevarno. Saj smo vedele, da pelje prva pot take izdajateljske založnike v tujino po klišeje in material, ki naj služijo jugoslovenski ženi »v pouk in zabavo«. V pisanih ovajih servirani listi, ki so sestavljeni iz cenenih, obrabljenih tujih klišeev, iz vsiljive reklame in omladnih časnikarskih člankov...

Vajene, da nas javnost sprejema z razumevanjem ter upošteva naše kulturno, socialno in narodno delo, smo bile v prvem hipu res presenečene in preplašene, ko smo videle, da nas naše sestre trumoma zapuščajo. ...

Nismo si vedele drugače pomagati, kakor da smo iz uprave odpuščale moč za močjo, delale in garale same ter tako »Ženski svet« še ohranile pri življenju. Medtem ko je konkurenca z avtomobilom vozila naročnice v Benetke in s številnimi močmi komodno strigla gradivo za svoje liste, smo me s skrajnim naporom same delale v upravi, prispevale originalne risbe in kroje, se pebale za dobrimi domačimi pripekvi itd.

... Vračale so se druga za drugo naročnice, iztreznjene, ker so spoznale, keje je zrno in keje plevel. ...«⁴⁴

Konkurenca med ženskimi tiskom je prišla do izraza tudi zaradi gospodarske krize (1930–1935), saj je kriza vplivala tako na porabo tiska kot na porabo modnih izdelkov. Takrat so se razširile številne akcije v podporo slovenskega gospodarstva in med pobudnicami je bila tudi Milka Martelanc.

V okviru akcije *Naša žena*, ki jo je leta 1935 vodil časopis *Ženski svet*, je izšlo osem števil priložnih časopisa z enakim imenom. Tam lahko beremo o namenu akcije: »... smatramo za svojo dolžnost tudi, da v teh težkih časih aktivno posežemo v gospodarske zadeve, dajemo pobudo k živahnejši delavnosti ter pripomoremo k smotrnejši ureditvi konzuma vsaj tam, kjer je v naši moči.« ter tudi »Poudarjamo, da »Naša žena« ni morda lokalni ljubljanski pokret, temveč akcija, ki naj se razširi na vso državo, koristi vsem panogam domače obrti in industrije, ki služijo oblačilni stroki in modi, ter sprejme v svoj krog vse jugoslovanske žene.« Akcija je bila namreč namenjena vsem Jugoslovankam in so jo vodila tri največja jugoslovanska mesta, Ljubljana, Zagreb in Beograd.⁴⁵

⁴¹ Leta 1928 je fašistična oblast prepovedala Žensko dobrodelno udruženje in s tem onemogočila izdajanje časopisa in naslednje leto je odpadla skoraj polovica naročnic *Ženskega sveta* v Trstu in Julijski krajini. V: Budna Kodrič: *Žensko časopisje in novinarstvo*, str. 273.

⁴² Revija (1930–1941) je izhajala v Ljubljani, najprej s podnaslovom *Ilustrirana revija za slovensko ženo*, leta 1931 in 1932 kot *Ilustrirana revija za dom, gospodinjstvo, vzgojo, ročna dela, modo, panke, zabavo itd.*, od leta 1935 naprej pa kot *Revija za slovensko ženo*. Urejale so jo Lirna Podgornik, Rija Podkrajšek in Tončka Lipoglavšek. (ES, str. 316) Revijo so tiskali v *Delniški tiskarni* in od 1935 do 1936 v *Ljudski tiskarni* v Mariboru. (Šlebinger: *Slovenski častniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797–1936*, str. 137).

⁴³ Rija Podkrajšek, urednica revije *Žena in dom*, je v zvezi s tem pisala uredništvu časopisa *Ženski svet*. V pismu lahko med drugim beremo: »... Krivična je trditve »Ženskega sveta«, da je »Žena in dom« konkurenčni list. Danes ve že vsak založnik, da čim več je novih knjig in revij, tem več ljudje čitajo. Potrebno je le, da ljudje vzljubijo pisano besedo. Ako bi bil naš list konkurent »Ženskemu svetu«, bi se to že v prvih mesecih poznalo. Če smo prav poučeni, se je »Ženskega sveta« tiskalo, ko so ga premestili v Ljubljano, 10.000 izvodov in prav toliko se ga tiska še danes. Kje je torej

ta konkurenca? ...« V: Pismo Rije Podkrajšek z dne 23. 12. 1930. ZAI, IJU 285, fond Splošno žensko društvo, t. e. 5.

⁴⁴ Uredništvo: Kaj hočemo? *Naša žena* (1935), št. 1, str. 1.

⁴⁵ *Ženski svet – Naša žena* 13 (1935), št. 1, str. 1–2.

Med akcijo *Naša žena* je izšel tudi album *Naša moda*,⁴⁶ katerega urednica in avtorica besedila je bila Martelančeva. V njem je objavila le slovenske ilustracije in oglase slovenskih oblačilnih obrtnikov ter izpostavila položaj (brezposelnost) slovenskih umetnikov v gospodarski krizi. Takole je pozvala uredništva slovenskega tiska, naj najamejo domače umetnike za urejanje modnih strani: »Če pomislimo, da tudi vsi naši listi, ki imajo modno rubriko – razen listov v izdaji »Ženskega sveta« v Ljubljani – dobivajo ves material za svoje rubrike iz inozemstva ... Ali bi res ne dalo vsaj nekaj tega denarja obdržati doma, v prid domačim modnim publikacijam, ki bi zaposlile poleg ključarn, tiskarn, litografskih zavodov, tudi naše talentirane mlade moči, ki se čedalje bolj pogrezajo v brezposelnost?

S tem albumom hočemo me žene dokazati, kaj zmoremo ustvariti – s praznimi rokami; edini naš kapital je volja do ustvarjanja in zmožnost naših mladih, talentiranih sotrudnic. ...«⁴⁷

S tem albumom, ki je izšel v dveh jezikih (slovenščini in srbohrvaščini), je v slovenskem prostoru dala prvo resno pobudo za ustanovitev jugoslovanskega modnega lista, ki bi se po njenem mnenju zaradi morebitnega širšega bralnega občinstva lahko dlje obdržal pri življenju. Toda ta poizkus ni dobil širše podpore in je ostal le osamljen primer.

Ženski svet je izhajal do leta 1943, po drugi svetovni vojni je zato Martelančeva delo nadaljevala v novi ženski reviji *Naša žena* in do leta 1953 urejala modno rubriko in risala krojne pole.⁴⁸

Nada Souvan, »naša strokovno najboljše izobražena modna svetovalka in risarica«

V albumu *Naša moda* se je leta 1935 z modnimi skicami oz. ilustracijami širšemu občinstvu prvič predstavila Nada Souvan (roj. Lampret; 4. 5. 1914 v Postojni), ki se je v obdobju med vojnama prav tako ukvarjala z modnim novinarstvom ter tudi z modnimi ilustracijami. Izhajala je iz meščanske družine in se je šolala na gimnaziji in visoki šoli v Ljubljani.⁴⁹ Modne prispevke je v drugi polovici 30. let pisala za časopis *Praktična gospodinja*, od leta 1938 pa je risala kroje in modne ilustracije za revijo *Žena*.⁵⁰ Tam so ji pravili »naša modna risarka in svetovalka« oz. »naša strokovno najboljše izobražena modna svetovalka in risarica«. Od leta 1939 je izdelovala tudi ilustracije za naslovnico revije *Žena*.⁵¹

Konec 30. let, ko se je poročila z veletrgovcom Leonom Souvanom, je nadaljevala delo pri reviji *Žena*, o tem pa so pisali tudi v časopisu.⁵² Verjetno je za podjetje *Souvan* svoje ilustracije objavila tudi v *Domačem prijatelju*.⁵³

⁴⁹ ARS, AS 1931, RSN/Z. SRS, mikrofilmi »SOVI«, serija I.M/št. 14, str. 22940.

⁵⁰ Časopis *Praktična gospodinja* je od leta 1934 izhajal v Ljubljani, najprej s podnaslovom *Gospodinjski list s prilogo receptov in za ročna dela*. Leta 1938 pa je spremenil naslov v *Žena. Mesečnik v službi današnje žene. V izjemo leta 1937, ko je izhajal dvakrat na mesec, je izhajal vsak mesec enkrat. Urednik je bil Ivo Zor (predtem sodelavec časopisa *Domači prijatelj*). Tiskali so ga v tiskarni *Merkur*, od 1935 v tiskarni *Slatnar* v Kamniku. V: Šlebinger: *Slovenski častniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797–1936*, str. 154.*

Časopisa oz. reviji *Praktična gospodinja* in *Žena* sta bila kot že omenjena revija *Žena in dom* primer nepolitičnega, popularnega ženskega tiska. Širili sta misel o politični abstinenci žensk in njihovem zanimanju za urednost in lepoto. Tam so objavljali predvsem prispevke, ki so se nanašali na »tipične« vloge ženske v moderni družbi, vloge matere, žene, gospodinjice in potrošnice. Zraven je sodilo tudi zanimanje oz. spremljanje mode.

⁵¹ Uredništvo in uprava: Naš list v prihodnjem letu. *Žena* 5 (1938), št. 12., str. 357.

⁵² »Poročila sta se naša modna risarka gospodinja Nada Lampret in veletrgovec v Ljubljani gospod Leo Souvan. V imenu vseh naših naročnic, članov uredništva in uprave želimo gospe Nadi vso srečo, gospodu Souvanu pa iskreno čestitamo! Gospa Nada Souvan bo iz prijaznosti še naprej sodelovala pri našem listu.« V: *Žena* 6 (1939), št. 7, str. 144.

⁵³ *Domači prijatelj* (1927–1940) se je leta 1932 preimenoval v *Prijatelj*. Podnaslov *Mesečnik za zabavo in pouk*, od III. *Ilustrirana družinska revija*. Urednik je bil Emil Podkrajšek. List so najprej tiskali v tiskarni J. Blasnika nasl., od leta 1930 v *Delniški tiskarni*, od 1935. v *Ljudski tiskarni* v Mariboru in do 1936. spet v *Delniški tiskarni*. V: Šlebinger: *Slovenski častniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797–1936*, str. 125. Tudi *Domači prijatelj* je primer popularnega slovenskega tiska iz obdobja med svetovnima vojnama. V njem je bila moda od leta 1927 pa vse do začetka tridesetih let. Leta 1930 je namreč na željo njegovih naročnic, ki so si želele

⁴⁶ Omenjeni modni album je edini slovenski modni tisk, ki so ga Slovenci premogli v obdobju med svetovnimi vojnama. V tem času je sicer izhajala ena periodična revija, *Modni list*, po naslovu katere bi lahko sklepali, da je prinašala modne strani, vendar ni bilo tako. To je bilo strokovno glasilo za čevljarje, po vsebini in vizualni podobi zelo skromno, daleč od modnega tiska, kakršen je takrat izhajal v tujini. Prej bi status modnega lista lahko dobil kak drug slovenski tisk, ki je prav tako že v naslovu oz. v podnaslovu nosil pridevnik »modnik«. V obdobju med svetovnimi vojnama so izhajale tri revije, ki so v podnaslovu namigovala na modno vsebino in so jo tudi prinašale. To so bile revije *Vesna* (1921), *Razgled* (1926) in *Žena in dom* (1931–1932). So pa v obravnavanem obdobju Slovenci dobili tudi prve modne priloge, mednje štejemo tudi *Modno prilogo* v časopisu *Ženski svet* in vrsto modnih rubrik oz. podrubrik tako v dnevnem tisku kot njihovih prilogah, tednikih, polmesečnih, mesečnih in njihovih prilogah. O tem glej: Gombač: Slovenke in moda v času pred drugo svetovno vojno in po njej. Primer izhajanja modnih, ženskih in družinskih časopisov, str. 109–125.

⁴⁷ Martelančeva, Milka: Beseda k prvemu zvezku »Naša moda«. *Naša moda* 1 (1935), št. 1, str. 1.

⁴⁸ NŠK, Odsek za zgodovino, arhiv BIO, Milka Martelanc: Radio Trst, oddaja Iki iz naše ..., Ponedeljek 2. 1. 1967, *Milka Martelanc in Podatki o Milki Martelančevi*, piše sestra Tatjana Martelanc z dne 20. 1. 1979.

Revija *Žena*, 1939.

Nada pa se je preizkusila tudi v oblikovanju oblačil. Svojo modno kolekcijo je leta 1939 predstavila na modnih revijah v Ljubljani in Celju. V reviji *Žena* namreč lahko preberemo: »Nada Lampret naša modna risarka in svetovalka, ki riše za naše naročnice tako lepe modne risbe, je dokazala svojo prefinjeno nadarjenost tudi v praksi. S svojimi edinstvenimi, izvirnimi modeli je na modnih revijah v Ljubljani in Celju fascinirala številne gledalce. Pridružujemo se neštetim občudovalcem njene velike umetnosti in ji od srca iskreno čestitamo!«⁵⁴

Mira Kramer Puc, »razvajena, lepo oblečena mlada gospa«

Po mnenju tistih, ki se spoznajo na modno novinarstvo, je velika večina prispevkov nastajala pod peresom ljudi, ki so se tega lotili po naključju in ne zaradi velikega zanimanja ali povezanosti s tem

več praktičnih gospodinjskih prispevkov in modnih ilustracij, začela izhajati ženska revija *Žena in dom*. Ta revija je predstavljala največjo konkurenco reviji *Ženski svet*. O tem lahko beremo v pismu urednice revije *Žena in dom* Rije Podkrajšek z dne 23. 12. 1930 V: ZAL, IJU 285, fond Splošno žensko društvo, t. e. 5.

⁵⁴ *Žena* 6 (1939), št. 4, str. 81.

področjem.⁵⁵ Tak primer je tudi pisateljica in prevajalka Mira (roj. Kramer; Split, 14. 7. 1912 – Ljubljana, 4. 9. 1985). Poročila se je dvakrat in tako uporabljala priimek Puc in Mihelič. (Njen drugi mož je bil slikar France Mihelič).

Izhajala je iz bogate učiteljske in trgovske meščanske družine. Oče je bil trgovec, mama operna pevka. K njeni vzgoji sta med drugim sodili tudi igranje klavirja in učenje tujih jezikov, predvsem francoščine in nemščine. Obiskovala je osnovno šolo in gimnazijo, internat za dekleta v Švici, od leta 1927 pa je prebivala v Ljubljani. Njen stric, Albert Žerjav, direktor vodilnega časnika liberalcev *Jutro*⁵⁶ in voditelj mladoliberalcev, jo je pri časopisu honorarno zaposlil. Tam je spoznala likovne sodelavce oz. ilustratorje časopisa: Elka Justina, Čora Škodlarja in Nikolaja Pirnata. Leta 1930 je maturirala in se včlanila v akademsko društvo Jadran in se poročila s prvim možem Borisom Pucem. Na Pedagoški fakulteti v Ljubljani je študirala pravo.⁵⁷

V različnih časopisih (*Jutro*, *Prosveti* in *Glasu naroda*) je objavljala feljtone z romantičnimi motivi iz meščanskega okolja,⁵⁸ od leta 1936 pa so v *Jutru* začeli objavljati njene modne prispevke in modne ilustracije. Takole je svojo dejavnost, ki se je nanašala na modo, opisala v svojih spominih: »Tista leta pred vojno so minevala zame v brezdelju ... Nekaj malega sem začela spet delati pri »Jutru«, urejati modni koticček – kaj naj bi drugega znala razvajena lepo oblečena mlada gospa? – in k svojim člankom tudi risati obleke po zadnji modi.«⁵⁹

⁵⁵ Sociolog Fred Davis s tem v zvezi piše, da moda nima nobene kritične tradicije, kot jo imajo na primer umetnost, literatura in gledališče. Da so bili redki tisti pisci, ki bi bili dobro poučeni o umetnostni zgodovini in modi in bi nepretrgoma komentirali tekoče stanje za tekoči tisk in bi bili za to usposobljeni. V: Davis: *Fashion, Culture and Identity*.

⁵⁶ *Jutro* je od leta 1920 izhajalo v Ljubljani, od leta 1924 kot glasilo Samostojne demokratske stranke na Slovenskem, najprej s podnaslovom *Dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, od 1929. brez podnaslova. Časnik je nastal iz nasprotovanja med staroliberali I. Tavčarja, ki so izdajali časnik *Slovenski narod*, in mladoliberali G. Žerjava. Zaradi kakovostnega novinarstva se je tako kot katoliški *Slovenec* med vojnama uveljavil po vsej Sloveniji. Uredniki so bili: A. Kramer, A. Ribnikar. S. Virant in Davorin Ravljen. Tiskali so ga v *Delniški tiskarni*, od 1925 v *Narodni tiskarni*. V. Amon: *Jutro*, str. 361.

O modi se je v *Jutru* pisalo od samega začetka izhajanja. Tako v okviru častnika kot v okviru prilog.

⁵⁷ Mihelič: *Ure mojih dni*.

⁵⁸ Kor: *Mira Mihelič*, str. 130.

⁵⁹ Mihelič: *Ure mojih dni*.

Marija Šarc, »s skupnimi močmi dvigamo pokrov slovenske skrinj«

Med tistimi, ki so na Slovenskem v obdobju med svetovnjima vojnama dali pobudo za modni tisk, je bila tudi obrtnica Marija Šarc (Ljubljana, 7. 5. 1886). Po končani osnovni šoli se je izučila krojaške obrti oz. za »damsko krojačico«. ⁶⁰ Od leta 1909 do leta 1951 je bila lastnica modnega salona v Rutarjevi ulici v Ljubljani. ⁶¹ Leta 1938 je bila večkrat v tujini, na Dunaju, v Pragi in Berlinu. ⁶² Šarčeva je bila sourednica ilustrirane kulturne in modne revije *Vesna* (št. 3 in 4/5), pisala in objavljala je modne prispevke v slovenskem tisku, risala modne skice, prirejala modne revije in razstavljala modne izdelke na Ljubljanskem velesejmu.

Revija *Vesna*, leto 1921.

Leta 1921 je v reviji *Vesna* ⁶³ objavila tudi prispevek v obliki modnih smernic z naslovom »Modno poročilo«. ⁶⁴ Taka oblika modnega sporočila (v obliki modne smernice) se je v svetovnem tisku začela pojavljati in uveljavljati v 19. stoletju, ⁶⁵ omejnjeni prispevek Marije Šarc pa je nekakšen predhodnik kasnejših modnih prispevkov pri nas. Od leta 1925 pa do konca 20. let je Šarčeva modne prispevke pisala tudi za dnevnik *Jutro*. Leta 1927 domnevno tudi za revijo *Domači prijatelj*, redkeje je objavljala tudi v dnevniku *Slovenec*. ⁶⁶

Njene modne prispevke so v revijah *Vesna*, *Razgled*, *Domači prijatelj* in *Slovenec* spremljali nazorne modne skice in oglasi za njen atelje (»Modni ateljeje M. Šarc«). Leta 1921 je v reviji *Vesna*, leta 1924 pa v *Modni prilogi* časopisa *Ženski svet*, objavila tudi modne fotografije oblačil, ki jih je sama skreirala oz. so nastala v njenem ateljeju. Prve fotografije so nastale na Ljubljanskem velesejmu, druge pa na modni reviji v Ljubljani.

⁶³ V Ljubljani je leta 1921 izšlo le pet števil *Vesne*. Urejali so jo Ivan Lah, Ivan Vavpotič, Miljutin Zarnik in Marija Šarc. Tiskali so jo v *Delniški tiskarni*. V: Šlebinger: *Slovenski častniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797–1936*, str. 94.

Vesna je prinašala odlomke iz leposlovja, o umetnosti, poročala je o prireditvah v domačih gledališčih, o koncertih in drugih umetniških dogodkih ter o stanju v domači obrti in modi. Imela je tudi krojno službo.

⁶⁴ V prispevku je predstavila žensko modo za prihajajočo jesen, ali natančneje, toplejšo volneno obleko, kostim in plašč za na ulico. Pri tem je podrobno opisal tudi modne dodatke, ki sodijo zraven. Na primer: »Trenutno je en vogue več ali manj težka celotna volnena obleka, katero še vedno krasi svilena ali volnena vezanina ...«. V: Šarc: *Modno poročilo. Vesna* 1 (1921), št. 3, str. 7.

⁶⁵ Kot ugotavlja Elisabeth Rouse, so prvi modni listi v 17. in 18. stoletju zgolj beležili, kaj ženske višjih razredov nosijo. Pariški *Mercur galant* je bil na primer bogato ilustriran in napisan v obliki pisem, ki naj bi jih pariška dama pisala dami s podeželja. Pisma so seveda vsebovala novice z dvora in mesta, novice o najnovejših dramah, zadnji modi ter notranji opremi. Zraven so v reviji objavljali tudi kratke ljubezenske zgodbe in laskava poročila o dejanjih Ludvika XIV. ter o zmagah, ki so jih izbojevale njegove vojske. V: Rouse: *Understanding Fashion*, str. 103.

Konec 18. in v 19. stoletju, ko je v svetu začel izhajati samostojni modni tisk, nekateri vsako leto, drugi vsak mesec, je ponujal tudi t. i. modne novice oz. modne smernice. Takrat so se časniki spremenili tako vsebinsko kot vizualno. V: Vrišer: *Modni listi*, str. 177.

⁶⁶ *Slovenec* (1873–1945) je začel izhajati trikrat na teden v Ljubljani kot protiutež liberalnemu *Slovenskemu narodu*. Leta 1883 je postal dnevnik. Od leta 1919 so ga urejali: E. Besednjak, F. Smolej, Terseglav, Franc Kremžar, M. Krek, A. Kuhar, I. Ahčin in Viktor Cenčič. Tiskali so ga v *Jugoslovanski tiskarni*. V obdobju med vojnama je bil najbolj razširjen slovenski dnevnik. Prim. Prunk. *ES* 11, str. 295.

⁶⁰ ARS, AS 1931, RSNZ SRS, mikrofilmi »SOVE«, serija Lm 24441.

⁶¹ ZAL, LJU 2/15 domovinski oddelek, t. e. 224, črka Š. ZAL, LJU, Cod. XX, Rokodelske obrti, I. knjiga, Od 1907 do 1921, Žensko krojaštvo, št. 9. Šarc Marija, Kolezijska ulica 6, Pražakova ulica 15 (1928), 1909.

⁶² ARS, AS 1931, RSNZ SRS, mikrofilmi »SOVE«, serija Lm 24441.

Modne revije oz. modne parade, kot so se takrat imenovala, so se začele v svetu visoke mode za promocijo uporabljati v drugi polovici 19. stoletja. Prirejali so jih v modnih salonih, gledališčih, na velesojnih ali v veleblagovnicah.⁶⁷ V Zagrebu je bila menda prva taka leta 1926 v tamkajšnji Esplanadi.⁶⁸ V Ljubljani jo je leta 1924 organizirala Marija Šarc. O *Prvi modni reviji v Ljubljani* lahko beremo tudi v *Ženskem svetu*: »Po vzoru modnih revij v velikih mestih se je vršila letošnja pomlad v ljubljanskem gledališču prva domača modna revija, ki je pričala o podjetnosti slov. industrijskih krogov.

Razne domače tvrdke so razstavile svoje najboljše izdelke oblek in obuval, ki so jih nosili gledališki igralci pri omenjeni reviji.« Poleg prispevka so si lahko naročniki ogledali tudi slike in kratke opise nekaterih modelov z modne revije, ki jih je za *Ženski svet* pripravil atelje Marije Šarc: »... prinašamo danes slike nekaterih modelov, ki jih je izdelal za to revijo atelje gdč. Šarčeve ...« sledi opis štirih modelov, fotografije pa so objavili na straneh in naslovnici časopisa in ob prispevku.⁶⁹

V 20. letih se je Šarčeva kot predstavnica jugoslovanske države udeležila razstave dekorativne umetnosti v Parizu in prišla v tamkajšnji pripravljani odbor. Pariški forum je njene izdelke oz. »tvorbe« odlikoval s srebrno kolajno.⁷⁰

Šarčeva je bila tudi ena izmed pobudnic t. i. slovenske narodne mode oz. »dečve«, oz. je spadala v krog tistih, ki so si prizadevali elemente iz oblačilnega videza slovenske narodne noše 19. stoletja združiti s tedanjo modno obleko.⁷¹ V reviji *Vesna* je leta 1921 zapisala, da se mora moda: »... spajati s slovensko in sploh slovansko tradicionalno narodno umetnostjo, kar bi lahko tvorilo novo široko polje v umetni obrti.«⁷² Konec 20. let je postala voditeljica propagande in pobudnica »Dečve«. Pridružile so se ji tudi številne vplivne Slovenke (ga. Tavčar in ga. Dolenc).

Leta 1936 je propaganda »Dečve« dosegla ustnovitev narodnoobrambnega in narodnopropropandnega društva Naša skrinja, ki je leto pozneje izdalo publikacijo z naslovom *Naše noše in dečve. Naši športniki*, katere avtorica je bila Marija Šarc. Pri izdelavi publikacije so ji pomagali tudi etnograf in šolnik Albert Sič⁷³ ter ilustrator Maksim Gaspari, izdajo pa je podprl tudi škof Gregorij Rožman. Tisk je bil nacionalno obarvan in jugoslovansko usmerjen.

V uvodu je Šarčeva zapisala: »Pričujoče delo – uspeh dolgotrajnega prizadevanja, poklanjam častitemu spominu mojih roditeljev in vseh mojih prednikov in prednic, kakor tudi spominu na mojo rodno hišo, kjer sem kot mala deklica ob nedeljah slonela ob odprti domači skrinji, zamačnjena v lepote njene vsebine. Sedaj pa z skupnimi močmi dvigamo pokrov slovenske skrinje, da bode odprta vsem in vsakomur!«⁷⁴

Albina Hity, »modna sotrudnica in modna referentinja«

Med samostojnejšimi obrtnicami in tistimi, ki so pisale modne prispevke, naj poleg Marije Šarc omenim tudi obrtnico Albino Hity, por. Zadnek (Novo mesto, 1. 4. 1894), ki je bila tako kot Šarčeva po poklicu šivilja.⁷⁵ Spadala je v tisti krog obrtnikov, ki so oblačili ljubljansko elito. Ob odprtju »Modnega ateljeja Hity, družbe z.o.z.« v Ljubljani leta 1926 je prijavila: »Izdelovanje toalet, perila, modnih izdelkov, prodaja istih, komisijska trgovina s takimi proizvodi in zastopstvo zunanjih tvrdk te stroke.«⁷⁶ Zaposlenih je imela, kot je bilo navadno za manjše obrtniške delavnice ali ateljeje, pet šivilj.⁷⁷

Za promocijo obrti je skrbela med drugim tudi tako, da je objavljala oglase ateljeja, kot tudi svojo fotografijo v takratnem bolj ali manj elitnem peri-

⁶⁷ Sredi 19. stoletja sta v Parizu, svetu visoke mode, Charles Friderick Worth in njegova žena Marie Vernet, odprla svoj salon *Maison de couture* in za predstavitev nove modne kolekcije verjetno kot prva uporabila tudi hišne manekenke. Worth je kmalu svojo kolekcijo predstavil tudi zunaj svojega salona. V Londonu se je za začetnico imela angleška modna oblikovalka lady Duff Gordon. V obdobju med obema vojnama so bile t. i. »modne parade« že uveljavljen način predstavitev nove mode v Združenih državah Amerike in Evropi. V: Evans: *The Enchanted Spectacle*, str. 271–274.

⁶⁸ Milčec: *Galantni Zagreb*, str. 229.

⁶⁹ Poletje 1924. *Ženski svet – Modna priloga 2* (1924), str. 12.

⁷⁰ Govekar: *Naše žensko častnikartsvo*, str. 210.

⁷¹ Knific: *Vprašanje narodne noše na Slovenskem*, str. 435–468.

⁷² Govekar: *Naše žensko častnikartsvo*, str. 210.

⁷³ Franc Albert Sič (roj. 22. 2. 1865 v Ljubljani) je maturiral na učiteljsko v Ljubljani, opravil izpite za ljudske in meščanske šole ter več risarskih in slikarskih tečajev. Bil je učitelj risanja. Najprej v Šentvidu, nato na mestni višji dekliški šoli v Ljubljani in na mestni ženski realni gimnaziji. S prerisovanjem ljudskih okrasnih motivov se je uveljavil kot zapisovalec ljudske umetnosti. Napisal je dve knjigi o slovenskih narodnih nošah. G. Ma: *Albert Franc Sič*, str. 67.

⁷⁴ Šarc: *Naše noše in dečve. Naši športniki*, str. 4.

⁷⁵ ARS, AS 1931, RSNZ SRS, mikrofilmi »SOVI«, serija III/št. 119, str. 207699.

⁷⁶ ARS, AS 1931, RSNZ SRS, mikrofilmi »SOVE«, serija III/št. 119, str. 207699.

⁷⁷ Pri tem so ji pomagale šivilje: najprej Marija Mihelič, nato Juda Ružička, nazadnje Apolonija Perko, Albina Tavčar, Adolfin Žvar. V: ZAL, LJU, III 105, *Modni atelje Hity*.

Modno poročilo

Albina Hity-Zadnekova
1929–1930.

Moda se je postarala. Namesto da je stara dvanajst let, se dela, da je dvajset. Dovoli, da ji rastejo lasje in — krilo. Kakor mlada dama je, polna gracije, šarma in jo zato mnogo bolj občudujemo, kakor v prejšnjem njenem otroškem izrazu. Vendar ne osvaja takoj srca, nje prvi koraki so negotovi, gledamo jo nezaupno in ji previdno sledimo. Preden jo priznamo, se ji moramo seveda privediti. Prinaša novo lepoto in smisel za pravilno proporcijo, ki bo končno triumfirala.

Srečno smo pri koncu z ravno in ozko linijo, ki je bila preenočljiva za oko, pozdravljamo valujočo linijo s harmoničnimi zaokrožitvami in ki je res v pravem skladu z oblikami ženskega telesa. Bodimo pravični napram novi prehodni modi; ne smemo primerjati teh novih poizkusov z modo že več kot desetletnim izkustvom. Gotovo, da ni lahka zahteva mnogo, ali vsak dan lepša, bolj vnesena in uporabljiva. Navduši nas na prvi pogled in zaupajmo ji, ker je to na vsak način moda l. 1930.

Pomlad

Plašči in kostumi.

Med številnimi blagovi izbiramo za pomlad tweed, katerega svetlobarvnost je prikladna bodisi za kostum, plašč ali obleko. Prvi se nosi z volneno jersey-bluzo iste barve, kot je osnovni ton tweeda ali njegovih črt.

Dolžina jope tričetrtrinska s pasom in se spodaj nekoliko razširi. Pas je iz istege blaga in podložen z usnjeno. Kombinacija tweeda in jerseyja ima zanimiv uspeh in bo ta moda obveljala več kot po navadi eno leto in ugotovimo že danes, da bo ta uspeh še večji in usmerjal osnutke športnih modelov. Dopoldanske obleke in kompleti iz tweeda se bodo precej uveljavili, ker je to blago praktično ne samo za potovanje, temveč tudi za vsakdanje oblačilo. Tweed je grapav, luknjičavo tkan in mehek.

Pomladanski kostum iz angl. tweeda za dopoldne in potovanje
(Modni atelje Hity d. z o. z.) Foto »Ilustracija«

Revija Ilustracija, 1930.

odičnem tisku (npr. v *Ilustraciji*⁷⁸ in *Razgledu*⁷⁹). V drugi polovici 20. let je kot »modna sotrudnica« v *Razgledu* in v 30. letih kot »modna referentinja« v reviji *Ilustracija* objavljala tudi modne smernice oz. *Modna poročila*. To med drugim kaže, da je bila – posredno prek tujega modnega tiska ali neposredno – v stiku z modnimi centri in hitro spreminjajočimi se modnimi smernicami je bil namreč eden od pogojev za obstanek v takratni družbi »elitnih obrtnikov« oz. za ohranitev dobrega imena in ugleda med strankami.⁸⁰

Leta 1934 se je s poroko njena vloge posrednice mode končala. Poročila se je z Milanom Gabrijealom Zadnekom,⁸¹ prevzela njegov priimek in odstopila svoj delež v firmi eni izmed zaposlenih, ime ateljeja pa je ostalo isto.⁸²

⁷⁸ Revija *Ilustracija* (1929–1931) je izhajala v Ljubljani. Uredniki so bili Narte Velikonja, dr. Rajko Ložar in Janko Traven.

⁷⁹ Revija *Razgled. Mesečnik za literaturo, gledališče, glasbo, slikarstvo, film, modo, sport in družabno življenje* je prvo leto (1926) izhajala v Pragi, drugi dve leti (1927–1928) pa je s spremenjenim podnaslovom *Slovenska (ilustrovana) družabna revija* izhajala v Ljubljani. Urednik obeh revij je bil Pavel Debevec. Prvo so tiskali v *Studentski tiskarni* v Pragi, drugo v *Jugoslovanski tiskarni* v Ljubljani. (Šlebinger: *Bibliografski pregled od 1797–1936*, str. 122, 126).

Reviji *Razgled* in *Ilustracija* sta bili podobno kot revija *Vesna* bogato ilustrirani reviji in bi ju lahko šteli za predstavnici slovenskega elitnega tiska v obdobju med svetovnima vojnama. Obe sta kljub kratkotrajnemu izhajanju pomembno vplivali na vizualno modernizacijo slovenskega tiska med svetovnjima vojnama in v obeh je bila moda v takšni ali drugačni obliki ves čas navzoča.

⁸⁰ Tomažič: *Ljubljana po predzadnji modi*, str. 26–27.

⁸¹ ZAL LJU 500, t. e. 70, črka H.

⁸² Po poroki je atelje prepustila šivilji Judi Ružički. Leta 1941

Rudolf Stermecki, »mož uspeha«

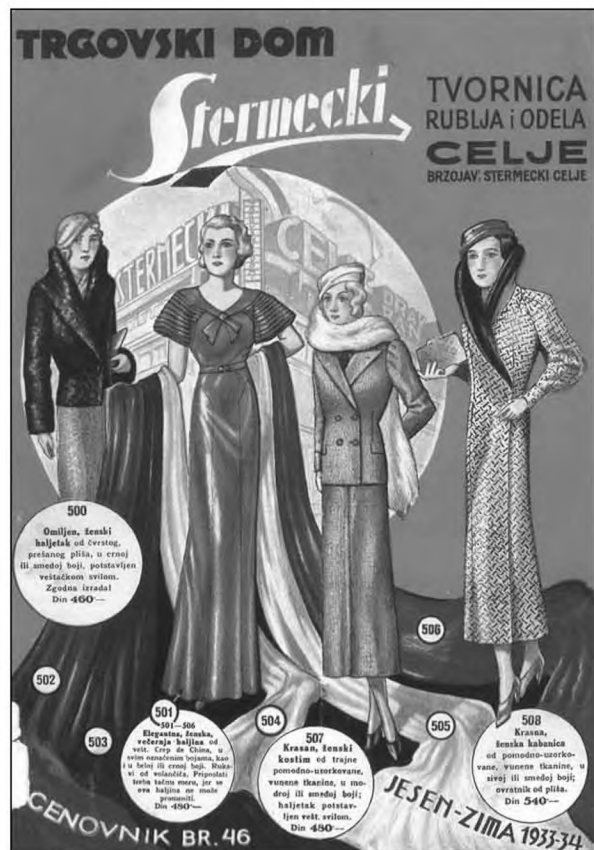
Medtem, ko sta bila Albina Hity in Alojzij Paulin⁸³ značilna obrtnika, ki sta med vojnama izdelovala oblačila po meri in individualnih željah strank oz. takratne družbene elite, je bil Rudolf Stermecki (1876–1957) trgovec, ki s svojim delovanjem prispeval k proizvodnji in porabi mode za širše občinstvo, t. i. konfekcijske mode.

Rodil se je v kmečki družini v Brezovici pri Bizeljskem. Po končani osnovni šoli se je v Brežicah izučil trgovskega poklica. Kot pomočnik je nato služboval v Kočevju in v Žužemberku. Najprej se je zaposlil še v Ljubljani, leta 1905 pa v Celju, kjer je odprl lastno manufakturno in modno trgovino. Prvotno modno trgovino je s svojo sposobnostjo sčasoma razširil v velik trgovski dom: manufakturno, modno in galanterijsko veletrgovino, tovarno konfekcije in razpošiljalnico. Pred drugo vojno je bila to ena največjih trgovskih hiš v jugoslovanski državi. Zaposlovala je okoli 130 ljudi, kadar pa so izdelovali vzorce in razpošiljali cenike, pa še do 100 več.⁸⁴

pa je bila družba likvidirana. V: ZAL LJU, III 105, Modni atelje Hity.

⁸³ Paulin sodi med znane oblačilne obrtnike iz obdobja med vojnama, ki so oblačili slovensko družbeno elito. Izdeloval je oblačila po meri, bil pa je tudi eden redkih med slovenskimi oblačilnimi obrtniki, ki so izdelovali in prodajali tudi unikatno konfekcijo V: Gombač: *Pomladna moda*. Alojzij Paulin in prvi slovenski reklamni modni film, str. 375–380.

⁸⁴ Počivavšek: Rudolf Stermecki, str. 50–51.

Trgovski dom Stermecki, Cenik, 1933–34.

Sama stavba, t. i. Dom Stermecki v Celju, je bila največja domača veleblagovnica v državi, znanilka moderne, in se je lahko merila z drugimi veleblagovnicami v Evropi ter v drugih večjih jugoslovanskih mestih. V Zagrebu je bila na primer med večjimi tujimi znana Kastner und Öhler, ki so jo obiskovali tudi slovenski kupci. Njeno ponudbo so spretno oglaševali v slovenskem tisku.⁸⁵ Nadalje je bila v Ljubljani znana še veletrgovina Mayer, ki pa se ne po velikosti ne po raznolikosti ponudbe ni mogla meriti s Celjsko. Stermecki je namreč z vztrajnimi arhitekturnimi posegi, prezidavanji in prenovami stavbe ter z njeno opremo dosegel spektakularni učinek svoje vrste. Prvotna enonadstropna hiša je sredi 20. let dobila dodatno nadstropje, obnovljeno zunanjo pročelje z izložbami, s steklom pokrito dvorišče in dvigalo. Vsi prostori so imeli električno razsvetlavo, vodovod ter centralno kurjavo.⁸⁶ V drugi polovici 30. let pa je Stermecki postopoma spremenil in prezidal celotno hišo in z združitvijo dveh stavb (trgovskega objekta v Prešernovi ulici št. 2 in trgovsko-stanovanjskega objekta na Kralja

⁸⁵ Majhen sprehod po veliki trgovski hiši. *Družinski tednik* (1937), št. 9, str. 5.

⁸⁶ Počivavšek: Rudolf Stermecki, str. 51.

Petra cesti št. 3) zgradil novo, enotno štirinadstropno veleblagovnico. V vseh nadstropjih so imeli garderobe s stranišči za stranke. V prvem nadstropju so imeli še pisarne, v drugem in tretjem skladišča, v četrtem pa delavnice za moško in žensko konfekcijo ter likalnico in prostor za šivanje.⁸⁷

Kot poudarjajo teoretiki potrošniške družbe so bile veletrgovine več kot samo prostor, v katerem se je prodajalo in kupovalo blago. Veleblagovnice so bile značilnost vseh modernih velemest, simbol moderne, simbol nove blagovne kulture in simbol novih odnosov. Ponujale so različne izdelke, med drugim tudi širok spekter sicer množično narejenih, vendar modernih in modnih oblačil. Predmeti, ki si jih lahko kupil v trgovskem domu, so bili: manufakturno blago, konfekcija, klobuki, čevlji, perilo, oblačila in predmeti za šport, posteljno perilo, gospodinjski pripomočki in glasbeni instrumenti. Nekatero predmete so izdelovali v lastni delavnici in v celjski okolici, druge so uvozili.⁸⁸

Tamkaj razstavljeni predmeti oz. oblačila so bila drugače kot oblačila pri prej omenjenih obrtnikih od začetka do konca izdelana v tovarni, brez stika z bodočimi kupci. Stranke so jih dobile posredno od prodajalca in ne več od proizvajalca. Izdelki so imeli tudi fiksne cene. Omenjeno je značilnost modernega nakupovanja, novih odnosov med stranko in prodajalcem, za katere so bili značilni tudi bolj površinski odnosi in t. i. princip prostega vstopa v trgovino in izstopa iz nje.⁸⁹

Tudi njegov katalog oz. cenik,⁹⁰ kakršnega so imele tudi druge veletrgovine po Evropi in ZDA, je primer novega načina nakupovanja. Stranke, ki so katalog naročile, so namreč prek njega (od doma) izdelek tudi kupile. Zraven so bile zato priložene naročilnice s kuvertami.⁹¹ Stermecki je ob pomoči kataloške prodaje razpošiljal blago po vsej Jugoslaviji. Tako po Sloveniji (tam največ) kot tudi na Hrvaško, v Bosno, Srbijo, Banat in Dalmacijo.⁹² Za razpošiljanje je imel lastni reklamno-propagandni in poštni oddelek.⁹³ V enem izmed oglasov lahko be-

⁸⁷ ZAC, Mestna občina Celje II, 1919–1941, Javne zgradbe, a. š. 111, št. 48, Stermecki Rudolf. Gradnja trgovskega doma.

⁸⁸ Oglas za trgovino dom Stermecki. *Ilustracija* (1929), št. 12, str. 367.

⁸⁹ Fine in Leopold: *The World of Consumption*, str. 108–109 in Luthar: »Homo ludens/Homo šoper – uvod v potrošno kulturo«.

⁹⁰ Katalog oz. cenik Trgovski dom Stermecki št. 45 in št. 46 hranijo v knjižnici Naravoslovne tehnične fakultete, Oddelek za tekstilstvo, v Ljubljani.

⁹¹ Počivavšek: Rudolf Stermecki, str. 50–51.

⁹² Možje uspehov. *Roman* 3 (1931), št. 23, str. 364.

⁹³ Počivavšek: Rudolf Stermecki, str. 50–51.

remo o učinku teh publikacij: »Kakor vsi moške uspeha je tudi Stermecki za svoj uspeh največ dolžan smotreni reklami. Pri tem pa ni navezan samo na tuje publikacije (listi, revije, časopisi, koledarji itd.), zakaj največje in najuspešnejše reklamno sredstvo ima v svojih rokah: to so njegovi ceniki, ki gredo v najširše plasti prebivalstva. Oni so največja propaganda zanj in zato sorazmerno najcenejša.«⁹⁴

Kako množični so bili tovrstni tiski v primerjavi s preostalim slovenskim periodičnim tiskom v obravnavanem času, nam povedo že same številke. V obdobju med vojnama je bil med Slovenci kot celota (po številkah sodeč) najbolj razširjen katoliški tisk. V mestih je bil najbolj bran dnevnik *Slovenec*. Na začetku 30. let so vsak dan natisnili po 35.000 izvodov,⁹⁵ v drugi polovici 30. let pa med 17.000 in 33.000.⁹⁶ Na deželi je bil najbolj razširjen *Domoljub*. Naklada v drugi polovici 30. let je bila 26.000 do 32.000 izvodov.⁹⁷ Brez cene in z najvišjo naklado 130.000 izvodov je med slovenskim tiskom torej izstopal prodajni katalog trgovca Rudolfa Stermeckega. S tem so se pohvalili tudi v oglasu: »Ni ga lista v naši državi, ki bi tiskal v 130.000 izvodih kakor njegovi ceniki, ki jih vrhu tega ljudje dobe popolnoma zastonj. Tudi niso to ceniki od dneva v dan kakor časopisi, ki že v drugi dan kakor časopisi, ki že drugi dan izgube aktualnost, nego ostanejo v hiši pol leta.«⁹⁸

Ta katalog je bil primer predstavitve mode nižjega cenovnega razreda. Tam je slikovni del brez večje umetniške vrednosti spremljal natančen opis izdelka. Navedeni so bili barve, materiali, mere oz. konfekcijske številke ter seveda cena. Stermecki pa je objavljal svoje storitve in ponudbo tudi v domačem tisku. Oglase je objavljajal predvsem v tisku, ki je bil namenjen vsej družini, in v takem, ki je bil namenjen podeželju oz. v popularnem tisku (*Roman*, *Domovina* in *Domoljub*). Eden izmed oglasov konfekcijske tovarne Stermecki iz Celja se je glasil: »Iz tovarne direktno na telo. To je poceni, naj vsi vedo! Obleke, plašči, krila po zelo nizkih cenah.«⁹⁹

Stermecki je tako kot številni drugi slovenski

podjetniki v prvi jugoslovanski državi izhajal iz kmečke družine. Vendar se je svojo delavnostjo, podjetnostjo in iznajdljivostjo povzpел v takratni krog meščanov.¹⁰⁰ O tem pričajo tudi njegove različne vloge, in sicer je bil pred prvo svetovno vojno član Sokola, predsednik Slovenskega trgovskega društva v Celju in predsednik celjskega trgovskega gremija, po vojni pa tudi član Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, član celjskega občinskega sveta, podpredsednik občine Celje, banovinski svetnik, ustanovitelj in vodja Trgovsko-obrtno kreditne zadruga v Celju itd.¹⁰¹

Ivan Vavpotič, »slikarski predstavnik tedanjega meščanskega stanu in njegovega okusa«

Sodelovanje med modo in umetnostjo ima dolgo tradicijo.¹⁰² Med ljudmi, ki so delovali v tem duhu in so del občutka za umetnost preliili tudi v modo, je bil tudi znani, vsestransko izobraženi umetnik, ilustrator in scenograf Ivan Vavpotič (Kamnik, 21. 2. 1877 – Ljubljana, 11. 1. 1943).¹⁰³

¹⁰⁰ O tem glej študijo Studen

¹⁰¹ Po koncu vojne se je Stermecki vrnil v Celje, kjer je bil leta 1946 po zakonu o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže obsojen na 10 let odvzema prostosti, na izgubo državljanskih časti za dobo 10 let po prestani kazni in na zaplembo celotnega premoženja. Na zahtevo svojcev je bil leta 1991 sodni proces obnovljen in sodba iz leta 1946 razveljavljena. V: Počivavšek: Rudolf Stermecki, str. 50–51.

¹⁰² Dober primer sodelovanja med modno obrtjo in slikarji, grafiki ali kiparji, je sodelovanje med francoskim modnim oblikovalcem (*haute couture*) Paulom Poiretem in najnaprednejšimi umetniki v obdobju pred prvo svetovno vojno. Raoul Dufy, Paul Iribe, Henri Matisse, Pablo Picasso in André Derain so namreč po naročilu izdelovali zaščitne znake modne hiše, vinjete, modni album in tako prispevali svoje k podobi modne znamke in ugledu modnega oblikovalca Poireta. To sodelovanje Poiret ni imel za navadno reklamo ampak za umetniško dejanje, ki ga je namenil zgolj peščici oz. takratni družbeni eliti. V: Troy: *Couture Culture. A Study in Modern Art Fashion*, str. 38–54.

Te vrste »umetniško oglaševanje« so uporabljale tudi elitne modne revije tistega časa (*Vogue*), ki so se sprva distancirale od množičnega oglaševanja in uporabe fotografije za predstavitev modnih novosti ter najemale predvsem ilustratorje. Pa ne zgolj v Evropi, tudi v ZDA so, kot omenja Carolyn Kitch v prvi polovici 20. stoletja, za potrebe modnega oglaševanja najemal umetnike. Ameriški ilustratorji, kot so Coles Phillip, J. C. Leyendecker ali Jessie Willcox Smith, so imeli ta posel za postransko dejavnost, vendar so njihova imena oziroma ugled, ki so ga imeli v družbi, ustvarila ugled tudi izdelku oz. blagovni znamki, ki so jo reklamirali. Zato so nekatere revije podpisovale z njimi ekskluzivne pogodbe. V: Kitch: *The Girl on the Magazine Cover*, str. 160–165.

¹⁰³ Vavpotič je bil priljubljen slikar meščanskega razkošja in je naslikal vrsto reprezentativnih, salonsko obravnanih portretov, krajin, tihožitij, žanrskih slik in zgodovinskih motivov.

⁹⁴ Možje uspehov. *Roman* 3 (1931), št. 23, str. 364.

⁹⁵ Na začetku tridesetih let je imel *Slovenec* naklado 35.000 izvodov, in več kot 100.000 bralcev na dan (reklamni plakat za časnik *Slovenec* iz začetka 30 let).

⁹⁶ Leta 1937 17.000 – 33.000 naklade. V: Berčič: Slovensko tiskarstvo med obema vojnama, str. 229.

⁹⁷ Leta 1937 imel 26.000 naklade. V: Berčič: Slovensko tiskarstvo med obema vojnama, str. 229.

Leta 1939 je *Domoljub* dobil 6000 novih naročnikov, uredništvo je zato zapisalo: »Tako je prav! Močen »Domoljub«, ki bo pribajal v roke deset in deset tisočim slovenskih katoliških bralcev, bo ostal tudi v bodoče branik naših slovenskih in katoliških svetinj.« (Naša družina se večja. *Domoljub*, 25. januar 1939, leto 52, št. 4, str. 1).

⁹⁸ Možje uspehov. *Roman* 3 (1931), št. 23, str. 364.

⁹⁹ *Roman*.

Umetnostni zgodovinarji imajo Vavpotiča za značilnega umetnika svojega časa. Bil je namreč slikarski predstavnik tedanjega meščanskega stanu in njegovega okusa. Za meščanskega slikarja, kot piše Milček Komelj, pa ga ne določa toliko zunanja okoliščina, da je vse življenje živel v mestih, kot dejstvo, da njegovo slikarstvo skoraj dokumentarno odslikava podobo slovenskega meščanstva v obdobju med vojnama, njegove ideale in kulturo. Za meščanskega umetnika ga ne nazadnje opredeljujejo tudi družbeni položaj staršev, vzgoja, življenjski nazor ter njegov urejeni in negovani videz.¹⁰⁴

Vavpotič je odrasčal v malomestnem okolju Kamnika kot sin številne meščanske družine, ki jo je preživljal oče dr. Janez Vavpotič, po poklicu okrajni zdravnik. Že zgodaj se je začel zanimati za glasbo in slikarstvo.¹⁰⁵ Najprej je študiral na akademiji v Pragi, tam pa si je po mnenju Frana Šijanca tudi v glavnem oblikoval svoj življenjski in umetniški nazor.¹⁰⁶ Po Pragi je odšel v Pariz v domovino modernega slikarstva.¹⁰⁷ Nato za kratek čas na Dunaj, kjer je bil po svojem umetnostnem slogu najbolj soroden tamkajšnjim slovenskim umetnikom, ki so leta 1903 ustanovili društvo »Vesna«¹⁰⁸ ter ponovno v Prago, kjer je končal študij in začel

poučevati na tamkajšnji Strahovi akademiji.¹⁰⁹ Leta 1906 je na idrijski realki prevzel mesto učitelja prostoročnega risanja. Poleg tega je slikal, študiral in pisal prispevke v domačem tisku. Leta 1910 je pusti službo, se preselil v Ljubljano in deloval kot svobodni umetnik.¹¹⁰

Odtlej se je preživljal s slikanjem po naročilu, in sicer portretiranjem ljubljanske gospode, slikanjem krajin in tihožitij, izdelovanjem oglasov, plakatov, znamk, nabožnih podob, diplom ter tudi modnih risb. Zaradi želje po vključenosti v meščansko družbo, s tem povezanem ugledu in udobju je moral, kot piše Komelj, svoje slikarsko poslanstvo pogosto spremeniti v zgolj delo, to pa je povzročilo, »... da je pogosto slikal tudi brez zavzetosti ... zlasti kadar je moral delati za trgovske posrednike; povzročilo je, da se je prilagajal in da je včasih slikal celo tisto, za kar ni čutil osebnega nagiba (religiozne podobe in različna praktična naročila) ali do česar se je v svojih spisih in besedah ograževal, čeravno mu je bilo sicer likovno blizu (npr. figure v narodnih nošah, ki jih ni slikal v dubu vesnanov, marveč kot preoblečne meščanske gospe ...)«¹¹¹

Ne glede na njegovo »nezavzetost« za nekatere modne motive, ki jih je delal po naročilu, je bil Vavpotič prav v obdobju med vojnama kot javni kulturni delavec viden posrednik med umetniki oz. umetnostjo, obrtjo, modo in občinstvom. Leta 1921 je bil na primer sourednik prve in druge številke ilustrirane kulturne in modne revije *Vesna*. Tam je za naslovnico pripravil ilustracijo Vesne: »galantno manieristično proporcioniране dame, ki v spremstvu dečka s piščaljo prinaša pomlad v slovensko pokrajino.«¹¹²

V časopisu *Vesna* je Vavpotič objavil tudi ilustracije »dečve« in nekatere modne oglase za modni atelje obrtnice Marije Šarc. Ilustracija dečve se je nato v obliki oglasa pogosto pojavljala v slovenskem tisku v drugi polovici 20. in 30. letih 20. stoletja, recimo v časopisu *Domoljub* in reviji *Žena in dom*.

Širšemu slovenskemu občinstvu je bolj znana koloristična risba s svinčnikom¹¹³ v obliki glasa za tovarno Peko, podoba moža s cilindrom, ki kaže na velikanski čevelj. Objavljena je bila v tisku, ki je izšel ob ljubljanskem velesejmu in na primer v reviji *Ilustracija*.¹¹⁴

Manj znana je druga javna dejavnost Vavpotiča kot organizatorja, društvenega funkcionarja, vodje po razstavah, člana žirij, aranžerja razstav, publi-

Pri ilustriranju je izhajal iz linearno poudarjene secesije. Kot avtor plakatov, reklam, razglednic, prvih jugoslovenskih znamk in odrskih scenografij pa je povezoval realistično in secesijsko tradicijo z odmevi modernejših smeri. Raznolikost v likovnih prijemih ga opredeljuje kot realističnega sopotnika vesnanov, slovenskih impresionistov in barvnih realistov, najizraziteje pa izstopa kot izvrsten ilustrator. Komelj: Ivan Vavpotič, str. 159–160.

¹⁰⁴ Komelj: Ivan Vavpotič. Slikar življenjske harmonije, str. 14–15.

¹⁰⁵ Komelj: Ivan Vavpotič, str. 159–160.

¹⁰⁶ Praga je ob koncu 19. stoletja v svojih kulturnih in umetniških težnjah kazala bogate sadove svojega prizadevanja za izoblikovanje lastne nacionalne umetnosti. (Tam je nanj vplival umetnik Vojtěch Hynais.) Nanj je vplivala tudi t. i. praška moderna, ki je črpala iz zaklada originalnih oblik folklorne barvitosti, iz romantičnega občutja in tehničnih pridobitev francoskega plenerizma. Posebno doživetje je v očeh Vavpotiča pomenila prav živa in pestra barvitost folklornega gradiva, zlasti slikovitost bogatih čeških in drugih slovanskih noš. Šijanec: *Ivan Vavpotič*, str. 5–13.

¹⁰⁷ V Parizu je študiral klasične mojstre slikarstva v Louvru in delal v ateljeju češkega slikarja Alfonza Muche. Mucha je bil eden bolj cenjenih dekoracijskih in ilustracijskih slikarjev v Parizu. Bil je med drugim priljubljen risar plakatov; pri izdelavi teh sta odločala predvsem moda in okus za eleganco dekorativnih učinkov. V Parizu je med drugim na Vavpotiča vplival tudi Paul Albert Besnard, ki je s freskami poslikal Sorbonno, Comédie-Française in pri tem uporabljal igro barv in svetlobe. Šijanec: *Ivan Vavpotič*, str. 14–15.

¹⁰⁸ Namesto zanimanja za impresionizem in dunajsko secesijo so gojili zmerni folklorno-dekorativni in ilustrativni program.

¹⁰⁹ Šijanec: *Ivan Vavpotič*, str. 16–19.

¹¹⁰ Šijanec: *Ivan Vavpotič*, str. 20–29.

¹¹¹ Komelj: Ivan Vavpotič. Slikar življenjske harmonije, str. 39.

¹¹² Šijanec: *Ivan Vavpotič*, str. 99.

¹¹³ Šijanec: *Ivan Vavpotič*, str. 97.

¹¹⁴ *Ilustracija* (1931).

Revija Vesna, 1921.

cista in urednika.¹¹⁵ Leta 1927 je tako v okviru predavanj kulturne in telesno-vzgojne narave, ki jih je pripravilo društvo »Atena« v Ljubljani, govoril o modi v dveh umetnostnozgodovinskih obdobjih, empiru in biedermajerju.¹¹⁶ Leta 1930 pa je bil na primer tudi član komisije, ki je sodelovala pri izboranju najlepših Slovenk v Dravski banovini.¹¹⁷

Rado Kregar, arhitekt, scenograf in publicist

Podobno kot Vavpotič, je arhitekt, scenograf in publicist Rado Kregar (Ljubljana, 1893) v okviru društva »Atena« v Ljubljani imel predavanja o estetiki.¹¹⁸

¹¹⁵ Komelj: Ivan Vavpotič. Slikar življenske harmonije, str. 15–21.

¹¹⁶ Predavanja je organiziral prosvetni odsek tega društva v 5 ciklikih: šport, estetika, zdravstvo, splošna ženska vprašanja in prosvetni popoldnevi za ženo na deželi. Ciklus estetika je potekal vsak petek in je obsegal prej omenjena predavanja o modi ter predavanja o plesni vzgoji (arh. Kregar) in domači umetni obrti kot sredstvu za vzgojo za lepoto (prof. Kregar). V: ZAL LJU 285, Splošno žensko društvo, šk. 5, Pismo prosvetnega odseka društva Atena v Ljubljani z dne 9. 3. 1927.

¹¹⁷ Izbor je organiziral konzorcij časopisa *Žena in dom*, objavljen pa je bil v reviji *Domači prijatelj*.

¹¹⁸ ZAL LJU 285, Splošno žensko društvo, šk. 5, Pismo pro-

Revija Vesna, 1921.

Kregar je diplomiral na tehnični visoki šoli na Dunaju, nato poučeval na srednji tehniški šoli v Ljubljani in bil upravnik Narodnega gledališča v Ljubljani. Kot publicist je v domačih časopisih in revijah objavljaval kritike o umetniških in gledaliških vprašanjih,¹¹⁹ o modi in estetiki pa je razpravljal v reviji *Vesna*. V tej reviji je podobno kot Vavpotič skrbel tudi za vizualno oz. grafično podobo. Tako so nastale tudi nekatere prve umetniške modne vitrine, podobe in oglasi.

Marjan Pfeifer, most med predvojno in po-vojnjo generacijo fotografov

O slovenskih fotografijah in fotografih, ki so objavljali v slovenskem periodičnem tisku do začetka druge svetovne vojne, je malo znanega. Objavljene študije se nanašajo na posameznike in posamezna slovenska mesta. Obravnavajo poklicne in amaterske fotografe, modni fotografi pa so še velika neznanka.¹²⁰

Študije o fotografih iz Maribora so na primer pokazale, da so bili kljub širitvi amaterskega fotografiranja poklicni fotografi osrednje fotografske osebnosti v mestu. Bili so obrtniki, največkrat srednjega stanu, s končano umetniško ali obrtno šolo na Dunaju ali v Pragi ali pa so se fotografske obrti izučili kot vajenci pri starejših poklicnih fotografih. Med vojnima je na primer v tem mestu ves čas delovalo osem stalnih poklicnih fotografov (npr. Carl Theodor Meyer, Eli Plohl, Vladimir Vlašič, Mirko Japel in npr. Franc Dolenc). Njihova storitev ni bila več tako draga, da si je ne bi mogel od časa do časa privoščiti skoraj vsak Mariborčan.¹²¹

svetnega odseka društva Atena v Ljubljani z dne 9. 3. 1927.

¹¹⁹ D. Mo., P. Kr.: *Rado Kregar*, str. 415–416.

¹²⁰ Krečič: O starejših objavah fotografije v slovenskem revijalnem tisku str. 38–39.

¹²¹ Ferlež: *Fotografiranje v Mariboru 1918–1941*, str. 21.

Revija *Ilustracija*, 1929.

Čeprav je bila tovrstna dejavnost fotografov pomembna tudi za širjenje modnih podob, je bilo njihovo ciljno občinstvo precej manjše od občinstva, ki je kupovalo in bralo takrat izhajajoči slovenski periodični tisk. Kateri izmed omenjenih mariborskih fotografov je bil avtor redkih objavljenih modnih fotografij v tisku, ne vemo. Med imeni, ki pa se pojavljajo, sta fotografa Marjan Pfeifer in Josip Pogačnik.

Marjan Pfeifer (Ljubljana, 1910 – Ljubljana, 1992) se je rodil v Ljubljani in tam tudi maturiral. Šolal se je na grafični šoli na Dunaju, praktično pa se je izpopolnjeval v Gradcu. Nato je delal v Ljubljani v fotografskem oddelku Jugoslovanske tiskarne kot fotograf, retušer in cinkograf. Leta 1935 je v Zagrebu na vsejugoslovanski razstavi prejel prvo nagrado, leta 1938 pa mu je prvo nagrado dodelila tedaj znamenita dunajska revija *Die Galerie*. Tudi v kasnejših letih so bili njegovi fotografski dosežki deležni številnih priznanj na razstavah doma in v tujini.¹²²

¹²² Njegovo aktivno delo med vojno pri tehniki OF v Mariboru ga je po osvoboditvi pripeljalo najprej v propagandni oddelek mariborskega okrožja OF, nato pa v urad za informacije pri predsedstvu prve slovenske vlade v Ljubljani; tam je bil zaposlen kot novinar fotoreporter in

Po mnenju Gojka Zupana je Pfeifer spadal med tiste fotografe, ki so bili most med predvojno in povojno generacijo. Pfeifer je bil namreč eden zadnjih mojstrov, ki so do potankosti poznali skrivnosti starejših tehnik s posegi na papir z vsemi finesami slikanja svetlobe in senc. Slog je razvil s posnetki, ki so bili nadgraditev slikarskih slogov, impresionizma, pointilizma, ekspresionizma in nove stvarnosti.¹²³ Umetniško gibanje »nove stvarnosti« je posebjalo težnjo po »osvoboditvi« fotografije od nenehnih primerjav s slikarstvom in opredelitvi specifičnosti njene izrazne govornice.¹²⁴

Pfeifer je bil kot reporter povsod, kjer se je dogajalo kaj zanimivega. Leta 1925 je na primer postal prvi fotoreporter revije *Ilustrirani Slovenec*, vendar pa so bile tam objavljene fotografije največkrat nepodpisane.

Veliko je prispeval k vizualizaciji revije *Ilustracija*. Tam je postala fotografija, kot meni Gojko Zupan, »sredstvo, ki je enakovredno stopilo ob besedilo.«¹²⁵ Kot fotograf *Ilustracije* je ustvaril tudi prve modne fotografije pri nas. V svoj objektiv je namreč med drugim zajel tudi modna oblačila, modne dodatke, modne pričeske, izložbe modnih fotografij itd.

Fotografije oblačil in modnih pričesk je za revijo *Ilustracija* največkrat izdelal v ateljeju, in sicer za znane, prej omenjene obrtnike in njihove modne salone oz. ateljeje v Ljubljani, ki so prodajali izdelke, namenjene takratni družbeni eliti, torej za obrtnika Alojzija Paulina, za modni atelje Zdenke Rodič (Miklošičeva cesta), Atelje Hity, Česalni salon M. Podkrajšek (Sv. Petra cesta), modni salon

kasneje kot vodja fotografskega oddelka. V Švico je odšel na specializacijo za barvno fotografijo in nato na pobavilo tovarne Agfa v njene laboratorije. Leta 1950 je bil sprejet v Savez likovnih umetnikov Jugoslavije, leta 1957 pa je kot redni član FIAP v Bernu dobil častni naslov »excellence FIAP«. Od leta 1954 je bil tudi član Društva oblikovalcev Slovenije. Ukvarjal se je predvsem z oblikovanjem industrijsko-propagandne in turistične fotografije. Zanimanju za fotografijo in tiskarske tehnike se je pridružil zanimanje za film. Pfeifer je tako posnel več dokumentarnih in propagandnih črno-belih in krajših barvnih filmov. V: Kastelic: Fotograf Marjan Pfeifer, str. 4.

¹²³ Zupan: Fotograf Marjan Pfeifer, str. 9–10.

¹²⁴ Nova stvarnost je umetniški fenomen, ki je bistveno doležil podobe likovne umetnosti med obema vojnoma, saj je iz ekspresivne naravnosti slikarstva in kiparstva vodil v zanikanje izraznosti in metaforičnosti podobe. Gibanje nove stvarnosti je pripeljalo do obrata od piktoralističnega izročila in njegove emocionalne vznesenosti k analitičnemu pogledu na predmete. Osredotočanje na to »kako« in ne toliko na »kaj« se upodablja, je ustrezalo tudi fotografskemu mediju in tako se je uveljavilo novo, moderno pojmovanje tega medija. V: Vignjevič: Povsem nespekta kularni motivi, str. 24.

¹²⁵ Zupan: Fotograf Marjan Pfeifer, str. 9–10.

»Chic« (Wolfova ulica) in firmo »Elegance« (Aleksandrova cesta).

Nekatere fotografije so bile posnete tudi zunaj ateljeja in sicer fotografije z modne revije, ki jo je priredilo telesno-kulturno društvo »Antena« v Ljubljani,¹²⁶ fotografije s pustnih karnevalov, kot so bohemski karneval S. K. Ilirije in ljubljanska črno-bela reduta¹²⁷ ter fotografije najlepše urejenih izložb ljubljanskih trgovin.¹²⁸

Marjan Pfeifer je v drugi polovici 30. let sodeloval tudi z ženskim časopisom *Praktična gospodinja* oz. *Žena*, kjer je fotografiral manjše modne izdelke oz. dodatke kot so nakit za prilogo *Za proste ure*. Od leta 1938 je v tem časopisu vodil tudi t. i. fotografsko šolo o amaterskem fotografiranju.

Josip Pogačnik, »neznani« reklamni fotograf

Manj kot o Pfeiferju vemo o delovanju fotografa Josipa Pogačnika (Škofja Loka, 26. 2. 1902–1978).¹²⁹ Po končanem šolanju je najprej nekaj časa delal v ateljeju Avgusta Bertholda, nato pa samostojno.¹³⁰ Svoje fotografije je med vojnama podobno kot Pfeifer objavljaval predvsem v dveh ženskih revijah *Žena in dom* in *Praktična gospodinja* ter v reviji *Ilustracija*.

Nekatere fotografije so nastale v ateljih, npr. oglas za obrtnika Alojzija Paulina, modni salon »Truda«¹³¹ ali pa fotografije posameznih oblačilnih kosov.¹³² Druge fotografije so bile posnete zunaj,

Revija *Praktična gospodinja*, 1936.

kot na primer fotografije zanimivejših oblačil s pustnih karnevalov, žensk v narodni noši (dečve) in manekenk na modni reviji Ljubljanskega velesojma.¹³³ To poudarjam zato, ker je bil za predstavitev mode v obdobju med svetovnjima vojnama poleg samega pojavljanja te v slovenskem periodičnem tisku pomemben tudi premik od statičnih modnih podob oz. fotografiranja v ateljeju do fotografiranja na prostem, največkrat v dinamičnem modernem mestnem okolju, ki je ponujalo veliko novih načinov za spodbujanje porabe mode.

Sklep

Modni izdelki oz. dobrine, kot so oblačila, obutev in številni modni dodatki (klobuki, rokavice, rute, nakit itd.), katerih glavna značilnost je nenehno in hitro spreminjanje, spadajo med tipične porabniške izdelke. V obdobju med vojnama so bili v izdelavo, distribucijo in porabo vpleteni številni

¹²⁶ Domači mnenekeni v oblekah ljubljanskih modnih firm. Foto: »Ilustracije« (Marjan Pfeifer). *Ilustracija*

¹²⁷ Fotografije prikazujejo najzanimivejše kostume oz. maske, ki so bili predvsem izdelki domačih modnih ateljejev (npr. Albine Hity, Modnega ateljeja Mice Kovačević, Mestni trg 20, Ljubljana). Pod fotografijami je zapisano ali: Pogačnik ml. ali foto: »Ilustracije« (Marjan Pfeifer). *Ilustracija*.

¹²⁸ Leta 1929 so na primer pod naslovom o *Izložbenih oknih v Ljubljani* omenili kot dober zgled fotografijo izložb treh trgovcev v pustnem času: A. Sinkovca, Mestni trg, Lj., M. Tičarja, Šelenburgova ulica, Lj., P. Magdiča, Aleksandrova cesta, Lj., ter drugič A&E Skaberne, Mestni trg 10, Lj. Leta 1931 pa pod naslovom *Kakšna naj bo izložba*, foto »Ilustracije« primer trgovine Peko. Poleg fotografije so navedena tudi imena tistih, ki so izložbo dekorirali (Cirman, Kavčič, Simončič, Megušar ...). Revija *Ilustracija*.

¹²⁹ ARS, AS 1931, RSNZ SRS, MF »Sove«, št. 104, str. 168064-65.

¹³⁰ Menaše: Josip Pogačnik.

¹³¹ Oglas je bil objavljen na naslovnici ženske revije *Praktična gospodinja* in v modnih rubrikah revije, poleg intervjuja z oblačilnim obrtnikom Paulinom. K fotografijam so pripisani naslednji komentariji: »Moda, mladost in eleganca v modelu »Violet«. Plašč Paulin, klobuk »Truda«. Foto: Jos. Pogačnik« »Za letošnjo jesen in zimo. Model »Daphne«, Model »Palada«; Model »Isolda« in Model »Izdor« *Praktična gospodinja*. Leto 3 (1936), št. 2, str. 210–211.

¹³² Na primer fotografije oblačil, ki so jih objavili v prilogi *Praktične gospodinjne*, imenovani *Za proste ure*.

¹³³ Kot lahko izvemo iz napisa pod fotografijo, so manekenke na modni reviji nosile izdelke modnega salona »Ver« (Vera Miklič) iz Ljubljane. *Žena in dom*.

posamezniki: oblikovalci, obrtniki (krojači, šivilje, čevljarji, modistke), industrialci (npr. lastniki tekstilnih tovarn, konfekcijskih tovarn), trgovci (trgovine na drobno in na veliko), novinarji (pisci modnih prispevkov), uredniki (modnih strani) in npr. številni umetniki (ilustratorji, slikarji, fotografi, filmarji). Njihovo delovanje in sodelovanje sta se v mode kazali v nastanku prvih rednih slovenskih modnih rubrik in modnih prilog v okviru periodičnega tiska, ki so med slovensko občinstvo prinašale najnovejše modne smernice, v organizaciji prvih modnih revij, ki so skrbele za dinamično promocijo novih modnih kolekcij slovenskih oblačilnih obrtnikov, ali snemanju prvega slovenskega reklamnega filma o modi, v odprtju veletrgovin, novih modernih prostorov potrošnje, v prodajnih katalogih, ki so v slovenski prostor vnesli veliko spremembo v odnosu med prodajalci in kupci.

Omenjene spremembe so bile mogoče zaradi sočasnih sprememb v gospodarstvu, z izboljšavami v prometu, saj so se okrepile povezave med podeželjem in mesti, z različnimi oblikami družabnega mestnega življenja, za katero so bili značilni promenade, plesi v maskah oz. t. i. redute ali velesejmi, kot tudi z razvojem in širjenjem različnih medijev (tiska, radia in kina) na eni in izboljšanjem izobrazbe občinstva na drugi strani. Vendar pa brez posameznikov, ki sem jim omenila, njihove podjetnosti, požrtvovalnosti, iznajdljivosti ali domišljije, potrošništvo v slovenski družbi ne bi bilo to, kar je (oz. je postalo). Ne glede na to, ali so se ti posamezniki mode lotili resno, z natančno določenim namenom – da bi širili drugačne kulturne vrednote ali/in da bi bolje zaslužili – ali so se mode lotili bolj po naključju, priložnostno, so s svojim premoženjem, izobrazbo, vrednotami, potrošniškimi in delovnimi navadami ter družbenimi vlogami in povezavami oz. kulturnim »kapitalom«, kot mu pravi Bourdieu, vplivali na pomen, obliko in obseg modne potrošnje v obdobju med vojnama. Njihovo delovanje je bilo pomembno tudi z nacionalnega stališča, saj je bila po veliki vojni v novi Jugoslovanski državi najprej močna težnja predvsem po nacionalnem osamosvajanju od nemške kulture na vseh področjih, tudi v modi. Tudi zato bi moral biti njihov prispevek vreden naše pozornosti oz. bi bilo potrebno za omenjene posameznike najti posebno mesto v slovenskem zgodovinskem zapisu.

Viri in literatura

Viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS):

AS 1931 Republiški sekretariat za notranje zadeve Republike Slovenije, 1918–1990

Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL):
ZAL, LJU 285, Splošno žensko društvo
ZAL, LJU, III 105, Modni atelje Hity
ZAL, LJU 2/15 domovinski oddelek, t. e. 224, črka Š
ZAL, LJU Cod. XX., Rokodelske obrti, I. knjiga
Od 1907 do 1921
ZAL, LJU 500, t. e. 70, črka H

Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Celje:
ZAC, Mestna občina Celje II, 1919–1941, Javne zgradbe, a. š. 111, št. 48, Stermecki Rudolf
Gradnja trgovskega doma

Narodna in študijska knjižnica (NŠK), Trst:
Odsek za zgodovino, arhiv BIO, Milka Martelanc

Knjižnica Narovoslovne tehnične fakultete (NTF), Ljubljana:
Oddelek za tekstilstvo, Trgovski dom Stermecki, cenik št. 45 (1933) in 46 (1933–34).

Periodika

Domači Prijatelj. 1927–1940.
Ilustracija. Ljubljana, 1929–1931.
Jutro. Ljubljana, 1920–1941.
Slovenec. Ljubljana, 1873–1945.
Ilustrirani Slovenec. Tedenska priloga »Slovenca«. Ljubljana, 1924–1932.
Mladika. Gorica, 1920–1922; Prevalje, 1923–1927; Celje, 1928–1941.
Praktična gospodinja. Ljubljana, 1934–1934; Kamnik, 1935–1937.
Razgled. Praga, 1926.
Razgled. Ljubljana 1927–1928.
Vesna. Ljubljana, leto 1921 in 1922.
Žena. Kamnik, 1938–1940.
Ženski svet. Ljubljana, 1923–1941.
Žena in dom. Ljubljana, 1930–1941.

Literatura

Adorno, Theodor W. in Horkheimer, Max: *Dialektika razsvetljenstva*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2002/1947.
Adresar mesta Ljubljane in okolice 1928. Ljubljana: Adana, 1928
Adresar mesta Ljubljane in okolice 1933. Ljubljana 1933

- Adresar. I. splošna naslovna knjiga za Kranjsko.*
- Baš, Angelos: *Oblačilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času*. Ljubljana: DZS, 1987.
- Berčič, Branko: Slovensko tiskarstvo med obema vojnama. *Tiskarstvo na Slovenskem*. Ljubljana: Odbor za proslavo 100-letnice grafične organizacije na Slovenskem, 1968, str. 229.
- Briggs, Asa in Burke, Peter: *Socialna zgodovina medijev*. Ljubljana: Založba Sophia, 2005.
- Bourdieu, Pierre: *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London, New York: Routledge, 1994/1979.
- Budna Kodrič, Nataša: Žensko časopisje in novinarstvo. *Splošno žensko društvo. 1901–1945*. Ljubljana: ARS, 2003, str. 268–277.
- Bulc, Gregor: *Proizvodnja kulture*. Maribor: Subkulturalni azil, 2004.
- Burke, Peter: *History and Social Theory*. Cambridge: Polity Press, 2005.
- Casopis za kritiko znanosti* 26 (1998), št. 189.
- Enciklopedija Slovenije* 4. Ljubljana, MK: 1990.
- Enciklopedija Slovenije* 5. Ljubljana: MK, 1991.
- Enciklopedija Slovenije* 7. Ljubljana: MK, 1993.
- Enciklopedija Slovenije* 11. Ljubljana: MK, 1997.
- Enciklopedija Slovenije* 14. Ljubljana: MK, 2000.
- Evans, Caroline: The Enchanted Spectacle. *Fashion Theory. The Journal of Dress, Body & Culture* 5 (2001), št. 3, str. 271–274.
- Ferlež, Jerneja: *Fotografiranje v Mariboru. 1918–1941*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2002.
- Fine, Ben in Leopold, Ellen: *The World of Consumption*. London, New York: Routledge, 1993.
- Davis, Fred: *Fashion, Culture and Identity*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1992.
- Gombač (Ilich), Maja: Nekaj o modi v Slovenskem časopisju na prelomu stoletja. 1895–1915. *Zgodovina za vse*. Celje: Zgodovinsko društvo Celje, 1999, str. 98–108.
- Gombač, Maja: Slovenke in moda v času pred drugo svetovno vojno in po njej. Primer izhajanja modnih, ženskih in družinskih časopisov. *Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*. Celje: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004, str. 109–125.
- Gombač, Maja: Pomladna moda. Alojzij Paulin in prvi slovenski reklamni modni film. *Arhivi* 28 (2005), št. 2, str. 375–380.
- Govekar, Minka: *Slovenska žena*. Ljubljana: Jugoslave Express Réclame Company, 1926.
- Hočevar, Pavla: *Pot se vije. Spomini*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1969.
- Kastelic, Jože: Marjan Pfeifer. *Marjan Pfeifer*. Katalog retrospektivne razstave. Moderna galerija v Lj in Društvo oblikovalcev Slovenije. Ljubljana 1975, str. 1–4.
- Kitch, Carolyn: *The Girl on the Magazine Cover*. Chapel Hill & London: The University of North Carolina Press, 2001, str. 160–165.
- Knific, Bojan: Vprašanje narodne noše na Slovenskem. *Etnolog* 13 (2003), št. 64, str. 435–468.
- Kranjc, Cene: Naše tiskarstvo v letih 1918–1938. *Spominski zbornik Slovenije ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana: 1939, str. 238–240.
- Krečič, Peter: O starejših objavah fotografije v slovenskem revialnem tisku. *150 let fotografije na Slovenskem*. Ljubljana: Arhitekturni muzej in Mestna galerija Ljubljana, 1989, str. 30–39.
- Kresal, France: Zgodovina tekstilne industrije na Slovenskem. *150 let slovenske tekstilne industrije*. Ljubljana: 1978, str. 188–190.
- Komelj, Milček: *Ivan Vavpotič*. Ljubljana: Narodna galerija, 1987, str. 97.
- Lazarevič, Žarko: Kmetijstvo in kmečko združništvo. *Slovenska novejša zgodovina: 1848–1992*. Ljubljana: INZ za MK, 2005, str. 441–445; Industrializacija, obrt in trgovina. *Slovenska novejša zgodovina: 1848–1992*. Ljubljana: INZ za MK, 2005, str. 441–445, 450–453.
- Lazarevič, Žarko in Lorenčič, Aleksander (ur.): *Podobe modernizacije*. Ljubljana: INZ, 2009.
- Luthar, Breda: »Homo ludens - Homo šoper: uvod v potrošno kulturo«. *Cooltura* (ur. Aleš Debeljak). Ljubljana: Študentska založba, 2002, str. 245–263.
- Maretelanc, Milka (ur.). *Album »Naša moda«*. Ljubljana: Ženski svet, 1935.
- Menaše, Luc: Josip Pogačnik. *Svetovni biografski leksikon*. Ljubljana: Miklič, 1994.
- Mihelič, Mira: *Ure mojih dni*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1985.
- Milčec, Zvonimir: *Galantni Zagreb*. Zagreb: Mladost, 1990.
- Nava, Mica: Zanikanje modernosti: ženske, mesto in veleblagovnica. *Casopis za kritiko znanosti* 26 (1998), št. 189, str. 161–188.
- Pertot, Riko: 80-letnica »Edinosti«. *Jadranski koledar* 1956, str. 105–106.
- Počivavšek, Marija: Trgovec in pionir kataloške prodaje: Rudolf Stermecki. *Znameniti Celjani*. Celje: Fit media, 2004, str. 50–51.
- Rouse, Elizabeth: *Understanding Fashion*. Oxford: Blackwell Science, 1989.
- Splošni strokovni adresar velike Ljubljane 1938*: Ljubljana, 1938.

Studen, Andrej: Modernizacija načina življenja. *Slovenska novejša zgodovina: 1848–1992*. Ljubljana: INZ za MK, 2005, str. 504–506.

Šarc, Marija: *Naš noše in dečve. Naši športniki*. Ljubljana: Naša skrinja, 1937.

Šijanec, Fran: *Ivan Vavpotič*. Ljubljana: Narodna galerija, 1943.

Šlebinger, Janko: *Slovenski častniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797–1936*, Ljubljana, 1937.

Tomažič, Tanja: *Ljubljana po predzadnji modi*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1983.

Troy, Nancy J.: *Couture Culture. A Study in Modern Art Fashion*. Cambridge & Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology, 2003.

Ule, Mirjana: Od dominacije potreb k stilizaciji življenja. *Časopis za kritiko znanosti* 36 (1988), št. 189, str. 103–104.

Vignjević, Tomislav: Povsem nespekakularni motivi. *Razgledi*, 18. marec 1998, str. 24.

Vodopivec, Peter: Novejši zgodovinopisni pogledi na meščanstvo in zgodovino meščanstva. *Zgodovina v šoli* 3 (1994), št. 1, str. 8.

Vrišer, Andreja: Modni listi. *Sinteza* (1982), str. 58–60.

Zupan, Gojko: Fotograf Marjan Pfeifer. *Sinteza* (1994), št. 95/100, str. 9–10.

Žagar, Janja: Tekstil. *Gradovi minevajo, fabrike nastajajo*. Ljubljana: Narodni muzej, 1991, str. 57–58.

Zusammenfassung

KULTURVERMITTLER: JOURNALISTIN-
NEN, REDAKTEURE, SCHNEIDER, NÄHE-
RINNEN, KAUFLEUTE, FOTOGRAFEN,
ILLUSTRATOREN

Die Zeit zwischen den beiden Weltkriegen war eine Zeit, als sich die Mode als Bestandteil der Moderne im slowenischen Raum immer mehr ausbreitete. Im Prozess von Herstellung, Vertrieb und Verbrauch der Modeartikel wirkten zahlreiche Einzelne mit, für die sich unter den Konsumtheoretikern der Ausdruck »Kulturvermittler« durchgesetzt hat. Neben dem Schneider Alojzij Paulin, von dem schon in früheren Nummern der Zeitschrift Arhivi die Rede war, werden im diesmaligen

Beitrag mit Hilfe vorhandener Quellen zahlreiche andere mehr oder weniger bekannte Modevermittler vorgestellt: Die Journalistin Milka Martelanc, die Schriftstellerin und Übersetzerin Mira Kramer Puc, die Schneiderinnen Albina Hity und Marija Šarc, der Kaufmann Rudolf Stermecki, die Zeichnerin Nada Souvan, der Maler und Illustrator Ivan Vavpotič, die Fotografen Marjan Pfeifer und Josip Pogačnik sowie der Architekt Rado Kregar.

Ihre Tätigkeit und Mitwirkung zeigte sich auf dem Gebiet der Mode im Erscheinen der ersten regelmäßigen slowenischen Moderepubliken und Modebeilagen der periodischen Presse, die dem slowenischen Publikum die neuesten Modetrends präsentierten, in der Organisation der ersten Moderevueen, die für eine dynamische Verkaufsförderung der neuen Kollektionen der slowenischen Schneider sorgten, in der Produktion des ersten slowenischen Modewerbefilms, in der Eröffnung von Großhandlungen, moderner Modehäuser und deren Verkaufskataloge, die für große Veränderungen im slowenischen Raum in der Beziehung zwischen Verkäufern und Käufern sorgten. Die genannten Veränderungen waren möglich aufgrund der gleichzeitigen Veränderungen in der Kommunikation der slowenischen Gesellschaft, beispielsweise im Verkehr, womit sich die Verbindungen zwischen Dörfern und Städten verbesserten, durch verschiedene Formen des gesellschaftlichen Lebens in den Städten, für das Promenaden, Maskenbälle bzw. sogenannte Redouten und Messen charakteristisch waren, als auch durch die Entwicklung und Verbreitung der verschiedenen Medien (Presse, Rundfunk und Kino) einerseits und die Verbesserung des Bildungsniveaus des modeinteressierten Publikums andererseits.

Die im Beitrag vorgestellten Kulturvermittler wirkten in dem genannten Prozess des Entstehens der slowenischen Konsumgesellschaft aktiv mit. Sie waren in mancher Hinsicht Vorreiter von etwas Neuem und fügten durch ihre Ausbildung, durch ihr Wissen, Aussehen und Verhalten bzw. durch ihr kulturelles Kapital der Mode eine gewisse Bedeutung hinzu und prägten so den Konsum der Modeartikel in der slowenischen Gesellschaft in beträchtlichem Maß.

Iz prakse za prakso

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 001.4:930.25

Prejeto: 13. 12. 2009

Slovensko-angleško-nemški glosar arhivske terminologije*

MAJA KOLOŠA

univ. dipl. prevajalka

Ulica Tatjane Odrove 11, SI-4000 Kranj

e-pošta: majakolosa@yahoo.com

IZVLEČEK

Glosar arhivske terminologije je večjezičen (slovensko-angleško-nemški). Izhodiščni jezik je slovenščina, ki se enosmerno povezuje z angleščino in nemščino. Ker pokriva kulturno pogojeno področje, se koncepti v posameznih jezikovnih območjih ter administrativnem kontekstu lahko razlikujejo. Zaradi multidisciplinarnega značaja arhivistike so bili izbrani le ključni arhivski termini, kar je vodilo k pomanjšanju izbora gesel.

Glosar je namenjen uporabnikom z različnimi stopnjami enciklopedičnega znanja in pa z visoko stopnjo jezikovnega znanja, ki je pravzaprav predpogoj za produkcijo v tujem jeziku ter prevajanje v tuji jezik.

Ker je glosar namenjen produkciji v tujem jeziku ter prevajanju v tuji jezik, sem skušala v tujem jeziku vključiti čim več jezikovnih informacij, kot so slovnica, jezikovni kvalifikatorji ter kolokacije.

Ta naloga predstavlja prizadevanje za sestavo uporabniku prijaznega slovarja v skladu z aktualnimi načeli in smernicami specializiranega slovaropisja na podlagi resnega terminološkega dela.

KLJUČNE BESEDE: arhivistika, terminologija, glosarji, slovarji

ABSTRACT

SLOVENE-ENGLISH-GERMAN GLOSSARY OF ARCHIVAL TERMINOLOGY

Glossary of archival terminology is multilingual (Slovene-English-German), based on Slovene language from which it proceeds in one direction to English and German. It covers a culture-dependent field, which means the concepts change from one language area and administrative context to another. Because of the multidisciplinary character of archival science, only pure archival terms were selected, which led to a minimising lemma selection.

The intended users can have different levels of encyclopaedic knowledge and a high level of foreign-language competence, which is a prerequisite for successful production or translation into a foreign language. The main communicative functions are foreign-language production and translation from native language into foreign language.

In accordance with the functions and intended users of this glossary, as much linguistic and encyclopaedic information as possible was included: grammar, linguistic labelling, encyclopaedic notes, cross-references, etc.

This thesis represents an effort to compile a user-friendly dictionary in accordance with the most recent principles and guidelines of specialised lexicography, based on serious terminological work.

KEY WORDS: archival science, terminology, glossaries, dictionaries

* Glosar je diplomsko delo, nastalo na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pod mentorstvom Dušana Gabrovška in somentorstvom Roberta Čampe. Celota obsega dva dela. V prvem, teoretičnem delu, so predstavljena osnovna načela in smernice sodobnega specializiranega slovaropisja in njihova uporaba pri sestavljanju glosarja arhivske terminologije. Drugi, praktični del, pa vsebuje seznam gesel z osnovnimi pojasnili in navodili za uporabnika. Tu objavljamo samo drugi, praktični del glosarja.

Celotno diplomsko delo je na razpolago v Osrednji humanistični knjižnici Filozofske fakultete v Ljubljani in v knjižnici Arhiva Republike Slovenije.

Predgovor

Trojezični (slovensko-angleško-nemški) glosar arhivske terminologije pokriva področje arhivistike, ker pa se arhivska terminologija pogosto prepleta s terminologijo drugih področij, kot so informatika, pravo, uprava, ter pomožnih zgodovinskih ved, kot so npr. diplomatika, kronologija, paleografija, sfragistika, heraldika, genealogija, itd., glosar arhivske terminologije vsebuje le ključne termine, ki so v arhivski teoriji in praksi nepogrešljivi.

Glosar arhivske terminologije je namenjen v prvi vrsti nestrokovnjakom, kot so npr. poklicni prevajalci, ki imajo nizko stopnjo enciklopedičnega znanja in visoko stopnjo znanja tujega jezika. Prav tako ga lahko uporabljajo strokovnjaki, ki imajo višjo oziroma visoko stopnjo enciklopedičnega znanja in visoko stopnjo znanja tujega jezika. Glosar pa bo koristil tudi polstrokovnjakom, ki so seznanjeni z osnovami arhivske vede (npr. študenti zgodovine, strokovnjaki iz sorodnih področij). V tem primeru lahko glosar arhivske terminologije prevzame vlogo učnega pripomočka. Glosar je torej namenjen uporabnikom z različnimi stopnjami enciklopedičnega znanja in pa z visoko stopnjo jezikovnega znanja, ki je pravzaprav predpogoj za produkcijo v tujem jeziku ter prevajanje v tuji jezik.

Glavni komunikativni funkciji glosarja arhivske terminologije sta produkcija besedila v tujem jeziku in prevajanje iz maternega v tuji jezik.

Poleg tega slovar temelji na sinhronem pristopu, kar pomeni, da vključuje termine, ki so v rabi sedaj. Ker pa je arhivska veda usmerjena v preteklost in ker je potrebno arhivsko gradivo vrednotiti, odbirati in ohranjati v njegovem zgodovinskem kontekstu, je potrebno vključiti tiste izraze, ki danes niso več v splošni uporabi, so pa relevantni v arhivistiki, npr. oblike arhivskega gradiva (kataster, kodeks, urbar). Izpustimo pa lahko zastarele izraze, povezane z arhivsko prakso (predvsem z varstvom, usposabljanjem in uporabljanjem arhivskega gradiva), ki se je v zadnjih desetletjih korenito spremenila.

Izhodiščni jezik je slovenščina, ki se enosmerno povezuje z angleščino in nemščino. Ta slovar lahko dejansko razčlenimo na dva slovarja, in sicer na slovensko-angleškega ter na slovensko-nemškega, saj med nemškimi ter angleškimi prevodnimi ustreznici ni neposredne povezave. Ker je besedišče slovarja arhivske terminologije v veliki meri kulturno pogojeno, slovarja ni mogoče izdelati tako, da preprosto obrnemo seznam besed, ker morajo taki slovarji temeljiti na neodvisnem izboru gesel za vsakega od vključenih jezikov. Smisel takšnega slovarja je predvsem prihranek prostora in

časa, omogoča pa tudi primerjavo obeh prevodnih ustreznic.

Prav v arhivistiki se vedno poudarja, da se terminologija od države do države, celo znotraj države, precej bolj razlikuje kot na drugih področjih, kot je npr. bibliotekarstvo, ker je praksa javnih arhivov odvisna od javne uprave, ta pa je v vsaki kulturi na poseben način edinstvena in zato težje razumljiva in primerljiva. Vsaka kultura je razvila svoj upravni jezik, ki ponuja le delne ustreznice izrazom in pojmom, ki obstajajo v drugih. To prav gotovo drži kar se tiče starejšega arhivskega gradiva, ne drži pa v tolikšni meri za sodobno upravno dokumentarno gradivo. Dober primer smiselnega poenotenja prakse so na primer Splošni mednarodni standardi za arhivsko popisovanje. Ostala področja, na katerih bi bilo takšno poenotenje smiselno in zaželeno, so poimenovanje arhivskih in tehničnih enot ter arhivskih pripomočkov za uporabo gradiva.¹

Ker v Sloveniji še ne obstaja enojezični slovar ali leksikon arhivistike, ki bi vseboval vsaj ključne arhivske termine ter njihovo definicijo v slovenskem jeziku, je glosar arhivske terminologije na tem področju prav gotovo temeljno delo. Najbolj pomemben del empirične osnove predstavlja obstoječa literatura. Gradivo za slovenski del je bilo zbrano na podlagi priročnikov in učbenikov, kot sta Arhivska veda v 20. stoletju² ter Arhiviranje zapisov,³ in pa predpisov s področja arhivske dejavnosti v Sloveniji ter splošnih mednarodnih standardov za arhivsko popisovanje. Rječnik arhivske terminologije Jugoslavije,⁴ edini slovar, ki vsebuje termine brez definicij tudi v slovenščini, pa je zaradi zastaranosti služil le kot delna podlaga za izbiro gesel.

Angleški in nemški del se opira na internetno verzijo tretje izdaje arhivskega slovarja Mednarodnega arhivskega sveta (Dictionary of Archival Terminology of the ICA), ki vsebuje termine in definicije v petih uradnih jezikih Mednarodnega arhivskega sveta (angleščina, nemščina, francoščina, ruščina, španščina) ter slovar ključnih izrazov arhivske terminologije v nemščini (Schlüsselbegriffe der Archivterminologie).⁵ Del empirične osnove predstavljajo avtentična besedila iz priročnikov, učbenikov, monografij ter zbornikov s področja arhivistike.

¹ Auer: Überlegungen zu einer Vereinheitlichung der Archivterminologie, str. 15–20.

² Žontar: Arhivska veda v 20. stoletju.

³ Žumcr: Arhiviranje zapisov. Priročnik za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom.

⁴ Rječnik arhivske terminologije Jugoslavije (ur. Mirko Androič).

⁵ Menne-Haritz: Schlüsselbegriffe der Archivterminologie: Lehrmaterialien für das Fach Archivwissenschaft.

Navodila za uporabnika

Z izjemo kratkega uvoda v arhivistiko, ki se ne povezuje neposredno z drugimi deli slovarja, so v glosarju arhivske terminologije informacije vključene le v posamezne geselske članke. Na tak način uporabnik najde vse potrebne informacije na enem mestu. Ta odločitev je predvsem posledica prizadevanja za uporabniku čim bolj prijazen slovar, hkrati pa je na izbiro vplivalo dejstvo, da je obseg glosarja relativno majhen, zato ni potrebno varčevanje s prostorom.

Gesla v glosarju arhivske terminologije so urejena v abecednem redu, vključujejo pa tako enobesedne kot tudi večbesedne termine. Če obstaja več izrazov za en pojem, so vsa vključena kot gesla, uporabnik pa pri manj pogostih/zastarelih/slogovno manj priporočljivih izrazih najde kazalko k bolj uveljavljenemu leksemu, kateremu je dodan geselski članek.

Prevodne ustreznice so zaradi kulturne pogojenosti arhivske terminologije razdeljene na različne stopnje ustreznosti. Prva stopnja so **popolne ustreznice**, druga stopnja so **delne ustreznice**, ki se pomensko delno razlikujejo od gesla in so označene z navznoter obrnjenima vejicama, tretja stopnja pa so **prevedena gesla ali parafraze**, ki jih predlaga leksikograf v primeru, da ne obstajajo popolne ali delne ustreznice in so označene z dvojnima navznoter obrnjenima vejicama. Če obstaja več prevodnih ustreznic brez kvalifikatorjev, je najbolj priporočljiva prva, ostala pa ji sledijo po vrstnem redu.

Ker je slovar trojezičen, so gesla in prevodne ustreznice razdeljena v tri stolpce. **Slovnične informacije** so vključene neposredno za prevodno ustreznico in v angleškem delu vsebujejo informacije o posebnostih pri tvorjenju množine in števnosti oziroma neštevnosti samostalnikov, v nemškem delu pa informacije o spolu (f – ženski, m – moški, n – srednji), končnico v rodilniku ednine ter množinsko obliko, kjer pa so obstajale posebnosti, sem vključila tudi te.

Slovničnim informacijam po potrebi sledijo **jezikovne oznake**, enciklopedične oznake pa niso bile potrebne, saj glosar arhivske terminologije pokriva razmeroma ozko področje. Kot posledica kulturne specifičnosti arhivske terminologije so v glosarju najpogosteje uporabljeni regionalni kvalifikatorji.

Sledijo **enciklopedične razlage** v vseh treh jezikih, ki pa zaradi kulturne pogojenosti niso identične, ampak so vzete iz enojezičnih slovarjev ali leksikonov za vsak jezik posebej. Tako lahko uporabnik iz različnih definicij termina prepozna

pomenska odstopanja ali perspektivo določene kulture. Enciklopedične razlage pa ne vsebujejo le enciklopedičnih informacij, ampak uporabniku dajejo tudi implicitne jezikovne informacije o rabi in kolokacijah, ki so pomembne tako pri produkciji v tujem jeziku kot tudi pri prevajanju v tuji jezik. Če ima termin več pomenov, je vsak pomen označen z novo številko. V nekaterih primerih sem dodala za enciklopedično razlago tudi kratek (primerjalni) **komentar**, ki opozarja na določene posebnosti ali kulturne razlike na področju arhivistike. Navadno je v enem samem jeziku, in sicer v tistem, na katerega se razlaga nanaša. Slabost vključevanja enciklopedičnih razlag iz drugih virov pa je, da se pogosto ne ujemajo v obliki, obsegu in slogu. Posledično so nemške razlage kljub kraššanju in prilagajanju še vedno bolj zahtevne kot slovenske ali angleške. Poleg tega pa je v primeru, da nisem našla izvirnih definicij v tujem jeziku, enciklopedična razlaga dodana samo geslu.

Čeprav **kazalke** pomenijo, da je potrebno iskati podatke na dveh mestih v slovarju, zaradi česar so že po definicije uporabniku neprijazno sredstvo, sem se trudila, da bi bile kazalke v glosarju arhivske terminologije čim bolj jasne in preproste za uporabo. Uporabljala sem jasna in lahko prepoznavna sredstva: poševni tisk, puščico (→) in **glej tudi**.

S **poševnim tiskom** so označeni termini v enciklopedični razlagi, ki jih uporabnik lahko najde v seznamu gesel. Tako uporabnik takoj prepozna, kateri izrazi so uporabljeni kot splošne besede, kateri pa kot strokovni izrazi, in jih po potrebi poišče na drugem mestu. **Puščico** sem uporabila pri sinonimnih terminih, saj dva termina skoraj nikoli nista enokovredna. Tako sem uporabnika napotila na termin, ki je bolj pogost oziroma priporočljiv iz slogovnega ali drugega vidika. Puščico sem uporabila tudi pri večpomenskih terminih, kjer se je eden od pomenov ujema s pomenom drugega gesla. Tretja vrsta kazalk, označenih z **glej tudi**, pa stoji na koncu geselskega članka in napoti uporabnika k pomensko sorodnim besedam kot so nadpomenke, podpomenke, lahko uporabnika tudi opozori na razlike med na prvi pogled zelo podobnimi termini (npr. *ustvarjalec*, *avtor* in *imetnik arhivskega gradiva*). Tako sem delno nadomestila manjkajoči sistematični pregled področja.

Na koncu geselskega članka najdemo **kolokacijsko gnezdo**, označeno s trikotnikom. V slovenskem delu so kolokacije abecedno urejene, geslo, ki je ponavadi ključna beseda v kolokaciji, pa je zaradi varčevanja s prostorom nadomeščeno z valovitim pomišljajem.

geslo	številka, ki označuje pomenske razdelke	slovnice informacij	
<p>2) ARHIV</p> <p>1. Ustanova, ki zbira, hrani in vzdržuje <i>arhivsko gradivo</i> in omogoča dostop do njega in njegovo uporabo.</p> <p>2. Zgradba ali prostor, kjer se hrani <i>arhivsko gradivo</i>.</p> <p>3. → REGISTRATURA</p> <p>4. → ARHIVSKO GRADIVO</p> <p>Δ cerkveni ~, državni ~, filmski ~, javni ~, pokrajinski ~, zasebni ~, zgodovinski ~</p>	<p>1. archives <uncount.; takes a sg or pl verb>, archival institution, archival agency (US), record office (UK)</p> <p>An institution responsible for the acquisition, preservation and communication of archives.</p> <p>2. archival repository, archive/s repository, archival depository (US), archives <uncount.; takes a sg or pl verb></p> <p>A building or part of a building in which archives are preserved and made available for consultation; also referred to as an archival repository.</p> <p>Δ church archives, state/national archives, film archives, public records/archives, provincial/regional archives, private records/archives, historical archives</p>	<p>Archiv <n; -s, -e></p> <p>1. Institution oder Organisationseinheit, die Archivgut erfaßt, erschließt, erhält und zugänglich macht.</p> <p>2. Gebäude der Institution, das für ihren Bedarf gebaut oder hergerichtet wurde.</p> <p>Δ Kirchenarchiv, Staatsarchiv, Filmarchiv, öffentliches Archiv, Privatarchiv, historisches Archiv, Landesarchiv,</p>	<p>geografski kvalifikator</p> <p>kolokacijsko gnezdo</p>
<p>3) ARHIVALIJE → ARHIVSKO GRADIVO</p>			<p>kazalka k pogostejši sopomenki</p>
<p>4) ARHIVAR</p> <p>Uslužbenec, ki je zadolžen za <i>arhiviranje</i> in vzdrževanje urejenosti <i>arhiva</i> v podjetju, upravnem organu, ipd.</p> <p>Glej tudi: ARHIVIST</p>	<p>'records manager, records officer, records administrator'</p> <p>A person professionally occupied in the conduct of a records management program.</p>	<p>'Archivar <m; -s, -e>', "Registrator <m; -es, -en> (†)"</p>	<p>časovni kvalifikator (zastarelo)</p>
<p>5) ARHIVIRANJE</p> <p>Postopek prevzemanja, hranjenja, vzdrževanja, strokovne obdelave in uporabe <i>dokumentarnega gradiva</i>, ki ima značaj <i>arhivskega gradiva</i>.</p>	<p>archival processing</p> <p>The activities of accessioning, arranging, describing, and properly storing records/archives.</p>	<p>Archivierung <f; -, -en></p> <p>Die Tätigkeiten, die Aufzeichnungen aus Verwaltungsarbeit zu Archivgut machen. Dazu gehören Erfassen, Bewertung, Erschließung, Aufbewahrung und Bereitstellung.</p>	<p>kazalka</p>

<p>6) ARHIVIST Arhivski strokovni delavec, zaposlen v državnem <i>arhivu</i> ali arhivu samoupravne skupnosti, ki mora imeti opravljen strokovni izpit iz arhivske stroke. Glej tudi: ARHIVAR</p>	<p>archivist A person professionally occupied in the administration of archives and/or management of archives.</p>	<p>Archivar <m; -s, -e> Ein Archivar erstellt Findmittel und berät Archivbenutzer, sorgt für die Auswahl, Übernahme und die Erhaltung der Archivalien. Die meisten Archivare der größeren</p>	<p>→ kazalka k pomensko ali oblikovno sorodnim terminom</p>
		<p>Archive (Staatsarchive und andere) haben eine einschlägige Ausbildung absolviert.</p>	

<p>7) ARHIVISTIKA, tudi ARHIVSKA VEDA Predmet proučevanja arhivistike je metodologija dela z <i>arhivskim gradivom</i>. Arhivistika obravnava raznovrstne zapise s ciljem, kako jih usposobiti, da bodo postali vir za proučevanje preteklosti, to je za nov namen v primerjavi s tistim, zaradi česar so nastali.</p>	<p>'archival science, archives administration' The body of knowledge about the nature and characteristics of archives and archival work, systematically organized into theory, methodology, and practice.</p>	<p>Archivistik <f>, Archivwissenschaft <f> Archivistik ist ein Oberbegriff für die Lehre vom Archivwesen mit den Fachgebieten Archivwissenschaft, Aktenkunde, Archivgeschichte, Archivrecht,</p>	<p>→ delna prevodna ustreznica</p>
	<p><i>It is sometimes difficult to compare the development and the different definitions of the content of archival science in different countries. For example, when we in Slovenia speak about archival science we include records management as well, which is considered a separate discipline in North America.</i></p>	<p>Bestandserhaltung und Archivbetriebslehre, also die Archivwissenschaften als Fächergruppe. Archivwissenschaft ist die Wissenschaft für die Nutzbarmachung von Unterlagen aus Verwaltungsprozessen als Evidenz und Information durch die Aufbereitung zu Archivgut.</p>	<p>→ primerjalni komentar, ki opozarja na kulturne ali druge posebnosti</p>

<p>110) TRAJNO GRADIVO Lastno gradivo, ki je bilo prejeto ali je nastalo pri delu organa in je določeno z veljavnimi predpisi ali z aktom ministra ali predstojnika organa kot gradivo, ki je trajno pomembno za organ in ga je zato potrebno trajno hraniti pri organu, kadar nima značaja <i>arhivskega gradiva</i> in ga ni potrebno izročiti pristojnemu <i>arhivu</i>.</p>	<p>»records which should be permanently retained in the office of origin on the basis of administrative or legal value«</p>	<p>»Unterlagen, die, auf Grund von Rechtsvorschriften oder Verwaltungsvorschriften, in der Herkunftsbehörde dauernd aufzubewahren sind«</p>	<p>→ prevedeno geslo ali parafraza zaradi leksikalne ali pomenske praznine</p>
--	---	---	--

Okrajšave in simboli

uncount.	neštevní samostalnik
unz.	neštevní samostalnik
sg/Sg	ednina
pl/Pl	množina
f	ženski spol
m	moški spol
n	srednji spol
UK	Združeno kraljestvo
US	Združene države Amerike
Can	Kanada
Oes	Avstrija
→	glej
glej tudi	glej tudi
Δ	kolokacijsko gnezdo
~	ponovitev gesla v osnovni obliki
†	zastarelo

Kratek uvod v arhivistiko

V vsaki družbi obstajajo različne institucije – npr. upravni in pravosodni organi, gospodarske organizacije, zavodi s področja izobraževanja, kulture in znanosti, politične stranke, verske organizacije, društva, združenja itd., v katerih neprestano potekajo procesi upravljanja. Upravljanje sestavlja nepretrgana veriga odločitev, ki vodijo institucije do ciljev, katere želijo doseči. Procese upravljanja sestavljajo številna opravila (npr. sporočila, ukazi), ki so praviloma zapisana – dokumentirana in dokazujejo, da je bilo neko upravno dejanje res izvršeno. Institucije te zapise hranijo, saj zaradi zagotavljanja kontinuitete pogosto potrebujejo podatke o upravnih opravilih oz. poslovanju v preteklosti.

Vse te zapise imenujemo **dokumentarno gradivo**. Vendar pa niso vsi zapisi enako pomembni. Večina je pomembna le določen čas, npr. dokler ni neko upravno opravilo zaključeno ali dokler so potrebni za praktične poslovne potrebe institucije, pri kateri so nastali oz. na katero se nanašajo. Le majhen del dokumentarnega gradiva pa vsebuje tako pomembne podatke, da ga je kot vir za proučevanje znanosti in kulture, ali pa kot dokument, ki ima trajen pomen za pravno varnost pravnih in fizičnih oseb, potrebno hraniti trajno (neomejeno dolgo dobo). Tako gradivo se po preteku določenega števila let od njegovega nastanka odbere iz dokumentarnega gradiva ter izroči v trajno varovanje arhivom, ki opravljajo javno arhivsko službo. To gradivo imenujemo **arhivsko gradivo**, ki je najpomembnejši vir za proučevanje zgodovine razvoja vsake družbe na najrazličnejših področjih.

Da pa bi raziskovalec mogel ta vir uporabljati pri svojem delu, je potrebno arhivsko gradivo iz nepreglednih količin dokumentarnega gradiva odbrati (valorizirati) po strogih strokovnih kriterijih, ga primerno hraniti, da se ne uniči, poškoduje ali izgubi, ter ga usposobiti za uporabo. To pomeni, da ga je potrebno sistematično urediti in izdelati pripomočke za njegovo uporabo – arhivske popise, inventarje, vodnike in druge pripomočke. Teoretične in praktične vidike teh opravil pa proučuje posebna družboslovna veda – **arhivistika**.

Arhivistika je z delom področja, ki ga proučuje, pomožna zgodovinska veda in je z njo tesno povezana (zlasti s proučevanjem zgodovine organizacijskega razvoja upravnih struktur, ki so podlaga sistemom urejanja arhivskega gradiva), prav tako pa tudi z nekaterimi drugimi pomožnimi zgodovinskimi vedami: arheografijo oz. egdotiko (veda o objavljanju arhivskega gradiva), kronologijo, sfragistiko, paleografijo in drugimi. Po drugi strani pa tudi presega okvir zgodovine, saj je ena od njenih zelo pomembnih nalog proučevanje upravnega in pisarniškega poslovanja oz. sistemov poslovanja s spisi, tako nekdanjih kot današnjih. Na področju materialnega varovanja arhivskega gradiva pa uporablja tudi izsledke tehničnih ved, kot so aplikativna kemija, fizika in druge.

Za javno arhivsko gradivo v Sloveniji skrbijo Arhiv Republike Slovenije in regionalni oz. zgodovinski arhivi. Arhiv Republike Slovenije varuje javno arhivsko gradivo državnih organov, izvajalcev javnih pooblastil oz. javnih služb, ki jih zagotavlja država, Banke Slovenije ter državnih in javnih skladov, agencij in drugih pravnih oseb, ki jih

ustanovi država oz. ki delujejo za območje celotne države. V njegovo delovno področje sodi tudi varstvo arhivskega gradiva nekdanjih državnih, avtonomnih, samoupravnih in drugih organov ter pravnih oseb, ki so delovale na vmesnih nivojih med centralnimi državnimi organi in organi na nivoju okrajev (to so npr. upravni in samoupravni organi na nivoju dežele Kranjske, Dravske banovine in Ljudske oz. Socialistične republike Slovenije).

Arhivi opravljajo v okviru javne službe naslednje dejavnosti: vrednotenje (valorizacijo) dokumentarnega gradiva pri javnopravnih osebah, dajanje navodil in nadzor nad ustvarjalci tega gradiva pri odbiranju arhivskega gradiva iz dokumentarnega; zbiranje in strokovno obdelovanje javnega in zasebnega arhivskega gradiva, izdelovanje inventarjev, vodnikov in drugih pripomočkov za uporabo

arhivskega gradiva ter njihovo objavlanje; objavlanje arhivskih virov; hranjenje in materialno varovanje arhivskega gradiva; vodenje evidenc javnega in zasebnega arhivskega gradiva; izdelovanje vodnikov in drugih pripomočkov o arhivskem gradivu, ki se nahaja v tujini in se nanaša na Slovenijo in Slovence ter dopolnjevanje lastnega gradiva z reprodukcijami tega gradiva; evidentiranje zasebnega arhivskega gradiva pravnih in fizičnih oseb, sodelovanje z lastniki tega gradiva; dajanje arhivskega gradiva v uporabo, izdajanje prepisov oz. kopij dokumentov ter potrdil na podlagi dokumentov; posredovanje kulturnih vrednot v zvezi z arhivskim gradivom (npr. pripravlanje arhivskih razstav); opravljanje raziskovalnih nalog na področju arhivistike, zgodovine in drugih ved, povezanih z arhivskim gradivom.

Seznam gesel

1) AKT → SPIS

<p>2) ARHIV 1. Ustanova, ki zbira, hrani in vzdržuje <i>arhivsko gradivo</i> in omogoča dostop do njega in njegovo uporabo. 2. Zgradba ali prostor, kjer se hrani <i>arhivsko gradivo</i>. 3. → REGISTRATURA 4. → ARHIVSKO GRADIVO</p> <p>Δ cerkveni ~, državni ~, filmski ~, javni ~, pokrajinski ~, zasebni ~, zgodovinski ~</p>	<p>1. archives <uncount.; takes a sg or pl verb>, archival institution, archival agency (US), record office (UK) An institution responsible for the acquisition, preservation and communication of archives. 2. archival repository, archive/s repository, archival depository (US), archives <uncount.; takes a sg or pl verb> A building or part of a building in which archives are preserved and made available for consultation; also referred to as an archival repository.</p> <p>Δ church archives, state/national archives, film archives, public records/archives, provincial/regional archives, private records/archives, historical archives</p>	<p>Archiv <n; -s, -e> 1. Institution oder Organisationseinheit, die Archivgut erfaßt, erschließt, erhält und zugänglich macht. 2. Gebäude der Institution, das für ihren Bedarf gebaut oder hergerichtet wurde.</p> <p>Δ Kirchenarchiv, Staatsarchiv, Filmarchiv, öffentliches Archiv, Privatarchiv, Landesarchiv, historisches Archiv</p>
---	---	---

3) ARHIVALIJE → ARHIVSKO GRADIVO

<p>4) ARHIVAR Uslužbenec, ki je zadolžen za <i>arhiviranje</i> in vzdrževanje urejenosti <i>arhiva</i> v podjetju, upravnem organu, ipd. Glej tudi: ARHIVIST</p>	<p>'records manager, records officer, records administrator' A person professionally occupied in the conduct of a records management program.</p>	<p>'Archivar <m; -s, -e>', »Registrator <m; -es, -en> (†)«</p>
--	---	---

<p>5) ARHIVIRANJE Postopek prevzemanja, hranjenja, vzdrževanja, strokovne obdelave in uporabe <i>dokumentarnega gradiva</i>, ki ima značaj <i>arhivskega gradiva</i>.</p>	<p>archival processing The activities of accessioning, arranging, describing, and properly storing records/archives.</p>	<p>Archivierung <f; -, -en> Die Tätigkeiten, die Aufzeichnungen aus Verwaltungsarbeit zu Archivgut machen. Dazu gehören Erfassen, Bewertung, Erschließung, Aufbewahrung und Bereitstellung.</p>
<p>6) ARHIVIST Arhivski strokovni delavec, zaposlen v državnem <i>arhivu</i> ali arhivu samoupravne lokalne skupnosti, ki mora imeti opravljen strokovni izpit iz arhivske stroke. Glej tudi: ARHIVAR</p>	<p>archivist A person professionally occupied in the administration of archives and/or management of archives.</p>	<p>Archivar <m; -s, -e> Ein Archivar erstellt Findmittel und berät Archivbenutzer, sorgt für die Auswahl, Übernahme und die Erhaltung der Archivalien. Die meisten Archivare der größeren Archive (Staatsarchive und andere) haben eine einschlägige Ausbildung absolviert.</p>
<p>7) ARHIVISTIKA, tudi ARHIVSKA VEDA Predmet proučevanja arhivistike je metodologija dela z <i>arhivskim gradivom</i>. Arhivistika obravnava raznovrstne zapise s ciljem, kako jih usposobiti, da bodo postali vir za proučevanje preteklosti, to je za nov namen v primerjavi s tistim, zaradi česar so nastali.</p>	<p>'archival science, archives administration' The body of knowledge about the nature and characteristics of archives and archival work, systematically organized into theory, methodology, and practice. <i>It is sometimes difficult to compare the development and the different definitions of the content of archival science in different countries. For example, when we in Slovenia speak about archival science we include records management as well, which is considered a separate discipline in North America.</i></p>	<p>Archivistik <f; -, ohne Pl>, Archivwissenschaft <f; -, -en> Archivistik ist ein Oberbegriff für die Lehre vom Archivwesen mit den Fachgebieten Archivwissenschaft, Aktenkunde, Archivgeschichte, Archivrecht, Bestandserhaltung und Archivbetriebslehre, also die Archivwissenschaften als Fächergruppe. Archivwissenschaft ist die Wissenschaft für die Nutzbarmachung von Unterlagen aus Verwaltungsprozessen als Evidenz und Information durch die Aufbereitung zu Archivgut.</p>
<p>8) ARHIVSKA ENOTA Osnovna enota ureditve, ki se je oblikovala pri <i>ustvarjanju arhivskega gradiva</i> ali naknadno v arhivu. Glej tudi: POPISNA ENOTA, DOKUMENT</p>	<p>'item', 'piece' (UK) The basic unit of arrangement and description, normally bearing its own unique reference number. <i>There is some confusion concerning the use of both terms. While some experts argue they are identical, the new edition of the ICA Dictionary defines an item as »the smallest intellectually indivisible archival unit (e.g., a letter, memorandum, report, or photograph)« and a piece as »the smallest physically indivisible archival unit (e.g., a page in a letter)«.</i></p>	<p>Einheit <f; -, -en> Kleinster, einzeln identifizierter materieller Gegenstand für archivistische Erschließung und magazinteknische Behandlung, der als solcher in der Verwaltungsarbeit entstanden ist und deshalb sinnvollerweise nicht weiter aufgliedert werden kann.</p>
<p>9) ARHIVSKA NAČELA Načela, po katerih se obdeluje (ureja in popisuje) <i>arhivsko gradivo</i>. Ločimo <i>pertinenčno načelo</i>, <i>provenienčno načelo</i> in <i>načelo prvotne ureditve</i>. Glej tudi: PERTINENČNO NAČELO, PROVENIENČNO NAČELO, NAČELO PRVOTNE UREDITVE</p>	<p>archival principles The principles which govern the processing of documents. We distinguish between the principle of pertinence, principle of provenance and principle of respect for original order.</p>	<p>Archivprinzipien, Ordnungsgrundsätze Die Prinzipien, nach denen die Archivierung erfolgt. Wir unterscheiden zwischen Pertinenzprinzip, Provenienzprinzip, Registraturprinzip.</p>

10) ARHIVSKA VEDA → ARHIVISTIKA

<p>11) ARHIVSKO GRADIVO, tudi ARHIVALIJE <i>Dokumentarno gradivo</i>, ki je bilo prejeta ali je nastalo pri delu pravnih oziroma fizičnih oseb in ima trajen pomen za znanost in kulturo ali trajen pomen za pravno varnost pravnih in fizičnih oseb. Glej tudi: DOKUMENTARNO GRADIVO</p> <p>Δ javno ~, zasebno ~</p>	<p>archives <only pl> The documents created or received and accumulated by a person or organization in the course of the conduct of affairs, and preserved because of their continuing value.</p> <p>Δ public records/archives, private records/archives</p>	<p>Archivgut <n; -/e/s, -güter> Als archivwürdig bewertete Teile von Schriftgut aus Verwaltungen. In Abgrenzung zum Archivgut wird der Inhalt von Sammlungen oft als Sammlungsgut bezeichnet. In der Formulierung der Archivgesetze wird der Begriff Archivgut auch als Oberbegriff für die Gesamtheit der Bestände genutzt.</p> <p>Δ öffentliches Archivgut, Privatarchiv</p>
<p>12) AVTOGRAF Lastnoročno napisano besedilo <i>avtorja</i>, zlasti znane osebe. Glej tudi: ROKOPIS</p>	<p>autograph, handwritten manuscript A manuscript, signed or unsigned, in the hand of the author.</p>	<p>Autograph <n; -s, -e/en> Handschriftliches Schriftstück unabhängig von seiner Form, das als einzelnes Stück auf Grund eines Interesses an der Person, von der es stammt, Gegenstand von Sammlungen werden kann.</p>
<p>13) AVTOR Posameznik ali skupina oseb, odgovornih za nastanek vsebine <i>dokumenta</i>. Glej tudi: USTVARJALEC, IMETNIK</p> <p>Δ avtorske pravice</p>	<p>author The individual or corporate body responsible for the intellectual content of a document.</p> <p>Δ copyright</p>	<p>Autor <r; -s, Autoren></p> <p>Δ Urheberrecht</p>
<p>14) ČITALNICA Prostor v arhivu, kjer si uporabniki lahko ogledajo <i>arhivsko gradivo</i> pod nadzorstvom in s pomočjo arhivskega osebja.</p>	<p>search room, reading room An area in the archives where documents are consulted by users under the supervision of and with the assistance of archival personnel.</p>	<p>Benutzersaal <m, -/e/s, Säle>, Lesesaal, Forscheraal (Oes) Raum im Archiv für die Einsicht des Benutzers in das Archivgut und andere Archivalien unter Aufsicht und mit Hilfe des Archivpersonals.</p>
<p>15) DECIMALNA KLASIFIKACIJA <i>Klasifikacija</i>, ki temelji na decimalnem sistemu. Navadno vsebuje tri do pet številke. Glej tudi: KLASIFIKACIJA</p>	<p>decimal classification A classification using a decimal notation, i.e. including up to ten classes in an array, or series of subordinate classes. Not to be confused with Universal Decimal Classification (UDC).</p>	<p>Dezimalklassifikation <f; -, -en> Die Dezimalklassifikation basiert auf dem Dezimalsystem und teilt Wissen in zehn (Grund-) Kategorien ein, die jeweils in zehn Unterkategorien gegliedert werden; dieses Klassifikationsschema ist – im Gegensatz zu späteren Systemen – nicht genormt, kann also frei an die jeweiligen Bedürfnisse angepasst werden.</p>
<p>16) DELOVODNIK, tudi VLOŽNI VPISNIK Pisarniška <i>evidenca</i> prejetih in odposlanih <i>dokumentov</i> oziroma <i>spisov</i>, vanj vpisujemo podatke o gradivu po številčnem oziroma kronološkem vrstnem redu.</p>	<p>»register of in-coming and outgoing documents«</p>	<p>»Eingangs- und Ausgangsregister <n; -s, ->«</p>

17) DEPO → SKLADIŠČE

<p>18) DEPOZIT Zasebno <i>arhivsko gradivo</i>, ki ga sprejme arhiv na predlog lastnika v hrambo.</p>	<p>deposit 1. The placing of documents in the custody of an archives without transfer of legal title; 2. The documents covered by such an action.</p>	<p>Depositum <n; -s, -ta/ -siten>, Hinterlegung <f; -, -en> Von Privatpersonen oder Institutionen zur fachlich korrekten Erschließung, Verwahrung und Nutzung an ein Archiv ohne Eigentumsübertragung übergebene Unterlagen.</p>
<p>19) DESKRIPTOR, tudi KLJUČNA BESEDA Vsebinsko najpomembnejši pojmi <i>dokumenta</i>, ki omogočajo iskanje, če iskalcu niso znani drugi podatki o dokumentu.</p>	<p>keyword The most important concepts characterizing the content of a document and facilitating its retrieval if no other data on the document is available.</p>	<p>Stichwort (n; -/e/s, -wörter) Die Schlüsselbegriffe eines Dokuments, die die Suche ermöglichen, auch wenn der Benutzer über keine andere Daten verfügt.</p>
<p>20) DOKUMENT 1. Izviren ali reproduciran (pisan, risan, tiskan, fotografiran, fotokopiran, fonografski, v elektronski obliki ali kako drugače zapisan) zapis, ki je bil prejet ali je nastal pri delu organa in je pomemben za njegovo poslovanje. 2. → ARHIVSKA ENOTA Δ uradni ~, zaupni ~</p>	<p>record 1. Recorded information regardless of medium or characteristics. Δ official document, confidential document</p>	<p>Dokument <n; -/e/s, -e> 1. Die physikalische Einheit eines Trägers dokumentarischer Daten. Δ amtliche Urkunde, vertrauliche Urkunde</p>
<p>21) DOKUMENTACIJA Zbrana in urejena dokazila v zvezi z nekim delom oziroma vprašanjem.</p>	<p>documentation Documents provided or collected together as evidence or as reference material validation.</p>	<p>Dokumentation <f; -, -en> Beweisführung durch Dokumente.</p>
<p>22) DOKUMENTARNO GRADIVO, tudi REGISTRATURNO GRADIVO Vsi zapisi, ki so nastali pri upravljanju, v poslovnih aktivnostih ali v privatnem življenju, ne glede na to, ali jih je <i>ustvarjalec</i> izdelal sam ali pa jih je prejel, ter ne glede na njihovo zvrst, obliko in namen. Glej tudi: ARHIVSKO GRADIVO</p>	<p>records A document created or received and maintained by an agency, organization, or individual in pursuance of legal obligations or in the transaction of business.</p>	<p>Schriftgut <n; -/e/s, -güter> Die Gesamtheit der bei einer Organisation, Behörde oder Person aus ihren Geschäftsprozessen anwachsenden Aufzeichnungen, die für die Erledigung der laufenden Geschäfte erstellt oder aufbewahrt und in der Registratur oder Ablage zu Akten formiert werden.</p>
<p>23) DOPOLNJEVANJE FONDOV Dodatno pridobivanje gradiva <i>fonda</i>, katerega del se že hrani v arhivu.</p>	<p>accrual, accretion <US> An acquisition additional to series already held by a repository.</p>	<p>Zuwachs <m; unz.> Zunahme der Bestände durch neue Übernahmen aus den Behörden des Zuständigkeitsbereichs.</p>
<p>24) DOSJE Celota več <i>dokumentov</i> ali zadev različne vsebine, ki zadevajo isto fizično ali pravno osebo, oziroma dokumentov ali zadev enake vsebine, ki zadevajo različne fizične ali pravne osebe.</p>	<p>'case papers/file, project file, dossier, instance paper (UK), transactional file (Can)' Files relating to a specific action, event, person, place, project, or other subject.</p>	<p>'Sachakten <meist. Pl>' Zusammenstellung aller zu den bearbeiteten Sachen angefallenen Schriftstücke. Sachakten nehmen die Schriftstücke nach ihrer Erledigung auf, während Vorgänge bei der Bearbeitung entstehen und genutzt werden.</p>

<p>25) DOSTOPNOST Možnost uporabe arhivskega gradiva na podlagi določenih pravil in pogojev.</p>	<p>accessibility The availability of records/archives for consultation as a result both of legal authorisation and the existence of finding aids.</p>	<p>Zugänglichkeit <f; unz.> Benutzbarkeit von Archivgut nach archivfachlichen, legalen und physischen Voraussetzungen.</p>
<p>26) EVIDENCA Zbirka podatkov o arhivskem gradivu oziroma o strokovnih opravilih v zvezi z njim. Δ voditi ~</p>	<p>'register' A document, usually a volume, in which regular entry is made of data of any kind by statutory authority or because the data are considered of sufficient importance to be exactly and formally recorded. Δ to keep a record</p>	<p>'Verzeichnis <n; -ses, -se>, Register <n; -s, ->' Ein Verzeichnis ist eine übersichtliche, meist nach bestimmten Strukturen gegliederte, listenmäßige Anordnung von Informationen. Δ Buchhaltung führen</p>
<p>27) FOLIIRANJE Beleženje tekočih števil samo na eni strani lista. Glej tudi: PAGINIRANJE</p>	<p>foliation The act of numbering the leaves or folios of a document as distinct from numbering pages, i.e., pagination; The result of this action.</p>	<p>Blattnummerierung <f; -, -en>, Blattzählung <f; -, -en>, 'Paginierung <f; -, -en>', 'Folierung <f; -, -en>' Anbringen einer Blattzählung bei der magazintechnischen Behandlung von Archivgut, oft mit einem fortzählenden Stempel. <i>Im Unterschied zum Slovenisch und Englisch, gibt es im Deutsch keinen Unterschied zwischen den Begriffen Paginierung und Folierung, die gleich Seiten- oder Blattzählung bezeichnen können.</i></p>
<p>28) FOND Celota zapisov, ne glede na obliko ali medij, ki so nastali oz. so bili zbrani in uporabljeni pri dejavnosti posamezne osebe, družine ali pravne osebe med njenim delovanjem.</p>	<p>fonds <uncount.; takes a sg or pl verb>, archive group, record group The whole of the documents, organically created and/or accumulated and used by a particular person, family, or corporate body in the course of that creator's activities and functions.</p>	<p>Fonds <m; -,->, Bestand <m; -e/es, -e> Archivgutbestand mit einheitlicher Herkunft, wobei keine Festlegung über die Art der internen Strukturierung erfolgt.</p>
<p>29) GESLO Kriterij za iskanje, identifikacijo in retrospektivne poizvedbe v popisu.</p>	<p>access point A name, term, keyword, phrase, or code that may be used to search, identify, or locate a record, file, or document.</p>	<p>Zugriffspunkt <m; -/e/s, e> Suchkriterium (z.B. Name, Schlagwort, Indexbegriff), durch das die Verzeichnung gesucht, identifiziert und nachgewiesen werden kann.</p>
<p>30) HISTORIAT FONDA Osnovni podatki o postopkih na fondu. Glej tudi: HISTORIAT USTVARJALCA</p>	<p>custodial history The succession of offices or persons who had custody of a body of documents from its creation to its acquisition by an archives or manuscript repository.</p>	<p>Bestandsgeschichte <f; -, -n> Erläutert das Schicksal des Bestandes. Sie wird während der Erschließungsarbeit rekonstruiert. Sie analysiert die Entwicklung der inneren Strukturierung, der Einflüsse der Aufbewahrungsart und das Wachsen des Umfangs.</p>

<p>31) HISTORIAT USTVARJALCA Osnovni podatki o zgodovini in delovanju <i>ustvarjalca fonda</i>, ki osvetljujejo pogoje nastanka <i>dokumentarnega gradiva</i> in s tem olajšajo njegovo uporabo. Glej tudi: HISTORIAT FONDA</p>	<p>administrative history That part of a finding aid that presents the history of the organization(s) that created or accumulated the material described therein, focusing on its/their structure and functional responsibilities over time.</p>	<p>Behördengeschichte <f; -, -n> Sie beschreibt die Geschichte der Behörde oder der Verwaltungseinheit, aus deren Arbeit der erschlossene Bestand stammt. Sie bietet Hintergrundinformationen für die Benutzung an und erläutert die Bedingungen der Entstehung des Schriftguts.</p>
<p>32) HRAMBA ARHIVSKEGA GRADIVA Dejavnosti, katerih cilj je vzdrževanje in ohranjanje arhivskega gradiva v skladišču arhiva.</p>	<p>storage Those operations aimed at maintaining and preserving archives in the storage areas of archives.</p>	<p>Aufbewahrung <f; -, -en> Die Erhaltung und sachgemäße Lagerung von Schriftgut. In der Ursprungsstelle ist die Aufbewahrung befristet. Die Aufbewahrung von Archivgut bedeutet die dauerhafte Erhaltung mit angemessenen personellen, technischen und räumlichen Vorkehrungen ohne eine zeitliche Befristung.</p>
<p>33) IMETNIK ARHIVSKEGA GRADIVA Kdor gradivo hrani oziroma ga ima v svoji posesti, čeprav ni nujno lastnik ali <i>ustvarjalec</i> gradiva. Glej tudi: USTVARJALEC, AVTOR</p>	<p>»holder of archives« Somebody who owns, occupies, or is in possession of the archives, although not necessarily the owner or creator of the archives.</p>	<p>»Archivgutsbesitzer <m; -s, ->« Maßgebend für die Frage, ob jemand eine Sache in Besitz hat, ist, ob diese Sache seinem Vermögen zugeordnet wird (vergleiche Eigentum), sondern ob er die Sache tatsächlich inne hat.</p>
<p>34) INDEKS Niz gesel, razporejenih v abecednem, decimalnem ali drugem sistemu, za hitreše iskanje določenih imen in pojmov.</p>	<p>index <-es> A systematically arranged list providing access to the contents of file, document, or groups of documents, consisting of entries giving enough information to trace or locate each entry by means of a page number or other pointers.</p>	<p>Index <m; -/e/s, -e oder -, -dizes> Wortliste in alphabetischer Reihung mit Verweisen auf Seitenzahlen oder andere eindeutige Kennzeichen, die zur inhaltlichen Erschließung eines Textes angelegt wird.</p>
<p>35) INVENTAR Sistematični <i>popis arhivskih enot</i> (na podlagi <i>klasifikacijskega načrta</i>) s kazalom stvari, oseb in krajev, vsebovanih v popisu, v uvodnem delu pa obsega elemente izvora. Izdeluje se za pomembnejše <i>fonde</i> oziroma <i>zbirke</i> ali njihove dele, določene teme, časovna obdobja ali vrste gradiva.</p>	<p>'inventory, repertory (UK) A basic archival finding aid whose unit of entry is usually class or series. An inventory generally includes a brief administrative history of the organization(s) whose records are being described as well as descriptions of the records.</p>	<p>Inventar <n; -s, -e> Findmittel im Archiv, das ausführlichere Beschreibungen der einzelnen Stücke enthält oder das nach inhaltlichen Auswertungsgesichtspunkten Elemente aus verschiedenen, bestandsbezogenen Findbüchern zusammenführt als sachthematisches Inventar.</p>
<p>36) INVENTURA Strokovni pregled vsega <i>arhivskega gradiva</i>, ki je v <i>arhivu</i>, s katerim ugotavljamo prisotnost gradiva, stanje gradiva in potrebo po morebitnih <i>konservatorskih</i> ali <i>restavratorskih</i> delih.</p>	<p>stocktaking The checking of the holdings of archives to ensure that all items are either in place or otherwise accounted for.</p>	<p>Bestandsrevision <f; -, -en>, Inventur <f; -, -en>, Bestandsaufnahme <f; -, -n></p>

<p>37) IZLOČANJE, tudi ŠKARTIRANJE Izločanje nepotrebnega gradiva, predvidenega za uničenje, potem ko je gradivo izgubilo <i>primarni pomen</i>. Glej tudi: ODBIRANJE</p>	<p>1. destruction The disposal of documents of no further value by methods as incineration, maceration, pulping or shredding.</p> <p>2. disposal, disposition The actions taken with regard to noncurrent records following their appraisal and the expiration of their retention periods as provided for by legislation, regulation, or administrative procedure.</p>	<p>1. Kassation <f; -, -en>, Vernichtung von Unterlagen, die durch das Archiv bei der Bewertung als nicht archivwürdig eingeschätzt wurden, unter Beachtung von Geheimhaltungs- und Sicherungsbestimmungen der Ursprungsstelle.</p> <p>2. Aussonderung <f; -, -en> Die von der Behörde selbst und in eigener Verantwortung vorgenommene Aussortierung des abgeschlossenen und nicht mehr benötigten Schriftguts aus einer Ablage oder Registratur. Falls pauschale oder im Einzelfall erteilte Vernichtungsgenehmigungen des Archivs existieren, können die Unterlagen im nächsten Schritt direkt vernichtet werden.</p>
---	--	--

<p>38) IZLOČITVENI SEZNAM Seznam nepotrebnega <i>dokumentarnega gradiva</i>, predlaganega za <i>uničenje</i>.</p>	<p>destruction list</p>	<p>Kassationsverzeichnis <n; -ses, -se>, Vernichtungsliste <f; -, -n></p>
---	--------------------------------	---

39) ŠKARTIRANJE → IZLOČANJE

<p>40) IZROČANJE Predpisan postopek, v katerem mora javna ustanova v roku najkasneje 30 let od nastanka izročiti pristojnemu javnemu arhivu odbrano <i>arhivsko gradivo</i>.</p>	<p>transfer The act involved in a change of physical custody of records/archives with or without change of legal title.</p>	<p>Übergabe <f; unz.>, Ablieferung <f; -, -en> Tätigkeit der Weiterleitung ausgesonderter Unterlagen einer Behörde an das zuständige Archiv.</p>
--	---	---

41) IZROČITVENI SEZNAM → PREVZEMNI SEZNAM

<p>42) IZVIRNO GRADIVO Vsak primarni zapis pri ustvarjalcu ne glede na tehniko zapisa.</p>	<p>original The initially created document as distinguished from any copy thereof.</p>	<p>Original <n; -s, -e></p>
--	--	--

<p>43) KARTA, tudi ZEMLJEVID Shematske predstavitve zemeljskega površja, posebno v prostoru postavljenih človeških objektov. Glej tudi: NAČRT</p> <p>Δ katastrska ~</p>	<p>map A document depicting in graphic or photogrammetric form, normally to scale and usually on a flat medium, a selection of material or abstract features on or in relation to the surface of the earth or of a heavenly body.</p> <p>Δ cadastral map</p>	<p>Karte <f; -, -en> Eine Karte ist eine Visualisierungsmöglichkeit räumlichen Wissens. Sie kann zur Orientierung, Planung oder Darstellung von Sachverhalten angewandt werden.</p> <p>Δ Katasterkarte</p>
---	--	--

<p>44) KARTOTEKA Sistematično urejena zbirka podatkov na karticah (lističih), pri čemer je vsak pojem vpisan na posamezno kartico. Glej tudi: KARTOTEČNO KAZALO</p>	<p>card file A collection of cards treated as one unit.</p>	<p>Kartei <f; -, -en> Eine Kartei ist eine geordnete Sammlung von Daten auf kleinformatischen Karten, wobei jeder der Karten für eine Informationseinheit steht und damit ein Objekt der Wirklichkeit repräsentiert.</p>
---	---	--

<p>45) KARTOTEČNO KAZALO <i>Evidenca</i>, ki se vodi v obliki predpisanih kartic enotnega formata in vsebine ter je bilo v državni upravi namenjeno evidentiranju zadev, ki se razvrščajo in arhivirajo na podlagi <i>klasifikacijskega načrta</i> za razvrščanje po vsebini. Glej tudi: KARTOTEKA</p>	<p>card index An index recorded on cards of uniform size, arranged in a predetermined order, e.g. alphabetical, numerical, subject.</p>	<p>Findkartei <f; -, -en></p>
<p>46) KATALOG Sistematično urejen seznam osnovnih podatkov o objavljenih ali razstavljenih <i>dokumentih</i> ali predmetih. Δ razstavni ~</p>	<p>catalog/catalogue An archival finding aid describing individual documents of a specific type e.g. maps, documents brought together for a specific purpose e.g. an exhibition or relating to a defined subject. Δ exhibition catalogue</p>	<p>Katalog <m, -s, -e> Ein nach einer bestimmten Systematik (alphabetisch, nach Schlagworten o.ä.) aufgebautes Verzeichnis, das vor allem der Übersicht über Sammlungen von Gegenständen (z. B. Büchern, Briefmarken, Münzen, Bildern oder Handschriften) dient. Δ Ausstellungskatalog</p>
<p>47) KLASIFIKACIJA Razvrščanje <i>dokumentov</i>, zadev in <i>dozjev</i> na podlagi vsebine, ki jo v ustanovah opredeljujejo pristojnosti, naloge, poslovne funkcije, predmet poslovanja ali dejavnosti ustanove.</p>	<p>classification The systematic identification and arrangement of documents in categories according to logically structured conventions, methods, and procedural rules represented in a classification plan/scheme.</p>	<p>Klassifikation <f; -, -en> Schema für die Einordnung von Einzelstücken und die Aufstellung des Schemas selbst. Die Zuordnung zu Klassen erfolgt nach gemeinsamen Merkmalen. Klassifikation ist ein häufig synonym mit Gliederung benutzter Begriff für die Strukturierung von Beständen und Findbüchern, die jedoch eine andere Strategie verfolgt und nicht Einzelstücke ordnet, sondern eine Gesamtheit strukturiert.</p>
<p>48) KLASIFIKACIJSKI NAČRT, tudi REGISTRATURNI NAČRT Vnaprej pripravljen sistem za razvrščanje dokumentov, zadev in <i>dozjev</i> na podlagi vsebine. Sestavljen je iz <i>klasifikacijskih znakov</i> in opisa njihove vsebine.</p>	<p>filing plan/system A classification plan for the physical arrangement, storage and retrieval of files, usually identified by the type of symbols used e.g. alphabetical, numerical, alpha-numerical, decimal.</p>	<p>Aktenplan <m; -/e/s, Pläne> Mehrstufiges, gegliedertes Schema mit zugehörigen Notationen zur Strukturierung des Aktenbestandes einer Organisation oder Behörde. Der Aktenplan wird vor der Entstehung der Akten auf der Basis einer Gliederung der Aufgaben einer Dienststelle erstellt. Die unterste Stufe benennt die Betreffseinheit, zu der zukünftig Akten entstehen können.</p>
<p>49) KLASIFIKACIJSKI ZNAK Številčni znak, vzet iz <i>klasifikacijskega načrta</i>, s katerim se <i>dokumenti</i> ali zadeve razvrščajo po vsebini.</p>	<p>reference number The unique number assigned to series, file(s), items and/or pieces to facilitate storage and retrieval.</p>	<p>Aktenzeichen <n; -s,-> Zwei- bis dreiteiliges Kennzeichen für Akten und für einzelne, selbständige Aufzeichnungen, die damit den Akten zugeordnet werden. Das Aktenzeichen ergibt sich aus dem Aktenverzeichnis.</p>

50) KLJUČNA BESEDA → DESKRIPTOR

<p>51) KODEKS Rokopisna knjiga, ki se je kot neposredni predhodnik današnje knjige razvila v srednjem veku in spodrinila dotedanje zvitke. Sestavljena je iz večjega števila pergamentnih ali papirusovih listov, ki so bili v hrbtu trdno zvezani med dve deščici.</p> <p>Δ ~ arhivske etike</p>	<p>codex <pl codices> A collection of ancient manuscript texts, especially of the Scriptures, in book form.</p> <p>Δ code of ethics for archivists</p>	<p>Kodex <m; -, Kodizes> Im späten Altertum und im Mittelalter, nach der allmählichen Ablösung der Schriftrolle, die übliche materielle Erscheinungsform des handgeschriebenen oder gedruckten Buches: Mit einem Faden zusammengeheftete Lagen aus Pergament- oder Papierblättern, die von einem festen Einband geschützt werden. Die Buchdeckel bestehen aus dünnen Holzbrettchen oder steifen Pappdeckeln. Δ Kodex ethischen Verhaltens der Archivare</p>
<p>52) KONKORDANČNA TABELA Vzporedni popis starih in novih <i>signatur</i> v dveh stolpcih, ki je potreben pri preureditvi dokumentov.</p>	<p>concordance list A finding aid in list form establishing the relationship between the past and present reference numbers of records/archives that have been rearranged, relocated, or, simply, renumbered. A concordance list is also known as a conversion list.</p>	<p>Konkordanz <f; -, -en> Eindeutige, zweiseitige Verknüpfung verschiedener Zeichensysteme, etwa im Anhang von Findbüchern mit einer Liste neu vergebener und älterer, eventuell schon zitierter Signaturen.</p>
<p>53) KONSERVIRANJE Veda, ki proučuje postopke za fizično ohranitev ali preprečitev nadaljnjih poškodb <i>arhivskega gradiva</i>. Glej tudi: RESTAVRIRANJE</p>	<p>conservation The component of preservation which deals with the physical or chemical treatment of documents.</p>	<p>Konservierung <f; -, -en> Maßnahmen zur physischen Erhaltung einzelner Stücke oder zur Stabilisierung von Schadensbildern im Gesamtkonzept der Bestandserhaltung.</p>
<p>54) KONVOLUT Sveženj <i>dokumentov</i>, navadno vsebinsko povezanih, ki je nastal iz praktičnih razlogov že pri <i>ustvarjalcu</i>, lahko pa tudi v <i>arhivu</i>.</p>	<p>bundle A storage unit consisting of a number of individual documents, normally tied together by string, tape, or the like.</p>	<p>Bündel <n; -s, ->, Büschel <n; -s, ->, Konvolut <n; -/e/s, -e> (Oes) Bündel von Schriftstücken oder Drucksachen.</p>
<p>55) LISTINA Pravniški izraz za vsak izvorni <i>dokument</i> s pravno veljavo. <i>Dokument</i> s pravno veljavo, običajno opremljen s pečatom, ki je nastal od 9. stol. do srede 19. stol., predvsem na pergamentu in papirju.</p> <p>Δ srednjeveške ~, zbirka ~</p>	<p>1. act A document formally embodying a decision of a legislative body or a public authority, or forming part of a legal transaction and drawn up in due form. 2. charter A document, usually sealed, granting specific rights, setting forth aims and principles, embodying formal agreements, authorizing special privileges or exemptions. 3. deed (UK) A document under seal, in many countries made before a notary public, which, when delivered, gives effect to some legal disposition or agreement between parties.</p> <p>Δ mediaeval charters and legal documents, collection of legal documents</p>	<p>Urkunde <f; -, -en> Förmliche und beglaubigte Schriftstücke zur Bekräftigung und als Zeugnis von rechtlich wirksamen Verhältnissen. Sie wurden vor allem im Mittelalter zur Verleihung oder Bestätigung von Rechten angefertigt, übersandt und aufbewahrt.</p> <p>Δ mittelalterliche Urkunden, Urkundensammlung</p>

<p>56) MATERIALNO VARSTVO ARHIVSKEGA GRADIVA, tudi VZDRŽEVANJE Ustreznost pogojev in ukrepov tehnične narave, katerih cilj je preprečevati uničenje ali poškodbe <i>arhivskega gradiva</i> (zagotovitev varstva pred ognjem, vodo, prahom, ultravijoličnimi žarki, zavarovanje pri transportu, itd). Glej tudi: PRAVNO VARSTVO ARHIVSKEGA GRADIVA</p>	<p>preservation The totality of processes and operations involved in the stabilization and protection of documents against damage or deterioration and in the treatment of damaged or deteriorated documents. Preservation may also include the transfer of information to another medium, such as microfilm.</p>	<p>Bestandserhaltung <f; -, -en> Arbeitsbereich im Archiv mit hohen Managementanteilen, der die Entwicklung von Konzepten der Prävention und aktiver Maßnahmen für die Erhaltung der Aussagekraft der Bestände umfasst. Prävention, Konservierung, Restaurierung und Substitution sind als Erhaltungstechniken den Zielen des Gesamtkonzepts der Bestandserhaltung untergeordnet.</p>
<p>57) MEJNA LETNICA DOSTOPNOSTI Letnica, po kateri preteče <i>rok nedostopnosti</i> in postane <i>arhivsko gradivo</i> javno dostopno.</p>	<p>access date The date at which records/archives become available for consultation by the general public, usually determined by the lapse of a specified number of years.</p>	<p>Grenzzahl <n; -/e/s, -e> Bezeichnung für das Endjahr der Sperrfrist, innerhalb derer Archivgut nicht zur Benutzung vorgelegt werden darf.</p>
<p>58) META PODATKI Podatki, ki opisujejo kontekst, vsebino in strukturo zapisov ter upravljanje z njimi v teku časa.</p>	<p>metadata <uncount.; takes a sg or pl verb> Data describing data and data systems; that is, the structure of data bases, their characteristics, location, and usage.</p>	<p>Metadaten <meist Pl> Als Metadaten oder Metainformationen bezeichnet man allgemein Daten, die Informationen über andere Daten enthalten. Metadaten werden oft dazu eingesetzt, um Informationsressourcen zu beschreiben und dadurch besser auffindbar zu machen und Beziehungen zwischen den Materialien herzustellen.</p>
<p>59) MIKROFILM Pomanjšani posnetki na filmskem traku v obliki zvitka. Glej tudi: MIKROFIŠ</p>	<p>mikrofilm A fine-grain, high resolution film in roll form containing, after exposure, developing and fixing, an image, reduced in size from the original.</p>	<p>Mikrofilm <m; -/e/s, -e>, Rollfilm <m; -/e/s, -e> Auf Filmmaterial verkleinerte analoge Abbildungen von gedruckten Vorlagen, auf Spulen.</p>
<p>60) MIKROFIŠ Pomanjšani posnetki <i>arhivskega gradiva</i> na poravnanim filmskem traku v obliki kartice. Glej tudi: MIKROFILM</p>	<p>Microfiche A flexible transparent sheet of film bearing a number of microimages arranged in horizontal rows and vertical columns, normally having an identifying strip legible without magnification.</p>	<p>Mikrofiche <m; -s, -s> Mikrofilm in Postkartenformat, der mehrere 100 reihenweise angeordnete Mikrokopien enthält.</p>
<p>61) NAČELO PRVOTNE UREDITVE Načelo, da se gradivo enega ustvarjalca ohrani v taki notranju ureditvi, kot je nastalo pri <i>ustvarjalcu</i>, ali pa se taka ureditev ponovno vzpostavi. Glej tudi: ARHIVSKA NAČELA</p>	<p>principle of respect of original order The principle that archives of a single provenance should retain the arrangement (including the reference numbers) established by the creator in order to preserve existing relationships and evidential significance and the usefulness of finding aids of the creator.</p>	<p>Registraturprinzip <n; -s, -prien oder (selten) -e> Eine Ausformung des Provenienzprinzips als Grundsatz für die archivistische Ordnung von Archivgut, der die Beibehaltung oder Wiederherstellung der ursprünglichen, behördlichen Ordnung der Unterlagen anstrebt.</p>

62) NAČRT To so karte v merilu 1:500 do 1:10.000, ki podajajo v prvi vrsti človekove stvaritve v naravi. Glej tudi: KARTA	plan A document in graphic or photogrammetric form depicting the arrangement in horizontal section of a structure, piece of ground, etc.	Plan <m; -/e/s, Pläne> Das sind Darstellungen die normalerweise einen Maßstab größer als 1:10.000 haben.
---	--	--

63) NIVO POPISOVANJA → STOPNJA POPISA

64) NORMALIJE Zakoni, odredbe in predpisi različnih organov.	»legal documents«	Normalien <kein Sg > Regeln, Vorschriften
--	--------------------------	---

65) NOSILEC ZAPISA Material, na katerem so zapisani podatki, kot je npr. pergament, papirus, papir, magnetni trak, optični disk, itd.	medium <pl mediums> The physical material in or on which data may be recorded, i.e. clay tablet, papyrus, paper, parchment, film, magnetic tape.	Datenträger <m; -s, ->, Schriftträger <m; -s, -> Physische Materialien zur Aufzeichnung und Speicherung von Daten, also Papier, Magnetbänder oder optische oder magnetische Platten mit analoger oder digitaler Aufzeichnungstechnik.
---	--	---

66) OBDELAVA ARHIVSKEGA GRADIVA Strokovno opravilo, ki zajema urejanje in <i>popisovanje arhivskega gradiva</i> ter izdelavo <i>pripomočkov za uporabo</i> in zagotovitev <i>dostopnosti arhivskega gradiva</i> .	'description' The process of capturing, analyzing, organizing, and recording information that serves to identify, manage, locate, and explain the holdings of archives and manuscript repositories and the contexts and records systems which produced them.	Erschließung <f; -, -en> Sie besteht aus den beiden Tätigkeiten der Verzeichnung und Ordnung von Archivgut als Einheit bei der Vorbereitung zur Bereitstellung der Bestände. Ergebnis der Erschließung ist der auswertbare Bestand, repräsentiert im Findbuch.
---	--	--

67) ODBIRANJE ARHIVSKEGA GRADIVA Postopek, s katerim se iz <i>dokumentarnega gradiva</i> odbere <i>arhivsko gradivo</i> . Glej tudi: IZLOČANJE	disposal, disposition (US) The actions taken with regard to noncurrent records following their appraisal and the expiration if their retention periods as provided for by legislation, regulation, or administrative procedure. Actions include transfer to an archives.	Aussonderung <f; -, -en>, Auslese <f; -, -n> Die von der Behörde selbst und in eigener Verantwortung vorgenommene Aussortierung des abgeschlossenen Schriftguts aus einer Ablage oder Registratur zur Vorbereitung der Anbietung an das zuständige Archiv.
--	--	--

68) PAGINIRANJE Beleženje tekočih števk na vsako stran lista. Glej tudi: FOLIIRANJE	pagination The act of numbering pages in a document.	Seitenzählung <f; -, -en>, 'Paginierung <f; -, -en>', 'Folierung <f; -, -en>' Anbringen einer Seitenzählung bei der magazintechnischen Behandlung von Archivgut, oft mit einem fortzählenden Stempel. <i>Im Unterschied zum Slovenisch und Englisch, gibt es im Deutsch keinen Unterschied zwischen den Begriffen Paginierung und Folierung, die gleich Seiten- oder Blattzählung bezeichnen können.</i>
---	--	---

<p>69) PERTINENČNO NAČELO Načelo ureditve gradiva po snovni pripadnosti v skladu z ureditveno shemo, ne glede na izvor ali namen. Glej tudi: ARHIVSKA NAČELA</p>	<p>principle of pertinence A principle, now mostly rejected, for the arrangement of archives in terms of their subject content regardless of their provenance and original order.</p>	<p>Pertinenzprinzip <n; -s, -pien oder (selten) -e> Strukturierung von Archivgut nach Territorial-, Personal- oder Sachbetreffen ohne Rücksicht auf die Entstehungszusammenhänge der Unterlagen.</p>
<p>70) PISARNIŠKO POSLOVANJE Vsa opravila, od nastanka lastnega dokumenta ali prejema tujega dokumenta, pa do njegovega arhiviranja oziroma izročitve pristojnemu arhivu.</p>	<p>records management A field of management responsible for the efficient and systematic control of the creation, maintenance, use, and disposition of records.</p>	<p>Schriftgutverwaltung <f; -, -en> Organisationseinheit für die Ablage und die Bereitstellung von Unterlagen für die aktuelle Aufgabenerledigung in Verwaltungen sowie die entsprechenden Tätigkeiten, auch wenn sie aus der Registratur auf die Sachbearbeitung verlagert werden.</p>
<p>71) PODFOND Razdelitev <i>fonda</i> na podfonde, ki ustrezajo organizacijski strukturi ustvarjalca oz. če to ni mogoče, po krajevnih, kronoloških, funkcionalnih ali podobnih kriterijih. Glej tudi: FOND</p>	<p>sub-group, sub-fond A body of records or archives within an archive group, fonds or record group, usually those of a subordinate administrative unit.</p>	<p>Teilbestand <m; -/e/s, -bestände> Untergliederung eines Bestandes, die den verwaltungsmäßigen Aufbau der Provenienzstelle widerspiegelt, oder, wenn dies nicht möglich ist, nach geographischen, chronologischen, funktionalen oder ähnlichen Kriterien erfolgt.</p>
<p>72) POPIS ARHIVSKEGA GRADIVA <i>Priporoček za uporabo arhivskega gradiva</i>, ki vsebuje <i>signaturo</i>, naslov oziroma vsebino in čas nastanka <i>popisnih enot</i> (dokumentov, spisov, zadev, dosjejev, itd).</p>	<p>inventory, repertory (UK) A basic archival finding aid whose unit of entry is usually class or series. An inventory generally includes a brief administrative history of the organization(s) whose records are being described as well as descriptions of the records. Series/class descriptions normally give such data as title, inclusive dates, quantity, arrangement, relationships to other classes or series, and scope and content notes.</p>	<p>Findbuch <n; -/e/s, -bücher> Darstellung eines Bestandes mit seiner Gliederung als Gesamtüberblick (auch als Inhaltsverzeichnis verwendet) und einer strukturierten Liste aller Verzeichnungseinheiten.</p>
<p>73) POPISNA ENOTA Dokument ali skupina dokumentov v kakršnikoli fizični obliki, ki se pojmuje kot celota in je kot taka podlaga za posamezni popis. Glej tudi: STOPNJA POPISA</p>	<p>unit of description A document or set of documents in any physical form, treated as an entity, and, as such, forming the basis for a single description, e.g. fonds, record group, archive group, collection, subgroup, series, item.</p>	<p>Verzeichnungseinheit <f; -, en>, Magazinierungseinheit Einheit innerhalb eines Bestandes mit eigener Identifikation durch die nur einmal vorhandene Signatur und dazu gehörigen Verzeichnungsangaben im Findbuch.</p>

<p>74) POPISOVANJE Ugotavljanje in zapisovanje podatkov o identifikaciji, izvoru, vsebini, ureditvi in dostopnosti <i>popisne enote</i>.</p> <p>Δ elementi ~, individualno ~, skupinsko ~</p>	<p>description The process of capturing, analyzing, organizing, and recording information that serves to identify, manage, locate, and explain the holdings of archives and manuscript repositories and the contexts and records systems which produced them.</p> <p>Δ elements of description, item-level description, collective description</p>	<p>Verzeichnung <f; -, -en> Teil der Erschließungsarbeit. Sie besteht aus der Titelbildung im Unterschied zur Ordnung des Bestandes.</p> <p>Δ Verzeichnungselemente, Einzelverzeichnung, Sammelverzeichnung</p>
<p>75) PRAVNO VARSTVO ARHIVSKEGA GRADIVA Pravna pravila, katerih namen je preprečiti uničenje <i>arhivskega gradiva</i> in zagotoviti ustrezno upravljanje z njim, vključno z ustreznim izborom. Glej tudi: MATERIALNO VARSTVO ARHIVSKEGA GRADIVA</p>	<p>legal protection of archives The totality of legal provisions prohibiting the destruction, willful damage and export from a country of any archives forming a part of its archival heritage.</p>	<p>»Rechtsschutz des Archivguts <m; -(e)s, ohne Pl>«</p>
<p>76) PREVZEMANJE Postopek, s katerim <i>ustvarjalec arhivskega gradiva</i> ali njegov pravni naslednik izroči arhivsko gradivo pristojnemu <i>arhivu</i>, ta pa to gradivo prevzame.</p>	<p>1. acquisition The process of adding to the holdings of a records centre or archives by transfer under an established and legally based procedure, by deposit, purchase, gift or beques.</p> <p>2. 'accession' The recording of the formal acceptance into custody of an acquisition.</p>	<p>1. Übernahme <f; -, -n> Tätigkeiten bei der Aufnahme von aus Behörden ausgesonderten und bewerteten Unterlagen im zuständigen Archiv mit Vergabe einer Zugangssignatur, eines vorläufigen Lagerungsortes und mit der Vorbereitung der Erschließung.</p> <p>2. 'Akzession <f; -, -en>' Zugang von neuen Teilen der Bestände ins Archiv. Eine Akzession ist die Gesamtheit der zu einem bestimmten Zeitpunkt in einer Ablieferung übernommenen Akten und sonstigen Unterlagen aus einer Provenienzstelle mit gemeinsamer Zugangssignatur. Sie bleibt bis zur Erschließung und Integration in die vorhandenen Bestände als Formation zusammen.</p>
<p>77) PREVZEMNA KNJIGA <i>Evidenca</i> posameznih prevzemov <i>arhivskega gradiva</i> v arhiv, ki vsebuje podatke o izročitelji, datumu izročitve, količini gradiva ter <i>signaturi</i>. Vodi se po datumih prevzemov.</p>	<p>accession list/register A document in which accessions are recorded, usually in chronological order by date of receipt, and giving the source and other identifying information for each accession.</p>	<p>Akzessionsjournal <n; -s, -e> Jahrweise unterteiltes Register der Akzessionen. Es hat meist die Rubriken: Fortlaufende Nummer der Akzession, Herkunft oder abliefernde Stelle, Art des Materials, Umfang, Zuweisung zu einem bereits vorhandenen Bestand und vorläufiger Lagerungsort im Magazin.</p>

<p>78) PREVZEMNI SEZNAM, tudi IZROČITVENI SEZNAM Seznam <i>arhivskega gradiva</i>, ki ga mora <i>ustvarjalec</i> izročiti <i>arhivu</i>, in ga izdela <i>ustvarjalec</i> na osnovi navodila pristojnega arhiva.</p>	<p>'transfer list' A list of records/archives affected by a single transfer.</p>	<p>Ablieferungsliste <f; -, -n>, Aussonderungsliste <f; -, -n> Auflistung der nicht mehr benötigten Akten einer Registratur, in regelmäßigen Abständen für die Übernahme in das Archiv durch die Dienststelle selbst angefertigt; z.T. Grundlage für die Bewertung. Das Formular dazu ist oft in Aktenordnungen oder anderen Verwaltungsvorschriften vorgegeben.</p>
<p>79) PRIMARNA VREDNOST Pomen, zaradi katerega je <i>dokumentarno gradivo</i> nastalo, in označuje prvo etapo t.i. življenjskega ciklusa dokumentov. Glej tudi: SEKUNDARNA VREDNOST</p>	<p>primary value The worth that records/archives possess, by virtue of their contents, for the continued transaction of the business that gave rise to their creation</p>	<p>Primärwert <m; -(e)s, -e> Nützlichkeit von Schreiben und Aufzeichnungen für den Primärzweck bei der Behördenarbeit im Zuge der Entscheidungsfindung im Unterschied zum Sekundärwert, der dann realisiert wird, wenn Unterlagen als Informationsquelle über ihre Entstehung und Verwendung genutzt werden.</p>
<p>80) PRIPOMOČEK ZA UPORABO V najširšem pomenu vse vrste <i>popisov</i> in pripomočkov, ki so nastali pri urejanju in <i>popisovanju v arhivu</i>, ali prvotnih pripomočkov, ki so nastali zaradi preverjanja gradiva in pregleda nad njim.</p>	<p>finding aid The broadest term to cover any description or means of reference made or received by an archives service in the course of establishing administrative or intellectual control over archival material.</p>	<p>Findhilfsmittel <s; -s, -> Im umfassendsten Sinne alle Arten von Verzeichnungen und Verweismitteln, die im Rahmen der archivischen Tätigkeit zur Verzeichnung des Archivgutes übernommen oder erstellt werden.</p>
<p>81) PROVENIENCA Fizični izvor <i>arhivskega gradiva</i> od ene fizične ali pravne osebe ali njene organizacijske enote. Glej tudi: PROVENIENČNO NAČELO</p>	<p>provenance The organization or individual that created, accumulated and/or maintained and used records in the conduct of business prior to their transfer to a records centre or archives.</p>	<p>Provenienz <f; -, -en> Physische Herkunft von Unterlagen aus einer Organisation innerhalb der Organisationsstruktur.</p>
<p>82) PROVENIENČNO NAČELO Načelo, ki določa, da moramo gradivo vsakega <i>ustvarjalca</i> obravnavati kot celoto, se pravi, da ga moramo pustiti skupaj kot <i>fond</i> z lastno oznako in ga ne smemo pomešati z gradivom drugega ustvarjalca. Če gradivo ni več skupaj, ga moramo spet združiti. Glej tudi: PROVENIENCA, ARHIVSKA NAČELA</p>	<p>principle of provenance, respect des fonds The basic principle that records/archives of the same provenance must not be intermingled with those of any other provenance.</p>	<p>Provenienzprinzip <n; -s, -pien oder (selten) -e> Es orientiert alle Maßnahmen der Archivierung einschließlich der Bewertung ebenso wie der Titelbildung auf die Entstehungszusammenhänge, die die Provenienz bilden. Es gibt verschiedene Ausprägungen des Konzepts je nach historischem Kontext und Verwaltungsstruktur, auf deren Schriftlichkeit es angewendet wurde. So bezeichnet es auch die Wiederherstellung der ursprüngliche Ordnung oder die Strukturierung von Archivgut nach organisatorischer Herkunft.</p>

83) PRVOTNA UREDITEV → NAČELO PRVOTNE UREDITVE

84) REGEST Kratek povzetek vsebine <i>dokumenta</i> , navadno <i>listine</i> , s podatki o izstaviteljih in prejemnikih.	'brief' A summary, abstract or abridgement of a document.	Regest <n; -/e/s, -en> Knappe Zusammenfassung des wesentlichen Inhalts einer Urkunde oder eines neuzeitlichen Schriftstücks.
85) REGISTER 1. Uradni seznam z določenimi podatki, namenjen <i>evidenci</i> . 2. Uradni seznam, ki daje vpisanemu določen položaj ali pravice. Δ društveni ~, trgovinski ~	register A document, usually a volume, in which regular entry is made of data of any kind by statutory authority or because the data are considered of sufficient importance to be exactly and formally recorded. Δ register of associations, commercial/trade register	1. Amtsbuch <n; -/e/s, -bücher> Form der buchförmigen, aufeinander folgenden Aufzeichnungen in Behörden oder bei Wirtschaftsbetrieben in der Form von Einträgen. 2. Register <n; -s, -> Historische Amtsbuchform für gleichförmige Einträge mit hohem juristischen Beweiskraft. Δ Vereinsregister, Handelsregister
86) REGISTER FONDОВ IN ZBIRK Seznam <i>fondov</i> in <i>zbirke</i> , razvrščenih po signaturah, z navedbo imena fonda ali zbirke, klasifikacijsko oznako, imena <i>ustvarjalca</i> , časa nastanka gradiva ter datuma izročitve.	'guide' A finding aid giving a general account of all or part of the holdings of one or several archives and/or manuscript repositories. A guide is usually arranged by fonds, record/archive group, or collection.	'Beständeübersicht <f; -, -en>' Buchförmige oder elektronisch, etwa im Internet, bereitgestellte Übersicht über die Tektonik eines Archivs mit einer gegliederten Liste von Kurzbeschreibungen der einzelnen Bestände. Beständeliste
87) REGISTRATOR Kartonaste platnice s širokim hrbtom in mehanizmom za vpenjanje in shranjevanje <i>dokumentov</i> .	ring binder A stiff cover with metal rings inside the spine that snap open for insertion or removal of punched loose-leaf paper.	Ordner <m; -s, -> Buchförmiger Aktenumschlag mit Ordnungskennzeichen auf dem Rücken und mit festen Deckeln und integrierter Hebelmechanik zum Ablegen von Schriftgut, geeignet für eine Aufstellung in Regalen.
88) REGISTRATURA, tudi PISARNIŠKI ARHIV 1. Odloženo gradivo, nastalo pri poslovanju upravnih in sodnih organov. 2. Prostor, kjer se hrani to gradivo. <i>Termin registratura danes ni več v uporabi, zamenjal ga je izraz arhiv (pisarniški arhiv).</i>	1. archives The documents created or received and accumulated by a person or organization in the course of the conduct of affairs, and preserved because of their continuing value. 2. registry A unit of an agency responsible for the creation, control and maintenance of current records and/or semicurrent records.	Registratur <f; -, -en> 1. Organisationseinheit für die Verwaltung des Schriftguts in einer Behörde. 2. Das abgelegte und gegliederte Schriftgut einer Behörde.

89) REGISTRATURNI NAČRT → KLASIFIKACIJSKI NAČRT

90) REGISTRATURNO GRADIVO → DOKUMENTARNO GRADIVO

<p>91) REPERTORIJ (†) <i>Pripomoček za uporabo arhivskega gradiva v obliki seznama, popisa s pregledno urejenimi podatki o določeni tematiki; zgodovinski pojem.</i></p>	<p>inventory, repertory (UK) Basic archival finding aid whose unit of entry is usually class or series. An inventory generally includes a brief administrative history of the organization(s) whose records are being described as well as descriptions of the records.</p>	<p>Repertorium <s; -s, -en> (†) Historischer Begriff für die Aufstellung der von einer Registratur verwalteten Aktenbestände und von dort aus auf Archivfindmittel übertragen. Es war die frühere Bezeichnung für das Findbuch mit einer Gliederung, die die innere Struktur des Bestandes deutlich macht.</p>
<p>92) RESTAVRIRANJE Veda, ki proučuje fizikalne in kemične postopke z namenom, da poškodovano gradivo obnovi v prvotno stanje ali se temu približa. Glej tudi: KONSERVIRANJE</p>	<p>restoration The process of improving the condition of every kind of archival material as far as practical.</p>	<p>Restaurierung <f; -, -en> Wiederherstellung beschädigter Stücke mit Hilfe originaler Substanz; Tätigkeit, die im Rahmen der Bestandserhaltung eingesetzt wird.</p>
<p>93) RESTITUCIJA Prenos oz. vrnitev <i>arhivskega gradiva</i> in drugih kulturnih predmetov po spremembi državnega ozemlja ali odpravi okupacije.</p>	<p>restitution</p>	<p>Restitution <f; -, -en>, Rückgabe <f; -, -en></p>
<p>94) REVERZ, ZADOLŽNICA Potrdilo o začasni izposoji <i>arhivskega gradiva</i>.</p>	<p>charge-out, production ticker (UK) The document used to record the removal of documents from their place of storage.</p>	<p>'Bestellschein <m; -/e/s, -e>' Formular für die Bestellung von einzelnen Einheiten aus dem Magazin in den Benutzersaal. Der Durchschlag oder die Zweitfertigung wird oft als Stellvertreter am Standort benutzt.</p>
<p>95) ROK HRAMBE Časovno opredeljeno obdobje, do katerega moramo hraniti <i>dokumentarno gradivo</i> zaradi predpisov ali pa zaradi potreb poslovanja in dela ustanov ter posameznikov.</p>	<p>retention period The length of time, usually based upon an estimate of the frequency of use for current and future business, that records should be retained in offices or records centres before they are transferred to an archives or otherwise disposed of.</p>	<p>Aufbewahrungsfrist <f; -, -en> Durch Gesetze oder Verordnungen festgelegte Frist für die Aufbewahrung von Unterlagen in der Ursprungsstelle oder in ihrem direkten Zugriff in einem Zwischenarchiv vor und unabhängig von der zukünftigen Archivierung.</p>
<p>96) ROK NEDOSTOPNOSTI Zakonsko določeno obdobje, po katerem <i>arhivsko gradivo</i>, ki ob svojem nastanku ni bilo namenjeno javnosti, postane dostopno za javno uporabo.</p>	<p>access date The date at which records/archives become available for consultation by the general public, usually determined by the lapse of a specified number of years.</p>	<p>Sperrfrist <f; -, -en>, Schutzfrist <f; -, -en> Frist vor der Öffnung von Verwaltungsunterlagen für eine allgemeine Benutzung, festgelegt in Archivgesetzen oder Benutzungsordnungen. Sie ist je nach möglichem Bedarf an Schutz des Persönlichkeitsrechts in verschiedenen Aktentypen unterschiedlich lang.</p>
<p>97) ROKOPIS Ročno ali strojno napisano besedilo, ki ima zgodovinsko, znanstveno, umetniško vrednost ali pomen. Glej tudi: KODEKS, AVTOGRAF</p>	<p>manuscript Documents of manuscript character usually having historical or literary value or significance.</p>	<p>Manuskript <n; -es, -e> Letzte gültige schriftliche Festlegung eines Textes, der zur Vervielfältigung, Aufführung, Sendung oder persönlichen Verbreitung gedacht ist, vor der endgültigen Fassung in hand- oder maschinenschriftlicher Form.</p>

<p>98) SEKUNDARNA VREDNOST Vrednost, ki jo ima <i>dokument</i> zaradi trajnega pomena za znanost, kulturo ali pravno varnost pravnih in fizičnih oseb. Glej tudi: PRIMARNA VREDNOST</p>	<p>secondary value The capacity of documents to serve as evidence or sources of information for persons and organizations other than their creator.</p>	<p>Sekundärwert <m; -/e/s, -e> Kriterium bei der archivischen Bewertung, das die Aussagekraft für die Auswertung und Interpretation feststellt. Er ist Voraussetzung für die Archivierung im Unterschied zur Nützlichkeit bei der Verwaltungsarbeit, dem Primärwert.</p>
<p>99) SERIJA Enota gradiva znotraj <i>fonda</i> ali <i>zbirke</i>, določena s skupnimi notranjimi ali zunanjimi lastnostmi (značilnostmi).</p>	<p>series <sg or pl> Documents arranged in accordance with a filing system or maintained as a unit because they result from the same accumulation or filing process, the same function, or the same activity; have a particular form; or because of some other relationship arising out of their creation, receipt, or use.</p>	<p>Serie <f; -, -en>, Aktengruppe <f; -, -n> Gleichförmige Schriftstücke, Amtsbücher oder Akten in alphabetischer, numerischer oder chronologischer Folge in einer Registratur ohne innere Anhaltspunkte zu Systematisierung.</p>
<p>100) SIGNATURA Podatek, ki identificira <i>popisno enoto</i>. Signatura je sestavljena iz oznake države, arhiva, številke fonda ali zbirke in oznake popisne enote (šifre).</p>	<p>'reference number/code' The unique number assigned to series, file(s), items and/or pieces to facilitate storage and retrieval.</p>	<p>Signatur <f; -, -en> Kennzeichen zur Identifikation einzelner Einheiten von Archivgut und zu ihrer Verknüpfung mit den Findmitteln. Archivische Signaturen geben die Reihenfolge der Lagerung im Magazin an.</p>
<p>101) SIGNIRNI (DODELJEVALNI) ZNAK Oznaka notranje organizacijske enote organa ali delovnega mesta javnega uslužbenca, ki zadevo rešuje.</p>	<p>»marking of an incoming letter to indicate the official who is to deal with it«</p>	<p>Zuschreibung <f; -, -en> Schriftliche Auszeichnung von Eingängen als zur Bearbeitung durch die genannten Mitarbeiter bestimmt.</p>
<p>102) SKLADIŠČE, tudi DEPO Prostor za <i>brambo arhivskega gradiva</i> s posebnimi klimatskimi lastnostmi, varen pred požarom, poplavo, krajo in drugimi škodljivimi vplivi.</p>	<p>'stacks, strongroom' The storage areas in a records centre or archives.</p>	<p>Magazin <n; -s, -e>, Archivspeicher <(Oes), Depot (Oes) Lagerungsbereich im Archiv mit besonderen klimatischen Vorkehrungen für bestmögliche Aufbewahrung im Rahmen der präventiven Bestandserhaltung und mit effektiver Raum- und Wegegestaltung.</p>
<p>103) SPIS, tudi AKT Skupina <i>dokumentov</i> (prejeti, poslani, interni), ki so nastali v postopku reševanja nekega primera ali naloge oziroma se nanašajo na istovsebinsko vprašanje ali nalogo. Dokumenti v spisu so razvrščeni kronološko. Δ odposlani ~i, prejeti ~i, serijski ~i, snovni ~i;</p>	<p>file An organized unit (folder, volume, etc) of documents grouped together either for current use by the creator or in the process of archival arrangement, because they relate to the same subject, activity, or transaction. A file is usually the basic unit within a record series. Δ out letter, in letter, serial files, subject files</p>	<p>Akte <f; -, -n> Zusammenfassung aller Unterlagen, die in der Erledigung einer Aufgabe entstehen und für ihre Fortführung benötigt werden und die in der Reihenfolge ihrer Entstehung in einem Hefter oder Ordner abgelegt sind. Δ Ausgang, Eingang, Serienakten, Betreffakten</p>

<p>104) STOPNJA POPISA, tudi NIVO POPISOVANJA Arhivsko gradivo se popisuje po naslednjih nivojih: <i>fond</i> ali <i>zbirka</i>, <i>podfond</i>, <i>serija</i>, <i>podserija</i>, <i>združeni dokumenti</i> (<i>spis</i>, <i>zadeva</i>, <i>dosje</i>), <i>dokument</i>.</p>	<p>level of description The position of the unit of description in the hierarchy of the fonds.</p>	<p>Verzeichnungsstufe <f; -, -en> Position der Verzeichnungseinheit im Bestandsaufbau.</p>
<p>105) STRUKTURA ARHIVSKEGA GRADIVA Notranja ureditev <i>arhivskega gradiva</i> na podlagi določenega kriterija, npr. notranje organizacije, funkcij ali nalog ustvarjalca, ipd.</p>	<p>»archival structure«</p>	<p>»innere Struktur <f; -, -en>«</p>
<p>106) TEHNIČNA ENOTA Tehnično (fizično) povezana skupina <i>dokumentov</i> ali <i>združenih dokumentov</i> pod enako oznako, v obliki, v kakršni je shranjena v <i>skladišču</i> (škatla, fascikel, zvitek, knjiga, zvezek, ovoj ipd).</p>	<p>»container«</p>	<p>»Lagerungseinheit <f; -, -en>«</p>
<p>107) TEKTONIKA ARHIVA Razvrstitev <i>fondov</i> v <i>arhivu</i> na osnovi položaja njihovih <i>ustvarjalcev</i> v strukturi družbene ureditve in državne organizacije, upoštevajoč tudi zgodovinski razvoj institucij.</p>	<p>plan of record groups</p>	<p>Archivektonik <f; -, ohne pl> Gliederung der übergreifenden Struktur aller Bestände eines Archivs in Gruppen oder Archivabteilungen, heute meist nach Provenienzen und zeitlichen Zäsuren, früher auch sachthematisch.</p>
<p>108) TEMATSKI VODNIK <i>Arhivski pripomoček</i>, ki popisuje določeno vrsto gradiva ali določeno temo v enem ali več <i>fondih</i>, lahko celo več <i>arhivih</i>. Nivo popisovanja je lahko različen. Glej tudi: VODNIK</p>	<p>thematic/subject guide A finding aid describing the holdings of one or more archives and/or manuscript repositories relating to particular subjects, periods, or geographical areas or to specified types or categories of documents.</p>	<p>sachthematisches Inventar <n; -s, -e> Form eines archivischen Findmittels mit der Zusammenstellung von Titeln aus verschiedenen Beständen nach thematischen Gesichtspunkten. Es soll der historischen Forschung den Zugang zu Unterlagen zu häufig bearbeiteten Fragen erleichtern, löst aber oft die Verzeichnungsangaben aus ihren Kontexten.</p>
<p>109) TRAJNO GRADIVO Lastno gradivo, ki je bilo prejeta ali je nastalo pri delu organa in je določeno z veljavnimi predpisi ali z aktom ministra ali predstojnika organa kot gradivo, ki je trajno pomembno za organ in ga je zato potrebno trajno hraniti pri organu, kadar nima značaja <i>arhivskega gradiva</i> in ga ni potrebno izročiti pristojnemu <i>arhivu</i>.</p>	<p>»records which should be permanently retained in the office of origin on the basis of administrative or legal value«</p>	<p>»Unterlagen, die, auf Grund von Rechtsvorschriften oder Verwaltungsvorschriften, in der Herkunftsbehörde dauernd aufzubewahren sind«</p>

<p>110) UPORABA ARHIVSKEGA GRADIVA Pregledovanje, prepisovanje, izdelava kopij in drugih reprodukcij, objavljanje in razstavljanje <i>arhivskega gradiva</i> ter predvajanje zvočnih in slikovnih zapisov za znanstveno-raziskovalne, kulturne, izobraževalne, publicistične, pa tudi upravne in poslovne namene.</p>	<p>use of archives</p>	<p>Benutzung <f; -, -en> Einsichtnahme in Bestände eines Archivs für die Auswertung zu persönlichen, rechtlichen oder wissenschaftlichen Zwecken nach Genehmigung des Benutzungsantrags. Auch eine schriftliche Anfrage gilt im rechtlichen Sinn als Benutzung.</p>
<p>111) URBAR <i>Popis</i> podložnih posestev ter obveznosti njihovih uživalcev do zemljiškega gospoda.</p>	<p>'rental, rent roll' A document in which the owner of a landed estate lists all properties forming part of his estate and the rents he may expect to receive from each.</p>	<p>Urbar <n; -(e)s, -e>, Urbarium <n; -s, -rien> Ein Verzeichnis über Besitzrechte eines Grundherrn und Leistungen seiner Grunduntertanen im Mittelalter und in der frühen Neuzeit.</p>
<p>112) UREJANJE ARHIVSKEGA GRADIVA Razvrščanje <i>arhivskega gradiva</i> v pregledne in med seboj povezane enote na različnih nivojih. Običajno gre za rekonstrukcijo prvotne ureditve, lahko pa se vzpostavi drugačen sistem ureditve.</p> <p>Δ notranje urejanje fondov</p>	<p>arrangement The intellectual and physical processes and results of analyzing and organizing documents in accordance with accepted archival principles, particularly provenance, at as many levels as necessary.</p> <p>Δ inner arrangement of fonds</p>	<p>Ordnung <f; -, -en> Einsortierung der Verzeichnungsangaben einzelner Verzeichnungseinheiten eines Bestandes in eine schon vorhandene oder neu erarbeitete Gliederung sowie die Aufstellung der Gliederung bei der Erschließung.</p> <p>Δ innere Ordnung des Bestands</p>
<p>113) USTVARJALEC ARHIVSKEGA GRADIVA Fizična ali pravna oseba, ki s svojo dejavnostjo ustvarja <i>arhivsko gradivo</i>. Glej tudi: IMETNIK, AVTOR</p>	<p>creator, office of origin The corporate body or administrative unit in which a group of records are created or received and accumulated in the conduct of its business.</p>	<p>Provenienzstelle <f; -, -n>, Bestandsbildner Herkunftsstelle und organisatorische Einheit der Behörde, aus der die Unterlagen stammen.</p>
<p>114) VARSTVO ARHIVSKEGA GRADIVA Ukrepi, ki imajo namen zagotoviti trajen obstoj <i>arhivskega gradiva</i> ter njegovo uporabo, in sicer s <i>pravnim</i> ter <i>materialnim varstvom</i>.</p>	<p>»protection of archives«</p>	<p>»Sicherung <f; -, en>, Schutz <m; -(e)s, ohne Pl>«</p>

115) VALORIZACIJA → VREDNOTENJE

<p>116) VODNIK <i>Popis</i> na nivoju <i>fondov</i> in <i>zbirke</i>, ki vsebuje najmanj <i>signaturo</i>, naslov, čas nastanka in obseg fonda oziroma zbirke. Fondi oziroma zbirke so v vodniku razvrščeni na podlagi <i>tehtonike arhiva</i>. Arhivski vodnik vsebuje tudi podatke o strukturi, elementih izvora in vsebini fondov oziroma zbirk, kolikor so potrebni za splošno informacijo uporabnikov; v uvodnem delu pa vsebuje zgodovino arhiva in njegovega arhivskega gradiva ter navedbo pogojev dostopnosti in uporabe. Glej tudi: POPIS, TEMATSKI VODNIK</p>	<p>guide A finding aid giving a general account of all or part of the holdings of one or several archives and/or manuscript repositories. A guide is usually arranged by fonds, record/archive group, or collection and classes or series therein.</p>	<p>Beständeübersicht <f; -, -en> Buchförmige oder elektronisch, etwa im Internet, bereitgestellte Übersicht über die Tektonik eines Archivs mit einer gegliederten Liste von Kurzbeschreibungen der einzelnen Bestände.</p>
--	--	---

117) VLOŽNI VPISNIK → DELOVODNIK

<p>118) VREDNOTENJE, tudi VALORIZACIJA Proces določanja arhivske vrednosti <i>dokumentarnega gradiva</i> na podlagi strokovnih kriterijev: trajen pomen za znanost in kulturo ali trajen pomen za pravno varnost pravnih in fizičnih oseb. Δ kriteriji ~</p>	<p>appraisal A basic records management/archival function of determining the value and thus the disposition of records based upon their current administrative, legal, and fiscal use; their evidential and informational value; their arrangement and condition; and their relationship to other records. Δ appraisal criteria</p>	<p>Bewertung <f; -, -en> Sie dient der Identifizierung der archivwürdigen Teile des Schriftguts, das von einer Behörde nach der Aussonderung angeboten wird. Der Sinn der Bewertung liegt in der Feststellung des Sekundärwertes von Verwaltungsunterlagen als Voraussetzung für eine dauerhafte Aufbewahrung. Δ Kriterien der archivischen Bewertung</p>
--	---	---

119) VZDRŽEVANJE → MATERIALNO VARSTVO ARHIVSKEGA GRADIVA

<p>120) ZAPUŠČINA <i>Arhivsko gradivo</i> fizične osebe po njeni smrti.</p>	<p>personal papers The private documents accumulated by or belonging to an individual and subject to his/her disposition.</p>	<p>Nachlass <m; -(e)s, -e oder Nachlässe> Private, archivwürdige Unterlagen, die aus persönlicher Tätigkeit stammen und als Archivgut zusätzlich zu den aufgrund von Ablieferungsansprüchen ins Archiv übernommenen Beständen als Depositum, Schenkung oder Kauf erhalten und archiviert werden.</p>
---	---	--

<p>121) ZBIRKA <i>Arhivsko gradivo</i> različnih <i>ustvarjalcev</i>, ki je zbrano po vsebini, vrstah arhivskega gradiva in drugih kriterijih.</p>	<p>collection An artificial gathering of documents brought together on the basis of some common characteristic, (e.g. means of acquisition, creator, subject, language, medium, form, name of collector) without regard to the provenance of the documents.</p>	<p>Sammlung <f; -, -en> Zusammenstellung von Einzelstücken verschiedener Herkunft, die wegen eines spezifischen Sammlungsinteresses oder gemeinsamer Eigenschaften ohne Berücksichtigung von Entstehungszusammenhängen zusammengeführt wurden.</p>
--	---	--

<p>122) ZDRUŽENI DOKUMENTI Urejena <i>popisna enota</i>, združena bodisi zaradi poslovanja pri <i>ustvarjalcu</i> ali v procesu arhivskega urejanja, ker se nanaša na isto zadevo, dejavnost ali poslovanje; običajno je to osnovna enota v okviru <i>serije</i>. Glej tudi: SPIS</p>	<p>file An organized unit of documents grouped together either for current use by the creator or in the process of archival arrangement, because they relate to the same subject, activity, or transaction. A file is usually the basic unit within a record series.</p>	<p>Akte <f; -, -n> Organisierte Einheit von Schriftstücken, die entweder von der Provenienzstelle für den laufenden Gebrauch oder im Prozeß der archivischen Ordnung aufgrund ihres Bezuges zum selben Gegenstand, zur selben Tätigkeit oder zum selben Vorgang zusammengestellt wurde. Eine Akte ist gewöhnlich Teil einer Serie.</p>
<p>123) ZEMLJEVID → KARTA</p>		
<p>124) ZEMLJIŠKI KATASTER Uradni razvid zemljišč in zemljiških lastnikov v katastrski občini, ki vsebuje položaj, velikost, kulturo, kakovost zemljišč ter lastnike, pa tudi katastrski dohodek kot osnovno dohodnino od kmetijstva. Vsebuje lahko tudi katastrske karte (zemljevid v velikem merilu, kjer je prikazana razporeditev zemljiških parcel). Δ franciscejski ~, jožefinski ~, terezijanski ~</p>	<p>land register, field-book, cadastre A volume which identifies, by numbers referring to parcels of land delineated on a map, all lands within a given geographical area with the names of their owners and, usually, their extent and occupiers. Δ Franziscan Cadastre, Josephinian Cadastre, Theresian Cadastre,</p>	<p>Kataster <m oder n; -s, -> Ursprünglich Bezeichnung für die Liste der Steuerpflichtigen; jetzt amtliches Verzeichnis aller Grundflächen des Landes als Grundlage für das Grundbuch und für die Bemessung der Grundsteuer mit Angaben über Nutzung, Lage und Größe der Grundstücke. Es besteht aus zwei Teilen, dem Flurbuch (Liegenschaftsbuch) und den Katasterkarten. Δ der Francisceische Kataster, der Josephinische Kataster, der Theresianische Kataster</p>
<p>125) ZUNANJA SLUŽBA Dejavnosti javnih arhivov za zagotovitev varstva <i>arhivskega gradiva</i>, od evidentiranja pri ustvarjalcih do prevzema v javne arhive.</p>	<p>»archival field service«</p>	<p>»Archivaußendienst <m; -/e/s, -e>«</p>

Viri in literatura

Internetni viri

Bergenholtz, Henning; Kaufmann, Uwe: *Terminology and Lexicography. A Critical Survey of Dictionaries from a Single Specialised Field*. 1997. http://hermes2.asb.dk/archive/FreeH/H18_05.pdf

Clio-online. Fachportal für die Geschichtswissenschaften. http://www.clio-online.de/portal/tabid_40208159/Default.aspx

Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache des 20. Jahrhunderts. <http://www.dwds.de>

Dictionary of Archival Terminology of the ICA (International Council on Archives). <http://staff-www.uni-marburg.de/~mennehar/dati/i/intro.htm>

Evroterm – večjezična terminološka zbirka izrazov Evropske unije. <http://www.gov.si/evroterm>

ISAD(G): General International Standard Archival Description. Second Edition. (1999) [*ISAD\(G\) – Internationale Grundsätze für die archivistische Verzeichnung*. Zweite, überarbeitete Ausgabe. \[http://www.ica.org/biblio/ISAD_2_DE.pdf\]\(http://www.ica.org/biblio/ISAD_2_DE.pdf\)](http://www.ica.org/biblio/cds/isad_g_2e.pdf#search='isad(g)'>http://www.ica.org/biblio/cds/isad_g_2e.pdf#search='isad(g)</p>
</div>
<div data-bbox=)

LEO Deutsch-Englisches Wörterbuch. <http://dict.leo.org>

Pearce-Moses, Richard: *A Glossary of Archival and Records Terminology*. 2005. <http://www.archivists.org/glossary/list.asp>

Wallin, Patrik: *The multidisciplinary character of archival science*. <http://www.info.uta.fi/tutkimus/regim/seminars/Wallin.pdf#search='archival%20science'>

Literatura

Archives of the Republic of Slovenia (ur. Gašper Šmid). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.

Arhiv Republike Slovenije (ur. Gašper Šmid). 3. izdaja. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.

Auer, Leopold: Überlegungen zu einer Vereinheitlichung der Archivterminologie. V: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 43 (1993), str. 15–20.

Brkan, Metka: Leksikološki in leksikografski vidiki prevodnih ustreznice na primeru konfekcijskega besedišča. V: *Vestnik* (2001), str. 191–203.

Dictionary of Archival Terminology (ur. Peter Walne). 2nd Revised Edition. ICA Handbook Series, Vol. 7. München; NewYork; London; Paris: Saur, 1988.

Gabrovšek, Dušan: Kazalke kot problematično sredstvo za slovarski opis leksikalni enot. V: *Uporabno jezikoslovje*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 1999, str. 127–136.

Gabrovšek, Dušan: Leksikološki in leksikografski vidiki nekaterih besednih zvez: »dajanje predlogov« in sorodne zadeve v slovenščini in angleščini. V: *Prispevki k tehniki prevajanja iz slovenščine v angleščino* (ur. Stanko Klinar). Radovljica: Didakta, 1996, str. 39–60.

Menne-Haritz, Angelika: *Schlüsselbegriffe der Archivterminologie: Lehrmaterialien für das Fach Archivwissenschaft*. Marburg: Archivschule, 1992.

Manual of Specialised Lexicography: The Preparation of Specialised Dictionaries (ur. Henning Bergenholtz in Sven Tarp). Benjamins Translation Library, Vol. 12. Amsterdam in Philadelphia: John Benjamins Publishing, 1995.

Predpisi s področja arhivske dejavnosti v Sloveniji (ur. Natalija Glažar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2001.

Rječnik arhivske terminologije Jugoslavije (ur. Mirko Androić). Zagreb: Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1972.

Semlič-Rajh, Zdenka: Usklajena arhivska terminologija – pogoj za uspešno strokovno delo. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2004, str. 112–123.

Splošni mednarodni standardi za arhivsko popisovanje. Mednarodni standardi za arhivski zapis o ustvarjalcih arhivskega gradiva: pravnih osebah, fizičnih osebah in družinah (ur. Olga Pivk). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.

Vrbinc, Alenka: Tipologije slovarjev. V: *Vestnik*. Ljubljana: Društvo za tuje jezike in književnosti Republike Slovenije, 1997, str. 105–126.

Žontar, Jože: *Arhivistika*. Ljubljana: DDU Univerzum, 1984.

Žontar, Jože: *Arhivska veda v 20. stoletju*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.

Žumer, Vladimir: *Arhiviranje zapisov. Priročnik za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom*. Ljubljana: GV založba, 2001.

Zusammenfassung

SLOWENISCH-ENGLISCH-DEUTSCHES GLOSSAR DER ARCHIVTERMINOLOGIE

In meiner Diplomarbeit habe ich ein Glossar der Archivterminologie verfasst. Die Archivistik, die professionelle Archivtätigkeit und die Archivmethoden haben sich in den vergangenen Jahrzehnten, insbesondere in den letzten Jahren durch die Einführung internationaler Archivierungsstandards erheblich verändert, was auch eine Ergänzung bzw. Änderung der Terminologie zur Folge hatte. Die Unerforschtheit des Gebiets der Archivterminologie spiegelt sich in der Tatsache wider, dass es kein slowenisches Fachwörterbuch oder Lexikon der Archivterminologie, das die relevanten Fachausdrücke enthält und auch definiert würde, geschweige denn ein zwei- oder mehrsprachiges Wörterbuch gibt. Eine standardisierte Fachsprache ist sowohl für die automatisierte Datenverarbeitung als auch für den internationalen Datenaustausch dringend notwendig. Nicht zuletzt benötigt jede Fachwissenschaft, die sich als solche auch durchsetzen will, eine entsprechende Terminologie, die im Gegensatz zur Gemein- oder zur Literatursprache genügend präzise und klar ist.

Die Diplomarbeit besteht aus zwei Teilen, aus einem theoretischen und einem praktischen Teil. Im theoretischen Teil habe ich die Grundsätze und Leitlinien einer modernen fachspezifischen Lexikografie und deren Anwendung beim Verfassen eines Glossars der Archivterminologie aufgezeigt. Der zweite, praktische Teil der Diplomarbeit präsentiert ein slowenisch-englisch-deutsches Glossar der Archivterminologie.

Das Glossar wendet sich an Benutzer mit einem unterschiedlichen enzyklopädischen Wissensgrad und einer hohen Stufe der Sprachkenntnisse, die eigentlich eine Voraussetzung zum Verfassen eines fremdsprachlichen Textes und zum Übersetzen in eine Fremdsprache ist. Die kommunikativen Hauptfunktionen des Glossars der Archivterminologie sind das Verfassen eines fremdsprachlichen Textes

und das Übersetzen aus der Mutter- in eine Fremdsprache.

Da die Archivistik eine multidisziplinäre, mit anderen Disziplinen verflochtene Wissenschaft ist, musste die Stichwortauswahl auf archivische Schlüsselbegriffe begrenzt werden, was zu einer Reduzierung der Stichwortauswahl geführt hat.

Die Makrostruktur des Glossars ist alphabetisch angeordnet, da eine systematische Struktur zu einer Überschneidung bestimmter Termini führen würde, während der eine oder andere Terminus keiner Gruppe zugeordnet werden könnte. Die systematische Struktur wurde teilweise durch Verweise ersetzt, die den Benutzer zu verwandten Termini weiterführen.

Die Mikrostruktur des Glossars bezieht sich auf die Anordnung der Angaben im Stichwortartikel. Angaben zur Grammatik sind für die Übersetzungsentsprechung direkt einbezogen und enthalten im englischen Teil Informationen über Besonderheiten bei der Pluralbildung und über die Zählbarkeit bzw.

Unzählbarkeit der Substantive und im deutschen Teil Angaben zu Geschlecht, Endung im Genitiv Singular und Pluralform sowie eventuelle Besonderheiten. Es folgen enzyklopädische Erläuterungen in allen drei Sprachen, die aber nicht unbedingt vollkommen übereinstimmen müssen, da sie für jede Sprache gesondert ausgewählt wurden. In einigen Fällen wurde für die enzyklopädische Erläuterung auch ein kurzer (vergleichender) Kommentar angefügt, der auf bestimmte Besonderheiten oder kulturelle Unterschiede auf dem Gebiet der Archivistik hinweist. Hinter dem enzyklopädischen Teil stehen die Verweise (wo dies nötig ist), die den Benutzer, der zu einem Stichwort weitere Informationen sucht, zu sinnverwandten Stichwörtern weiterführen. Die Verweise sind auch schon in die enzyklopädische Erläuterung mit einbezogen, sämtliche im Glossar als Stichwörter zu findende Termini sind nämlich durch Kursivschrift gekennzeichnet. Am Ende des Stichwortartikels findet sich eine durch ein Dreieck gekennzeichnete Kollokation.

Iz arhivskih fondov in zbirk

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.255:929.52Attems di Santa Croce
Prejeto: 3. 5. 2010

»Nel castello di S. Croce ...« Plemiški inventarji družine Attemsov Svetokriških v Državnem arhivu v Gorici

TANJA MARTELANC

prof. nemškega jezika in umetnostne zgodovine, mlada raziskovalka, UIFS ZRC SAZU
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: tmihelj@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Članek predstavlja tri inventarje družine Attemsov Svetokriških iz druge polovice 18. stoletja, ki jih brani italijanski Državni arhiv v Gorici. Sestavljeni so bili ob različnih priložnostih. Podrobneje je predstavljen le eden od njih. Dobesedno prepisan in analiziran je del, v katerem so popisana umetniška dela, ki so nekdaj krasila mogočni renesančni grad v Vipavskem Križu, druga dva inventarja pa sta dopolnilo. Ta razprava je za raziskovalca osnova za opredelitev mecenske in naročniške vloge družine Attemsov Svetokriških.

KLJUČNE BESEDE: inventarji, umetniške zbirke, barok na Goriškem, Vipavski Križ, Attems Svetokriški, zbirateljstvo, mecenstvo, naročništvo

ABSTRACT

THE INVENTORIES OF THE NOBLE FAMILY OF ATTEMS OF SVETI KRIŽ (SANTA CROCE)
IN THE GORIZIA STATE ARCHIVES

The article sheds light on three inventories of the family of Attems of Sveti Križ (Santa Croce). The inventories date back to the second half of the 18th century and are today kept by the Italian State Archives in Gorizia. They were compiled on various occasions but only one of them is presented here in more detail. The part of the inventory which records artworks that once decorated the immense Renaissance castle in Vipavski Križ is transcribed and thoroughly analysed, whereas the other two inventories serve as supplements. Researchers may use the present study as a basis on which to define the role of the family of Attems of Santa Croce in terms of patronage and art collecting.

KEY WORDS: inventories, art collections, baroque in the County of Gorizia, Vipavski Križ, Attems of Sveti Križ (Santa Croce), art collecting, patronage, commissioning

INVENTARJI – PRIČEVALCI PRETEKLOSTI

Raziskovanje plemiške kulture v 18. stoletju na območju nekdanje Goriške grofije, kjer so vojne vihre uničile velik del plemiške kulturne dediščine, je za raziskovalca izredno trd oreh. Ker je ohranjen le drobec umetnin, ki so nastale na pobudo plemenitih mecenov, in ker je večina družinskih arhivov že davno spremenjena v prah, so t. i. inventarji redki pričevalci preteklosti, saj nazorno govorijo o vsakdanu plemiča, njegovem okusu za umetnost, modo, zanimanju za zgodovino in tuje jezike.

Slovenski zgodovinarji so doslej podrobneje analizirali le zapuščinske inventarje kranjskih plemičev,¹ goriški plemiči pa so ostajali nekoliko v ozadju. V novejši italijanski literaturi najdemo prepis zapuščinskega inventarja enega najpomembnejših goriških plemičev 18. stoletja, grofa Žige Attemsa Petzensteinskega,² ter razprave o umetniških zbirkah,³ pohištveni modiji⁴ in predmetih, ki so goriškega plemiča spremljali v njegovem vsakdanu.⁵ Prispevki so izredno zanimivi, žal pa razen redkih izjem ne vključujejo umetniških zbirk slovenskega dela Goriške.⁶

Goriško pokrajino bi bilo treba raziskovati kot enovito celoto in državna meja ne bi smela biti meja raziskovalnega obzorja. Zato je predstavitev inventarjev, ki popisujejo svetokriški grad, umestitev teh v goriški prostor ter primerjava z drugimi že obdelanimi inventarji goriških plemičev nujno po-

trebna. Le s podrobno analizo ohranjenih popisov bo v prihodnosti mogoče natančneje opredeliti raven izobrazbe, kulturne razgledanosti in ambicij goriškega plemiča ter se seznaniti s predmeti, ki so ga spremljali v vsakdanjem življenju. Za umetnostnega zgodovinarja pa je inventar pomemben vir za identifikacijo morebitnih ohranjenih umetniških del.

V članku so predstavljeni trije inventarji plemiške družine Attems Svetokriški, ki popisujejo opremo gradu v Vipavskem Križu. Nastali so ob različnih priložnostih. Prvi je nastal leta 1755, ko je bila grofu Kristijanu Avgustu Attemsu zaradi njegove prevelike razsipnosti odvzeta pravica do upravljanja premoženja.⁷ Drugi inventar je zapuščinski inventar in je nastal leta 1764 po smrti omenjenega grofa,⁸ tretji pa je iz leta 1776, ko je njegov sin Avgust Anton postal polnoleten in prevzel premoženje.⁹ Vsak od inventarjev je sestavljen na nekoliko drugačen način. Tisti iz leta 1755 popisuje objekte po sobanah gradu in vsakemu je dodana ocenjena vrednost. Inventar iz leta 1764 jih popisuje po rubrikah z navedbo vrednosti, tretji inventar iz leta 1776 objekte popisuje po rubrikah in sobanah, vrednost umetniškega dela pa ni dodana.

Ker so predstavljeni inventarji zelo obsežni, je v članku analizirana le rubrika, v kateri so navedene slike oziroma umetniška dela, ki so nekdanj krasila mogočni grad v Vipavskem Križu. Kot izhodišče je objavljen inventar iz leta 1755, ki je glede na druga dva najbolj popoln, saj popis sledi razporeditvi po prostorih gradu, dodana je tudi ocenjena vrednost umetniškega dela. Inventarji popisujejo isto premoženje, ki se v desetih oziroma dvajsetih letih ni veliko spremenilo, vendar se med seboj nekoliko razlikujejo. Primerjava kaže, da je mogoče nekaj del iz enega in drugega inventarja povezati med seboj.¹⁰ Ostaja pa tudi več takih, ki so jih najverjetneje z leti dokupovali oziroma prodajali ali prenašali iz ene grajske sobane v drugo itd.

¹ Več o zapuščinskih inventarjih glej: Žvanut: *Od viteza do gospoda*; Štuhec: *Rdeča postelja, šturki*; Preinfalk: *Listine v zapuščinskih*, str. 159ss; Štuhec: *O kranjskem plemstvu*, str. 97ss.

² Pillon: *Inventario della cancelleria*, str. 163ss.

³ V članku italijanske raziskovalke Delnerijeve lahko preberemo, kakšne slike so krasile devinski grad in štivansko palačo, ki sta bili v 18. stoletju v lasti družine della Torre, ter s katerimi umetniškimi deli si je svoji domovanji, mestno palačo v Gorici in podgorsko vilo, okrasil že omenjeni grof Žiga Attems Petzensteinski (Delneri: *Quadri da palazzo*, str. 143ss).

⁴ Članek Witta-Dörringa prinaša podrobnejšo analizo pohištva v domovanjih goriških plemičev, med drugim tudi grofa Kristijana Avgusta Attemsa Svetokriškega, vendar je citirani arhivski vir napačno naveden, saj je iz popisa vidno, da ne gre za inventar iz leta 1764, ampak imamo podrobneje analiziran inventar istega grofa iz leta 1755 (Witt-Dörring: *Ira Nord e*, str. 23ss).

⁵ Glej katalog razstave: *Abitare il Settecento*.

⁶ Grofje Attems Petzensteinski, katerih posestva so po drugi svetovni vojni pripadla Italiji, so bili v italijanski literaturi precej dobro obdelani, njihovi sorodniki, grofje Attems Svetokriški, ki so poleg mestne palače v Gorici imeli tudi renesančni grad v Vipavskem Križu v Vipavski dolini, pa so bili deležni precej manjšega zanimanja.

⁷ ASG, Archivio del Tribunale Circolare di Gorizia. Serie delle ventilazioni ereditaire, b109.f271.sa-8.

⁸ ASG, Archivio del Tribunale Circolare di Gorizia. Serie delle ventilazioni ereditaire, b109.f271.sa-9.

⁹ ASG, Archivio del Tribunale Circolare di Gorizia. Serie delle ventilazioni ereditaire, b109.f271.sa-20.

¹⁰ V prepisu inventarja iz leta 1755 je vsakemu predmetu, ki ga je bilo mogoče izslediti v kasnejših dveh inventarjih, dodana opomba z letnico inventarja, v katerem je navedeni popis, ter izpis iz le-tega.

GROFJE ATTEMSI SVETOKRIŠKI

Predstavljena umetniška zbirka družine svetokriških Attemsov se je najverjetneje oblikovala dalj časa. Popisana dela niso le rezultat naročil ali nakupa grofa Kristijana Avgusta ali Avgusta Antona, ampak moramo naročnike iskati tudi med njunimi predniki.

Družina Attems je bila omenjena že v 12. stoletju, ko je Henrik Attems, ki velja za začetnika te plemiške družine, skupaj s svojim bratom Arbom imel grad Attimis severovzhodno od Vidma v Furlaniji. Družina se je nato razdelila na dve veji, Attems-Orso in Attems-Tridente, ta pa še na videmsko, čedajsko in goriško vejo, katere predstavnik Friderik Attems je kot prvi prišel v Gorico (leta 1473). Njegov potomec Herman Attems je od grofov Thurnov leta 1605 kupil gospostvo Sveti Križ v Vipavski dolini, po njem pa je družina Attems prejela predikat *von Heiligenkreuz*. Svetokriški Attemsi so bili leta 1630 povzdignjeni v grofovski stan, opravljali pa so tudi pomembne funkcije tako znotraj nekdanje Goriške grofije, pa tudi na graškem in dunajskem dvoru.¹¹

Kot najbolj dejavnega naročnika lahko omenimo grofa Friderika Attemsa, ki je leta 1636 dal postaviti kapucinski samostan v Vipavskem Križu.¹² Oče v nadaljevanju predstavljenega grofa Kristijana Avgusta Attemsa, Anton Ferdinand, pa je znan predvsem po tem, da je proti koncu svojega življenja dal zgraditi mestno palačo v Gorici, ki naj bi bila po navedbah nekaterih celo delo znanega arhitekta Nicoloja Pacassija.¹³

Grof Kristijan Avgust Attems Svetokriški

Grof Kristijan Avgust Attems Svetokriški je bil rojen 21. januarja 1719 v Eichstätu na Bavarskem.¹⁴ Po poročanju grofice Marije Viktorije Pallavicino-Attems¹⁵ je bil zelo osamljen otrok. Mater je izgubil pri šestih letih, oče pa se zaradi obveznosti in vnovične poroke ni veliko zanimal zanj. Bil

je prepuščen dvornim učiteljem in služinčadi. Edina svetla točka v njegovem življenju, ki ga je spremljala tudi vso odraslo dobo, je bila njegova babica, baronica Ana Gertruda Huingha de Brack, poročena von Ow. Zgodnje otroštvo je Kristijan Avgust preživel na Württemberskem, v kraju Sterneck, kjer so imeli Attemsi posestva, kasneje pa se je preselil na Goriško.¹⁶ V rosnih letih se je izobraževal pri zasebnih učiteljih, nato je odšel na zelo znan zavod svetega Karla v Modeno¹⁷ in bil na koncu na željo očeta poslan na kolegij v Parmo.¹⁸

Po vrnitvi v Vipavski Križ je Kristijan Avgust stopil v stik s svojimi skrbniki. Ti so mu priskrbeli ženo, grofico Marijo Terezijo Dietrichstein, hčerko grofa Karla Dietrichsteina in grofice Marije Terezije Ane Trauttmansdorff. Z njo se je poročil v Gradcu leta 1742.¹⁹ Najprej sta se nastanila v mestni palači v Gorici. Družino sta razširila z dvema hčerkama, Jožefino Ernestino in Marijo Antonijo, ter s sinom, a je umrl kot novorojenček.²⁰

Na veliko žalost Kristijana Avgusta je Marija Terezija preminila že leta 1749 v Bieringenu.²¹ Po smrti žene je navezal stike s svojim nekdanjim skrbnikom Ferdinandom Jožefom Attemsom, ki je bil poročen s plemkinjo iz družine Strassoldo. Tako je spoznal svojo drugo ženo, grofico Marijo Ele-

¹¹ Ilwof: *Die Grafen von*, str. 1ss.

¹² Frank – Šerbelj: *Kratka zgodovina grofov*, str. 146.

¹³ Perusini: *L'attività architettonica di*, str. 57ss.

¹⁴ Hueck: *Attems*, str. 29.

¹⁵ Grofica Marija Viktorija Attems Svetokriška, poročena Pallavicino, se je rodila 8. decembra 1899 na Dunaju. Bila je hčerka grofa Viktorja Karla Avgusta Attemsa in Matilde Doroteje Ludovike Schürer von in zu Waldheim (Hueck: *Attems*, str. 33). Štajerskemu deželnemu arhivu v Gradcu je po smrti leta 1983 zapustila svoje tipkopise o zgodovini družine Attems (Pferschy: *Tätigkeitsbericht des Steiermärkischen*, XXXV/XXXVI, str. 9).

¹⁶ StLA, fond Archiv Pallavicino Familie, karton 26, zvezek 394.

¹⁷ Med letoma 1710 in 1760 je bil študij v Modeni med aristokrati habsburških dednih dežel izredno priljubljen. Študij je bil za plemiča nujen, saj ga je dobro pripravil na izpolnjevanje njegovih dolžnosti. Izobraževanje je bilo svetovljansko usmerjeno. Poleg učenja ječe in plesa so se plemiči učili tudi slovnice, filozofije, retorike, francoščine, geografije, geometrije in aritmetike (Pillon: *«Oltre lo specchio»*, str. 36).

¹⁸ Po poročanju Guelmija je v Parmi ostal do smrti svojega očeta leta 1739 (Guelmi: *Storia genealogico-cronologica degli*, str. 122), Marija Viktorija Pallavicino-Attems pa v svojih zapiskih trdi, da naj bi moral Kristijan Avgust po odredbi v očetovi oporoki v Parmi preživeti še tri leta in dokončati študij. Oče mu je kljub njegovi goreči želji, da bi nadaljeval družinsko tradicijo in postal vojaški oficir, namenil pravniško službo (StLA, fond Archiv Pallavicino Familie, karton 26, zvezek 394).

¹⁹ Marija Terezija je bila ob poroki odlikovana z redom zvezdnega križa in Kristijan Avgust je postal komornik. Več o redu zvezdnega križa in funkciji komornika glej Preinfalk: *Auerspergi. Po sledeb*, str. 31ss.

²⁰ StLA, fond Archiv Pallavicino Familie, karton 26, zvezek 394.

²¹ Njeno srce so balzamirali in shranili v Hirrlingenu, kjer ji je mož postavil nagrobni spomenik (danes izgubljen). Edina preživela hčerka, Marija Antonija, je bila poslana na Dunaj k teti Mariji Antoniji, poročeni Dietrichstein (StLA, fond Archiv Pallavicino Familie, karton 26, zvezek 394).

onoro Jožefo Strassoldo,²² hčerko grofa Antona Strassoldo in grofice Regine Izabele Rabatta, ter se z njo leta 1751 poročil.²³ Kmalu se jima je pridružil sin Avgust Anton.²⁴

22. septembra 1753 so bile Kristijanu Avgustu in njegovim potomcem podeljene pravice do premoženj v Hirrlingenu in Bieringenu, povzdignjen je bil tudi v viteza vojvodine Švabske s sedežem in glasom v stanovih iz okrožja Schwarzwald in Ortenau ob Neckarju. Zato se je takoj po rojstvu sina Jožefa Kristijana leta 1754 družina preselila v Hirrlingen.²⁵ Tam sta se zakonca izredno dobro počutila. Živela sta na veliki nogi, saj je Eleonora ljubila zabave in gostije. Vse to pa je pripeljalo do prevelikega zadolževanja in zastave premoženja. Zaradi slabega vodenja je bil Kristijan Avgust 17. aprila leta 1755 razglašen *pro prodigo*,²⁶ se pravi za nekoga, ki pretirano zapravlja svoje premoženje. Dodeljen mu je bil celo skrbnik in posest je prišla pod prisilno upravo. Omogočen mu je bil le dostop do naturalij in nujnih sredstev za preživetje, pri upravljanju svojih posesti pa ni imel več besede. Spomladi leta 1758 se je zato vrnil v Gorico in poskušal popraviti vtis ter si pridobiti nekdanje pravice. Sredi julija istega leta mu je to tudi uspelo, le začasni upravitelj Hirrlingena je ostal na svojem mestu.²⁷

Grof Kristijan Avgust Attems je umrl 18. marca 1764 v Gorici,²⁸ pokopan je v kapucinskem samostanu v Vipavskem križu.²⁹ Njegovim sedmim takrat še mladoletnim otrokom³⁰ so bili dodeljeni skrbniki. Glavna skrbnica je bila njihova mati, grofica Marija Eleonora, ki pa se je kmalu nato poročila in tako izgubila skrbništvo in pravice, ki jih je uživala kot vdova. Kot soskrbnika sta bila imenovana grofičin brat grof Karl Strassoldo ter baron Ludvik Radieucig.³¹

Grof Avgust Anton Attems Svetokriški

Sin grofa Kristijana Avgusta Attemsa Svetokriškega, Avgust Anton, se je rodil 11. januarja 1752 v Gorici.³² Bil mu je le 12 let, ko mu je umrl oče, ko je bil 15-leten, se je njegova mati vnovič omožila. Po pripovedovanju Marije Viktorije Pallavicino-Attems je bil v slabih odnosih z očimom, ki je skupaj z družino prebival v svetokriškem gradu in v mestni palači v Gorici.³³

V Ljubljani je dokončal gimnazijo, nato je študiral na graški univerzi; tam je bival v nadvojvodskem kolegiju.³⁴ Leta 1768 je odšel v Salzburg, saj naj bi na željo skrbnikov študiral pravo. Po končanem študiju se je vrnil domov, vendar ga je kmalu spet zamikala tujina.³⁵ Na popotovanju po Evropi je obiskal Italijo, Francijo in Nemčijo. Tik pred dopolnitvijo polnoletnosti se je vrnil v domovino, da bi prevzel upravljanje družinskih posesti.³⁶

Ko se je leta 1777 njegov mlajši brat poročil s hčerko barona Hopferja in se nastanil v Hirrlingenu, se je Avgust Anton umaknil. Naselil se ni v Vipavskem križu, kjer je živela njegova mati z dru-

²² Grofica Marija Eleonora naj bi sredi 18. stoletja na dvorišču svetokriškega gradu postavila lepo profiliran kamnit baročni vodnjak (Špač: *Grajske stavbe*, str. 157).

²³ Tudi Mariji Elconori je bil ob poroki podeljen red zvezd-nega križa (StLA, fond Archiv Pallavicino Famille, karton 26, zvezek 394).

²⁴ Hueck: Attems, str. 29.

²⁵ V času okrog leta 1756 oziroma leta 1757 naj bi po navdbah Marije Viktorije Pallavicino-Attems nastal trojni portret Kristijanovih otrok; danes ne vemo, kje je shranjen. Avgust Anton je bil po takratni navadi oblečen kot odrasel človek, v nekakšni rdeči uniformi z zlatimi dodatki, obute je imel visoke škorenjčke, na strani pa je imel meč. Njegova sestra Marija Ernestina je stala na sredini. Oblečena je bila v deklško oblekico. Poleg nje je stal Jožef Kristijan, ki je nosil dolgo otroško obleko. Kot zanimivost naj omenim, da so okrog leta 1772 povečali cerkev v Hirrlingenu. Na freski z upodobitvijo Svete trojice, ki še danes krasi obok te cerkve in je delo mojstra Gabrijela Ignaza Thuma, sta upodobljena zakonca Kristijan Avgust in Marija Elconora (StLA, fond Archiv Pallavicino Famille, karton 26, zvezek 394).

²⁶ StLA, fond Archiv Pallavicino Famille, karton 26, zvezek 394.

²⁷ StLA, fond Archiv Pallavicino Famille, karton 26, zvezek 394.

²⁸ Hueck: Attems, str. 29.

²⁹ Guelmi: *Storia genealogico-cronologica degli*, 124s.

³⁰ Kristijan Avgust je imel tri sinove, Avgusta Antona, Jožefa Filipa in Kristijana Avgusta Antona, ter štiri hčerke, Antonijo iz prvega zakona in Marijo Ernestino, Marijo Elconoro in Marijo Elizabeto iz drugega (Hueck: Attems, str. 29s).

³¹ AT-OcStA RK Deduktionen 227d-6, 52s.

³² Hueck: Attems, str. 29.

³³ StLA, fond Archiv Pallavicino Famille, karton 26, zvezek 394.

³⁴ Na graški univerzi je poučeval teologijo in bil pedagoški svetnik jezuit Hieronim Guelmi, ki je kasneje napisal zgodovino družine Attems (Guelmi: *Storia genealogico-cronologica degli*). Tam je najbrž prišel tudi v stik s svetokriškimi Attemsi, ki so mu dovolili vpogled v svetokriški grajski arhiv, ki ga v svojem delu navaja (StLA, fond Archiv Pallavicino Famille, karton 26, zvezek 394).

³⁵ Guelmi: *Storia genealogico-cronologica degli*, str. 130.

³⁶ Takrat je od Marije Terezije prejel naziv komornika in komorniški ključ (StLA, fond Archiv Pallavicino Famille, karton 26, zvezek 394).

gim možem, ampak je sprejel državno službo v Gorici in bil v prvi polovici leta 1778 imenovan za gubernijskega svetnika goriške vlade.³⁷ Istega leta je odpotoval na Dunaj, kjer se je poročil z grofico Izabelo Gabaleone von Wackerbarth-Salmour,³⁸ hčerko grofa Jožefa Kristijana Gabaleone von Wackerbarth-Salmour in grofice Marije Izabele Lubienške.³⁹ Takrat je prišel v stik z dunajskim dvorom, saj je bila Izabela tovarišica nadvojvodinje Marije Antonije, njena mati pa je bila višja dvorna učiteljica nadvojvodinje Marijane. Tudi njen oče je bil izredno pomembna osebnost. Mladoporočenca sta se preselila na Goriško in se nastanila v mestni palači v Gorici.⁴⁰

Leta 1781 je Avgust Anton postal poslanec goriških deželnih stanov.⁴¹ Ko je bil leta 1783 goriški gubernij preseljen v Trst, se je Avgust Anton z družino preselil v to pomembno pristaniško mesto. Vendar članom družine obmorski zrak ni dobro del, saj sta v Trstu umrla dva otroka, po vrnitvi v Gorico pa še eden. Vse to je Izabelo tako potrla, da je leta 1785 v Trstu za vedno zaspala. Njeno truplo je bilo preneseno v kapucinsko cerkev v Vipavski Križ.⁴²

Po tej težki izkušnji se je Avgust Anton skupaj s hčerko Marijano Leopoldino preselil na Dunaj, kjer je spoznal grofico Antonijo Schulenburg-Oeynhausena,⁴³ hčerko grofa Ferdinanda Ludvika Schulenburg-Oeynhausena in grofice Marije Ane Kottulinsky, s katero se je poročil leta 1788. V tem času je Avgust Anton prodal svoj delež gradu v Vipavskem Križu in goriški mestni palači. Tako je prišel

do ogromne vsote denarja in leta 1803 kupil posestva v Schrattenthalu na Spodnjem Avstrijskem.⁴⁴

Leta 1812 je znova ovdovel. Sedem let kasneje se je odpravil na potovanje po Italiji. Občudoval je umetniške stvaritve Neaplja, Firenc in Rima ter obiskal nekaj dvorov, ki so bili pobrateni ali so bili v sorodstvenih zvezah z dunajskim dvorom. S svojo družino na Goriškem je bil v dobrih odnosih. Posebno rad je imel nečaka Kristijana Antona, kateremu je pomagal pri študiju. Umrli je 19. avgusta 1837 v Schrattenthalu.⁴⁵

Portret grofa Avgusta Antona Attemsa Svetokriškega (povzeto po Hueck: *Attems*, str. 24)

³⁷ StLA, fond Archiv Pallavicino Familie, karton 26, zvezek 394.

³⁸ Izabela je govorila več tujih jezikov in je ljubila prebiranje literature; ljubiteljsko se je ukvarjala s slikanjem pastelov. Ob poroki je bila odlikovana z malteškim križem in redom zvezdnega križa, njen mož pa je bil sprejet v malteški viteški red (StLA, fond Archiv Pallavicino Familie, karton 26, zvezek 394).

³⁹ Guelmi: *Storia genealogico-cronologica degli*, str. 130.

⁴⁰ StLA, fond Archiv Pallavicino Familie, karton 26, zvezek 394.

⁴¹ Istega leta je zaprosil cesarja Jožefa II., da bi mu potrdil mestne privilegije za Vipavski Križ iz leta 1532. Cesar mu jih je podelil za vse večne čase, nove potrditve tako niso bile več potrebne (StLA, fond Archiv Pallavicino Familie, karton 26, zvezek 394).

⁴² StLA, fond Archiv Pallavicino Familie, karton 26, zvezek 394.

⁴³ Hueck: *Attems*, str. 29. Grofica Antonija je bila izredno razgledana ženska, ljubila je umetnost in znanost (StLA, fond Archiv Pallavicino Familie, karton 26, zvezek 394).

⁴⁴ Grad, ki ga je po smrti zapustil vnukinji Leopoldini, je opremil predvsem s potrebi svoje družine, ki jih je naslikal tudi zelo znani slikar Franz Eybl (StLA, fond Archiv Pallavicino Familie, karton 26, zvezek 394).

⁴⁵ Tam mu je hčerka postavila grobno kapelo, v njej pa so pokopani tudi vsi njegovi potomci (StLA, fond Archiv Pallavicino Familie, karton 26, zvezek 394).

»ALLA MANO DESTRA ENTRANDO IN CASTELLO ...«
PREPIS INVENTARJA⁴⁶

Die 27 Augusti 1755.

Inventario della Facoltà attiva, e / Passiva del Sig.r Conte Christiano / Augusto d'Attems stato assonto / da Noi sottoscritti Commissari, e / Controllore ad hunc actum depu= / tati esecutivam.te al decreto delli / 3 Sud.te Mese d'Agosto 1755. ut sequitur(?)

N.o: 1. / Camera / Vicina alla Scala di legno d.ta di mezzo / alla mano destra entrando in Castello.⁴⁷

4 quadri bislonghi, contrasegnanti prospet= / tivi, lontananzze, e dentro diverse istorie	20 fl – kr
2 quadri con bestiami ⁴⁸	6 " – "
2 Paesetti	3 " – "
1 piccolo colla testa del Gigante Gollia ⁴⁹	2 " – "
1 colla beata Vergine con bambino, e S: Giovanni	1 " – "
2 con pitture grande d'istoria	8 " – "
2 Sopra la porte una l'orazione nell'orto ⁵⁰ / l'altro la caduta dal nostro Sig:re sotto la croce ⁵¹ / tutti li Sud:ti quadri sono senza suaza.	3 " – "
Camera 2:da contigua	
2 quadri bislongi senza suaza con / Paesetti	5 " – "
2 d:ti istoriati senza suaza ordinari	2 " – "
1 d:to con vaso di fiori senza suaza	– " 17 "
1 d:to con suaza negra ordinaria vecchio / con Paesetto	– " 20 "
2 Ritratti sopra la Porta con suaza / ordinaria	1 " 20 "
1 d:to sopra la 2.da porta bislongo con / Paesetti senza suaza	1 " – "
Arazzi di Sua fornitura sopra il / muro vecchi tarmoti	10 " – "
Camera 3:za contigua⁵²	
Arazzi vecchi sopra il muro	15 " – "
1 Pezzo di Arazzi frusti ritrovati sopra la d:ta lettiera	1 " 20 "
1 quadro grande d'istorie pittura grande / senza suaza	5 " – "
2 piu piccoli istoriati senza suaza	6 " – "
1 d:to con suaza negra d'un Paesetto	– " 30 "
1 d:to bislongo senza la suaza sopra la / porta d'un Paesetto ⁵³	1 " – "
2 d:ti pure senza suaza sopra la 2:da / porta	1 " 30 "
1 d:to senza suaza vecchio sotto di frutt ⁵⁴	– " 7 "
2 d:ti dietro il letto senza suaza di fioretti ⁵⁵	1 " – "
1 d:to di S. Agostino a capo del letto senza / suaza	1 " – "
Camera 4:ta contigua	
1 quadro grande senza suaza istoriato	5 " – "
2 d:ti ovatti con suaza di uccelami e bestiami	1 " 20 "
2 quadretti quadri con suaza negra sopra / la porta con due figure	– " 40 "
1 d:to sopra la 2:da porta con suaza in= / dorata di oro falso istoriato	1 " – "
1 quadretto con figura d'Avorio con dona / che porta un cestello in brazzo	1 " – "
2 quadretti ovati parim.te d'avorio con / suaza d'orata, una delle quali sta inta= / gliata una donna nuda con un fanziulo / l'altra con tre statue nude	10 " – "

⁴⁶ ASG, Archivio del Tribunale Circolare di Gorizia. Scie delle ventilazioni ereditaire, b109.f271.sa-8.

⁴⁷ Prim. 1776: N:o 3.o.

⁴⁸ Prim. 1764: 2 Quadri con bestiami 2 fl; 1776: 1 Detto rapr. Bestiami, 1 Detto rapr. Cacie.

⁴⁹ Prim. 1764: 1 d.o colla Testa del Gigante Gollia 1 fl.

⁵⁰ Prim. 1764: 1 d.o denotante l'Oraz:ne nell'Orto 1 fl 20 kr; 1776: 1 Detto rapr: l'orazione nell'orto.

⁵¹ Prim. 1764: 1 d.o rapp.te Gesu Christo che porta la Croce 1 fl 20 kr; 1776: 1 Detto rapr. Gesu.

⁵² Prim. 1776: N:o 4.o.

⁵³ Prim. 1764: 1 d.o bislongo 28 kr; 1776: 1 Detto bislongo rapr. un Paesetto.

⁵⁴ Prim. 1776: 1 Detto rapr. fruttami.

⁵⁵ Prim. 1764: 2 Quadri a fiori 52 kr; 1776: 2 Ovali di fiorame.

1 quadro con in mezzo il nostro Signore / con suaza di strame ben travagliata	4 fl – kr
2 d:ti con fiorami, e suaza negra con / suo vetro	1 " 30 "
2 quadri di Rittrati di Casa Au.ae(?) in / picciolo ovati	2 " – "
1 quadretto della B: Vergine con suaza / d'Avorio ben lavorata in cassetta	3 " – "
2 Rittrati scolpiti in legno color giallo, / uno della B: Vergine, e l'altro di nostro Signore	1 " 30 "
1 ritratto picciolo con suaza ordinaria / depinto sopra il legno un vecchio con / Papagallo in mano	– " 20 "
1 testa intagliata in Pietra sopra un picciolo / quadretto ovato di legno in parte d'orato	3 " – "
1 quadretto con un fanziulo intagliato in pietra / che sta appoggiato sopra una anchora, rotto	– " 6 "
2 teste picciole d:ti Camaini suazate ovate / in parte d'orate	5 " – "
1 testa d'Angelo di Pietra bianca in Scatola	– " 50 "
1 Corona d'ambra giala con dieci Ave Maria / e Pater Noster	1 " – "
1 figura di bronzo, che si cava una spina / del piede sinistro con piedestalle di pietra	20 " – "
1 Croce ligato in argento	1 " – "
Sala grande contigua / No. 5:to contigua⁶⁶	
5 quadri grandi istoriati con suaza di / legno ⁶⁷	30 " – "
5 quadri grandi di fiorami, Erbami, e frutti / con suaza di legno ⁶⁸	20 " – "
4 detti bislonghi con fiorami, fruttami, / ed Erbami ⁶⁹	10 " – "
2 sopra le porte denotanti cavetteria / con suaza ordinaria ⁶⁰	3 " – "
4 quadretti con scherzi sopra 4 finestre ⁶¹	2 " – "
No. 6:ta Camera / Siegue la Camera a mano manca alla / Scala di Pietra ora serve di Tinello⁶²	
1 quadro grande denotante l'arbore con / l'arme di Casa OW, e delle rispettive dame / state in questa famiglia ⁶³	6 " – "
1 quadro piu picciolo denotante l'istesso / arbore di d:ta Casa ⁶⁴	4 " – "
5 quadri di Rittrati ovati ed uno più / picciolo con suaza dorate ⁶⁵	8 " – "
6 d:ti pure di Rittratti quadri con / suaze dorate	7 " – "
4 quadri d'istorie con suaze bianca	6 " – "
4 d:ti di Paesetti con suaze dorate	3 " – "
2 d:ti d'istorie con suaze bianche	2 " 30 "
4 d:ti con frutti, Erbe, e ucellami / con suaze bianche	2 " – "
2 d:ti picciolini	– " 24 "
No. 7:mo / Segue nel turron contiguo⁶⁶	
3 suaze dorate ⁶⁷	– " 36 "
N:o 8.o / Altra Camera vicina al Tinello	
4 quadri bislonghi istoriati di Salvatizina ⁶⁸ / con suazeti dorate	8 " – "
1 quadro a capo del letto d'una B: Vergine / con suaza intagliata, e dorata	3 " – "
4 quadretti depinti sopra tavola a Scuro / con suazete picciole intagliate, in / parte dorate	2 " – "

⁶⁶ Prim. 1776: *Sopra la Salla.*

⁶⁷ Prim. 1764: *5 Quadri grandi istoriati con suaza di legno 30 fl; 1776: 5 quadri d'istoria.*

⁶⁸ Prim. 1764: *5 d:ti grandi di fiorami Erbami e frutti con suaza di legno 20 fl; 1776: 11 detti di fiorami.*

⁶⁹ Prim. 1764: *4 detti bislonghi con fiorami, fruttami, ed Erbami 10 fl; 1776: 11 detti di fiorami.*

⁶⁰ Prim. 1764: *2 Quadri denotanti cavetteria con suaza ordinaria 3 fl.*

⁶¹ Prim. 1764: *4 Quadretti con scherzi sopra finestre 2 fl; 1776: 4 Detti più piccoli bislonghi.*

⁶² Prim. 1776: *N:o 21.o di Seguiti.*

⁶³ Prim. 1776: *2 Detti rapr. l'Albori della famiglia.*

⁶⁴ Prim. 1776: *2 Detti rapr. l'Albori della famiglia.*

⁶⁵ V inventarju iz leta 1764 je izrecno navedenih kar 29 portretov družine Attems oziroma njihovih sorodnikov, v inventarju iz leta 1776 pa 27.

⁶⁶ Prim. 1776: *N:o 2:o / l'altra Camera contigua del Turrone.*

⁶⁷ Prim. 1776: *3 Quadri rapr. Paeseti.*

⁶⁸ Beseda Salvatizina je dvoumna, saj bi lahko šlo za motiv Odrešenja, ki se pojavlja v inventarju iz leta 1776, *4 Detti rapr. Salvatiniea*, ali pa za motiv divjih živali.

4 quadretti con suazza doppia d'Elese / dorate due in parte, e due senza dorare / sopra dei quali vi sta un Canulino per / uno, e Sopra uno livieri, che in se= / guiscono una lepra, e li altri, che / fermano un Salvatico.	8 fl – kr
4 quadretti con teste fatte di penna con / suazza negra in parte dorate	3 " – "
4 quadretti due più grandi, e due più / piccoli con suazze doppie d'Elese in / parte dorate sopra dei quali vi stano / dipinti cervi, Daino, con Cani, che li / inseguiscono	8 " – "
2 quadretti di due Rittrati delli Sovrani / nostri in cera con suazza negra in parte / d'orate	3 " – "
5 quadretti con figurine, e bestiami con suazeta / negra in parte dorata	3 " 20 "
2 d:ti sopra le porte Paesetti	3 " – "
2 d:ti in quadro perfetto di bestiami, e / Pastori con suazza negra in parte dorata	6 " – "
1 d:ti d'astrologia di quatro persone con / suazza dorata	1 " – "
2 d:ti piccoli di due vecchioni dipinti / sopra pietra negra con suazetta intagliata / e dorata	2 " – "
1 quadro di S: Giovanni con suazza dorata / assai vecchia	– " 30 "
4 quadretti piccoli di Miniatura d'istoria / sacra con Vetro sopra con suazeta	2 " 30 "
2 d:ti vecchi bislonghi con due teste, con / suazza negra	– " 40 "
1 d:ti piccolo con vedro di sopra con figurine / tre vestite a oro apoggiate ad una / tavola con suazza	– " 15 "
4 quadretti di Rittrati due di Maschi, e / due di femine con suazza dorata	3 " – "
1 quadretti di carta intagliata con suazza / carta dorata	– " 6 "
10 quadretti piccoli parte di fiorami in / parte paesetti con vedro sopra in parte	– " 45 "
N:o 9.no / Camera Contigua	
12 quadretti compagni con suazza negra / in parte dorata denotanti il vestire / diverso di Paes ⁶⁹	4 " – "
4 d:ti grandi con rittrati con vestiti al / anticha in piedi con suazza dorata	2 " – "
1 d:to della B: Vergine con suazza negra	1 " – "
1 d:to senza suazza scritto di dietro P: / Franciscus de Hieronimo	– " 50 "
1 d:to senza suazza della S. Trinità con / diversi Santi	1 " 30 "
1 quadretto in legno senza suazza d'una testa di / Dona	4 " 40 "
N:o 10 / Camera contigua con stuffa	
4 quadri grandi senza suazza istoriati	12 " – "
6 d:ti piccoli con suazza con Paesetti / e Lontananze assai vecchie	1 " 30 "
3 d:ti più grandi senza suazza d'architet= / tura usati	3 " – "
3 d:ti di Santi con suazza vecchi	1 " 30 "
1 quadretto in Rame della B: Vergine / con bambino, vecchio	1 " – "
No: 11 / Salleta contigua⁷⁰	
4 quadri ovali rappresentanti prospet= / tive della citta di Venezia con suazza ⁷¹	4 " – "
No: 12 / Camera con stuffa contigua	
1 Gallerieta vecchia con entro un bam= / bino di cera con vetri	1 " – "
2 Rittrati ovati uno di uomo, e l'altro / di Dona con suazza intagliata, e do= / rata	4 " – "
1 d:to ovato con suazza turchina smal= / tata e d'orata	6 " – "
1 Rittrato d'u[o]mo vestito a coraza con sua / suazza intagliata, e d'orata	2 " – "
2 d:ti con suazeta d'orata	3 " – "
4 d:ti più piccoli 1 d'u[o]mo e tre di Donna / con suazeta d'orata	5 " – "
1 d:to di Donna ovato senza suazza	1 " – "
1 d:to di Donna quadro con suazza / dorata	1 " 30 "
1 d:to di Donna di Casa OW con suazza / dorata	1 " – "
1 quadro di S: Pietro con suazza dorata	3 " – "

⁶⁹ Prim. 1764: 12 d:ti rapp.ti il Vestiario Donesco 4 fl.

⁷⁰ Prim. 1776: N:o 17.a.

⁷¹ Prim. 1776: 4 quadri ovali rapr. Prospetive di Venezia.

1 d:to della B: Vergine piccolo con / suaza dorata	1 fl – kr
No: 13 / Camera contigua con Camino	
2 quadri bislunghi con Paesetti di suaza / dorata	3 " – "
2 d:ti di fruttami con suaza dorata	4 " – "
2 d:ti d'istorie profane bislunghi 1 piu / grande dell'altro con suaza dorata	6 " – "
4 quadretti senza suaza bislunghi segnati / da dietro col N:58 di figure diverse	12 " – "
2 d:ti con paeseti e figure con suaza / dorata	4 " – "
2 d:ti con lontananze e prospettive con / suaza negra in parte dorata	3 " – "
2 Sopra la porta di q:ti con suaza dorata / con figure diverse	3 " – "
1 d:to senza suaza d'un uomo, ed una / Donna	1 " – "
1 d:to di S: franco con suaza negra doppia	1 " 30 "
1 Ritratto del fu conte Giuseppe di questa / Casa ovato con suazeta dorata	2 " – "
2 d:ti senza suaza di diversi Santi	3 " – "
2 piccoli senza suaza di fiori, e uccelli / ed un d:to d'una testa con suaza	1 " 30 "
1 d:to della B: Vergine con bambino / con suaza	1 " – "
1 d:to piccolo di S: Rocco senza suaza	– " 20 "
1 Ritratto d'un Petrino rotto con / suaza lavorata ed dorata	1 " – "
1 d:to di Donna nuda con suaza dorata	2 " – "
1 d:to di S: Theresia con crucfisso / senza suaza	1 " – "
1 d:to d'un vecchio tiene un putto in / braccio senza suaza	1 " – "
1 d:to sopra tavola con figure 3 nude / con suaza dorata vecchia	1 " 30 "
1 d:to un Cavaliere di Malta di Casa / OW con suaza dorata	1 " 30 "
1 d:to piccolo con piu figure con suaza / negra in parte dorata	– " 30 "
No: 14 / Salleta contigua, e vicina / alla Capella	
1 quadro grande di Ritratti con / suaza dorata vecchio	1 " 30 "
3 d:ti di prospettive con suaza di legno	2 " – "
2 d:ti Ritratti di Santi senza suaza	2 " – "
1 d:to di crocefisso con S: Maria Mada= / lena senza suaza	1 " – "
1 d:to rappresentante il nosto Signore / sulla sepultura compianto della B: / Vergine senza suaza	1 " – "
No: 16 / Camera contigua con camino⁷²	
4 quadri grandi senza suaza istoriati ⁷³	24 " – "
5 d:ti con suaza ordinaria di Lonta= / nanze, e prospettive	7 " 30 "
4 d:ti piu piccoli Paesetti con lon= / tananze, e prospettive con suaza ordi= / naria	4 " – "
6 quadretti ovati con suaza ordinaria / di fiorami	2 " – "
4 d:ti 2 di fruttami, e 2 di Lontananze / e prospettive quadri, piccoli, e senza / suaza	2 " – "
2 d:ti di cerase, e fragolle con suaza / negra in parte dorate	– " 40 "
2 d:ti con suaza bianca d'uccellami	3 " – "
2 quadretti ovati con suaza negra in / parte dorate	2 " – "
1 quadretto con Cavalli ed uomini con / suaza ordinaria	– " 40 "
1 quadro sopra il camino di fruttami / senza suaza	– " 40 "
6 d:ti piccoli con suaza dorata deno= / tanti di villani di diversi Paesi ⁷⁴	1 " 30 "
1 Ritratto d'un giovaneto si crede di fa= / miglia, con suaza dorata	2 " – "
1 d:to di Martino Luttero depinto sopra / tavola con suaza dorata ⁷⁵	1 " – "
1 d:to parimente sopra tavola depinto / un astrologo, con suaza negra in / parte dorata ⁷⁶	– " 15 "
1 d:to figura d'una Donna piccolo ⁷⁷	0 " 30 "
1 picciolino figura d'un Prete sopra legno con suaza negra	– " 6 "
2 picciolini l'uno sopra tavola e l'altro / con vietro sopra carta con suaza	– " 30 "

⁷² Prim. 1776: N:o 16:o di Seguito.

⁷³ Prim. 1776: 4 Detti d'Istoria.

⁷⁴ Prim. 1776: 6 Detti piccoli rapr. figurini.

⁷⁵ Prim. 1764: 1 d.o Martin Luttero 20 kr; 1776: 1 Detto rapr. Martin Luttero con Sua Cattarinella.

⁷⁶ Prim. 1764: 1 d.o rapp.te un Astrolog 1 fl.

⁷⁷ Prim. 1764: 1 d.o con figura d'una Dona 1 fl; 1776: 1 Detto rapr. una Cingara.

2 d:ti ovati di S: Pietro e Paulo con suaza / argentata sopra legno, picciolin ⁷⁸	– fl 40 kr
1 Gallariaetha picciola con entro Pastor / bonus	1 " – "
6 figure di legno di mostri	– " 40 "
1 testa parim.te di Pietra picciola ⁷⁹	– " 10 "
No: 17 / Camera contigua	
2 quadri vecchi piccioli con figure / con suaza dorata	2 " – "
1 d:to con due figure istoriate scolpite / in legno	1 " – "
2 d:ti con bestiami selvatici in pittura / senza suaza	1 " 30 "
2 d:ti con suaza dorata, picciolini ovati / con figure in carta	– " 20 "
2 suaze da quadretti negri in parte / dorati	– " 30 "
No: 19 / Camera contigua colla Stuffa⁸⁰	
1 quadro senza suaza con pesci, ed / ucellam ⁸¹	1 " 30 "
1 d:to sopra porta con suaza bianca / di Prospettiva e figurine bislungo	1 " – "
1 d:to di Rittrato vecchio con suaza bianca	– " 30 "
10 teste d'Imperadori Romani con suaze / in parte dorate, vecchi ⁸²	2 " – "
1 Statua della Madona vestita di rosso	1 " – "
No: 20 / Camera contigua⁸³	
4 quadri grandi istoriati senza / suaza ⁸⁴	12 " – "
1 d:to con Paesetto senza suaza ⁸⁵	1 " 30 "
1 quadro d'un Santo senza suaza ⁸⁶	– " 40 "
1 d:to di S: Maria Magadena[!] con / suaza bianca vecchio ⁸⁷	– " 25 "
1 d:to di S. franco Saverio senza suaza ⁸⁸	– " 20 "
2 teste d'Imperadori Romani con suaza / in parte dorate ⁸⁹	– " 24 "
1 Galleria vecchia con un Santo	– " 10 "
No: 21 / Camera contigua, ed ultima / colla stoffa⁹⁰	
6 quadri istoriati senza suaza ⁹¹	8 " – "
1 d:to bislungo istoriato pure senza suaza	1 " 30 "
1 d:to piccolo sopra legno con lontananza / con suaza bianca lavorata vecchio	– " 15 "
1 Albero della Casa OW sopra tela / con suaza bianca ⁹²	1 " – "
Terminato l'estimo de Mobili delle Camere / S'è passato all'Estimo de Mobili dell'abi= / tazione a pri. piano come segue	
No: 23 / Mezzado di rimpetto / Della Concellaria	
3 quadri vecchi frusti due con suaze	– " 40 "
No: 24 / Altro Mezzado contiguo	
1 quadro di due figure senza suaza vecchio	– " 17 "
No. 25 / Mezzado, cbe serve d'abitazione / al Sig. Amministratore⁹³	
2 Rittrati grandi senza suaza vecchi	1 " 20 "
2 quadri istoriati grandi senza suaza	3 " – "

⁷⁸ Prim. 1764: 2 d:ti ovati di S. Pietro e Paolo 20 kr.

⁷⁹ Prim. 1776: 1 Detto rapr: una Testa Profana.

⁸⁰ Prim. 1776: N:o 7:o di Seguito.

⁸¹ Prim. 1764: 1 d:to di diversi pesci 40 kr.

⁸² Prim. 1764: 11 Quadretti piccoli d'Imperadori Romani 4 fl; 1776: 11 Detti rapr: Teste d'imperadori Romani.

⁸³ Prim. 1776: N:o 6:o di Seguito.

⁸⁴ Prim. 1764: 4 Quadri grandi rapp. nti diverse Istorie 20 fl.

⁸⁵ Prim. 1764: 1 d.o di Paesetti 45 kr; 1776: 1 Paeseto.

⁸⁶ Prim. 1764: 1 d.o di S. Gio: Nepomuceno 45 kr; 1776: 1 Detto rapr: S: Gio. Nepomuceno / 1764: 1 d.o di S. Giuseppe col Bambino 1 fl 10 kr; 1776: 1 Detto rapr: S: Giuseppe col Bambino.

⁸⁷ Prim. 1764: 1 d.o di S. Maria Madalena 35 kr; 1776: 1 Detto rapr: S: Maria Madalena.

⁸⁸ Prim. 1764: 1 d.o piccolo di S. Franco 10 kr; 1776: 1 Detto rapr: S: Franco Saverio.

⁸⁹ Prim. 1776: 1 Detto rapr: Teste d'Imperadori Romani.

⁹⁰ Prim. 1776: N:o 5:o.

⁹¹ Prim. 1764: 6 Quadri bisloghi d'ist. Sac: 3 fl; 1776: 1 quadro rapres. la Cena di Gesù Christo / 5 detti rapr. Istorie.

⁹² Prim. 1764: 1 Albero di Geneologia 35 kr; 1776: 1 Detto geneologico.

⁹³ Prim. 1776: Nella Camera 3.a di Seguito.

<i>10 quadretti quadrati con figure vulgò / d:te le Sibille vecchie suazat⁹⁴</i>	3 fl – kr
<i>1 d:to senza suaza d'un ritratto vecchio</i>	– " 15 "
No. 26 / Mezado contiguo	
<i>1 Ritratto d'una Donna con suaza ordinaria / vecchia</i>	– " 20 "
No. 27 / Mezzado Contiguo	
<i>1 quadro vecchio senza suaza piccolo de= / notante il Sig:re con aver il mondo in mano</i>	– " 10 "
<i>1 Ritratto d'un uomo vecchio vestito all' / antica senza suaza</i>	– " 6 "

SPINARIO, BAMBOCCIANI IN OKVIR IZ LEPO IZDELANE PLETENE SLAME

Goriška grofija je bila v 18. stoletju na obrobju habsburške monarhije. Njeno visoko plemstvo je bilo internacionalno usmerjeno, povezovalo se je v največji meri z dunajskim. Kot je bilo že velikokrat povedano, je Goriška bila in je še vedno kraj na prepihu, kjer se stapljata jug in sever, romanski in germanski svet. Tako tudi dela, ki so nekdanj krasila mogočne gradove in prelepe palače, niso vezana le na en kulturni krog, ampak moramo njihovo provenienco iskati v širšem evropskem prostoru.

V 17. stoletju naj bi bilo naročništvo na Goriškem zaradi neugodnih gospodarskih razmer nekoliko slabše razvito.⁹⁵ Šele v 18. stoletju, nekateri mu pravijo kar *zlati 18. stoletje* oziroma *Secolo d'Oro*, je postalo naročanje umetniških del pomemben dejavnik vsakega plemiča. K temu je brez dvoma pripomogel tudi razcvet gospodarstva v drugi četrtini 18. stoletja. Tako sta po letu 1740 plemstvo in duhovščina z naročanjem del tudi pri zelo znanih in pomembnih slikarjih začeli bogatiti svoje zbirke.⁹⁶ V zadnji četrtini 18. stoletja pa se je naročniška dejavnost nenadoma zmanjšala. Vzrok za to so bile predvsem na cerkvenem področju reforme Jožefa II. Temu primerna je bila tudi nižja kakovost likovnih del, ki so nastala ob koncu stoletja.⁹⁷

Predstavljeni inventarji družine Attemsov Svetokriških so nastali v kar zadeva naročanje najplodnejšem obdobju. Žal pa so popisi v njih ponekod zelo skopi. Večinoma je podana le kratka vsebina dela, opisan je okvir slike, navedena je ocenjena vrednost. Vendar lahko tudi iz teh kratkih opisov izluščimo glavne značilnosti njihove umetniške zbirke.

V inventarju svetokriškega gradu navedene slike lahko po motivih razvrstimo v več sklopov. Dela z religiozno tematiko prikazujejo prizore iz Nove zaveze in upodobitve svetniških oseb. Najpogostejši motiv na slikah v svetokriškem gradu je Devica Marija, ki se pojavlja kot samostojen motiv in v povezavi z drugimi osebami; Jezusom, Jožefom in drugimi svetniki. Izbor svetnikov, kot so sv. Francišek Ksaver, sv. Jožef, sv. Terezija Velika, sv. Rok in sv. Avguštín, je značilno baročen.⁹⁸ V inventarju ne najdemo izrecno navedenih motivov Stare zaveze, ti bi se lahko skrivali pod oznako *istoriato*, ki označuje motive iz klasične mitologije, zgodovine⁹⁹ in Biblije. Izbor umetniških del z antičnimi motivi¹⁰⁰ si raziskovalci največkrat razlagajo z dobro humanistično izobrazbo lastnikov. V popisu izstopa predvsem dvanajst slik z glavami rimskih vladarjev ter deset manjših slik z upodobitvijo sibil.¹⁰¹ T. i. poetične slike (*favola Poetica*) so nastale na podlagi literarnih predlog.¹⁰² V inventarjih pa se najdejo tudi upodobitve izobražencev, literatov in drugih oseb, npr. Martina Lutra in patra Franciška Hieronima.

⁹⁸ Zelo bogata je bila grajska kapela, posvečena svetemu Alojziju, ki je v vseh predstavljenih inventarjih tudi podrobno popisana. Kot zanimivost naj omenim, da v inventarju iz leta 1764 najdemo omenjene kar tri upodobitve križanja, eno Kronanje s trnjevo krono in en Vnebohod Našega Gospoda. Med slikami iz leta 1776 pa izstopajo poleg Križanja še slika z motivom Kristusa na Kalvariji ter štiri slike z motivom Odrešenja. Tri podobe predstavljajo mučence, ena sv. Cecilijo, ena sv. Franciška Serafinskega, na enem umetniškem delu je upodobljen angel varuh. Poleg slik sta bila leta 1776 omenjena tudi leseno razpelo in relikviarj.

⁹⁹ Šele leta 1764 sta bili izrecno omenjeni dve sliki herojev in ena Klcopatre, leta 1776 pa pet upodobitev bitk.

¹⁰⁰ V inventarju iz leta 1764 je omenjena slika Herkula. Ista slika je bila poleg štirih podob antičnih filozofov, upodobitve sirene in Venere navedena tudi leta 1776.

¹⁰¹ Sibille so bile že v 17. stoletju izredno priljubljen motiv. Največkrat jih najdemo po dvanajst, devet ali pa po tri (Horvat: *Slike razvsceljujejo oko*, str. 138).

¹⁰² Take so leta 1764 tri, leta 1776 pa je bilo izrecno omenjenih devet slik, ki črpajo svojo motiviko iz znanega literarnega dela Miguela de Cervantesa *Bistroumni plemič don Kihot iz Manče*.

⁹⁴ Prim. 1764: *10 di rapp.ii Sibille 3 fl*; 1776: *10 quadri rapr. Sebille*.

⁹⁵ Zanimivo je, da je večina v 17. stoletju ohranjenih del na Goriškem povezana z beneškim umetnostnim prostorom, čeprav obstoja lokalnih delavnic ne moremo zanikati (Šerbelj: *Baročno slikarstvo na*, str. 19).

⁹⁶ Slikarji s Kranjskega so na Goriškem delovali šele v drugi polovici 18. stoletja. Meja Goriške in Kranjske naj bi bila tudi največkrat meja njihovega ustvarjanja (Šerbelj: *Baročno slikarstvo na*, str. 58).

⁹⁷ Šerbelj: *Baročno slikarstvo na*, str. 10ss.

Plemiško kulturo najbolje prikazujejo galerija prednikov, družinska drevesa ter portreti predstavnikov vladarskih družin.¹⁰³ Z galerijo prednikov naj bi se plemiči ponašali, saj jim je bila dokaz starosti rodbine. Poleg slik prednikov pa so bile zelo priljubljene upodobitve vladarjev, v našem primeru predstavnikov habsburške vladarske hiše, saj je bilo *ponotranjenje cesarske avtoritete pri plemstvu [...] eden od stebrov, ki so habsburško monarhijo nosili do njenega konca*.¹⁰⁴ V svetokriški grad so neveste s seboj prinesle tudi portrete in družinska drevesa svojih družin. Zato ne preseneča, da najdemo kar štiri slike, ki predstavljajo plemiško družino Ow.¹⁰⁵ Poimensko je naveden le portret preminulega grofa Jožefa Attemsa, najverjetneje grofa Jožefa Franca Attemsa, ki je leta 1721 umrl v Vipavskem Križu.¹⁰⁶

V svetokriškem gradu presenetijo štiri manjše slike s šaljivimi motivi, ki spadajo v tipično žanrsko zvrst. Zanimive pa so tudi druge upodobitve ljudi, kot so slika astrologa in zbirka dvanajstih manjših slik, ki predstavljajo nošo različnih dežel, ter šest drugih manjših, na katerih so upodobljeni vaščani različnih dežel. Najdemo tudi moške in ženske akte ter astrološka znamenja štirih oseb.¹⁰⁷

¹⁰³ V inventarju iz leta 1776 je najverjetneje omenjen tudi portret doža (*1 Detti rapr: un Dose*).

¹⁰⁴ Štuhec: O kranjskem plemstvu, str. 108.

¹⁰⁵ Grof Anton Ferdinand Attems Svetokriški je bil poročen z baronico Marijo Avgusto Ow (Hueck: Attems, str. 28). Tudi njena mati Ana Gertruda je velik del življenja preživela v svetokriškem gradu, zato lahko domnevamo, da so bila omenjena dela prinesena iz Württemberskega. Brez dvoma se je za židovi svetokriškega gradu skrivalo še kakšno umetniško delo, ki so ga po sklenitvi zakonske zveze s seboj prinesle neveste grofov Attems. Tri so omenjena v popisu premoženja iz leta 1764. Gre za dve družinski drevesi plemiške družine Au in portret kanonika Avgusta Kristofa Au. Iz aristokratske družine Au je namreč izhajala ena od tašč pokojnega grofa Antona Ferdinanda Attemsa (StLA, fond Archiv Pallavicino Famille, karton 26, zvezek 394).

¹⁰⁶ Hueck: Attems, str. 28. Pokojni grof Kristijan Avgust Attems je naslikan na dveh portretih, ki sta bila leta 1764 popisana v inventarju. Leta 1776 je bilo izrecno naveden le portret mladeniča družine Attems.

¹⁰⁷ Leta 1764 so bile omenjene slike starca in starke ter podo-
be burkeža, šarlatana in popotnika. Navedena je bila tudi *una figura a capricio*. Capriccio je risba, slika ali grafika, ki predstavlja izmišljeno ali realno arhitekturo, porušeno ali nedotaknjeno, v slikoviti pokrajini. Najbolj je bila razširjena v času t. i. Grand Toura, ko so se zahtev po slikovitih spominkih močno povečale. Njena vloga je bila predvsem dekorativna (Wilton-Ely: Capriccio, str. 685). Inventar, ki je bil sestavljen, ko je Avgust Anton postal polnoleten, pa je glede žanrskih prizorov precej bolj izčrpen. V njem so omenjene upodobitev umora, dve podobi ribičev in dve podobi tujcev. Devet je slik s flamskimi motivi (*di Fiamenghi*), šest pa je podob, ki se motivno povezujejo s t. i. skupino bambocciantov (*6 Detti rapr: Bamboci di Carta Stampata*). Bamboccianti so bili nizozemski slikarji,

V popisu zasledimo več vrst tihožitij: tihožitje s sadjem, cvetlično tihožitje, lovsko tihožitje oziroma tihožitje z divjimi zvermi in tihožitje s kavnim servisom. Tihožitja so imela tako dekorativno funkcijo kot tudi določen simbolni pomen. Za zgodnja lov-
ska tihožitja velja, da so strogo povezana z aristokratskim svetom, saj je bil lov v zgodnjem novem veku eden od privilegijev, ki so bili podeljeni plemstvu. Z upodobitvijo kavnega servisa pa je plemstvo izkazovalo svojo kulturno razgledanost in status, kajti pitje kave je bilo v tistem času privilegij višjih slojev.¹⁰⁸

Omembe krajine v svetokriškem inventarju so precej enolične in preproste, vendar je teh motivov izredno veliko. Največkrat so krajine, pogledi na krajino in vasi oziroma vedute označeni z besedami: *Paesetti, Lontananze, Prospettive*. Konkretna je le omemba štirih vedut Benetk.¹⁰⁹

Vseh slik ne moremo natančno definirati, saj opisi nekaterih ustrezajo dvema ali celo trem kategorijam. Nekateri opisi pa so tako skromni, da lahko rečemo le, da je slika nekdanj krasila stene gradu, o njeni vsebini pa izvemo bore malo.

Poleg slik so v svetokriškem gradu viseli tudi gobelini. Upodobljena vsebina na žalost ni natančneje definirana, so pa bili gobelini med najdragocenejšimi predmeti v gradu, če sklepamo po pripisani ocenjeni vrednosti.

Kipov je bilo v Vipavskem Križu v primerjavi s slikami bistveno manj. Omenjeni so dva kipa Device Marije in en kip Našega Gospoda, dva lesena reliefa ter šest lesenih figur pošasti. Bronasta figura je bila le ena. Po opisu sodeč je predstavlja fantka, ki si iz levega podplata izdira trn.¹¹⁰ Tam so bili tudi

ki so se v Rimu zbirali okrog mojstra Pietra van Laca. Najbolj dejavni so bili v letih od 1630 do 1650. Upodabljali so za tisti čas precej nenavadne in šokantne motive. Predvsem so radi slikali revne brezdelneže, pijance, cigane, domače živali, ki na blatnih poljih opravljajo svojo potrebo, revne pastirje in postopače. Večina teh naturalistično naslikanih podob ni bila velikega formata (Levine: *Die Kunst der*, str. 14ss). Njihova dela so bila v Italiji na začetku 18. stoletja, ko so postali motivi iz življenja navadnega človeka zelo iskani, izredno priljubljena (Laureati: *Der Einfluss der*, str. 80ss).

¹⁰⁸ Za ikonografijo tihožitja glej katalog: *Stilleben in Europa* in monografijo Schneider, *Stilleben. Realität und*.

¹⁰⁹ Devet let kasneje so bile v inventarju omenjene tri slike ladjevja (*Navigli*), ki najverjetneje ustrezajo dvema podobama marin in eni podobi viharnega morja, ki so navedene v inventarju iz leta 1776.

¹¹⁰ Bronasta figura dečka, t. i. *Spinario*, rimsko delo, ki posnema starejšo vzorec, je med letoma 1165 in 1167 stala pred Lateransko palačo v Rimu in je bila kasneje prenesena v Palazzo dei Conservatori. Od zgodnje renesanse dalje je bila figurica dečka, ki naj bi bil po legendi prinesel sporočilo rimskemu senatu in se šele nato ustavljal, da bi si iz

v kamen vklesana glava angela, glava neznane osebe ter podoba dečka, ki se naslanja na sidro. Iz dragocenega rumenega jantarja je bil izdelan rožni venec, v gradu pa so hranili tudi srebrni križ.

Kot zanimivost naj omenim še t. i. bakalavreatsko tezo, ki je popisana v inventarju iz leta 1776. Bakalavreatske teze so ob končanju šolanja, največkrat na jezuitskih ustanovah, tiskali kot vabilo na zagovor ter kot dokazilo o pridobljeni izobrazbi. Najpogosteje je bil to bakrorez oziroma mezzotinta, odtisnjena na papir ali svilo. Kompozicija je bila dvodelna, največji del podobe je zajemala upodobitev z alegorično snovjo, spodaj pa je bila dodana kartuša s podatki o prejemniku teze, kraju šolanja, datumu zagovora in imenu profesorja, ki je predsedoval zagovoru. Poleg tega pa je bakalavreatska teza vsebovala še posvetilo in povzetek kandidatovih tez.¹¹¹

Popisane slike v inventarjih so bile največkrat naslikane na platno, zato v večini primerov medij ni naveden.¹¹² Če pa platno ni bil nosilec podobe, je bil medij natančno določen. Popisane so bile npr. podobe na lesu (*sopra legno*), na kamnu (*sopra pietra*), na papirju (*sopra carta* oziroma *in carta*), med drugim tudi perorisbe (*fatte di penna*) in manjša slika iz rezljanega papirja (*di carta intagliata*). Omembe vredni so podobe iz slonove kosti (*d'Avorio*) ter dva portreta vladarjev in podoba otroka iz voska (*in cera* oziroma *di cera*). Najverjetneje gre za podobe, odtisnjene v vosek, t. i. Wachsabdrücke oziroma Wachspassierte. V bakru (*in Rame*) je upodobljena Devica Marija z detetom. Pozornost pritegne opomba, da je na posteljni končnici upodobljen svetilnik Avguštin (*a capo del letto*),¹¹³ na neki drugi pa Devica Marija. Tako okrašena posteljna vzglavja so v 18. stoletju krasila prenekatero plemiško spalnico.¹¹⁴

Okvirji slik v 18. stoletju na Goriškem so bili večinoma pozlačeni ali pa črni. Poleg slik brez okvirja (*senza suazza*) je v svetokriškem inventarju navedenih veliko takih, ki imajo črn okvir (*con suazza*

negra), pozlačenega (*con suazza dorata*) oziroma delno pozlačenega (*in parte dorata*). Kar nekaj je podob z belim okvirjem (*con suazza bianca*), ki bi bile glede na njegovo barvo lahko novejšega datuma. Nekateri okvirji so navedeni kot leseni (*con suazza di legno*) ali navadni (*con suazza ordinaria*), o njihovi barvi pa ne moremo reči nič določnejšega. Redkost so le slika Našega Gospoda z okvirjem iz lepo izdelane pletene slame (*con suazza di strame ben travagliata*), slika Devica Marije s slonokoščnim okvirjem (*con suazza d'Avorio*), ovalna slika z modrim, delno pozlačenim okvirjem (*con suazza turchina smaltata e d'orata*), ki je bila najverjetneje prav zaradi drage barve izredno visoko ocenjena, ter sliki svetega Petra in Pavla s posrebrenim okvirjem (*con suazza argentata*). Zastekljene slike so bile v baroku prava redkost. Podob *con suo vetro* je v inventarju popisanih le okrog 20, največkrat gre za manjši format.

Navedbe vrednosti ob umetniških delih so precej zgovorne. Vrednost je odvisna tako od slike kot tudi od okvirja. Najvišje so bile v svetokriškem gradu ocenjene slike velikega formata (*quadro grande*), na katerih so bili navadno t. i. zgodovinski motivi.¹¹⁵ Poleg teh so visoko kotirali tudi tihožitja¹¹⁶ in družinska drevesa plemiške družine Ow.¹¹⁷ Kar 6 florintov sta bili vredni dve manjši ovalni sliki iz slonove kosti z vrezanimi podobami ženskega akta z dečkom ter tremi ženskimi akti, 4 florinte podoba Našega Gospoda z lepo izdelanim okvirjem iz slame ter slika z modrim okvirjem, ki je bila vredna 6 florintov. Najdražje umetniško delo pa je bila bronasta figura dečka, ki si iz levega podplata izdira trn. Ocenjena je bila na 20 florintov.

Inventarji so lahko dober pripomoček pri določitvi števila in razporeditve soban v plemiškem domovanju. Na podlagi popisov je vidno, da so v najrepresenčajših sobanah visele podobe cesarjev in cesaric ter rodbinskih prednikov. Po številu so izstopale tudi podobe s sakralno vsebino, nekaj je bilo podob iz rimske zgodovine in mitologije. Predsobe so bile po večini okrašene z umetniškimi deli z dekorativno vsebino, kot so na primer tihožitja in krajine.¹¹⁸ Tudi svetokriški grad ni bil v tem

podplata izdiral boleči trn, nadvse priljubljena. Velikokrat so jo kopirali, kopije pa darovali kraljem (Haskell – Nicholas: *Taste and the*, str. 308ss).

¹¹¹ Več o t. i. bakalavreatskih tezah glej: Pascoletti: *Ex universa philosophia*; Lavrič: Likovna oprema ljubljanskega, str. 77ss; Žmuc – Moder: Bakalavreatske teze iz, str. 197ss; Appuhn-Radtke: *Dokumente europäischer Bildung*, str. 145ss.

¹¹² Izjema je le upodobitev družinskega drevesa plemiške družine Ow, ki je izrecno naslikana *sopra tela*.

¹¹³ Upodobitev svetega Avguština na posteljni končnici ne preseneča, saj je bil svetnik patron tako grofu Kristijanu Avgustu kot tudi njegovima sinovoma Avgustu Antonu in Kristijanu Avgustu Antonu.

¹¹⁴ Za ponazoritev poslikane posteljne končnice glej: Witt-Dörning: *Fra Nord e*, str. 35.

¹¹⁵ Primeri: 2 pitture grande d'istoria 8 fl; 1 quadro grande d'istoria pittura grande senza suazza 5 fl; 1 quadro grande senza suazza istoriato 5 fl; 5 quadri grande istoriati con suazza di legno 30 fl; 4 quadri grandi senza suazza istoriati 24 fl; 4 quadri bislonghi, contrassegnanti prospettivi, lontananze, e dentro diverse istorie 20 fl.

¹¹⁶ Primer: 5 quadri grandi di fiorami, Erbami e frutti con suazza di legno 20 fl.

¹¹⁷ Primeri: 1 quadro grande denotante l'alboro con l'arme di Casa OW, e delle rispettive dame state in questa famiglia 6 fl; 1 quadro piu piccolo denotante l'istesso arboro di dita Casa 4 fl.

¹¹⁸ Od druge polovice 17. stoletja dalje, posebno pa v 18. stoletju, so prišle do izraza nove zvrsti, kot so tihožitja,

pogledu nikakršna izjema, saj nam nekoliko groba ocena govori o tem, da je bilo v reprezentančnih sobah¹¹⁹ in jedilnici¹²⁰ več del s profanimi motivi. Predvsem so bili v ospredju portreti in družinska drevesa, v intimnejših prostorih, kot so spalnice,¹²¹ pa so največkrat visele nabožne podobe ter tu pa tam portreti prednikov.¹²² Motive, kot so tihožitja, krajine in dela z zgodovinsko tematiko, pa bi lahko našli v skoraj vseh sobanah.

Svetokriški grad je, če ne upoštevamo kapele svetega Alojzija, nekdanj hranil več kot 350 slik. To je skoraj dvakrat toliko kot jih je na primer devinski grad, ki je bil sredi 18. stoletja v lasti Janeza Filipa della Torre. V njem so popisovalci našli 187 slik. Štivansko palačo pa je omenjeni della Torre okrasil s 128 deli. Inventar, ki je bil sestavljen leta 1758 po smrti grofa in sorodnika svetokriških Attemsov, Žige Attemsa Petzensteinskega, razkriva, da je v njegovi goriški mestni palači viselo 121 slik, v vili Podgora pa 125.¹²³ Vsebinsko pa se umetniške zbirke ne razlikujejo veliko. Najvrednejše slike v goriški mestni palači družine Attems Petzenstein so bila družinska drevesa, portreti, podoba Device Marije in svetega Jožefa ter slika Venere. Poimensko je naveden slikar Palma starejši, ki je naslikal podobo Jezusa Kristusa, ocenjena pa je bila na 10 florintov. Kar 24 florintov je bil vreden alabastrni kip svetega Miklavža. V vili Podgora sta bili najvišje ovrednoteni sliki slikarja Pittonija, skupaj sta bili ocenjeni na 6 florintov.¹²⁴ Med letoma 1740 in 1785 sta plemenita Žiga Attems Petzensteinski in Rudolf Coronini v svojih zbirkah hranila dela visoke kakovosti v Evropi priznanih slikarjev ter dela domačih mojstrov, kot sta bila Antonio Paroli in Janez Mihael Lichtenreit.¹²⁵ Kdo pa je bil avtor svetokriških umetniških del, za zdaj ostaja nerazrešena uganika in naloga prihodnjih raziskav.

krajine, upodobitve bitk, alegorije letnih časov in alegorije čutov, ki so bile v tistem času izredno priljubljene in lahko razumljive (Delneri: Quadri da palazzo, str. 143).

¹¹⁹ Sala grande oz. peta popisana soba, trinajsta ter devetnajsta so bile po popisani opremi sodeč najverjetneje reprezentančne sobane.

¹²⁰ Jedilnica je po popisu opreme sodeč šesta popisana soba v inventarju.

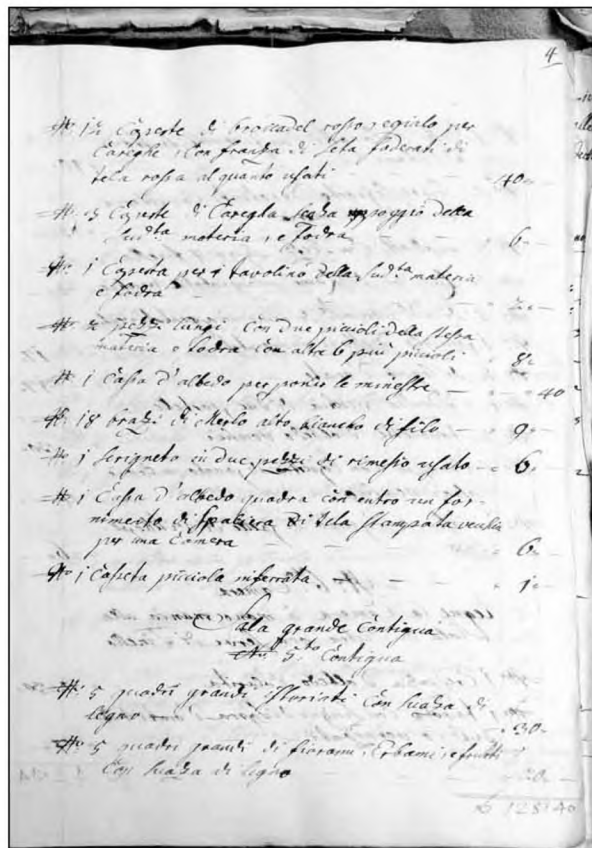
¹²¹ Večina drugih sob je spalnic. Zanimivi sta še četrta popisana soba, ki je zaradi opreme najverjetneje t. i. Wunderkammer, ter štirinajsta popisana soba, ki je bila najverjetneje predsoba.

¹²² Tipična aristokratska spalnica naj bi bila spalnica v palači grofa Coroninija v Gorici, ki je predstavljena v članku *Fra Nord e Sud. Abitare a Gorizia nel Settecento* (Witt-Dörning: *Fra Nord e, str. 45*).

¹²³ Delneri: *Quadri da palazzo*, str. 143ss.

¹²⁴ Pillon: *Inventario della cancelleria*, str. 163ss.

¹²⁵ Šerbelj: *Baročno slikarstvo na*, str. 36.

Stran iz inventarja iz leta 1755.¹²⁶

SKLEP

Zgodovinski in kulturni pomen goriškega plemstva je bil doslej v literaturi nekoliko spregledan. Predstavljeni popisi premoženja družine Attemsov Svetokriških in analiza ter primerjava z drugimi plemiškimi inventarji so le del mozaika, iz katerega bo mogoče sestaviti večjo sliko. Zato je načrtna preučitev drugih popisov in vključitev različnih arhivskih virov nujna. Le-ta bo omogočila natančnejšo opredelitev vloge aristokratskih mecenov ter analizo plemiških umetniških zbirk 18. stoletja na območju nekdanje Goriške grofije. Za zdaj ostaja prenekatero avtorstvo umetniškega dela zavito v meglo, prav tako ostaja naloga prihodnjih raziskav identifikacija morebitnih ohranjenih umetniških del, saj je največkrat mogoča le na podlagi ohranjenega popisa v inventarju.

¹²⁶ *Inventario della facolta attiva e passiva del Sig. conte Christiano Augusto d'Attems del 27. 8. 1755, foglio n. 4 r. Cm: 32,2 x 21,5, Atto rilegato, supporto cartacco.*

Viri

Archivio di Stato di Gorizia, Gorica, Italija
ASG, Archivio del Tribunale Circolare di Gorizia, Serie delle ventilazioni ereditarie, b109.f271.sa-8.

ASG, Archivio del Tribunale Circolare di Gorizia, Serie delle ventilazioni ereditarie, b109.f271.sa-9.

ASG, Archivio del Tribunale Circolare di Gorizia, Serie delle ventilazioni ereditarie, b109.f271.sa-20.

Österreichisches Staatsarchiv, Dunaj, Avstrija
AT-OeStA RK Deduktionen 227d-6.

Steiermärkisches Landesarchiv, Gradec, Avstrija:
StLA, fond Archiv Pallavicino Familie, karton 26, zvezek 394.

Literatura

Abitare il Settecento (ur. Raffaella Sgubin). Gorizia: Musei Provinciali, 2008.

Appuhn-Radtke, Sibylle: Dokumente europäischer Bildung in der Barockzeit. Augsburger Thesenblätter für slowenische Lehranstalten. *Bayern und Slowenien im Zeitalter des Barock. Architektur, Skulptur, Malerei* (ur. Janez Höfler, Frank Büttner). Regensburg: Schnell & Steiner, 2006, str. 145–169.

Delneri, Annalia: Quadri da palazzo. Un percorso espositivo idealmente ispirato alla descrizione inventariale dei dipinti di alcune dimore storiche. *Abitare il settecento* (ur. Raffaella Sgubin). Gorizia: Musei Provinciali, 2008, str. 142–169.

Frank, Ulrike – Šerbelj, Ferdinand: Kratka zgodovina grofov Attems. *Zbornik občine Slovenska Bistrica II* (ur. Ferdinand Šerbelj). Slovenska Bistrica: Skupščina občine: Kulturna skupnost, 1990, str. 144–161.

Guelmi, Girolamo: *Storia genealogico-cronologica degli Attems austriaci*. Gorizia: presso Giacomo Tommasini stampatore in tutti gli idiomi del paese ed orientali privilegiato da S. M. L. R. AP, 1783.

Haskell, Francis – Penny, Nicholas: *Taste and the antique. The lure of classical sculpture. 1500–1900*. New Haven – London: Yale University Press, 1981, str. 308–310.

Horvat, Jasna: »Slike razveseljujejo oko in krasijo sobe«. *Theatrum vitae et mortis humanae* (ur. Maja Lozar Štamcar, Maja Žvanut). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2002, str. 131–148.

Hueck, Walter von: Attems. *Genealogisches Handbuch der gräflichen Häuser IV* (ur. Hans Friedrich von Ehrenkrook). Görlitz: C. A. Starke, 1962, str. 22–79.

Ilwof, Franz: *Die Grafen von Attems. Freiberren von Heiligenkreuz in ihrem Wirken in und für Steiermark. Mit 2 Porträts und 3 genealogischen Tabellen*. Graz: Styria, 1897.

Laureati, Laura: Der Einfluß der 'Bambocciade' in der italienischen Malerei des 17. und 18. Jahrhunderts. *I Bamboccianti. Niederländische Malerrebellanten im Rom des Barock* (ur. David A. Levine, Ekkehard Mai). Milano: Electa, 1991, str. 80–92.

Levine, David A.: Die Kunst der 'Bamboccianti': Themen, Quellen und Bedeutung. *I Bamboccianti. Niederländische Malerrebellanten im Rom des Barock* (ur. David A. Levine, Ekkehard Mai). Milano: Electa, 1991, str. 14–33.

Malni Pascoletti, Maddalena: *Ex universa philosophia. Stampe barocche con le Tesi dei Gesuiti di Gorizia. Catalogo della mostra*. Monfalcone: Laguna, 1992.

Perusini, Giuseppina: L'attività architettonica di Nicolò Pacassi a Gorizia. *Nicolò Pacassi. Architetto degli Ausburgo. Architettura e scultura a Gorizia nel Settecento* (ur. Emanuela Montagnari Kokelj, Giuseppina Perusini). Monfalcone: Edizioni della Laguna, 1998, str. 56–84.

Pillon, Lucia: »Oltre lo specchio«. Committenza e cultura nella Gorizia del Settecento. *I Lichtenreiter nella Gorizia del Settecento* (ur. Andrea Antonello, Walter Klainscek). Monfalcone: Edizione della Laguna, 1996, str. 36–46.

Pillon, Lucia: Inventario della cancelleria pretoria fatto in occasione della morte del fu conte Sigismondo d'Attems † 1758. 1758, aprile 6 – Gorizia. Inventario. *Nicolò Pacassi. Architetto degli Ausburgo. Architettura e scultura a Gorizia nel Settecento* (ur. Emanuela Montagnari Kokelj, Giuseppina Perusini). Monfalcone: Edizioni della Laguna, 1998, str. 163–172.

Preinfalk, Miha: *Auerspergi. Po sledeh mogočnega tura*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005.

Preinfalk, Miha: Listine v zapuščinskih inventarjih kot zgodovinski vir v teoriji in praksi. *Ad fontes. Otorepčev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, str. 159–185.

Sapač, Igor: *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. Knj. 2, Srednja in spodnja Vipavska dolina*. Ljubljana: Vi-harnik, 2009.

Schneider, Norbert: *Stilleben. Realität und Symbolik der Dinge. Die Stilleben der frühen Neuzeit*. Köln: Benedikt Taschen, 1989.

Stilleben in Europa. Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte (ur. Gerhard Langemeyer, Hans Albert Peters). Münster: Landschaftsverband Westfalen-Lippe, Baden-Baden: Staatliche Kunsthalle, 1979.

Šerbelj, Ferdinand: *Baročno slikarstvo na Goriškem*. Ljubljana: Narodna galerija, 2002.

Štuhec, Marko: O kranjskem plemstvu v času Almanachovega delovanja na Kranjskem. *Almanach in slikarstvo druge polovice 17. stoletja na Kranjskem* (ur. Barbara Murovec, Matej Klemenčič, Mateja Breščak). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, str. 97–121.

Štuhec, Marko: *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren. Plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kot zgodovinski vir*. Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995.

Wilton-Ely, John: Capriccio. *The Dictionary of Art* (ur. Jane Turner), št. 5, str. 685–688.

Witt-Döring, Christian: Fra Nord e Sud. Abitare a Gorizia nel Settecento. *Abitare il settecento* (ur. Raffaella Sgubin). Gorizia: Musei Provinciali, 2008, str. 22–55.

Žmuc, Irena – Moder, Gregor: Bakalavreatske teze iz zbirk Mestnega muzeja Ljubljana. *Ad fontes. Otoprečev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, str. 197–212.

Žvanut, Maja: *Od viteza do gospoda*. Ljubljana: Viharnik: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.

Časopisi

Lavrič, Ana: Likovna oprema ljubljanskega jezuitskega kolegija. Ob 400. obletnici ustanovitve jezuitskega kolegija v Ljubljani. *Acta historiae artis Slovenica* (1997), št. 2, str. 77–96.

Pferschy, Gerhard: Tätigkeitsbericht des Steiermärkischen Landesarchivs für die Jahre 1984 und 1985. *Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs XXXV/XXXVI* (1986), str. 7–42.

Zusammenfassung

INVENTARE DES ADELSGESCHLECHTS ATTEMS-HEILIGENKREUZ IM STAATS-ARCHIV VON GÖRZ

Im vorliegenden Beitrag wird das im Jahr 1755 aufgenommene Inventar der Burg Heiligenkreuz (Sveti Križ) präsentiert, das im italienischen Staatsarchiv von Görz verwahrt wird. Das Vermögen des damaligen Besitzers Christian August Graf von Attems-Heiligenkreuz wurde inventarisiert, da sich dieser hoch verschuldet und begonnen hatte, sein Vermögen unkontrolliert zu verschwenden. Eine präzise Abschrift und detaillierte Analyse erfolgt nur für jenen Teil des Inventars, wo Kunstwerke erwähnt sind. Das nach dem Tod von Christian August im Jahr 1764 aufgenommene Inventar des Nachlasses und das nach der Volljährigkeit seines Sohnes und dessen Übernahme des Vermögens im Jahr 1776 aufgenommene Inventar werden als Ergänzung der ersten Bestandsaufnahme präsentiert. Im Beitrag werden Motive, Bildträger und Farben der Rahmen der in der Burg Heiligenkreuz inventarisierten Kunstwerke näher behandelt und auch deren hohe Qualität analysiert. Abschließend wird das Inventar mit anderen in der Literatur bereits präsentierten Inventaren von Görzer Adligen verglichen.

Die historische und kulturelle Bedeutung des Görzer Adels spielte in der einschlägigen und kunstgeschichtlichen Literatur bislang nur eine geringe Rolle. Die präsentierten Inventare des Vermögens der Grafen von Attems-Heiligenkreuz, ihre Analyse und ihr Vergleich mit anderen Inventaren von Adelsfamilien stellen nur einen Teil des Mosaiks dar, aus dem sich ein größeres Bild zusammensetzen lässt. Dringend notwendig ist eine planmäßige Untersuchung anderer Inventare und die Einbeziehung verschiedener Archivquellen, das eine genauere Bestimmung der Rolle der aristokratischen Mäzene und eine Analyse der Kunstsammlungen des Adels des 18. Jahrhunderts in der ehemaligen Grafschaft Görz ermöglicht. Die Urheber der Gemälde und Plastiken in der Heiligenkreuzer Sammlung bleiben fürs Erste unbekannt. Die Aufgabe künftiger Untersuchungen wird es auch weiterhin sein, eventuelle erhaltene Kunstwerke zu identifizieren, was meist nur auf der Grundlage einer bestehenden Inventarisierung möglich ist.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 929Goriup I."1914/1919"

Prejeto: 3. 5. 2010

Človeštva največja sramota je vojna. Zapiski Ivana Goriupa v Opčinah in Trstu iz let 1914–1919

MATEVŽ KOŠIR

doc. dr., sekretar

Arhiv Republike Slovenije, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: matevz.kosir@gov.si

IZVLEČEK

Objava zapiskov dnevnika, ki ga je v obdobju prve svetovne vojne med letoma 1914 in 1919 v Opčinah in Trstu pisal Ivan Goriup gospodarstvenik, politični delavec posestnik na Opčinah pri Trstu in veljak slovenskega društva Edinost.

KLJUČNE BESEDE: *prva svetovna vojna, Opčine, Trst, Ivan Goriup, dnevniki 1914–1919*

ABSTRACT

WAR IS MAN'S BIGGEST SHAME. RECORDS OF IVAN GORIUP IN OPČINE AND IN TRIESTE 1914–1919

The paper publishes diary entries of Ivan Goriup, an economist, political activist, owner of the estate in Opčine and Trieste and a prominent personality of the Slovenian association Edinost. He compiled his diary while staying in Opčine and Trieste during World War I (more precisely between the years 1914 and 1919).

KEY WORDS: *World War I, Opčine, Trieste, Ivan Goriup, diaries 1914–1919*

Avtor zapiskov Ivan Goriup¹ je bil gospodarstvenik, politični delavec posestnik na Opčinah pri Trstu in veljak slovenskega društva Edinost.² Rodil se je 11. januarja 1859 na Proseku, umrl pa 30. maja 1936 v Ljubljani in je pokopan na Proseku. Njegov oče Ivan (1826–1884), ki je prišel na Prosek z Vrha nad Kanalom, je bil veleposestnik, pek, trgovec in gostilničar na Proseku, mati pa Alojzija Španger (1826–1890). Ivanov stric apelacijski svetnik Anton Goriup (1812–1883) je bil večkrat izvoljen v državni zbor. Junija 1885 se je Ivan Goriup poročil z Emo iz znane družine Daneu. Ema je na Opčinah vodila družinski hotel Obelisk. Eden njenih bratov Vincenc pa se je preselil v Palermo.³ Za doto je Ema dobila posestvo na Opčinah, tja pa sta se z Ivanom Goriupom preselila leta 1891. Po očetov-

Ivan Goriup (*11. 1. 1859, Prosek † 30. 5. 1936, Ljubljana). (Osebni arhiv Danilo Goriup)

vem zgledu se je Ivan Goriup vključil v krog Edinosti in bil leta 1893, 1897, 1900 in 1906 izvoljen v tržaški občinsko-deželni svet. Bojeval se je za pravice Slovencev. Kot odbornik je bil na občnem zboru januarja 1905 v veliki dvorani Narodnega doma izvoljen za predsednika društva Edinost.⁴ Predsednik društva je ostal dve leti. Ob izvolitvi je dejal: »... *Moj program je kratak: povzdiga našega ljudstva na političnem in gospodarskem polju.* ...«⁵ Bil je soustanovitelj Jadranske banke (ustanovljene 1905),⁶ Tržaške posojilnice in hranilnice (ustanovljene 1891), tiskarne Edinost, hotelske delniške družbe Grljan-Miramar (ustanovljene 1913) ter delniške družbe Adria (ustanovljene 1913). V vseh navedenih družbah je bil član upravnih odborov. Bil je tudi soustanovitelj tržaške kmetijske družbe (ustanovljene 1894) in bil večkrat njen predsednik, tudi v času »velike vojne«. Deloval je v delavskem podpornem društvu v Trstu in bil njegov častni član, bil pa je tudi odbornik Ciril-Metodove družbe.

Goriupovi zapiski so neke vrste kronika prve svetovne vojne, ki jo je na Opčinah in v Trstu zapisoval v letih 1914–1919. Le na koncu sta še dve kratki notici iz let 1922 in 1928, ki ju je še stisnil na zadnjo stran, saj je bil zvezek popisana do konca. Zapiske je avtor začel pisati 25. julija 1914, ko se je iztekel Avstro-ogrski ultimatum Srbiji in je postalo jasno, da bo prišlo do vojne. Se pravi slab mesec dni po sarajevskem atentatu in tik pred prvimi vojnimi napovedmi. Pisal jih je v izjemno ličen zvezek s trdimi platnicami in barvno obrezo. V njih je povzemal tako svetovna kot lokalna dogajanja, ki jih je na Opčinah neposredno doživel in so bila povezana z »veliko vojno«. Spopadi na svetovnih bojiščih, ki jih omenja v zapiskih, so sicer znani, a v zapisih Ivana Goriupa jih vidimo tako, kot jih je spremljal on s časopisi, pogovori ipd., oziroma jih je v času bojev na soški fronti doživel tudi sam, tako rekoč na svojem pragu. Zapiski opisujejo obdobje vojne, kot jo je videl avtor, in so dokument obdobja, katerega posledice so usodno zaznamovale življenje Primorske.

Avtor že oktobra 1914 ugotavlja, da bo vojna dolga in bo imela grozne posledice. Prav tako že oktobra 1914 piše o možnosti, da Italija »udari Avstro-ogrski v hrbet«. Do aprila 1915 to omeni še večkrat. Na dan podpisa (tajnega) Londonskega pakta 26. 4. 1915 pa piše o »groznem razburjenju ljudstva« in kako so maja istega leta vojno z Italijo sprejeli »s težkim srcem, a so jo vendarle pričakovali«. Zapiski postanejo tudi kronika zračnih napadov na Opčine, obenem lahko iz zapiskov spremljamo vse večjo draginjo in pomanjkanje, ter rast cen. Junija 1917 ugotavlja, da je od začetka vojne shujšal za 20

¹ Avtor zapiskov se je vedno podpisoval Goriup, tudi družina je do danes ohranila priimek v tej obliki. V literaturi pa je večkrat naveden kot Ivan Gorjup.

² *Primorski slovenski biografski leksikon*, 5 snopič, str. 453.

³ Lavagnino: *I Daneu*.

⁴ *Narodni dom v Trstu 1904–1920*, str. 40–41.

⁵ Pahor: *Slavjanska sloga*, str. 33–34.

⁶ Šušteršič: *Sledovi*.

Hiša Ivana Goriupa v središču Opčin, začetek 20. stoletja. (Osebni arhiv Danilo Goriup)

kilogramov, »kar pa je menda splošno«. S koncem vojne komentira tudi jugoslovansko idejo, nastajanje države in kraljevine SHS, a 1.12. 1918 začne zapiske s stavkom: »Italijani v Trstu nastopajo proti Slovanom vse bolj ojstro ...«.

Obenem v zapiskih spremlja tudi usode najbližjih družinskih članov. Njegova žena Ema (rojena leta 1856) je umrla že leta 1907, zato je toliko bolj živo spremljal usode svojih otrok: sinov Danila (1892–1976), Ivana (1899–1965) in Zdenka (1900–1985) ter hčere Emmy (1888–1989), poročene s Floriem Gregoričem, in vnuka Danila (Buba). Največ pozornosti je bil deležen sin Danilo, ki je po letu 1914 kot avstro-ogrski vojak in oficir zamenjal številna bojišča. To je njegovemu očetu povzročalo velike skrbi. Leta 1918 pa so bili že vsi trije sinovi v avstrijskih vojaških enotah, a mlajša nista prišla na fronto. Zdenko je že po koncu vojne kot prostovoljec sodeloval v bojih na Koroškem, enako kot Danilo. Avtor omenja tudi nečaka Iva in Alojza iz Proseka itd., ki sta se bojevala na raznih bojiščih. Iz kronike slutimo tudi usodo zamejske slovenske rodbine. Decembra 1917 je Ivan Goriup prodal hišo in nekoliko kasneje še posestvo na Opčinah, saj je bilo po začetku bojev na soški fronti poškodovano, in si poleg stanovanja kupil še hišo v Trstu. Vojna je močno prizadela tudi večino gospodarskih dejavnosti, pri katerih, je bil Ivan Goriup deležnik. O tem, kaj se je dogajalo na primer s hotelsko delniško družbo v Grljanu, piše leta 1918 Josip Vilfan: Ob izbruhu vojne leta 1914 je bila sezona še v polnem teku, potem pa so hotelski gostje odpotovali. Od kopališča je poslovala le še restavracija v skrčenem obsegu. V hotel se je nastaj-

nilo vojaštvo, parnik je bil zasežen za potrebe vojne mornarice in podjetje je zaradi vojne trpelo veliko škodo.⁷ Gospodarski škodi se je po zasedbi Trsta s strani Italijanov (3. 11. 1918) pridružil še vse slabši odnos novih oblasti do Slovencev, še posebno tudi do izpostavljenih članov društva Edinost.⁸ To je bil tudi eden od vzrokov, ne pa edini, da se je Ivan Goriup v letih 1924–1925 preselil iz Trsta v Beograd. V Beogradu je takrat že živela njegova hči Emmy skupaj z družino. V Beogradu sta bila tudi njegov sin Zdenko, ki je tam postal poklicni vojaški pilot, ter sin Ivan, ki je tam dobil službo. Le Danilo je ostal v Ljubljani. Ivan Goriup si je v Beogradu kupil hišo in tam preživel največ časa. Občasno pa je še obiskoval Ljubljano, Trst in Dunaj. Od njegovih otrok se je v tridesetih letih vrnil v Trst le Ivan. Družini Emmy in Zdenka sta se po drugi svetovni vojni preselili v Združene države Amerike.

Ivan Goriup je bil v obdobju, ko je pisal zapiske, v zrelih letih in je leta 1919 praznoval 60 let. Zapiski kot še naslov kažejo kritično naravnost do vojne. Vojna mu je pomenila predvsem nesmiselnost in gorje. Njegova stališča, ki obsojajo vojno in nasilje, do danes niso izgubila aktualnosti. Zapiskom oziroma dnevniku, ki je nastal spontano, je avtor po koncu vojne, ko je zapiske že zaključil, dodal naslov, na vrhu strani pa leto in mesec, ko so zapiski nastali. Nekatere besede in stavke je avtor kasneje podčrtal, dvakrat pa tudi krajše besedilo izbrisal in kaj dopisal. Kdaj točno je bil iz dnevnika iztrgan en list, pa je težko ugotoviti.

⁷ Pahor: Delo Josipa Vilfana, str. 35.

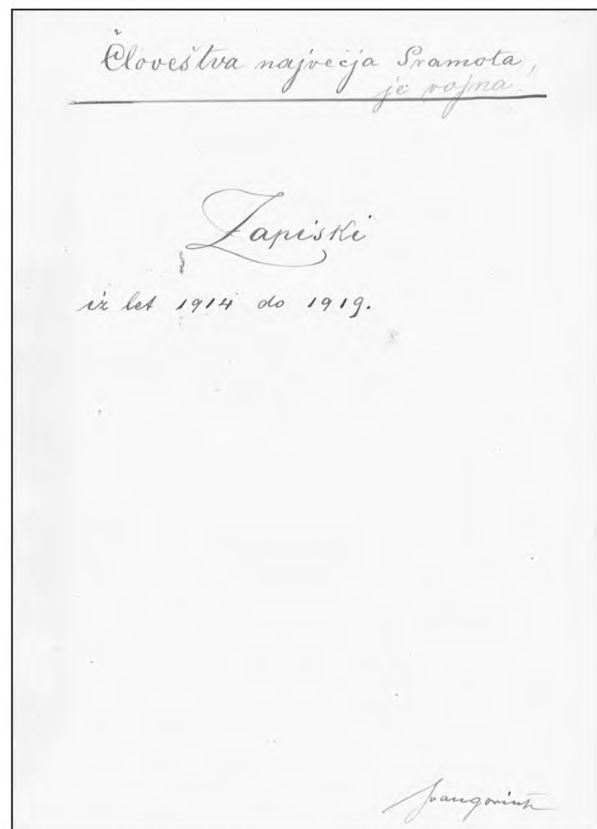
⁸ Wohinz Kacin: Josip Vilfan, str. 79.

Ivan Goriup z otroci leta 1935 v Beogradu. Od leve proti desni: Ivan, Emmy, Ivan, Danilo in Zdenko.
(Osebni arhiv Danilo Goriup)

Transkripcija zapiskov sledi čim bolj verno izvorniku, le v nekaterih malenkostih je nekoliko posodobljeno: velika začetnica je postavljena v skladu s sodobno jezikovno normo. Izrazi v celoti niso spremenjeni in ohranjajo svojo avtentičnost, enako krajevna imena. Dopolnitve so razrešene v oglatih oklepajih []. Dodane so nekatere stvarne opombe o dogodkih in osebah iz besedila. Poleg pike je avtor občasno uporabljal tudi pomišljaj, tega pa v prepisu nisem ohranil. Dela besedila, ki je bil podčrtan s svinčnikom kasneje, nisem posebej označil.

Izvornik dnevnika hrani v osebni arhiv Danilo Goriup, vnuk Ivana Goriupa. Zahvaljujem se mu, da je omogočil objavo dedkovih zapiskov. Fotokopije zapiskov so shranjene tudi v zbirki fotokopij Arhiva Republike Slovenije.

Naslovna stran zapiskov. (Osebni arhiv Danilo Goriup)

Človeštva največja sramota je vojna! Zapiski iz let 1914 do 1919. Ivan Goriup

1914

V soboto 25. julija 1914 je potekel rok Serbiji za odgovor na ultimatum Austro-Ogrske. Ob 5 uri p[o] p[ol-dan] sim bil v kopelji hotela Grljan in našel namestnika princa Hohenlobe,⁹ ki se je tudi bladi v morju. Nagovoril me je in nisem se mogel zadržati, da bi ga ne vprašal: Kaj bo? Odgovoril mi je, da ta hip ne more nikdo reči, če bo vojna ali mir. Sedaj sim gotov, da je mož že vedel kam, da je kocka padla. Ob 6. uri sim čital v kavarni v Trstu, da se je Serbija vdala. Komaj sim dospel na Opčino ob 8 uri zvečer sim zvedel, da je Serbija odbila Austroogrške zahteve, in da je že zaukazana mobilizacija.

Drugo jutro ob 5 uri pridirja avtomobil z namestništvem uradnikom in pol ure kasneje so že žandarji nabijali plakate za mobilizacijo.

Ponoči ob 11 1/2 prinese kapovila¹⁰ z dvema magistratnima policajema upoklicni list za Danila,¹¹ da mora takoj v Prago k svojemu polku.

V torek 28.7. je Dan[ilo] odšel, spremili smo ga na postajo in se poslovili v nadi, da ga bomo videli vrniti, ko Avstrija premaga Srbijo.¹²

Pretekel je mesec in vrstile so se napovedbe vojne od strani Rusije, Francozke in Angleške Nemčiji in Austro-ogrski. Naša vojska, ki je precej prekoračila mejo, se je začetkoma proti Rusiji dobro držala, ali kmalu so bili Rusi v premoči. 14. sept[em]bra se je izvedlo, da so bili naši premagani, vrženi nazaj, in da so Rusi zasedli vso vzhodno Galicijo. Lwow je v ruskih rokah.

15.9. Udobim tri pisma s Prage, Danilo mora še predno je končal vojaško izobrazbo v Premisl.

Način vojevanja je grozen. Požiganje mest in vasi, umori in trpinčenje prebivalstva, obešanje politično osumljenih vse to se vrši tako od strani Nemcev v Belgiji in Francozkej, kakor od Avstrijev in Madžarov v Bosni, Srbiji, Galiciji.

⁹ Princ Konrad Hohenlobe Waldenburg-Schillingsfürst (Dunaj, 16. december 1863–21. december 1918). Od leta 1904 do 1915 cesarski namestnik za Primorje (s krajšim presledkom leta 1906) s sedežem v Trstu. Vodil je tudi finančno in policijsko direkcijo. Ker ni bil priljubljen pri Italijanih ga je monarhija, da bi omilila napetosti v času pogajanj z Italijo o nevtiralnosti, odpoklicala z Trsta na Dunaj, kjer je prevzel najprej mesto predsednika vrhovnega revizijskega urada, nato pa mesto notranjega ministra in leta 1916 pripravil predlog o razdelitvi avstro-ogrške monarhije na štiri zvezne države: Avstrijo, Ogrsko, Poljsko in Ilirijo.

¹⁰ capovilla = vaški župan

¹¹ Najstarejši sin Ivana Goriupa.

¹² 28. julija 1914 je Avstro-ogrška napovedala vojno Srbiji.

Rusine (Ukrajince) internirajo blizu Gradca jih je mnogo tisoč, ki umirajo vsled raznih boleznih (epidemij) kot muhe.

V raznih bitkah pada nešteto vojakov in še več je ranjencev.

18.9. Danilo pošlje razglednico s Prerova v Moravski in pismo iz Märich-Weisskirchen, ne ve če pride v Premisl al Krakovo.

Francozom se je posrečilo ustaviti Nemce, ki so bili že ob reki Marne do 50 km od Pariza.¹³ V veliki bitki so jih potisnili nazaj za nad 100 km.¹⁴ Rusi napadajo v Karpatah in silijo na Ogrsko.

20.9. Karta od Danila s Premisla, in isti večer telegram z Dunaja, da mora v Sopron na Ogrsko. Premisl je že obkoljen od Rusov.¹⁵

4.10. Dan[ilo] piše, da je v Sopronu disenterija in tudi slučaj kolere.

6.10. Telegram, da mora proti Srbom. Nakažal sim mu telegrafično denarja in telegrafiral na Dunaj, da naj gre precej Florio¹⁶ ali Emmy¹⁷ v Sopron. Zame je bilo že prekasno, da bi ga našel tam.

Rusi so na Ogrskem, zavzeli so Marmaros-Sziget. Srbi in Črnogorci so v Bosni. Bojijo se, da Bosna ustane proti Avstriji, in general Potiorek¹⁸ pridno obeša sumljive. Rusi imajo 2/3 Galicije, Krakov in Premisl so še Avstrijski. Nemcem se na Francoskem ne godi predobro. Ofenzivo imajo Angležji in Francozi. Hindenburg¹⁹ je premagal Ruse, ki so udrli na vzhodno Prusko, morali so bežati in izgubili ogromno ljudi in materiala v tamošnjih močvirjih.²⁰ Italijanski časniki pišejo ostro proti Austroogerski, in obstoji nevarnost, da ljudsko mnenje prisili vlado da nam pade v hrbet.

¹³ Krajši kasnejši pripis kot opomba na dnu strani pod črto: »Ta bitka na Marni je kakor se je kasneje izkazalo bila odločilna za izid cele vojne.«

¹⁴ 6.–9. september 1914, bitka na reki Marni.

¹⁵ 23. avgust–21. september lublinsko-lvovska bitka, v kateri je Rusom uspelo zavzeti Lwow, obkoliti Przemysl in prisiliti Avstrijce, da so se umaknili na grebene Karpatov.

¹⁶ Florio Gregorič (1883–1963), zet Ivana Goriupa.

¹⁷ Hči Ivana Goriupa, poročena s Floriem Gregoričem.

¹⁸ Avstrijski general Oskar Potiorek (20. november 1853, Pliberk – 17. december 1933, Celovec). Pred začetkom prve svetovne vojne je bil guverner avstrijske province Bosne. V Sarajevu je bil ob atentatu v avtomobilu, v katerem se je peljal tudi prestolonaslednik Franc Ferdinand. Bil je poveljnik avstro-ogrške vojske na balkanskem bojišču.

¹⁹ Paul von Hindenburg, nemški maršal in politik (2. oktober 1847, Poznanj – 2. avgust 1934, Neudeck, Prusija). Od avgusta 1914 poveljnik štaba 8. armade v vzhodni Prusiji, od septembra 1914 pa poveljnik celotne vzhodne fronte. Od leta 1916 skupaj z generalom Ludendorffom vrhovni poveljnik generalštaba nemške vojske. Kasnejši predsednik.

²⁰ 6.–15. september 1914 bitka pri Mazurskih jezerih, kjer so Rusi doživeli hud poraz.

V moji hiši na Opčinah se vrši nabor od 1.- 16.10. Potrdi se vse, kar nima vidnih napak 80-90%!

18.10. Razglednica od Danila z Zvornika, piše, da išče svojo baterijo.

20.10. Boji v Galiciji se nadaljujejo, ravno tako pri Varšavi. Nemci so v Belgiji zavzeli Anverso, Bruges, Ostendo, potopili so angleško križarko Hawke,²¹ Angleži pa štiri nemške rušilce torpedovk.

V Trstu so do sedaj malo občutili vojno. Jestvine so nekoliko podražile in vidi se prihajati po morju in železnici mnogo ranjencev, ki polnijo bolnišnice.

Moje zasebne razmere se obračajo na slabo. Imam mnogo sitnosti in skrbi. Da bi se vendar klanje kmalu končalo in se povrnil mir! Bojim se pa, da bo vojna trajala dolgo in prinesla grozne posledice. V poklicani bodo sedaj vsi od 26 do 36 let!

21.10. Srbi so v Bosni. Telegram Potiorek-a sicer taji Srbske zmage, ali prizna, da so v Romaniji planini, severno Sarajeva. Vsaki dan je položaj slabši, Črnogorci, da so južno Sarajeva.

22.–26.10. Vznenmirja me, da nimam nobene novice od Danila. V Galiciji se nadaljujejo boji. Černovice v Bukovini so zopet Avstrijske, na severu, da je naša armada pred Ivangorodu. Rusi trdijo, da so pri Varšavi premagali Nemce.²² Na črti Starosol-stari Sambor-Turka traja bitka že več dni. Na Francoskem in v Belgiji se neprestano bijejo. Toliko Francozi kot Nemci si pripisujejo uspehe.

26.10. zvečer prišla razglednica od Danila, najbrž je v južni Bosni, do 19.10. ni bil v ognju.

Od 28. oktobra do 3. novembra sem bil na Dunaju. Brat Floriota je padel v Galiciji. Na Dunaju je mnogo ranjencev, tudi slučajni kolere.

10.11. Danilo piše, da je najdel v Bosni Laha²³ in da je bil nekaj časa v njegovi družbi. Boji ob Drini, Srbi se borijo zelo brabro.

10.11. Velika bitka v Belgiji, traja že 14. dni. Časniki pišejo, da je ta bitka najstrašnejša v svetovni zgodovini. Število padlih in ranjencev presega vse dosedanje zgube.²⁴ V Ruskeji Poljske²⁵ so Rusi po krvavih bojih potisnili Nemce

²¹ Križarko Hawke je s torpedom potopila nemška podmornica 15. 10. 1914 v Severnem morju. Utonilo je skoraj vseh 500 mornarjev skupaj s kapitanom.

²² Bitka pri Ivangorodu in Varšavi od 4. do 28. oktobra 1914. Zaradi ruske premoči so se Nemci in Avstrijci umaknili iz skoraj vse Poljske in Galicije.

²³ Sorodnik Ivana Goriupa iz Proseka.

²⁴ Bitki pri Yseri (18.–30. oktober) in bitka pri Ypresu, 15. novembra so izčrpani nasprotniki odnehali. Skupaj naj bi bilo žrtev v bitkah okoli 250.000.

²⁵ Poljska je bila večkrat razdeljena, od dunajskega kongresa leta 1914/15 je bila tako imenovana »kongresna Poljska« v personalni uniji z Rusijo.

in Avstrijce nazaj. Turčija je napadla rusko brodovje in ruska pristanišča, turške ladje imajo nemške poveljnike in deloma nemške posadke.²⁶ Situacija je grozna, pretakajo se potoki krvi in posledice morajo biti strašne. Cene živil so poskočile. Moka je že po 62 h[eller].²⁷ vse drugo je podražilo, na pomlad bo gotovo beda in lakota. Danilo piše 4 in 6 t[ega] m[eseca]. Da gre čez reko (Drina?) in da pride v ogenj.

17.11. Avstrijci potisnejo Srbe nazaj čez Valjevo – Obrenovac. V Galiciji in Karpatih napredujejo Rusi.

25.11. Nobene novice od Danila, skrbi me toliko več, ker se neprestano vršijo boji v Srbiji in je tudi vreme jako slabo. Na Francoskem je stanje skoro nespremenjeno. Nemci ne napredujejo. Rusi so zopet vdrli na vzhodno Prusko, Nemci trdijo, da ropajo in požigajo in zakrivijo grozodejstva.

Premisl obkoljen in oblegan od Rusov se še brani. Draginja vseh živil postaja vedno hujša. Slab kruh po 64 vin[arjev]. Krompir po 20 vin[arjev] kg.

28.11. Dopisnica Danila od 20 t[ega] m[eseca], pozneje tudi od 15., 16., in 17.,²⁸ nima kaj se prebleči in trpi vsled grozne umazanosti. Večkrat je bil z njegovo baterijo v ognju, po noči da ležijo v blatu in snegu. Cudim se, da prestane vse strapace.

2.12. Za 66 letnico vladanja Franja Josipa²⁹ so naši zasedli Belgrad, ne sporoča se, koliko žrtev je to stalo. Na Ogrskem so Rusi čez Karpate, imajo Bukovino in skoro celo Galicijo. Premisl se pa vendar še drži in Krakovo je neoblegano. Na Francoskem ne gre ne naprej ne nazaj.

3.12. Boji v Srbiji se nadaljujejo. Angleži so te dni izgubili dve veliki bojni ladji (Dreadnought) Audacious, in linijsko ladjo Bulwark.³⁰ Turki se menda z Angleži in

²⁶ 10. avgusta 1914 sta se nemški križarki Goeben in Breslau prebili po Sredozemlju v Dardanele in 16. avgusta ju je Nemčija v Carigradu izročila Turčiji. 29. oktobra sta ladji skupaj z drugo turško mornarico napadli ruska pristanišča v Črnem morju. Od 2.–5. novembra so Rusija, Britanija in Francija napovedale vojno Turčiji.

²⁷ Heller ali vinar. 100 vinarjev je bilo ena krona. Ena krona je bila leta 1914 vredna 0,85 nemške marke. En dolar je bil leta 1914 vreden 5 kron.

²⁸ Dopisnice, ki so bile poslanc od 15.–17. 11. so prispcele kasneje od tiste, poslanc 20. 11.

²⁹ Avstrijski cesar Franc Jožef je zasedel vladarski prestol 2. decembra 1848.

³⁰ Angleška vojna ladja Dreadnought ni bila potopljena in je dočakala konec vojne, bili pa sta potopljeni vojni ladji Audacious in Bulwark. Vojna ladja Audacious je bila potopljena 27. 10. 1914, ko je ob severni angleški obali zadela ob nemško mino. Vsa posadka se je rešila, Britanci pa so poskušali preprečiti, da bi prišla informacija v javnost, vendar je Nemčija to objavila 19. novembra 1914, Britanija pa je potrdila potopitev šele leta 1918, po koncu vojne. Bojna ladja Bulwark se je potopila zaradi eksplozije 26. 11. 1914 na sidrišču v vzhodni Angliji – utonilo je več kot 700 mornarjev.

Rusi slabo bijejo, namen imajo priti do prekopa Sueza in ga zavzeti kar bi pomenjalo za Anglijo težak udarec. O Italiji se govori, da prej ali slej gotovo proti nam v boj vstopi. Draginja postaja občutna, tudi bo kmalu pomanjkanje živil.

16.12. Od 3 t[ega] m[eseca] se vršijo v Srbiji neprestano boji. Naša vojska je premagana in potisnjena nazaj. Italijanski listi pišejo o 60.000 ujetnikov 100 izgubljenih topov 500 vozov, materijala, municije itd. Tudi Beograd se je mogel izprazniti. Potiorek In general Frank grozno blamirana. Kaj so mogli ubogi vojaki vse pretrpeti.³¹ Od Danila nobenega sporočila. Danes je 26 dni od zadnjega. Bog ve, če je še živ, grozno me skrbi!

Angleži so premagali in potopili nemške križarke v Južnej Ameriki, Scharenhorst, Gneisenau, Nürnberg in druge ladje so se potopile z vsem moštvom, tudi admiral grof Spee je šel skupaj z ladjo v globino.³²

Na Poljskem in v Galiciji vedno boji, v glavnem brez velike premembe ravno tako na Francoskem. Govori se, da je moj nečak Ivo padel, ali da je ranjen prišel v jetništvo, tudi mnogo drugih znancev je mrtvih ali ranjenih.

21.12. Pismo in dopisnica Danila. Srečno je prišel z Srbije, pravi da je zmučen in da je mnogo pretrpel.

22.12. Telegram iz Segedina. Danilo leži tam v bolnišnici, ima reumatične bolečine v nogah. Sklenil sem ga obiskati in se precej odpeljal čez Budapest.

23. zvečer sim bil že v Szegedinu, rekli so mi, da je v bolnišnici za bolane na typhus-u, po sreči ni bilo res. Danilo je razmeroma dober, ne kašlja in ne zgeda slabo. Mnogokrat je bil v boju in imel srečo ne biti ranjen.

Božič sim preživel pri njemu in 26.12. odšel v Budapest. 28. sim bil že doma. V položaju malo spremembe. Nemci in Francozi se bijejo v Belgiji in ob Stioni v starih pozicijah. Na Rusko-poljskem napredujejo Nemci in Avstriji, ki niso daleč od Varšave. Zato pa Rusi napredujejo v Karpatih in so zasedli več ogerskih županij (komitativ).

Dec[em]ber 31. 1914 Leto je pri koncu vojna pa bo trajala še dolga.

Leto 1914 je prineslo vsim mnogo gorja,³³ meni veliko skrbi in izgube in neprijetnosti na vsih krajih, in ne kaže, da bi pribodnje bilo boljše, ali vse to se prestane, samo da bi

Danilo se povrnil zdrav in da mojim in meni Bog zdravje obrani.

1915

11.1. Na Francoskem nespremenjeno. V Ruskopolskeje prav tako. Nemci, da so 40 km od Varšave. Rusi na Ogrskem ne napredujejo. Sploh je momentano nekaka utrujenost in ne zgodi se nič odločilnega. O Italiji se vedno ponavljajo glasovi, da namerava na pomlad napasti dosedanjo zaveznico Avstrijo. Danes dovršim 56 let. Ivan³⁴ je bolan. Dr. Zelen je konstatiral srčno hibo. Danilo je prestavljen v Sopron kot rekonvalescent.

21.1. Obiskal sem Danila v Sopronu in Emmy na Dunaju. Danilo obiskuje šolo za oficirski izpit. Mora biti tam vsaj dva meseca. Zdravstveno se počuti razmeroma dobro. Precej se utruja in čuti bolečine v nogah. Emmy se ima dobro, toži čez draginjo, ki je res na Dunaju že jako občutljiva. Florio dela mnogo in čaka na advancement.³⁵ V svetovnem položaju malo spremembe.

Zima zadržuje vojevanje. Toliko na Francoskem, kakor v Galiciji, Karpatih, Bukovini in Ruskopolskem vedno mali boji, ki ne odločujejo. Na jugu nič posebnega. Pravijo, da gre mnogo nemškega vojaštva proti Srbiji. Angleži bočejo sestradati Nemčijo in Avstrijo. V Avstroogerski, da je malo žita in uvoz je izključen. Danes pišejo časniki o pomorskeje bitki pri Helgolandu. Potopljen veliki nemški križar Blucher in več ladij poškodovanih.³⁶

29.1. Nemci so govorili, da so Angleži izgubili veliko križarko, sedaj angleška admiraliteta izjavlja, da so se vse ladje povrnil, prizna da so nekatere poškodovane. Sicer pa postaja obzorje vedno temnejše, draginja stalno narašča in živeža je vedno manj. Trgovina razen nekaterih strok, ki so v zvezi z preskrbo vojske peša, industrija z zgornjo izjemo ravno tako. Bolezni kozice in typhus in druge se širijo in ni videti konca tega neznosnega položaja. Govori se da v 14 dneh napade Romunija Ogersko, o Italiji se tudi ne ve kam obrne, gotovo je da ne ostane do konca neutralna.

Danilo piše kakor navadno malo, upanje je da bo še par mesecev počival. Florio je oproščen vojaške službe. O Ivotu se govori, da je ruski ujetnik. Lah je na Proseku, Alojz menda na Krakovem.³⁷

³¹ Kolubarska bitka od 3. do 12. decembra, v kateri je Srbska vojska potolkla avstrijsko. 15. decembra 1914 je avstroogrska vojska zapustila tudi Beograd. Zaradi avstrijskih porazov v bitkah na Ceru in Kolubari (avgusta in novembra 1914) je bil general Potiorek razrešen ter upokojen. Leta 1848 v Splitu rojeni general Liborius von Frank je bil prav tako konec leta 1914 upokojen.

³² 8. decembra 1914 je močna britanska flota v bitki pri Falklandskih otokih potopila nemški oklepni križarki Sharnhorst in Gneisenau ter križarko Nürnberg. Utonilo je okoli 2.200 mornarjev skupaj s poveljnikom, admiralom Maksimiljanom von Spejem.

³³ Že leta 1914 je v bojih umrlo blizu tri milijone vojakov.

³⁴ Sin Ivana Goriupa, tedaj star 16 let.

³⁵ napredovanje

³⁶ 24. januarja 1915 je prišlo v severnem morju, na pol poti med Nemčijo in Anglijo, do spopada med nemško in britansko floto. V spopadu je bila potopljena nemška oklepna križarka Blücher. Umrlo je okoli 700 mornarjev. Prva bitka v zalivu Helgoland je bila 28. avgusta 1914.

³⁷ Ivo in Alojz sta bila nečaka Ivana Goriupa. Živela sta na Proseku na posestvu, ki ga je do smrti leta 1912 vodil Alojz Goriup, brat Ivana Goriupa. Alojz Goriup (1850–1912) je imel devet otrok, bil pa je tudi viden politični in prosvetni delavec.

16.2. Danes je pustni torek, ne čuje se navadnega kri-ka, vse je mrtvo, celi pust ni bilo plesov ne veselic, pa kako tudi ko ves svet trepeče! Še vedno nič odločilnega povsod mali ali večji boji, le iz Bosne in Srbije se ne zve ničesar. Turki se borijo z Rusi v Kavkazu in z Angleži ob kanalu Suez.³⁸

16.2. V Bukovini napredujejo Avstriji ravno tako v Karpatih. Z družih front nič posebnega. Princ Hohenlobe je odšel iz Trsta (pravijo da je bil odstranjen iz obzira na Italijane). Novi namestnik je baron Fries-Skeene.³⁹ Škoda za princa, bil je prijazen mož in bolj razumen kot so ponavadi avstrijski uradniki. Radoveden sim kako se bo novi namestnik postavil s Slovenci v Trstu. Draginja raste. Pomanjkanje moke, ki se sploh več ne dobi v trgovinah. Krub je slab primešan z otrobi. Prodaja se po 64 vin[arjev]. Na Proseku ne zvejo o osebi Ivota ničesar. Alojz mi je pisal, najbrž je še v Krakovem. Danilo je bil pri vojaškem zdravniku, našel je da ima srčno hibo in da ni več sposoben za fronto, določili so ga za pomožno službo.

3.3. Teden za tednom preteče in ne prinese odločitve, ne upanje ne mir. Nemci so proglasili blokado angleškega obrežja in skušajo s podmorskimi čolni⁴⁰ uničiti trgovsko brodovje. Kar se pa jim le v zelo mali meri posreči. Angleži in Francozi so od svoje strani napovedali blokado Nemčije. Združeno angleško francosko brodovje bombardira porte, ki branijo vhod v Dardanele. Turki se dobro branijo. Boji v Karpatih južni Galiciji, Ruskopoljski, se nadaljujejo. V vzhodni Prusiji je Hindenburg zopet premagal Ruse, mnogo je ujetih (100.000) drugi ranjeni ali mrtvi. Trdi se da je deseta ruska armada uničena in se jih je le malo rešilo.⁴¹ Na Francoskem nobene premembe, Nemci in Francozi si stojijo nasproti v okopih in le tu in tam se vršijo brezuspešni napadi. Angleži zbirajo neprenehoma vojake in se pripravljajo za dolgotrajno vojno, ki jo hočejo končati le z porazom Nemčije. Italija se pripravlja, govori se da konec marca ali meseca aprila napade Avstrijo. Kaj bo potem? Danilo piše malo, Emmy je pri meni z Danilčkom⁴² na obisku.

20.3. Vršijo se pogajanja z Italijo in govori se mnogo o tem. Gotovega ne ve nobeden. Pravijo da Avstrija odstopi Trentino in del Friula do Soče. Moje osebno mnenje je, da ni mogoče nobene pogodbe in da pride do vojne z Italijo. Danes se trdi z nekako gotovostjo, da so se pogajanja (posreduje

tudi bivši nemški kancler Bulow) zvršila z dobrim uspehom.

V Dardanelah so Turki potopili več francoskih in angleških ladij, pri vsem tem napredujejo Angleži in Francozi in hočejo priti do Carigrada.⁴³ V Galiciji in Karpatih, Ruskopoljskem neprenehoma boji. Pozicije ostanejo skoro nespremenjene. Nemški podmorski čolni potapljuje trgovske ladje francoske in angleške, toda v primeru z mnogoštevilnim trgovskim brodovju je uspeh le malenkosten. Draginja postaja občutnejša. Bele moke sploh ni. Krub, ki se ga udobi je s pokvarjene moke in jako slab. Upanja do miru ni nobenega, in beda in pomanjkanje vsega je v perspektivi, Emmy je še tukaj, Danilo še v Sopronu, bojim se da bo mogel zopet na fronto, počuti se sedaj dobro in je tudi avanziral.⁴⁴

26.3. Přemisl je padel! Ta novice je bila sicer pričakovana ali vendar je pretresla vso državo.⁴⁵ Sedaj je mnogo odvisno od bojih v Karpatih. Bati se je, da bodo Rusi poplavalili Ogrsko. Konstatiralo se je, da v Avstroogerski kmalu ne bo več pšenice ne rži in do novega pridelka je še daleč. Sedaj raste cena mesa. Voli se plačujejo k[ron] 180 za 100 kg, žive vage (normalna cena 80 vin[arjev]).

3.4. Prešli so velikonočni prazniki in ostalo je vse skoraj nespremenjeno. V Karpatih se vršijo neprestano boji in Rusi počasi napredujejo, posebno pri prehodu Dukla. Na Francoskem takozvani »stellungskrig.«⁴⁶ Nemški podvodniki⁴⁷ so potopili nekaj angleških trgovskih ladij brez, da bi dali moštvu in pasażirjem⁴⁸ čas za se rešiti. V sled tega veliko razburjenje na Angleškem.

Polemike med ruskimi in italijanskimi listi o prihodnosti jadranske obale (Dalmacije). Rusi jo smatrajo za slovansko državo, ki se ima po uničenju Avstrije sestaviti. Italijani jo hočejo zase. Kožo delijo medved pa je še živ.

Pri meni na Opčinah je cela družina brez Danila. Florio in Emmy odpotujeta danes. Praznike smo preživeli, kakor da bi vojne ne bilo.

17.4. Čas mine in kri se preliva ali odločilnega se ne godi ničesar. Boji v Karpatih, da so bili grozoviti. Govori se o ogromnih zgubah Rusov. Avstroogri se junško branijo. Zadnje dni je klanje nekoliko ponehalo.⁴⁹ Na Francoskem in v Belgiji nespremenjeno. Ravno tako v Ruskejpolskoj. Upanja do miru nobenega.

³⁸ V noči iz 2. na 3. februar 1915 so Turki in Nemci neuspešno poskušali priti preko Sueškega prekopa. Angleži, Novozelci in Avstralci pa so jih pregnali na črto Gaza-Berševa.

³⁹ Tri mesece po odhodu princa Hohenloheja ga je zamenjal kot cesarski namestnik za Primorje s sedežem v Trstu Alfred, baron von Fries-Skene (17. junij 1870, Budva–16. december 1947, Dunaj), ki je bil prej deželni predsednik na Koroškem. Cesarski namestnik za Primorje je ostal do konca prve svetovne vojne.

⁴⁰ podmornicami

⁴¹ Nemška zmaga v Mazuriji februarja 1915.

⁴² Vnuk Ivana Goriupa.

⁴³ 18. marca 1915 sta Britanija in Francija v Dardanelah izgubili sedem velikih ladij.

⁴⁴ napredoval

⁴⁵ 22. marca 1915 se je predal oblegani Przemysl (danes v vzhodni Poljski). Rusi so zajeli devet avstrijskih generalov, 2.500 oficirjev, 120.000 vojakov.

⁴⁶ »Sedeča vojna« – frontni način bojevanja ali pozicijsko bojevanje.

⁴⁷ podmornice

⁴⁸ potnikom

⁴⁹ Od decembra 1914 do aprila 1915 so potekali boji na Karpatih v zimskih razmerah. Avstro-ogrska vojska se je branila pred ruskimi napadi.

Italija se pripravlja. Razni časniki in ljudski shodi silijo v boj. Vlada molči.

Draginja še vedno raste, kruh ki se ga težko udobi je tak, da ga ni mogoče užiti. Moko (fino) prodajajo po k[ron] 2,50 kg pa le skrivaj. V mojih zasebnih razmerah nobene spremembe. Danilo je še vedno v Sopronu, bojim se da bo kmalu moral na fronto. Emmy piše z Dunaja o draginji. Moja hiša in dvorišče ter gospodarska poslopja služijo vojakom, nisem gospodar na lastnih tleh. Vsaki dan se zbirajo rekruti na dvorišču in jih pošiljajo v razne garnizije.

26.4. Intervencija Italije, da je gotova in neizogibna. Včeraj se je govorilo o »ultimatum«. Časniki ne smejo o tem pisati in ljudstvo je grozno razburjeno. Pretekli teden so bile demonstracije v Trstu radi pomanjkanja kruha. Demonstranti so razbili mnogo šip, posebno v hotelu Excelsior, kjer se shajajo častniki, ki imajo ponoči v veliki dvorani prave orgije, in ne manjka šampanjca in lahkih ženske. Vsi [cesarsko] k[raljevi] uradi se pripravljajo na odhod iz Trsta.

12.5. Nemci in Avstrijci so premagali Ruse v Karpatih in jih pognali nazaj. Tarnov in Gorlice zopet v avstrijskih rokah. Rusi, da so izgubili 100.000 ujetnikov in 50.000 da jih je padlo, oziroma so bili ranjeni.⁵⁰ Nemški podvodnik je potopil »Lusitanijo« eno največjih in najlepših ladij na svetu. Od 2200 ljudi se je rešilo le okoli 700 vsi drugi so šli s parnikom v globino.⁵¹ Ta vest je razburila javno mnenje v Ameriki, kjer raste sovraštvo proti Nemcem. Avstrijski podvodnik je potopil francosko križarko »Gambetta« z 700 mornarji.⁵² Turki se branijo v Dardanelih hrabro in imajo Angleži in Francozi velike zgube, brez da bi mogli kaj doseči.⁵³ Pričakuje se vsaki čas, da Italija nastopi proti nam. Odločitev, da pade v teku tega tedna. Tukaj je polno vojaštva, ravno tako na Goriškem, Kranjskem, Koroškem. Draginja vedno večja. Moka po 4 krone kg. Kruh se tukaj na Opčinah sploh ne udobi. Danilo še vedno v Sopronu piše, da se je zvenil nogo in da težko stopa. Zdenko upa, da ga bodo sprejeli v kadetno šolo. Rad bi šel na Dunaj pa se bojim, da bi med tem pričela vojna z Italijo in bi ne mogel se vrniti. Tukaj vlada razburjenje in vse pričakuje s težkim srvcem odločitev Italije.

4.6. Koliko se je dogodilo od 12.5.! Na binkoštno nedeljo je Italija napovedala Avstro Ogerski vojno (23.5.). Dosedanji zaveznik je postal sovražnik kakor je bilo pričakovati. Tukaj v Trstu se je vedlo, da pride prej ko slej do

tega. Na Dunaju so bili seveda kakor navadno slepi in gluhi. Do danes so se vršile le male praske, sovražnik je vdrl na Koroško, Južni Tirol in Primorsko. Naši hrabro branijo. Skozi Opčino vozijo neprestano vojake, kanone in vojni material. Sliši se tukaj streljanje težkih topov.

Premislil so Avstrijci zopet vzeli Rusom. Srbi in Černogori sedaj umirajo. Govori se, da Nemci ne bodo poslali svojih čet proti Italiji, z ozirom na Romunijo, ki bi v tem slučaju tudi posegla v boj.

V moji hiši je vse polno vojaštva, vozovi, auto, kuhinje in druge vojaške oprave. V noči od 26.5. je letel italijanski »dirigibile«⁵⁴ čez mojo hišo. Zbudilo me je streljanje, mislil sim, da so že Italijani na Opčinah. 28.5. sim odpotoval z otroci z namenom jih opremiti na Dolenjsko k floriotovim očetu. Čakal sim v Ljubljani do 1.6. a ni bilo mogoče odpotovati na Dolenjsko. Železnična proga je bila samo za vojaštvo. Odločil sim se za vrnitev na Opčino, ker sim se spomnil, da sem odpotoval ravno na 30 letnico moje poroke in se mi zdelo, da mi mora to prinesiti nesrečo.

Danilo še vedno v Sopronu, zadnja dopisnica 29.5. Ne udobi mojih pisem.

Emmy piše pogosto in jo moj položaj tukaj dela skerbi, ker Gregorič⁵⁵ piše, da bi se tam udobilo stanovanje, bom če bo mogoče odšel z otroci tja.

Tukaj je ustavljen ves promet. Opčinskemu tranjavju je vojaška uprava pobrala bakrenaste žice, tako tudi tramjavju v Trstu. Jestivine se težko dobiva in po neverjetnih cenah. Ubogo ljudstvo trpi. Včeraj sim bil peš na Proseku in v Trstu. V mestu so bili izgredi proti Italijanom, demonstranti so razbili vse v kavarnah Fabris, Chiozza, Venezia, Milano in drugih. Zažgali so palačo časnika »Piccolo« in skušali požgati tudi druge stavbe. Monument Verdi so poškodovali i.t.d. Policija je pustila delati, brez da bi posegla vmes. Vesel sim, da se naši ljudje niso udeležili teh izgredov, ki jih pošten človek ne more odobriti.

8.7. Še vedno nobene odločitve. V Galiciji so Avstrijci in Nemci premagali Ruse in osvojili Lwov.

Ob Soči dnevne bitke. Grmenje topov se sliši noč in dan.⁵⁶ Naši se hrabro držijo proti Italijanski premoči. Vsaki dan nosijo ranjence skozi opčinsko postajo.

Po noči 5 t[ega] m[eseca] je vrvel italijanski zrakoplov več bomb pri postaji državne železnice tukaj. Zbudilo me je pokanje. Bombe so dolge 51 cm, težke 35 kg. Eno, ki jo ni razneslo so prinesli na moje dvorišče.

Otroke sim spravil 14.6. na Dolenjsko k Gregoriču, bil sim potem na Dunaju do 29.6. in se vrnil domu kjer sim našel vse v neredu. Vojaštvo je mnogo mojih stvari pobralo in odneslo, tako vozove in »Vittorijo« komate in razno orodje. Na vrtu so bili tudi odelki, ki so poškodovali drevesa i.t.d. Nimam delavcev da bi opravili seno in moram pustiti, da se zgubi, ali prodati po nizki ceni, čeprav se bo kasneje plačevalo visoko. Hlapec Jež, ki se je izkazal nezanesljiv in je kriv, da se je v moji odsotnosti vse pokradlo

⁵⁰ 1.–3. maja 1915 so Nemci prebili rusko fronto med Gorlicami in Tarnovom in 3. junija znova zasedli Przemysl.

⁵¹ Britansko-ameriško potniško ladjo Lusitania je potopila nemška podmornica 7. maja 1915 pred južno obalo Irske. Od 1.959 potnikov in članov posadke jih je umrlo 1.198.

⁵² Francosko oklepno križarko Gambetta je potopila 27. aprila 1915 avstro-ogrska podmornica južno od italijanskega škornja. Od 821 mornarjev jih je umrlo 684.

⁵³ 25. 4. so se antantne sile izkrcale v Galipoliju in se vse leto neuspešno bojevale proti Turkom.

⁵⁴ zrakoplov

⁵⁵ Oče Goriupovega zeta Floria Gregoriča.

⁵⁶ 1. soška bitka (23. junij–7. julij 1915).

gre preč. Vse moje zadeve gredo rakovo pot, in vojna bo trajala dokler bo vse razdejano.

Bil sem obiskat Danila v Sopron, je zdrav in upa še ostati tam. Emmy in Florio sta v Brezovici, Ivan in Zdenko tudi. Sedaj sem čisto sam tukaj.

14.7. Emmy piše, da se vsim v Brezovici razmeroma dobro godi. Florio je odšel na Dunaj. Vojaške oblasti tukaj delajo težkoče za »Passierscheine«⁵⁷ do Trsta, ali sploh z Opčin ven. Promet je skoro popolnoma ustavljen, ne vem kako pridem spet na Dunaj.

Na bojiščih nič novega. Italijani tu pa tam napredujejo počasi. Streljanje zadnje dni ni več tako hudo. V Galiciji imajo sedaj Rusi ofenzivo, kakor se čita brez uspeha. Na Francoskem stanje skoraj nespremenjeno. Ravno tako na Ruskem kjer imajo Nemci močne pozicije. Čitam da so Nemci močno utrdili.

Avstrijski podvodnik je potopil italijansko križarko »Amalfi« (10.000 tn).⁵⁸ Sploh se avstrijska mornarica krepko ponaša proti italijanski premoči na morju.

7.8. Nemci in Avstrijci so vzeli Varšave, in Ivan-gorod. Rusi se umikajo.

Avstrijska mornarica napadla italijansko obrežje na več mestih poškodovala železnico, utrube itd. Avstrijski podvodnik je potopil italijansko križarko Gius. Garibaldi.⁵⁹ Avstrijski aeroplan je ugonobil italijanski dirigibile Citta di Ferrara,⁶⁰ pri Poli so uničili zrakoplov »Citta di Jesi«,⁶¹ tudi 2 italijanska podvodnika, da sta od avstrijskih torpedirana in uničena. Italijani so bili med Gorico in Monfalconom dvakrat odbiti.⁶² Trdi se, da so Italijani do sedaj zgubili 200.000 mož. Vojaški krogi sodijo, da ne bodo Italijani prodrli avstrijsko obrambno črto, in res niso do sedaj imeli pravih uspehov, četudi se bijejo z nepričaakovano hrabrostjo.

V noči 5.-6. avgusta je vrgel italijanski zrakoplov 10 bomb na Opčino, od teh je počilo 7, ki pa po sreči niso napravile dosti škode. Ena bomba je dolga 85 cm in vaga 55 kg.

Danilo piše da bo mogel na jug ne ve se kam in kedaj. Otroci in Emmy so še na Dolenjskem. Videl sem streljati z šrapneli na aeroplane. Z obrežja v Trstu se vidi zvečer topovski ogenj bližji Monfalcona na kraški planoti blizu Devina (Doberdob). Streljanje se sliši nekatere dneve in noči nepretrgoma.

9.9. Nisem pisal celi mesec ker je le vedno isto in ni upanja, da bi kmalu sprememba. Galicija je skoro cela oproščena Rusov, le Tarnopol imajo še in malo ozemlja Bukovine. Avstrijci in Nemci so vzeli vse trdnjave na Rusko-poljskem in so onkraj Brest-Litovskega pri močvirjih Rakaino - Prijepet. Zadnje dni se Rusi ustavljajo in so tu pa tam začeli napredovati.

Ruski car je prevzel osebno poveljstvo in je poslal dose-danjega generalissima Nikolajevič⁶³ v Kavkaz. Na Francoskem se Nemci držijo v okopih in Francozi napadajo brez uspeha. Na Balkanu je vse navzkriž, računati je treba s tem, da bo tudi Romunija se pridružila Entanti in vstopila v boj.

Italijani se kakor priznajo avstrijski častniki bijejo zelo hrabro, do sedaj pa niso dosti dosegli. Turki se tudi dobro držijo in še vedno odbijajo vse napade pri Dardanelah. Računa se, da bo vojna trajala čez zimo.

Moje zadeve se niso znatno premenile. Bil sem tri tedne na Dunaju. Danilo je prišel dvakrat s Soprona, Zdenko se pripravlja za vstop v vojaško šolo. Danilo toži čez bolečine pri sru, drugi so hvala Bogu zdravi. V hiši je še vedno vojaštvo in vse narobe. Travnike so popasli in poteptali, drva posekali itd. Na Dunaju računajo z gotovostjo na zmago Nemčije in Astroogerske in so sploh optimisti, jaz se bojim da bo vojna še dolgo trajala.

30.9. Včeraj nenadno dopisnica Danila, da mora v fronto. Hotel sim ga obiskati ali radi težkoč za doseči potni list – nemogoče. Bog ve kam ga pošljejo, jezji me, da tudi to-krat gre kot vojak in ne kot oficir, čeprav je že 14 mesecev pri armadi. Zdenko je sprejet v Kadetnico v Breitensee (Dunaj), Ivan je napravil izpit in sim ga nastanil v Trstu pri g. Fellner. Jaz ostanem zopet sam tukaj, do kedaj ne vem.

Pozor vzbujaja Balkan. Bulgarija mobilizira, ravno tako Grška, gotovo začne tudi tam na novo krvoprolitje. Italijani trdijo, da počasi napredujejo. Rusi napadajo Nemce & Avstrijce, menda uspeh ni poseben. Tudi Francozi nimajo uspeha čeprav z čudovito hrabrostjo napadajo nemške pozicije. Avstrijci so preko Donave in Drine obstreljevali srbske pozicije. Cene živil še rastejo posebno meso, mast, olje, maslo dražje in se težko dobivajo. Plačuje se vse to po 6 do 8 kron na kilogram. Italijanska velika vojna ladja

⁵⁷ prepustnice

⁵⁸ Veliko italijansko oklepno križarko Amalfi (140 m) je potopila nemška podmornica (pod avstro-ogrsko zastavo) 7. julija 1915, dvajset navtičnih milj južno od Benetk. Utonilo je 67 mornarjev, večina se jih je rešila.

⁵⁹ Italijansko oklepno križarko Giuseppe Garibaldi je potopila avstro-ogrska podmornica 18. julija 1915, pet navtičnih milj južno od Dubrovnika. Utonilo je 57 mornarjev.

⁶⁰ Italijanski zrakoplov Citta di Ferrara je sestrelil 8. junija 1915 avstrijski letalec Gustav Klasinc (rojen v Trstu 1884, umrl 1916). Zrakoplov je odletel iz Pordenoneja in bombardiral Reko, letalo pa ga je prestreglo nad kvamerskim zalivom nekoliko zahodno od Lošinja. Sedem italijanskih letalcev iz zrakoplova je iz morja rešila avstro-ogrska torpedovka, dva pa sta v napadu umrla.

⁶¹ Italijanski zrakoplov Citta di Jesi je sestrelil 5. avgusta 1915 avstro-ogrski protiletalski ogenj v bližini Pulja.

⁶² 2. soška bitka (18. julij–10. avgust 1915).

⁶³ Aleksej Nikolajevič Kuropatkin, ruski general, (29. marcc 1648–16. januar 1925), med letoma 1898 in 1904 je bil imperialni vojni minister Rusije in ga imajo za odgovornega za ruske poraze v rusko-japonski vojni. V prvi svetovni vojni je bil poveljnik severne fronte, v letih 1916–1917 pa generalni gubernator v Turkestanu.

»Benedetto Brin« je šla v zrak v pristanišču Brindisi, vzroki neznan. 500 mož, da je izgubilo življenje.⁶⁴

23.10. Nemci in Avstriji prekoračili srbsko mejo. Belgrad imajo že v rokah. Srbi se junaško branijo. Bulgari so tudi napovedali Srbiji vojno in šli čez mejo. Uboga Srbija! Do danes je že velik del dežele zaseden.⁶⁵ Angleži in Francozi so izkrcali armado v Solinu, ki se je že spopadla z Bulgari. Angleška flota je obstreljevala Deade-gatsch. Grška je prelomila besedo dano Srbom! Sploh se je v tej vojni pokazalo, da ne veljajo pogodbe in vsakdo, ki ima moč jo rabi in zlorabi za svojo korist. Romunija se ne gane. Na Ruskem nič novega, ravno tako na Francoskem. Vsaki napad na pozicije stane veliko žrtev brez primernege uspeha.

Italijani so tudi bolj živo nastopili. Že pet dni se sliši močno streljanje, z okna moje sobe vidim streljanje topov pri Devinu in hribu Grmada, tako tudi furlanovej planoti. Boji se vršijo na celi fronti od tirolskih hribov do morja.⁶⁶ Do sedaj so Italijani malo napredovali in se Austro-vojska hlabro drži. Danilo je na Tirolskem Worgl in Brilegg kjer sestavljajo novo baterijo s katero odide na fronto. Postal je vendar enkrat kadet, in je zadovoljen, da pride v boj kot častnik. Življenje tukaj postaja vedno neprijetneje in skoro nemogoče. Promet je skrajno obtežen, pomanjkanje živil vedno hujše in zdraven tega strah pred italijanskimi letalci, ki skoraj vsake dan letajo čez mejo in so metali že večkrat bombe na Nabrežino enkrat na Prosek in danes zopet na Trst. O miru se sploh ne govori in je sedaj splošno prepričanje, da bo vojna še dolgo trajala.

10.11. V Srbiji napredujejo Nemci Avstr[ijci] in Bulgari, kar ni čud, če se pomisli, da je padlo že toliko Srbov v prejšnjih bojih in da jim manjka vsega, pri vsem tem se skupno in z veliko hrabrostjo branijo. Angleži in Francozi so do sedaj Srbom le malo pomagali.

Italijanska ofenziva je za sedaj končana, odbiti so bili pousod, časniki pišejo, da so zgubili 150000 mož. Koliko žrtev je stalo Avstrijo o tem se ne piše. Danilo je ob Soči menda pri sv. Luciji, v strelnem jarku 200 metrov od sovražnika. Ivanu se godi v Trstu dobro in pravi, da se tudi nekoliko uči, kar ni njegova navada. Emmy in Florio kakor navadno godi se jima neprimerno dobro, seveda občutijo draginjo, ki je na Dunaju že huda. Od 27.10. do 6.11. sim bil na Dunaju. Zdenko je v kadetnici, izgleda dobro in tudi v šoli napreduje. Florio bo avanziral za Božič. Ko sim se vrnil na Opčino sim našel največji nered. Klet je oropana. Vse vino in žganje ukradeno, škoda 12000 kron.

12.12. Srbi so popolnoma poraženi cela dežela v rokah Nemcev, Avstr[icev] in Bulgarov. Srbska vojska se umika v Albanijo, vojaki umirajo od mraza in lakoti na cestah, mnogo da so jih pobili Albanci, tudi civilno prebivalstvo, ki beži pred sovražnikom, da poginja kar trumoma. Groza. Francozi in Angleži so izkrcali v Solunu 180000 mož na pomoč Srbom, ali ne morejo predreti bulgarske črte. Na Francoskem, Ruskem položaj skoro nespremenjen, tudi ni budih bojev.

Na Goriškem Lahi vedno napadajo, Gorica je vsled topovskega ognja močno poškodovana.⁶⁷ Avstrijska vojska se izvrstno brani in ne pusti sovražniku naprej. Skoraj vse črte so ostale nespremenjene. Angleži trdijo, da hočejo vzdržati vojno dokler ne premagajo Nemčije. Nemci pa se ne bodo pustili uničiti, to se iz dosedanega teka dogodkov vidi. Krvi pa se bode žalibog še mnogo prelilo. Danilo je na Mrzlem vrhu pri Krnu, zadnja dopisnici od 6. t[ega] m[eseca] Strapaci sedaj po zimi v gorovju so gotovo veliki in hvalim Boga, da ga je do sedaj obvaroval večje nesreče. Med drugim piše, da je stališče kjer je opazoval učinke topovskega ognja, dve minuti potem, ko se je oddalil bilo od sovražnega topa razstreljeno. Ivan se uči nekoliko bolje kot dosedaj. Zdenko pa napreduje v kadetnici čez pričakovanje. Florio ne avanzira in so ga potolažili z 500 kron remuneracije.⁶⁸ Jaz sim padel in se poškodoval v desni rami, počasu gre na bolje in upam, da ne bo posledic. Življenje je grozno pusto in samo nada doživeti boljših dni me vzdržuje.

29.12. Leto je pri koncu in položaj se ne spreminja. Bulgari so vrgli Angleže in Francoze nazaj. Govori se, da bodo Nemci z Avstriji prekoračili Grško mejo ter vrgli Francoze in Angleže na Solun v morje. Na drugih frontah nič posebnega. Zedinjene države severne Amerike so poslale Austroogerski zelo energično noto zaradi potopljene ladije »Ancona«.⁶⁹

Danilo je za božične praznike prestavljen v II. linijo in nadomestuje začasno poveljnika baterije. Zdravstveno stanje mojih in moje je razmeroma dobro in so se izpolnile želje izražene začetkom leta, drugo gre kakor hoče in more, zaključujem z srčno željo da bi leto 1916 prineslo zaželeni mir, da bo mogoče začeti zdraviti globoke rane, ki jih je vsekala vojna blagostanju in kulturnemu napredku Evrope.

1916

Tretje in če Bog da zadnje leto svetovne vojne.

2.1. Začne slabo, kako bo končalo zna Bog. Glasovi o miru se slišijo samo od nemške strani, medtem ko nasprotniki trdijo, da ne mirujejo do končne zmage, dokler ne

⁶⁴ Ladjo je razneslo 27. septembra 1915 v Brindisiju zaradi sabotaže. Umrla je 454 članov posadke, rešilo pa se jih je 407.

⁶⁵ Med 7. in 14. oktobrom 1915 so nemške in avstrijske sile ter Bolgarija napadle Srbijo, srbska vojska pa se je umaknila prek Albanije na Krf.

⁶⁶ 3. soška bitka (18. oktober–4. november 1915).

⁶⁷ 4. soška bitka (10. november–5. december 1915).

⁶⁸ Denarno nadomestilo.

⁶⁹ Ancona je bila popularna italijansko-americška potniška ladja, ki je vozila na progi Neapelj–New York. Potopila jo je 8. novembra 1915 na poti iz Messine proti New Yorku nemška podmornica pod avstro-ogrsko zastavo. Utonilo je več kot 200 potnikov.

porazijo nemškega militarizma. Predno to dosežejo se bo moglo še dosti krvi preliti, ker so Nemci danes skoraj povsod zmagovatelji, in vsled tega tudi bolj ošabni kot nikdar.

Danilo je od Soče odšel proti Črni gori. Ves čas vojne mora z ene fronte k drugi, medtem ko so vojaki, ki celo leto na enem kraju (enej fronti) služijo.

30.1. Rusi napadajo avstrijsko črto od Bukovice proti severu, ne da bi imeli kaj uspeha. Angleži in Francozi so zapustili Galipoli in Dardanele kjer so izgubili mnogo ladij in ljudi, brez da bi bili kaj dosegli.⁷⁰

Srbija je cela v rokah Avstroogrske Bolgarske in Nemcev. Črna Gora je premagana, kralj na Francoskem, tako tudi Peter srbski. Trdi se sicer, da se velik del črnogorske armade še upira, med tem ko oficialna sporočila pravijo, da se razoroževanje vrši brez preliivanja krvi. Gotovo je, da je skoraj vsa Črna gora v rokah Avstrij[cevi], ki so tudi že zasedli del Albanije (Skader, Odersio) Italija drži Valono v Albaniji. Grki še sedaj se niso odločili, ker sta dve stranki, kraljeva ki je za Nemce, (kralj je svake Wilhelm) in Venicelisova,⁷¹ ki je prijazna Entanti. V Belgiji in na Francoskem še vedno boj v pozicijah (rovih) brez velike premembe. Danilo je sodeloval pri naskoku na Lovčen, je sedaj v Cetinju, zadnja dopisnica 15.1. Bil sem od 12. do 26. zopet na Dunaju in našel vse zdrave. Tudi tam postaja vse vedno bolj drago in Flori in Emmy komaj shajata.

25.2. Tudi v tem mesecu se ni zgodilo nič odločilnega. Rusi so zavzeli Erzerum,⁷² Nemci so na Francoskem nekaj napredovali. Položaj v glavnem vedno isti. Avstrijska letala da so vrgla bombe na Milan in druga mesta v Lombardiji. Italijani so vrnili obiske z napadom na Ljubljano, ki pa se ni posebno obnesel. Sploh bi se moralo opustiti te značajne napade na mesta, ki ležijo za bojno črto. Ubija se nedolžne žene in otroke in ne doseže nič, pač pa raste sovraštvo med narodi. Ruski car, Sazonov⁷³ in angleški državniki so zopet izjavili, da ne bo miru dokler ne bo Nemčija poražena, torej bo trajala vojna dokler bo vse uničeno! Danilo je v Cetinju kjer se mu ne godi slabo. Zdenko se dobro uč, Ivan kakor navadno. Emmy Florio z Bubo so zdravi in se jim ne godi slabo.

Moje življenje je do skrajnosti pusto in prazno, nimam nobenega opravka, izključili so me od sodelovanja pri javnih stvarih, in razni moji »prijatelji« si hladijo dušo s tem, da mi kjer le mogoče škodujejo na premoženju in ugledu. Zdraven tega mi dela vojaštvo škodo v hiši, ki je še bolj podobna hlevu, in na zemljiščih, ni torej čuda, da sim slabe volje in

čemerem, sreča še, da se moja krepka narava brani in da sim telesno še kolikor toliko zdrav. Naš denar zgublja vrednost. Napoleoni⁷⁴ so davno po 37 kron, in živila po neverjetnih cenah.

19.3. Portugalska je sequestrirala⁷⁵ nemške parnike v svojih lukah. Nemčija ji je napovedala vojno. Med Nemčijo in Ameriko se meša že mesece radi potapljanja trgovskih ladij. Posebno Lusitanijo ne morejo Američani pozabiti. Amerika žuga in Nemčija se umika. Mogel je odstopiti veliki admiral Tirpitz⁷⁶ ki je vedno zagovarjal podmorski boj do skrajnosti, in bi hotel potopiti vse trgovske ladje in tako sestradati Anglijo. Pri vsem tem je položaj jako resen. Romunija še vedno pripravlja, Avstriji so zasedli vso severno Albanijo. Nemci so napadli utrabe okrog Verduna, padlo, da je 200.000 Francozov in še več Nemcev.⁷⁷ Verdun se še derži.

Danilo je pisal, da pride na dopust, pa ga še ni. Zdenko je poslal lepo spričevalo. Neverjetno je, da se človek počasi privadi tudi na take razmere kakršne so se razvile v tej vojni in vendar se živi- slabo ali dobro- in čas poteka.

3.4. V Parizu so se vršile konference zaveznikov sklenilo se je se vojevati do končne zmage. V noči 1.4. je Laški dirigibile vrgel zopet 6 bomb v bližini Opčinske žel[ezniške] postaje. Prestrašil sim se še precej, toliko več ker je Ivan prvo noč spal zopet doma. Danilo ne piše, zadnja dopisnica 15.3. Komaj pričakujem njegovih novic. Živila še vedno dražja.

21.4. Rusi so vzeli Trapezunt ob Črnem morju. Nemci oblegajo Verdun. Včeraj so italijanski letalci vrgli v Trstu bombe. 9 mrtvih in 5 ranjenih med civilnem prebivalstvom. Opazoval sim streljanje na letalce, ki pa je bilo brezuspešno. Danilo je pri meni in se odpelje (na) veliko nedeljo v Celje. Kam, da ga od tam pošljejo ne ve.

Nemški kancler je izjavil, da Nemčija ne namerava povrniti zasedene dele Rusije in Belgije. Ta izjava je strla vsako nado za mir. Čudno pa je, da se na Dunajski borzi kljub vsemu držijo kurzi raznih vrednostnih papirjev visoko, ker je znano, da imajo Židje dober nos bi to kazalo, da upajo na definitivno zmago in ugodne mirovne pogoje.

30.4. Odnosaji med Nemčijo in Ameriko so se tako poostrili, da se je bati, da pride do vojne napovedbe. Na Irskem revoltirajo tako zvani Sin-Feiner. Najbrž bodo kma-

⁷⁰ 9. januarja 1916 so sile Antante dokončno evakuirale svoje enote iz Galipolija in Dardanel, kjer so v bojih izgubile 250.000 vojakov.

⁷¹ Grški premier Eleftherios Venizelos.

⁷² Mesto v vzhodni Turčiji, od leta 1919 do 1920 del Armenije.

⁷³ Sergej Dmitrijevič Sazonov (10. avgust 1860–25. december 1927). Ruski zunanji minister od septembra 1910 do junija 1916.

⁷⁴ Napoleon je bilo popularno ime za 20-frankovski zlatnik iz obdobja Napoleona. O veliki inflaciji nam pričajo tudi razmerja med krono in dolarjem. 1 in dolar je bil vreden leta 1913: 4,96 krone, leta 1916: 7,95 krone, januarja 1919: 16,1 krone.

⁷⁵ zasegla

⁷⁶ Alfred von Tirpitz (19. marcc 1849–6. marcc 1930), nemški admiral in državni sekretar nemškega pomorskega urada od leta 1897 do 1916.

⁷⁷ V bitki za Verdun od 21. 2.–21. 7. 1916 je skupno število žrtvc doseglo 700.000.

lu premagani in pobeženi. Kut el Amana⁷⁸ so Turki vzeli in ulovili 13000 Angležev (gotovo največ črnih). Verdun se še brani in Nemci le počasi napredujejo. Na drugih frontah ni posebnih dogodkov. Danilo je v Celju in opravlja skupno baterijo.

14.5. Nemčija se je vdala v zadevi podvodnikov ameriškim zahtevam ali gotovo je, da ob prvi priliki pride do novega spora in vojne. Sedaj je nekaka utrujenost na frontah in se ne godi nič posebnega. Ustaja na Irskem je udušena mnogo ustašev postreljenih. V Avstriji se podpisuje sedaj t[ako] i[menovano] vojno posojilo. Propaganda se dela na vse načine in se bo dosegla visoka vsota na papirju.

Verdun se še drži. Francozi in Nemci so enako hrabri in požrtvovalni, škoda da se ta dva naroda sovražita in pobijata, kako bi svet napredoval, če bi se vsa ta energija porabila za napredek človeštva, mesto za ubijanje.

Danilo je iz Celja zopet na pot v Cetinje. Pisal je z Zagreba, Broda, Sarajeva, Mostarja, Hercegnovi. Emmy toži čez neznosno draginjo. Jaz nisem udobil potnega dovoljenja za na Dunaj in sim po sili doma. Kmalu bo leto dni kar je pričela vojna z Italijo, koliko neprijetnosti sem doživel!

23.5. Obletnica vojne z Italijo. Avstriji so pričeli 17. t[ega] m[eseca] z ofenzivo v Tirolu, do 21. so ujeli 2400 Italijanov, 170 kanonov etc. Trst je v zastavah (po sili). Danilo je v Kotorskih Bokah kot komandant II. Baterije in se ima dobro.

8.6. Ofenziva v Tirolu se nadaljuje, vzetje Asiago in Arsiero. 36000 ujetnikov 300 kanonov (če je res).⁷⁹

Nemci so zmagali v pomorski bitki, Angleži, da so izgubili približno 130000 ton brodovja, Nemci le 62000 t[on]. Vsaj tako trdijo nemški časniki. General Kitchener se je potopil z Angleško bojno ladjo na potovanju v Rusijo.⁸⁰ O miru se ne govori.

Danilo je z Kotora preč in na poti v fronto, ne vem katero. Cene živil gredo še vedno navzgor in na Opčinah že cel teden ni kruha. Florio je postal 1.7. 1916 fin[nančni] tajnik.

4.7. Rusi so pričeli ofenzivo v Volbinji, Galiciji, Bukovini. Bukovina skoraj cela zavzeta. Pravijo, da so ujeli

⁷⁸ Trdnjava jugovzhodno od Bagdada.

⁷⁹ Bitka za Asiago, 15. maj–10. junij 1916. Sredi maja je avstro-ogrska vojska začela protiofenzivo na Tirolskem in prebila italijanske linije in dosegla začetek beneške nižine. Ker pa je 4. junija 1916 ruska vojska nepričakovano začela z napadi v Galiciji, so Avstrijci umaknili polovico cnot in bili kmalu prisiljeni, da zapustijo večino novo zasedenih položajev.

⁸⁰ Horatio Herbert Kitchener (24. junij 1850–5. junij 1916). Zelo priljubljen angleški general iz številnih vojn, od leta 1914 vojni minister (upodobljen na plakatih za mobilizacijo). Leta 1915 se je njegov vpliv v vladi bistveno omčil, v njej pa je ostal predvsem zaradi popularnosti. Junija 1916 je odšel na misijo v Rusijo. Na poti v Arhangelsk je britanska oklepna križarka Hampshire trčila ob nemško mino in se potopila.

200000 Avstrijcev. Kalomea padla. Sedaj nekak premor. Italijani so porabili priliko ruske ofenzive in napadli z močno vojsko med Brento in Adižo. Arsiero in Asiago zopet v laških rokah. Avstrijci se počasi umikajo brez velikih izgub.

Tudi Angleži in Francozi so ofenzivno nastopali v Belgiji, Nemci so bili prisiljeni se umakniti in prepustiti nekoliko jarkov v popolnoma opustošenem ozemlju. Tako tudi pri Verdunu.

Od Gorice in Monfalcona se sliši močno streljanje in menda napadajo Italijani. Jaz sim bil od 18.6. do 2.7. na Dunaju, našel sem pri Emmy vse v starem redu. Zdenko je dovršil dobro šolsko leto pridobil odlikovanje (doppelte) in je šel na Ogersko v Kassa (Visoke Tatre). Na Dunaju sim našel Alojza s Proseka. Bil je ranjen v Galiciji. Dve krogli (srpnel) sta mu šle skozi stegno, brez da bi bile taknile kosti ali glavne žile, tako da bo kmalo ozdravel brez posledic. Sreča v nesreči.

Danilo je v Tirolu (Rovereto) in je večkrat pisal a od 23.6. do danes ni več nobenega znamenja od njega. Kar me skrbi, ker so Italijani 24.6. pričeli z ofenzivo. O miru seveda ni govora, povsod so sedaj stopili v ofenzivo nasprotniki, med tem ko se Nemci in Avstrijci junaško branijo in stane vsaka mala pridobitev sovražnike težke zgube.

22.7. Rusi, Angleži in Francozi nadaljujejo ofenzivo. Še vedno brez posebnega uspeha. Zgube na obeh straneh velike.

29.7. Vedno isto. Izjave angleških in ruskih državnikov pustijo malo nade do bližnjega miru. Na Doberdobo relativen mir. Že 14 dni se sliši le po malem streljanje. Nemci so poslali trgovski podvodnik Deutschland v Newyork, z napetostjo se pričakuje, če se mu bo posrečilo se povrniti z blagom v Nemčijo. Občuduje se pogum in znanljivost Nemcev.

Zdenko se je vrnil z Ogerskega na Dunaj. Od Danila zadnja dopisnica 19.7., je na fronti v tirolskih hribih (Pasubio).

5.8. Boji na vseh frontah. V verhovnem poveljstvu spremljevalci. Na ruski fronti Komandira Hindenburg, tam je tudi nadvojvoda Karl. 2.8. so ustrelili tukaj 4 ruske ujetnike. Imeli so jih zaperte zadnjo noč v moji hiši. Ustrelili in zakopali so jih na živinskem trgu na cesti v Bane. Meni so se mladi ljudje smilili, zgrešili so menda samo to, da so hoteli pobegniti, in so mogli pustiti življenje daleč od domovine samo zato, ker so jo preveč ljubili.

Danilo je še na fronti v Tirolu. Menda na jako ekspozirani poziciji visoko v hribovju. Tožji čez mraz in mokroto. V drugi polovici avgusta je postal Leutnant.⁸¹

7.8. Včeraj ob 7 uri zjutraj zopet zračni napad na Opčino. Ena bomba je padla na moj vrt druga na dvorišče. V mali hišici tikoma vrta je tretja bomba ubila ubogo bolano ženo, ki z otroci ležala v prtiščni sobi. Otroke so

⁸¹ poročnik

potegnili žive in le malo opraskane iz groblje. Stal sim le nekoliko korakov oddaljen od te hišice in slišal žvižganje padajoče bombe. Zračni pritisk ob eksploziji me je vrzel ob tla, in sem se prestrašil še precej. Bomba, ki je padla na vrt se po sreči ni razletela. Od 3.8. naprej streljajo na fronti Monfalcone-Doberdob kakor še nikdar – dan in noč.⁸² Italijani napadajo naše pozicije, kakor se kaže brez uspeha. Včeraj sim videl boj v zraku med dvema letalcema. Avstrijec (Banfield)⁸³ je sestrelil italijanski »Caproni«,⁸⁴ ki je padel blizu sv. Križu. Boj se vršil nad Opčino in je ranjeni Italijan imel še moč voziti proti fronti. Ujetega so vozili v Trst.

1.9. Mesec avgust mi bo za vedno v spominu, koliko sem doživel v tem času. Gorica je padla. Doberdobska planota je v rokah sovražnika, fronta se je še približala Opčinam. Italijanski »derigibile« je ponoči metal bombe od katerih je ena poškodovala vilo Pietzruk, druge so padle tu pa tam brez posebne škode. Po noči smo tekali v klet in strahoma poslušali pokanje bomb in šrapnelov. Zdenkota, ki je bil na dopustu in ki se je največ prestrašil sim poslal zopet na Dunaj. Jaz sim najel sobo v Trstu in hodim vsaki večer spat v mesto.

27.8. je napovedala Italija Nemčiji vojno. Romunija pa Avstroogerski. Romuni so na Sedmograškem imajo že Kronstadt in druga mesta. Grška se pripravlja in bo prav v kratkem času stopila v Entanto in napadla Bulgare. Tako se sklene železni obroč, ki žuga vdušiti v krvi Nemčijo in Avstroogersko.

20.9. 10. t[ega] m[eseca] sim odpotoval na Dunaj. Ivan ostal sam na Opčinah. Na Dunaju je pomanjkanje živil. Občudujem potrpežljivost ljudstva, ki čaka ure in ure v vrsti za udobiti malo krompurja, zabele, kruha itd., tudi pri slabem vremenu na cesti pred prodajalnami.

21.9. Zdenkota sim odpremil v Traiskirchen v artilerijsko kadetnico. Komandant neki general se zdi prijazen človek, prostori lepi in obširni na širokem polju. Zdenko je zadovoljen, da se mu je posrečilo postati artilerist.

Rumuni so zasedli dober del Sedmograške, tepeni pa so od Nemcev in Bulgarov v Dobrudži. Italijani so poskušali prodreti na Kraški planoti, bili so krvavo odbiti. Francozi in Angleži imajo nekaj uspeha proti Nemcem. Rusi ne napredujejo vkljub velikih mas, ki postavljajo v boj in je položaj v Bukovini, Galiciji in Ruskopoljskej nespremenjen.

3.10. 30.9 sim se vrnil z Dunaja. Doma sem najdel vse v največjem neredu. V hiši in dvorišču je vojaški Personal Sammelstelle,⁸⁵ dnevno pridejo in grejo vojaki. Pre-nočujejo po vseh prostorih, vse pomažejo, polomijo, odnesejo,

kar se da odnesti itd. Pritožbe ne pomagajo. Komandant neki Madjar misli, da je na sovražnih tleh – ali vsaj dela tako.

Danilo je zopet komandant II. linije, Ivan je napravil izpit in hodi v 7. razred. Emmy in Florio se imata dobro in do sedaj najmanj občutita posledice vojne.

Rumuni so bili tepeni pri Kumannstadt, Francozi so nekaj napredovali ob reki Somme. Rusi še vedno napadajo v Galiciji in Bukovini. Angleški minister Lloyd George je ponovno izjavil, da ne bo miru do končne zmage Entente, tudi če bo trajala vojna še leta in leta. In tukaj manjka že vsega. Že več dni ni ne kruha ne moke. Na Grškem je revolucija, ker se kralj brani stopiti v vojno proti Nemčiji. Danes grozno bobni na kraški planoti.

12.10. Italijani so nekoliko napredovali na Krasu pri Novavasi.⁸⁶ Rumunci so tepeni in vrženi iz Sedmograške. Kostanza v Romuniji ob Črnem morju vzeta od Bulgarov. Na Grškem se vedno meša obstojijo dve vladi, kraljeva in Veniselisova. Na francoskem vedno boji tako tudi v Bukovini. Kaže, da bo vojna trajala še leta!

20.11. Sedaj imajo skoraj povsod nasprotniki ofenzivo. Nemci in Avstrijci se branijo. Le v Romuniji napredujejo zavezniki. Sarailova⁸⁷ armada je prevzela Manastir v Albaniji. Na francoskem so Nemci pustili nekaj jarkov Francozom. Italijani so na Krasu še nekoliko napredovali. V severni Ameriki, da je zagotovljena zopetna izvolitev dosedanjega predsednika Wilsona.⁸⁸ Govori se o posredovanju neutralnih vlasti glede miru. Jaz mislim, da bo do miru še dolga in krvava pot.

Bil sim od 1. do 15. t[ega] m[eseca] zopet na Dunaju. Prodal sim delnice in kupil hišo Pressgasse 6. Florio je postal ministerjalni podtajnik. Danilo piše, da je v bolnišnici v Trento radi neurostenije, menda ima ubogi zgradosti vojne in želi miru kakor vse človeštvo. Zdenko tudi v novi šoli dobro napreduje. Ivan kakor navadno.

Moje življenje je mizerno. Hiša vse narobe, če hočem jesti moram si kuhati sam, sploh živim brez vsake komoditete in se čudim, da vse prestanem.

22.11. Sinoči ob 9 uri je umrl cesar Fran Josip. Mož je živel predolgo za nesrečo svojih narodov.

19.12. Rumunija je premagana. Bukarest zavzet in zvezne vojske marširajo skoro neovirano proti reki Sereth. Tudi Rusi v severnej Dobrudži se umikajo. Sarail ne more čez Manastir naprej. Ob drugih frontah nič novega.

Senzacija je, da so osrednje vlasti ponudile mir, čaka se z napetostjo odgovor nasprotnikov. Moje mnenje ostane da je mir sedaj nemogoč in ga še dolgo ne bode.

Nemški podvodniki potapljujejo kar zaporedoma trgovske ladje Entente in neutralnih dežel. Ogromne vrednosti

⁸² 6. soška bitka (6.–17. avgust 1916). Napadi na Krasu so se začeli že 4. 8. Italijani so zasedli Gorico.

⁸³ Baron Gottfried von Banfield, avstro-ogrski častnik, vojaški pilot in letalski as (Hercegnovi, 6. februar 1890 – Trst, 23. september 1986).

⁸⁴ Bombnik Caproni – tip italijanskega vojaškega letala.

⁸⁵ zbirališče

⁸⁶ 8. soška bitka (10.–12. oktober 1916).

⁸⁷ Francoski general Maurice Sarail.

⁸⁸ Thomas Woodrow Wilson (28. december 1856–3. februar 1924), predsednik Združenih držav Amerike v letih 1913–1921.

gredo na dno morja vsaki dan. Velikanske množine žita in drugih živil se zgrabijo, ljudstvo pa strada.

Na kraški fronti je sedaj skoro mesec dni mirno. 17 t[ega] m[eseca] je bil novi cesar Karol na Opčinah in v Trstu. Danilo je na dopustu na Dunaju.

13.12. Odgovor Entante na ponudbo osrednjih vlasti glede pogajanj za mir je kakor je bilo pričakovati popolnoma negativen. Dokler ne porazijo Nemčije nočejo mirovati.

Božič in novo leto sem preživel na Dunaju pri mojih. Brez Ivana, ki je ostal na Opčinah smo bili zbrani vsi.

[1917]

13.2. Dolgo sim se obotavljal nadaljevati žalostno kroniko. Nada nekaterih, da bo vojna kmalu nehalo je šla po vodi, in to kar pride bo gotovo še slabši od tega kar je minulo. Zima je leto huda in je zadržala vojevanje skoraj povsod. Govori se, da splošna ofenziva Entante prične precej, ko vreme dovoli.

Najvažnejši dogodek je že dolgo pričakovani prelom zveze med Severno Ameriko in Nemčijo, kot posledica pojavnega podvodniškega vojevanja. Nemci so dosegli z brezobzirnim uničevanjem blaga in življenja sovražstvo celega sveta. Cesar Karol je odslovil vse stare gospode, ki so bili staremu cesarju najbližji, Beck, Schiesal, Montenuovo, Paar, Bulfras etc. so šli v penzijo, govori se da so odpravljeni tudi nadvojv[oda] Friedrich in general Conrad.

Bil sim na Dunaju in se udeležil kot predsednik tržaške kmetijske družbe audijence pri cesarju, ko so se mu poklonili zastopniki kmetijskih organizacij. Na vprašanje cesarjevo o tukajšnjih razmerah sim mu te na kratko pojasnil.

Danilo je sedaj v Sopronu pri Kadru. Ivan je bil 10.2. pred naborno komisijo in je začasno oprostjen radi srčne hibe. Uči se dobro. Zdenko dobro napreduje. Florio dela mnogo kakor vedno, Emmy toži čez miserijo in draginjo.

V noči od 10 tm. je bil zopet napad z bombami na Opčino. 4 bombe so padle blizu moje hiše ubile eno osebo in napravile precejšnjo škodo. Slučajno sim spal doma in se zopet prestrašil do mozga, sklenil sim spat za naprej v Trstu dokler se ne premenijo razmere.

27.2. V noči 24.2. je zopet laški zrakoplov metal bombe in sicer tokrat blizu postaje južne železnice. Ranjenih je bilo več ruskih ujetnikov v eni baraki, druge posebne škode menda ni bilo. Pričakuje se v kratkem napoved vojne s strani Severne Amerike Nemčiji in Avstroogerski, to bo začetek konca.

20.3. Najvažnejši dogodek je revolucija na Ruskem.⁸⁹ Car Nikolaus je bil prisiljen odstopiti. Brat njegov Mihail se je nasledstvu odpovedal. Ne ve se še kdo bo car, in če bo sploh še kdo. Duma se je pokazala nepričakovano energično. Dosedaj prihajajo samo pomanjkljive vesti in se ne zve nič

natančnega. V Rusiji bo po moji misli mnogo krvi preteklo preden se bodo razmere utrdile na novo. Govori se, da so Angleži pomagali napraviti prevrat, za to da bi ne car sklenil miru z Nemčijo. Carica je Nemka in nje vpliv, da je bil mogočen. Gibanje se bo gotovo širilo in masa ljudstva bo silila na to, da se vojna konča. Danilo piše, da je prestavljen v drugi Regiment in da gre v Linz.

29.4. Amerika je Nemčiji napovedala vojno.⁹⁰ Avstrija je vsled tega pretrgala diplomatsko zvezo z njo. Severna Amerika se pripravlja za vstop v boj, sredstva čez katere razpolaga so ogromna. Nemci vendar upajo, da ne bo mogla mnogo vojaštva prevoziti čez ocean in ga tukaj vzdržati. V Rusiji se vedno meša, vidi se da je več strank, ena boče z Entanto vojno nadaljevati do zmage, druga je za pogajanja z Nemčijo, tretja boče precej mir za vsako ceno. V vojski da ni več nobene discipline, ljudje da zapuščajo jarke in se vračajo domov. Pri nas je pomanjkanje, posebno v mestih ljudje stradajo. V Istri in Dalmaciji, da umirajo ljudje tu pa tam praktično od glada. Zdenko je bil velikonočne praznike na dopustu na Opčinah odpotovati je moral bolan, piše, da je sedaj zopet dober. Danilo, ki je hotel z Linza domov je bil ustavljen v Ljubljani in je tam čakal 10 dni na dovoljenje se peljati....⁹¹

[enkrat v drugi polovici junija 1917] ...[pomanjka]nje živil in drugih potrebščin postaja vedno bolj občutno. Zraven tega je še to, da vlada po vsej monarhiji neobičajna suša, in se je bati slabe letine. Bil sim na Dunaju od 19. maja do 15. junija, videl sem tam tudi Danila, ki je prišel z Linca in Zdenkota. Godi se jima dobro. Emmy je brez dekle, Florio kašlja in je nervozen, treba mu počitka in boljše hrane. Na Dunaju je še več miserije glede živil kakor pri nas. Konstatiral sim, da sem od začetka vojne zgubil na teži 20 kg, to je menda splošno. Naša valuta gre vedno navzdol. V Švici velja 100 kron le 43 frankov.⁹² Na Dunaju je sklican po 3 letih državni zbor. Novi duh vlada. Čehi stavijo zahteve, ki bi pomenjale konec Avstrije, ravno tako Jugoslovani. Poljaki stremijo po lastni samostojni državi, ki naj bi obstajala iz vseh delov stare Poljske, ki so sedaj razdeljeni na tri dele.

Pri glasovanju o novem zborničnem poslovnem redu so vse ne nemške stranke nastopile proti Nemcem in dosegle večino za predlog češkega posl[anca] Franta. Vprašanje je, če bo mogel državni zbor pri takih razmerah delovati. Nemci bi hoteli nadvlado, kakor do sedaj ali razne narodnosti so se probudile, zahtevajo svojo pravico in se ne bodo uklonile manjšini. In lakota žuga!

Juli 5. Rusi o katerih se je mislilo, da sploh ne bodo več posegli v boj so napadli Galicijo in začeli novo ofenzivo. Dosegli pa niso mnogo... Podvodniki potapljujejo zaporedoma trgovske ladje, Nemci publicirajo mesečno približno tonažo, ki gre pod vodo, in so res gorostasne številke. Se ve da An-

⁸⁹ Februarska revolucija 8. 3. 1917.

⁹⁰ Združene države so napovedale vojno Nemčiji 6. 4. 1917, Avstro-ogrski pa 7. 12. 1917.

⁹¹ En list je bil iztrgan, zato besedilo manjka.

⁹² Lcta 1909 se je za 100 kron dobilo 105 švicarskih frankov.

gležj pridno židajo nove ladje ravno tako Američani, tako da se brodovje vedno zopet dopolni, dolgo pa to ne more trajati.

Avstrijski parlament je kot prvo delo zvišal plačo poslancem na 1000 kron mesečno za celo dobo funkcije, če je parlament sklican ali ne. Cesar Karol je pomilostil vse radi političnih zločinov in prestopkov zaprte in obtožene. To je v prvi vrsti v korist Čehov, in se zato Nemci jezijo. Poslanci Kramar, Klofač in drugi zadobijo prostost.⁹³ Nemci bi radi videli viseti vse one, ki se ne klanjajo germanski oholosti.

Bil sem zopet na Dunaju od 19. do 29.6. Obiskal sem Danila v Linzu (vožnja po Donavi) in bil tam par dni. Dosegel sem pri ministerstvu za kmetijstvo podporo v znesku kron 9000- za našo kmetijsko družbo, kar me prav veseli.

Na Opčinah je vse polno vojaštva, hiša vsa zasedena postaja počasi podobna razvalini, travniki so vsi poteptani in popašeni. Sena letos ne spravim prav nič. Sicer pa mine mesec za mesecem, vse gre kakor, da bi moralo tako biti. In do miru je še daleč.

17.7. Na Nemškem je odstranjen kancelar Betmann-Hallenweg, imenovan je na to mesto neki Dr. Michaelis.⁹⁴ Govori se, da je močna stranka za mirovna pogajanja posebno socialisti in centrum.

Florio je z družino v Kostanjevici na Dolenjskem. Pričakujem, da pride Zdenko na dopust, Danilo je še v Linzu.

21.7. V zadnjem času se akcije pomorskih družb na Borzi na Dunaju in v Trstu neverjetne cene dosegle. Mojih 25 delnic Premuda sim vsled prigovarjanja uradnika Živnostenske⁹⁵ tukaj prodal po 320 kron in so danes po 1000 kron. Sploh imam v vsakej stvari smolo in me je stara sreča popolnoma zapustila.

26.7. Nemci z Avstriji so prešli v ofenzivo proti Rusom. Tarnopol, Stanislav, Nadvorna zasedene po Nemcih ozir[oma] Avstrijcih. V ruski vojski ni nobene discipline in se vsled tega razni oddelki umikajo med tem, ko se drugi obupno branijo. Danilo piše, da more zopet na fronto. Zdenko je že nekaj dni doma. Florio je dobil podaljšanje dopusta in je še v Kostanjevici.

22.8. Danes je ravno 26 let, kar sem se preselil z Proseka na Opčino in sim begunc: 18. t[ega] m[eseca] je priletela prva granata na vas in sicer na dolenjem koncu

blizu ceste na Prosek kjer se deli cesta na državni kolodvor. Skočil sem k Danilu, ki je bil doma na dopustu pred odhodom na fronto in čudila sva se, da italijanska artilerija na tako daljavo (ca 22 km) obstreljuje našo vas. Čez nekaj minut prileti druga granata in zapustili smo hišo, in odšli v hrib proti Banam. Strelji so redno padali vsakih 7 minut in smo do večera opazovali učinek granat, ki so največ priletele blizu obeh železniških postaj, pa tudi tu pa tam v vas. Tako je padla ena blizu cerkve druga blizu hiše Hribar, tretja za Kovačevo hišo itd. Pokanje je bilo grozno in pri vsaki eksploziji se je dvigal gost siv dim visoko proti oblakom. Granate so bile, kakor se je pozneje konstatiralo v premeru 35 cm. Odločil sem se z Ivanom in Zdenkotom v Trst, Danilo pa je, ko je nehalo streljanje šel še v hišo po kovčeg z obleko in se odpeljal z nekim vojaškim avtomobilom. Bog ve kedaj ga bodem zopet videl.

Streljanje na Opčino se je nadaljevalo po noči 19. in 20. t[ega] m[eseca]. 19. zvečer sim opremil Zdenkota na kolodvor državne železnice v Trstu, da odpotuje v Traiskirchen. Komaj je imel vožni list, je priletela granata par 100 korakov od postaje in se razletela z močnim pokom. Zdenko, ki je bil radi dogodkov na Opčinah močno razburjen se je prestrašil in tudi mene je pretreslo. Ločila sva se pred odhodom vlaka (med tem je padlo še 6 strelav) in Zdenko je vendar srečno došel v kadetnico in danes imam že njegovo dopisnico.

Opčina se je izpraznila ljudje so zbežali in vzeli nekaj živine in kar so mogli. Skozj več noči je ljudstvo spalo v hribu na prostem, slišati je bilo jok otrok in stokanje bolnih, pa tudi smeh brezmislenih mladih ljudi. Ivan in služkinja Tončka sta se večkrat povrnila v hišo in pobrala nekaj obleke perila in drugih malenkosti.

4.9.1917 Ofenziva Italijanov (ednajsta) jim je prinesla nekaj uspeha. Vzeli so Sveto Goro in vdrli čez Vrh pri Kanalu (rojstna vas mojega očeta) na planjavo Banjščico, sv. Duba (strategično važno). Trdijo, da so ujeli 27000 Avstrijcev. Trst je bil večkrat obmetavan z bombami in je več ljudi mrtvih in ranjenih. Najel sem stanovanje v hiši Karla Malalana in spravil nekaj pohištva z Opčin. Včeraj je bil Ivan potrjen v vojake, tako da so sedaj vsi trije sinovi vojak. Nemci so vzeli Rusom mesto Riga (350000 prebivalcev) in še napredujejo proti severu. Valuta še vedno pada avstrijska krona velja v Švici 39 cent[on].

Sept[ember] 22. Italijanska ofenziva potihnila. Govori se, da bo pričela avstrijska protiofenziva. Vojaštva gre mnogo na fronto. Na Ruskem je sedaj Kerenski⁹⁶ nekak diktator in obenem generalissimus. Sedaj se sliši, da je general Kornilov⁹⁷ poskušal proti njemu nastopiti, pa da se mu ni posrečilo, to kaže da so razmere tam še neurejene, in najberž še dolgo ne bo vlade, ki bi imela res moč v rokah.

Amerika je začela pošiljati vojaštvo na Francosko in pravijo, da dnevno izkrcajo vojake in vojni material.

⁹³ Poslanca, Čeha Karel Kramar (1868–1942) in Václav Jaroslav Klofač (1868–1942), sta se zavzemala za neodvisno Češko in vodila protihabsburško politiko; aretirana in obsojena sta bila leta 1915, pomiloščena pa julija 1917; nadaljevala sta prizadevanja za neodvisno Češko.

⁹⁴ Theobald von Bethmann-Hollweg (1856–1921), nemški kancler od leta 1909. Odstopil je 14. julija 1917, zamenjal pa ga je Georg Michaelis (1857–1936), ki je ostal kancler do konca oktobra 1917.

⁹⁵ Uradnik Živnostenske banke. Živnostenská banka je ustanovil češki kapital leta 1868. Imela je svoje izpostave tudi v Trstu. Po letu 1918 je postala osrednja češkoslovaška banka.

⁹⁶ Aleksander Iľjodorovič Kerenski, predsednik ruske vlade od 3. avgusta 1917.

⁹⁷ Ruski general Lavr Georgievič Kornilov (1870–1918).

Papež je poslal noto glede miru, Nemčija in Avstro-ogrska sta odgovorili od Entente se ne sliši nič.

Danilo je na dopustu na Dunaju, Ivan je nastopil v 8. razred, Emmy piše malo. Življenje, ki ga imam sedaj – res ni vredno tega imena.

19.10. Zopet so izjavili francoski in angleški državniki, da ne odnehajo do poraza Nemčije. Kaže se pa na dosedaj, da bi bil ta cilj dosegljiv. Nemci napredujejo na ruski fronti. Zavzeli so otok Osel pri Rigi, ki da je močna postojanka proti Petrogradu. Novo je, da imamo sedaj Nemce tudi tukaj v Trstu. Na Kranjskem, da jih je več divizij pripravljenih na fronto ob Soči. Francozi in Angleži, da tudi pošiljajo pomoč na italijansko fronto in da se pripravljajo 12. ofenziva, ki ima biti odločilna. Danilo piše, da gre zopet na fronto, Ivan je odšel kot vojak v Radkersburg in upa da pride v Zagreb k topničarjem. Ostal sem zopet enkrat sam. Sedaj je podražilo posebno vino, ki stane v gostilnah 6 do 8 kron liter. Klopec niti za šivanje stane 10 kron.

10.11. 24. oktobra je pričela avstro-nemška ofenziva proti Italiji in je uspela čez vsako pričakovanje. Prvi dan so združeni Nemci in Avstrijci pri Kobaridu vrgli Lahe čez staro mejo. V enem tednu so bili že pri reki Tagliamento, potem ko so vzeli Udine Palmanovo itd. Do danes da je 250000 ujetih in 2300 kanonov v rokah zmagovalcev, ki so že čez Tagliamento in proti reki Piave. V nevarnosti je cela beneška ravan.

Na Ruskem je stranka boljševikov vrgla provizorično vlado, odstavila in zaprla ministre in Kerenskega in hoče skleniti mir.⁹⁸ Ponavlja se, da pridejo pri revoluciji na površje najradikalnejše stranke. Za Nemčijo in njene zaveznike je to sreča, da so Rusi obnemogli in da se bliža ruska država razpadu. Anglija in Francija, da pošiljajo Italiji na pomoč vojake in municijo.

Napad Nemcev in Avstrijcev natanko preračunjen kaže z uspehom, da so Nemci v vojaškem obziru nedosegljivi. Danilo je na fronti, kje ne vem, zadnja dopisnica je od 22.10. in kaže, da je pri Nemcih, ker nosi pečat kais[erliche] Deut[sche] Feldpost.⁹⁹ Ivan je v Varaždinu v oficirski šoli, dodeljen 14. reg[iment] haubic. Moja prošnja za potovanje na Dunaj je odbita. V Trstu je veliko pomanjkanje živil in mnogo ljudi umrje vsled obnemoglosti, posebno starejši težko prestajajo lakoto. Emmy piše tudi o mizeriji na Dunaju.

Dec[ember] 14. Ofenziva proti Italiji [se] nadaljuje, vendar gre sedaj bolj počasi. Italijani so se uprli ob reki Piave. Armada Konrad, ki je imela prodirati v Tirolu ne more naprej, četudi ima delne uspehe v hribovju. Na ruski fronti je odmor in se vršijo pogajanja za premirje. Na čelo ruske vlade sta stopila Lenin in Trotski, ki hočeta, da se vojna za vsako ceno konča. Na Portugalskem zopet enkrat revolucija z obstreljevanjem glavnega mesta z morja. Ameri-

ka je napovedala vojno tudi Avstrijci in pošilja naprej čez morje svoje vojake in vojni material. Do sedaj še niso posegli v boj ameriški vojaki. Angleži vzeli Jeruzalem.¹⁰⁰ Tukaj v Trstu je italijanski podvodnik torpediral in potopil vojno ladjo »Wien«.¹⁰¹ Sedaj je podražila neverjetno obleka, perilo, čevlji in druga oprava, plačuje se vse to 5 krat do 20 krat čez normalne cene pred vojsko. Bil sem od 23.11. do 12.12. na Dunaju. Danilo je na dopustu. Bil je z Nemci pri Kobaridu do Piave in neki čas comandant von Corridiecco. Nemci da ropajo in pošiljajo na nemško vse, kar se jim zdi vredno, sploh postopajo vojaki tako kakor se čita, da so postopali v 30 letni vojski.

Ivan je v Varaždinu in se mu godi dobro. Zdenko zdrav in napreduje kakor ponavadi dobro.

15. decembra 1917. Danes sim prodal hišo na Opčinah. Leta vojne, ki sem jih preživel so me utrudila in nasilstva od strani vojakov in vojaške oblasti so mi tako zoprne, da se umaknem od tod kjer sim preživel polovico življenja. Težko sim se odločil in sem gotov, da mi bode vedno žal.

31.12. Končalo je četrto leto svetovne vojne. Ko sem začel pisati te opomine bi si ne mogel misliti, da zmora ta grozota tako dolgo trajati. Hvaležen sem Bogu, da je do sedaj obranil zdrave moje drage in mene, in upam da bo leto 1918 vendar prineslo toliko zaželeni mir.

V Italiji nič novega. Italijani se branijo ob reki Piave in v hribih med Piavo in Brento. Le z velikimi žrtvami dosežejo Nemci z Avstrijci tu pa tam male uspehe.

Z Rusijo se še pogajajo za mir, upanje je da se doseže sporazum. Sedaj je premirje. Na Francoskem se Nemci držijo v starih pozicijah proti vsem napadom Francozov in Angležev. Amerika pa vedno pošilja nove vojake, ki se še v Franciji vežbajo. Danilo je na Dunaju obolel in je v vojaški bolnišnici. Ivan je bil tukaj na dopustu 4 dni, je zdrav in vesel in se mu tudi v oficirski šoli godi dobro. Zdenko je bil za Božič s tovariši v hribovju se učiti tekat z sky.¹⁰² Jaz sem se v tem letu postaral čez potrebo, skerbi me mučijo, drugače sem razmeroma zdrav.

1918

15.1. V mirovnih pogajanjih v Brest-Litovskem je nastopila kriza. Očividno je, da Nemci stavijo trde pogoje in se čutijo zmagovalce ter hočejo izkoristiti žalosten položaj Rusije.

V Rusiji pa vse razpada in grozi kaos. Vidi se, da bo ogromna država razpadla na mnogo republik. Poljaki, Ukrajina, Kozaki, Sibirici itd. imajo svoje ideale, ki se menda ne strinjajo z onimi, ki jih reprezentirajo danes v Petrogradu vladajoče osebe. Zima in slabo vreme zadržujejo

¹⁰⁰ Jeruzalem je 11. decembra 1917 s svojimi cnotami zasedel general Allenby.

¹⁰¹ Križarka »Wien« je bila torpedirana v noči z 9. na 10. december 1917 na sidrišču pred Miljami. Umrlo je 33 mornarjev.

¹⁰² Se uči smučati.

⁹⁸ Oktobrska revolucija 6–7. november 1917.

⁹⁹ Nemška cesarska vojaška pošta.

na vseh frontah večje akcije. Tukaj v Trstu je pomanjkanje jestvin, obleke, obuče, perila, žajfe in sploh vseh potrebščin. Odmerek kruha so zmanjšali za polovico in je tak, da Bog pomagaj. Danilo je še v bolnici. Ivan v Varaždinu, Emmy se briga za nakup hiše na Dunaju.

Imenovan sem od trgovskega ministerstva upraviteljem dveh italijanskih trdk v Trstu in imam vendar enkrat nekaj opravila. Nastopil sem šestdeseto leto in ne vem, če mi bo dano doživeti boljše dni, in videti konec vojne. Sicer sem pa gotov, da tudi po končani vojni bodo še leta in leta pretekla preden se bodo razmere utrdile, da bo mogoče prosto dihati in se bo povrnilo svobodno življenje.

27.1. Pogajanja za mir so pretrgana. Nemci stavijo pretrde pogoje. Grof Czernin je v avstrijski delegaciji izjavil, da boče in upa doseči mir z raznimi ruskimi skupinami. Pričakuje se da Lenin in Trotski padeta. Ukrajina je sedaj tudi razcepljena v več strank. Entanta noče priznati Finsko kot samostalno republiko, ker je preveč pod nemškimi vplivom. Delavske gibanje v Avstriji je ustrašilo vlado, kaže se jasno, da masa ljudstva ima zadržani vojne in boče mir, toliko več ker manjka vsega, in se ne ve kako se bo živelo do pribodnje žetve. Madžari ne pustijo v Avstrijo ničesar, čeprav imajo razmeroma še mnogo žitnih pridelkov in zabele. Cene pa že presejajo vsako domišljijo. Seno se plačuje do 100 kron q. fižol 10 kron kg, sladkor po 14 kron, eno jajce 2 kroni. Danilo je ozdravel in odšel v Linz, Emmy še išče hišo na Dunaju.

21.2. Sklenjen je mir z Ukrajino, ki se je izrekla samostalna, Trotski je odšel z Brest-Litovskega, brez da bi hotel in mogel sprejeti neusmiljene zahteve Nemcev. Izjavil pa je, da se Rusija ne vojskuje več. V sled tega je po preteku premirja Nemčija nadaljevala udiranje in zasedla koliko je mogla ruskega ozemlja. Danes se zve, da je Trotski sprejel vse pogoje zahtevane od Nemcev, ki so skazali neznanstvo trdi in oboli. V kratkem se bo pokazalo, če je s tem res sklenjen mir na vzhodni fronti. Upa se, da bo mogoče z Ukrajine uvoziti žito in drugih živil. (Gotovo bodo pobrali v prvi vrsti Nemci, kar se bo dalo). Bil sem 14 dni na Dunaju od 6. do 22.2. in sedaj ko se vrnem najdem tukaj že vse veliko slabše. Goveje meso 20 do 24 kron kg, mast 50 kron in drugo v tem razmerju. Aprovizacijska komisija nima več kaj deliti. Čudež je, da ljudje ta položaj prenašajo. Na italijanski fronti boji brez premembe, ravno tako na francoski belgijski kjer se Nemci pripravljajo na napad. Prodal sem tudi vrt pri hiši na Opčinah, in kupil na Dunaju hišo Pallergasse 25 za 305 t. Hiša je vknjižena kot lastnina Danila in Emmye.

7.3. Sklenil se je mir z Rusijo in sicer tak kakor ga je hotela neizprosna Nemčija.¹⁰³ Rusi so se udali, ker nimajo več armade, ki se je razšla. Nemci obdržijo vse do sedaj zasedeno ozemlje (začasno) in so zasedli še baltičske dežele Kurland, Estland, Livland. Vdati se bo morala sedaj tudi Rumunija in sprejeti mir kakor ga boče Bolgarija in nje

zavezniki. Pričakuje se, da se izkervajo Japonci v Siberiji. V Vladivostok je prispela ameriška flota. Avstrija je okupirala del Ukrajine, da pomaga urediti tamošnje razmere, najberž tudi za to, da ne pride vse žito itd. v Nemčijo, skrajni čas bi bil, da se kaj uvozi.

20.4. Nemci, ki so potegnili veliko vojaštva iz ruske fronte so napadli v Flandriji in na Francoskem. Vrgli so Angleže, ujeli nad 100.000 mož, zasedli mnogo mest in vasi in pridobili veliko množino topov in vojnega materiala. Obstreljujejo mesto Pariz z na novo iznajdenim topom iz daljine 120 km. Francoska trpi grozna opustošenja, vsa zasedena dežela je razdejana.

Sklenjen je mir z Romunjo, Avstrija in Ogerska zboljšajo mejo, Bolgarija udobi celo Dobružo, dežela ostane zasedena še naprej. Govori se, da boče Avstrija sedaj, ko ima vojaštva z vzhodnih front na razpolago zopet pričela z ofenzivo proti Italiji. (V Dalmaciji in nekaterih krajih Istre umirajo ljudje od lakote).¹⁰⁴

Minuli teden sem bil zopet na Dunaju po nalogu kmetijske družbe in se udeležil konferenca v kmetijskem ministrstvu.

Danilo je na fronti v Tirolu, Ivan ima dopust za maturo. Čez velikonočne praznike sem imel celo družino tukaj v Trstu samo Danilo je manjkal.

29.5. Nemci in Avstrijci gospodarijo po Ukrajini. Zasedli so tudi Odeso. Tudi tam, da je velika draginja. Nova ofenziva proti Italiji se pričakuje. Ivan je p[ri] Spilimbergo na Tagliamentu.

Italijanski čoln je potopil največjo avstrijsko vojno ladjo »St. Ištvan« z dvema torpednima streloma na odprtem morju v sredi drugih ladij.¹⁰⁵

23.6. In ni konca in vedno nove grozote. Že 4 leta pišem te zapiske in postal sem truden in apatičen, ker se vedno eno in isto ponavlja. Preliha se kri, ruši se domovje, cvetoča mesta postajajo razvaline, ljudstvo strada in nikjer znamenja, da se bliža mir. Sedaj se vrši ofenziva na reki Piave. Avstrijci so šli čez reko ali kemalu so bili ustavljeni od italijanske protiofenzive. V gorovju sploh se ni dosegljo nič. Streljanje pa je slišati do sem (razdalja ca 200 km). Nemci so tudi ustavljeni na Francoskem. Austroogerska jim je poslala nekaj divizij v pomoč. Do Pariza imajo Nemci še ca 50 km. Danilo je pri napadni bateriji v tirolskih hribih, zadnje pismo 14 t[ega] m[eseca]. Ivan je na Dunaju na dopustu in pride v Trst. Zdenko, da ne pride v vojaško akademijo. Florio namerava z družino v Kostanjevico čez počitnice (dopust). Jaz sim bil zopet 14 dni na Dunaju kjer manjka vsega kakor pri nas.

¹⁰⁴ Kasneje prečrtano s pripisom: »Ni bilo res.«

¹⁰⁵ Bojna ladja »St. Ištvan« (20.000 t, 150 m) je bila torpedirana na poti iz Pulja v pristanišče Slano pri Dubrovniku, kjer se je avstrijska flota pripravljala za napad na zaporo Otrantske ožine. Iz Pulja je odplula v spremstvu bojne ledje Tegetthoff, rušilca in šestih torpednih čolnov. Ker je bila potopljena 10. junija 1918, pomeni, da avtor ni vedno zapisal datuma, ko je v zapiske dopisal stavek ali dva.

¹⁰³ 3. marce 1918, mir v Brest-Litovsku.

10.7. Italijani so pognali Avstrijce zopet čez Piavo in skušajo preiti za njimi na levi breg. Avstrijske zgube se cenijo na 150.000 moških. V hrbovju so zdaj z Italijani tudi Angleži in Francozi, Avstrijci da...¹⁰⁶ Ivan je odšel zopet v Zagreb.

15.7. Umril je turški sultan Mohamed V.¹⁰⁷

Ruskega carja Nikolaja so vojaki ubili, pravijo, da tudi ženo in vse otroke.¹⁰⁸ Oficijelno ne poročajo ničesar. Lenin in Trotski molčita o tem, najberž ne iz sramu.

26.7. Ofenziva Nemcev ob Marni. Skrajja so Nemci vrgli Francoze in šli čez reko, zadeli so ob protiofenzivo in boji trajajo že 14 dni. Francozi in Amerikanci so vrgli Nemce zopet čez Marno zavzeli Chateau Thierry in mnoge vasi. Na obeh straneh velike zgube. Začetek konca!

12.8. Francozi še vedno v ofenzivi, Nemci se počasi umikajo. Amerika, Anglija, Francija in Italija se hrabro bijejo in so priborili lep kos opustošenega francoskega ozemlja, odvzeli so Nemcem 300 topov, 35000 ujetnikov in mnogo materijala.

Imam tukaj na dopustu Danila in Ivana in čez toliko časa nekaj prijetnih dni.

Na Ruskem je vse navzkriž, car je umorjen in Avstrija se širi. Čehoslovaki, ki so sestavili lastno armado iz ujetnikov v Rusiji se s pomočjo kozakov in tudi Entante nastopajo proti boljševikom. Zavzeli so več mest in napredujejo proti Moskvi. Angleži so zavzeli murmansko obrežje, vzeli Arhalgenske, nemški poslanik v Petrogradu in nemški maršal Eichhorn¹⁰⁹ sta bila umorjena, kar kaže kakšno sodelovanje vlada proti Nemcem.

26.8. Boji na Francoskem se nadaljujejo, Nemci se še počasi umikajo, Francozi in Angleži napadajo. Ves svet gleda na to velikansko borbo, ki morda odloči prihodnjo sestavo Evrope.

Danilo je odpotoval na svoj rojstni dan 22.8. na Dunaj čez Linz in potem na tirolsko fronto. Ivan je v Zagrebu, Zdenko na dopustu pri meni. Florio z družino v Kostanjevici na Dolenjskem.

4.10. Združene armade Entante še vedno napadajo Nemce z uspehom. Osvobodili so že velik del zasedenega ozemlja, Nemci preden se umaknejo vse požgejo in razstrelijo, tako da pustijo za seboj puščavo tam kjer je bila najlepša in bogata pokrajina. To se bo še bradko maščevalo. Bulgari poraženi; so bili prisiljeni prositi za premirje. Niso imeli več živeža ne obleke in so bili utrujeni do kraja od 7

letnega vojevanja. Premirje je sklenjeno in s tem je pozicija avstroogerskih čet v Srbiji in Albaniji močno pretresena. Tudi o Turčiji se govori, da poskuša skleniti premirje. Sedaj ni več upanja, da bi Nemčija in nje zavezniki premagali in bližja se konec. Na Nemškem pride vlada v bolj demokratske roke. V novo ministrstvo, da vstopijo tudi socialisti. Hertling¹¹⁰ je opuščen, kancelar je postal princ Max Badenski.¹¹¹ Prekasno. Cene v Trstu: sladkor 28 kron, mast 90 kron, fižol 16 kron, polenta 16 kron, krompir 5 kron kg.

15.10. Bližja se konec vojne. Vsled tega, da se je Bolgarija vdala in da je nemška vojska na Francoskem tepena, prosijo osrednje vlasti Wilsona, da posreduje za premirje in mir. Wilson je zahteval od Nemčije odgovor na tri prašanja, in sicer: I. če so Nemci pripravljene sprejeti njegove zahteve brezpogojno, II. če so pripravljene zapustiti takoj zasedene pokrajine in umakniti svojo vojno moč v lastne meje, III. če je ponudba stavljena ne samo od vlade temveč tudi od naroda. Nemci so odgovorili v smislu stavljenih vprašanj in sedaj se pričakuje, da bo Entanta stavila pogoje za premirje. Zahteve bodo gotovo trde, mogoče take, da jih Nemci sploh ne bodo hoteli sprejeti.

20.10. V Avstroogerski je sedaj vse narobe. Čehi se čutijo svobodne in komaj čakajo si ustvariti lastno neodvisno državo. Enako Poljaki. Tudi ideja Jugoslavije napreduje. Veliko vprašanje je kaj bo s Trstom. Tudi na Ogerskem se meša. Madjari ne bodo ostali gospodarji čez Slovake, Hrvate in Romune. Razmerje z Avstrijo se tudi gotovo predrugači. Vsaki dan je kaj novega. Bulgarski kralj Ferdinand je bil prisiljen zapustiti svoje kraljestvo, odpovedal se je v korist sina, ki je nastopil kot car Boris III. Avstrijska vojska se umika iz Srbije in Albanije pod pritiskom armad Entante. Na Dunaju se vršijo vsaki dan conference in se išče nove može, ki bi prevzeli v tem težkem položaju krmilo in odgovornosti (# prof. Lamasch).¹¹² Epidemija (španska influenza)¹¹³ se je razširila povsod. Tukaj v Trstu umre dnevno 60 do 170 oseb, največ mladi ljudje v polni moči. Tudi na Dunaju je enako. Emmy piše, da je obolev Florio.

29.10. Wilson odgovoril Avstro Ogerski,¹¹⁴ da ne odgovori, naj se poravna z lastnimi narodi. Wilson priznava

¹⁰⁶ Stavek kasneje izbrisan in je nečitljiv.

¹⁰⁷ Umril 3. julija 1918.

¹⁰⁸ Car Nikolaj in člani njegove družine so bili ustreljeni 16. ali 17. julija 1918 v Ekatarinburgu, kjer so bili v hišnem priporu.

¹⁰⁹ Hermann von Eichhorn (1848–1918) vojaški poveljnik in upravitelj Ukrajine. Ubili so ga ukrajinski socialisti (30. julija 1918).

¹¹⁰ Grof Georg von Hertling (1843–1919), marionetni predsednik nemške vlade od novembra 1917. Odstopil je v začetku oktobra 1918.

¹¹¹ Princ Max von Baden (1867–1929), od oktobra 1918 zadnji predsednik vlade cesarske Nemčije pred ustanovitvijo nemške republike. Odstopil je 9. novembra 1918.

¹¹² Profesor Heinrich Lamasch (1853–1920), zaradi pacifističnih idej zaprt leta 1914, kandidat za avstro-ogrskega predsednika vlade; to je postal kot zadnji konec oktobra 1918, odstopil je 11. novembra 1918.

¹¹³ Španska gripa je bila huda in tudi smrtonosna oblika virusne bolezni, ki je v približno letu dni (od 1918 do 1919) zahtevala življenja okrog 50 do 100 milijonov ljudi po vsem svetu.

¹¹⁴ 4. 10. 1918 je ponudila Nemčija Wilsonu premirje, ki se mu je priključila tudi Avstro-ogrska.

Čehoslovake kot samostojen narod. Avstrija je odgovorila, da se popolnoma podvrže nazorom Wilsona in da prosi naj se tukaj začne pogajanja tudi brez ozira na Nemčijo (Nibelungentreue).¹¹⁵

Sploh je v Avstriji vse narobe. Husarek je odstopil, Wekerle tudi, Burian ditto.¹¹⁶ Novi minister zunanjih stvari grof. Andrássy¹¹⁷ si je vzel pomočnika kneza Windischgraetz.

5.11. 3.11. popoldne so zavzeli Italijani Trst. General Petiti di Roreto¹¹⁸ je guverner. Avstrijska armada se vrača iz Italije v razsulu. Vojaki ropajo. Premirje z Italijo sklenjeno 3.11. je stopilo v veljavo 24 ur pozneje. Tržaški Italijani so sprejeli italijanske vojake z velikim navdušenjem. Vse mesto je v italijanskih zastavah. Tukaj je sedaj precejšen mir in red. Streljanje po cestah je prenehalo. Zadnje dni pred okupacijo se je ropalo na postajah in so se posebno ponoči slišali strelji. Avstrija se je vdala in je sprejela vse pogoje za premirje, ki so jih stavili Italijani. Trst je za Jugoslavijo izgubljen.¹¹⁹

Na Opčinskih želez[nišk]ih postajah ropajo živež z vagonov v veliki množini, tako tudi v Nabrežini in Proseku. Openci so si spravili mnogo vsakovrstnega živeža in drugega blaga, tako da to zimo ne bo pomanjkanja. Na stotine prašičev so si razdelili, tudi krave, vole, konje so »našli« in spravili pod streho.

V Zagrebu se je ustanovila Jugoslovanska vlada, v Ljubljani tudi.¹²⁰ Razni odvetniki so si razdelili resorte, kar po domače. Trst ima krajni odsek pod predsedstvom dr. Rybara,¹²¹ ki je obenem član jugoslovanske vlade. Vojaki,

ki se vračajo z Italije nimajo seveda nikake discipline in vzamejo kar potrebujejo tam kjer kaj najdejo. Posebno se jih bojijo na Kranjskem. Italijani in njih zavezniki so v Gorici, po morju pa so prišli v razna dalmatinska mesta in otoke. Na Ogorskem skušajo rešiti, kar se da. Sedaj je načelu grof Karoly. Močna stranka hoče neodvisno republiko. Čehi jo že imajo, Poljaki hočejo ustanoviti veliko Poljsko.

Zapadna Galicija in pruske s Poljaki naseljene province, se bojo združile z Ruskopoljsko, seveda bo prepir z Ukrajinci in morebiti tudi s Čehi za meje (s Čehi zaradi Šlezije). Nemčija se še brani. Armade v Belgiji in Franciji se še držijo ali vidi se že, da so pri koncu, sedaj ko so vsi zavezniki odpadli.

Avstrija je sedaj podobna Rusiji. Država ne obstoji več in razni narodi se bodo med seboj trgali za meje. Gnusi se mi, ker vidim, da se ljudje nič ne navadijo in so slabši kot živina. Radoveden sem na Jugoslavijo, ki ima obseči Srbijo, Črno goro, Bosno in Hercegovino, Hrvaško, Slavonijo, Dalmacijo (v kolikor ne bo Laška), Istro (ravno tako), Kranjsko, del Goriške, Koroške, Stajerske, Macedonije etc. Meni se zdi nemogoče, da bi se doseglo, da bo wa ta mešanica edina, ko vidim kako se križajo razne ambicije, in silijo na površje elementi od katerih ni pričakovati treznega dela.

Na opčinski postaji je eksplozivni bencin, plenili so in vsled neprevidnosti vžgali bencin. Več ljudi je zgorelo, od nekaterih so našli le kosti. Oropali da so na Opčinah do 400 vagonov raznega blaga, in sicer so pribajali iz bližnjih vasi s Krusa s Trsta itd. Branil ni nikdo vsaki je vzel kolikor je mogel. Nekateri so kar z vozmi odpeljali kar se je dalo. Sedaj so zasedli Italijani tudi Opčine in napravili konec ropanju. Florio je postal 24.10. finančni svetnik. Jaz sem bil odlikovan z viteškim redom Fr[anja] Josipa, menda - der letzte Ritter.¹²²

Danilo je na dopustu, da konča študije, seveda je zdaj prost vojaške službe. Ivan je tukaj in hodi že v civilu. Zdenko je menda še v kadetnici Traiskirchen, če ni že razpuščena. Zveza z Dunajem je pretrgana. Emmy piše, da bi rada prodala hišo na Dunaju, ker bo Florio izgubil službo in bo moral preč in se bodo vse razmere predrušile. Sploh se sedaj ne ve kaj da bo, ne koliko vrednosti ima danes naš papirni denar in kaj veljajo razni papirji. Tukaj so vsled okupacije cene živin padle in pričakuje se, da pride z Italije vsega dosti.

20.11. Florio je v Ljubljani pri poverjeniku za finance dr. Kukovcu,¹²³ seveda le provizorično. Zdenko je brez da bi me vprašal (ker je bilo nemogoče) ustopil v vojaško službo v Ljubljani.

1.12. Italijani v Trstu nastopajo proti Slovanom vedno bolj ojstro. Narodni svet v Trstu je razpuščen. Slovenske barve in kokarda so prepovedane pod ojstro kaznijo. Klici proti Italiji se kaznujejo z zaporom. Orožje se je moralo vse

¹¹⁵ Izraz »Nibelungentreue« se od leta 1909 uporablja v pomenu brezpogojne zvestobe med Nemčijo in Avstro-ogrsko.

¹¹⁶ Baron Max Hussarek von Heinlein (1865–1935), predsednik avstrijske vlade zadnjih petnajst mesecev prve svetovne vojne. Odstopil je 27. oktobra 1918. Alexander Wekerle (1848–1921), predsednik ogrske vlade od avgusta 1917 do 23. oktobra 1918. Istvan Burian von Rajecz (1851–1922), avstro-ogrski zunanji minister, odstopil je 24. oktobra 1918.

Na koncu oktobra in začetku novembra je monarhija razpadla, nastale pa so nacionalne države. 28. 10. je bila razglašena Češkoslovaška, 29. 10. Država SHS, 1. 11. pa samostojna madžarska vlada. Avstro-ogrska je podpisala premirje 3. 11. 1918.

¹¹⁷ Grof Julius Andrássy (1860–1929), zadnji avstro-ogrski zunanji minister (le devet dni) Odstopil je 1. novembra 1918.

¹¹⁸ General Carlo Petitti Di Roreto je vodil vojaško upravo v Trstu do njene ukinitve avgusta 1919.

¹¹⁹ kasneje prečrtano

¹²⁰ 29. oktobra 1918 je bila v Ljubljani in Zagrebu razglašena Država SHS s središčem v Zagrebu; obsegala je ozemlje južnoslovanskih narodov nekdanje Avstro-ogrske. Država je bila konfederalnega tipa. 31. oktobra 1918 je bila v Ljubljani ustanovljena narodna vlada SHS.

¹²¹ Otokar Rybář (12. september 1865, Postojna–12. januar 1927, Beograd), pravnik, 1907 državni poslanec, sodeloval pri pripravi Majniške deklaracije in leta 1918 pri tržaškem narodnem svetu. Decembra 1918 je bil poklican v Beograd.

¹²² »Poslednji vitez«.

¹²³ Vekoslav Kukovec je bil poverjenik za finance pri narodni vladi Države SHS v Ljubljani, ustanovljeni 31. oktobra 1918.

izročiti, tudi lovske puške. Slovenske sole so zaprte.¹²⁴ Italijani so zasedli vse do Logatca in Vrhnike, tudi Idrijo. Na Tirolskem skoro do Inomosta in del Koroške.

Jugoslavija se dela, a dela se počasi in neumno.¹²⁵ Mislim, da bo preteklo še mnogo časa in bojim se tudi mnogo krvi preden bo Jugoslavija urejena, tako da se bo dalo mirno in prosto živeti. Da bi Trst kedaj pripadal Jugoslaviji je po mojem mnenju izključeno.

Na Nemškem je veliki preobrat. Cesar Vilijem, ki nosi krivdo povzročitelja te vojne in prestolonaslednik sta morala bežati.¹²⁶ Republika je proglašena. Berlin je v rokah socialistov. Bavarska hoče menda biti neodvisna, kralja so tudi tam prisilili do odpovedi. Vsi kralji, knezi itd. na Nemškem so se odpovedali večjim in manjšim prestolom. Cesar Karl je tudi odstopil. Avstrijska Nemčija ni še formirana. Ne ve se, če se bo združila z Nemčijo ali z kakšnim delom iste. Sploh je velika zmešnjava in potrdi se, da je bolj lahko podirati kot zidati.

Slovenci skušajo svojo severno mejo kolikor možno razširiti. Maribor je okupiran, tudi Radgona in druge vasi in tri kjer je pretežno nemško prebivalstvo. Nemci protestirajo, prišlo pa bo gotovo tudi do spopadov. Madžarom se hudo godi. Čebi zasedajo slovaške komitate, Rumuni so v Sedmograški. Hrvati in Serbi so tudi čez mejo. Slovenci bi hoteli Medmurje, tako da bo malo ostalo Madžarom in se bo njih globus prekleto skrčil. Florio je še v Ljubljani, Zdenko je menda šel v Borovlje na Koroško. Ivan je pri meni. Emmy je na Dunaju in išče kupca za hišo. Danilo se ubija z učenjem in namerava napraviti skušnje 8. in 10.1.

25.12. Vse čaka na mirovno konferenco,¹²⁷ sestala da se bode konec januarja ali začetkom februarja. Italijani hočejo tudi Reko in Dalmacijo. Jugoslovani posebno Slovenci bi hoteli drugače. Imenovano je bilo skupno ministrstvo v Beogradu dva Slovenca štiri Hrvati ostalo Srbi. Na Hrvatskem je močna stranka proti združenju s Srbijo in proti dinastiji Karadjordević. Slovenci zasedajo nemške kraje na Koroškem, bati se je, da pride do preliivanja krvi, ker mi je znano kako koroški Nemci sovražno in zaničujejo Slovence.

Pogoji za mir, da bodo jako trdi za Nemce, sliši se da se bo zahtevalo stotine milijonov odškodnine. Na Nemškem še vedno nejasen položaj. Socialisti so razdeljeni v dve stranki od katerih ima ena boljševiške nazore. Govori se, da se Nemčija razdeli v štiri velike republike. Povsod se meša in vreje in poteklo bo še mnogo časa preden se nova Evropa sestavi in utrdi. Ivan je bil na Dunaju. Hiša ni prodana. Živnostenska banka me je oškodovala za 50.000

kron. Zdenko je praporščak ali poročnik, Danilo še studira. Florio je v Ljubljani in ne ve kam pride. Promet med Trstom in Ljubljano oziroma Dunajem je popolnoma ustavljen.

Moje premoženjske razmere so se poslabšale tako, da me skrbi več kot kdaj. Zdelo se je, da je bil nakup hiš na Dunaju dobra kupčija, pod sedanjimi razmerami je mogoče da pridem ob vse. Tako konča tudi to leto slabo.

1919

15.1.1919 V Berlinu se streljajo po cestah. Tako zvani Špartakovci (boljševiki) so zasedli neka javna poslopja, železniško postajo itd. in se tam branijo. V Rusiji še vedno zmešnjava. Sedaj se sliši, da je Trotzki dal zapreti Lenina in prevzel sam vodstvo. Med Ukrajinci in Poljaki vedni prepiri. Na Koroškem je prišlo do spopada. Nemci so vzeli Borovlje in zapodili slovensko posadko.¹²⁸ Težko mi je vedeti, da je bil tam Zdenko od katerega ne vem že dolgo ničesar. Florio je menda šel v Beograd. Gotovega ne vem. Wilson je obiskal Angleško in Italijo, povsod sprejet z navdušenjem. Tudi on ne bo mogel zadovoljiti vsih, ko se stavi zahteve, ki si nasprotujejo.

17.1. Z Opčin sem izvedel, da je Zdenko ranjen v glavo in da se znanje v bolnici v Ljubljani.

18.1. Piše Emmy, da je na poti v Ljubljano z Danilom in Bubotom.

20.1. Čitam v Edinosti da je Florio poklican v finančno ministrstvo v Beogradu.

1922

31.12.1922 Zopet minulo leto. Zopet korak proti večnosti.¹²⁹ Posebno rožnih sprememb to leto zame in moje ni prineslo. Florio je izstopil iz državne službe, kjer je bil že dosegel mesto načelnika I. razreda in sprejel zastop »Zveze slovenskih industrijalcev« v Beogradu. Plača mnogo boljša in pozicija prijetna. Bubo je dobro dovršil III. Zagrebško Gym[nazijo]¹³⁰ in bil čez poletje pri meni. Danilo je še pri zvezi slovenskih industrijalcev. Zdenko bil en čas v Albaniji, sedaj je v Nišu. Ivan je izstopil Živino¹³¹ in skuša končati trgovsko šolo Revoltella. Kupil sem od Malalana drugo polovico hiše Fizovec¹³² št. 9 in se brigam za poprave in za povisati centaliteto. Posebnih zgub v tem letu nisem imel. Prodal sem takozvano »tetnico« in zemljišče na Pugledu.

1923 Vse kakor [19]22

¹²⁴ Čeprav je general Roretto obljubil tudi Slovincem svobodo, kakršne pod Avstrijo niso poznali, so šli ukrepi novih oblasti že od leta 1918 v nasprotno smer. Italijanščina je pa dokončno postala edini učni jezik v šolah po reformi leta 1923.

¹²⁵ 1. decembra 1918 se je združila Država SIIS s Kraljevino Srbijo. Ustanovljena je bila Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev s sedežem v Beogradu.

¹²⁶ Nemčija je podpisala premirje 11. novembra 1918.

¹²⁷ Pariška mirovna konferenca se je začela 18. januarja 1919.

¹²⁸ Slovenski prostovoljci so zasedli Borovlje novembra 1918, Avstrijci pa so slovensko posadko pregnali v začetku januarja 1919.

¹²⁹ Stavck kasneje prečrtan s povsem drugačnim črnilom.

¹³⁰ III. muška realna gimnazija Zagreb.

¹³¹ Je prenehal delati v Živnostenski banki.

¹³² Nečitljivo.

1924 *idem*

1925 *Do začetka 1928 se moje razmere niso predrugačile. Emmy z družino. Dan[ilo] z Vero, Zdenko in Ivan razmeroma dobro. Nastopil 11.1. 1928 70to.*¹³³

1. *Samo dve nesreči sta v življenju človeka: slaba vest in bolano truplo. Kjer teb nesreč ni je sreča mogoča. Samemu sebi živeti in se teb nesreč varovati je sreča.*

2. *Človeku ni dano soditi kaj je pravica in kaj krivica. Človek se moti in se bo vedno motil in sicer ravno v tem, kar se mu zdi pravo ali krivo. Tolstoj*

3. *Težko je poznavati samega sebe, težko je poznavati druge, težko je najti pravo pot. Ko človek dospje do višine, ki mu dovoli pogled v življenje in njega bistvo že blizu konca in vidi solnčni zahod. I.G.*

4. *Kaj je vojna? Zbirati se v četah po več sto tisoč mož, marširati noč in dan, nič čitati nobenemu koristiti, biti umazani, spat v blatu in nesnaji, živeti kot živina, oropati mesta, zažigati vasi, razdejati cele dežele, srečati se drugimi takimi četami, boriti se z njimi, posejati polje z razkosanimi mrtveci, zgubiti roke in noge, razpršiti svoje možgane vse to brez najmanjše koristi za nikogar, medtem ko stariši, žena in otroki doma umirajo od lakote. To je vojna. Mau-pasant*

To je bilo napisano dolgo pred 1914 pa ni pomagalo, vse se je godilo kakor zgoraj tako ojstro slikano, samo v meri ki jo gotovo tudi Mau-pasant ni predvidel.

Viri in literatura

Lavagnino, Alessandra: *I Daneu: Una famiglia di antiquari*. Palermo: Sellerio, 2003.

Narodni dom v Trstu 1904–1920 (ur. Marco Pozzetto). Trst: Devin, 1995, str. 40–41.

Pahor, Milan : Delo Josipa Vilfana na področju narodnega gospodarstva in slovenskega družbenega življenja v letih 1901–1928 v Trstu. *Josip Vilfan* (ur. Gorazd Bajec). Koper : Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2005. – Knjižnica Annales 44, str. 27–40, 169–174.

Pahor, Milan: *Slavjanska sloga: Slovenci in Hrvati v Trstu: Od avstroogrške monarhije do italijanske republike*. Trst: ZTT = EST, 2004.

Primorski slovenski biografski leksikon 5. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1978.

Šušteršič, Mario: *Sledovi: po poteh slovenske prisotnosti v Trstu*. Trst: ZTT = EST, 2008.

Wohinz, Milica Kacin: Josip Vilfan – predsednik političnega društva Edinost v dvajsetih letih. *Josip Vilfan* (ur. Gorazd Bajec). Koper : Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2005. – Knjižnica Annales 44, str. 51–84, 176–178.

Zusammenfassung

DER MENSCHHEIT GRÖßTE SCHANDE IST DER KRIEG. AUFZEICHNUNGEN VON IVAN GORIUP IN VILLA OPICINA UND TRIEST AUS DEN JAHREN 1914–1919

Veröffentlicht werden die Aufzeichnungen von Ivan Goriup, einem Wirtschaftsführer, Politiker und Grundbesitzer in Villa Opicina bei Triest und prominenten Mitglied des slowenischen Vereins Edinost, die in den Jahren des Ersten Weltkriegs zwischen 1914 und 1919 entstanden sind.

Die Aufzeichnungen stellen eine Art Chronik des Ersten Weltkriegs dar. Der Autor fasst darin sowohl die weltweiten als auch lokalen Ereignisse zusammen, die er in Villa Opicina unmittelbar erlebt hat und mit dem »großen Krieg« im Zusammenhang standen. Die in den Aufzeichnungen erwähnten Kämpfe auf den weltweiten Kriegsschauplätzen verfolgte er mithilfe von Zeitungsberichten, Gesprächen und Ähnlichem bzw. in der Zeit der Schlachten an der Isonzofront auch als Kriegsteilnehmer sozusagen an seiner eigenen Schwelle. Zugleich schildert er auch das Schicksal seiner engsten Familienangehörigen. Die Aufzeichnungen sind eine Beschreibung der Kriegszeit, so wie sie der Autor erlebt hat, und stellen ein Zeitdokument dar mit folgeschweren Auswirkungen für die Zukunft. In den Jahren, in denen die Aufzeichnungen entstanden sind, befand sich Ivan Goriup im reiferen Alter, 1919 feierte er seinen 60. Geburtstag. Aus den Aufzeichnungen kommt, wie schon der Titel zeigt, eine kritische Haltung gegenüber dem Krieg zum Ausdruck. Der Krieg bedeutet dem Autor vor allem Sinnlosigkeit und Leid.

¹³³ 11. januarja 1928 je Ivan Goriup dopolnil sedemdeset let. Takrat se tudi prenehajo zapiski v zvezku, v katerem pa je že zmanjkalo prostora. I.e še na notranje platnice zvezka je prepisal štiri citate, ki zadevajo vojno.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 336.581.2(497.4)"1954/1956"

Prejeto: 22. 2. 2010

Pregled delovanja Komisije za registracijo dajatev za narodnoosvobodilno vojsko 1954–1956

JERNEJ KRIŽAJ

svetovalec III – arhivist

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

e-pošta: jernej.krizaj@gov.si

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja delovanje Komisije za registracijo dajatev za narodnoosvobodilno vojsko. Njena naloga je bila obdelava popisnega materiala, ki se je nanašal na posojila v gotovini, dana partizanski vojski. Popisni material je prejela od okrajnih in mestnih popisnih komisij. Na podlagi zbranega materiala je komisija pregledala partizanske priznanice, obveznice in kontrolne okupacijske bankovce. Namen tega je bil ugotavljanje njihove pristnosti ter upravičenosti posojilodajalcev do vrnitve posojila.

KLJUČNE BESEDE: posojilo, druga svetovna vojna, partizanska plačilna sredstva, registracija, komisija

ABSTRACT

OPERATIONS OF THE COMMISSION FOR THE REGISTRATION OF LOANS GRANTED TO
THE NATIONAL LIBERATION ARMY 1954–1956

In the article the author examines the work of the Commission for the registration of loans that were granted to the national liberation army. The Commission's task was to review financial records on cash loans given to the partisan army. Based on the material gathered from the district and town records commissions, the Commission then examined the partisan receipts, bonds and occupier's currency control bank notes so as to establish their authenticity and justify the claim of the lender for the return of the loan.

KEY WORDS: loans, World War 2, partisan means of payment, recording, commissions

V prispevku bomo skušali predstaviti delovanje komisije za registracijo dajatev za narodnoosvobodilno vojsko. Arhivsko gradivo v zvezi s komisijo sem našel ob urejanju podfonda, ki nosi enako ime kot komisija. Le-ta sodi pod fond AS 1116 Ministrstvo za finance Republike Slovenije (1945–1991).

Komisija je bila ustanovljena na podlagi navodila za izplačilo priznanc Slovenske narodne pomoči, obveznic Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet in kontrolnih okupacijskih novčanic za dajatev v gotovini, ki so bile vplačane kot posojilo med narodnoosvobodilnim bojem. Navodilo je izdal Državni sekretariat za občo upravo in proračun LRS in je začelo veljati 19. 8. 1954.¹

V okviru Državnega sekretariata za občo upravo in proračun LRS, ki je deloval od 1. 1. 1954² do 1. 6. 1956,³ je tako svoje delo⁴ opravljala tudi omenjena komisija. Sestavljali so jo predsednik⁵ in potrebno število članov. Naloga komisije je bila obdelava popisnega materiala, ki se je nanašal na dajatev v gotovini za NOV. Popisni material je prejela od okrajnih in mestnih popisnih komisij.⁶ Omenjeni popisni material sestavlja glavni del podfonda.

Dajatev za NOV so se delile na dve skupini:

- skupina "A" – dajatev v naravi,
- skupina "B" – dajatev v gotovini.

Skupina "A" – dajatev v naravi – se je delila na naslednje podskupine:

- potrdila za dajatev v naravi,
- obveznice Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet za dajatev v naravi,
- priznanice Denarnega zavoda Slovenije.

Skupina "B" – dajatev v gotovini – se je delila na te podskupine:

- 3-odstotno posojilo narodne osvoboditve,⁷

- 5-odstotno posojilo svobode,⁸
- priznanice Slovenske narodne pomoči,⁹
- obveznice Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet za gotovinske dajatev,¹⁰
- kontrolni okupacijski bankovci.¹¹

izdajo obveznic (Kos, Peter: *Slovenska partizanska plačilna sredstva*, str. 29.). Te so bile natisnjene februarja 1944, nekaj pozneje pa so bile prvič do tedaj natisnjene tudi obveznice, namenjene za nemško okupacijsko območje, v vrednosti 20, 50, 100, in 500 reichsmark (Guštin, Damijan: Finančni viri in denarništvo narodnoosvobodilnega gibanja, str. 310.)

- ⁸ 16. 12. 1941 je SNOO sprejel odlok o posojilu svobode. Razpisano je bilo posojilo v višini 20 milijonov dinarjev, ki naj bi se obrestovalo po 5-odstotkov na leto. Načeloma je bilo posojilo opredeljeno za jugoslovansko denarno enoto, plačila pa so bila možna v lirah po uradnem okupatorjevem tečaju, to pa kaže, da je bil razpis posojila namenjen predvsem Ljubljani oziroma okupacijskemu območju italijanskega okupatorja. Tako je bilo posojilo plačano v lirah, in sicer po tečaju 380 lir za 1000 din. Posojilo je OF zbirala najprej s potrdilom v obliki bankovca z 1% vrednosti denarnega posojila in vpisom emisijske številke bankovca v register pri poverjeniku in centralni blagajni; to je bila t. i. števna lira. Ker je potekalo evidentiranje posojil v ilgalni, je bilo nevarno, da se bodo spiski izgubili, pa tudi možnost prevar in izseljevanj je bila večja, zato se je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja odločilo urediti tudi zadnji formalni element razpisnega posojila, namreč izdati obveznice (Guštin, Damijan: Finančni viri in denarništvo narodnoosvobodilnega gibanja, str. 304.). Prve obveznice po 1000, 5000 in 10.000 lir so bile natisnjene konec aprila 1942, v zadnji tretjini leta 1942 (po septembru) pa so izšle obveznice za 50 in 100 lir. Po izdaji obveznic 3-odstotnega posojila narodne osvoboditve je bilo mogoče obveznice 5-odstotnega posojila svobode zamenjati za obveznice 3-odstotnega posojila (Kos, Peter: *Slovenska partizanska plačilna sredstva*, str. 27–28.).
- ⁹ Kot nam žc samo ime pove, je priznanice izdajala Slovenska narodna pomoč, humanitarna organizacija narodnoosvobodilnega gibanja za pomoč zapornikom, internirancem, ilegalcem, borcev slovenskih partizanskih enot in socialno ogroženem prebivalstvu med 2. sv. vojno (Traven, Terezija: Slovenska narodna pomoč, str. 6). Podatkov o izdelavi priznanc nisem zasledil.

- ¹⁰ Partizanske enote na terenu so potrebovale nekakšno potrdilo, na katero bi vpisovale denarni znesek vrednosti kupljenega blaga. Zato je okrožni odbor Osvobodilne fronte v Ljubljani za potrebe glavnega štaba NOV in POS oziroma njunih enot izdal avgusta 1942 t.i. partizansko obveznico. Te obveznice so bile natisnjene v obliki vrednostnega papirja in so bile vezane v bloke s 50 obveznicami. Obveznice so bile perforirane, tako da je tretjina obveznic ostala v bloku, preostali del pa je prejel tisti, ki je blago oddal. Oba dela sta bila oštevilčena s tekočo številko, v prazne rubrike pa so bili vneseni vrednosti prejete blaga ter preostali podatki (Kos, Peter: *Slovenska partizanska plačilna sredstva*, str. 28). Zaradi praktičnosti so obveznico uporabljali vse do konca vojne (*Denarništvo v NOV*, str. 4).

- ¹¹ AS 1116, Ministrstvo za finance RS, podfond Komisija za registracijo dajatev za NOV, šk. 29, ac. 214.

¹ Uradni list LRS, št. 32/1954, str. 586–588.

² Uradni list LRS, št. 45/1953, str. 656.

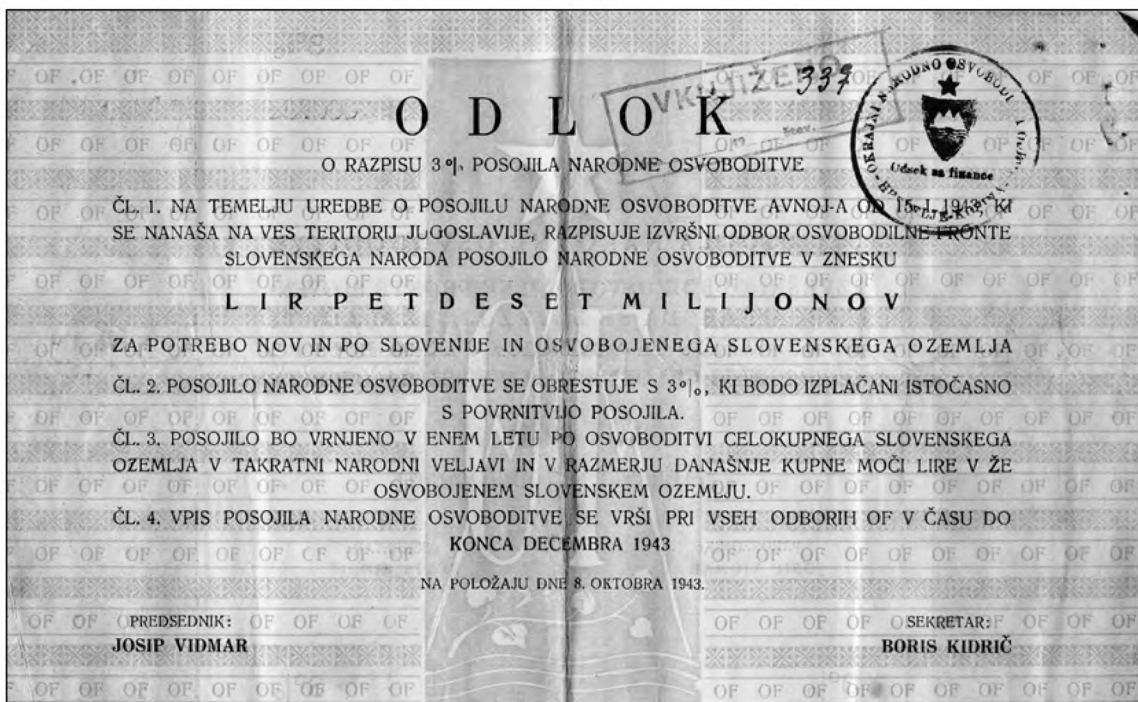
³ Uradni list LRS, št. 14/1956, str. 137.

⁴ Točen datum ukinitve komisije ni poznan. V Uradnem listu LRS št. 32/1954 lahko preberemo, da je morala komisija vsa dela v zvezi z registracijo opraviti do 15. 12. 1954. Iz arhivskega gradiva pa je razvidno, da je posamezne spise reševala še v letu 1956.

⁵ Predsednik komisije je bil Mirko Tušek.

⁶ Uradni list LRS, št. 32/1954, str. 587.

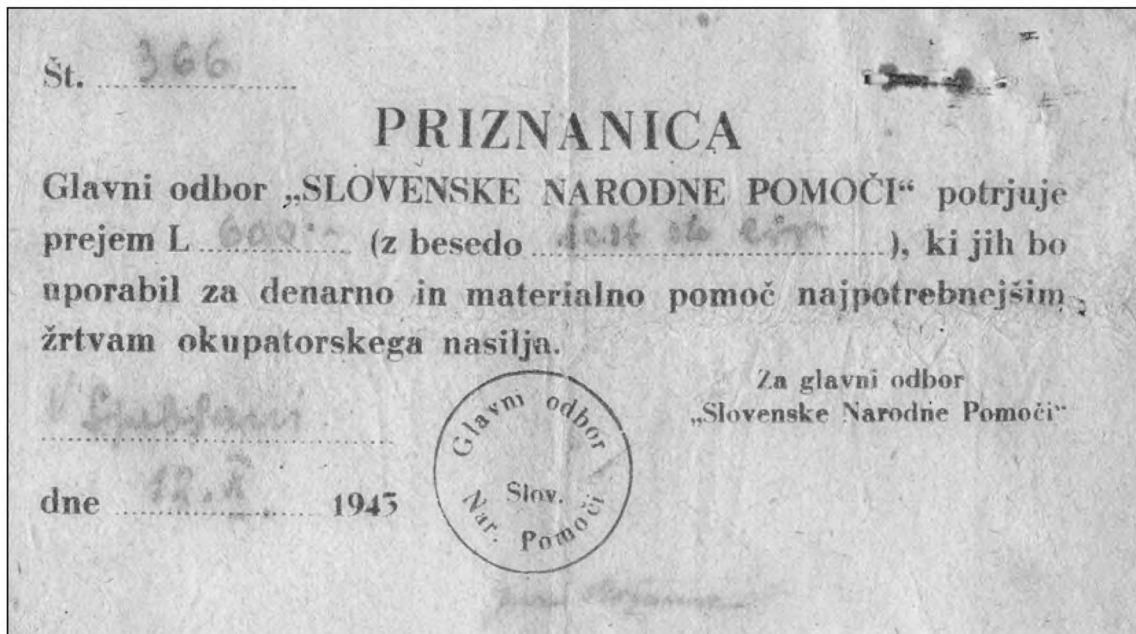
⁷ IOOF je 8. 10. 1943 izdal odlok o razpisu 3-odstotnega posojila narodne osvoboditve v znesku 50 milijon lir. Odlok je temeljil na razpisu posojila narodne osvoboditve AVNOJ z dne 15. 1. 1943, ki je veljal za vso Jugoslavijo (Guštin, Damijan: Finančni viri in denarništvo narodnoosvobodilnega gibanja, str. 309–310). Prve serije obveznic po 100, 1000, in 10.000 lir so bile natisnjene od oktobra do decembra 1943. Ker je večji del v Kočevju tiskanih obveznic propadel v nemški ofenzivi (pred bližajočo nevarnostjo so jih zakopali v zemljo) je IOOF naročil novo

Sprednja in zadnja stran obveznice 3% posojilo narodne osvoboditve za 100 lir (AS 1116, Ministrstvo za finance RS, podfond Komisija za registracijo dajatev za NOV, š.l. 22, a. e. 137).

Sprednja in zadnja stran obveznice 5% posojilo svobode za 10.000 lir (AS 1116, Ministrstvo za finance RS, podfond Komisija za registracijo dajatev za NOV, š.k. 27, a. e. 182).

Priznanica Slovenske narodne pomoči za 600 lir (AS 1116, Ministrstvo za finance RS, podfond Komisija za registracijo dajatev za NOV, š.k. 26, a. e. 181).

Sprednja in zadnja stran obveznice Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet za 1000 reichsmark (AS 1116, Ministrstvo za finance RS, podfond Komisija za registracijo dajatev za NOV, š.k. 26, a. e. 181).

Prva registracija dajatev za NOV po okrajnih ljudskih odborih je potekala leta 1946. Takrat so bile registrirane vse dajatve, tako dajatve v naravi kakor v gotovini. Namen takratne registracije je bil ugotoviti približno višino dajatev za NOV. Registracija sama po sebi ni bila popolna predvsem zato, ker ni zajela vseh posojilodajalcev, ki so za-

mudili rok za prijavo oziroma o registraciji niso bili obveščeni. Poleg tega pa omenjena registracija ni zajela tistega dela Primorske, ki je bil priključen k FLRJ šele leta 1947.¹²

¹² Prav tam.

Druga registracija dajatev za NOV je bila izvedena leta 1948. Tokrat je bil registriran le del dajatev v gotovini, in sicer obveznice in priznanice:
 → 3-odstotna posojila narodne osvoboditve,
 → 5-odstotna posojila svobode.

Sprejemanje obveznic in priznanic je potekalo od začetka novembra do konca decembra 1948. Registracijo so izvedle posebne okrajne komisije, sestavljene iz zastopnikov okrajnih ljudskih odborov, Narodne banke FLRJ in OF. Komisije so poslovale na takratnih sedežih podružnic Narodne banke FLRJ.¹³

Ti dve posojili sta bili nato izplačani v rednem roku do 30. 6. 1949, v izjemnih primerih pa še v izrednem, do 31. 12. 1949. Posojilodajalcu, ki je zamudil rok 31. 12. 1949 za predložitev obveznic in priznanic v registracijo ali pa rok 30. 6. 1949 oziroma 31. 12. 1949 za unovčenje dokončnega potrdila o registraciji, je pravica do izplačila zapadla. Obveznice in priznanice, iz katerih ni bilo natančno vidno, ali so bile izdane za 3-odstotno posojilo narodne osvoboditve ali za 5-odstotno posojilo svobode, niso bile upoštevane za registracijo in tako tudi ne za izplačilo.¹⁴

Registracija in izplačilo preostalih treh skupin dajatev v gotovini sta se začela v letu 1954, na podlagi že omenjenega navodila, ki ga je izdal Državni sekretariat za občo upravo in proračun LRS.

Registriran je bil drugi del dajatev v gotovini, in sicer:

- priznanice Slovenske narodne pomoči,
- obveznice Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet za gotovinske dajatve,
- kontrolni okupacijski bankovci.

Za izplačilo teh dajatev je bilo potrebno opraviti popis in registracijo vseh navedenih priznanic, obveznic in kontrolnih okupacijskih bankovcev, tudi tistih, ki so že bili popisani v letu 1946.¹⁵

Popis je potekal od 19. 8. 1954 do 30. 9. 1954¹⁶ oziroma v izjemnem roku do 30. 11. 1954.¹⁷ Opravile so ga posebne popisne komisije pri okrajnih in mestnih ljudskih odborih. Komisije so sestavljali predsednik in najmanj dva člana. Predsednika in člane komisije je imenoval predsednik ljudskega odbora.

Popisna komisija je prevzela predložene priznanice, obveznice in kontrolne okupacijske bankovce ter izdala strankam potrdila o prevzemu. Potrdila o

prevzemu so bila narejena v treh izvodih. Prvi izvod je dobil posojilodajalec, drugi izvod je komisija poslala Državnemu sekretariatu za občo upravo in proračun LRS – Komisiji za registracijo dajatev za NOV, tretji izvod pa je obdržala popisna komisija.

Ob prevzemu je morala popisna komisija ugotoviti, ali so predložene priznanice, obveznice in kontrolni okupacijski bankovci pristni, ali je na priznanicah in obveznicah naveden znesek posojila s številko in besedo ter z označbo valute in ali je naveden datum vplačanega posojila. Datum je bil pomemben za določitev tečaja, po katerem so posojila obračunavali in izplačevali. Če priznanica oziroma obveznica ni imela navedenih vseh podatkov, je lahko stranka odpravila to pomanjkljivost z drugimi listinami ali izjavami prič. Izjave prič so morale biti overovljene pri pristojnem ljudskem odboru.

Če so bile priznanice, obveznice oziroma kontrolni okupacijski bankovci pristni, toda brez datuma, in če stranka ni mogla dokazati, kdaj je dala posojilo, se je štelo, da ga je dala po 1. 10. 1944.

Posojilodajalci, ki so priznanice, obveznice in kontrolne okupacijske bankovce že predložili ob popisu leta 1946 in so o tem prejeli potrdilo o pologu, so predložili komisiji to potrdilo.

Kolikor so bile priznanice in obveznice že preverjene, ali ni bilo dvoma o njihovi pristnosti, je dala popisna komisija na potrdilo o pologu klavzulo "pristnost ugotovljena".

Če posojilodajalec ni mogel predložiti potrdila o pologu iz leta 1946, ker ga je izgubil ali pa mu je drugače propadlo, je popisna komisija sestavila zapisnik. V njem so bili navedeni priimek, ime in natančen naslov posojilodajalca, vrsta in znesek posojila in izjava posojilodajalca o tem, kako in kdaj je potrdilo izgubil oziroma kako in kdaj mu je kako drugače propadlo. Zapisnik je popisna komisija dostavila Komisiji za registracijo dajatev za NOV, ki je s pregledom zbranega popisnega materiala iz leta 1946 in deponiranih priznanic, obveznic, kontrolnih okupacijskih bankovcev, zlasti pa kopij potrdil o pologu iz leta 1946, ugotovila, ali je taka oseba res oddala našete listine ob popisu leta 1946.

Popisne komisije so prevzemale tudi potrdila, ki so jih izdali krajevni ljudski odbori v letu 1946 za izgubljene in propadle priznanice, obveznice in kontrolne okupacijske bankovce. Komisije so po prevzemu teh potrdil izdale izročitelju posebno potrdilo, s katerega je morala biti vidna bistvena vsebina potrdila krajevnega ljudskega odbora.

O prevzetih listinah so sestavile komisije v dvojniku posebej seznam za posojilo Slovenske narodne pomoči, seznam za posojilo Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet in seznam za posojilo

¹³ Prav tam.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Uradni list LRS, št. 32/1954, str. 586.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Uradni list LRS, št. 42/1954, str. 787.

na podlagi kontrolnih okupacijskih bankovcev. V sezname so najprej vpisali priznanice, obveznice oziroma kontrolne okupacijske bankovce, potem pa potrdila o pologu iz leta 1946. Sezname so imeli te rubrike:

- a) zaporedno številko,
- b) številko potrdila, ki ga je izdala popisna komisija za prevzeto priznanico, obveznico, kontrolni okupacijski bankovec oziroma potrdilo o pologu,
- c) številko potrdila o pologu iz leta 1946, ki ga je prevzela komisija,
- č) priimek, ime in prebivališče posojilodajalca,
- d) podatke o priznanih, obveznicah oziroma kontrolnih okupacijskih bankovcih; ta rubrika je imela potrebno število podrubrik, in sicer za datum listine in za zneske posojil, ločene po valutah,
- e) opombe.

Prav tako so bili narejeni posebni sezname posojil na podlagi priznanic, obveznic in kontrolnih okupacijskih bankovcev, za katere so izdali krajevni ljudski odbori leta 1946 potrdila, da so izgubljeni ali da so propadli.

Popisne komisije so morale navedene sezname enkrat na teden zaključiti in en izvod z vsemi prilogami poslati Komisiji za registracijo dajatev za NOV. Prvi seznam je bilo potrebno poslati najpozneje do 1. 9. 1954. V vsak nadaljnji seznam so v ustrezne rubrike vpisali številke s prejšnjega seznama, zaporedne številke s prejšnjega seznama pa so se nadaljevale.

Okrajni in mestni ljudski odbori so morali iz svojih arhivov najkasneje do 31. 8. 1954 dostaviti Komisiji za registracijo dajatev za NOV celotno gradivo, ki je bilo zbrano leta 1946 v zvezi s popisom posojil, ki so bila dana med narodnoosvobodilno vojno (priznanice Slovenske narodne pomoči, obveznice Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, bloke s kopijami o izdanih potrdilih o pologu za dajatve v gotovini – skupine "B" in sezname o položenih zadolžnicah skupine "B").

Komisiji za registracijo dajatev za NOV so morale najpozneje do 31. 8. 1954 tudi vse podružnice Narodne banke FLRJ z območja LRS dostaviti ves material v zvezi s popisom v letu 1946, ki je bil pri njih deponiran (sezname in bloke s kopijami izdanih potrdil o pologu listin za dajatve v gotovini – skupine "B", originalne priznanice Slovenske narodne pomoči, obveznice Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet in kontrolne okupacijske bankovce).

Komisija za registracijo dajatev za NOV je pregledala na podlagi zbranega materiala vse navedene

priznanice, obveznice in kontrolne okupacijske bankovce. Namen tega je bil ugotoviti njihovo pristnost ter upravičenost posojilodajalcev do vrnitve posojila. Če je ugotovila kakšno pomanjkljivost v prevzetih listinah ali nejasnost, jih je vrnila okrajni oziroma mestni popisni komisiji, da je pomanjkljivost oziroma nejasnost odpravila.

Komisija za registracijo dajatev za NOV je registrirala vse priznanice, obveznice in kontrolne okupacijske bankovce, ki jih je soglasno spoznala za pravilne in jih je vpisala v seznam registriranih priznanic, obveznic in kontrolnih okupacijskih bankovcev. V seznamu je navedla znesek posojila v valuti, v kateri je bilo posojilo dano, in tudi v obračunani dinarski valuti. Seznam je naredila komisija v dveh izvodih za vsak okraj in mesto posebej.

En izvod seznama je komisija dostavila podružnicam Narodne banke FLRJ na sedežih okrajnih oziroma mestnih popisnih komisij zaradi izplačila. Komisija je sezname pošiljala bankam vsak teden sproti.

Drugi izvod seznama in ves drug material je komisija oddala Državnemu sekretariatu za občo upravo in proračun LRS.

Priznanice, obveznice in kontrolne okupacijske bankovce, za katere so izdali krajevni ljudski odbori v letu 1946 potrdilo, da so bili izgubljeni ali da so propadli, je smela Komisija za registracijo dajatev za NOV vpisati v seznam registriranih priznanic, obveznic in kontrolnih okupacijskih bankovcev le na podlagi dovoljenja državnega sekretarja za občo upravo in proračun LRS. Državni sekretar je izdal dovoljenje za vpis izgubljenih ali propadlih priznanic, obveznic in kontrolnih okupacijskih bankovcev le izjemoma, če je bilo dokazano, da so bili res izgubljeni ali so kako drugače propadli.

Komisija za registracijo dajatev za NOV je vpisala v seznam registriranih priznanic, obveznic in kontrolnih okupacijskih bankovcev samo tiste kontrolne okupacijske bankovce, ki so bili položeni ob popisu leta 1946. Kontrolne okupacijske bankovce, ki niso bili položeni leta 1946, je smela vpisati komisija v seznam samo na podlagi odločbe državnega sekretarja za občo upravo in proračun LRS. Državni sekretar je dovolil vpis takih kontrolnih okupacijskih bankovcev le izjemoma, če so bile njihove številke in serije evidentirane v evidenčnih seznamih iz leta 1941 in 1942, kolikor so ti sezname še obstajali.

Priznanice Slovenske narodne pomoči, obveznice Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet in kontrolne okupacijske bankovce je Komisija za registracijo dajatev za NOV obračunavala po teh tečajih:

- a) priznanice, obveznice in kontrolne okupacijske bankovce, ki so bili vplačani do 31. 12. 1943:
- za 100 nominalnih dinarjev ali kun
30 dinarjev FLRJ
 - za 100 italijanskih lir
100 dinarjev FLRJ
- b) priznanice, obveznice in kontrolne okupacijske bankovce, ki so bili vplačani od 1. 1. 1944 do 30. 9. 1944:
- za 100 nominalnih dinarjev ali kun
15 dinarjev FLRJ
 - za 100 italijanskih lir
50 dinarjev FLRJ
- c) priznanice, obveznice in kontrolne okupacijske bankovce, ki so bili vplačani od 1. 10. 1944 dalje:
- za 100 nominalnih dinarjev ali kun
5 dinarjev FLRJ
 - za 100 italijanskih lir
30 dinarjev FLRJ
- č) priznanice, obveznice in kontrolne okupacijske bankovci v nemških markah ali pengöjih, ne glede na to, kdaj med NOB so bile vplačane:
- za 100 nemških mark
380 dinarjev FLRJ
 - za 100 pengöjev
100 dinarjev FLRJ¹⁸

Če je obračunana dinarska vrednost posojila presegala znesek 200.000 dinarjev, je Komisija za registracijo dajatev za NOV obračunavala posojila po zgornjih tečajih do tega zneska. Začela je z najstarejšim posojilom, preostali del posojila, kolikor je šlo za posojila v italijanskih lirah in nemških markah, pa po tečaju na podlagi zakona o tečajih lirskih bonov in okupacijskih bankovcev pri odvzemu iz prometa ter o reguliranju obveznosti na denarnih področjih italijanske lire, nemške marke in pengöjev, to je:

- za 100 italijanskih lir 30 dinarjev FLRJ
- za 100 nemških mark 60 dinarjev FLRJ¹⁹

Posojila so vrnila posojilodajalcem podružnice Narodne banke FLRJ na podlagi seznamov registriranih priznanc, obveznic in kontrolnih okupacijskih bankovcev. Banke so od Komisije za registracijo dajatev za NOV prejele sezname posojilodajalcev, te pa so povabile, naj se oglasijo na njihovih sedežih zaradi izplačila. S seboj so morali prinesiti potrdila, ki so jih izdale okrajne popisne komisije. Ob izplačilu so posojilodajalci potrdili prejem

denarja s podpisom na seznamu, banki pa so oddali potrdilo okrajne popisne komisije.

Podružnice Narodne banke FLRJ so sestavljale "polmesečna" kumulativna poročila o izplačilih in jih potem predložila Državnemu sekretariatu za občo upravo in proračun LRS do vsakega 5. oziroma 20. v mesecu.

Če povabljenе stranke potrdil okrajne popisne komisije niso predložile v izplačilo pristojni podružnici Narodne banke FLRJ do 28. 2. 1955, je obveznost do izplačila priznanc, obveznic in kontrolnih okupacijskih bankovcev propadla.²⁰

Dajatve v naravi – skupina "A" se v letih 1954–1956 niso izplačevale.

Seznam kratic

AVNOJ – Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije
 FLRJ – Federativna ljudska republika Jugoslavija
 IOOF – Izvršni odbor Osvobodilne fronte
 KPS – Komunistična partija Slovenije
 LRS – Ljudska republika Slovenija
 NOV – Narodnoosvobodilna vojska
 OF – Osvobodilna fronta
 POS – Partizanski odredi Slovenije
 SNOO – Slovenski narodnoosvobodilni odbor

Viri in literatura

Viri

ARS, AS 1116, Ministrstvo za finance Republike Slovenije, podfond Komisija za registracijo dajatev za NOV, šk. 22, a.e. 137, šk. 26, a.e. 181, šk. 27, a.e. 182, šk. 29, a.e. 214.

Uredba o državnem sekretariatu za občo upravo in proračun, Uradni list LRS, št. 45/1953, str. 656.

Navodilo za izplačilo priznanc Slovenske narodne pomoči, obveznic Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet in kontrolnih okupacijskih novčanic za dajatve v gotovini, ki so bile vplačane kot posojilo med narodnoosvobodilnim bojem, Uradni list LRS, št. 32/1954, str. 586–588.

Odločba o podaljšanju priglasitvenega roka po 4. točki navodila za izplačilo priznanc Slovenske narodne pomoči, obveznic Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet in kontrolnih okupacijskih novčanic za dajatve v gotovini, ki so bile vplačane kot posojilo med narodnoosvobodilnim bojem, Uradni list LRS, št. 42/1954, str. 787.

¹⁸ Uradni list LRS, št. 32/1954, str. 586–587.

¹⁹ Uradni list LRS, št. 45/1954, str. 847.

²⁰ Uradni list LRS, št. 32/1954, 587–588.

Navodilo o dopolnitvi navodila za izplačilo priznanic Slovenske narodne pomoči, obveznic Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet in kontrolnih okupacijskih novčanic za dajatve v gotovini, ki so bile vplačane kot posojilo med narodnoosvobodilnim bojem, št. 45/1954, str. 847.

Odlok o prenehanju odpravljenih in o začetku dela novih republiških upravnih organov, Uradni list LRS, št. 14/1956, 137.

Literatura

Guštin, Damijan: Finančni viri in denarništvo narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem 1941–1945. *Zgodovinski časopis* 38 (1984), št. 4, str. 297–320.

Denarništvo v NOB. Razstava v počastitev 30-letnice osvoboditve in svetovnega dneva varčevanja (ur. Matija Žgajnar). Ljubljana : Ljubljanska banka, 1975.

Kos, Peter: *Slovenska partizanska plačilna sredstva*. Ljubljana : Narodna banka Slovenije, 1977.

Traven, Terezija: Slovenska narodna pomoč. *Enciklopedija Slovenije*, 12. zvezek (ur. Dušan Voglar). Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1998, str. 6.

Zusammenfassung

ÜBERBLICK ÜBER DIE TÄTIGKEIT DER KOMMISSION ZUR REGISTRIERUNG DER GELDLEISTUNGEN FÜR DEN VOLKSBEFREIUNGSKRIEG IM ZEITRAUM 1954–1956

Die Kommission zur Registrierung der Geldleistungen für den Volksbefreiungskrieg war von 1954 bis 1956 tätig. Ihre Aufgabe war die Auswertung des Erhebungsmaterials, das sich auf die der Partisanenarmee gewährten Gelddarlehen bezog. Die Registrierungskommission erhielt das Erhebungsmaterial von den Bezirks- und städtischen Erhebungskommissionen. Auf der Grundlage des gesammelten Materials prüfte sie Partisanenquittungen, Schuldverschreibungen und Kontroll-Okkupations-Geldscheine zu dem Zweck, deren

Echtheit und Berechtigung der Darlehensgeber zur Darlehensrückzahlung festzustellen.

Wenn die Registrierungskommission in den übernommenen Papieren Mängel oder Unklarheiten entdeckte, wurden sie der Bezirks- oder städtischen Erhebungskommission zur Behebung des Mangels bzw. der Unklarheit zurückgegeben.

Die Registrierungskommission registrierte sämtliche, einstimmig für richtig befundene Quittungen, Schuldverschreibungen und Kontroll-Okkupations-Geldscheine und trug diese in das Verzeichnis der registrierten Quittungen, Schuldverschreibungen und Kontroll-Okkupations-Geldscheine ein. In dem Verzeichnis wurde der Betrag des Darlehens in der Währung, in der das Darlehen gewährt worden war, sowie auch in der Dinar-Verrechnungswährung angeführt. Das Verzeichnis wurde in zwei Ausfertigungen angelegt, für jeden Bezirk und jede Stadt gesondert.

Eine Ausfertigung des Verzeichnisses schickte die Registrierungskommission der Auszahlung wegen an die Zweigstellen der Nationalbank der Föderativen Volksrepublik Jugoslawien (FVRJ) am Sitz der Bezirks- bzw. städtischen Erhebungskommissionen. Die Verzeichnisse wurden wöchentlich an die Banken geschickt.

Die zweite Ausfertigung des Verzeichnisses und das gesamte Erhebungsmaterial übergab die Registrierungskommission dem Staatssekretariat für allgemeine Verwaltung und Budgetierung der Volksrepublik Slowenien.

Die Zweigstellen der Nationalbank der FVRJ zahlten den Darlehensgebern die Darlehen auf der Grundlage der Verzeichnisse der registrierten Quittungen, Schuldverschreibungen und Kontroll-Okkupations-Geldscheine zurück. Die Banken erhielten von der Registrierungskommission die Listen der Darlehensgeber und forderten diese auf, sich der Auszahlung wegen bei ihren Zweigstellen zu melden. Die Darlehensgeber mussten eine Bestätigung vorweisen, die von den Bezirks-Erhebungskommissionen ausgestellt wurden. Die Darlehensgeber bestätigten bei der Auszahlung den Erhalt des Geldes durch ihre Unterschrift auf der Liste und übergaben der Bank die Bestätigung der Bezirks-Erhebungskommission.

Tiskovna konferenca ob odprtju razstave Hidromontaža skozi čas.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 621.397.13:27-72(497.4)"1968/1990"

Prejeto: 23. 4. 2010

Katoliška cerkev v oddajah TV Slovenija 1968–1990

KATJA ŠTURM

šudentka Filozofske fakultete v Ljubljani (španski jezik in književnost, zgodovina)

Kovača vas 138, SI-2310 Slovenska Bistrica

e-pošta: katja.tormenta@gmail.com

IZVLEČEK

Pregled oddaj TV Slovenija v obdobju 1968–1990 kaže maloštevilne omembe Katoliške cerkve. V času komunizma v Sloveniji so novice s tematiko Katoliške cerkve prinašale kratka poročila predvsem o delovanju Cerkev in koordinacijskih odborih za urejanje odnosov med Cerkvijo in državo.

KLJUČNE BESEDE: *Katoliška cerkev, tradicionalni novoletni sprejemi duhovnikov, koordinacijski odbori za urejanje odnosov med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi, Ciril-Metodijsko društvo*

ABSTRACT

THE CATHOLIC CHURCH IN THE BROADCASTINGS OF TV SLOVENIA BETWEEN
1968 AND 1990

When reviewing the broadcastings of TV Slovenia for the period between 1968 and 1990, we only rarely stumble upon the mentioning of the Catholic Church. During communism in Slovenia, news with the topic of the Catholic Church mostly involved short reports on Church activities and the work of coordination committees that regulated relations between the Church and the State. They were mostly short news broadcasted monthly or yearly.

KEY WORDS: *Catholic Church, traditional New Year's reception of the priests, coordination boards for regulating relations between the self-governing society and religious communities, St. Cyril and Methodius Society*

Uvod

Članek je nastal kot del raziskovalnega cikla z naslovom Cerkev in družba/država v sodobni slovenski zgodovini v okviru seminarja pri predmetu sodobna slovenska zgodovina v študijskem letu 2009/2010 pri prof. dr. Božu Repetu.

Namen in eden od ciljev članka je prikazati pregled dnevnoinformativnih in preostalih oddaj TV Slovenija s tematiko katoliške cerkve med letoma 1968 in 1990. Specifični cilji so ugotoviti številnost oddaj z omembo katoliške cerkve, vpliv Katoliške cerkve v medijih in natančneje raziskati vsebino poročanj takšnih oddaj. Članek tako vsebuje tematsko-kronološki pregled oddaj TV Slovenija s krajšim opisom vsebin oddaj, nanašajočih se na tematiko Katoliške cerkve na Slovenskem.

V prvem delu članka je predstavljen zgodovinski okvir Katoliške cerkve v sodobni slovenski zgodovini, v nadaljevanju se seznanimo z delom Oddelka za arhiviranje in dokumentacijo Televizije Slovenija, v zadnjem, najobsežnejšem delu, pa z vsebinsko razčlenitvijo oddaj TV Slovenija, ki so zabeležile novice o Katoliški cerkvi na Slovenskem. Naj poudarim, da namen članka ni prikazati in orisati kompleksne zgodovine odnosov Cerkev in družba v sodobni slovenski zgodovini, saj je ta veliko širša in celovitejša od predstavljene v članku, temveč prikazati enega izmed aspektov sicer zapletenih odnosov. Odnosi, ki se zrcalijo iz povzetih oddaj TV Slovenija so tako le del odseva realne situacije in sicer v ogledalu sodobnega komunikacijskega medija – Televizije Slovenija.

Zgodovinski okvir Katoliške cerkve v sodobni slovenski zgodovini

Katoliška cerkev v letih 1945–1968

Cerkev se po drugi svetovni vojni v resnici ni soočala z državo, ampak s partijo, ki se je enačila z državo in odločala namesto ljudstva. Za odnose med državo in Cerkvijo pa je bila odločilna prav ideološka predstava partije o Cerkvi. Ta je slonela na prepričanju, da je vera škodljiva (opij za ljudstvo) ali vsaj ne more storiti nič koristnega za ljudi na tem svetu ter da je Cerkev preživeta struktura.¹

Komunistične oblasti so Cerkev v prvih letih po drugi svetovni vojni omejile v šolski in dobrodelni dejavnosti, duhovščino policijsko in sodno prega-

njale ter ukinile večino katoliških ustanov, časopisov in društev.² Preostali administrativni ukrepi, ki so poskušali Cerkev izriniti iz javnosti, so med drugim tudi onemogočanje večjega zbiranja vernikov v javnosti ob romanjih, procesijah in birmah ter obvezno prijavljanje vseh sestankov duhovnikov in laikov.³

V petdesetih letih so bili odnosi med Cerkvijo in državo Jugoslavijo močno zaostreni. Tudi Slovenijo je zajel val napadalne proticerkvene propagande, z grobimi napadi »ne le na cerkevno hierarhijo in posamezne duhovnike, temveč tudi na vero, vernike in katoliško inteligenco«. Leta 1952 je bil verouk dokončno odstranjen iz šol, Teološka fakulteta pa je bila izločena iz sestava Ljubljanske Univerze. Božič je prenehal biti dela prost dan.⁴ Kljub temu so oblasti v Sloveniji že leta 1952, ko je spor med Vatikanom in Beogradom dosegel vrh, pokazale pripravljenost za prožnejšo politiko do duhovščine in cerkvene hierarhije. Leta 1953 je bil namreč sprejet prvi povojni zakon, ki je urejal njihov položaj – Zakon o pravnem položaju verskih skupnosti v Sloveniji.⁵ Bil je prvi te vrste po vojni. Verske skupnosti so bile prvič priznane kot subjekt. Z novim zakonom so bili olajšani številni postopki, predvsem pa enotno urejeni za vso republiko. Ker pa je bil razvoj družbe pri nas zelo neenakomeren, bi bilo zelo naivno misliti, da so čez noč izginile vse napetosti med Cerkvijo in državo.⁶ Naj poudarim, da gre za skoraj hkratno sprejetje omenjenega zakona in prej omenjene zaostritve odnosov med katoliško cerkvijo in jugoslovansko oblastjo s prekinitvijo diplomatskih odnosov, izločitvijo verouka iz šole, Teološke fakultete iz Univerze in konkretnimi navodili CK KPS glede odnosa do predstavnikov Cerkve. Ko je bila Cerkev povsem onemogočena in potisnjena ob zid, ter po prekinitvi diplomatskih stikov, se je jugoslovanska oblast začela posebno truditi, da bi omilila odnose s Cerkvijo, saj je navzven hotela dajati videz, da je širokosrčna, boljša od stalinističnega Vzhoda; potrebovala je mednarodno pomoč in je v začetku leta 1953 sprejela prvi verski zakon, da bi Cerkev zaščitila pred pravnim brezvladjem.⁷

² Vodopivec: *Od Pobljnovne slovnice do samostojne države*, str. 342.

³ *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*, str. 242.

⁴ Vodopivec: *Od Pobljnovne slovnice do samostojne države*, str. 342.

⁵ Prav tam, str. 348.

⁶ *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*, str. 244.

⁷ Bizilj: *Cerkev v policijskih arhivih*, str. 114.

¹ *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*, str. 242.

Možnosti za večjo demokracijo in modernizacijo slovenske in jugoslovanske družbe je bila cerkvena in posvetna inteligenca pripravljena iskati v okvirih socialističnega samoupravljalvskega sistema.⁸

Poznejše analize so obdobje konec petdesetih, začetek šestdesetih, označile kot *liberalistično*, ko sta se na osnovi ekonomskega razvila idejni liberalizem in individualizem. Začele so se razprave o narodni spravi med revolucionarji na eni in izdajalci ter okupatorjevimi pomagači na drugi strani, češ *»to je že daleč, labko bi začeli pozabljati in odpustiti«*. V te tokove, predvsem v razprave o umestnosti ali neumestnosti podpisa protokola med Vatikanom in SFRJ, se je vključeval tudi del duhovščine na Slovenskem.⁹

Vatikan je s podpisom Beograjskega protokola leta 1966 sprejel stališče, *»da morajo duhovniki ostajati v duhovnih in verskih okvirih in ne smejo posegati na politično področje«*. Jugoslovanska vlada pa je v zameno potrdila z ustavo zagotovljeno svobodo Cerkev pri opravljanju verskih opravil in obredov.

Obe strani sta si poleg tega obljubili, da bosta nadaljevali začeti dialog in napovedali vzpostavitev diplomatskih odnosov (to se je zgodilo leta 1970). Otoplitev odnosov med Jugoslavijo in Svetim sedežem je imela ugodne posledice tudi za slovensko Cerkev. Papež Janez XXIII. je ljubljansko škofijo že leta 1961 povzdignil v nadškofijo, papež Pavel VI. pa je sedem let pozneje (1968) ustanovil slovensko cerkveno pokrajino z metropolitom v Ljubljani.¹⁰

Katoliška cerkev v letih 1968–1990

Cerkev je v sedemdesetih letih 20. stoletja okrepila svojo dejavnost, v vsakdanjem življenju pa je v odnosih med verniki in Cerkvijo na eni stani ter različnimi oblastnimi organi na drugi še naprej prihajalo do konfliktov in napetosti.¹¹

Sredi sedemdesetih se je zdelo, da težijo komunistični oblastniki, ki so vsa leta po vojni vendarle puščali nekaj prostora tudi nekomunistični in nemarksiistični inteligenci, k dokončni ideološki podreditvi »laičnega« izobraženstva. Videti je bilo, da priznavajo za edinega nazorskega nasprotnika le še Cerkev in katolištvo.

Kljub temu so bila sedemdeseta in osemdeseta leta v odnosih med slovenskimi cerkvenimi in posvetnimi oblastmi čas sorazmernega zatišja, ko sta se obe strani, kolikor je bilo mogoče, izogibali sporom in napetostim. Novi zakon o verskih skupnostih, sprejet leta 1976, sicer ni vidneje spreminjal njihovega položaja, saj jih je tudi vnaprej strogo omejeval na versko, to je duhovno področje.¹² Zakon zelo dobro ponazarja takratno ozračje in odnos oblasti do vere in Cerkev. Cerkev je smela opravljati samo in izključno verske dejavnosti v ozkem pomenu te besede. To je pomenilo, da ni mogla imeti t. i. *»paralelnih struktur«*, predvsem ne svoje dobrodelne organizacije, svojih šol ali podobnih ustanov.¹³

Toda obojestranska pripravljenost – oblasti in Cerkev – za sistematično in strpno dogovarjanje je imela ugodne posledice zlasti za Katoliško cerkev. Oblasti ji sicer niso bile pripravljene odpreti vrat v javne medije, posebej ne na radio in televizijo, dopuščale pa so širitev in postopen razmah verskega tiska ter cerkvene založniške dejavnosti.¹⁴

Kljub rastočemu nezadovoljstvu in kritiki komunizma v Sloveniji do srede osemdesetih let še ni bilo odmevnejše opozicije. Katoliška cerkev se je sicer pod vodstvom nadškofa in metropolita Alojzija Šuštarja, ki je bil leta 1980 postavljen na čelo Ljubljanske nadškofije, zavzemala za uresničitev tradicionalnih zahtev, toda *»te cilje si je prizadevala doseči v dogovarjanju z oblastmi, brez posebnega zaostrovanja in konfliktov, kar je ustrezalo tudi političnim voditeljem, ki so v isti sapi pozivali k dialogu s Cerkvijo in še naprej preganjali javno izražanje verskih čustev«*.¹⁵

Sprememba v slovenskem komunističnem vrhu leta 1986 sprva ni pomenila vidnejšega političnega zasuka, saj so novi voditelji pri reševanju najbolj žgočih gospodarskih in političnih problemov ter glede slovenskega odnosa do Beograda, zastopali dotedanja kompromisna in previdna stališča. Pa vendar so oblasti že konec leta 1986 pokazale znak večje prožnosti, ko so ljubljanskemu nadškofu prvič po vojni dovolile, da je prek radia vernikom in poslušalcem čestital za božič. Nepričakovani nadškofov božični pozdrav je skrajno vznemiril komunistične pravoverneže, tako da so po vsej Sloveniji in Jugoslaviji izražali svoje nezadovoljstvo. Slovenski kritiki Šuštarjevih javnih voščil so voditeljem v Ljubljani očitali, da so neopravičljivo in

⁸ Bizilj: *Cerkev v policijskih arhivih*, str. 357–358.

⁹ *Zgodovina Slovencev*, str. 913.

¹⁰ Vodopivec: *Od Pobljnovne slovnice do samostojne države*, str. 395.

¹¹ Vodopivec: *Od Pobljnovne slovnice do samostojne države*, str. 396.

¹² Prav tam, str. 417.

¹³ *Zgodovina Cerkev na Slovenskem*, str. 249.

¹⁴ Vodopivec: *Od Pobljnovne slovnice do samostojne države*, str. 417.

¹⁵ Prav tam, str. 474.

nevarno popustili Cerkvi, v jugoslovanskih časopisih pa so nadškofov nekajminutni nagovor na radiu razglašali za »novo slovensko provokacijo«. V slovenskem vrhu se v takšnih razmerah niso mogli odločiti, da bi stopili še korak dlje in božič razglasili za dela prost dan, kot je predlagala jugoslovanska škofovska konferenca (zlasti ker bi to pomenilo nov spor z državnim predsedstvom, saj je škofovski poziv že zavrnilo). Toda pri odločitvi o spoštovanju božiča kot neuradnega verskega praznika so vztrajali in leta 1987 se je nadškofovim božičnim čestitkam (tokrat na televiziji) pridružil tudi predsednik SZDL Jože Smole. Slovensko vodstvo se je resno zavzemalo za demokratizacijo in videlo edino pravo usmeritev v političnem odpiranju in pluralizmu.¹⁶

Dokumentacija Televizije Slovenija – Oddelek za arhiviranje in dokumentacijo Televizije Slovenija

Dokumentacija Televizije Slovenija je bila ustanovljena leta 1958. Z začetkom oddajanja televizijskega programa je prav tako začela delovati služba, ki je urejala in skrbela za dokumentarno in arhivsko gradivo. To je nastajalo v okviru programskih snovanj Televizije Slovenija in obsega zbirke fotografij, filmskih posnetkov, posnetkov na magnetoskopskih trakovih in videokasetah, pa tudi tekstovno gradivo o televizijskih oddajah.¹⁷

Večina prispevkov dnevnoinformativnih oddaj v letih 1968–1990 je ohranjenih na filmskih trakovih brez zvočnega zapisa. Besedilo, ki ga je napovedovalec v studiu prebral, je zapisano v tekstih, shranjenih v t. i. »srajčkah oddaj« in posneto na zvočnih trakovih, shranjenih ločeno od slikovnega zapisa.

Za starejše obdobje, obdobje do leta 1990, »srajčke oddaj« vsebujejo podatke o oddaji, naslov, podatke o nosilcih, o avtorjih in praviloma celotna besedila prispevkov, razen besedil in izjav, ki so zapisani na zvočnem traku. Po letu 1990 pa je bilo prebrano besedilo zvočno zapisano in »srajčke« vsebujejo zgolj začetek in konec prebranega besedila.

Katoliška cerkev v oddajah TV Slovenija 1968–1990

Katoliška cerkev v dnevnoinformativnih oddajah TV-Dnevnik in TV-Obzornik

Tradicionalni novoletni sprejemi in božične poslanice

Največ prispevkov dnevnoinformativnih oddaj, ki zadevajo Katoliško cerkev na Slovenskem med letoma 1968 in 1990, je povezanih s tradicionalnimi novoletnimi sprejemi in kasnejšimi božičnimi poslanicami.

TV-Obzornik¹⁸ z dne 11. 1. 1967 nam sporoča, da je komisija SR Slovenije za verska vprašanja priredila novoletni sprejem za slovenske duhovnike rimskokatoliške in evangeličanske verske skupnosti. Sprejema v Ljubljani se je udeležilo več kot 70 duhovnikov, med njimi vsi trije slovenski ordinariji, dr. Jožef Pogačnik, dr. Maksimilijan Držečnik in dr. Janez Jenko, senior evangeličanskega seniorata Aleksander Kerčman, prior kartuzije Pleterje dr. Edgar Leopold, člani glavnega odbora Ciril-Methodijskega društva katoliških duhovnikov in več profesorjev Teološke fakultete v Ljubljani. Med kosilom je navzoče pozdravil predsednik komisije za verska vprašanja Boris Kocjančič ter jim zaželel srečno novo leto, govoril nato o miru v svetu in o mednarodnem sporazumevanju ter reševanju za obe strani aktualnih vprašanj. V imenu povabljenih sta govorila ljubljanski nadškof dr. Jožef Pogačnik in senior Aleksander Kerčman.

TV-Dnevnik¹⁹ z dne 23. 1. 1969 je prinesel novice o tradicionalnem sprejemu za slovenske duhovnike, ki ga je priredila republiška komisija za verska vprašanja v Klubu poslancev v Ljubljani. Udeležili so se ga predstavniki slovenskih verskih skupnosti, pa tudi cerkvenih redov, šol in Ciril-Methodijskega društva. Predsednik komisije Pavle Bojc je v svojem nagovoru med drugim izrekel upanje, da se bodo odnosi med državo in verskimi skupnostmi tudi naprej razvijali v realističnem ozračju medsebojnega sodelovanja. V imenu predstavnikov verskih skupnosti je prvi odgovoril nadškof, doktor Jožef Pogačnik.

TV-Dnevnik²⁰ z dne 20. 1. 1971 je prinesel povzetek dogajanja s tradicionalnega novoletnega sprejema za slovensko duhovščino v dvorani izvršnega sveta skupščine Socialistične republike Slovenije.

¹⁶ Vodopivec: *Od Pobljnovne slovnce do samostojne države*, str. 481.

¹⁷ <http://www.rtv slo.si>

¹⁸ Nosilec: KI' 4584, T: 5755.

¹⁹ Nosilec: KI' 6281, T: 8444, dolžina 45".

²⁰ Nosilec: KF D 678/I, T: 11341, dolžina 1'20".

Priredil ga je predsednik republiške komisije za verska vprašanja Pavle Bojc. Udeležilo se ga je skoraj sto duhovnikov, med katerimi so bili najvišji predstavniki rimskokatoliške, slovenske evangeličanske, srbske pravoslavne, adventistične in baptistične verske skupnosti v Sloveniji. Navzoči so bili tudi podpredsednik izvršnega sveta Slovenije Vinko Hafner, član sveta dr. Ernest Petrič in člani komisije SRS za verska vprašanja. Predsednik Pavle Bojc je v pozdravnem govoru izrazil vsem najboljšo željo za novo leto. Ljubljanski nadškof, dr. Jožef Pogačnik, se je v imenu vseh verskih skupnosti z območja Slovenije zahvalil za izraženo pozornost in pozitivno ocenil medsebojne odnose.

Leta 1972 je predsednik republiške komisije za verska vprašanja Pavle Bojc v prostorih slovenskega izvršnega sveta pripravil novoletni sprejem za slovensko duhovščino. O njem je poročal TV-Dnevnik²¹ dne 26. 1. 1972. Udeležilo se ga je skoraj 100 duhovnikov, med njimi tudi najvišji predstavniki osmih verskih skupnosti. V pozdravu je govoril o pomenu vsakoletnega srečanja in ob tem omenil ugotovitev, da se je z minulim letom, ko je nehal veljati zvezni zakon o pravnem položaju verskih skupnosti, pravzaprav začelo eno izmed pomembnih obdobjev graditve odnosov med državo in verskimi skupnostmi, ki predstavlja dobro osnovo za nadaljnje odnose. Potem so se predstavniki slovenske duhovščine zahvalili za sprejem in izrazili željo po prihodnjem tesnem sodelovanju.

Leta 1974 je še vedno predsedujoči predsednik republiške komisije za verska vprašanja Pavle Bojc na vsakoletni novoletni sprejem povabil najvišje predstavnike rimskokatoliške, srbske pravoslavne, slovenske evangeličanske, slovenske starokatoliške, adventistične, baptistične in islamske verske skupnosti. Novico o sprejemu je podal TV-Obzornik²² dne 25. 1. 1974. Tovariš Bojc je izrazil željo, naj tudi to leto prinese čim več sporazumevanja in spoštovanja v duhu nove ustave, ki ureja tudi odnose med družbo in verskimi skupnostmi. Za vabilo se je zahvalil metropolit, dr. Jožef Pogačnik in dejal, da je dialog najboljša metoda za medsebojno razumevanje.

Leta 1975 je republiška komisija za verska vprašanja dobila novega predsednika – predsednik komisije Socialistične republike Slovenije za odnose z verskimi skupnostmi je postal Rudi Čačinovič. 31. 1. 1975 je priredil novoletni sprejem za predstavnike verskih skupnosti; o tem je poročal TV-Dnev-

nik I.²³ Ljubljanski metropolit dr. Jožef Pogačnik je v svojem govoru posebej omenil, da Rimskokatoliška cerkev in njeni duhovniki odklanjajo politizacijo vere in s tem v zvezi dejal, da se strinja z ugotovitvami v Delu in Komunistu pred dnevi objavljenega komentarja glede vernih občanov v samoupravni družbi.

Tudi leto pozneje je podpredsednik republiškega izvršnega sveta in predsednik komisije za odnose z verskimi skupnostmi Rudi Čačinovič priredil novoleten sprejem za predstavnike vseh verskih skupnosti v republiki. Dogajanje je povzela novica v TV-Dnevniku I²⁴ dne 29. 1. 1976. Tovariš Čačinovič je v novoletni čestitki izrazil prepričanje, da se bodo odnosi med družbo in vsemi verskimi skupnostmi še izboljšali in da bo k temu nedvomno pripomogel tudi zakon o verskih skupnostih; v imenu predstavnikov vseh verskih skupnosti pa se je zahvalil ljubljanski nadškof dr. Jožef Pogačnik.

Leta 1977 je predsedstvo republiške komisije za odnose z verskimi skupnostmi prevzel Stane Kolman. Ta je 26. 1. 1977 priredil tradicionalni novoletni sprejem. Novica je bila povzeta v TV-Obzorniku.²⁵ V govoru je dejal, da odnosi med socialistično samoupravno družbo in verskimi skupnostmi, ki delujejo v Sloveniji, uspešno utirajo pot že več kot tri desetletja in da zakon o pravnem položaju verskih skupnosti v republiki ni samo odsev urejenih odnosov med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi, temveč tudi izpričana obveznost sklepov, sprejetih na helsinški konferenci o evropski varnosti in sodelovanju.

TV-Dnevnik I²⁶ z dne 10. 1. 1979 je poročal o tradicionalnem novoletnem sprejemu za duhovnike in druge predstavnike verskih skupnosti. Predsednik republiške komisije za odnose z verskimi skupnostmi Stane Kolman je navzočim, med njimi je bil tudi ljubljanski nadškof in metropolit dr. Jože Pogačnik, v priložnostnem govoru dejal, da so bili odnosi samoupravne družbe do verskih skupnosti predmet obravnave tudi v republiški skupščini. Tako zakon o pravnem položaju verskih skupnosti v Sloveniji še naprej predstavlja ustrezno pravno-politično osnovo za urejanje razmerij med socialistično družbo in verskimi skupnostmi.

9. 1. 1980 je predsednik republiške komisije za odnose z verskimi skupnostmi Stane Kolman priredil novoletni sprejem za predstavnike verskih skupnosti v Sloveniji. O tem je poročal TV-Dnev-

²¹ Nosilec: KI D 1062, T: 12858, dolžina 1'.

²² Nosilec: KF D 1820, T: 15913, dolžina 1'05".

²³ Nosilec: KF D 2201/I, T: 17879, dolžina 55".

²⁴ Nosilec: KI D 2575/I, T: 19883, dolžina 1'15".

²⁵ Nosilec: KI D 2950, T: 21988, dolžina 1'10".

²⁶ Nosilec: KF D 3667/I, T: 26030, dolžina 1'15".

nik I.²⁷ V pozdravnem nagovoru je opozoril na blokovske nevarnosti, ki pretijo svobodoljubnemu in nerazvitemu svetu, ter na vlogo samoupravne in neuvrščene Jugoslavije kot branilke varnosti, miru ter svobode misli in opredelitve. V tem okviru si družba prizadeva za dobre in urejene odnose z verskimi skupnostmi. Zato je toliko bolj nerazumljivo, da nekateri skušajo negativno ovrednotiti težko doseženo stopnjo medsebojnih odnosov. Slovenski metropolit, nadškof dr. Jožef Pogačnik, je poudaril, da so bili odnosi v minulem letu povsem zadovoljivi in nedvomno pozitivni, da so bila sporna vprašanja rešena s pogovori in razumevanjem obeh strani, da ni bilo administrativnih, še manj sodnih ukrepov zoper predstavnike Cerkve in da se še naprej zavzema za tako human odnos in sožitje.

V letu 1981 so se zgodile spremembe tako na predsedstvu komisije za odnose z verskimi skupnostmi kot na stolici metropolita. Predsednik komisije za odnose z verskimi skupnostmi je postal Dušan Šinigoj, ljubljanski nadškof in slovenski metropolit pa dr. Alojzij Šuštar. Dušan Šinigoj je januarja 1981 priredil tradicionalni novoletni sprejem. Na njem je poudaril skupno odgovornost vseh ljudi za skladen in uspešen razvoj socialistične samoupravne družbe. Poleg drugih predstavnikov verskih skupnosti je govoril tudi ljubljanski nadškof in slovenski metropolit dr. Alojzij Šuštar. Njegove izjave je povzel TV-Dnevnik²⁸ z dne 14. 1. 1981.

TV-Dnevnik²⁹ z dne 21. 1. 1982 pa je povzel dogajanje tradicionalno novoletnega sprejema za duhovnike in predstavnike verskih skupnosti, ki ga je priredil izvršni svet Slovenije leta 1982. Udeležili so se ga številni visoki predstavniki republike in Cerkve. Zbrane je pozdravil predsednik komisije za odnose z verskimi skupnostmi in podpredsednik izvršnega odbora Dušan Šinigoj. Dejal je, da smo postavili širok ustavni in zakonski okvir za delovanje verskih skupnosti, ki daje vernim občanom vse možnosti za svobodno in enakopravno versko življenje v samoupravni socialistični družbi.

Nepričakovani radijski božični pozdrav Alojzija Šuštarja iz leta 1986, ko so oblasti ljubljanskemu nadškofu prvič po drugi svetovni vojni dovolile, da je prek radia vernikom in poslušalcem čestital za božič, je leta 1987 dobil televizijsko podobo.³⁰

Ljubljanski nadškof dr. Alojzij Šuštar je v okviru TV-Dnevnik³¹ 24. 12. 1987 prebral božično poslanico in voščil vesel božič.

Nadškofovi božični poslanici se je leta 1988 pridružil tudi predsednik Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije Jože Smole.

Božična voščilnica Jožeta Smoleta je bila javnosti posredovana v TV-Dnevniku³² 23. 12. 1988, dan kasneje pa je bilo mogoče v TV-Dnevniku³³ 24. 12. 1988 videti nadškofovo božično voščilo.

Zasedanja koordinacijskih odborov za urejanje odnosov med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi

Poročanja o tradicionalnih novoletnih sprejemih so dopolnjevale kratke novice z zasedanj koordinacijskih odborov predsedstva in izvršnega odbora SZDL.

TV-Obzornik³⁴ je 29. 3. 1968 poročal, da sta predsedstvo in izvršni odbor republiške konference Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije obravnavala nekatere probleme odnosa z Rimskokatoliško cerkvijo po podpisu protokola z Vatikanom. V zvezi s tem sta sprejela nekatere sklepe o vlogi in nalogah Socialistične zveze. Na zvočnem traku je zabeležena izjava predsednika konference tovariša Janeza Vipotnika.

Novica, prav tako iz leta 1968, posredovana v TV-Dnevniku³⁵ dne 19. 4. 1968, govori o vlogi religije in Cerkve v tedanji družbi, temi posvetovanja za okroglo mizo na Centralnem komiteju ZKS. Udeležili so se ga predstavniki ZK Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine ter sodelavci lista Komunist. Na osnovi že sprejetih stališč naj bi natančneje opredelili aktivno vlogo ZK in drugih naprednih sil glede teženj Cerkve ter uskladili stališča, ki so bila do tedaj nekoliko neenotna zaradi različnih razmer v posameznih republikah.

V letu 1970 je koordinacijski odbor za urejanje odnosov med Cerkvijo in samoupravno družbo pri republiški konferenci SZDL na prvi seji pod predsedstvom Janeza Vipotnika začrtal osnovno smer dela. Določil je bistvene naloge, ki izhajajo iz dokumenta »SZDL Slovenije danes«. Poudarili so pomen ustanovitve odborov, ki jih narekuje demokratični razvoj, odprtost političnega sistema, predvsem

²⁷ Nosilec: KF D 4031/I, T: 28033, dolžina 1'35".

²⁸ Nosilec: KI D 4402/I, T: 30478, dolžina 1'.

²⁹ Nosilec: KI D 4760/I, T: 32972, dolžina 55".

³⁰ Vodopivec: *Od Pobljnovne slovnice do samostojne države*, str. 481.

³¹ Nosilec: VKA 103/I, dolžina 2'52".

³² Nosilec: VKA 174/3, dolžina 5'10".

³³ Nosilec: VKA 178/24, dolžina 3'44".

³⁴ Nosilec: KI 5506, T: 7232, dolžina 6'5".

³⁵ Nosilec: KF 5568, T: 7306, dolžina 45".

pa čedalje večjo vlogo človeka v samoupravni družbi. Povzetek seje je prinesel TV-Dnevnik³⁶ 4. 12. 1970.

Iz obdobja do leta 1973 ni podatkov o poročanju s sej koordinacijskih odborov za odnose med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi, naslednje poročanje pa je bilo v TV-Dnevniku³⁷ dne 30. 1. 1973. V Ljubljani je bil sprejem predstavnikov verskih skupnosti v izvršnem svetu, med njimi škofa Pogačnika in predavatelja bogoslužja na Teološki fakulteti Franca Rodeta.³⁸

V okviru TV-Dnevnik³⁹ dne 20. 9. 1974 pa so poročali o sklepu na republiški konferenci Socialistične zveze, da bodo koordinacijske odbore uvrstili tudi v občine in krajevne skupnosti, da bi se tudi v teh okoljih začela pospešena razprava o predlaganem zakonu o verskih skupnostih. Razprava v odboru je bila odprta, razgibana in tehtna in je izzvenela v soglasju, da se mora tudi pošten vernik – kot sleherni drug državljan – z enako odločnostjo postaviti po robu enemu izmed zakletih sovražnikov slovenskega delavskega razreda – klerikalizmu. To dolžnost in pravico mu nalaga nova ustava, saj bolj dosledno kot katerakoli druga ustava na svetu spoštuje verska čustva vseh ver in verskih skupnosti.

V TV-Dnevniku I⁴⁰ je bila 17. 3. 1975 objavljena kratka novica, da je predsednik republiškega izvršnega sveta Andrej Marinc sprejel slovenske škofo, med njimi dr. Pogačnika, Držecnika in druge. Ugotovili so, da so bili temelji položaja verujočih in verskih skupnosti pri nas že uspešno preizkušeni in da omogočajo zadovoljivo urejanje vseh tovrstnih zadev. Govor je bil tudi o novem republiškem zakonu o pravem položaju verskih skupnosti, ki naj bi natančneje opredeljeval, kaj so verske skupnosti in katere so dovoljene z ustavo.

Leto 1978 je bilo leto sestankovanja in urejanja odnosov med samoupravno družbo in slovenskim duhovniškim društvom.

TV-Dnevnik I⁴¹ je 28. 7. 1978 podal novico, da je predsednik izvršnega sveta Slovenije dr. Anton Vratuša sprejel slovenske škofo in nekatere druge predstojnike Rimskokatoliške cerkve v Sloveniji, z ljubljanskim nadškofom in metropolitom dr. Jožefom Pogačnikom na čelu. V pogovorih je bilo

ugotovljeno, da so bili odnosi med samoupravno družbo, Rimskokatoliško cerkvijo in drugimi verskimi skupnostmi primerno urejeni in da to zagotavlja njihovo nemoteno versko delovanje. Poudarili so, da odnose opredeljujejo načela iz ustave, zakonov in drugih dokumentov. Predsednik Vratuša je seznanil škofo z dejstvom, da je izvršni svet obravnaval poročilo o uresničevanju zakona o pravnem položaju verskih skupnosti v Sloveniji in bo to predloženo tudi republiški skupščini. Škofo je izrazil željo, da bi se urejeni odnosi uspešno razvijali.

Septembra istega leta je TV-Dnevnik I⁴² (19. 9. 1978) poročal o predsedniku Republiške konference Socialistične zveze delovnega ljudstva Mitju Ribičiču, ki je v navzočnosti številnih vladnih predstavnikov republiškega družbeno-političnega življenja sprejel predstavnike slovenskega duhovniškega društva. Tovariš Ribičič je poudaril pomen tovrstnih že tradicionalnih srečanj, saj so ta dobra priložnost za medsebojna seznanjanja o dejavnosti tako društva kot Socialistične zveze.

Mesec dni kasneje so v TV-Dnevniku⁴³ (11. 10. 1978) poročali o ugodni oceni uresničevanja zakona o pravnem položaju verskih skupnosti v republiki. Organizirana je bila skupna seja treh odborov slovenske skupščine, o njej pa je poročal TV-Dnevnik. Načelno politiko, ki ima svojo zgodovinsko podlago že v dokumentih slovenske partije in osvobodilne fronte, so ugodno sprejeli tudi predstavniki verskih skupnosti in kot posledica v Sloveniji v zadnjem obdobju skoraj ni bilo potrebno uporabljati administrativnih sredstev zaradi kaznivega zlorabljanja vere in cerkve za politične namene. Kljub temu pa smo bili tudi v tistem obdobju priče sovražnim napadom na Slovenijo in Jugoslavijo glede domnevnega kršenja svoboščin v listih slovenske duhovniške emigracije. Priča smo bili tudi razlikam med proklamiranim in dejanskim ravnanjem posameznih skupnosti. To velja zlasti za razvijanje dejavnosti verskih skupnosti med slovenskimi zdomci. Samo v Zahodni Nemčiji je bilo takrat 15 slovenskih duhovnikov, ki so živeli med slovenskimi delavci in katerih delovanje ni bilo vselej v skladu z dogovorjenimi stališči.

Ugotovite koordinacijskega odbora pri Socialistični zvezi Slovenije leta 1981 je povzel TV-Dnevnik⁴⁴ predvajanje 3. 4. 1981. Odnosi med samoupravno socialistično družbo in verskimi skupnostmi so se v zadnjem letu kljub nekaterim mo-

³⁶ Nosilec: KI D 629/I, T: 11131, dolžina 40".

³⁷ Nosilec: VKA 3675/1.

³⁸ Dr. Franc Rode je kasneje (5. marca 1997) postal ljubljanski nadškof in metropolit, po odhodu iz Ljubljane (22. 2. 2006) pa kardinal. Vir: <http://aktualno.rkc.si>

³⁹ Nosilec: KI D 2067/I, T: 17139.

⁴⁰ Nosilec: KI D 2246/I, T: 18114, dolžina 40".

⁴¹ Nosilec: KF D 3500/I, T: 25078, dolžina 50".

⁴² Nosilec: KI D 3553/I, T: 25347, dolžina 55".

⁴³ Nosilec: KI D 3576/I, T: 25469, dolžina 1'35".

⁴⁴ Nosilec: KF D 4478/I, T: 31029, dolžina 1'05".

tečim pojavom razvijali zelo dobro. Predsednik republiške konference Socialistične zveze Mitja Ribičič je dejal, da je treba sleherno vprašanje reševati v demokratičnem ozračju in za vsako ceno preprečiti tak položaj, ki ne bi več dopuščal odprtega dialoga. Predsednik je ocenil tudi mednarodne odnose; menil je, da je popuščanje negotovosti med blokoma na najvišji točki in da človeštvo izdaja za oboroževanje največje vsote v zgodovini. Koordinacijski odbor je obravnaval tudi vprašanja graditve cerkvenih objektov in delovanja duhovščine med našimi ljudmi na tujem.

Čeprav so bili sprejemi s tematiko sodelovanja z verskimi skupnostmi vsakoletni, dnevnoinformativne oddaje v obdobju 1981–1987 niso poročale o koordinacijskih odborih med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi. Naslednja novica se je pojavila šele 10. 2. 1987 v TV-Obzorniku.⁴⁵ Vsakoletni sprejem je bil v Mariboru; na njem je predsednik komisije Željko Obranič izjavil, da so odnosi med predstavniki verskih skupnosti in samoupravno družbo iz leta v leto boljši. V Mariboru so podpisali protokol o dokončni ureditvi premoženjskopравnih odnosov med družbenopolitično skupnostjo in Rimskokatoliško cerkvijo. Nemoteno so potekale tudi aktivnosti za graditev novih kulturnih objektov – graditev in ureditev knjižnice Teološke fakultete je bila tako v sklepni fazi. Tedanji škof dr. Franc Kramberger je zagotovil, da reševanje odnosov v Mariboru gotovo pomembno vpliva na urejanje v vsej Sloveniji.

Ciril-Methodijsko društvo

Dnevnoinformativne oddaje so prinašale tudi nekatera krajša poročila o duhovniškem Ciril-Methodijskem društvu. Le-to je bilo ustanovljeno leta 1949, priznalo in potrdilo pa ga je tudi slovensko politično vodstvo. Društvo naj bi »povežalo humanim vrednotam narodnoosvobodilnega odpora in povojni družbeni ureditvi privržene katoliške duhovnike«. ⁴⁶ Tako so poročali o sprejetju vodilnih članov na republiški konferenci v TV-Dnevniku⁴⁷ 22. 4. 1968; predsednik republiške konference SZDL Slovenije Janez Vipotnik je sprejel vodilne člane Ciril-Methodijskega društva; vodil jih je predsednik Anton Ravšelj. Na sprejemu je bil tudi član predsedstva republiške konference SZDL Slovenije Tone Fajfar.

Dne 30. 9. 1970 pa je bila v TV-Dnevniku⁴⁸ objavljena novica o skupščini duhovnikov, članov Ciril-Methodijskega društva Slovenije v Ljubljani. Društvo je to leto praznovalo 20-letnico svojega obstoja in ob tem jubileju so udeležence zbora pozdravili in jim čestitali v imenu republiške konference SZDL Slovenije Franc Kimovec-Žiga, predsednik zvezne komisije za verska vprašanja Mile Jovičević, predsednik republiške komisije Pavle Bojc, kot tudi delegati stanovskih društev iz drugih republik. Ugodno so ocenili razvoj društva v preteklosti in njegovo plodno delo, kot tudi prihodnje naloge v okvirih socialistične samoupravne družbe. Društvo naj bi še naprej razvijalo ideje, ki so mu bile doslej vsebina dela, in sicer v okviru s protokolom urejenih odnosov s Cerkvijo in državo. Na občnem zboru so se pogovorili še o nekaterih organizacijskih nalogah in stanovskih problemih. Med drugim so sklenili preimenovati društvo v Slovensko duhovniško društvo.

Tako je novica 26. 9. 1978 v TV-Dnevniku I⁴⁹ že prinesla vesti z desetega rednega občnega zbora članov Slovenskega duhovniškega društva. Zbora sta se udeležila tudi predsednik republiške komisije za odnose z verskimi skupnostmi Stane Kolman in podpredsednik republiške konference Socialistične zveze Bogo Zupančič, ki sta v pozdravnih nagovorih poudarila zlasti dobro in plodno sodelovanje z verskimi skupnostmi.

TV-Dnevnik⁵⁰ z dne 19. 10. 1982 pa je javnosti prinesel poročilo z občnega zbora Slovenskega duhovniškega društva v Ljubljani. Predsednik društva Roman Kavčič je dejal, da morajo verniki v sedanjih zaostrenih družbeno-političnih razmerah doma in v svetu tudi v prihodnje razvijati dobre odnose z družbeno-politično skupnostjo in se angažirati v Socialistični zvezi kot najširši fronti delovnih ljudi in občanov. Na zboru so delegati izvolili novo vodstvo – za novega predsednika so izvolili Jožeta Golličnika, župnika pri Svetem Cirilu in Metodu v Mariboru.

Proslave ob okroglih obletnicah

V dnevnoinformativnih oddajah so bile objavljene tudi krajše novice ob okroglih obletnicah duhovniških društev, škofij in raznih cerkva.

TV-Dnevnik⁵¹ z dne 15. 10. 1969 je prinesel novico o slovesni seji glavnega odbora v Klubu

⁴⁵ Nosilec: KI D 5376, T: 44859, dolžina 1'.

⁴⁶ Vodopivec: *Od Pobljnovne slovnice do samostojne države*, str. 342.

⁴⁷ Nosilec: KF D 5580, I: 7316, dolžina 20".

⁴⁸ Nosilec: KF D 566, I: 10849, dolžina 30".

⁴⁹ Nosilec: KI D 3560/I, T: 25383, dolžina 40".

⁵⁰ Nosilec: KI D 4904, T: 34738.

⁵¹ Nosilec: KF D 204, I: 9480, dolžina 30".

poslancev, kjer je Ciril-Metodijsko društvo slovenskih katoliških duhovnikov proslavilo dvajsetletnico svojega obstoja. Zbor sta v imenu republiškega izvršnega sveta in komisije za verska vprašanja pozdravila predsednik komisije Pavle Bojc, v imenu republiške konference SZDL pa Franc Kilmovec - Žiga.

TV-Dnevnik I⁵² je 8. 10. 1978 zabeležil slovesnost v Mariboru ob 750-letnici mariborske škofije. Ob tej priložnosti so prenesli posmrtno ostanke Antona Martina Slomška iz frančiškanske cerkve v stolnico. Ob visokem jubileju te verske ustanove je poleg drugih predstavnikov družbenopolitičnega življenja občine in regije čestital tudi predsednik republiške konference Socialistične zveze Mitja Ribičič. Med drugim je poudaril, da gre za versko ustanovo, ki je bila stoletja branik slovenstva v najbolj ogroženem delu naše ožje domovine. Še posebej je bilo to čutiti med narodnoosvobodilnim bojem, ko je bilo tudi slovensko duhovništvo skupaj z drugimi izobraženci izpostavljeno nenehnemu preganjanju.

Poročanje s proslave ob 30-letnici Duhovnega društva slovenskih duhovnikov je bilo objavljeno v novici TV-Dnevnik I⁵³ 17. 9. 1979. Ob jubileju je čestitke izrekel predsednik republiške konference socialistične zveze Mitja Ribičič, ki je med drugim poudaril, da razvoj socialistične demokracije ne ukinja različnih pogledov in pluralizma interesov, ampak jih usklajuje v enotno hotenje, da bi živeli bolje. Ta cilj je tudi temeljno izhodišče za delo društva, katerega člani, najnaprednejše krilo slovenske duhovščine, vidijo v svobodni, socialistični in samoupravni družbi.

Dva dni kasneje se je v TV-Dnevniku II⁵⁴ (19. 11. 1979) na okroglo obletnico duhovniškega društva pojavila še krajša novica, ki je povzela zavezo društva, da bo še naprej krepilo razumevanje med Cerkvijo in samoupravno družbo. Udeleženci so poudarili, da so odnosi med verskimi skupnostmi in samoupravno družbo zadovoljivi na vseh ravneh, čeprav so morali pri tem premagati številne težave.

V TV-Obzorniku⁵⁵ so 7. 2. 1980 poročali o 50. osebnem jubileju Romana Kavčiča, predsednika Slovenskega duhovniškega društva in župnika v Dolenjskih Toplicah.

Oktober 1987 je bila v TV-Dnevniku⁵⁶ objavljena novica o 10. obletnici ustanovitve⁵⁷ škofije z govorom dr. Alojzija Šuštarja v koprski stolnici.

Leto 1989 je bilo leto okroglih obletnic. V TV-Dnevniku II⁵⁸ dne 16. 7. 1989 so obeležili 600 let cerkve Koreno s slavnostnim govornikom Matjažem Kmeclom. TV-Dnevnik III⁵⁹ je istega dne (16. 7. 1989) ponovil novico s Horjula o 600-letnici cerkvice. TV-Dnevnik II⁶⁰ pa je 20. 9. 1989 obvestil o 40-letnici duhovniškega društva; poročal je s slovesnosti, katere govorec je Jože Smole. O 450-letnici Svete gore in obnovitvi bazilike iz 14. stoletja z odlomki slovesne maše pa je poročal TV-Dnevnik II⁶¹ 8. 10. 1989.

Odlikovanja napredne duhovščine in imenovanja novih škofov

Odlikovanja napredne duhovščine, sprejemi slovenskih škofov in imenovanja novih so naslednji sklop kratkih novic v okviru dnevnoinformativnih oddaj TV-Dnevnik in TV- Obzornik.

TV-Dnevnik⁶² z dne 21. 12. 1970 je poročal o odlikovanju napredne duhovščine, ki jo je opoldne istega dne izvedel predsednik skupščine SR Slovenije Sergej Kraigher. Profesorju Teološke fakultete v Ljubljani dr. Stanku Cajnkarju je izročil red zaslug za narod z zlato zvezdo, red zaslug za narod s srebrnimi žarki pa dekanu Teološke fakultete dr. Maksu Miklavčiču, stolnemu kanoniku dr. Alojziju Ostercu in župniku v Šentilju Antonu Ravšlu. Slovesnosti v prostorih republiške skupščine so se udeležili ugledni predstavniki družbeno-političnih skupnosti in predstavniki slovenskih duhovnikov. Predsednik Kraigher je odlikovancem čestital, obenem pa izrekel priznanje vsej napredni duhovščini. V imenu odlikovancev se je zahvalil dr. Stanko Cajnkar, ki je poudaril, da smo v odnosu samouprave družbe do cerkve ali cerkve do samoupravne družbe prehodili zelo dolgo pa tudi lepo in plodno pot.

Predsednik republike tovariš Tito je Slovensko duhovniško društvo ob 30-letnici obstoja odlikoval z redom zaslug za narod s srebrnimi žarki, tajnika

⁵⁶ Nosilec: VKA D 95/6, dolžina 1'05".

⁵⁷ Leta 1977 je bila koprška škofija razdružena s tržaško in ne na novo ustanovljena. Tako leta 1987 niso praznovali 10. obletnice ustanovitve koprške škofije, temveč razdružitve s tržaško.

⁵⁸ Nosilec: VKA D 228/3, dolžina 1'24".

⁵⁹ Nosilec: VKA D 231/15, dolžina 10'00".

⁶⁰ Nosilec: VKA D 237/17, dolžina 1'29".

⁶¹ Nosilec: VKA D 240/10, dolžina 1'58".

⁶² Nosilec: KF D 646/4, T: 11202, dolžina 60".

⁵² Nosilec: KF D 3573, T: 25450, dolžina 55".

⁵³ Nosilec: KI D 3917/I, T: 27372, dolžina 1'51".

⁵⁴ Nosilec: KI D 3980/II, T: 27733, dolžina 35".

⁵⁵ Nosilec: KF D 4060, T: 28213.

društva Mihaela Jeriča ob življenjskem jubileju – 70-letnici – pa z redom republike s srebrnim vencem. Visoki odlikovanji je izročil predsednik republiške konference Socialistične zveze Mitja Ribičič. Novica o dogajanju je bila objavljena v TV-Dnevniku I⁶³ 5. 12. 1979. Ob tej priložnosti je Ribičič poudaril vlogo in pomen društva v družbi, ki je zaradi strokovne in družbene usmerjenosti kolektivni člen Socialistične zveze. V tem duhu je izzvenela tudi razprava na seji koordinacijskega odbora za urejanje odnosov med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi. Razpravljavci so zavrnili vsakršne poskuse nestrpnosti in politikantstva pri obravnavanju odnosov med družbo in verskimi skupnostmi ter se zavzeli za strpen dialog, sporazumevanje in poglobljeno sodelovanje.

V TV-Dnevniku⁶⁴ 19. 12. 1980 je bila objavljena novica o odlikovanju pokojnega ljubljanskega nadškofa in prvega slovenskega metropolita dr. Jožefa Pogačnika. Predsedstvo Jugoslavije ga je posmrtno odlikovalo z redom republike z zlatim vencem. To je bilo priznanje za njegovo prizadevanje in zasluge pri urejanju odnosov med samoupravno socialistično družbo in Rimskokatoliško cerkvijo. Za odlikovanje se je zahvalil ljubljanski nadškof in metropolit dr. Alojzij Šuštar, ki je med drugim poudaril, da bodo delo pokojnega dr. Pogačnika nadaljevali in si prizadevali za sožitje socialistične družbe in Cerkve ter za uspešen dialog.

O slovesnosti ob imenovanju novega škofa v Mariboru je poročal TV-Dnevnik⁶⁵ dne 21. 12. 1980. Dr. Franca Krambergerja so v mariborski stolnici posvetili v 60. mariborsko-lavantinskega škofa. Glavni poročevalec je bil papeški pronuncij v Jugoslaviji Michele Cecchini, sodelovala sta ljubljanski nadškof dr. Alojzij Šuštar in graški škof dr. Johann Weber. Slovesnosti so se udeležili tudi predstavniki slovenskega družbeno-političnega življenja z Dušanom Šinigojem, predstavnikom komisije socialistične republike Slovenije za odnose z verskimi skupnostmi, na čelu.

Preostale novice

V preostalih novicah dnevnoinformativnih oddaj, TV-Dnevnik in TV-Obzornika, so zbrane novice lokalne narave, novice mesta Ljubljane in drugih krajev na Slovenskem.

Dogodke v Ljubljani je zabeležilo večje število dnevnoinformativnih oddaj. TV-Dnevnik I⁶⁶ z dne 15. 5. 1979 je poročal, da so se na ljubljanskem Magistratu sešli predstavniki mesta s predstavniki rimskokatoliških skupnosti, ki so delovale v Ljubljani, ter nekaterih verskih ustanov in društev. Na srečanju, ki ga je pripravila mestna komisija za odnose z verskimi skupnostmi, je njen predstavnik Niko Lukež v pozdravnem govoru poudaril, da je vse, kar so v zadnjih letih zgradili v Ljubljani, plod prizadevanj vseh delovnih ljudi, ne glede na njihovo svetovnonazorsko prepričanje.

Komisija za odnose z verskimi skupnostmi pri skupščini mesta Ljubljana je v letu 1980 organizirala srečanje najvišjih predstavnikov Rimskokatoliške cerkve v Ljubljani in predstavnikov ljubljanskega družbeno-političnega življenja; osnovne misli so bile strnjene v ugotovitev, da so odnosi med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi sicer dobri, vendar morajo izmenjavi mnenj, stališč in doseganju skupnih ciljev nameniti še večjo pozornost. O srečanju je poročala oddaja V znamenju⁶⁷ 22. 5. 1980. TV-Dnevnik⁶⁸ z dne 27. 6. 1981 pa je govoril o novi pridobitvi islamske verske skupnosti v Ljubljani. V Mostah so odprli tako imenovani Mesdžič. To je starejša hiša, ki jo je kupila verska skupnost in jo preuredila tako, da bi lahko muslimani v njej opravljali svoje obrede. Na otvoritvi – udeležili so se je vrhovni poglavar islamske verske skupnosti v Jugoslaviji, predstavniki mesta, Socialistične zveze ter drugih verskih skupnosti – so poudarili, da je Mesdžič samo začasna rešitev, saj stavba še zdaleč ne ustreza za potrebe verske skupnosti. Dokončno naj bi ta vprašanja rešila džamija, a se je zataknilo pri lokaciji.

Novica TV-Dnevnik II⁶⁹ z dne 28. 3. 1989 nas je seznanila s skupno molitvijo Albancev v frančiškanski cerkvi v Ljubljani.

Leta 1980 se je v Sloveniji na delovnem obisku mudil predstavnik Vatikan v Jugoslaviji, pronuncij dr. Michele Cecchini. Njegov delovni obisk v Sloveniji je zabeležila novica v TV-Dnevniku I⁷⁰ 14. 4. 1980. Pronuncij je najprej obiskal najvišje predstavnike slovenskega družbenega in političnega življenja, Milana Kučana, dr. Antona Vratušo in Mitjo Ribičiča, nadaljeval pa z obiskom Maribora in Ljutomer.

⁶⁶ Nosilec: KF D 3792/I, T: 26748, dolžina 45".

⁶⁷ Nosilec: KF D 4165/II, T: 28939, dolžina 53".

⁶⁸ Nosilec: KI D 4562/I, T: 31628, dolžina 45".

⁶⁹ Nosilec: VKA D 200/1, dolžina 1'34".

⁷⁰ Nosilec: KF D 4127/I, T: 28647, dolžina 35".

⁶³ Nosilec: KI D 3996/I, T: 27828, dolžina 1'20".

⁶⁴ Nosilec: KI D 4376/I, T: 30292, dolžina 55".

⁶⁵ Nosilec: KF D 4378, T: 30304, dolžina 55".

Novice iz preostalih slovenskih krajev predstavljajo manjši nabor. V TV-Dnevniku I⁷¹ smo 7. 8. 1988 slišali novico o posvetitvi kapele na Veliki Planini s panoramskimi posnetki, posnetki prihajanja vernikov, notranjosti kapele in prihoda škofa Alojzija Šuštarja ter z odlomki slovesne maše. TV-Dnevnik II⁷² z dne 24. 6. 1989 pa je prinesel vsebino praznovanja na Sveti gori, zunanje in notranje posnetke cerkve ter kratke odlomke koncerta v cerkvi.

Katoliška cerkev v drugih oddajah TV Slovenija

Glavnina informacij in novic o Rimskokatoliški cerkvi je bila v letih 1968–1990 posredovana v dnevnoinformativnih oddajah. Nekaj pa je bilo novic tudi v posebnih oddajah.

Med njimi lahko posebej omenimo eno izmed zgodnejših oddaj, oddajo Proščenje,⁷³ predvajano 18. 10. 1967, ki je poročala o tradicionalnem proščenju – Marijinem prazniku Vnebovzetju 15. avgusta in o dogajanju v Turnišču.

Na posnetku posebne oddaje Prva konferenca ZKS,⁷⁴ predvajane 8. in 9. 1. 1970, je Stane Kranjc govoril o politiki socialističnih sil do religije in Cerkve in o poskusu oživljanju klerikalizma.

Ob 500. obletnici rojstva reformatorja Martina Luthra so 5. 12. 1983 predvajali oddajo, imenovano Studio 2: Martin Luther.⁷⁵ V njej so Sandi Čolnik in njegovi gostje govorili o Lutrovem delu in vplivu na slovenske protestante, dr. Jaro Dolar pa je predstavil Lutrove knjige, med njimi tudi Postilo, prepis iz leta 1563, ter govoril o vzrokih za prevajanje Biblije v slovenščino. O prevodih Biblije v slovenski jezik je govoril tudi dr. Jože Reichman in poudaril veliko vlogo Dalmatinovega prevoda.

V oddaji Dosje našega časa: Včeraj za jutri IX: Plodna jesen⁷⁶ z dne 2. 7. 1982 je predstavljeno pastirsko pismo škofov, ki skuša ljudi odvrniti od glasovanja za Ljudsko fronto. Oddaja Včeraj za jutri 1946: 6. zločin in kazen⁷⁷ z dne 4. 5. 1984 prikazuje Rupnika in škofa Rožmana in prisego domobrancev na ljubljanskem stadionu. V oddaji Včeraj za jutri 1946: Obzorja leta 1947 (17. oddaja)⁷⁸ z dne 4. 1. 1985 sta predstavljena koledar

slovenskega poročevalca in članek o Treh kraljih, ki so delovni dan.

Naslednji paket oddaj v osemdesetih, vsebuje oddajo Dokumentarec meseca: Čudeži v Medžugorju⁷⁹ z dne 24. 4. 1985, ki je prinesel vsebino o prikazovanju Marije in čudežih v Medžugorju. Prikazani so bili posnetki pokrajine, romarjev, izjave, molitve in obredi. Omenjen je bil tudi vpliv na življenje prebivalcev in razvoj verskega turizma. Oddaja Miti in legende – Sveto pismo, zgodbe Nove zaveze⁸⁰ z dne 4. 11. 1986 je predstavila vsebino prve Kristusove preizkušnje v puščavi in vsebino Janeza Krstnika. Vmes je bilo predstavljenih nekaj umetniških upodobitev.

Oddaja Spoznajmo neznano⁸¹ s 24. 12. 1986 (verjetno ni bila predvajana na programu Televizije Slovenija) govori o religiji in zgodovini Cerkve na Slovenskem. Podani so podatki o številu vernih in nevernih, praznikih, predstavljen je pomen krščanske kulture pri nas v primerjavi z drugimi državami, vključeni pa so tudi posnetki maše v francišškanski cerkvi na Prešernovem trgu. V nadaljevanju dr. France Dolinar, predstojnik Inštituta za zgodovino Cerkve na Slovenskem, govori o prostorih semeniške knjižnice in nalogah ter raziskavah Inštituta. Potrebno je opozoriti na zaplet ob omenjeni oddaji, ki naj bi bila na sporedu na »sveti večer«, 24. decembra 1986, vendar je po posredovanju partijskega vodstva TV-hiše odpadla. Kaj se je dogajalo v ozadju medijskega ustvarjanja, bo razkrila oddaja režiserja Slavka Hrena. Predstavil bo zgodbo Katarine Lavš, urednice oddaje Spoznajmo neznano. Oddaja bo predvajana in na sporedu šele v prihodnje, informacije o razpletu pa med pisanjem članka niso bile dostopne v dokumentaciji Arhiva RTV.

Naslednja oddaja Miti in legende – Sveto pismo, zgodbe Nove zaveze⁸² z dne 17. 2. 1987 pa je prinesla vsebino, povezano s Kristusovim vstajenjem in verovanjem v Kristusovo vstajenje od mrtvih kot temelj krščanske vere. Prikazan je tudi vpliv Kristusovega vstajenja na delo umetnikov.

Ob obisku papeža Janeza Pavla II. v Krki na Koroškem je bila posneta reportaža z naslovom Mir z nami – obisk papeža Janeza Pavla II. v Krki na Koroškem (Avstrija).⁸³ Predvajana je bila 5. 7. 1988. Predstavljeni so vtisi naključnih ljudi deset dni pred obiskom papeža Janeza Pavla II., priprave

⁷¹ Nosilec: VKA D 146/3, dolžina 11'00".

⁷² Nosilec: VKA D 225/7, dolžina 1'25".

⁷³ Nosilec: KF 5153.

⁷⁴ Nosilec: VKA P 297/1.

⁷⁵ Nosilec: VKA P 1588/1.

⁷⁶ Nosilec: KI' 13599.

⁷⁷ Nosilec: KI' 14392.

⁷⁸ Nosilec: KF 14694.

⁷⁹ Nosilec: VKA P 1132/1.

⁸⁰ Nosilec: VKA P 744/3.

⁸¹ Nosilec: VKA P 1584/1.

⁸² Nosilec: VKA P 744/2.

⁸³ Nosilec: VKA P 965/5.

na obisk in papežev prihod ter maša na prizorišču na prostem. Prikazana je tudi ljubljanska železniška postaja s skupino Slovencev, ki odhaja na Koroško in se pripravlja na obisk papeža.

Prenosi cerkvenih bogoslužij niso bili pogosti, a izjemoma vendarle navzoči. Oddaja Družina včeraj in danes⁸⁴ z dne 24. 12. 1988 je vključila prenos božične maše. Ob božično okrašeni mizi je v pogovor Sandija Čolnika in njegovih gostov (prof. dr. Anton Trstenjak, dr. Maca Jogan, dr. Niko Kuret in Matjaž Kmecl) o božiču vključen prenos božične maše iz Skomarj pod Roglo.

Oddaja Slovenska sprava – Prenos iz Kočevskega roga⁸⁵ z dne 8. 7. 1990 je prikazala prenos pravne slovesnosti iz Kočevskega roga, kjer je pravno slovesnost vodil in povezoval nadškof Alojzij Šuštar.

Katoliška cerkev v oddajah TV Slovenija – umetnostnozgodovinski pogled

Vse od začetka delovanja Televizije Slovenija v Dokumentaciji Televizije Slovenija nastaja tudi obsežna zbirka fotografskega gradiva. Fotografsko gradivo iz let 1968–1990 razkriva posnetke cerkva v Gornjem Gradu⁸⁶ (nastal 9. 1. 1968), blejske župne cerkve z detajli⁸⁷ (maj 1969) in zunanosti cerkve v Vilnici, posnetek vhoda v Kostanjeviški samostan, posnetke ostankov samostanske cerkve v Žičah ter samostana Dečani (vsi so nastali leta 1976), posnetke zunanosti in notranosti nekaterih Plečnikovih cerkva iz leta 1984 in posnetke notranosti piranske stolnice iz leta 1985.

Število oddaj, ki so zabeležile umetnostnozgodovinski pogled, ni zanemarljivo. V letu 1968 so oddaje prikazovale zunanost in/ali notranost posameznih cerkva in samostanov z detajli. V oddaji Na poti od Ljubljane do Snežnika⁸⁸ z dne 21. 3. 1968 je posneta cerkva na Bloški polici z notranostjo. V oddaji Na poti od Komende do Radovljice – Breg pri Preddvoru⁸⁹ z dne 18. 10. 1968 sta posneta cerkva z notranjščino in freskami na Bregu ter Velesovo z notranostjo samostana, zunanostjo gradu in cerkve. V oddaji Na poti po Prekmurju, »Prekmurje Miška Kranjca« Martijanci,⁹⁰ z dne 21. 10. 1968 pa je posneta župna cerkev sv. Martina.

V osemdesetih letih je bilo število umetnostnozgodovinskih in arhitekturno-kulturnih posnetkov katoliških cerkva in samostanov večje tako po številu kot v vsebinskem razponu. Glasbena oddaja Stara glasba v našem času in prostoru⁹¹ z dne 12. 3. 1984 tako predstavlja zunanost in notranost slovenskih cerkva, ki imajo najstarejše orgle.

Dnevnoinformativne oddaje so poročale o izvedeni ali morda potrebni obnovi cerkva. TV Obzornik⁹² z dne 17. 5. 1984 je poročal o obnovi stare gotske cerkve Sv. Trojice kartuzijskega samostana Pleterje, TV Obzornik⁹³ z dne 30. 5. 1984 pa o zaščiteni cerkvi – baročni kapeli v Boštanju, potrebni obnove.

Oddaja Zrno do zrna⁹⁴ z dne 27. 9. 1987 govori o zgodovini cistercijanskega samostana (Stična), ki so ga ustanovili 24. 9. 1136, prikazuje grafiko samostana, posnetke samostana, notranje posnetke cerkve in slike Fortunata Berganta.

Zanimiv aspekt, povezan s Katoliško cerkvijo, je v oddaji Dokumentarec meseca – Jurklošter⁹⁵ z dne 16. 3. 1988, saj je obravnavan spor med Svetlano Makarovič in krajanji Jurkloštra, ki pa med drugim prikazuje tudi posnetke stolpa v Jurkloštru in ruševine jurkloštrske graščine.

Dnevnoinformativne oddaje so poročale tudi o posvetitvah novih cerkva, delavnic in okroglih obletnicah. TV-Dnevnik⁹⁶ z dne 7. 8. 1988 je poročal o posvetitvi kapele na Veliki Planini, ki jo je posvetil ljubljanski škof Alojz Šuštar, prav tako pa je prinesel sliko zunanosti in notranji kapele. TV-Dnevnik II⁹⁷ z dne 4. 5. 1989 je prinesel vpogled v cerkev v Mariboru in otvoritev orglarske delavnice v Hočah, ki jo je blagoslovil dr. Franc Kramberger. TV-Dnevnik⁹⁸ z dne 16. 7. 1989 pa je ob 600-letnici cerkvice v Horjulu prinesel panoramske posnetke okolice, posnetke slovesne maše na prostem ter posnetke notranosti cerkve.

Sklep

Eden izmed glavnih ciljev članka je bil ugotoviti pogostnost omemb Rimskokatoliške cerkve v oddajah TV-Slovenija v letih 1968–1990. Članek obravnava skupno 75 kratkih poročanj dnevnoinformativnih oddaj in krajših novic posebnih oddaj z

⁸⁴ Nosilec: MGS 63/14477/120.

⁸⁵ Nosilec: VKA 3649.

⁸⁶ Nosilec: FI' 6965.

⁸⁷ Nosilec: FI' 367/1-6.

⁸⁸ Nosilec: KI' 5501.

⁸⁹ Nosilec: KI' 6033.

⁹⁰ Nosilec: KF 6034.

⁹¹ Nosilec: KI' 14234.

⁹² Nosilec: KI' D 5131.

⁹³ Nosilec: KF D 5136.

⁹⁴ Nosilec: KF D 5420.

⁹⁵ Nosilec: KF D 15367.

⁹⁶ Nosilec: VKA D 145/7.

⁹⁷ Nosilec: VKA D 222/2.

⁹⁸ Nosilec: VKA D 231/15.

omembami Rimskokatoliške cerkve ter nekaj foto-grafskega gradiva cerkva in samostanov na Slovenskem.

Opazna je razlika v številu poročanj in navzočnosti Katoliške cerkve v medijih pred letom 1976 in po tem letu. Pripravljenost za sistematično in strpno dogovarjanje med Cerkvijo in oblastmi v poznih sedemdesetih letih dvajsetega stoletja je imela ugoden vpliv zlasti za Katoliško cerkev. Leta 1976 je bil sprejet nov zakon o verskih skupnostih, opaziti pa je mogoče tudi večjo mero popustljivosti oblasti v odnosih do Katoliške cerkve. V obdobju 1968–1976 je bilo poročanj, ki so prikazovala delovanje Katoliške cerkve ali pa so bila namenjena pomembnejšim cerkvenim dogodkom 21, v obdobju 1976–1990 pa se je število povečalo na kar 54.

Glavni sklep članka pa je povezan z vsebinsko tematiko obravnavanih poročanj. Vsekakor je treba omeniti, da je v povzetkih poročanj in v pregledu oddaj z omembo Rimskokatoliške cerkve mogoče zaznati le en vidik realne slike odnosov med Cerkvijo in državo v letih 1968–1990, ki nikakor niso bili tako rožnati in diplomatsko obzirni. Pogovori še zdaleč niso potekali tako vljudno, kot so predstavljeni na televiziji. Največ poročanj z omembo Katoliške cerkve na Slovenskem med letoma 1968 in 1990 je bilo povezanih z vsakoletnimi tradicionalnimi novoletnimi sprejemi slovenskih duhovnikov pri predsedstvu republiške komisije za odnose z verskimi skupnostmi. Sledijo novice z zasedanj koordinacijskih odborov za urejanje teh odnosov. V obeh primerih pa gre za krajše novice, v katerih je odnos med Cerkvijo in državo predstavljen z veliko mero obzirnosti ter uradnega spoštovanja. Nastop predstavnikov obeh strani na televiziji je silno dostojen in kaže medijsko načrtovano »nerealno« slika o medsebojnih odnosih.

Vsekakor pa vpliv Katoliške cerkve, kot tudi vere na splošno, med leti 1968–1990 ni bil precejšen, saj se Cerkev, kot družbena institucija, z veliko mero vplivanja na ljudi, pojavlja le v krajših mesečnih ali celo letnih novicah v TV informativnih oddajah. Se je pa vpliv cerkve v medijih znatno povečal leta 1990, ko je bilo ustanovljeno uredništvo verskih oddaj pod vodstvom urednika dr. Draga Klemenčiča in je TV Slovenija začela z rednim oddajanjem oddaje Obzorja duha in drugih verskih oddaj.

Viri in literatura

Arhivski viri

Radio Televizija Slovenija. Oddelek za arhiviranje in dokumentacijo. Kolodvorska 2. 1550 Ljubljana.

Nosilec:

KF (kino film) pod zaporedno številko

VKA (video kaset) pod zaporedno številko

MGS (magnetoskopski zapis) pod zaporedno številko

FT (fotografija) pod zaporedno številko

Literatura

Bizilj, Ljerka: *Cerkve v policijskih arhivih*. Ljubljana: samozaložba, 1991.

Vodopivec, Peter: *Od Pobljnovne slovnice do samostojne države*. Ljubljana: Modrijan založba d.o.o., 2006.

Zgodovina Cerkve na Slovenskem. Celje: Mohorjeva družba, 1991.

Zgodovina Slovencev. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.

Spletne strani

<http://www.rtvlo.si/strani/sluzba-za-arhiviranje-in-dokumentacijo-televizije-slovenija/13> (1. 3. 2010)

<http://aktualno.rkc.si/?id=1950> (15. 4. 2010)

Zusammenfassung

DIE KATHOLISCHE KIRCHE IN DEN SENDUNGEN DES SLOWENISCHEN FERNSEHENS 1968–1990

Der Zweck und eines der Ziele der Untersuchung des Zyklus Kirche und Gesellschaft/Staat in der modernen Geschichte Sloweniens ist, die Erwähnung der katholischen Kirche in den öffentlichen Medien bzw. in den Sendungen des Slowenischen Fernsehens in den Jahren 1968–1990 aufzuzeigen. Die Erwähnungen der katholischen Kirche sind in den öffentlichen Medien in dem erfassten 22-jährigen Zeitraum nicht in größerer Zahl anzutreffen. Die Seminararbeit behandelt insgesamt 75 Kurzmeldungen von Informationssendungen des Tages und kürzere Nachrichten von Sondersendungen mit Erwähnungen der römisch-katholischen Kirche sowie einiges Fotomaterial von Kirchen und Klöstern in Slowenien. Eine the-

matisch-chronologische Übersicht über die Sendungen des Slowenischen Fernsehens mit einer Kurzbeschreibung des Inhalts der Sendungen, die sich auf die Thematik der katholischen Kirche beziehen, gibt Einblick in die Vielfältigkeit der Nachrichten.

Die Mehrzahl der Nachrichten stammt von den alljährlichen traditionellen Neujahrsempfängen der geistlichen Würdenträger Sloweniens beim Vorsitz der Republikkommission für Beziehungen mit den Glaubensgemeinschaften. Diesen folgen Meldungen von Sitzungen der Koordinierungsausschüsse zur Regelung dieser Beziehungen. Angeführt werden Nachrichten über die Tätigkeit des Kyrill- und Methodius-Vereins, verschiedene Feiern

anlässlich runder Jahrestage der katholischen Kirche, einzelne Auszeichnungen des Klerus und die Ernennung neuer Bischöfe sowie sonstige Kurznachrichten.

Bemerkenswert ist der Unterschied in der Zahl der Nachrichten und Erwähnungen der katholischen Kirche in den Medien vor und nach 1976, als das neue Gesetz über die Glaubensgemeinschaften verabschiedet wurde.

Der Einfluss der katholischen Kirche als auch des Glaubens im Allgemeinen im Zeitraum 1968–1990 war nicht beträchtlich, er nahm jedoch im Jahr 1990 zu, als die Redaktion der Glaubenssendungen unter dem Vorsitz von Dr. Drago Klemenčič gegründet wurde.

O delu arhivov in zborovanjih

Konferenca CITRA na Malti ter dogajanje v ICA/EURBICA

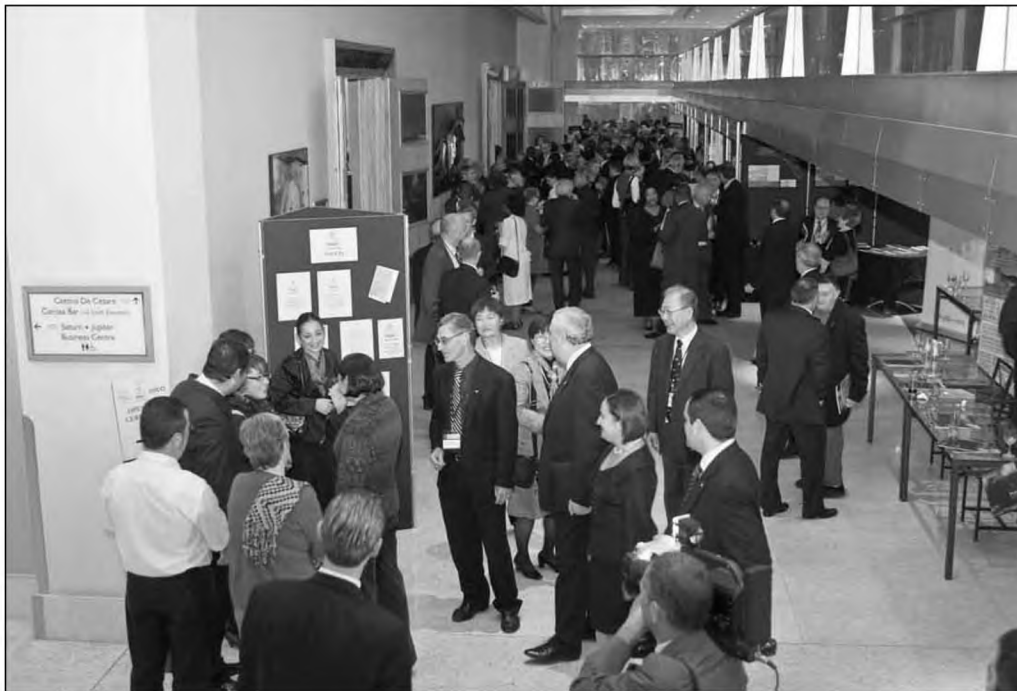
16. konferenca okrogle mize arhivov, imenovana CITRA, je bila 17.–21. novembra 2009 na Malti. Naslov je bil »*Imagining the twenty first century archivist: new strategies for education and training*«. Poleg konferenčnega dela programa (navadno traja dva dneva) je vedno organizirana tudi letna splošna skupščina (AGM) članov MAS-a in udeleženk konference, na kateri obravnavajo vsa pomembnejša letna poročila, strategije in programe MAS-a. V enotedenskem programu pa so tudi sestanki vseh delovnih teles MAS-a. Družabni program je zajel otvoritvene in večerne dogodke ter sobotni izlet z ogledom starega mestnega jedra Valete, otvoritev arhivske razstave v nacionalni knjižnici ter obisk parlamenta (danes je v palači Grand Master).

Za Evropsko podružnico MAS-a sta pomembna predvsem skupščina EURBICE (20. 11. 2009) ter sestanek izvršnega odbora EURBICE; kot članica sem se ga udeležila 16. 11. 2009. Izvršni odbor je prvič zasedal v novi sestavi po izvolitvi na kongresu MAS-a v Kuala Lumpurju (tako smo iz prejšnjega mandata 2004–2008 nadaljevali le nekateri posamezniki). Nova predsednica izvršnega odbora EURBICE je dr. Angelica Menne-Haritz (Bundesarchiv Koblenz), ki je nadomestila dolgoletno predsednico, Martine de Boisdefree, sekretarka pa je Helen Servant (Francoski nacionalni arhiv). Kot predsednica regionalne podružnice EURBICE je Menne-Haritzeva tudi avtomatsko članica izvršnega odbora MAS-a. Ta hip najbolj aktualne zadeve EURBICE so novi statut, finance ter nova spletna stran. Obstoječi statut je treba pregledati in po potrebi dopolniti – vendar pa MAS ne želi regionalnim podružnicam predpisovati njihovega statuta in ga lahko oblikujejo samostojno. Bo pa mogoče s strani MAS-a dobiti nek splošni model statuta za regionalne podružnice; ta bo pregledan, primerjan z obstoječim stanjem ter predlagane bodo dopolnitve. Tako bi novo popravljeno verzijo statuta lahko sprejela skupščina EURBICE na prihodnjem zasedanju v Oslu. Dana je bila tudi splošna informacija glede finančnega stanja: vsaka regionalna podružnica lahko prejme finančno podporo na dva načina: a) neposredno iz centralne organizacije MAS z letno finančno kvoto za dejavnosti in druge stroške (50.000 EUR za vse regionalne podružnice MAS-a ali 7.500 EUR na leto za vsako podružnico) in b) s prijavo projekta na komisijo za vodenje projektov

(PCOM). V zvezi s prijavo projekta je bil podan predlog za pregled opisnih standardov, ki jih arhivi v Evropi uporabljajo (te informacije se zbirajo tudi pri projektu APENet) – vendar bi na ta način lahko razvili daljši projekt.

Glede porabe letne finančne kvote EURBICE je bilo sklenjeno, da se v celoti nameni sofinanciranju Evropske konference v Ženevi 2010; in sicer celotna kvota iz leta 2008 in 2009 – EURBICA je namreč skupaj z ICA/SPA (sekcija strokovnih združenj) soorganizator te konference. Pred tem pa je bilo soglasno ugotovljeno, da člani izvršnega odbora za svoja potovanja na sestanke ne potrebujejo pomoči MAS-a (za to bi tudi lahko porabili omenjena sredstva). Glede statusa EURBICE smo v nekoliko boljšem položaju kot preostale regionalne podružnice, ker ne potrebujemo svojega ločenega bančnega računa in s tem statusa pravne osebe – in sicer zato, ker lahko dobimo sredstva neposredno z računa MAS-a, ker je ta v stavbi Nacionalnega arhiva Francije (tako bo tudi naslednja leta, dokler arhiv se bo selil v novi objekt). Za projekt EURONOMOS ima EURBICA pri MAS-u sredstva (5.000 EUR) za usposabljanje oz. organizacijo tečaja za JV del Evrope, ki bo v Bolgariji.

Glede nove spletne strani EURBICE smo izvedeli da ima MAS že pripravljeno novo spletno stran (javno prvič predstavljena na tej CITRI, <http://www.new.ica.org/>). V sklopu MAS-ovega spleta bo imela vsaka podružnica svojo stran in jo bo lahko oblikovala po svoje. Doslej je imela EURBICA svojo spletno stran (delo Francoskega nacionalnega arhiva), vendar z zastarelimi informacijami in tudi ne preveč uporabno. Zato se bo uporabila nova stran MAS-a, vendar jo bo treba zapolniti in se dogovoriti za vsebine – pri tem bodo sodelovale Helen Servant kot sekretarka (Francoski nacionalni arhiv), N. Glažar in predstavnica Švicarskega federalnega arhiva – ki naj bi projekt tudi vodila oz. imela tudi vlogo administratorja. Na sestanku v Ženevi naj bi na kratko poročali o tem. V zvezi z delovanjem EURBICE v obdobju 2008–2010 je bil podan pregled projekta EURONOMOS (<http://www.euronomos.org/>) ter na skupščini 20. 11. povabilo državam, da se vključijo ter zagotovijo vnos podatkov o svoji arhivski zakonodaji. V letu 2008 je bilo izvedenih nekaj usposabljanj za uporabo ter izdelani spletna stran in podatkovna zbirka (delo francoskega podjetja Asirus). Financirala jo je EU. V letu 2010 bo več tečajev za usposabljanje – eden bo v Bolgariji za JV Evropo in eden na Norveškem za Skandinavijo. Žal pa je bilo na skupščini

Vhodna avla konference CITRE z razstavljalci opreme in storitev.

EURBICE v razpravi opozorjeno, da spletna stran v zadnjem času ne deluje – je pa v domeni MAS-a in ne Francoskega nacionalnega arhiva. V širši razpravi so članice opozorile tudi na potrebo po sofinanciranju prevodov zakonodajnih besedil. O projektu *«train the records management trainers»* je bilo povedano, da je paket razvit, da bo v letu 2010 končan – in prvič predstavljen na tej CITRI (sodelovali J. Lybeck, P. Horsman, C. Martinez), v Ženevi pa bo predstavljeno poročilo o tem. Paket je objavljen tudi že na spletni strani – pripravljen je bil v sodelovanju s SAE (sekcija za izobraževanje; pripravili Margaret Crockett in Jane Foster) in preveden že v pet jezikov (franc., nem., špan., port., in indonezijski). Podatki o tem bodo objavljeni na spletu MAS-a, ker to ni bil le projekt EURBICE, ampak kar celotnega MAS-a.

Projekt *«Kompetenčni model»* je bil na tej konferenci predstavljen prvič, podrobnejše poročilo o tem bo na voljo v letu 2010. V tej delovni skupini sta sodelovali ICA/SPA (sekcija strokovnih združenj) in ICA/EURBICA. Osnovna zamisel je bila, da bi skupina razvila metodologijo, po kateri bi lahko vsaka organizacija (ali država) izdelala svoj kompetenčni model arhivskega poklica. Delo v tej delovni skupini še ni končano in se nadaljuje, cilj je izdati priročnik s predstavitvijo metodologije in dobre prakse, organizirani bodo tudi razni seminarji in delavnice.

Predstavniki in vodja projekta APENet g. Luís Enseñat je na kratko predstavil delo pri projektu, ki ga financira EU (iz programa *eVsebinePlus*); ta hip sodeluje 14 partnerjev (od tega 12 nacionalnih ar-

hivov) (<http://www.apenet.eu/>), v sklepnem delu v sodelovanju z EUROPEANO pa bo imel APENet vlogo agregatorja za arhivsko področje. Projekt se je začel v letu 2009 in bo zaključen 2012. Njegov namen je zagotoviti enovito skupno vstopno točko za arhive, in sicer za dostop do digitaliziranih dokumentov, arhivskih pripomočkov ter informacij o arhivskih ustanovah. Portal je bil razvit z upoštevanjem mednarodnih standardov ISAD(G), EAD, EAC, EAG in METS. V sklopu marketinškega paketa je bil APENet predstavljen na spremljajočem arhivskem sejmu CITRE 2009 Malta.

Gospa Menne-Haritz je kot predsednica EURBICE tudi članica odbora EDL (European digital library za projekt EUROPEANA); zamenjala je gospo de Boisdefree – tu predstavlja interese arhivov, z vnosom arhivskega vpliva. Pri EUROPEANI predvsem manjkata bolj enciklopedičen pristop ter klasifikacija vsebine. Odbor je tudi razpravljal o digitalizaciji in sodelovanju s knjižnicami – ob tem je nastal predlog za oblikovanje smernic za digitalizacijo v arhivih (razlika s knjižnicami je v opisnih standardih, formatih, prioritetah, ipd.) – to bi pripravili oddelki IT na osnovi izvedenih projektov Evrope. To je tudi eden od predlogov za prihodnje projekte EURBICE, to pa bi obravnavali na naslednjih sestankih.

Za 8. Evropsko konferenco o digitalnem arhiviranju v Ženevi (27.–30. aprila 2010) je znanstveni odbor določil teme za štiri sekcije (v katere bodo razvrstili okrog 100 referatov):

*Predstavnika Arhiva RS dr. Matevž Košir in mag. Natalija Glažar
na otvoritveni slovesnosti konference CITRE na Malti.*

1. **»Archival profile:** *professional competence in the digital age*« (sem sodijo arhivska identiteta, profil arhivskega poklica, usposabljanje, strokovne izkušnje, ipd.),
2. **»What to keep:** *how to mirror the information society*« (tu gre za obravnavo pojma »documenting society«, izkušnja, kategorije težav),
3. **»E-Archiving:** *reorganisation of processes and business models*« (zajema records management in ohranjanje e-zapisov, tudi arhiviranje e-mailov),
4. **»Online access:** *solutions and implications*« (zajema pravne vidike, sodelovanje in uporabnike, pripomočke za uporabo in posebne izkušnje).

Poleg tega so želeli opozoriti na mlade referente in njihova novejša mišljenja, ne pa na starejše in že uveljavljene – torej nekoliko drugačen pristop.

V nadaljevanju sestanka je predstavnik Norveškega nacionalnega arhiva predstavil priprave na naslednjo konferenco CITRA; od 13.–19. septembra 2010 v Oslu. Tema konference bo *»E-archives and human rights*« in gre za nadaljevanje tematike DLM Foruma v Toulousu; teme bodo čim širši dostop, vsebina e-arhivov ter dostop do hranjenega spomina, ena od tem bo celo e-arhivi in arhitektura. Poleg tega bodo konferenco kombinirali s srečanjem InterPARES (ker bodo ti predstavniki povabljeni tudi na nacionalno arhivsko konferenco). Po obsegu bo program podoben programu CITRA na Malti, le da bo še več referatov (s krajšim časom), število sekcij pa bo

enako. Predstavljen nam je bil tudi plakat konference z norveškim znakom za CITRO ter natisnjeno predstavitevno brošurico. Konferenca bo zelo verjetno v Operni hiši v Oslu.

Glede projektov v prihodnjem obdobju bo poleg nadaljevanja obstoječih projektov, kot sta APEnet in »Competency model«, potrebno razmisliti tudi o novih projektih in predlogih za obdobje 2010–2011. Predvideno je tudi sodelovanje s SAE (sekcijo za izobraževanje), ki ima razdelano svojo mrežo članov in kontaktov.

Glede aktivnosti članic je bila zanimiva informacija Španije, da z novim zakonom uvajajo nov center za digitalizacijo (obnovljen prejšnji manjši center) – izdelovali bodo tudi pripomočke za uporabo digitaliziranega gradiva. V Franciji je bila izvedena reorganizacija arhivske direkcije, oblikovan bo novi center CIAF, ki bo vključen v večji direktorat za dediščino v okviru Ministrstva za kulturo (vendar bodo do določene mere obdržali neodvisno pozicijo znotraj ministrstva) – natančnejša informacija o reorganizaciji bo podana v zapisniku EURBICE. Podala sem informacijo o imenovanju novega direktorja nacionalnega arhiva ter o tem, da v letu 2010 mesto Ljubljana nosi naziv Unescovo svetovno mesto knjige in da se bodo v tem času zvrstili različni projekti, razstave ipd. Naslednji sestanek izvršnega odbora EURBICE naj bi bil v Ženevi 27. 4. ter v Oslu na konferenci CITRA septembra 2010.

Zasedanje izvršnega odbora ICA/EURBICA.

Na skupščini EURBICE (20. 11. 2009), na kateri so navzoče članice (kategorije A in B – nacionalni arhivi in nacionalna združenja, pa tudi kategorije C in D), se je po vsebini ponovila večina zadev, ki jih je obravnaval že izvršni odbor EURBICE na svojem sestanku. Dodatno je bilo omenjeno le:

- »Mentoring« (predlog Finske) in sicer kot omogočanje mentorstva mlajšim arhivistom (ne pa začetnikom), ki bi v manjši skupini pod okriljem starejših pridobili izkušnje iz vse Evrope; izdelan bo dveletni načrt, skupno srečanje bi imeli dvakrat na leto v različnih krajih Evrope, gre za »*European awareness experiences*« (npr. terminologija, komuniciranje on-line), možna je tudi izmenjava arhivistov s Kanado ter Firencami (Arhiv EU),
- »Mediterranska iniciativa« (pod vodstvom Francije) vabi vse Evropske države k sodelovanju (sodeluje lahko tudi Rusija); to je projekt EU, v sklopu katerega je pogodba z Egiptom in v tem kontekstu pomoč Evrope. Predvsem bodo vključene izobraževalne dejavnosti; osrednja pozornost bo namenjena dvema temama: arhivskim zgradbam in materialnemu varstvu. Čas za oddajo predlogov je bil 10. januar; sodelujeta EURBICA in ARBICA (arabska regionalna podružnica). Trenutno obstajajo različni predlogi za delavnice in tečaje.

Na skupščini so povabili k sodelovanju pri projektu APENet tudi druge države (predvsem takrat, ko bo projekt končan in bo vse delovalo na spletu – zdaj testirajo tehnično plat v Nemčiji ter na Švedskem in Nizozemskem).

Na kratko je bila predstavljena Konferenca DLM Forum, organizirana konec leta 2008 v Toulousu (s 300–400 udeleženci), v Franciji so tudi pripravili in izdali francoski prevod MoReq2 (skupaj s poglavjem 0). Zanimivo je bilo, da je bilo na DLM izpostavljeno, da so najpomembnejši dokumenti še vedno na papirju.

Glede teme v okviru EU »*re-use of public sector information*« je bilo sporočeno, da bo v januarju/februarju 2010 poslan vprašalnik, da bi dobili vpogled v stanje (v Španiji pa bo podano poročilo o tem).

Konferenca CITRA 2009 je imela 240 udeležencev iz 90 držav; naslov konference »*Imagining the twenty first century archivist: new strategies for education and training*«. Uvodno častno predavanje je imel prof. Henry Frenco, profesor zgodovine na Univerzi Malte z naslovom: »*Past for the future: Some thoughts on the Preservation, Accessibility, and Divulgateion of Knowledge*«. Opozoril je, da so arhivisti hranitelji javnega spomina in da danes ni zanesljivega ugotavljanja preteklosti brez arhivov (arhivistov) in knjižnic. Na kratko se je dotaknil nastanka malteške arhivistike s »prvo postkolonialno arhivsko zakonodajo«, danes pa so že navzoči pluralistični in demokratični pristopi pri distribuciji arhivskih informacij za raziskovalce. Omenil je, da imajo postkolonialne dežele težavo z rekonstrukcijo lastne identitete in nacionalnosti. Hkrati pa je opozoril, da je pri zgodovini amnezija (delna ali celotna) lahko za nekatere ustrezna – vendar resnica pride vedno na dan; v digitalni dobi pa se lahko zgodi, da imamo »*no past for the future*«.

Konferenca je imela štiri plenarna zasedanja in dvanajst sekcij na različne teme. V prvem plenarnem, ki sem se ga udeležila, z naslovom »Kaj delodajalci pričakujejo danes od arhivistov?« se je g. Matthew Gatt iz nacionalne IT agencije Malte dotaknil vloge arhivov v javnem sektorju (Malta je uvedla e-upravo v letu 2001). Opozoril je, da se bomo v dobi eksplozije digitalnih dokumentov ljudje vedno bolj srečevali s t. i. »digital natives« (ki imajo povsem drugačne načine delovanja kot preostali – ki smo »digital emigrants« in smo zgolj pridobili določena znanja in veščine, ohranili pa stare papirne navade). Referent iz Singapura Kuan Wah Pitt je omenil, da so že v letu 1947 govorili o »novem poklicu – arhivistu«, in podal primerjavo, kaj to pomeni danes. Govoril je predvsem o človeških kvalitetah in kako naj bi funkcionirali. Če želimo stremeti k spremembam, ni dovolj, da o zadevah razmislimo, pač pa je potrebno o stvareh razmišljati vnaprej, ponovno in počez. Opozoril je tudi, da so v današnjih razmerah kriteriji za valorizacijo: pravni, administrativni, historični in fiskalni (ki pomeni povsem novo dimenzijo). Pri vsakodnevnih odločitvah in določanju prioritet pa je treba razmišljati tudi, kaj je »preservable« in »conservable«. Zato arhivisti pri svojih odločitvah potrebujejo mikroskop in teleskop.

Ena od prvih sekcij, ki sem se jih udeležila, je imela naslov »Razvoj kompetenčnega modela«. Delovna skupina SPA in EURBICE (sestavljeno iz devetih članov Španije, Švedske, Finske, Francije, idr.) je na osnovi zbranih podatkov razvila metodologijo, s katero je mogoče na nacionalni ravni oblikovati kompetenčni model za arhivski poklic. Trenutno o tem razpravljajo tudi v drugih poklicih, uporabljati pa je mogoče tak model pri razvoju lastne stroke, standardizaciji, poznavanju lastnega poklica, lobiranju (zunanji domet in vpliv), certificiranju (in akreditiranju) izobrazbe za poklic, idr. V to so vključili tako arhiviste kot tudi upravljavce dokumentarnega gradiva (records managerje). Za arhivski poklic je značilno, da ima neke vrste monopol za svojo dejavnost – gre za dobro definirano področje dela, ima svoj strokovni etični kodeks, specializirano izobraževanje, utečene načine certificiranja za poklic ter svoja strokovna združenja (in njim gre prihodnost arhivskega poklica!). Metodologija za pripravo modela bi lahko bil produkt SPA – ICA in koprodukt SPA (Section on Professional Associations) in EURBICE. Poudarjeno je bilo, da je kompetenčni model jedro, sestavljeno iz znanja, veščin in sposobnosti. Pri oblikovanju kompetenčnega modela gre za multiprofesionalni pristop (potrebna so različna znanja za njegovo oblikovanje od ekonomije, sociologije, celo filozofije, ipd.). Novi SPA produkt ponuja metodo, kako ga oblikovati, pri tem pa je nujno upoštevati družbeno strukturo, arhivsko skupnost, zakonodajo, standardizacijo. Tovrstna

raziskava bi vključila delodajalce, arhiviste in uporabnike arhivskih storitev. Na nacionalni ravni so si arhivisti podobni, vendar pa se razlikujejo v specializaciji (za srednjeveške listine, avdiovizualno gradivo, ipd.). Arhivisti nastopajo navadno v štirih vlogah: v ekonomski, strokovni, uradniški ter v vlogi vodenja projektov – obstajajo pa različna področja in različne ravni kompetenc. Tak model razlikuje osnovno izobraževanje (univerzitetno in institucionalno) od kompetenčnega razvoja (dolgoročno izpopolnjevanje in specializacija). Na eni strani gre za arhivsko znanost, na drugi pa za delovno prakso. Vedno gre za vprašanje, kako določiti pristojnosti (kompetence): nacionalno, internacionalno, sektorsko itd. (gre za več možnih načinov). Vendar v večini primerov lahko strokovna združenja ali državne agencije¹ razvijejo tak nacionalni kompetenčni model arhivskega poklica. Predstavitve metodologije SPA bo dostopna na spletni strani MAS-a.

V nadaljevanju je predstavila ARMA International (<http://www.arma.org/>) ga. Christina Bianchi predstavila primer uporabe njihovega kompetenčnega modela za upravljavce dokumentarnega gradiva (records managerje), in sicer za namen strokovne samocene. To je bil eden večjih projektov ARME, tako da je v izmenjavi mnenj sodelovalo okrog 40 oseb, zato da so oblikovali strokovni profil. Pripravili so ga tudi za več nivojev (tj. višji svetovalec, začetnik ter posebni nivoji za področje IT). Tu ne gre samo za strokovna znanja, pač pa tudi za dodatna, kot so vodenje, komunikacijske in marketinške veščine, upravljanje tveganj, področje IT, ipd. Omenjeni ARMA kompetenčni modeli so na voljo na njihovem spletu (zastonj za člane). Po izvedbi strokovne samocene je mogoče ugotoviti šibke točke posameznika v njegovem poklicnem znanju, ki jih je mogoče izboljšati z dodatno izobrazbo. Na ta način je mogoča primerjava tudi na mednarodni ravni (npr. vzporejanje znanja in plač). Trenutno podoben kompetenčni model za poklic arhivista pripravlja kanadsko strokovno združenje.

Drugo plenarno zasedanje je zajelo problematiko »Usposabljanje in izobraževanje: kaj imamo in kaj je potrebno«. Referentka Ineke Deserno (ki je študentka na doktorskem študiju arhivistike) je prikazala programe in vtise o trenutno v svetu najbolj poznanem študiju arhivistike – sama se je šolala v Avstraliji, Bernu (Švica) in Bruslju ter imela stik s programom InterPARES. Opozorila je, da so to zelo različni programi 1- in 2-letni, nekateri magistrski, drugi doktorski – zato jih je težko med seboj primerjati. Tudi izhodiščna izobrazba udeležencev je zelo različna (od zgodovine, prava, do profilov IT). Predlagala je pripravo pregleda vseh arhivskih šol v Evropi; povedala

¹ Vendar je bolje, da to izvedejo strokovna združenja, ker so neodvisna.

je, da jih je več, kot si predstavljamo (samo na Poljskem je okrog 20 programov arhivistike na univerzitetni stopnji). Omenila je tudi, da je večina študijske literature dostopna na spletu in da je marsikaj mogoče študirati »na daljavo« – prek programa na spletu (to je za študente z družinami zelo ustrezno). Na razpravi v Bernu je bil izražen dvom o obstoječi izobrazbi in potrebah prakse – zaželeno bi bilo študentsko mreženje, da bi tako izmenjevali raziskave, programe, mnenja. Postavljeno je bilo vprašanje, ali se je že pokazala potreba po povsem novih »edukatorjih« – z več znanja IT in izkušenj – ali pa še vedno zadošča le sodelovanje s tem področjem. V razpravi pa se je odprla problematika izobraževanj tudi drugih profilov v državni upravi (kot so upravljavci dokumentarnega gradiva ipd.).

Referent Simon Chu (Azijsko arhivsko združenje) je opisal program arhivskega izobraževanja EASTICE v Hong Kongu, organiziran v sklopu Campusa Univerze Hong Konga. To je tritedenski intenzivni trening, ki obsega kakih 100 ur, ter gostujoče profesorje z vsega sveta (NARE Washington idr.). Zahtevi sta 80-odstotna obvezna navzočnost ter raziskovalno poročilo ob koncu tečaja. Program so začeli izvajati v letu 2003 in ima danes 10.000 študentov iz vsega sveta (iz Hong-Konga, pa tudi iz Japonske, Koreje, Kitajske, Mongolije, Macaa). Po koncu dobijo slušatelji certifikat podiplomskega arhivskega študija.

Maria Teresa Bermudez z Univerze Kostarika je

podala primerjavo različnih arhivskih programov in opozorila, da se je dvignila raven izkušenj. Poleg tega je bilo vpeljeno tudi izobraževanje s področja ICT predvsem zaradi potreb arhivov in zaradi prilagoditve zahtevam. Še vedno pa je mnenja, da se morajo predavanja spremeniti in biti sodobnejša ter v teku s časom.

Udeležila sem se tudi sekcije s temo »*Izmenjava izkušenj in vzajemno koristno učenje z drugimi strokami*«. Gospa Anna Maria Tammaro (iz Univerze Parma ter predstavnica IFLE) je zajela temo »*Izobraževanje bibliotekarskih in informacijskih strokovnjakov za prihodnost*«. Opozorila je na stalen fenomen konverzije z drugimi znanostmi – postopoma se vprašujejo, koliko tehnologij potrebujemo v svojem poklicu ter ali bomo vsi postali strokovnjaki IT (to pa ni potrebno). Poleg tega je opaziti tudi tekmovalnost z drugimi znanostmi – npr. s strokovnjaki IT so najprej pospešeno sodelovali, sedaj pa imajo s tem že težave. Tudi oni opažajo prepad med akademsko sfero in stroko – poklicem (razlike so med informacijsko stroko ter tradicionalno bibliotekarsko znanostjo). Strokovne kompetence bi morale biti prilagojene gospodarstvu, trgu ipd. – tj. vsem področjem življenja. Trenutni kurikuli zajemajo: interdisciplinarnost, specializacijo (IT, družboslovne znanosti, bibliotekarstvo) in internacionalizacijo (sodelovanje z drugimi, npr. arhivi). Strategija IFLE je sodelovanje in zблиževanje, ne pa tekmovalnost s poslovnim in IT sektorjem.

Izvršni odbor ICA/EURBICA prvič v novi sestavi: predsednica Angelica Menne-Haritz (Nemčija), sekretarka Helen Servant (Francija) in člani Luis Calderon Ensñat (Španija), Marija Špankova (Slovaška), Natalija Glažar (Slovenija) ter predstavnika Malte in Nemčije.

Razpravljavec g. Kurt Deggler, predstavnik organizacije CCAAA (Cooperation Council of Audiovisual Archives Associations, <http://www.ccaa.org/>), je predstavil referat »Prispevek mednarodnih nevladnih organizacij k usposabljanju pri arhiviranju avdiovizualnega gradiva«. Združenje CCAAA si prizadeva za ohranjanje avdiovizualne dediščine in pod svojim okriljem združuje več organizacij, kot so: IASA (zvočni in AV arhivi), FIAT/IFTA (televizijski arhivi), FIAP (filmski arhivi), ICA (Mednarodni arhivski svet), IFLA (združenje knjižnic), ARSC (združenje organizacij zvočnih zbirk), AMIA (združenje arhivistov s področja filma) in SEPAVA (združenje AV-arhivov južne Azije). Združenje organizira razne konference in razna strokovna usposabljanja. Na spletni strani UNESCO obstaja priročnik »AV archives guidelines and principles«. Od leta 1983 organizirajo »Simpozij JTS« (Joint Technical Symposium), sodelujejo tudi z ICCROM in od leta 2007 skupaj organizirajo diplomsko izobraževanje s področja »Sound and Image Collections«. Za ta široki spekter potrebujejo sledeče strokovne profile: nespecialisti, tehniki, arhivisti, srednji menedžment in izkušeni vodje.

Zadnji referent sekcije g. Joan Boadas i Raset (Mestni arhiv Girona; vodi »Centre for Image Research«; nekdanji predsednik Združenja katalonskih arhivov)² je imel prispevek »Kaj ljudje potrebujejo? Prilagodite se ali izginite!«. V referatu je opozoril, da uporabnikov ne zanima arhivski poklic ali stroka (in kaj ta določa), ampak samo informacija. Zato je poudaril, kako pomembno je razviti kompetenčni model stroke oz. poklica. Uporabniki na daljavo želijo predvsem preprostost pristopov ter čim širši dostop. Potrebno je tudi spremljati potrebe prvih (oz. začetnih) uporabnikov, pojavili pa se bodo tudi sekundarni uporabniki. V teh razmerah bo vedno bolj treba zelo jasno komunicirati z uporabniki, pri urejanju gradiva pa postavljati določene prioritete – veliko bolj bo potrebna fleksibilnost (npr. v Franciji 30% tečajev ponuja tako fleksibilnost). Njegova glavna ugotovitev je bila, da novih paradigem ni mogoče dosegati s starimi tradicionalnimi orodji – zato se mora pri arhivističnem izobraževanju spremeniti profesionalna ortodoksnost. Poleg tega je poudaril, da prav avdiovizualna (AV) združenja zaradi svoje širine lahko združujejo različne stroke (lažje kot knjižnice), in sicer: standardne arhive, filmske in AV-arhive, knjižnice, TV-dokumentacijske centre, ipd. Ob tem pa je vendarle pomembno ohraniti in negovati svojo stroko – ker je le tako mogoče prepoznati, v čem je vsaka stroka posebna oz. drugačna (še le ko so razlike vidne, je mogoče na tej osnovi sodelovati). Obstajajo pa tudi

že primeri, tudi v Evropi, da so se arhivisti morali prilagajati (npr. Škotska) knjižničnim standardom in opustiti svojo prakso (še posebej pogosto pri digitalizaciji).

Na plenarnem zasedanju drugi dan (19. november) je gospa Margaret Turner (Society of Archivists, Velika Britanija) predstavila referat »Združenje arhivistov ter programi usposabljanja za akreditacije«. Osrednjo pozornost je namenila problematiki učenja na daljavo ter njegovih prednosti in slabosti. Ugotovila je, da še vedno veliko arhivskih študijev izhaja iz zgodovinarskega znanja in okolja. Povsem drugače pa je še posebno na področju upravljanja dokumentarnega gradiva (Records management), viden pa je tudi dober potencial pri zaposlovanju. Precej podrobno je opisala tudi organizacijo usposabljanj in pridobivanje akreditacij – pri tem je za Veliko Britanijo značilno, da ima prednost v organiziranih načinih dodeljevanja naslovov v stroki.

Referentka Maria Guercio z Univerze v Urbinu je predstavila »Inovacije v kurikulumih za digitalne skrbnike. Prekoceanska primerjava«. Izpostavila je pomen skrbi pri izobraževanju za digitalno hrambo tako na Univerzi v Urbinu kot v arhivskih programih v Kanadi. Opozorila je, da se pri izobraževalnih programih pojavlja tveganje razdrobljenosti tematik (in da se to dogaja tako rekoč povsod – v Univerzi v Bologni obstaja npr. »svobodni kurikulum«), poleg tega primanjkuje prakse in neposrednih povezav s stroko. V zadnjih letih je mogoče opaziti tudi ekonomsko-finančne probleme akademsko-izobraževalnih ustanov, pa tudi težnjo k uporabi več mednarodnih programov. Tudi ona je opozorila, da bi bil potreben kakšen pregled izobraževalnih programov arhivistike. V obdobju e-uprav je znanje o digitalni hrambi zelo iskano, prav tako tudi najete storitve za ta namen (s specifičnimi znanji) – te storitve pa so lahko tako kompleksne, da sodelujejo tudi strokovnjaki z dvema različnima magisterijema.

V enajsti paralelni sekciji so se posvetili področju kontinuiranega strokovnega razvoja; prva referentka Margaret Crockett je opozorila na to, kje je meja med odličnostjo (doseženo s strokovnim razvojem) ter nepotrebnim bremenom (takega stalnega izobraževanja). Medtem pa je g. Martin Berendse (direktor Nacionalnega arhiva Nizozemske) predstavil 90-letno tradicijo nizozemske arhivske šole (Archiefschool Amsterdam)³ z naslovom: »Arhivski center odličnosti – enega izgubiš – enega dobiš«. Šola je začela delovati v letu 1919 in bila v letih 1972–2008 neodvisna ustanova, ki se je ukvarjala tudi z raziskavami, sodelovanjem ter si pridobila mednarodno razsežnost. Za celotno obdobje delovanja so se s pogledom, uprtim nazaj, vprašali, ali so storili dobro ter ali je bila šola v

² Nedavno je prejel nagrado SEDIC (Spanish Association of Scientific Information and Documentation), ki je nacionalno priznanje za kakovost in inovacijo (več o tem v *ICA Flash*, No. 19. Dec. 2009, str. 3).

³ Hogeschool van Amsterdam, University of Applied Science: <http://www.archiefschool.nl/>

skladu s potrebami. Na Nizozemskem je bil v letu 1898 izdan tudi prvi znani arhivski priročnik (The Manual, 1898), danes pa ugotavljamo, da so poleg »arhivistične obrti« vedno bolj navzoče tudi stroka ter inovacije in raziskave. Lahko bi celo rekli, da je arhivistični poklic, kar zadeva stroko, skoraj vedno bil »poklic za vse življenje« (a life-time commitment) – včasih je bil cilj izdati arhivski priročnik. Danes pa se pojavljajo tudi povsem nove vloge, ki dajejo arhivskemu poklicu v širšem kontekstu e-vlad in strategij povsem novo težo – kajti tako bodo arhivi postali pomembni partnerji (sodelovanje tudi z drugimi strokami, npr. z RTV in knjižnicami, zaradi njihovih podatkovnih baz). Zato je viden premik v strokovnem razvoju »od načela provenience« k »proaktivnemu in perspektivnemu pristopu arhivov« – in to je pravzaprav oblika »moderna obrtništva«. Zato je tudi ključnega pomena vključevati vse zaposlene v arhivih v izobraževalni proces. Ob koncu je primerjal avdiovizualno področje (AV) in področje filma, ki imata v zadnjih letih zavidanja vreden napredek glede novih izobraževalnih programov – kaj podobnega bi potrebovali za arhive (s povsem jasnim poslanstvom glede raziskav in inovacij).

Kot zadnji v sekciji, posvečeni kontinuiranemu izobraževanju, je nastopil Christopher Bezzina, ki je hkrati tudi minister za šolstvo Malte, sicer pa izhaja iz stroke izobraževanja (učitelj) in se je tudi sam raziskovalno ukvarjal s kontinuiranim izobraževanjem. V referatu »Brezkompromisna zavezanost za učenje« (An Uncompromising Attitude to Learning) je pojasnil, da je kontinuirano izobraževanje lahko zelo različno v različnih organizacijah – zato ker »tudi prihodnost ni več tisto, kar je nekoč bila«. V zvezi z arhivi je vsekakor poudaril, da je zelo pomembno že za mlajšo generacijo (otroke), kako bodo sprejeli kulturno dediščino in dojeli arhive (kako je videti vloga arhivov, kakšna je percepcija arhivov v zunanjem okolju, kakšna načela določajo našo politiko delovanja). Skratka, pomembno je, koga dosegamo s svojo aktivnostjo, ter kakšne marketinške in PR-politike uporabljamo. Poleg tega je ključno pri tovrstnih prizadevanjih, da svoj poklic ljubimo (oz. imamo nekako strasten odnos do njega – kolikor tega ni več, svetuje zamenjavo službe). Tudi pri mentorstvu je zelo pomembno prenesti te občutke na učenca. Opozoril je, da stalni strokovni razvoj krepi posameznika kot osebo ter kot strokovnjaka. Strokovni razvoj tudi inspirira skupnost, spodbuja razmislek o vsaki zadevi (npr. kako je bilo izvedeno predavanje, projekt – kaj lahko izboljšamo) ter povečuje zanimanje namesto disciplinske vloge. Poleg tega stalni strokovni razvoj spodbuja potrebo po negovanju nasledstva (npr. usposabljanje bodočih vodij). Med ključnimi praksami je naštel postavitev usmeritve, razvoj osebja, preokrojitve organizacije (re-design). Gospod Bezzina je izdal tudi

knjigo s to tematiko, za katero pa pravi, da jo v idealnem smislu niti ni mogoče povsem realizirati – zato je to lahko vizija, ki se ji skušamo čim bolj približati.

Na letni skupščini delegatov MAS-a 20. novembra 2009 so udeleženci obravnavali in sprejeli poročila o delu za 2009 (skupno poročilo Komisije za program PCOM ter po sekcijah) ter finančno poročilo za 2008. Programska komisija, z novo izvršno direktorico Christine Martinez, je iz proračuna MAS-a namenila 97.330 EUR za projekte (nekateri bodo zaključeni v 2010), skupno je bilo odobrenih 39 projektov od 46 prijavljenih. Poudarjeno je bilo, da se je izboljšala kakovost projektov, države v razvoju pa imajo navadno težave s kakovostno prijavo projektov. Letos je bilo tudi prvič zaznano sodelovanje med regionalnimi podružnicami⁴ in posebna zahvala je šla Francoski direkciji arhivov za podporo MAS-u.

Finančno stanje MAS-a kaže prve pozitivne spremembe, znana kriza MAS-a pa je mimo tudi zaradi novega načina financiranja. Pripravljena je bila izvedenska študija v letu 2009 o prihodkih MAS-a; ugotovljene so bile prednosti in slabosti, pa tudi neizkoriščene možnosti, predvsem pri delovanju na drugih širših trgih (kjer bi MAS lahko svoje produkte tržil – tudi prek nove spletne strani); z nadaljevanjem projektnega dela pa bi lahko pritegnili tudi možne sponzorje. Prav tako je bilo priporočeno pridobivanje projektnih sredstev na različnih razpisih (EU projekti, ipd.). Ob finančnem poročilu je proračun približno enak lanskemu (120.000 EUR). Glede finančnih sredstev je bilo omenjeno, da bo treba poiskati nove načine pridobivanja sredstev – trenutno ima MAS 1400 institucionalnih in posameznih članov v 195 deželah in regijah. Izvedeno je bilo posebno poročilo o članarini MAS-a (s petimi ključnimi priporočili); ugotovljeno je bilo, da šest velikih nacionalnih arhivov prispeva kar 32% celotnih prihodkov MAS-a, zato se bo finančna struktura v naslednjem letu nedvomno spremenila. Poleg tega naj bi razširili tudi možnosti za včlanjevanje, tako bi sekcija mestnih arhivov lahko sprejela tudi lokalne arhive, ustanovljene naj bi bile nove sekcije (npr. arhivi zdravstvenih sistemov in bolnišnic, posebni arhivi zunanjih ter obrambnih zadev, pravosodni arhivi, arhivi prostovoljnih in dobrodelnih organizacij, zasebni arhivi – gospodarski in industrijski arhivi, v sekciji cerkvenih arhivov pa naj bi bile vključene vse veroizpovedi). To dejansko pomeni, da naj bi bile nekatere institucije vključene v sekcije, ne

⁴ Pripravljen je nov arhivski program AtoM (za podporo arhivskemu delu po ICA standardih), a ga še testirajo, uporabljale pa naj bi ga tudi regionalne podružnice, zato bo tudi večjezičen (in predstavljen na raznih regionalnih srečanjih), trenutno še ni dostopen na spletu (bo pa tudi na spletu UNESCO). Sodelujejo National Center for Documentation and Research Abu Dhabi, Francoska arhivska direkcija, Arhivska šola Amsterdam.

pa zgolj v kategorije C in D. Poleg tega naj bi se povečala tudi članarina kategorije B (strokovna združenja s trenutno 87 člani), in sicer skladno z njihovimi prihodki oz. višina članarine bo določena glede na višino prihodkov. Tako bodo združenja brez vseh prihodkov namesto članarine lahko ponudila MAS-u svoje storitve (npr. prevode v nacionalni jezik, nacionalne objave standardov in študij MAS-a, promocije produktov MAS-a, organizacije seminarjev, prispevke k projektom SPA ipd.).⁵ V prihodnjih letih naj bi MAS stroške še zniževal, tako je predvideno tiskanje revije *Comma* zgolj za nekatere izdaje. Informacijski list *Flesh* je tudi doživel »stilsko« preobrazbo. Predstavljena je bila nova spletna stran (<http://www.new.ica.org/>), a še ne deluje v polni meri in se bo v prihodnje dopolnjevala z vsebinami, ki jih bodo oblikovale sekcije, regionalne podružnice in delovne skupine, zato ima obstoječa spletna stran še vedno funkcijo obveščanja.

Poročili so podale tudi nekatere posebne skupine, kot je delovna skupina o človekovih pravicah: ustanovljena po CITRI v Južni Afriki, ki sodeluje z UNESCOM, visokim komisarjem za človekove pravice; ima svojo spletno stran in maillisto za izmenjavo mnenj. Obstaja tudi posebna delovna skupina za restitucijo arhivov (WG on Displaced Archives), ki naj bi ohranila sodelovanje med sekcijami in regionalnimi podružnicami; dopolnili naj bi Unescovo RAMP študijo o arhivskih restitucionalnih zahtevah iz vsega sveta iz leta 1998 (Leopolda Auerja). Skupino vodi direktor Nacionalnega arhiva Alžirije.

Delegati smo obravnavali osnutek Strateške usmeritve MAS-a za obdobje 2008–2018. V 60 letih delovanja je MAS izdal številne študije in referenčne izdaje in danes deluje kot »glas arhivskih ustanov in strokovnjakov na globalni ravni«. Med šestimi strateškimi cilji so ključni: a) dvigovanje zavesti, b) vplivanje na razvoj in uporabo novih tehnologij, c) izoblikovanje profila za poklic arhivista in poklic upravljavca dokumentarnega gradiva, d) krepitev mreženja MAS-a, e) izboljšava pojavnosti in odgovornosti MAS-a in f) vzpostavitev partnerstev. Glede poslovnega načrta za dobo 2009–2010 je bilo rečeno, da je viden precejšen napredek od prejšnjih let in da so programi delovanja kakovostni. Poleg tega so poudarjena partnerstva z drugimi organizacijami (npr. v Blue Shield, ki deluje že od leta 1954 – v tem letu je sodeloval tudi pri reševanju gradiva v Kölnu ob zrušitvi mestnega arhiva).

Med pomembnejšimi dokumenti skupščine je bila »Svetovna deklaracija o arhivih« (Universal Declaration on Archives – UDA); za njeno zasnovo so zaslužni predvsem strokovna združenja in sekcija SPA (Sekcija

strokovnih združenj). Razvili pa so tudi celotno promocijsko strategijo za deklaracijo. Namenjena je tudi širši javnosti, zato bo zaželen tudi distribucija prek posameznih arhivov in regij, prav tako pa tudi prevodi v razne jezike (oblika pa naj bi ostala ista). V razpravi deklaracije – ki zelo splošno obravnava pomembnost arhivov, delo arhivskega poklica, raznolikost kultur in kolektivne odgovornosti – pa so prevladala mnenja, da je treba deklaracijo na svetovni ravni umestiti v drugo obstoječo mednarodno zakonodajo ter vzpostaviti povezavo z vlogo arhivov pri UNESCO. Zato je skupščina sprejela kompromisno odločitev – deklaracija se načelno sprejme, vendar ji bo MAS dodal potrebni mednarodnopravni okvir, v končni obliki pa bo javno sprejeta in objavljena na kongresu MAS-a v Brisbanu, Avstraliji, 2012. Do tega obdobja pa se bo nadaljevala javna razprava o dokumentu.

Ob zaključku konference je sledilo povabilo na prihodnji konferenci CITRE, 2010 v Oslu (Norveška) s temo »*Leživi v digitalni dobi: e-arhivi in človeške pravice*« ter v letu 2011 v Toledu (Španija) s predlagano temo posveta o listinah plemiških družin.

V sklepih konference so povzeti predlogi za mednarodno sodelovanje na področju izobraževanja: mednarodna izmenjava študentov (internships and exchanges), skupni dostopi do spletnih virov, programi mentorstev in raziskave s sodelovanjem (collaborative reaserch). Vsekakor je bilo zaznati optimizem glede uporabe novih digitalnih orodij in sodobnejših kolektivnih metod pri izobraževalnem procesu na področju arhivistike.

Natalija Glažar

Poročilo o udeležbi na Jesenski arhivistični šoli 2009 (Autumn archival school 2009), Grljan in Trst, 9.–14. 11. 2009.

V dneh od 9. do 14. novembra 2009 je Mednarodni inštitut arhivskih znanosti Maribor–Trst (IIAS)¹ organiziral tretjo Jesensko arhivistično šolo, tudi to pa je podprla Srednjeevropska iniciativa (CEI). Tako kot prejšnji dve je potekala v Grljanu (Grignano) in Trstu. Šole se je udeležilo 26 arhivistov iz 13 držav: iz Albanije, Bosne in Hercegovine, Hrvaške, Italije, Kosova, Malezije, Makedonije, Omana, Romunije, Rusije, Slovaške, Slovenije in Srbije. Iz Slovenije se je šole poleg mene udeležila tudi arhivistka Alenka Starman iz Arhiva Republike Slovenije. Tema šole, ki je

⁵ Obstaja posebna lestvica za članarine združenj, ki se uporablja od oktobra 2009.

¹ Za več informacij o delovanju omenjenega inštituta gl. www.iias-trieste-maribor.eu

zamišljena kot podiplomski tečaj za mlajše arhiviste, je bila »Arhivi v 20. stoletju – strokovni in tehnični aspekti«. Prva dva dneva, torej 9. in 10. novembra, smo se tečajniki udeležili mednarodne konference »19. mednarodni arhivski dan« v organizaciji omenjenega inštituta IIAS. Bila je v tržaškem hotelu Jolly. Na konferenci, katere tema je bila enaka kot v šoli, so referenti iz številnih evropskih držav in tudi iz Kanade, Malezije in Izraela predstavili svoje poglede na nekatera strokovna in tehnična vprašanja dosedanje arhivske teorije in prakse. Dotaknili so se problemov materialnega varstva, razvoja arhivske znanosti v 20. stoletju, odnosa med zgodovinarji in arhivisti, arhivskih novogradenj, valorizacije, e-arhivov itd.

Arhivistična šola je potekala od 11. do 13. novembra v prostorih hotela Adriatico v Grljanu. Prvega dne sta nas najprej pozdravila Peter Pavel Klasinc, direktor IIAS, in Grazia Tatò, direktorica Jesenske arhivistične šole, ki sta poleg Antonia Montedura glavna organizatorja šole. Potem ko so se predstavili še vsi udeleženci šole, so sledila predavanja. Maria Guercio iz Univerze v Urbinu je govorila o pričakovanjih, ki jih nova doba postavlja pred arhiviste. Opozorila je, da je treba formalno arhivistično izobraževanje prevetriti v duhu novih zahtev, ki jih s seboj prinaša digitalni svet. Arhivist bi moral biti tudi »digitalno« izobražen, spremljati novo tehnologijo in se v tej smeri izobraževati. Pri tem pa ne bi smeli zanemariti ravnotežja med novim in tradicionalnim arhivističnim znanjem. Paola Carucci iz Zgodovinskega arhiva Predsedstva Republike Italije je podala obsežen pregled razvoja arhivske službe v 20. stoletju, v katerem se je tudi močno spreminjala vloga samega arhivista. Joachim Kemper iz Generalne direkcije državnih arhivov Bavarske je predstavil več projektov, v okviru katerih poteka digitalizacija listin v nemškem in srednjeevropskem prostoru tako na ravni posameznih držav kot v povezovanju držav. Posebej je poudaril projekta *Regesta imperii*,² zbirko več kot 150.000 registrov listin iz nemškega in srednjeevropskega prostora, in *Monasterium.Net*,³ ki vsebuje že več kot 160.000 digitaliziranih listin iz mnogih srednjeevropskih arhivov.

Zelo zanimivo je bilo predavanje Charlesa Kecksemetija, nekdanjega generalnega direktorja Mednarodnega arhivskega sveta (ICA), ki je posvaril pred pogosto prevelikim navdušenjem nad e-arhivi. Kecksemeti je namreč prepričan, da bi morali arhivi uporabljati informacijsko tehnologijo samo na tistih področjih, na katerih je to varno in smiselno (varnostne kopije, izboljšave poškodovanih besedil, informatizacija arhivske službe), ne pa za dolgotrajno hrambo arhivskega gradiva. Med arhivom kot varuhom kulturne dediščine, ki mora zagotavljati trajnost in kontinu-

iteto, in informacijsko tehnologijo, ki se nenehno spreminja in ne zagotavlja takšnih nosilcev podatkov, ki bi bili sprejemljivi tudi za dolgotrajno hrambo arhivskega gradiva, je po njegovem veliko nasprotje. Povrh vsega je kot največjo laž v zgodovini arhivov označil mnenje nekaterih, da bodo e-arhivi arhivsko dejavnost pocenili.

V četrtek, 12. novembra, nam je najprej predaval Michael Cook iz Centra za arhivske študije Univerze v Liverpoolu. Sistematično je prikazal razvojne etape v zgodovini arhivske službe, upravne zgodovine in diplomatike. Potem sta sledili predavanji Roberta Nahueta iz Knjižnice in arhiva Kanada (*Library and Archives Canada*), ki je predstavil načela valorizacije in odbiranja vladnega arhivskega gradiva v Kanadi, ter Michaela Larina, direktorja Ruskega znanstvenoraziskovalnega inštituta za arhive in poslovanje z zapisi. Popoldne smo se udeleženci šole zbrali v tržaškem Državnem arhivu. Dalmatinsko društvo za domovinsko zgodovino (*Società Dalmata di Storia Patria*)⁴ je tam predstavilo svoje projekte, katerih cilja sta raziskovanje in predstavitev arhivskih fondov, ki se nanašajo na Beneško republiko in italijansko kulturno dediščino v Sloveniji, na Hrvaškem, v Srbiji in Črni Gori.

V petek, 13. novembra, so se zvrstili tile predavatelji: Jovan Popović, nekdanji direktor Arhiva Jugoslavije, Snežana Pejović iz Državnega arhiva v Kotorju, Francisco Aguado iz španske časopisne hiše ABC, Peter Pavel Klasinc, direktor IIAS, Andrei Rybakou, direktor beloruskega Znanstvenoraziskovalnega inštituta za dokumentiranje in arhivsko znanost, Jozef Hanus, direktor Oddelka za arhive na slovaškem ministrstvu za notranje zadeve, Marie Claude Delmas, konzervatorica v francoskem Nacionalnem arhivu, ter Zdenka Semlič Rajh in Miroslav Novak iz Pokrajinskega arhiva Maribor. Slednja sta skupaj predstavila nekatere rešitve in tudi odprta vprašanja pri popisovanju arhivskega gradiva v računalniškem programu Scope. Kot posebej zanimivo bi omenil še delavnico Petra Pavla Klasinca, saj edini ni imel klasičnega predavanja. Razdelil nas je v tri skupine in vsaki dodelil temo, da jo je sama obdelala (kaj vse je potrebno za arhivsko novogradnjo, adaptacijo obstoječe stavbe in kaj je najpomembnejše pri arhivski opremi). Na koncu je predstavnik vsake skupine predstavil rezultate. Zelo poučno je bilo tudi predavanje Jozefa Hanusa, ki nas je kot strokovnjak za materialno varstvo na zelo slikovit način s projekcijo slikovnega gradiva opozoril na ključne plati varovanja arhivskega gradiva. Posebej je poudaril pomen brez-kislinskega papirja ter stabilne temperature in vlage v arhivskih depojih.

² www.regesta-imperii.de

³ www.monasterium.net

⁴ Več o tem društvu gl. www.sddsp.it

Udeleženci šole s predavatelji (foto: Zvonko Dimoski).

V sredo in petek popoldne po predavanjih smo imeli tako kot na prejšnji arhivistični šoli delavnici za mednarodni slovar arhivske terminologije. Ta je dostopen na že omenjenih spletnih straneh Mednarodnega inštituta arhivskih znanosti Maribor – Trst (IIAS). Pod vodstvom mentorja Antonia Montedura smo prevajali in usklajevali definicije nekaterih ključnih pojmov iz arhivistike (npr. arhiv), s katerimi naj bi v bodoče dopolnjevali omenjeni slovar.

Šola se je končala v soboto, 14. novembra, z organiziranim izletom v Benetke. Tam nas je najprej pričakal vodič in nam ob razlagi razkazal nekatere znamenitosti mesta. Nato smo obiskali Državni arhiv (*Archivio di Stato di Venezia*), ki med drugim hrani dragoceno in zelo staro gradivo Beneške republike. Vodička arhiva nam je podrobneje predstavila zgodovino arhiva, nas popeljala po arhivskih depojih in pokazala nekaj zanimivejših primerkov arhivskega gradiva.

Ker sem se šole udeležil že drugič po vrsti, lahko nekako primerjam obe. Lanska šola je bila organizirana enako dobro kot predlanska, tako rekoč brez spodrseljajev. Vsebinsko pa je bila zaradi odličnih predavateljev nedvomno zanimivejša in bolj pestra. Tudi predavanja so bila bolj odprta, interaktivna, z več

debate in pozornosti slušateljev. Če dodamo še nove profesionalne in osebne vezi, ki so se stkale med druženjem zelo družabnih arhivistov z vsega sveta, ne more biti dvoma, da je končna ocena tretje Jesenske arhivistične šole v Grljanu in Trstu zelo dobra.

Mitja Sadek

24. arhivsko zborovanje, Dolenjske Toplice 14.–16. oktober 2009

Arhivsko zborovanje leta 2009 je potekalo v okviru projekta Heritage live – Živa, oživljena, doživeta kulturna dediščina, OP IPA Slovenija–Hrvaška 2007–2013, katere glavni cilj je nastanek podiplomskega študija arhivistike.

Prvo arhivsko zborovanje je bilo organizirano leta 1962 v Novem mestu, 24. zborovanje Arhivskega društva Slovenije pa je potekalo od 14. do 16. oktobra 2009 v Dolenjskih Toplicah. Kot soorganizator sta z Društvom sodelovala Zgodovinski arhiv Ljubljana in

njegova enota v Novem mestu ter Hrvaško arhivistično društvo. Na letošnjem zborovanju se je s svojimi prispevki predstavilo 33 referentov; teme so izražale aktualno problematiko slovenske arhivistike.

Teme zborovanja so se izkristalizirale na sestanku izvršnega odbora društva. Najodmevnejša tema posvetovanja je bila zagotovo »*Izobraževanje arhivskih delavcev in zaposlenih pri ustvarjalcih arhivskega gradiva*«, saj se je zanjo prijavila večina referentov. Prvič v zgodovini zborovanj so bili kot predavatelji povabljeni tudi tuji strokovnjaki za arhivsko izobraževanje. To je izredno pozitivno, saj smo tako lahko spoznali tuje poglede in prakse izobraževanja, ki jim danes pripisujemo zelo velik pomen. Brez njih namreč stroka ne more graditi svoje prihodnosti, hkrati pa je to način, s katerim postajamo prepoznavni v svetu. Druga tema je bila namenjena izredno žgoči problematiki slovenske arhivistike »Arhivskim depojem« in vseslovenskemu arhivskemu projektu, popisu depojev. Prvič je bila ta tema obravnavana leta 2007, na 23. posvetovanju v Velenju. Tretja tema zborovanja je bila zelo aktualno »Elektronsko arhiviranje in informatizacija v arhivih«.

Uvodni nagovor sta imeli predsednica Arhivskega društva Mirjana Kontestabile Rovis in direktorica Zgodovinskega arhiva Ljubljana Nataša Budna Kodrič. V imenu ministrstva je vse navzoče pozdravil Dragan Matić, v imenu občine pa župan Dolenjskih Toplic Franc Vovk. Zborovanje so spremljali predstavniki avstrijskega, hrvaškega, poljskega, slovaškega, srbskega arhivskega društva ter društva arhivistov iz Bosne in Hercegovine. Predstavniki tujih društev so v uvodu pozdravili vse navzoče. Zaradi mednarodne udeležbe je zborovanje potekalo v treh jezikih: slovensščini, hrvaščini in angleščini.

Uvodna predavanja

Po uvodnih nagovorih so sledila štiri uvodna predavanja. Dr. Stane Granda je predstavil novejšo poudarke v zvezi z zgodovino Dolenjske in Bele krajine, zlasti upošteva delo slovenskih arhivistov ter gradivo, ki ga urejajo in varujejo. Dr. Jedert Vodopivec je predstavila projekt Arhivski depoji 2007–2009. V slovenskih javnih arhivih so namreč po enotni metodologiji na podlagi desetih dejavnikov tveganja pregledali stanje depojev. Le redki imajo razmere ustrezne za hrambo arhivskega gradiva, veliko gradiva je še na terenu. Avtorica upa, da bo materialno varstvo, ki je z zakonom predpisano, našlo svoje mesto v arhivih, arhivistiki in tudi sami državi, ta pa mora zagotoviti razmere, ustrezne za hrambo arhivskega gradiva. Meta Matijević je predstavila prostorske težave Enote za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto in reševanje le-teh od ustanovitve 1973. do danes. Slikovit opis boja za primerne prostore ter ocena stanja de-

pojev, ki je daleč od osnovnih razmer, kakršne predpisuje zakonodaja, sta pokazala bedo in nobenega blišča dolenjskega arhiva. Dr. Aleksander Panjek iz Univerze na Primorskem je predstavil evropski projekt Heritage live v okviru operacionaliziranega programa Slovenija Hrvaška, v okviru katerega kot partnerji sodelujejo Arhivsko društvo Slovenije, Hrvaško arhivistično društvo, Univerza na Primorskem, Filozofska fakulteta Zagreb, Arhiv Republike Slovenije in Pokrajinski arhiv Koper. Drugi sklop projekta je namenjen nastanku podiplomskega študija arhivistike in več konferencam slovenskih in hrvaških arhivistov. S tem predavanjem se je končal uvodni in začel tematski sklop, namenjen izobraževanju.

Izobraževanje arhivistov in izobraževanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, ter aktualna problematika

Prva na široko zastavljena tema letošnjega zborovanja, ki je k pisanju spodbudila večino referentov, je bila izobraževanje arhivskih delavcev in izobraževanje oseb, zaposlenih pri ustvarjalcih arhivskega gradiva. Namenjena je bila tako pregledu izobraževanja v preteklosti, izobraževanju na različnih nivojih (diplomskem, podiplomskem), izobraževanju med samim delovnim procesom, kot tudi izobraževanju delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, ki poteka v arhivih in različnih drugih institucijah. Pri tem so bila izpostavljena številna vprašanja o vsebini izobraževanja, njegovih pomanjkljivostih, predvsem pa, kako to osnovno izobraževanje nadgraditi kasneje, kako izmenjati izkušnje ter kako ob pomoči dodatnega izobraževanja pri delu z arhivskim gradivom doseči čim boljše rezultate.

Dr. Peter Horsman z Univerze v Amsterdamu je predstavil razliko med arhivskim poklicem pred nekaj desetletji in v današnjem času, dregnil je tudi v odnos med zgodovino in arhivistiko. Podal je pregled ključnih avtorjev, ki so pisali o arhivski teoriji. Meni, da je arhivistika veliko več kot le zlaganje gradiva v škatle, urejanje in popisovanje ter da so v arhivih potrebne tri vrste znanj: temeljno arhivsko znanje, znanje o uporabnikih in znanje o postopkih. Poklic arhivista ne more mimo vseživljenjskega izobraževanja, ki je pravzaprav sestavni del vsakdanjega dela arhivista. Dr. Aleksander Hecht z Univerze na Dunaju je predstavil univerzitetno izobraževanje »avdiovizualnih arhivistov« v Avstriji, predvsem podiplomskega študija arhivistike na Univerzi na Dunaju. V predavanju je opisal vpliv digitalizacije na arhivistiko in nova znanja, s katerimi se srečujejo arhivisti. Zelo težaven je bil boj, ki je utrl pot novim, predvsem elektronskim vsebinam na Inštitutu za avstrijske zgodovinske raziskave, ki je bil utemeljen 1854. leta. Poudaril je tudi pomen jezika, saj arhivistov ni veliko in če ne obvladajo

vsaj enega svetovnega jezika, je to zanje ovira predvsem pri prenosu znanja in izkušenj. Dr. Hrvoje Stančić s Filozofske fakultete Zagreb je predstavil analizo strukture dodiplomskega, podiplomskega in doktorskega študija informacijskih znanosti, v okviru katerih poteka tudi študij arhivistike. Hanna Krajewska je predstavila dodiplomsko in podiplomsko izobraževanje arhivistov na Poljskem. Veliko pozornosti posvečajo ne le rednemu študiju, ampak tudi več mesecev trajajočim arhivskim tečajem, delavnicam, konferencam in seminarjem. Mednarodno arhivistično šolo v Trstu je predstavil slušatelj Mitja Sadek iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enote Novo mesto. Šola mu je prinesla veliko dragocenih izkušenj, teoretičnega znanja, nakazala smer razvoja arhivistike, srečal pa se je z jezikovnimi in terminološkimi zagatami. Jelka Melik je v predavanju izpostavila pomen prava in poznavanje le-tega za delovanje arhivistov. Helena Plečko Mlekuš iz Narodne in univerzitetne knjižnice je predstavila dejavnost Bibliotekarskega izobraževalnega centra NUK, ki organizira neformalno izobraževanje slovenskih knjižničarjev. Tako smo lahko spoznali sorodno stroko, ki ima že utečeno izobraževanje. Za prihodnost načrtujejo interaktivno delavnico in on-line predstavitev predavanj. Rajka Bućin iz Hrvaškega državnega arhiva je predstavila projekt MATRA, administrativno in upravno reformo hrvaške arhivske službe. Najprej so poskušali določiti potrebe po izobraževanju v državnih arhivih, pridobljene rezultate pa bodo uporabili pri nastanku in delovanju osmih delovnih skupin. Projekt je pokazal potrebo po osnovnem izobraževanju, kot tudi izobraževanju za reševanje vsakodnevnih problemov, kot so uporaba mednarodnih standardov, elektronsko poslovanje, vrednotenje in dostopnost. Dr. Peter Horsman jim je svetoval izobraževanje »Train the Trainer«, način učenja poteka ob pomoči mentorjev in ne učiteljev, tako da se vsi vključijo v reševanje problema, znanja pa posredujejo naprej. Projekt MATRA je poudaril pomen izobraževanja v hrvaški arhivistiki, tako da je postal eden izmed strateških ciljev službe. Aleksander Lavrenčić iz arhiva RTV je predstavil izobraževanje za arhivske delavce v Izobraževalnem središču RTV Slovenija. To zagotavlja izobraževanje in strokovno usposabljanje profilov, ki so nujno potrebni na področju množičnih elektronskih medijev ter novih medijskih vsebin, saj takih znanj ni mogoče pridobiti v obstoječem šolskem sistemu. Janez Kopač je predstavil izobraževanje zaposlenih v arhivu, predvsem zakonsko podlago, motivacijo ter oblike izobraževanja. Pripravil je pregled izobraževanja v slovenski arhivistiki in ob koncu opomnil, da je najpomembnejše, da so vsi, ki določena znanja obvladujejo, pripravljeni znanje deliti z drugimi kolegi in se ne zaprejo v svoje raziskovalne kroge.

Drugi večji sklop, namenjen izobraževanju delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, se je začel drugi dan zborovanja. Vesna Gotovina iz Arhiva Republike Slovenije je predstavila izobraževanje uslužbencev, ki delajo z dokumentarnim gradivom v državni javni upravi. Predstavila je izkušnje Sektorja za varstvo arhivskega gradiva po letu 1945, podrobneje je predstavila izobraževanje od leta 1997 naprej. Ta izobraževanja ter preizkusi strokovne usposobljenosti so pripomogli k boljši povezanosti Arhiva Republike Slovenije z ustvarjalci arhivskega gradiva v javni upravi. Ljiljana Šuštar iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana je predstavila pot od sekcije arhivarjev do zbiranja kreditnih točk, izobraževanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom v Zgodovinskem arhivu Ljubljana. Tečaje organizirajo dvakrat ali trikrat na leto. Od leta 1985 do leta 2009 je preizkus znanja opravilo več kot 1000 ljudi. Predstavila je delo Komisije za gradivo pred prevzemom v arhiv in Komisijo za šolanje in strokovno izobraževanje arhivskih delavcev, ki sta delovali pri Skupnosti Arhivov Slovenije. Sodelovali so z republiškim sekretariatom za pravosodje, organizacijo uprave in proračun, Gospodarsko zbornico Slovenije, Zavodom za šolstvo in Višjo upravno šolo. Imeli so vizijo, predlagali so izobraževanje delavcev, ki delajo z arhivi, ki naj bi potekalo na Višji upravni šoli, z arhivskim društvom so pripravili celo program. Leta 1978 je bila v Mariboru tej problematiki namenjena okrogla miza o problemih varstva arhivskega gradiva pred prevzemom v arhiv, ki je prerasla v vsakoletna posvetovanja o strokovnih in tehničnih vprašanjih v arhivih. Delovanje sekcije za arhivarje je zamrlo leta 2003. Avtorica pa je na koncu polemizirala o novem pravilniku, ki zadeva preizkus strokovne usposobljenosti, iz leta 1999, ki osebam, ki ne nabirajo kreditnih točk izniči pridobljeno znanje in opravljeni preizkus strokovne usposobljenosti. Govorila je tudi o kriterijih pri podeljevanju kreditnih točk. Marija Grabnar iz Arhiva Republike Slovenije je predstavila izkušnje, pridobljene pri izobraževanju delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom v zdravstvenih in socialnih zavodih. Poudarila je pomen dobrega poznavanja ustvarjalca ter probleme zavodov, kot so: velikanske in nepregledne količine gradiva, neustrezna skladišča, neprimerna informacijska tehnologija ter neodzivnost vodilnih. Borut Batagelj iz Zgodovinskega arhiva v Celju je predstavil analizo opravljenih preizkusov strokovne usposobljenosti uslužbencev pri ustvarjalcih arhivskega gradiva od 1999 do 2008. Zbrani podatki so pokazali, da so v zadnjih letih arhivi svojo izobraževalno dejavnost z ustvarjalci zelo okrepili, hkrati pa se je izkazalo, da skoraj pri polovici ustvarjalcev arhivskega gradiva nimajo zaposlene osebe z opravljenim preizkusom strokovne usposobljenosti. Mirjana Kotestabile Rovis je pripravila pregled izo-

braževanja delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, zunaj javnih arhivov Republike Slovenije. Drugi dan posvetovanja se je končal s tremi referati zdaj aktualnih tem. Aleksandra Serše je predstavila depoje Arhiva Republike Slovenije in slabe prakse pri sanaciji starih objektov. Marijan Križman je opozoril na problematiko restitucije arhivskega gradiva, ki je še vedno v Italiji. Dragan Matić pa je predstavil razpravo o dopolnitvah in spremembah ZVDAGA.

Elektronsko arhiviranje in informatizacija v arhivih

Dejstvo je, da brez tem, kot sta elektronsko arhiviranje in informatizacija v arhivih, s katerimi se sooča moderna arhivistika, ne gre. Tej problematiki je bil posvečen tretji dan zborovanja. Kar nekaj referatov je bilo namenjeno zagotavljanju informacijske varnosti. Tatjana Hajtnik iz Arhiva Republike Slovenije je predstavila zahteve za opremo in storitve za zajem in e-hrambo arhivskega gradiva, načela ohranjanja gradiva v e-obliki, urejenost trga ponudnikov opreme in storitev, registracijo ponudnikov opreme, akreditacijo opreme in storitev, zahteve za strojno in programsko opremo. Marjan Antončič iz organizacije Media.doc je predstavil sledljivost elektronske obdelave podatkov in dokumentov. Vladimir Drobňak iz Pokrajinskega arhiva v Kopru je predstavil ARIS – arhivski regionalni informacijski sistem, ki je namenjen tudi popisovanju gradiva pred prevzemom na terenu. Nada Čibej iz Pokrajinskega arhiva v Kopru je predstavila enotni informacijski sistem v arhivih in izpostavila vprašanje uvedbe enotnega ali več povezanih sistemov ter prednosti in slabosti obeh; rešitve naj bi postale del strategije digitalne arhivske poti. Bojan Cvelfar iz Zgodovinskega arhiva v Celju je predstavil poročilo delovne komisije za e-arhiviranje.

Sklep

Članki zborovanja so izšli v zborniku, udeleženci pa so ga dobili prvi dan posvetovanja. Obsega 161 strani. Ze teden dni pred posvetovanjem so bili članki dosegljivi na spletnih straneh društva, zato so se lahko udeleženci pripravili na razpravo, tako da je bila kar živahna in to je za stroko izredno pozitivno. Pohvalno pa je tudi, da se število udeležencev zborovanja povečuje. V prihodnje bi bilo smiselno posvetovanja odpreti tudi za preostalo zainteresirano javnost, saj bi bilo tako verjetno aktualno problematiko lažje reševati, kot stroka pa bi postali prepoznavnejši v družbi.

Dragan Matić

Poročilo o konferenci FIAT-a/IFTE v Pekingu Novi svet in »New Deal« za arhive

Glavna tema konference, ki je potekala v Pekingu med 22. 10. 2009 in 27. 10. 2009, je bila predstavljena že v samem uradnem naslovu. Svet se spopada z veliko gospodarsko krizo. Konferenca je pokazala, česa se moramo naučiti in kaj moramo razumeti, da bi izboljšali mednarodne povezave in zagotovili dostop do arhivov, izpeljali digitalizacijo arhivov in sprejeli nove izzive za povečanje poslovnega uspeha arhivov. Zgrabiti moramo ponujeno priložnost za preobrazbo arhivov v medijsko skupnost. Ali je to mogoče kljub denarni krizi?

Odgovor na zadnje vprašanje je lahko samo pozitiven: da; pomembno pa je, da se arhivi preobrazijo v popolnoma drugačne organizacije. Arhivi so v razvitem svetu že dosegli tako stopnjo, da lahko gradivo, ki ga hranijo, ponudijo uporabnikom na sodoben način. Arhivi lahko dramatizirajo in dosežejo tako stopnjo, da prihodki presegajo finančne vložke. Kaj pa pri nas? Pred dnevi je izšel v Sobotni prilogi Dela članek, ki lepo opisuje slovensko srednjeveško miselnost, ta miselnost pa na žalost vlada tudi v nekaterih organizacijah, ki bi se morale temeljito spremeniti. Odnos do arhivov se ni spremenil od časov Antona Aškercarja, največ prijaznosti naklonijo posamezniki arhivom le s publicami o narodnem bogastvu.

Arhive je treba odpreti, vsebino digitalizirati, šele potem lahko arhive tržimo. Posebej pomembna pri izkoriščanju arhivskega gradiva za poslovne namene sta poznavanje avtorskega prava in zaščita arhivskega gradiva pred zlorabo oziroma neupravičenim reproduciranjem. Glavne smernice konference in delovanja organizacije v prihodnjem letu je očrtal Jan Muller, direktor nizozemskega avdiovizualnega inštituta Beeld en Geluid.

Podpredsednik CCTV Luo Ming je v govoru opisal uspešno delo kitajske televizije predvsem pri digitalizaciji arhivskega gradiva, saj so uspešno digitalizirali za okrog 380.000 ur arhivskega gradiva. Seveda jim to ne bi uspelo brez ustrezne finančne podpore. V projektu je sodelovalo kar 800 uslužbencev in okrog 2000 honorarno zaposlenih, to pa je podatek, ki bi ga težko primerjali z razmerami v Republiki Sloveniji. Arhiv ima sedež v posebni zgradbi, nikogar ne skrbi prostorska stiska, finančni dotok je reden itd. ...

Po besedah Herberta Hayducka, predsednika FIAT-a/IFTE, je poslanstvo te organizacije ohranjanje svetovne avdiovizualne dediščine tudi v prihodnosti s sodobno tehnologijo. Konfrontacijo med preteklostjo in prihodnostjo in razlike v kulturnem razvoju je potrebno preseči. Uspešnost delovanja ponašarjata kitajska tradicija več tisoč let civilizacije in prenos izkušenj v sodobni svet. Hayduckova vizija je nadaljevanje te uspešne prakse. Kitajci so se pred

šestimi leti pridružili svetovni organizaciji in ob pomoči organizacije FIAT/IFTA dosegli izjemen napredek, kakršen zunaj te organizacije brez pomoči strokovnjakov in udeležbe na konferencah ne bi bil možen. Karavana potuje dalje, države, ki se ne priključijo poti, ostajajo na obrobju in nazadujejo.

Na začetku 21. stoletja smo soočeni z vprašanji o delu v prihodnosti. Vsi, ki ustvarjajo avdiovizualne vsebine, so soočeni z izzivi novih tehnologij. Kakšen je vpliv globalnih procesov na delo v arhivih? Odnosi med producenti in skrbniki arhivskega gradiva se v sodobnem svetu korenito spreminjajo. Kako lahko še naprej izvajamo naloge, ki so zaupane arhivom? Napredek tehnologije je omogočil, da smo lahko prvič zastavili vprašanje, kaj sledi uspešni digitalizaciji gradiva. Vprašanje, kako se posvečati izzivom prihodnosti, in kateri so ti izzivi, je bilo zato osrednja tema konference.

V sodobnem svetu vizualna kultura zavzema zelo pomembno mesto, to pa je velika priložnost za prodor arhivov na trg. Internet je prehitel pomen radia na svetovnem trgu in zavzel drugo mesto po pomembnosti medijev, takoj za televizijo. Zaznane so spremembe v makro-težnjah, in oglaševanju ter prodor blogosfere. Najpomembnejša človekova potreba je postala potreba po povezovanju, komuniciranju. Česa se lahko arhivi naučijo iz novih sprememb? Najprej tega, da morajo biti nenehno navzoči pri dogajanju in da ne smejo skrivati gradiva, kajti ko dobi digitalne infekcije prištevamo eksplozijo vizualne kulture in množice monitorjev ter ekranov, dobimo podlago za nove zgodbe. Te pa so skrite v arhivih.

Ponuja se nam priložnost, da to lahko izkoristimo, ostaja pa le vprašanje kako dramtiziramo arhive in jih naredimo privlačne. Toda ali je to izvedljivo v slovenskih avdiovizualnih arhivih? V sedanjih razmerah brez dvoma ni, spremembe so nujno potrebne. Pri nas pomeni »dramtizirati arhive« prikazovanje dejstev o propadu oziroma opis stanja v arhivih. V tujini pomeni isti izraz odpiranje arhivov, atraktivnost arhivov pa pomeni, da lahko s hrambo in omogočanjem dostopa do gradiva tudi zaslužimo, ne samo porabljamo državni denar. To pa lahko naredimo najprej s finančnimi vložki, ki se bodo v prihodnosti večkrat povrnil; prvi pogoj v nekaterih državah pa je spremeniti miselnost in odpreti nov pogled na poslovanje. V razpravah so strokovnjaki obravnavali posamezna vprašanja, ki so ključna za uresničitev cilja: razprave o vsebini in metapodatkih, selekciji digitalnega avdiovizualnega gradiva, odgovornosti za ohranitev kulturne dediščine, smernice za arhivsko delo, zagotavljanje dostopa do arhivskega gradiva, ki predstavlja možnost uspešnega arhivskega poslovanja, o digitalizaciji gradiva in omogočanju neposrednega dostopa do spleta za poslovne namene z urejenimi avtorskimi in sorodnimi pravicami, vprašanja o razmerjih med produkcijo

in kontrolo kakovosti, o pilotskih projektih popisovanja vsebine v produkcijskem procesu, študije »folkonomije«, pomoči pri katalogiziranju, izboljšav strukture podatkov, racionalizacije finančnih sredstev, kakovostnih kriterijih podatkovne baze, izobraževanju arhivistov za delo v novem okolju, semantični tehnologiji, ki naj bi razrešila vse probleme in dileme – vprašanja kakovosti, ustreznosti in uporabnosti baz podatkov, ki bodo nastajale zunaj arhiva, drugih orodij, arhiviranju oddaj v tehnologiji HD, konverzaciji, pretvorbi in postprodukciji, partnerstva zasebnih in javnih zavodov, priprava navodil in standardov pogodb, dejavniki za uspešno partnerstvo – urejeni odnosi od vizije do poslovnega long-term modela, ki vključuje hrambo gradiva, operacije v zvezi z zakonom o avtorski in sorodnih pravicah, pravicami za reproduciranje in zakonom o intelektualnih pravicah. Teme za velike in male, bogate in revne. Predvsem za zadnje velja, da lahko pridobimo odgovore na vsa vprašanja, ki smo jih vedno hoteli postaviti, ko smo hoteli izvedeti kaj naj človek stori, ko nima denarja, vendar bi želel veliko napraviti in veliko stvari izboljšati.

Torej, kaj naj sledi uspešni digitalizaciji gradiva? Na nizozemskem inštitutu Beeld en Geluid se stoodstotno se posvečajo izzivom prihodnosti. Moto inštituta je zelo preprosto: »Postati najboljši avdiovizualni arhiv v digitalnem okolju«. Karkoli bodo delali, bodo delali za to, da bi dosegli ta cilj. Je potrebno dodati še kaj? Mogoče našo ponižno željo »postati digitalni arhiv«. In karkoli bomo delali, bomo delali za to, da bi obstali in nekoč morda tudi dosegli ta cilj. Izziva, s katerima se želijo spopasti Nizozemci sta poslovanje s strankami in poslovna uspešnost v svetu reklam, sloganov in vizualne kulture. Razvijajo kreativnost in pridobivajo mlade. Zavedajo se, da nove generacije živijo »on-line« mladi pri starosti 24 let veliko časa preživijo na medmrežju, generacija starosti 19 je vedno na medmrežju, generacija »13« pa živi »on-line«. Obstajajo tri makro-težnje, ki vplivajo na svetovno dogajanje:

- nadzor (ponazorjen s tem, kar hočemo dobiti), udeležba in sodelovanje (želim deliti),
- razvidnost (stvari so jasne, pokažite mi jih).

Dobili smo televizijo »TV po želji«, zgodil se je obrat v oglaševanju, ki spreminja vsakdanje življenje; stranke narekujejo marketingu in ne več marketing strankam. Česa se lahko arhivisti naučimo iz novih sprememb? Ne smemo skrivati vsebine, moramo jo deliti z drugimi in pritegniti uporabnike v arhive. Organizirajmo razstave, delavnice za šolarje, podpirajmo jih k raziskavam, spodbujajmo jih, naj se dotikajo monitorjev, da začutijo gradivo. Dramatizacija arhivov pomeni izkoristiti moč gradiva in zgodb, ki se skrivajo v arhivih. Ko omogočimo na medmrežju ogled gradiva, ki ga hranijo avdiovizualni arhivi,

nastanejo iz arhivskih zgodb nove zgodbe. Nizozemski inštitut ponuja na ogled za več kot 10.000 ur gradiva, videoigre pa jim pomagajo tudi pri popisu gradiva. Gre za uporabo tehnike »crowdsourcing« ob pomoči katere popisujejo digitalne posnetke. Igralci, ki sodelujejo v igri, z besedami opisujejo posnetke. Igro igrajo trije igralci hkrati, točke pa dobita igralca, ki prva vneseta enak ključni pojem. Na ta način izboljšajo bazo podatkov, hkrati pa jo oplemenitijo z izrazi, ki jih uporabljajo mlajše generacije in posamezne skupine. Preprosto in učinkovito.

Sledila je prva seja z razpravo o vsebini in metapodatkih. Poročilo z uspešnega stockholmskega seminarja je predstavila Eva-Lis Green (SVT). Osrednje vprašanje seminarja, na katerem so poskušali uskladiti teoretične poglede s praktičnimi projekti in s tem zagotoviti ustrezne interese televizijskih postaj kot tudi nacionalnih arhivov, je bilo, kako poiskati rešitve glede selekcioniranja digitalnega gradiva, vloge arhivistov in arhivskega poslovanja pri selekciji gradiva. Tudi v digitalnem okolju je selekcija potrebna zaradi velikih količin gradiva. Razprava, v kateri so sodelovali Annemieke de Jong, Jacqui Gupta, Dominique Saintville, Pelle Snickars in Herbert Hayduck, je obravnavala ključne točke stockholmskega seminarja, osvetlila pozamezna vprašanja in povzela sklepe.

Digitalno okolje je zelo dinamično, procesi potekajo zelo hitro, gradivo hkrati uporablja veliko število uporabnikov iz različnih medijev. Prav tako hitro nastajajo tudi velike količine novega gradiva. Ker so digitalna skladišča podatkov veliko cenejša, selekcija pa stane veliko časa in truda, se pojavljajo posamezna vprašanja, zakaj sploh selekcionirati gradivo v digitalnem okolju in zakaj ne bi ohranili vsega gradiva. Bolj kot kadarkoli doslej ponavljajo posamezniki znane besede velikega nasprotnika selekcije sira Hilaryja Jenkinsona:

»Arhivi morajo biti neutralni, ne smejo igrati Boga, predvsem morajo biti čuvaji vsega gradiva.« Vendar je praksa pokazala, da brez ustrezne selekcijske politike v arhivih, brez kontrole in nadzora kakovosti gradiva, težko zagotovimo primeren dostop do njega. Grozi nam poplava nepomembnih posnetkov, ki otežijo iskanje oziroma tako imenovani »cunami efekt«. Zato je zelo pomembno, kdaj opravimo selekcijo gradiva. Značilnosti gradiva se s časom spreminjajo. Arhiv ne stoji več na koncu produkcijske verige, digitalno gradivo predstavlja gibljive tarče, ki se gibljejo med produkcijo in postprodukcijo. Digitalno gradivo, ki je zelo uporabno pri nastajanju oddaj, velikokrat nima vrednosti kulturne dediščine, njegova operativna vrednost zgolj podpira produkcijski proces. Odločiti se moramo, kaj potrebujemo pri delu in kaj naj ohranimo ter kaj lahko ohranimo. S pravilno izdelanimi

kriteriji in izdelanim načrtom dolgoročnih interesov lahko ohranimo kulturno dediščino podjetja.

Dominique de Saintville (INA) je predstavila tri primere študij o arhiviranju spletnega gradiva. Študije je izvedel francoski avdiovizualni inštitut INA. Rešitve, kakršne so obstajale pri arhiviranju analognega gradiva, niso več relevantne. Po selekcijskih kriterijih bi z vsake strani trajno arhivirali dva klipa. Ali je to dovolj? Na prvi pogled je to malo, toda ko upoštevamo vse strani na medmrežju, zavzame selekcioniramo gradivo kar 64 TB digitalnega prostora za arhiviranje. Digitalni pomnilniški prostor je prav tako omejen, kot so omejena klasična skladišča. Kdo naj to množico podatkov obdelaja? Ali naj množico gradiva spletnih strani arhivirajo ljudje ali naj to počnemo z robotsko tehnologijo? Za zdaj je pripravljen samo seznam, ki naj bi pomagal pri samodejnem arhiviranju, v glavnem pa delo opravi pet oseb, ki sedijo v zelo lepo opremljeni pisarni, daleč stran od temnih in hladnih skladišč.

Herbert Hayduck (ÖRF) je povzel osnovna načela selekcije gradiva. Ključna vprašanja pri selekciji gradiva so: zakaj jo opravljamo, za koga, kako, kaj, kdaj in kdo naj opravlja selekcijo. Osnovni princip selekcije v digitalnem okolju naj bo ohraniti vsebino in ne nosilca, to pa ni v duhu tradicionalnega pojmovanja arhivistike. Potrebni sta selekcija gradiva in določanje prednostnih načel. Cilj hrambe ni ohranitev celotnega gradiva, temveč gradiva, ki bo uporabno v prihodnosti. Pri selekciji moramo biti pozorni na tri ključne elemente: vsebino, format in pravice do rabe. Medmrežna oblačnost je pojav, ko je zaradi velike količine posnetkov težko priti do kakovostne ponudbe. Pelle Snickars svari, da bo ta pojav povzročal probleme tudi televizijskim postajam. Koncept delovanja televizije se spreminja, postaja interaktivna. Tako kot so pri elektronskih časopisih komentarji bralcev zanimivi ne samo za branje, ampak tudi za arhiviranje in kasnejše raziskave, tako se bo zgodilo tudi z interaktivno televizijo. Zato je nujno, da postavimo primerna pravila za arhiviranje že na začetku in tako zagotovimo primerno predstavitev delovanja televizijske postaje za prihodnje generacije. Jackie Gupta (BBC) zagovarja tezo, da naj ohranimo najboljše vsebine skupaj z metapodatki. Pravi, da je bolje, da ohranimo deset dobrih oddaj kot dvajset slabih. Vsak arhiv bi moral voditi selekcijsko politiko, ki bi temeljila na varstvu kulturne dediščine, hkrati pa zagotavljala hrambo za produkcijske potrebe. Pri selekciji delovnega gradiva, ki se uporablja pri pripravi informativnih poročil, priporoča kanadsko načelo, načelo, po katerem novinarji odločajo, katero gradivo se shrani, arhivisti pa, katero gradivo zavržemo.

$n = H + \text{oooooooooooooooooooooooooooooooo}$

$a = \text{oooooo} - \text{oooooooooooooooooooooooooooo}$

$A = n + a$ (arhiviramo tisto, kar določijo novinarji in odberejo arhivisti)

Odločanje o kakovostnih kriterijih glede metapodatkov naj ostane v rokah arhivistov. Nova iskalna orodja pomagajo pri vnosu podatkov in izdelavi baze podatkov, toda tehnologija s pretvorbo glasov v črke in iskalnikom prizorov še vedno ne more nadomestiti presoje človeškega razuma. Med nasprotniki selekcije so najglasnejši uporabniki, ki pogosto zagovarjajo načelo, naj hranimo vse, toda prav njim bi takšen način dela povzročal največje težave, ki bi jih povzročila nepreglednost. Glavni zagovorniki selekcije pa so poklicni arhivisti, ki potrebe po selekciji opravičujejo glede na praktične izkušnje in naravo dela. Po rezultatih švedske raziskave bodo uporabniki v prihodnosti pregledali samo pet odstotkov gradiva, ki ga hranijo arhivi. Tehnično je rešeno vprašanje hrambe gradiva v nizki ločljivosti. Z današnjimi zmogljivostmi lahko rešimo vse gradivo, ki bo na voljo raziskovalcem, ne moremo pa ohraniti gradiva v visoki ločljivosti, primerne za televizijske postaje. Poleg tega še ni rešen problem, kako bomo arhivirali gradivo, ki nastaja pri spletnih dejavnostih televizijskih postaj in delovanju interaktivne televizije.

Na seji z naslovom Soočanje s finančnimi izzivi, novimi tržišči in platformami za arhive in arhivsko gradivo so bile predstavljene smernice za arhivsko delo in za zagotovitev dostopa do arhivskega gradiva. Nova tržišča in novi načini dela omogočajo arhivom uspešno poslovanje. Emjay Rechester in Frank Cardello sta predstavila projekt Filmskega muzeja Nizozemske o digitalizaciji gradiva in zagotovitvi neposrednega spletnega dostopa v poslovne namene z urejenimi avtorskimi in sorodnimi pravicami. V skupnem projektu javnega in zasebnega sektorja so zaposleni osrednjo pozornost namenili trem ciljnim skupinam: izobraževanju, kreativni industriji in množici uporabnikov; obravnavali pa so vprašanja širokega dostopa, povrnitve vloženih sredstev in spoštovanja avtorskih pravic. Dobiček so razdelili med vlagatelje in lastnike pravic.

Francoski nacionalni avdiovizualni inštitut INA zagotavlja javnosti dostop do arhivskega gradiva. V letu 2009 so digitalizirali in restavriral polovico ogrožene zbirke (433.000 ur). INA pa ne skrbi le za zagotavljanje dostopa, ampak tudi za spodbujanje rabe arhivskega gradiva med uporabniki, predvsem v komercialnih dejavnostih.

Sodobni tehnološki procesi omogočajo tudi lažje vpisovanje podatkov. Teh ne dodajajo več na koncu, ko gradivo prispe v arhiv, ampak jih vnašajo že med

procesom samim. Arhivistom preostaneta le še končna obdelava in kontrola vnosa podatkov. Za starejše posnetke in veliko količino digitalnih posnetkov, ki prek omrežja vstopajo v proces in jih obravnavajo kot arhivsko gradivo, pa razvijajo nove možnosti za opis vsebine. Ena izmed možnosti poceni vnosa podatkov so spletne igre z udeleženci, ki v tekmi vnašajo podatke. Pojavljajo pa se vprašanja odnosa med količino podatkov, pridobljenih z novim načinom dela in kakovostjo le-teh. Predvsem to velja za t. i. »social tagging« oziroma bazo podatkov, ki se izpolnjuje zunaj arhiva.

Če hočemo uspešno izpeljati način dela, pri katerem bodo drugi delali namesto nas, moramo najprej vedeti, zakaj ljudje sploh želijo popisovati vsebino? To počnejo zato, da si zagotovijo lažji dostop za prihodnje ogleda, spodbuja jih želja po sodelovanju in delitvi mnenj, potreba po druženju, sprostitvi in igranju. Za arhive pa velja, da poleg neposrednih koristi, ki jih prinaša vnos podatkov, in pomoči zunanjih sodelavcev pri katalogiziranju – ekonomskih vzrokov torej – pomeni veliko tudi komuniciranje z zunanjimi uporabniki. Nepričakovano so v poskusnih projektih odkrili tudi spontano prevajanje v tuje jezike. (Na Nizozemskem so priseljenci velikokrat obiskali spletne strani, semantične igre so bile zanje zelo zanimive.) Drugo nepričakovano odkritje so bile generacijske povezave. Končni izdelki otrok v šoli, so bili zelo uporabni za druge otroke, ki uporabljajo v sporazumevanju podobne izraze. Sklepi študij so pokazali na velike možnosti, ki jih prinaša tako delo, hkrati pa tudi, da količina podatkov ne more nadomestiti kakovosti. Kakovostne baze podatkov za arhiv tako še vedno nastajajo v zbirkah ustanov, čeprav bi s filtriranjem podatkov, postavitvijo povezav do kontrolnih slovarjev in integracijo s strukturo metadata podatkov lahko sistem še zelo izboljšali.

Eva-Lis Green (SVI) je govorila o kakovostnih kriterijih produkcijske podatkovne baze. Ker so v digitalni produkciji podatki za delo izjemno pomembni, jih moramo hitro pridobiti. Zato je potreben nov pristop, ki je nekatere vloge v produkcijskem procesu popolnoma spremenil. Na to so se pripravili v procesu izobraževanja produkcijskih delavcev, ki je trajal dve leti. Podobno so se dela lotili tudi Norvežani. Ob digitaliziranju starega arhiva so v prava polja vpisali prave podatke. Ugotovili so, da pravzaprav razlike med podatki, ki so bili vpisani v produkciji in arhivu ni bilo, vsak oddelek je imel osebo za stike v arhivu, ki je druge naučila, kako delati. Norvežani so začeli z novicam in nadaljevali s športnimi oddajami med olimpijskimi igrami, ko niso več vnašali samo tehničnih podatkov, ampak tudi opis vsebin – pri smučanju imen tekmovalcev. Še vedno poskušajo izboljšati kontrolo kakovosti vnosa podatkov, pripravili so priročnike in navodila za delo, toda vpra-

šanje še ni dokončno rešeno. Na Švedskem so vprašanju kakovosti metadata podatkov posvetili veliko pozornosti. Včasih je nekaj specializiranih arhivistov vpisovalo podatke o televizijskih oddajah, danes počne to veliko neizkušenih delavcev v programu. Pojavilo se je vprašanje, kaj je dovolj dobro za kakovostne metadata podatke in kako določiti spodnjo mejo kakovosti, ki je še primerna za nadaljnji proces. Raziskujejo različne načine kontrole kakovosti podatkov, iščejo nove sheme in strukturne poti ter razvijajo nove metode za evalvacijo baze podatkov. Merila za kakovost temeljijo na celovitosti opisov in denarnih sredstvih, ki omogočajo dovolj kakovostne ravni popisov oddaj – od osnovnega, ki omogoča pravočasne osnovne informacije za uporabnike, do končnega arhivskega popisa.

Belgijska strateška raziskava o uporabi arhivskih vsebin prikazuje, kaj lahko naredimo s sodobno tehnologijo. Cilj projekta »Memento« je izboljšati količino in kakovost metadata podatkov. Podatke pridobivajo neposredno iz produkcijskega procesa, ne opravljajo več ročnih zapiskov, vse delo poteka računalniško, saj prek zaslonov pridobijo veliko informacij, ob pomoči katerih imajo delavci neposreden dostop do sinopsisa, scenarija, podnaslovov, posnetkov za ogled in drugih podatkov. Poleg tekstovnih informacij, ki jih pridobivajo iz delovnih procesov, si prizadevajo za nekatera izboljšanja, ki so včasih mejila na znanstveno fantastiko, kot je na primer samodejno prepoznavanje obrazov. Z digitalnimi oznakami gradiva tudi hitro prepoznajo posamezne odlomke iz drugih oddaj. Ker jim z lastnimi zaposlenimi silami in sodobno tehnologijo še vedno ni uspelo opraviti vsega dela, so poskušali mobilizirati celotno skupnost ob pomoči medmrežnih povezav. Gradivo so predstavili na medmrežju in izkoristili moč množic – »Use power of the Crowd« – in pridobili veliko podatkov. Na tej stopnji so podatke pregledali, jih poenotili in selekcionirali s pomočjo nadzornika baze podatkov. Vsi predavatelji so se strinjali, da je danes na voljo veliko podatkov in nam je sodobna tehnologija v veliko pomoč pri obdelavi, toda baze podatkov morajo biti nadzorovane. »Folksonomija« je koristna le, če je skrbno načrtovana in obstajata nadzor nad vnosom podatkov ter možnost popravkov. Pričakujejo, da bo semantična tehnologija razrešila veliko problemov in dvomov: vprašanja kakovosti, ustreznosti in uporabnosti baz podatkov, ki bodo nastajale zunaj arhiva. Poleg sodobne tehnologije pa potrebujemo še druga lingvistična orodja. Delo arhivistov se bo v prihodnosti preobrazilo v pregled pravilnosti informacij in vnos končnih popravkov. Lahko bi v delo vključili tudi pridobivanje povratnih informacij uporabnikov. Še vedno obstaja odprto vprašanje, kaj storiti z zbirkami, o katerih nimamo nobenih podatkov, in kako preprečiti vnos slabih ali napačnih podatkov. Z izobra-

ževanjem zaposlenih v produkciji (arhiv SVT) pridobimo minimalno raven kakovosti podatkov, izobraževanje pa bi lahko razširili na vse uporabnike.

Poseben izziv za arhiviste predstavlja uvajanje tehnologije »HD« (»High definition« – digitalna televizija visoke ločljivosti). Vse več televizijskih postaj oddaja program v tehnologiji HD. Pomen HD se v primerjavi z SD (standard definition) zelo hitro povečuje in arhivisti se morajo soočiti z dvema novima izzivoma:

- kako ustvariti zbirko in pripraviti dostop do HD oddaj,
- kako pripraviti oddaje, ustvarjene v SD tehnologiji za oddajanje v HD tehnologiji.

Delavnico o problemih uvajanja tehnologije HD s kratko predstavitvijo in pregledom tekoče prakse pri snemanju, produkciji in postprodukciji je vodil Jean Varra (INA).

Zakaj HD? HD ponuja boljšo kakovost slike, boljšo kakovost zvoka, format slike 16:9, glavni formati so 1920 1080i in 1280 x 720 p. Težava pri tehnologiji HD je, da prehod iz enega formata v druge zahteva križno konvertizacijo. Za snemanje, postprodukcijo, predvajanje in oddajanje uporabljamo kompresije – MPEG 2, HD, DV HD, H 264 HD, MJPEG, JPEG200, za arhiviranje pa še ni določena primerna kompresija. Predlaganih je veliko rešitev, kot je tudi veliko rešitev za snemanje in predvajanje z nosilcev – HDCAM, DVC PRO HD, HD CAM EX. Ura programa v tehnologiji HD zasede na nosilcu 72 GB prostora (brez kompresije in pri 576 linijah), video-program SD pa zahteva nadgraditev – up conversion v HD. Kaj storiti s filmi? Kako jih telekinirati v HD? Ali imamo možnosti za prikaz v formatih 4:3 in 16:9?

Glede na podatke, ki so jih pridobili v vprašalnikih, ki jih je članicam poslal EBU, večina uporablja ločljivost 1290 x 1080, še vedno ni rešen problem uporabe posnetkov SD v oddajah HD, najpogosteje uporabljeni nosilci zapisov pa so HDCAM, HDX-DCAM, DVC pro HD, za postprodukcijo AVID, NDx format, za izdelavo izvornikov HDCAM/HDCAM Sr, za arhiviranje uporabljajo kompresijo MPEG2 HD, pri uporabi formata 4:3 v osnovnem formatu 16:9 pa dajejo prednost uporabi formata 4:3 pillar box, čeprav je po mnenju Heikija Männija, ustvarjalca dokumentarnih filmov iz Estonije, pillar box že preteklost. Pillar box je uporaben le zaradi izogibanja raztegnjeni sliki oziroma izgubljanja delov slike, sam pa se je pri pripravi dokumentarca odločil za format 16:9 in tako dobil dobro sliko tudi v formatu 21:9. Predavanje Toma Beckersa (VRT) o analizi kakovosti digitaliziranih filmskih posnetkov je prineslo priporočila za izbiro postopka in standardov. NHK izvaja dostop do posnetkov v tehnologiji HD prek medmrežja. Do leta 2012 bodo dostopni posnetki iz vojnega arhiva, posnetki o sodobni japonski zgodovini in posnetki o pogledu tujcev na Japonsko,

posnetki regionalnega pomena za pripravo enciklopedije in posnetki za pripravo video enciklopedije o Japonski in njenih prefekturah ter ponudba 3000 ur programa za potrebe kreativne knjižnice in ogleda na zahtevo. Po besedah Gerarda Letienna iz francoskega podjetja Vectracom, ki ponuja storitve s področja prepisa gradiva, konservacije in restavracije, so za hrambo še vedno najprimernejše tračne enote.

Konferenca se je nadaljevala s sejo o upravljanju arhivskega gradiva in spremenjeni vlogi arhivov v digitalnem okolju. Kdo je odgovoren za ohranitev nacionalne kulturne dediščine? Ali lahko televizijske postaje in nacionalni arhivi delijo to odgovornost? Različne države poznajo različne modele in naloge nacionalnih arhivov. Seja je osvetlila nekatera glavna vprašanja, prikazani so bili primeri posameznih članic FIAT-a.

Hu En, podpredsednik CCTV, – osrednje kitajske televizije, je prikazal način dela z arhivskim gradivom v tem kitajskem gigantu in strategijo za upravljanje gradiva v prihodnosti. Največja kitajska avdiovizualna zbirka hrani 1.200.000 trakov. Pri posodabljanju arhiva in digitalizaciji gradiva so se srečali z veliko težavami. Prva težava je bila pomanjkanje izkušenj, zato so se leta 2003 pridružili organizaciji FIAT/IFTA, ki je pomagala s strokovnimi navodili in izobraževanjem. V postopku digitalizacije je bilo na nove medije preneseno za milijon ur programa, digitalizirali so 64 odstotkov gradiva, ostanek pa nameravajo digitalizirati do leta 2012. Seveda jim to ne bi uspelo brez velikanskih finančnih vložkov v opremo, zagotavljanje prostorov in reševanja kadrovskih problemov, saj delo v arhivu opravlja 800 redno zaposlenih, pri katalogizaciji pa jim pomaga še 2000 honorarno zaposlenih.

Ali lahko arhivi televizijskih postaj in nacionalni arhivi delijo odgovornost za varstvo arhivskega gradiva? Lahko. Poleg tega lahko s skupnim delom tudi zmanjšajo stroške, stroške si lahko razdelijo, razdelijo pa si tudi dobiček. Cilja dejavnosti sta ohranitev dediščine in zagotavljanje dostopa v skladu z najkakovostnejšimi standardi. Pri delu lahko združijo različna znanja, ki se razlikujejo zaradi različne narave dela. V Franciji tak način dela zagotavlja nacionalni inštitut INA, ki skrbi za hrambo in zagotavljanje dostopa do arhivskega gradiva javnih televizijskih in radijskih postaj. Gradivo, ki ga prevzame INA, indeksirajo na televizijskih postajah, po prevzemu pa podatke dopolnijo v skladu s standardi INA. INA zagotavlja varno hrambo gradiva po najvišjih standardih, ki veljajo v svetu, tehnologijo pa nenehno izpopolnjujejo in nadgrajujejo. Podobno skrbijo za varstvo avdiovizualnega arhivskega gradiva tudi na Nizozemskem. Na nacionalnem inštitutu si prizadevajo za čimvečjo finančno neodvisnost in iščejo nove poti pri zagotavljanju denarnih prilivov. Z obiski v muzejski

zbirki ustvarijo po dva milijona in pol evrov dobička na leto, pol milijona jim zagotavlja sodelovanje v izobraževalnem sistemu, še pol milijona dobička ustvarijo na medmrežju, z objavo posnetkov na DVD-jih in zgoščenkah zaslužijo 200 tisoč evrov, s prodajo posameznih posnetkov in klipov pa 150 tisoč evrov na leto. Nove možnosti iščejo v razvoju kreativnega trženja in uporabe posnetkov za to, saj so uporabniki pri tržnem oglaševanju pripravljeni plačati tudi po 15.000 evrov za uporabo posameznih fragmentov.

Za varstvo in ohranitev digitalnega gradiva je nujno potrebna svetovna akcija. Priprava projektov za zagotovitev dostopa do obsežnih baz informacij o avdiovizualni dediščini ni vedno preprosta. Na konferenčni seji so zato podali kratek pregled dosedanjih dejavnosti in strategije za prihodnost, predvsem pa določili dejavnosti, ki so povezane z varstvom avdiovizualnega gradiva.

Avdiovizualni arhivi hranijo vsebine, te pa posredujejo uporabnikom, prav tako pa so avdiovizualni arhivi viri znanja, ki ga lahko posredujejo drugim. Organizacijska evolucija od zaprtega modela k odprtim je omogočila raziskave in sodelovanje z visokošolskimi ustanovami in izobraževanje ob pomoči visoke tehnologije. Tehnologija je omogočila praktični študij, poleg tega pa je med študenti tudi promovirala delo v arhivih. Odprtost arhivov in uporaba arhivskega gradiva sta seveda neločljivo povezani s pojasnitvijo pravic do uporabe arhivskega gradiva. Delavnico o pravicah do rabe gradiva je vodila Sue Malden (FOCAL International). Tako so nas seznanili z najnovejšimi spremembami pri varovanju pravic do rabe in seznanili z aplikacijami, ki omogočajo dostop do vsebine avdiovizualnih arhivov. Zaščita pravic pri uporabi arhivskega gradiva pomeni tudi zaščito nacionalne intelektualne lastnine, ne samo zaščite nosilcev pravic do rabe. V današnjem svetu obstaja namreč nevarnost krutega posla in izkoriščanja gradiva zgodovinskega pomena za komercialne namene, za ustvarjanje reklam itd. To je treba preprečiti in pojasniti, da zagotavljanje preprostega dostopa do gradiva nima nič skupnega z »biznisom« in komercialno eksploatacijo. Omogočanje preprostega dostopa kot cilj je namenjeno predvsem nekomercialnim uporabnikom in ustvarjalcem gradiva.

Na plenarni seji ob koncu konference je generalna sekretarka FIAT-a Brid Dooley

podala načrte za delo v letu 2010. Načrtovana je izmenjava idej in znanja »*New Deal za arhive*«, ki bi povezovala dosežke in spoznanja v zvezi s tehnološkim vplivom na delo v arhivih, o zaščiti in dostopu do gradiva ter o uporabi gradiva. Gradiva naj ne bi samo uporabljali, ampak naj bi arhive napravili privlačnejše, predvsem za mlajše generacije. Zavedati se moramo, da arhivi hranijo skrite zgodbe, ki lahko

povečajo zanimanje za arhive tudi po poslovni plati. V letu, ki prihaja, bo opazen tudi vpliv tehnologije HD na postopke arhiviranja. Ob vsem tem pa se moramo zavedati, kdo je odgovoren za ohranitev kulturne dediščine. Teme v delavnicah, ki so namenjene individualnim projektom, naj bi se razširile v modele za ohranitev dediščine, ki se ponuja tudi v skupnem projektu »Ogroženi arhivi« (*Archives at Risk*), ki ga izvajata UNESCO in FIAT/IFTA. Brid Dolley je

konferenco sklenila s predstavitvijo naslednjega gostitelja. Lahko ji verjamemo, da bo konferenca v Dublinu uspešna, že zdaj pa vemo, da bo to ekološko usmerjena konferenca, saj se bodo organizatorji zavzeli za manjšo nepotrebno porabo papirja in s tem zaščitili naš planet.

Aleksander Lavrenčič

Ocene in poročila o publikacijah in razstavah

Publikacije

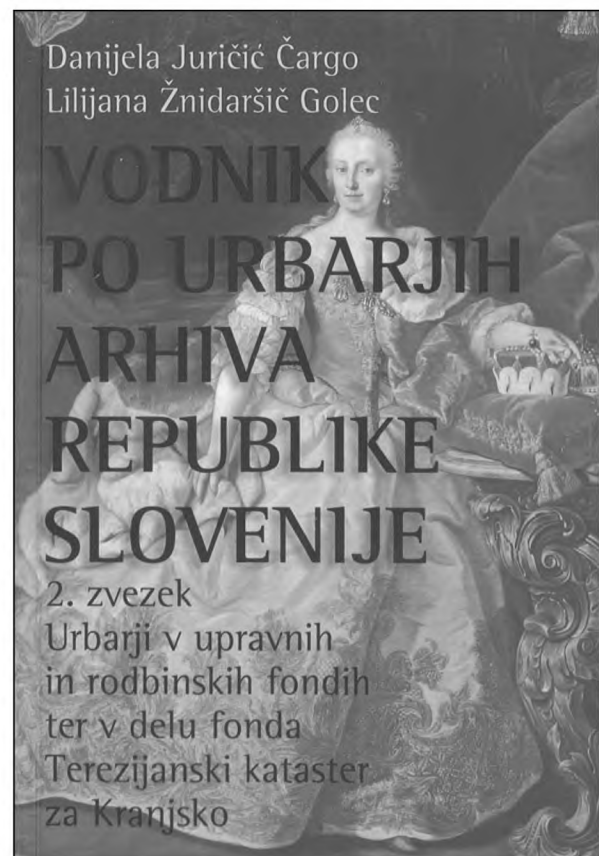
Danijela Juričič Čargo, Lilijana Žnidaršič Golec, Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije. Zvezek 2: Urbarji v upravnih in rodbinskih fondih ter v delu fonda Terezijanski kataster za Kranjsko Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2009, 374 strani

Po prvem zvezku Vodnika po urbarjih Arhiva Republike Slovenije, ki je izšel leta 2005 in se je izkazal kot nadvse uporaben arhivski pripomoček, je že pred časom (leta 2009) luč sveta zagledal tudi drugi zvezek in prepričani smo, da je izid napovedanega tretjega, ki bo zaokrožil ta tematski sklop, sodeč po prizadevnosti obeh avtoric, Danijele Juričič Čargo in Lilijane Žnidaršič Golec, le še vprašanje časa. Tokratna izdaja zajema urbarje iz fondov različnih upravnih organov, predvsem vicedomskega urada za Kranjsko, ter nekaterih zemljiških gospostev, posameznih rodbinskih fondov in dela Terezijanskega katastra, ki pokriva območje postojnske kresije. Avtorici sta s tem arhivskim uporabnikom približali nov obsežen, predtem precej nepregledni segment urbarialnega gradiva ARS.

Glavnino popisa predstavljata bolj ali manj sistematični »zbirki« urbarjev vicedomskega urada in Terezijanskega katastra. V prvem od omenjenih fondov so urbarji predvsem v dveh oddelkih. V delu, ki pokriva t. i. katedralne zadeve, najdemo urbarje deželno-knežjih gospostev, med katerimi je treba izpostaviti obsežno serijo s konca 15. stoletja, nastalo kot rezultat širokopotezne obnove oz. reformacije urbarjev (od tod izraz reformirani urbarji) pod cesarjem Maksimilijanom. Iz tega časa so ohranjeni urbarji za skoraj vso tedanjo deželno-knežjo posest na Kranjskem (nekateri med njimi tudi v fondih, ki bodo predmet tretjega dela Vodnika, oz. v nekaterih drugih arhivih, denimo v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu), to pa med drugim predstavlja neprecenljiv potencial za raziskave gospodarske zgodovine. Podobno velja za drugo skupino t. i. na novo reformiranih urbarjev, ki so nastali v drugi polovici 16. stoletja, v času nadvojvode Karla.¹ V oddelku »Cerkvene zadeve« so številni urbarji cerkvenih ustanov (samostanov, župnij, beneficijev) pod deželno-knežjim patronatom, dostikrat skupaj s popisom premoženja inventarja. Zaradi specifičnega načina nastanka, navadno ob zamenjavi

župnika oz. beneficiata, so se, kot opozarjata avtorici, ohranile razmeroma sklenjene serije tovrstnih urbarjev za daljša obdobja, vselej dobrodošla podlaga različnim zgodovinskim raziskavam. Med urbarji v fondu Terezijanskega katastra prevladujejo t. i. štiftregistri, ki so bili izdelani v zvezi z davčno rektifikacijo v drugi polovici 18. stoletja. To je bil tako rekoč tretji sistematični urbarialni popis na Kranjskem, ki je zajel praktično vso deželo. Dejstvo, da je fond Terezijanskega katastra za Kranjsko ohranjen domala v celoti, še dodatno zvišuje njegovo vrednost kot podlago zgodovinskim raziskavam.

Tudi v drugem delu vodnik ohranja uveljavljeno ureditev, kar pomeni predvsem razporeditev snovi po teritorialnem načelu, natančneje po abecednem redu glede na upravna središča gospostev (posestev), oziroma izjemoma glede na rodbinsko ime posestnika, če sedež posesti v urbarju ni izrecno naveden. V okviru gospostev so bili urbarji popisani kronološko, pri tem pa je treba opozoriti, da so nedatirani kosi (tudi

¹ Podrobneje o tem Ema Umek: Reformirani urbarji deželno-knežjih gospostev na Kranjskem. *Zgodovinski časopis* 36 (1982), str. 311 ss.

tisti, katerim sta avtorici lahko vsaj okvirno določili čas nastanka) uvrščeni na konec popisa posameznih upravnih enot. Domišljena popisna shema ponuja bralcu ne le vse bistvene vsebinske in tehnične informacije o posamezni arhivski enoti (*signaturo*, *naslov* (prevod izvirnega naslova oz. smiselno oznako vsebine), *časovni obseg*, *zunanj opis* (material, format), *stopnjo ohranjenosti in jezik*), temveč mu na primer z *dodatno vsebino* ali *posebnostmi* ponuja nekatere nadvse zanimive informacije, do katerih bi se sicer lahko dokopal le po naključju, ob prelistavanju določenega urbarja (kot primer navajam grajske inventarje orožja v nekaterih deželnoknežjih urbarjih s konca 15. stoletja, prepise posameznih listin v različnih urbarjih ali pa denimo popis dohodkov od nepremičnin izganih, usmrčenih ali na smrt obsojenih meščanov v tržaškem urbarju iz leta 1498, na katerega opozarjata avtorici v uvodu).

Ob koncu je treba vnovič opozoriti prvič na nemajhen vložek, ki ga zahteva tovrstno delo, in drugič na neprecenljivo praktično vrednost, ki odlikuje pričujoči Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije. Z njim je osrednji državni arhiv – obenem z vsemi uporabniki – dobil še enega v vrsti kvalitetnih delovnih pripomočkov.

Matjaž Bizjak

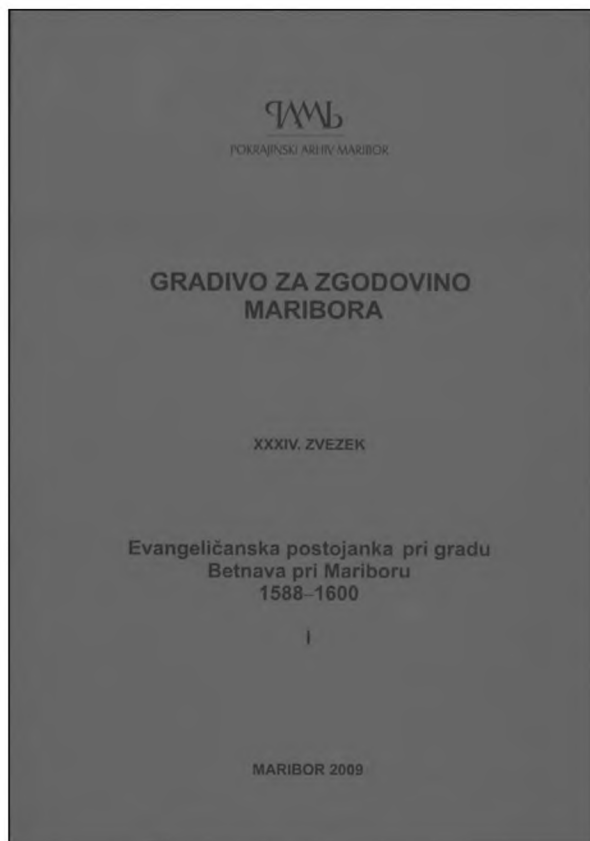
Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Gradivo za zgodovino Maribora. Zv. 34, Evangeličanska postojanka pri gradu Betnava pri Mariboru 1588–1600. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2009 (Gradivo za zgodovino Maribora / Pokrajinski arhiv Maribor ; 34), 108 strani

Akademik dr. Jože Mlinarič je v preteklem letu izdal že svoj 34. zvezek Gradiva za zgodovino Maribora (GZM). Tokratni zvezek ima naslov Evangeličanska postojanka pri gradu Betnava pri Mariboru 1588–1600 I. Enica na koncu naslova pomeni, da smemo nedvomno pričakovati objavo še drugega dela gradiva, ki se bo nanašalo na isto tematiko.

Omenjeno gradivo v izvirniku je v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, in sicer v fondu Laa. Antiquum, Gruppe XI, Schuber 51, 52. Gre za v pergamentne platnice vezan zvezek formata A4 ter različne dokumente. Zvezek predstavlja obračun dohodkov in izdatkov za obdobje v letih 1588–1598, ki ga je sestavil oskrbnik evangeličanske postojanke Klemen Welzer pl. Eberstein, pregledala pa sta ga leta 1600 njegova sorodnika in izvršitelja njegove oporoke Lenart in Gebhard Welzer pl. Ebersteina. Dokumenti (izjave, pobotnice, obračuni in korespondenca), objavljeni v 34. zvezku GZM, so iz let 1588–1590. Kopije omenjenega gradiva je Pokrajinski arhiv Maribor priključil fondu Gosposočina Betnava pri Mariboru.

34. zvezek GZM obsega 108 strani, vsebinsko pa se deli na dva glavna dela, in sicer na del, ki zajema obračune betnavske gosposočine, ter del, v katerem so predstavljeni dokumenti. Dodatno je zvezek obogaten s prilogo, tj. slikovnim prikazom izbranih virov. Jezik virov je izključno nemščina, pisava pa nemška kurenta (kurziva), tudi z okrašenimi inicialkami.

Evangeličanska skupnost je našla v Mariboru ugodna tla veliko pozneje kot v mestih na Kranjskem ali drugje na Štajerskem. Šele v osemdesetih letih 16. stoletja se je skupnost pričela sistematično organizirati. Pri meščanih je bilo kljub očitkom salzburske nadškofije in krške škofije, češ da se v Mariboru preveč ravnodušno postopa napram protestantizmu, prisotnega nekaj strahu, zato nihče ni hotel sprejeti pod svojo streho predikanta Sigmunda Lierzerja, ki je bil poslan iz Gradca. Nazadnje mu je dal zatočišče lastnik betnavskega gradu Wolf Viljem Herberstein. Lierzer je začel v grajski kapeli na Betnavi (»Windtnaw«) opravljati evangeličansko bogoslužje, ki je privabljal vse več ljudi. Leta 1588 so si evangeličani uredili svoje pokopališče, ki se je raztezalo med potokom ob gradu in današnjo Tržaško cesto, naslednje leto so naredili stanovanje za predikanta ter kasneje še evangeličansko šolo. Protireformacijska politika v Mariboru ni bila posebej uspešna, čeprav je bila za udeležbo pri evangeličanskem bogoslužju zagrožena tudi denarna kazen. Evangeličanska skupnost se je pričela resno spogledovati z načrti za povečanje molilnice oz. gradnjo večje cerkve. Šele ko je prišla februarja 1600 v Maribor protireformacijska komisija pod vodstvom sekovskega škofa Martina Brennerja in uničila oz. razstrelila evangeličansko molilnico ter pokopališče, na pogorišče molilnice pa dala postaviti vislice, ki so grozeče gledale proti mestu, je evangeličanska skupnost doživela usoden udarec, po njem pa si še dolgo ni opomogla.

Iz obračunov Klemna Welzerja pl. Ebersteina lahko najprej razberemo vse prostovoljne donacije podpornikov protestantske vere (»hilff zu des predicanten, religions wesens vnnnderhaltung, gepey vnnd andern notdurfften«), in to po kronološkem zaporedju. Med

podporniki so fevdalne družine, kot so bili npr. Dietrichsteini, Herbersteini, Lambergi, Khisli, Regalli, Vetterji, Ivniški (Eibiswaldi), Stubenberški itn., ter posamezni meščani. V drugem delu obračunov so (prav tako v kronološkem zaporedju) navedeni izdatki. Le-ti nam omogočajo enkratno vpogled v razvoj evangeličanske postojanke od leta 1588 naprej, saj so navedeni tako material kot tudi stroški za opravljena dela, ki so jih posamezni mojstri izvajali na pokopališču (*»gots ackbers«*), molilnici/cerkvi (*»khirchen«*), šoli (*»schuelhaus gebey«*) in zgradbi za predikanta (*»predicanten haus«*). Prav tako so omenjeni stroški za vzdrževanje predikanta (*»predicant«*), »šomoštra« (*»schuelmaister«*), mežnarja (*»mesner«*), pogrebника ipd.

V drugem delu predstavljeni dokumenti niso razvrščeni kronološko; kot naslov vsakega služita datum in – kjer je to navedeno – kraj nastanka zapisa. Avtor knjige je v oklepaju na koncu vsakega zapisa navedel tudi morebiten pečat ter avtorja in signaturo posameznega dokumenta. Med objavljenimi viri zasledimo npr. pismo, namenjeno plemenitežem (*»wolgebornne herrn, auch edl vnnd gestreng genedig vnd gonstig herrn«*) v zvezi z zagotovitvijo finančnih sredstev za predikanta Lierzerja, evangeličansko pokopališče, cerkev in stanovanje (*»wunung«*) za predikanta; v pismu so ponazorjene težave, ki so jih bili evangeličani deležni ob pogrebnih. Tako je npr. omenjeno, da so kmetje v Sv. Vidu pri Ptujju izkopali truplo nekega evangeličanskega pokojnika in ga vrgli čez pokopališki zid v jarek, navedeno je, kako so morali umrle evangeličane iz okolice Maribora voziti v Vurberg ali celo v Savinjsko dolino, ker jih domači župniki niso hoteli pokopati, omenjen je tudi hoški župnik, ki ni hotel pokopavati trupel na svojem pokopališču, temveč jih je puščal nekaj dni tam ležati, nazadnje pa jih je dal *»auf öffentlicher gemain vnnd viech tratten begraben«* ali pa je za pokop zahteval zajetno vsoto denarja, pa še takrat je pokojnika pokopal zunaj pokopaliških zidov. V eni od izjav predikant Lierzer zagotavlja, da bo svojo službo opravljal marljivo in z resnično bogaboječnostjo, vero ter zaklinjanjem k Bogu, *»wie einem fumen christolichen vnd eijfrigen kirchen diener wol ansteht«*. Prav tako je moč najti izjave mojstrov različnih obrti o prejemu plačila za dostavo materiala ali opravljeno delo, pri čemer je podrobno naštet material, ki so ga potrebovali za svoje delo v postojanki (žebliji, les, okenski okvirji ipd.), skupaj s ceno materiala; prav tako so izdelani stroškovni izračuni za posamezna dela na zgradbi. Objavljene so tudi izjave najrazličnejših gospodov ter meščanov o njihovih prispevkih za potrebe vzdrževanja protestantske postojanke v letih 1588–1590.

34. zvezek GZM ni le enkratno vir za razumevanje razvoja staroprotestantske skupnosti v Betnavi pri Mariboru (novoprotestantska se je v Mariboru pojavila približno poltretje stoletje pozneje), temveč je za-

radi omembe številnih obrtnih mojstrov, seznamov potrebnega gradbenega materiala in obračunov za opravljena dela izjemen vir za gospodarsko zgodovino zgodnjenovoveškega Maribora.

Boštjan Zajšek

Jože Mlinarič – Jože Curk, Dominikanski samostan na Ptujju, Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2009, 359 strani

Monografija o dominikancih na Ptujju je delo dveh slovenskih eminentnih znanstvenikov: zgodovinarja, akademika prof. dr. Jožeta Mlinariča in umetnostnega zgodovinarja gospoda Jožeta Curka. Čeprav tako uglednih avtorjev ni potrebno posebej predstavljati, naj vendarle opozorim na njun enkratni prispevek k lokalni zgodovini slovenske Štajerske in Ptujja, ki predstavlja na določen način krono njunega raziskovalnega dela.

Izjemne bibliografije akademika dr. Jožeta Mlinariča (* 1935) ne kaže navajati, ni pa mogoče zaobiti njegovega izjemnega prispevka k monastični zgodovini celotnega slovenskega prostora kot enega temeljnih prispevkov preučevanja slovenske srednjeveške in zgodnje novoveške zgodovine. S svojimi skrbnimi analizami gospodarske strukture samostanov in njihove posesti, analize njihove socialne, kulturne in izobraževalne – poleg redovne, verske in duhovne dimenzije seveda – je Jože Mlinarič prispeval temeljne študije k poznavanju srednjeveške in zgodnje novoveške podobe slovenskih dežel in slovenskega človeka v preteklosti. Kar zadeva najstarejše redove na ozemlju današnje Republike Slovenije, je v devetih knjigah na skupaj kar 4.340 straneh obdelal vse štiri kartuzije (Žiče, Jurklošter, Bistvo in Pletanje), obe slovenski cisterci (Stično in Kostanjevico), oba štajerska samostana dominikank (Marenberg in Studenice) in sedaj

še dominikanski samostan na Ptuju. V navedene strani seveda niso vštete njegove številne razprave s to temo, ki jih je objavljaval v strokovnih in znanstvenih publikacijah doma in v tujini.

Umetnostni zgodovinar, kustos, konservator, nekdanji ravnatelj Pokrajinskega muzeja na Ptuju in ravnatelj Pokrajinskega arhiva v Mariboru gospod Jože Curk (* 1924), po rodu sicer iz Vipave, je vse svoje strokovno in znanstveno delo posvetil preučevanju umetnostnozgodovinske dediščine slovenske Štajerske, s posebnim poudarkom na fevdalni in meščanski arhitekturi Ptuja, Radgone, Ormoža, Ljutomera in Maribora. S tem v zvezi so nastala tudi njegova najpomembnejša in najkvalitetnejša strokovna in znanstvena dela, s katerimi se je trajno zapisal v zgodovino umetnosti na Slovenskem.

V zavesti povprečnega izobraženega Slovenca je dominikanski red v nasprotju s Frančiškovi manjšimi brati malodane neznan. Zapostavljen pa je tudi v slovenski strokovni in znanstveni literaturi, čeprav smo imeli na Slovenskem kar tri samostane ženske veje in dva samostana moške veje dominikanskega reda in je dr. Jože Mlinarič že pred časom napisal knjigi o dominikankah v Marenbergu in Studenicah. Diplomatska naloga zgodovinarja Jureta Volčjaka o dominikankah v Velesovem žal (še) ni bila objavljena v tisku. Knjiga o dominikancih na Ptuju to naše vedenje dopolnjuje in nadgrajuje s poglavjem o dominikanskem redu in njegovih samostanih na Štajerskem, v Brežah na Koroškem in v Kopru, dušnopastirskem delu dominikancev v srednjem veku ter o cerkvenih in verskih razmerah na Slovenskem v stoletju ustanavljanja samostana na Ptuju.

Večji del knjige (16–303) z naslovom Dominikanski samostan na Ptuju 1230–1786 izpod peresa akademika Jožeta Mlinariča je seveda posvečen zgodovinski podobi ptujskega samostana v posameznih obdobjih od njegove ustanovitve leta 1230 do njegove nasilne ukinitve 29. decembra leta 1785 oziroma odhoda patrov s Ptuja dne 12. junija leta 1786.

Ker sta Ptuju vtisnila neizbrisen pečat redova, ki sta nastala sočasno in se nato kmalu po svojem nastanku skoraj sočasno naselila tudi na Ptuju, mi uvodoma dovolite nekaj drobnih podatkov, ki postavljajo dogajanje na Ptuju v širši evropski okvir na prelomu 12. in 13. stoletja. Red, ki ga je ustanovil Španec Dominik (1170–1221), da bi se s teološkimi argumenti zoperstavil zmoti Albižanov, je papež potrdil leta 1218. Njegov deset let mlajši sodobnik, Italijan Frančišek Asiški (1181–1226) pa je želel s svojim spontanim gibanjem očistiti katoliško Cerkev posvetnosti in prevelike navezanosti na materialne dobrine. Kot gibanje manjših bratov, kot so se sami imenovali, jih je papež ustno potrdil leta 1209, pravila, ki so to gibanje spremenila v cerkveni red, pa leta 1223. To pomeni, da so dominikanci prišli na Ptuj že 9 let po

smrti svojega redovnega ustanovitelja in 12 let po ustanovitvi dominikanskega reda. Frančiškovi Manjši bratje, pa 9 let za dominikanci, in 16 let potem, ko se je njihovo gibanje preoblikovalo v cerkveni red. Prvotna pravila obeh redov so določala, da morajo redovniki živeti od dela svojih rok in obenem skrbeti za reveže. Če sami niso zmogli zagotoviti dovolj dohodkov za primerno življenje in predvsem za vzdrževanje revežev, so smeli prositi za miloščino. Zato se jih je prijelo ime uboštenvi ali, kot so jim rekli nekoč, beraški red.

S soglasjem in veliko moralno podporo salzburškega nadškofa Eberharda II. (1200–1246) je dominikanski samostan na Ptuju ustanovila Matilda Ptujška († 1253), vdova Friderika III. Ptujškega, ki je dominikancem darovala zemljo, na nje pa so leta 1230 začeli graditi samostan. Ustanoviteljica je poskrbela tudi za potrebno cerkveno opremo in ptujске dominikance obilno podpirala vse do svoje smrti. Patri so svoj samostan zgradili tedaj še zunaj mestnega obzidja na zahodni strani pod gradom v neposredni bližini mestnih vrat. Že naslednje leto (1231) se je v samostan naselilo sedem bratov iz samostana v Brežah. Od tod naprej se bere Mlinaričeva zgodovina dominikanskega samostana na Ptuju kot skrbno pisana kronika, v kateri je »kronist« – mislim seveda na akademika Jožeta Mlinariča – skrbno zbiral in zapisal vse pomembne dogodke iz življenja samostana in njegovih prebivalcev. Iz te »kronike«, če mi je dovoljeno uporabiti ta plemeniti izraz za nazoren in zanimiv prikaz neprekinjenega kronološkega razvoja nekega zgodovinskega dogajanja v čisto določenem prostoru in času, razberemo rast samostanske zemljiške posesti: soočanje redovnikov z gospodarskimi krizami v posameznih obdobjih, dajatve vladarju, ki so presegle njihove zmožnosti, spori z meščani in sosednjimi zemljiškimi posestniki zaradi posesti, pa tudi razcvet in krizo redovnega življenja, vlogo dominikancev na verskem, kulturnem in izobraževalnem področju in pečat, ki so ga dominikanci pustili meščanom in mestu s svojo duhovnostjo in ne nazadnje tudi s kulturno dediščino na področju arhitekture in upodabljajoče umetnosti.

V nasprotju s Frančiškovi manjšimi brati, ki so s svojo preprostostjo in neposrednostjo nagovarjali predvsem preprostega vernika in zato kmalu postali najštevilnejši red v slovenskem prostoru, še zlasti potem, ko so se ob porajajočem se novem veku tudi uradno razdelili na tri veje reda, to je minorite, frančiškane in kapucine, so bili dominikanci od samega začetka študijski red. Zato je bil pri dominikancih od samega začetka bolj v ospredju študij in manj pastoralna dejavnost, čeprav seveda niso zanemarjali spovedovanja in pridig v svojih cerkvah. So se pa patri na Ptuju, ki so prihajali večinoma z nemškega jezikovnega območja, zaradi slabega znanja oziroma neznanja slovenščine bolj posvečali nemško govorečim ver-

nikom. Njihovo tesno povezanost z meščani kljub sočasni navzočnosti minoritov in od leta 1623 tudi kapucinov dokazujejo številne pobožne ustanove in pokopi odličnih meščanov v samostanski cerkvi, pastoralno skrb za vernike pa zlasti bratovščina sv. Rožnega venca in škapulirska bratovščina, ki so ju vodili. Duhovno so ptujski dominikanci oskrbovali tudi dominikanke v Studenicah. Ker so pri svojem študiju posebno pozornost namenjali pravovernosti katoliškega nauka, se jih po ugotovitvah Jožeta Mlinariča ideje reformacije niso dotaknile v toliki meri kot številnih drugih redov, čeprav tudi dominikanci seveda niso bili povsem ravnodušni do njenih izzivov.

Kot pozoren in zvest »kronist« se Jože Mlinarič nepristransko dotika tudi manj prijetnih tem iz življenja in delovanja dominikancev na Ptuju. Ne samo ko govori o krizi redovnega življenja ali o sporih z zemljiškimi posestniki in meščani. Do nezdravega in deloma neprimernega tekmovanja je prišlo tudi z minoriti, ki so prišli na Ptuj skoraj sočasno (1239) z dominikanci. V nič kaj prijaznem tonu so potekali spori zaradi zemljiške posesti med pripadnikoma t. i. uboštvnih redov, ki naj bi bila po volji svojih ustanoviteljev povsem nenavezana na materialne dobrine. Nič manj pohujšljiv ni bil spor zaradi uprave cerkve Sv. Trojice, ki so jo sicer pozidali dominikanci, minoriti pa so si z zvijačo dali od papeža potrditi določene privilegije nad njo. Zavisti lahko pripišemo spore z minoriti in s škofijsko duhovščino v zvezi s pokopavanjem odličnih meščanov v dominikanski cerkvi. Ti pokopi so bili namreč povezani z ustanovami, s katerimi so se patri obvezali v zameno za zemljiško posest ali denarno nadomestilo po smrti darovalca zanj opravljati določeno število maš.

Dominikanci na Ptuju pa so v drugi polovici 18. stoletja podcenjevali negativni odnos takratnega razsvetljsko usmerjenega ptujskega župnika do njih; ta jih je s svojimi pritožbami blatil na dunajskem dvoru. Tuje so jim bile ideje razsvetljenstva. Niso bili pripravljani prilagoditi se zahtevam predstavnikov razsvetljenega absolutizma. Ti so namreč zahtevali, da je treba redovnike, ki ne delujejo kot dušni pastirji v župnijah, v šolah ali bolnišnicah, kot »družbeno nekoristne« (takšna je bila govornica uradnih dokumentov) odstraniti iz države. V avstrijskih dednih deželah je tako Jožef II. po letu 1782 (patent o razpustitvi samostanov je bil podpisan 20. februarja tega leta) razpustil 738 samostanov, na Ogrskem pa 138. Na slovenskem Štajerskem so bili ukinjeni kartuzijani v Žičah, pavlinci v Olimju, dominikanke v Studenicah in Marenbergu, kapucini v Ormožu, na Ptuju in Cmureku, avguštinci v Muti in pri Sv. Trojici, minoriti v Slovenski Bistrici ter dominikanci na Ptuju in v Novem Klostru. Dominikancem na Ptuju je razpustitev njihove skupnosti razglasil gubernialni dekret z dne 29. decembra leta 1785. Ob razpustu je v sa-

mostanu živelo devet redovnikov in sicer šest patrov in trije bratje – laiki. Nekaj patrov se je preselilo v graški samostan, večina pa jih je prosila za izstop iz reda in so nato delovali kot škofijski duhovniki. Nekdanja samostanska posest je postala last štajerskega verskega sklada v Gradcu. V poslopje samostana so namestili vojaško bolnišnico, cerkev pa je postala skladišče, to pa je na obeh objektih pustilo dolgoročne negativne posledice.

Zgodovinsko podobo samostanske skupnosti dominikancev na Ptuju je Jože Mlinarič dopolnil z zapisom o cerkvi Sv. Trojice v Halozah, ki so jo ptujski dominikanci pozidali na svoji zemlji na lastne stroške in z darovi vernikov sredi 17. stoletja, s podatki o samostanski knjižnici, s seznamami vseh redovnikov, ki so delovali v ptujskem dominikanskem samostanu in njihovih predstojnikov ter o internem visokošolskem študiju za člane njihovega reda. Svojo bogato in prijetno berljivo pripoved Jože Mlinarič končuje z objavo darovnice Bernarda Ptujkega, datirano 12. marca leta 1399, s katero se je darovalec zavezal, da bodo sam in za njim njegovi moški potomci samostanu še naprej dajali običajno letno »miloščino«; če pa bi umrl brez moških potomcev, naj bi oba samostana (torej dominikanci in minoriti) prejela vsak polovico dohodkov od činža, desetine in gornine v ptujskih uradih Jesenica in Podlehnik. Zapisal jima je tudi delež od vseh drugih koristi (gozdov, voda, travnikov, ribolovnih pravic) in podložnike oprostil vsakršnih davkov. Obenem je prosil deželnega kneza, naj prevzame odvetništvo in zaščito nad vsem podarjenim (vsebinsko listine 63–65, objava v originalnem nemškem jeziku 248–250). Ker v darovnici ni bilo natančno določeno, kaj konkretno pripada kateremu samostanu, so tudi zaradi te dediščine nastali neljubi spori med dominikanci in minoriti.

Mlinaričevo pripoved o življenju in delu ptujskih dominikancev je dopolnil Jože Curk z umetnostnozgodovinsko študijo z naslovom Dominikanski samostan na Ptuju. Gradbeno zgodovinska skica (str. 307–355). Avtor uvodoma riše okolico in lego samostana ob vzhodni strani grajskega griča ob Dravi. Z nasipavanjem terena so dominikanci izravnavali dodeljeno jim zemljišče in si na ta način ustvarili možnosti za postopno povečevanje samostanskih poslopij. Gradbeni razvoj samostanskih poslopij in cerkve je avtor razdelil na pet razvojnih faz; znotraj teh so bile gradbene ali prenovitvene dejavnosti bolj ali manj intenzivne.

Prvo razvojno fazo postavlja avtor v obdobje od leta 1230 do leta 1302. Zaznamuje jo zidava prvotnega samostana in cerkve, posvečene Marijinemu vnebovzetju. Pozidavo in prve prezidave, ki jih je narekovala potreba po širjenju samostana, je ustavil velik požar leta 1302. Jože Curk ga postavlja kot mejo druge razvojne faze v razvoju ptujskega dominikan-

skega samostana. Trajala je do prve polovice 15. stoletja. Po požaru so patri cerkev povišali za okrog 90 cm in dozidali zvonik, s pozidavo zahodnega trakta gospodarskih poslopij pa zaprli samostansko notranje dvorišče. V tem času so obzidali tudi samostansko pokopališče. Tretja razvojna faza je segala od prve polovice 15. stoletja do ponovne posvetitve cerkve 8. maja leta 1453. Najpomembnejše dejanje tega časa je bilo po avtorjevem mnenju zgraditev križnega hodnika, ki predstavlja kvaliteten vrh gotskega stavbarstva na Ptujju. Četrta gradbena faza je nato segla do ukinitve samostana leta 1786. V tem času sta nastala dva prizidka, vzhodni, imenovan »muzejski«, in zahodni, imenovan »arhivski«. V drugi polovici 17. stoletja so ponovno povišali cerkev, dozidali nov prezbitერიj in zgradili nov priorat. Večje prezidave v samostanu in cerkvi so bile zlasti v obdobju baroka, saj je samostansko stavbno dediščino in njeno opremo prilagajal novemu okusu časa. Zadnje razvojno in gradbeno fazo samostana in cerkve zamejuje avtor z odhodom patrov iz samostana na Ptujju dne 12. junija leta 1786 in letom 2000. Avtor jo začne z natančnim opisom stanja iz sodobnega prevzemnega inventarnega zapisa in opisom treh ohranjenih načrtov iz let 1792, 1795 in 1798. Sledi kratek opis samostanske zunanjsčine in notranjsčine po prezidavah samostanskega poslopja za namene vojaške bolnišnice. Pri tem je treba posebej omeniti shematiziran prikaz poglobitvenih gradbenih faz. Narisal ga je Branko Vnuk. V različnih barvah pregledno ponazarja gradbeno dejavnost v samostanu od 13. do 19. stoletja. Po opustitvi vojaške bolnišnice se je leta 1928 začela obnova samostanskih poslopij, a še ni v celoti končana. Po ugotovitvah avtorja predvsem sklepna faza obnove spreminja nekdanji dominikanski samostan v enega najpomembnejših kulturnih spomenikov Slovenije.

Oba avtorja sta svoji študiji opremila z znanstvenimi opombami, daljšim angleškim in nemškim povzetkom, seznamom virov in literature ter imenskim in krajevnim kazalom. Spremno besedo sta prispevala direktor Zgodovinskega arhiva Ptuj, prof. Ivan Fras in urednica knjige Marija Hernja Masten, sicer pobudnica knjige, ki je avtorjema zbrala razpršeno arhivsko gradivo in skrbno spremljala nastajanje besedila. Privlačno podobo knjigi je dalo podjetje *s.kolibri vizualne komunikacije*, kvalitetne fotografije so prispevali Bine Kovačič, Boris Farič in Boris Predlog, zemljevide Bojan Nedlog, pohvaliti pa je treba tudi lektorico in obe prevajalki.

France M. Dolinar

Jure Maček, Dr. Franc Kovačič v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor: osebni fond. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2009 (Inventarji / Pokrajinski arhiv Maribor; 16), 263 strani; razstava Pokrajinskega arhiva Maribor z enakim naslovom v razstavišču Archivum, avtor: Jure Maček; maj–september 2009

V letu 2009 je minilo sedemdeset let od smrti dr. Franca Kovačiča. Kot ustanovitelj in predsednik Zgodovinskega društva za Slovensko Štajersko, predsednik Muzejskega društva v Mariboru, ustanovitelj in podpornik Študijske knjižnice ter dolgoletni urednik Časopisa za zgodovino in narodopisje ter tudi kot raziskovalec domače zgodovine je imel v kulturnem in znanstvenem življenju Maribora od preloma stoletja pa vse do svoje smrti leta 1939 prav posebno mesto. Janko Glazer je v nekrologu v *Obzorjih* zapisal, da je bil najmarkantnejša osebnost Maribora v tistem času.

Avtor inventarja Dr. Franc Kovačič v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor – osebni fond in spremljajoče razstave v razstavišču Archivum, Jure Maček, višji arhivist, se je ob tej priložnosti odločil, da obudi spomin na tega za Maribor in slovensko Štajersko tako pomembnega moža in tako ponovno opozori, da je prav iz Zgodovinskega društva za slovensko Štajersko zrasla večina mariborskih kulturnih znanstvenih zavodov, kot so Univerzitetna knjižnica Maribor, Pokrajinski muzej Maribor ter tudi Pokrajinski arhiv Maribor. Vloga Franca Kovačiča kot organizatorja in idejnega vodje nastanka mariborskih znanstvenih zavodov je neprecenljiva in zato jo je vredno vedno znova poudarjati. Avtorju je v obliki inventarja uspelo razkriti in javnosti predstaviti izredno raznoliki in vsebinsko bogati osebni fond dr. Franca Kovačiča, ohranjen v Pokrajinskem arhivu Maribor. Na enodnevem znanstvenem simpoziju (v organizaciji Pokrajinskega arhiva Maribor in Zgodovinskega društva dr. Franca Kovačiča v Mariboru) so bila Kovačičeva z današnjega stališča skorajda nepredstavljivo široka in številnih področij dotikajoča se zanimanja predstavljena iz različnih strokovnih zornih kotov, dr. Slavica

Tovšak pa je z izbiro in opisom zanimivejših dokumentov vsebinsko predstavila inventar Dr. Franc Kovačič v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor – osebni fond.

Fond Kovačič Franc šteje dvaindvajset arhivskih škatel gradiva in je eden najboljšežnejših osebnih fondov v Pokrajinskem arhivu Maribor. Kar enajst arhivskih škatel vsebuje korespondenco. Ta je nedvomno prvovrsten zgodovinski vir ne le za spoznavanje dela in življenja dr. Franca Kovačiča, ampak tudi za razumevanje širših družbenih, kulturnih in narodnostnih razmer na Spodnjem Štajerskem. Po pregledu inventarja menim, da bi se morali vsi resnejši raziskovalci začetkov slovenskega znanstvenega in kulturnega razvoja Maribora seznaniti z njo. Izmed vseh 488 korespondentov, predstavljenih v prvem delu inventarja, bi želela posebej poudariti nekaj eminentnejših, s katerimi je bil Franc Kovačič več let v rednih stikih. To so bili Franjo Baš, Franjo Bulić, Metod Dolenc, Fran Saleški Finžgar, Janko Glazer, Ivan Grafenauer, Franc Grivec, Josip Gruden, ravnatelj salezijanskega zavoda v Veržeju, Aurelio Guadagnini, Fran Ilešič, Anton Kaspret, France Kidrič, Milko Kos, Anton Korošec, Franc Kotnik, Matija Ljubša, Franc Lukman, Josip Mravljak, Matija Murko, Rajko Nahtigal, Radoslav Pipuš, Henrik Schreiner, Saria Balduin, Matija Slavič, Viktor Skrabar, Matej Slekovec, Avguštin Stegenšek, Franc Stele, Janko Šlebinger, Karel Štrekelj, Aleš Ušeničnik, Josip Žičkar in Davorin Žunkovič.

Med najboljšežnejše in najzanimivejše nedvomno sodi korespondenca s prvim urednikom Časopisa za zgodovino in narodopisje, Antonom Kaspretom, delujočim v Gradcu. Šteje kar 220 pisem. Izmenjala sta si jih med letoma 1903 in 1917. Opozarja na vsebinske in konceptualne razlike v uredniški politiki Časopisa za zgodovino in narodopisje med njima. Različno razumevanje pomena in poslanstva Zgodovinskega društva v Mariboru je nenazadnje leta 1917 pripeljalo do odstopa Antona Kaspreta z mesta urednika. Zamenjal ga je ob popolni podpori članstva dr. Franc Kovačič. Raznovrstnost Kovačičevih dopisovalcev, med katerimi so zgodovinarji, filozofi, teologi, umetnostni zgodovinarji, arheologi, duhovniki, slavisti in politiki, in to tako konservativnega kot tudi liberalnega življenjskega nazora, dokazuje, da je uspelo Kovačiču ne glede na različne ideološke in politične opredelitve ter osebne razlike povezati in navdušiti za načrtno znanstveno delo številne slovensko opredeljene in zavedne narodno kulturne delavce na Spodnjem Štajerskem in tudi širše.

Korespondenci fizičnih oseb sledi v inventarju predstavitev 65 pravnih oseb. Izmed teh je ohranjenih največ dopisov Knezoškofijskega lavantinskega konsistorija v Mariboru. Iz njih je mogoče razbrati številne funkcije in zadolžitve Kovačiča kot duhovnika

in teologa. Zlasti zanimivi so Kovačičeva mnenja in ocene posameznih znanstvenih del, ki jih je napisal kot cerkveni cenzor. Omenim naj še korespondenco muzejskega društva za Kranjsko, muzejskih društev na Ptuj, v Varaždinu, Slovenske matice in Ljudske univerze v Mariboru. V tej skupini dopisov je avtor posebej opozoril na korespondenco, ki jo je Kovačič prejemal kot urednik lista Voditelj po bogoslovnih vedah. Poleg prejetih dopisov je v fondu ohranjena kar lepa količina Kovačičevih konceptov dopisov oziroma neodposlanih pisem. Med njimi je v ospredju Kovačičeva korespondenca blagajniku Zgodovinskega društva v Mariboru, Radoslavu Pipušu. Kaže številne organizacijske in pravne zadrege pri ustanavljanju društva ter problematiko pridobivanja novih sodelavcev in denarnih podpor.

V nadaljevanju so prikazani osebni dokumenti dr. Franca Kovačiča: osnovnošolska in gimnazijska spričevala, univerzitetna diploma za doktorat iz filozofije leta 1897 v Rimu, službena imenovanja za profesorja teologije in umetnostne zgodovine na mariborski teologiji, službeni listi, domovnice, članske izkaznice številnih društev ter razna priznanja in častna članstva. Na žalost je ohranjen le manjši del mladostniškega dnevnika Franc Kovačiča, vendar lahko tudi iz njega razberemo nekaj njegovih bistvenih značajskih lastnosti. Sledijo različni zapiski in beležke (pet arhivskih škatel). Med njimi so izpiski s predavanj, zapisi in referati zgodovinske, teološke, filozofske in sociološke vsebine ter koncepti razprav o narodni zgodovini, objavljenih večinoma v Časopisu za zgodovino in narodopisje. Uporabniku so skoraj v celoti na voljo dobro ohranjeni rokopisni zapiski o zgodovini Ljutomer, Veržeja in izpiski iz namestniškega arhiva v Gradcu za zgodovino Ormoža. Inventar zaključujejo tiski, gradivo s pariške mirovne konference (na njej je dr. Franc Kovačič sodeloval kot izvedenec za mejno vprašanje leta 1919) ter fotografije in razglednice.

Avtor je inventar obogatil s prispevkom z naslovom Franc Kovačič in Zgodovinsko društvo v Mariboru ter z objavo zanimivejših dokumentov. Pri tem mu je uspelo iz ohranjenega arhivskega gradiva izbrskati kakšno do sedaj neodkrito podrobnost ali podatek ob sicer že dobro obdelani in raziskani tematiki. Juretu Mačku je nedvomno uspelo obogatiti vedenje o dr. Francu Kovačiču, predvsem pa zgodovinarjem in vsem raziskovalcem olajšati dostop do originalnega arhivskega gradiva.

Gordana Šövegeš Lipovšek

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Gordana Šovegeš Lipovšek: Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu županije Zala v Zalaegerszegu. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2009, 320 strani

Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu županije Zala je rezultat evidentiranja arhivskega gradiva, ki se nanaša na Slovenijo, v tujini, natančneje v Arhivu županije Zala v Zalaegerszegu. Opravila ga je Gordana Šovegeš Lipovšek. V arhivu v Zalaegerszegu sta leta 1975 evidentirala že Antoša Leskovec in Franc Šebjanič, leta 1982 pa ponovno Antoša Leskovec. To je bilo v tistem obdobju tudi vse. Intenzivno se je začelo potem evidentiranje šele leta 2001.

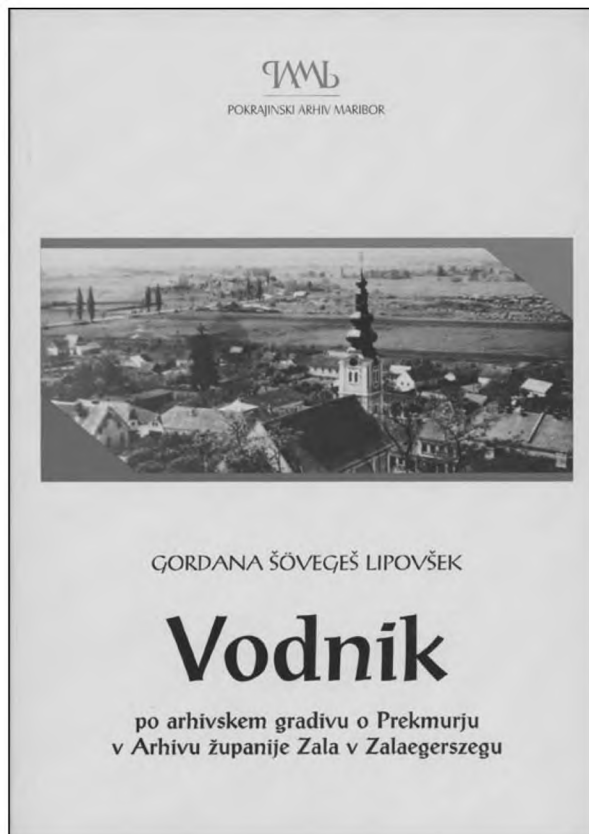
Uvodu direktorice Pokrajinskega arhiva Maribor dr. Slavice Tovšak sledijo štirje deli vodnika.

Prvi del je nekakšen pregled oz. uvod v madžarsko upravo in pregled najpomembnejših madžarskih uradov. Poseben poudarek je še na zgodovini arhiva v Zalaegerszegu ter Trianonski mirovni pogodbi oz. pridobitvi nekaterih fondov na podlagi te mirovne pogodbe. Avtorica nas seznanja tudi z arhivskim gradivom Arhiva županije Zala. Ta hrani 10.725,63 m arhivskega gradiva. Žal ni znano natančno število fondov. V Arhivu županije Zala obstaja tudi vodnik po fondih, vendar v njem ni podatkov o ustvarjalcih in njihovih historiatih ali historiatih gradiva. Navedeni so le mejne letnice gradiva in

obseg fonda v tekočih metrih. Posamezni fondi so glede na vsebino oz. ustvarjalca razvrščeni v glavne skupine fondov, ti pa se vrstijo od rimske številke IV do XXXVII. Rimske številke od I do III imajo fondi državnih organov, ministrstev, vlade in komore, ki jih hrani Državni arhiv Madžarske v Budimpešti. Takšnih fondov županijski arhivi ne hranijo.

V drugem delu so predstavljeni fondi, ki vsebujejo podatke tudi o Prekmurju oz. Sloveniji. Ti fondi so predstavljeni v okviru posameznih skupin. Največ fondov (47) je v skupini IV – županijske zakonodajne oblasti. V preostalih osmih skupinah je 20 fondov. Vsak vsebuje signaturo, madžarsko ime, prevod v slovenski jezik (pri tem so upoštevani prevodi, ki jih je uporabljal že Antoša Leskovec), letnico ohranjenega gradiva, količino (največkrat je izražena le v tekočih metrih), vsebino fonda in jezik, v katerem je gradivo, ter podatke o tem, katere vsebine so popisane oz. vsebujejo kakršnekoli pripomočke. Pri vsebini so posamezne kategorije navedene tako v madžarskem kot slovenskem jeziku, po potrebi pa tudi v latinskem. Če bi bila vsebina fonda napisana le v slovenskem jeziku, bi ob prevodu v madžarski jezik morda lahko nastale razlike. To bi lahko ob raziskovanju v Arhivu županije Zala povzročilo težave pri naročanju gradiva oz. ustrezne vsebine. Če so pri posameznih fondih narejeni popisi arhivskih enot, so predstavljeni tudi ti. Prav tako so tukaj predstavljeni rezultati evidentiranja, a le tisti, ki so krajši po obsegu.

Evidentiranja iz posameznih fondov so predstavljena v tretjem delu vodnika, delu, v katerem gre za popise oz. evidentiranje štirinajstih različnih fondov. Ta del je tudi najobsežnejši in obsega strani od 63 do 276. Vseh štirinajst fondov (od teh šest zbirke) je v celoti pregledanih, razen fonda IV. 402 (Spisi zakonodajnega odbora županije Zala (Zala vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai)), evidentiranje katerega še poteka. Fondi, ki so evidentirani do sedaj, so po obsegu krajši. Pri teh ni bilo posebnih pripomočkov, zato je bilo potrebno pregledati vsak spis. Evidentirani fondi oz. zbirke so: IV. 251 Spisi odbora županije Zala (Zala Vármegye Bizottmányának iratai) 1861, IV. 252 Spisi odbora županije Zala 1865–1871, IV. 259 Spisi županijskega oblastva županije Zala (Zala Vármegye Tisztiszékének iratai) 1862–1864, IV. 402 Spisi zakonodajnega odbora županije Zala (Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai) 1872–1950, IV. 401 Spisi velikega župana županije Zala (Zala Vármegye Főispánjának iratai) 1885–1950, IV. 404 Spisi podžupana županije Zala (Zala Vármegye alispánjának iratai) 1872–1944, IV. 429 Zbirka občinskih statotov in pravil v županiji Zala (Zala Vármegye községi szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye) 1872–1945, IV. 430 Zbirka društvenih statotov in pravil v županiji Zala (Zala Vármegyei egyesületek alapszabályainak levéltári gyűjteménye)

1872–1945, IV. 433 Zbirka depozitov in posameznih spisov (Zala Vármegye levéltárában elhelyezett letétek és vegyes egyedi iratok gyűjteménye) 1848–1944, VI. 215 Spisi Uprave za gozdove okraja Dolnja Lendava (Alsólendvai Járási Erdőgazdálkodási iratok) 1898–1923, XIV. 23 Zasebni spisi grofa Béle Telekija (Gróf Teleki Béla személyi iratok) 1906–1944, XV. 3 Zbirka zemljevidov (Zala megye levéltárának térkép-gyűjteménye), XV. 4 Zbirka katastrskih zemljevidov (Zala megye kataszteri térkép-gyűjteménye) in XV. 9 Zbirka pečatov (Pecsétnyomók gyűjteménye).

V četrtem delu vodnika so obsežna kazala; obsegajo kar štirideset strani. Kazala so štiri, in sicer kazalo zemljepisnih pojmov, pravnih oseb, osebnih imen in kazalo predmetnih gesel.

Avtorica že na začetku v uvodu ugotavlja, da je gradiva za evidentiranje še veliko in da najverjetneje evidentiranje nikoli ne bo končano. Delo namreč poteka počasi, saj so nekateri fondii po količini zelo veliki. Seveda pa tudi v Arhivu županije Zala nastajajo podrobnejši popisi gradiva in to je tudi za slovenske raziskovalce izjemnega pomena. Veliko število fondov, ki so predstavljeni v vodniku, ima tudi pripomočke za iskanje prek spleta na uradni spletni strani Arhiva županije Zala. Pri teh fondih je navedena tudi povezava, ki omogoča iskanje posameznih vsebin.

Na izid drugega dela vodnika bo tako potrebno počakati najverjetneje nekaj let. Predstavljeni vodnik je skupaj z vodnikom Aleksandre Serše in Antoše Leskovca (Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu Železne županije v Sombotelu, 1. in 2. del) nepogrešljiv pripomoček za slovenske raziskovalce v madžarskih arhivih, saj brez preučevanja v njih ohranjenih virov ni mogoče pisati zgodovine Prekmurja do leta 1919.

Jure Maček

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor, Maribor: Pokrajinski arhiv, 2009 (Vodniki / Pokrajinski arhiv Maribor ; 1), 1226 strani

Ena izmed obveznosti, ki jih imajo arhivi do uporabnikov arhivskega gradiva, je med drugim izdajanje vodnikov po fondih in zbirkah, ki jih hranijo v arhivskih skladiščih. Te obsežne in kompleksne naloge smo se v Pokrajinskem arhivu Maribor lotili maja 2007, zaključili pa smo jo decembra 2009. Izhodišče strokovnih aktivnosti je predstavljala veljavna slovenska arhivska zakonodaja kakor tudi mednarodni arhivski strokovni standardi za popisovanje arhivskega gradiva. Delo samo je zahtevalo mnogo več stro-

kovnih aktivnosti kot zgolj popisovanje arhivskega gradiva v najožjem pomenu besede. Zato so bili v projekt priprave vodnika in s tem tudi v procese usklajevanja arhivskih evidenc, ugotavljanja stanja v arhivskih skladiščih, zajemanja podatkov in izvajanja historičnih in kontekstnih raziskav vključeni prav vsi zaposleni. Rezultati celote strokovnih aktivnosti in prizadevanj v okviru tega projekta se tako ne kažejo zgolj v obsežni publikaciji z naslovom Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor, ampak tudi v internih evidencah, predvsem pa v dosjehih fondov in zbirk ter ne nazadnje tudi v elektronski verziji arhivskih informativnih pomagal Pokrajinskega arhiva Maribor, ki so dostopna prek svetovnega spleta.

Leta 1963 je mariborski arhiv s statutom dobil svoj današnji naziv Pokrajinski arhiv Maribor in še danes pristojno območje. To obsega 3.601 km² z okoli 230.000 prebivalci, ki živijo v 845 naseljih in so organizirani v 62 občin na območju upravnih enot: Dravograd, Gornja Radgona, Lenart, Lendava, Ljutomer, Maribor, Murska Sobota, Pesnica, Radlje ob Dravi, Ravne na Koroškem, Ruše, Slovenj Gradec in Slovenska Bistrica.

V Pokrajinskem arhivu Maribor hranimo:

- pergamentne in papirne listine, ki so nastale v letih od 1246 do 1865;
- tematsko zaokrožene zbirke arhivskih dokumentov;

- dokumente zemljiških posesti in veleposesti od 15. st. ter samostanskih redovnih skupnosti od 17. st.;
- arhivsko gradivo upravnih uradov, sodišč, podjetij, denarnih ustanov, združenj, društev in institucij od srede 19. st.;
- iz obdobja po drugi svetovni vojni arhivsko gradivo okrožnih, okrajnih, občinskih, mestnih in krajevnih ljudskih odborov in drugih političnih, upravnih in sodnih organizacij oz. ustanov;
- osebne fonde in zbirke zgodovinarjev z območja slovenske Štajerske, znanstvenikov, politikov, pisateljev, skladateljev in drugih.

V letu 2009 smo se šele po devetnajstih letih premora odločili za izdajo novega, drugega samostojnega vodnika v knjižni obliki, čeprav je njegova vsebina že dostopna tudi v elektronski obliki. Do take rešitve predstavitve fondov in zbirk nas je pripeljalo dvoje spoznanj. V arhivski čitalnici je vendarle še veliko uporabnikov, ki so navajeni uporabljati papirna informativna pomagala in bi zgolj njihova elektronska oblika lahko predstavljala problem pri uporabi arhivskega gradiva. Drugi razlog, zaradi katerega smo se odločili tudi za knjižno izdajo, pa je dejstvo, da so vodniki po fondih in zbirkah temeljna arhivska informativna pomagala slehernega arhiva, ki ne predstavljajo samo določenega preseka stanja fondov in zbirk, ampak tudi doseženi splošni arhivsko-strokovni nivo zaposlenih javne arhivske ustanove.

Ob tem smo prišli do skupnega zaključka, da ne glede na zmožnosti, ki jih v zvezi s pripravo različnih arhivskih informativnih pomagal ponuja sodobna informacijska tehnologija, predstavlja knjižna oblika pomemben varnostni mehanizem za ohranjanje pregleda nad arhivskim gradivom v daljšem obdobju izrednih razmer v širši družbeni skupnosti, kot tudi v času krajših prekinitev dostopa do elektronskih vsebin, ki so lahko posledica nepredvidenih prekinitev električne energije, naravnih in drugih katastrof, predvsem pa zaradi množice nevarnosti, ki prežijo v elektronskem svetu.

Elektronska različica Vodnika po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor se od zapisane na papirju po vsebini ne razlikuje. Razlike pa bodo nastale kmalu, saj bodo v elektronski obliki vidne vse nadaljnje spremembe, dopolnitve in izboljšave. Elektronska inačica je gotovo bogatejša, saj ima vzpostavljene povezave znotraj sistema med informacijami o arhivskem gradivu ter različnimi konteksti, pomembne pa so tudi povezave na druge sorodne informacijske vire in druge zunanje informacijske vire. S tehnološkega stališča je elektronska oblika vodnika umeščena v arhivski informacijski sistem slovenske javne arhivske službe.

Za Pokrajinski arhiv Maribor pomeni izdaja tega vodnika velik korak naprej. Ta se kaže predvsem na strokovnem področju s posebnim poudarkom na

standardizaciji postopkov, oblikovanju vsebin, določanju standardnih virov, razvrščanju itd. V tem kontekstu je potrebno poudariti, da so fondi in zbirke razvrščeni po splošno veljavni klasifikaciji fondov in zbirk, ki so jo sprejeli slovenski regionalni arhivi, vključeni v projekt Sira_net. Standardizirani elementi popisa dajejo kvantitativno in kvalitativno vrednost vodniku, saj se bogati uvodi v posamezne skupine fondov vežejo tudi na obsežne in izčrpne, do sedaj neznane informacije o historiatu fonda in historiatu ustvarjalca. Podobno velja omeniti tudi velik kvalitativni preskok na arhivsko-tehničnem področju. V predpripravi je bila opravljena temeljita inventura vseh fondov in zbirk, kar je imelo za posledico obsežne aktivnosti na področju reorganizacije arhivskega gradiva v skladiščih, označevanja skladiščnih prostorov ter tehnične opreme, standardizacije merjenja arhivskega gradiva itd.

Vodnik ima 1226 strani, njegovo izdajo pa je omogočilo Ministrstvo za kulturo. Vsebinsko je razdeljena na posamezna uvodna poglavja, ki obravnavajo razmišljanje direktorice, vprašanje dostopnosti in storitve, izvleček iz čitalniškega reda, elemente popisa na nivoju fondov in zbirk, v vodniku uporabljene okrajšave in navodila za uporabo vodnika. Pomembnejši uvodniki so prevedeni v nemški in angleški jezik. Po klasifikacijskem načrtu so predstavljeni fondi uprave (A.100, A.110–A.161), pravosodja (A.200, A.220–A.291), vojaštva, javne varnosti, zaščite in reševanja (A.311–A.332), vzgoje, izobraževanja, kulture, znanosti (A.400, A.410–A.472), zdravstva in socialnega varstva (A.500, A.510–A.551), gospodarstva in bančništva (A.600, A.610–A.661), družbenih in mednarodnih organizacij (A.700, A.710–A.752), fondi gospoščin, imenj, posestev (B.100), družin in rodbin (B.200), osebni fondí (B.300), zbirke posameznih vrst gradiva (C.100), tematske zbirke (C.200), zbirke zasebnih zbirateljev (C.300) in zbirke reprodukcij (C.400). Uporabnikom arhivskih fondov in zbirk so na voljo kazalo fondov in zbirk po klasifikacijskem načrtu, abecedno kazalo fondov in zbirk ter krajevno kazalo sedežev ustvarjalcev arhivskega gradiva.

Za izjemno opravljeno in resno delo gre zahvala vsem zaposlenim. Pri oblikovanju zasnove vodnika in premostitvi težav ob prenosu iz enega informacijskega sistema v drugega se zahvaljujem arhivskemu svetniku dr. Miroslavu Novaku in arhivskemu svetovalcu Leopoldu Mikcu Avberšku. V neštetih dneh in urah smo imeli en sam cilj, pripraviti čim kvalitetnejše in vsebinsko bogate informacije o pisni kulturni dediščini, ki nam je zaupana v hrambo. Zahvala gre tudi drugim strokovnim delavcem: Juretu Mačku, višjemu arhivistu, Suzani Čeh, arhivski svetovalki, Nini Gostenčnik, arhivistki, Mojci Horvat, višji arhivistki, Lučki Mlinarič, višji arhivistki, Emici Ogrizek, arhivski svetovalki, mag. Zdenki Semlič Rajh, arhivski

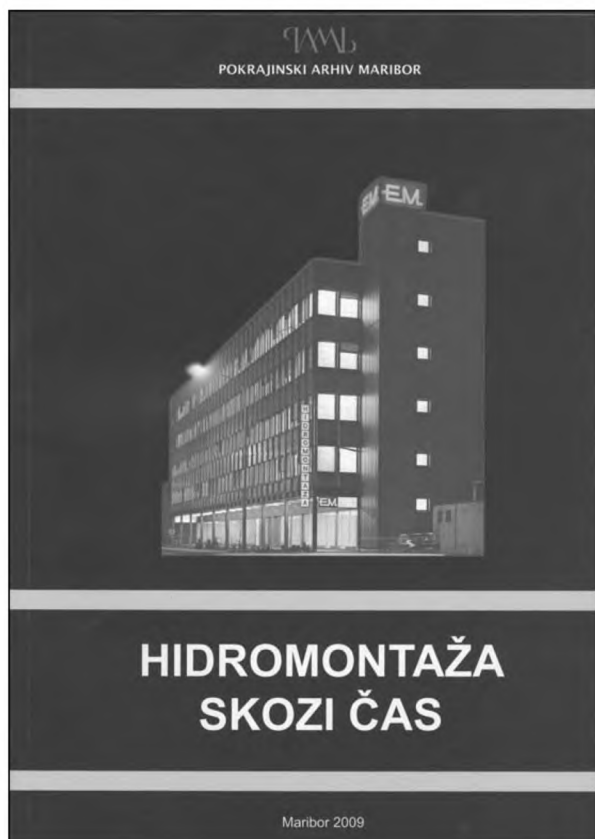
svetovalki, Gordani Šovegeš Lipovšek, višji arhivistki, Simoni Velunšek, arhivski svetovalki, mag. Boštjanu Zajšku, arhivistu, Marijanu Gerdeju, arhivistu, in Sabini Lešnik, arhivski sodelavki. Natančno in precizno ter s polno mero odgovornosti je tehnično ureditev vodnika izpeljala arhivska tehničarka Irena Žugaj pod skrbnim vodstvom dr. Miroslava Novaka.

Sedanja generacija Pokrajinskega arhiva Maribor je po najboljših močeh in z veliko mero prizadevnosti v dveh letih omogočila izdajo vodnika, v katerem so podatki o 1896 fondih in zbirkah, ki jih hrani Pokrajinski arhiv Maribor.

Slavica Tovšak

Nina Gostenčnik: Hidromontaža Maribor skozi čas : arhivsko gradivo mariborskega gospodarstva v Pokrajinskem arhivu Maribor : spominski zbornik. Maribor : Pokrajinski arhiv, 2009 (Katalogi / Pokrajinski arhiv Maribor ; zv. 32), 67 strani

32. zvezek Katalogov Pokrajinskega arhiva Maribor predstavlja sledove nekdanjega mariborskega industrijskega velikana Hidromontaža Maribor v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor. Avtorica kataloga in razstave je arhivistka Nina Gostenčnik.

Katalog obsega 67 strani in je razdeljen na 13 poglavij. Uvodnemu besedilu direktorice Pokrajinskega arhiva, ki na kratko predstavlja arhivsko gradivo s področja gospodarstva v Pokrajinskem arhivu Maribor, namen razstave in sodelujoče pri pripravi, sledi na 21 straneh pregled razvoja podjetja od njegovih začetkov kmalu po drugi svetovni vojni do stečajnega postopka sredi 90. let 20. stoletja. Avtorica tega poglavja, Nina Gostenčnik, na zelo pregleden način predstavlja posamezne razvojne faze podjetja, njegove glavne delovne projekte, organizacijsko strukturo, kadrovske sestavo ter vodstveno osebje. Besedilo temelji na arhivskem gradivu in časopisnih virih. Dodatno ga bogati širok izbor slikovnega gradiva, med katerim so na ogled denimo tudi odločba vlade FLRJ o ustanovitvi podjetja iz aprila 1948, pa slika, nastala ob zidavi nove upravne stavbe na Gosposvetski cesti leta 1976, prikazi kadrovske sestave podjetja, slike direktorjev itn. Posebej dramatično učinkujejo zadnje strani poglavja, ki se dotikajo hudega poglobljanja krize v letu 1990, posledične uvedbe stečajnega postopka, njegovega dolgotrajnega zavlačevanja in z vsem povezane agonije delavcev nekoč cvetočega podjetja. Tako lahko izvemo, da je bilo leta 1997 ocenjeno, da bo stečajni postopek trajal do dve leti, toda postopek leta 2009 še ni bil končan.

Tretji prispevek v zvezku je izpod peresa nekajletnega direktorja podjetja Jožeta Florjančiča. Gre za spomine na vodenje podjetja in njegovo poslovanje v drugi polovici 80. let, ko je bila Hidromontaža po Florjančičevem mnenju doma in v tujini znana »kot strokovno, tehnološko, organizacijsko in finančno najbolj uspešen kolektiv«. Predstavljeni so različna gradbišča oz. delovni projekti v tedanji Jugoslaviji in tujini, prav tako pa poslovni partnerji in obseg poslovanja podjetja. Avtor za odločilno vlogo pri umiranju nekdanjega uspešnega podjetja krivi tudi sindikate, ki da sta jih vodila »populizem in demagogija«. Nekaj kritičnih besed je namenjenih tudi slovenski vladi leta 1990, poudarjeno pa je, da je stečaj Hidromontaže za mariborsko območje »nedvomno trajno velika izguba«.

Četrto poglavje je intervju, ki ga je avtorica razstave in kataloga opravila s Tonetom Kropuškom, direktorjem Hidromontaže v letih 1973–1985. Predstavljeni so njegovi pogledi na poslovanje podjetja v 70. in 80. letih, zlasti z vidika organizacije dela in kadrovske politike. V tistem obdobju je bilo podjetje po oceni revije Engineering News Record uvrščeno med 250 največjih podjetij te stroke na svetu. Pri tem Kropušek dodaja, da so danes povsem drugi časi in da »/u/ speba takratno Hidromontažo danes ne bi mogli ponoviti«.

Sledita še dva spominska prispevka nekdanjih zaposlenih v Hidromontaži Maribor. Mag. Janez Ekart je bil v podjetju zaposlen 23 let, a je bil nato zaradi gospodarske krize in zmanjšanja proizvodnje v 90. letih prisiljen oditi; kljub temu mu »Hidromontaže ni

mogla v celoti nadomestiti nobena nova delovna sredina«, v kateri je bil kasneje dejaven. Anton Rojko je dobil v podjetju zaposlitev leta 1953, in sicer v konstrukcijsko-razvojnem oddelku; bralcu predoči navezovanje prvih stikov s poslovnimi partnerji ter poslovne uspehe obratov HIMO in TSN.

Sedmo in osmo poglavje se dotikata črnega dne v zgodovini podjetja, tj. 10. oktobra 1967, ko so v letalski nesreči nad Srbijo umrli pilot in sedem potnikov dvomotornega potniškega letala, med potniki pa so bili nekateri ugledni in vodilni kadri Hidromontaže. Nina Gostenčnik je opis nesreče ponazorila tudi slikovno (slike umrlih, zemljevid kraja nesreče, slike letala in prevzema krst na cerkljanskem letališču). Anton Rajšp, upokojeni letalski kapitan, nato predstavlja svoje videnje nesreče, na kratko pa tudi pilota usodnega poleta Vilibalda Tomažiča.

V nekoliko bolj poetičnem in doživetem tonu predstavlja svoje spomine na Hidromontažo mag. Srečko Kokalj. Podjetje imenuje za svojega »očeta, velikana, katerega del smo bili vrsto let«, saj je svojim delavcem omogočilo pridobiti si delovne izkušnje, ustvariti si pogoje za nadaljnje izobraževanje ter uspešno reševati socialne probleme.

Silvo Krebs na kratko predstavlja tradicijo druženja nekdanjih delavcev Hidromontaže Maribor. Kot predsednik organizacijskega odbora tovrstnih srečanj ima druženje bivših delavcev za »pomembno izročilo preteklih gospodarskih kot tudi političnih dogajanj v Sloveniji«.

Moja Hidromontaža je naslov zadnjega pisnega prispevka v zvezku. Njegova avtorica je Dragica Hržič. S ponosom se spominja svojih časov v podjetju, ki so mu svojčas rekli »Jugoslavija v malem«, saj so bili v njem zaposleni delavci iz celotne nekdanje SFRJ. Predstavljeni so dnevi, ko so potekale delavske proslave, prav tako družabni dogodki izven delovnega časa, omenjena pa so tudi tradicionalna srečanja nekdanjih zaposlenih, na katerih »pozabijo vse tiste težave zadnjih let in privrejo, z orošenimi očmi, na dan vsi ti lepi spomini«.

Na koncu razstavnega kataloga je avtorica razstave Nina Gostenčnik dodala izbor razstavnih dokumentov (slik in aktov pravne veljave). Med njimi so slike z gradbišč, slike zgrajenih objektov, družabnih srečanj in delovnih procesov. V Seznamu razstavljenih dokumentov in predmetov so navedeni vsi dokumenti oz. predmeti, ki so bili dani na ogled.

32. zvezek Katalogov predstavlja pomemben prispevek k odkrivanju gospodarske zgodovine mariborske, a tudi širše regije. S tem, ko daje pomembno mesto nekdanjim zaposlenim Hidromontaže Maribor, obenem z arhivskim gradivom posreduje tudi njihovo osebno izkustvo vzpona, zlate dobe in padca podjetja, to pa pomeni enkratno dopolnitev k poznavanju zgodovine tega nekdanjega industrijskega velikana.

Boštjan Zajšek

Rudolf Badjura, pisec prvih slovenskih turističnih vodnikov, katalog k istoimenski razstavi, Maribor: Pokrajinski arhiv, 2009 (Katalogi / Pokrajinski arhiv Maribor; 31), 32 strani

V Pokrajinskem arhivu Maribor smo v letu 2009 širši javnosti predstavili razstavo in katalog o Rudolfu Badjuri in njegovi vlogi pri predstavitvi slovenske pokrajine domačim in tujim obiskovalcem. Avtor besedila in razstave je zgodovinar in novinar Stane Kocutar, ki je Badjuri namenil raziskavo ob posebnem jubileju, 85. obletnici izida vodnika Pohorje. V prvem delu kataloga se je Kocutar omejil na časovno obdobje, v katerem je Badjura živel in ustvarjal. Rodil se je leta 1881 v Litiji kot prvi izmed petih sinov. Že zgodaj je pokazal zanimanje za gorski svet. Maturiral je na ljubljanski Klasični gimnaziji in v tem času s prijatelji obiskoval vrhove v Kamniških Alpah, Karavankah in tudi drugje. Smrt očeta je zelo vplivala na njegovo nadaljnje izobraževanje. Kljub temu je dokončal gimnazijo in se v Pragi usposobil za komercialno delo v bankah in trgovskih podjetjih. Pozneje je služboval v Deželni zvezi za pospeševanje tujkega prometa na Kranjskem. Udeležil se je številnih vojaških smučarskih tečajev. Bil je pobudnik ustanovitve skupine drenovcev, ki so prirejali poletne in zimske izlete v gorski svet ter fotografirali in preučevali kraški svet.

Prvo knjigo Vodnik po Triglavu je izdal tik pred prvo svetovno vojno, leta 1913. Kocutar opisuje Badjuro kot discipliniranega, redoljubnega in sistematičnega ustvarjalca. Kot zrelo, ustvarjalno obdobje Rudolfa Badjure je v katalogu opisan čas od konca prve svetovne vojne do leta 1963. To je bil čas, ko je Badjura veliko potoval in pisal. Načrtoval je izdajo 15 vodnikov, ki bi predstavljali posamezne pokrajinske enote slovenskega prostora, v nemškem, srbohrvaš-

kem in češkem jeziku pa naj bi izšla vodnika o Triglavu.

Večina Badjurovih knjig je izšla v manjšem žepnem formatu in z drobnim tiskom, da bi bilo mogoče objaviti čim več podatkov.

V katalogu o Rudolfu Badjuri so natančneje predstavljeni in s fotografijo opremljeni tile vodniki:

1. Na Triglav, v kraljestvo Zlatoroga; poleg tekstovnega vložka obsega še 31 fotografij ter zemljevid Triglavskega pogorja, ki prikazuje pogorje iz najrazličnejših zornih kotov. Temu sta dodana geološki in botanični oris.
2. Vodnik po jugoslovanskih Alpah, 1. del, Slovenija, je izšel leta 1922 na 514 straneh. Napisan je v srbohrvaškem jeziku, sestavni del vodnika je še sedem zemljevidov in 73 fotografij. Vsebinska je zajela vsa pomembnejša mesta med Dravo in Kolpo ter med italijansko-avstrijsko mejo in Sotlo. Čeprav so številni podatki gledano z očmi sodobnega bralca zastareli, je vodnik še vedno uporaben.
3. Dve leti pozneje, leta 1924, je bil s 115 stranmi potopisnega in spremljajočega besedila izdan vodnik Pohorje s podnaslovom Praktičen vodnik po Pohorju, Kozjaku, Plešivcu, po Dravski, Mislinjski, Mežiški, Dravinjski dolini in drugih krajih v Podravju. V vodniku je mogoče najti 19 fotografij in dva zemljevida. Posebno pozornost namenja Badjura Mariboru in okolici, končuje pa s krajevnim kazalom in oglasi številnih uglednih podjetij ter obrtnikov tedanje dobe.
4. Kratki vodnik po Sloveniji v nemškem jeziku je bil izdan isto leto kot vodnik po Pohorju. Badjura je ocenil, da je vse več nemško govorečih turistov, zato jim je bil na ta način predstavljen strnjeni pregled slovenske turistične ponudbe. Omejil se je na prikaz značilnosti Podravja in Posavja in dodal zemljevid Slovenije ter trideset ilustracij. Posebno pozornost je namenil predstavitvi Bleda in Bohinja.
5. Tudi vodnik Kozjakovo pogorje s podnaslovom Letovišča, kopališča, prirodne, zgodovinske in druge znamenitosti, izleti in alpske ture ima posebno vrednost. V njem Badjura na 32 straneh predstavlja obmejno pokrajino nad Dravsko dolino, vodnik pa je razdelil na splošni in topografski del. V prvem delu so splošna navodila za potovanje po Kozjaku, ocenjene razdalje in opozorila na obmejni režim gibanja. V drugem, topografskem delu vodi pisec bralca od Maribora do Dravograda in potem od Maribora do Špilja. Vodnik je izdala in založila Mariborska podružnica Slovenskega planinskega društva leta 1927.
6. V vodniku Zasavje s podnaslovom Letovišča, kopališča, prirodne, zgodovinske in druge znamenitosti, izleti po gorah in dolinah, ki so ga bralci

lahko vzeli v roke v letu 1928, so predstavljene topografske relacije med Ljubljano, Zidanim Mostom, Zagrebom in Celjem. Med drugim se je avtor dotaknil tudi geografsko-historične definicije Zasavja.

7. Izleti po Karavankah so izrazito planinski vodnik; Badjura ga je izdal leta 1932 in ima 32 strani. Zlasti planinskemu popotniku je odkril manj znane poti po Karavankah.

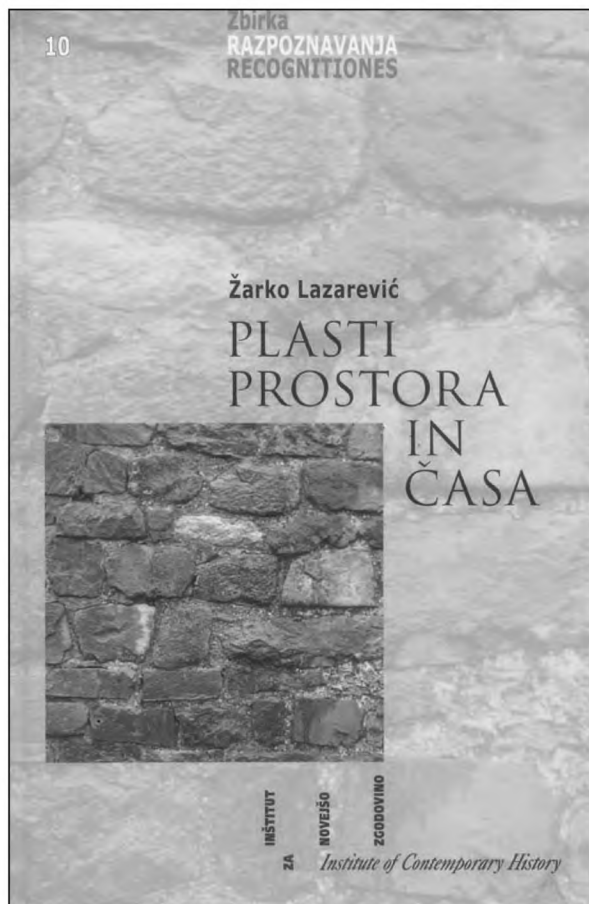
Kocutar je opozoril ne le na omenjene vodnike, ampak tudi na smučarsko terminologijo, ki se je uveljavila po Badjuri. Morda se imamo prav Badjuri zahvaliti, da je jezik naših smučarjev pristno slovenski in vsakomur razumljiv. V sklepu avtor opozarja, da sta raziskovanje Badjurovega življenja in podrobnejša analiza njegovih del zanj pomenila poseben izziv, saj je po njegovi oceni Rudolf Badjura eden izmed pionirjev snovanja slovenske turistične publicitete. Postavitve razstave in izdajo kataloga sta omogočila Ministrstvo za kulturo in Mestna občina Maribor.

Slavica Tovšak

Žarko Lazarevič, Plasti prostora in časa : iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja. Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2009 (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones ; 10), 466 strani

Slovenska stvarnost in slovenski dosežki na nobenem področju ne morejo biti merilo sami sebi; šele v primerjavi z drugimi okolji dobimo pravo mero in občutek zanje, pa tudi za preteklo, aktualno ali prihodnjo slovensko stvarnost. To kajpada velja tudi, če že ne v prvi vrsti, za gospodarstvo kot temelj moči in možnosti za uveljavljanje slehernega naroda v primerjavi z drugimi nacionalnimi skupnostmi oziroma državami. Takšna je ena od izhodiščnih tez zgodovinarja Žarka Lazareviča, v prvi vrsti sistematičnega raziskovalca gospodarske zgodovine, ki jih je postavil na začetek svoje knjige Plasti prostora in časa. Preteklost, dodaja, učinkuje tudi zunaj minulosti zgodovinskega časa in nemalo konstruira zgodovinsko (zgodovinarsko) »prihodnost«.

Razločno opredeljena področja svojih primerjalnih analiz avtor imenuje prostori, ti pa so vpeti v časovno mrežo in »razrezani« v plasti. Prostori, ki jih obravnava v posameznih razdelkih, so na primer srednjeevropski in jugovzhodni prostori, pa hrvaški prostor in finančni prostori, čas pa prva polovica 20. stoletja, pri tem pa so za razumevanje stanja in pojavov v tem času skoraj povsod potrebni tudi posegi v bolj oddaljeno preteklost – do zadnjih let habsburške monarhije ali celo do revolucijskega leta 1848. Tako se

pred bralcem riše lok poldrugo stoletje trajajoče preobrazbe slovenskega prostora prek deagrarizacije in kriz v smeri industrijske družbe s številnimi različnimi spremljevalnimi pojavi in posledicami vred.

Avtor zna neizogibne statistične in druge podatke v obliki števil, ki jih navaja, ilustrirati z nazornimi primeri. Gospodarske razmere v prvi Jugoslaviji na primer zanimivo ponazarja s položajem vojske in njenim velikanskim deležem v državnem proračunu ter v prizadevanjih industrije, da bi bila deležna čim večjega kosa tega vabljivega kolača. O delitvi in dejanskih možnostih slovenskih ponudnikov zgovorno pričajo primeri kamniške smodnišnice, Peka in Induplatija.

Ko Žarko Lazarevič na primer piše o hrvaških prostorih, postavlja v ospredje različne oblike in ravni gospodarskega sodelovanja med Slovenijo in Hrvaško od habsburških časov do osamosvojitve obeh držav. Obe sta bili predvsem zaradi položaja na obrobju evropskih gospodarskih in socialnih procesov zamudniški, Hrvaška še nekoliko bolj kot Slovenija. Ponekod sta tesno sodelovali, drugod sta bili tekmici, to pa je postalo še očitneje po vključitvi v prvo jugoslovansko državo. Poleg kulturne sorodnosti ju je družilo dejstvo, da sta bili njen najbolj razviti del, a njuni gospodarski interesi so bili pogosto vsaksebi. Med drugo svetovno vojno sta bili sosedi v povsem drugačem položaju, s komunističnim prevzemom ob-

lasti leta 1945 pa se je razmerje med njima znova spremenilo, zlasti po pridobitvi nekaterih atributov državnosti. V novejšem času so se razlike in trenja zaradi njih, kot vemo, še poglobili.

V poglavju o kmetijskih prostorih avtor ugotavlja, da je kmetijstvo začelo dobivati moderno podobo že v 19. stoletju, po zemljiški odvezi, ki jo imenuje prva množična privatizacija na Slovenskem. Ta akt je z regulacijo odkupa in drugimi ukrepi gospodarske politike ustvarjal pogoje za svobodno gospodarjenje tudi v kmetijstvu, ni pa v prevladujoči drobno-posesniški strukturi na prenaseljenem podeželju mogel zagotoviti tržne usmerjenosti in večje pridelave. Zlasti mali kmetje niso zmogli bremen prilagoditve in so si z zadolževanjem še slabšali položaj. Zakon o zaščiti kmetov je leta 1930 preprečil ekonomski propad četrte prebivalstva, a hkrati konserviral obstoječo, razmeram neprimerno posestno strukturo, to pa je pospeševalo zmanjševanja deleža te dotlej najpomembnejše gospodarske panoge.

V poglavju Finančni prostor avtor vsestransko analizira bančništvo, zavarovalništvo in druge oblike delovanja finančnega sektorja na Slovenskem, predvsem po nastanku jugoslovanske države, »v duhu časa in mej postavljenega geografskega prostora s stališča regularnosti, lastniške strukture, plačilne nesposobnosti, stečajev in likvidacij ter regionalne primerjalne poslovne uspešnosti«. Tukaj so posebej zanimivi primeri polomov nekaterih denarnih ustanov ter portreti vrste nekdanjih vidnih slovenskih bančnikov in orisi njihovih podjetniških usod.

Vsebino tretjega razdelka označuje že naslov: Čas krize. Krize, čeprav se razlikujejo glede na značilnosti gospodarskega in družbenega okolja, so, kot pravi Žarko Lazarevič, neločljivi del konjunktornega cikla, druga plat istega kovanca, in potemtakem sestavni del gospodarskega življenja. S krizami se rešujejo nako-pičena gospodarska ravnovesja, zato so stalne spremljevalke človeške zgodovine – tudi slovenske. Prve gospodarske krize moderne dobe iz leta 1873 slovenski prostor skoraj ni občutil, druga, po letu 1929, pa je z manjšim zamikom najprej prizadela kmetijstvo, nato finančne ustanove in z njimi še gospodarstvo ter si z uničujočimi posledicami upravičeno zaslužila vzdevek »velika«. Tukaj avtor med drugim opozarja na različne načine iskanja poti iz krize in obuja spomin na zanimiva publicistična prispevka bančnika Otmarja Pehanija in gospodarskega geografa Vinka Šarabona.

Četrti razdelek, razdelek Pojavi v času, sestavljajo poglavja: Janusova obraza, Aristokrati in demokrati, Vzponi in padci in Blažev žegen. Lazarevič v njih poudarja v slovenskem zgodovinopisju redko obravnavane vsebine nacionalnega gospodarskega interesa, kakor ga dojemamo v Sloveniji in kakršen je po drugi strani videti od zunaj, ter s stališča ekonomske teorije.

Avtor meni, da bo vpeljava ekonomskega nacionalizma kot razvojne strategije pripomogla »*ke bolj celoviti podobi in razumevanju gospodarskih preobrazb na Slovenskem do druge svetovne vojne tudi s stališča formiranja in zamenjave ekonomskih elit ter relacij med gospodarstvom in vrednostnimi normami*«.

V sklepnem poglavju Žarko Lazarevič svoj povzetek gospodarskega razvoja Slovenije v prvi polovici 20. stoletja ponazarja s štirimi stebri, ki v dolgoročni medsebojni odvisnosti procesov zagotavljajo pogoje za ekonomski razvoj in modernizacijo. To so ustrezni naravni viri, akumulacija kapitala, tehnologija in človeški viri, pri tem pa avtor opozarja na pomembnost kulturnih ozadij družbenoekonomskih sprememb kot dodatnega pomenskega in vsebinskega poudarka, povezanega z družbeno sprejemljivostjo razvoja.

Iztok Ilich

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Maribor: Pokrajinski arhiv, 2010, 542 strani

V 9. zborniku Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja so objavljeni referati dopolnilnega izobraževanja s področja arhivistike,

dokumentalistike in informatike, ki je potekalo od 17. do 19. marca 2010 v Radencih. Prispevki so napisani v slovenskem, bosanskem, hrvaškem, srbskem, nemškem in angleškem jeziku z izvlečki v slovenskem jeziku in prevodom v angleški jezik. Povzetki so v angleškem, nemškem ali slovenskem jeziku. Razdeljeni so v pet vsebinskih sklopov.

Zbornik je izšel v Mariboru leta 2010 z naslovom, kakršnega je imelo posvetovanje; obsega 542 strani, naklada pa je 350 izvodov. Izdal in založil ga je Pokrajinski arhiv Maribor. Zbornik ima prenovljeno zunanjo podobo, ki ponazarja, da arhivi postopoma rešujemo problematiko elektronskega arhiviranja. Ovitek je v nežni sivomodri barvi. Na ovitku je slika položene knjige in računalniške miške. Na naslovni strani je naslov publikacije, izpisan z računalniško pisavo iz zgodnjih let računalništva, z logotipom izdajatelja ter krajem in letnico izida. Posamezne sklope prispevkov ločuje list z naslovom sklopa in sliko z naslovne strani.

V prvem sklopu, sklopu Arhivska zakonodaja, je osem referatov:

Jozef Hanus (Bratislava) je pripravil referat *Some Remarks to the System of Archival Service in the Slovak Republic* ali *Nekaj pripomb k sistemu arhivske službe v Republiki Slovaški*. V njem navaja, da velja na Slovaškem od 1. 1. 2003 nova arhivska zakonodaja – *Zakon o arhivih in registraturah* ter *Odlok Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovaške*. Na podlagi tega se izvajajo nekatere določbe Zakona o arhivih in registraturah. Med drugim predstavljajo na novo določene pravne odločbe odlično osnovo za izboljševanje kvalitete arhivske službe. Avtor predstavlja razvoj arhivskega sistema in sedanji centralistični sistem državnih arhivov. Predstavlja nekaj prednosti in slabosti široke in kompleksne arhivske službe na Slovaškem. Ugotavlja, da je vsak sistem močan in učinkovit, če omogoča dovolj učinkovite pravne pristojnosti in kompetence, ki odločajo o kadrovskih in finančnih virih.

Grazia Tatò (Trst) je pripravila referat z naslovom *The Ministry of Heritage and Cultural Activity - The Italian Experience* ali *Ministrstvo za kulturno dediščino in aktivnosti – italijanska izkušnja*. Predstavlja dvojno naravo arhivov, ki je nastala v trenutku italijanske združitve arhivov ter povzročila težave pri odločitvi, kateremu ministrstvu naj arhivi pripadejo – Ministrstvu za notranje zadeve ali Ministrstvu za izobraževanje. Po sprejeti odločitvi so bili arhivi dodeljeni Ministrstvu za notranje zadeve in s tem je bila pripisana večja pomembnost njihovi pravni, ne pa tudi njihovi kulturni vrednosti. Leta 1974 je bilo ustanovljeno Ministrstvo za kulturno dediščino in aktivnosti, vanj pa so bili vključeni tudi arhivi. Novo ministrstvo je imelo in ima še vedno zelo kompleksno in centralizirano strukturo. Ta sistem je vedno imel

svoje prednosti: enotnost, navzočnost in doslednost vodstva na celotnem ozemlju. Arhivska mreža je sestavljena iz 100 državnih arhivov in 19 arhivskih superintendenc. Arhivska uprava ima več moči: omogočena je neposredna izmenjava tako znanstvenega kot tehnološkega znanja, več je discipline pri storitvah za uporabnike, lažje je upravljanje strokovnjakov in finančnih virov. Ta izbira pa ima tudi nekaj slabosti: ves sistem je bolj okorel, v upravnih procesih je veliko birokracije, avtonomnost na lokalni ravni je omejena. Nedavna institucija Regijskih oddelkov za kulturne dobrine in okolje skuša združiti potrebo po centralizirani organizaciji z večjo fleksibilnostjo različnih regijskih institucij.

Die österreichischen Archivgesetze ali Arhivska zakonodaja v Avstriji je naslov referata Heinricha Berga (Dunaj). V njem predstavlja razvoj arhivske zakonodaje v Avstriji. Glede na evropski kontekst se je le-ta začel pozno, šele pred nekaj leti, in še vedno poteka. Federalna ureditev Avstrije zahteva rešitev, ki bi zajela vse v enem. Prispevek opisuje zakonski okvir za delovanje arhivov in govori o glavnih temah in razlikah med posameznimi arhivskimi akti; to so: položaj posameznega arhiva v zakonskem in organizacijskem okviru, arhivsko gradivo kot kulturna dediščina, različna pravna določila za vrednotenje, pravni pristop pri arhiviranju elektronskega gradiva ter dostop do gradiva.

Dragan Matić (Ljubljana) je pripravil referat z naslovom *Novela ZVDAGA, izkušnje iz postopka sprejemanja in pričakovanja pred izvajanjem*. V prispevku predstavlja novelo ZVDAGA, ki je tik pred obravnavo v parlamentu, ter kaže nekatere večje spremembe, ki so vključene v ta arhivski akt. Obstoječi zakon (sprejet leta 2006) je v primerjavi s prejšnjima zakonoma, ki sta urejala arhivsko področje, prinesel nove in obsežne naloge, povezane z dokumentarnim in arhivskim gradivom v digitalni obliki. Avtor v prispevku razlaga, zakaj je potrebna reorganizacija arhivske javne službe, ki je vključena v novelo ZVDAGA.

Arhivska javna služba kot skupna služba organa v sestavi MK, prispevek Nade Čibej (Koper), je nadaljevanje predstavitve problematike prejšnjega referenta. V prispevku je predstavljenih več posvetovanj in usklajevanj s predstavniki Ministrstva za javno upravo pri pripravi osnutkov podzakonskih aktov, ki bi naj sledili spremembam ZVDAGA in bodo med drugim vsebovali tudi uredbo o sistemizaciji in organizaciji javne arhivske službe ter prehod javnih uslužbencev v sestav državnega arhiva, ustrezno dopolnitev pravilnika o nazivih ter predlog spremembe kadrovskega načrta.

Pregled arhivske zakonodaje zadnjega desetletja predstavlja Peter Pavel Klasinc (Ljubljana) v prispevku *Slovenska arhivska zakonodaja med leti 2000*

in 2010. V njem poudarja, da smo v Sloveniji po letu 2000 začeli sklepno fazo priprave Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA), ki je bil sprejet in objavljen v Ur. l. RS, št. 30/2006. Strokovni člani MIAZ-a so takrat pripravili vrsto predlogov sprememb in ocen, a niso bili objavljeni. V večini primerov pripombe predlagatelja zakona niso bile niti resno obravnavane. Prizadevanja pa so kljub temu pripomogla k določenim spremembam, med drugim so vplivala na reorganizacijo oz. centralizacijo arhivov, a je bila nato umaknjena. Nekatere napačne strokovne odločitve so žal ostale v zakonu in bodo s sedanjim predlogom sprememb ZVDAGA (2009) delno popravljene. Hkrati pa se ponovno v zakon vračajo nepotrebna in strokovno neutemeljena centralizacija ter nepravilno zastavljene statusne spremembe slovenskih arhivov. Lokalne skupnosti so v ZVDAGA sicer omenjene (57. in 58. člen), vendar so relacije med obstoječimi regionalnimi (državnimi) arhivi in perspektivami razvoja slovenske arhivske stroke in njimi nedorečene ali vsaj preskromno definirane.

Functioning of the Kosovo State Archives' Agency ali *Delovanje Državne agencije za arhive Kosova* je naslov prispevka Hamita Shala (Priština-Kosovo). V njem predstavlja način delovanja Državne agencije za arhive Kosova od januarja 2009, ki se je izkazal kot zelo učinkovit in produktiven. Arhivska služba na Kosovu je povsem centralizirana, upravlja pa jo Državna agencija, ki spada k vladi Republike Kosovo. Takšno organizacijo so predlagali strokovnjaki PAI iz Velike Britanije na podlagi izkušenj zahodnih držav.

Stevan Radunović (Cetinje – Črna gora) se v referatu *Pravci tekučeg normativnog uređivanja arhivske djelatnosti v Crnoj gori ali Nadaljnje poti normativnega urejanja arhivistike v Črni gori* dotika začetkov arhivske zakonodaje na območju današnje črnogorske države. Odkrijemo jih lahko že v statutih srednjeveških svobodnih mest. Državni arhiv je začel delovati v času kneza Nikole I. (1895). Po drugi svetovni vojni je bil sprejet arhivski zakon. Leta 1992 je bil na podlagi Zakona o arhivski dejavnosti ustanovljen Državni arhiv, ki je bil pristojen za celotno območje Črne gore. Predlog novega zakona je prilagojen sodobni arhivski teoriji in praksi ter potrebam in posebnostim Črne gore kot države.

V drugem sklopu, sklopu *Iz arhivske teorije*, je deset referatov:

Hijerarhija u donošenju, primeni i poštovanju zakonodavstava sa posebnim osvrtom na arhivska zakonodavstva ali *Hijerarhija pri sprejemanju, izvajanju in spoštovanju zakonskih in podzakonskih predpisov s posebnim poudarkom na arhivskih predpisih* je naslov referata Jovana P. Popovića (Beograd). Oporzarja na številne primere neusklajenosti srbskih za-

konskih in podzakonskih arhivskih predpisov s predpisi, ki so jih sprejele arhivske združbe v sosednjih državah ter širše v Evropi in svetu. Pri sprejemanju predpisov s področja arhivistike ni bilo posvetovanj z arhivsko stroko, zato je nastalo neskladje s tem pa razlike v razlagi predpisov, ki so jih sami sprejeli. Najbolj izrazita je neuskkljenost med materialnimi predpisi s področja arhivistike in sistemskimi ter drugimi posameznimi predpisi.

Antonio Monteduro (Trst) je pripravil referat z naslovom *Archival policy of the European Commission – a case study* ali Arhivska politika Evropske komisije – študija primera. V njem navaja, da bi bila arhivska politika Evropske komisije lahko kot primer za boljše razumevanje politike Evropske unije na področju arhivov. Podaja pregled iniciativ Komisije od začetka 90. let do danes in govor Margote Wallström, podpredsednice Evropske komisije, o »pravici državljanov, da vedo, in o času, ko je potrebno izboljšati odprtost, transparentnost in dostopnost«.

Princip provenience in oblikovanje fonda – razkorak med veljavno teorijo in slovensko arhivsko prakso je naslov referata Zdenke Semljič Rajh (Maribor). Opozarja, da se je pri popisovanju in prenašanju registra fondov v nov program *scopeArchiv* pokazal velik razkorak med veljavno teorijo in slovensko arhivsko prakso pri oblikovanju fonda na podlagi principa provenience ter prvotne ureditve, ki predstavljata temelj arhivske stroke. V prispevku so prikazani nekateri praktični primeri razkoraka med veljavno teorijo in obstoječo arhivsko prakso, na podlagi preučevanja veljavne prakse in strokovne literature pa je avtorica poiskala vzroke za upoštevanje obstoječe prakse pri oblikovanju fondov in s tem negiranje principov provenience in prvotne ureditve. V prispevku predstavlja oblikovane kriterije, na podlagi katerih je možno oblikovati arhivske fonde ob upoštevanju veljavnih arhivskih principov.

Georgi Stojčevski (Skopje – Makedonija) v referatu *Arhivistika u našoj sadašnjosti* ali Arhivistika v naši sedanjosti, predstavlja razvojne smernice arhivistike in arhivske službe v Republiki Makedoniji in po svetu v prvem desetletju 21. stoletja. Arhivistika se razvija vzporedno z upravnimi strukturami, vse bolj pa uporablja nove tehnologije informatike. Avtor predstavlja delo in raziskovanja arhivistov v Državnem Arhivu Republike Makedonije v povezavi z novimi upravnimi in drugimi zakonskimi predpisi, sprejetimi po osamosvojitvi države. Obravnava problematiko uvajanja arhivistike kot znanosti v visokošolski univerzitetni program in angažiranje zaposlenih v Državnem arhivu Republike Makedonije pri izvajanju tega programa.

Bogdan Florin Popovici (Brasov – Romunija) v referatu *A look at the implementation of ISAD(G) in romanian archival practice* ali Uvajanje standarda

ISAD(G) v romunski arhivski praksi predstavlja romunsko arhivsko urejevalno okolje in ugotavlja, kako so prakse, ki jih to okolje ureja, kompatibilne s standardom ISAD(G). Avtor kot najpomembnejše področje združevanja navaja princip provenience, različnost v iskalnih pripomočkih, iskalne pripomočke na različnih nivojih znotraj fonda, dinamičen karakter arhivskega popisa, poenoten veljaven opis ustvarjalca ter analizo terminoloških konfliktov. Avtor meni, da bo tak pristop omogočil primerno uvedbo standarda, ne pa samo njegove »prilagojene« različice.

Osobnosti vrednovanja kulturnih dobara Bosne i Hercegovine ali Posebnosti vrednotenja kulturnih dobrin Bosne in Hercegovine je naslov referata Azema Kožarja (Tuzla). Navaja, da je tranzicija bosansko-hercegovačke družbe v zadnjih dveh desetletjih potekala v zelo razgibanih in veliko bolj neugodnih okoliščinah kot v katerikoli drugi federalni enoti nekdanje SFRJ, saj se je razvijala najprej med vojno (1992–1995), nato pa še v hibridnem pravnem sistemu daytonske Bosne in Hercegovine. V prispevku je razčlenjen učinek tranzicijskih sprememb na vrednotenje kulturnih dobrin, to pa je v veliki meri posebnost in tudi anahronizem v primerjavi s »preostalim delom sveta«.

Izet Šabotić (Tuzla) je pripravil referat z naslovom *Naučno-istraživačka komponenta arhivske djelatnosti - Iskustvo Arhiva Tuzlanskog kantona* ali Znanstvenoraziskovalno delo kot sestavni del arhivske dejavnosti – Izkušnje Arhiva Tuzlanskega kantona. V prispevku so predstavljene glavne značilnosti znanstvenoraziskovalnega dela v Arhivu Tuzlanskega kantona. Temu posvečajo veliko pozornost, saj so bili z angažiranjem tako uporabnikov arhivskega gradiva kot tudi delavcev arhiva realizirani številni pomembni znanstvenoraziskovalni projekti. Na podlagi arhivskega gradiva iz Arhiva Tuzlanskega kantona je nastalo več kot sto pomembnih publikacij in drugih znanstvenih del.

Propisi o stručnim zvanjima i obrazovanje i usavršavanje kadra u Bosni i Hercegovini ali Predpisi o strokovnih nazivih ter izobraževanje in izpopolnjevanje arhivskih delavcev v Bosni in Hercegovini je naslov referata Andreja Rodinisa in Dušana Vržine (Sarajevo). V njem je predstavljena arhivska služba Bosne in Hercegovine, ki je začela delovati po drugi svetovni vojni, ko je bil ustanovljen Arhiv Bosne in Hercegovine (1947). V petdesetih letih prejšnjega stoletja pa so bili ustanovljeni še mestni in pokrajinski arhivi. Žgoča problema arhivov sta premajhno število strokovno usposobljenih arhivistov in slabe možnosti za izobraževanje. V Bosni in Hercegovini ni bil nikoli uveljavljen red, načrtovan sistem strokovnega izobraževanja arhivistov.

Omer Zulić (Tuzla) je pripravil referat *Utjecaj stručne osposobljenosti arhivara na planu zaštite re-*

gistraturne građe u nastajanju ali Vpliv strokovne usposobljenosti arhivarjev na zaščito dokumentarnega gradiva. V njem osvetljuje problematiko strokovne usposobljenosti arhivarjev pri ustvarjalcih dokumentarnega gradiva in pomen te usposobljenosti za zaščito dokumentarnega gradiva; temu posvečajo arhivariji in Arhiv Tuzlanskega kantona v Tuzli veliko pozornost. Vprašanje strokovne usposobljenosti arhivarjev je bilo zlasti žgoče v obdobju tranzicije. Programi za usposabljanje arhivarjev se realizirajo v različnih oblikah, tudi z individualnim komuniciranjem.

Education and training of the archival staff in Kosovo ali Izobraževanje arhivskih kadrov na Kosovu je naslov referata Jusufa Osmanija (Priština – Kosovo). Avtor predstavlja nujnost permanentnega izobraževanja arhivskih delavcev in ustvarjalcev arhivskega gradiva. Ponazarja tudi nekatere izkušnje pri izobraževanju arhivistov in delavcev, ki delajo z arhivskim gradivom pri ustvarjalcih gradiva. Predstavljeni sta tudi strokovno preverjanje in potrjevanje znanja za arhiviste. Za upravljanje dokumentov v elektronski obliki je zelo pomembna strokovna usposobljenost osebja. Arhivi na Kosovu so pri tem v zastanku, saj Kosovo ne omogoča arhivskega izobraževanja na nobeni ravni izobraževanja.

V tretjem sklopu, sklopu Materialno varstvo, je sedem referatov:

Ališa Trobec in Jedert Vodopivec (Ljubljana) sta pripravili prispevek Grafične preiskovalne metode pri analizi arhivskega gradiva. Predstavljata metode, s katerimi določamo lastnost papirja in jih že vrsto let uporabljajo tudi pri raziskavah konserviranja in restavriranja papirja, predvsem za ugotavljanje primerčnosti in učinkovitosti konservatorskih postopkov in materialov. Z raziskavo sta se avtorici želeli seznaniti z možnostjo uporabe preiskovalnih metod za določanje lastnosti in karakteristik arhivskih gradiv. Na ta način bi lahko pridobili informacije o stanju določenega gradiva, informacije o spremembah, ki na gradivu nastanejo po izvedbi konservatorsko-restavratorskih posegov, in druge informacije, ki jih želimo pridobiti v okviru raziskav (npr. informacije o uporabljenih barvah in črnilih). Za analizo arhivskih gradiv pridejo v poštev le neporušne (nedestruktivne) preiskovalne metode, pri katerih se vzorec papirja ne uniči, poškoduje oziroma kako drugače spremeni svoje lastnosti. S tem pa se nabor metod precej zmanjša; odpadejo tudi vse metode za določanje mehanskih lastnosti papirja, ki pa so eden glavnih kazalcev stanja papirja.

Kemijska in fizikalna razgradnja papirja in dokumenta je naslov referata Marjete Černič (Ljubljana). V prispevku opozarja, da je ohranjanje dokumentnega gradiva na papirju odvisno od kakovosti surovin, ki sestavljajo papir in zapis, od tehnologije izdelave nosilca in zapisa ter od razmer pri hranjenju gradiva.

Življenjsko dobo dokumenta povečata tako kemijska kot fizikalna obstojnost papirja in tako razlikujemo pojma trajnost in obstojnost, ki se med seboj sicer dopolnjujeta ter večkrat tudi prepletata, zato pa je potrebno določiti njuno povezavo. Pri ohranjanju dediščine na papirju je za dokumentno gradivo trajne vrednosti nujna ekonomsko opravičljiva in ekološko naravnana uporaba trajnejših vrst papirja in sredstev, s katerimi zapisujemo vsebino (črnila, tiskarske barve, naprave za tiskanje in kopiranje).

Igor Filipič (Maribor) je pripravil referat z naslovom Materialno stanje originalnih matičnih knjig ob prevzemu v arhiv. V njem obravnava materialno stanje originalnih matičnih knjig, ki jih je leta 2008 prevzel Nadškofijski arhiv Maribor. Popis materialnega stanja je narejen po vzoru in metodologiji materialnega popisa zbirke urbarjev Arhiva Republike Slovenije. Metodologija je bila delno prirejena vrsti gradiva. Na podlagi posebnih popisnih listov s podatki o materialni ohranjenosti gradiva so povzete najpogostejše materialne poškodbe in stopnja ohranjenosti. Na gradivu je največ mehanskih poškodb, kot so obraba platnic, obrabljeni robovi gradiva in načeta vezava, ki so v glavnem posledica pogoste uporabe. Splošno materialno stanje prevzetih originalnih matičnih knjig kaže, da je le majhen del gradiva močno poškodovan, večinoma pa gre za manjše, še obvladljive poškodbe.

Označevanje kulturne dediščine v Narodni in univerzitetni knjižnici je naslov referata Jasne Malešič in Tereze Poličnik Čermelj (Ljubljana). V prispevku navajata, da Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani (NUK) hrani na različnih nosilcih zapisa več kot dva milijona enot knjižničnega gradiva. Knjižnica s sistematičnim in predpisanim označevanjem določa lastništvo in mesto hranjenja ter omogoča uporabo gradiva. Posebno pozornost posveča gradivu, ki ima lastnosti kulturnega spomenika. V zadnjem desetletju so se bibliotekarji in restavratorji v NUK-u pospešeno lotili reševanja problema označevanja gradiva, zlasti na novih nosilcih zapisa in različnih vrstah papirja. Nekateri materiali, črnila in lepila pospešijo kemijsko razgraditev materiala, povzročajo pa tudi estetske in mehanske poškodbe.

Zoran Pekić, Milica Kesler in Mladen Ratko Vujić (Beograd) so pripravili referat Konzervatorska laboratorija Muzeja Nikole Tesle formiranje malih konzervatorskih laboratorija u okviru institucija kulture ali Konservatorski laboratorij Muzeja Nikole Tesle – Oblikovanje malih konzervatorskih laboratorijev v okviru kulturnih ustanov. Oblikovanje konzervatorskega laboratorija je poskus, da bi v okviru manjših kulturnih ustanov opravljali tudi tehnično zaščito in preventivo. Konservatorski laboratoriji v velikih ustanovah so precej dragi, tako oprema kot strokovnjaki. Osrednji laboratoriji za konservacijo v Republiki Srbiji se v glavnem ukvarjajo s konservacijo

najpomembnejših kulturnih dobrin na območju Srbije, ves drug material in fondi manjših ustanov pa ostajajo nezaščiteni. V manjših laboratorijih naj bi tako skrbeli za zaščito materiala in fondov tistih ustanov, ki fizično ne bi mogle priti na vrsto za konservacijo v osrednjem laboratoriju. Ustanovitev takega laboratorija v okviru Muzeja Nikole Tesle je poskus rešitve tega problema, ki bi lahko bila primerna tudi za druge, podobne ustanove.

Marta Rau Selič, Dušica Kunaver in Borko Rašček (Ljubljana) so pripravili prispevek Digitalizacija in restavracija filmskega arhivskega gradiva – Nepalska šola Aleša Kunaverja za gorske vodnike v Manangu. V Slovenskem filmskem arhivu hranijo tudi »himalajsko« filmsko dediščino, ki je zelo bogata, a je ohranjena na ranljivem filmskem traku. Osnovna problematika teh filmskih zapisov je, da so posneti na filmskih subformatih – večinoma na super 8 mm, nekaj manj na standardnih 8 mm, večinoma so barvni, na izključno obračlnem filmskem materialu. Bili so že predvajani ter izpostavljeni obrabi in poškodbam. Zato so celotno himalajsko filmsko gradivo digitalno telekinirali. Filmi so postali dostopni za predstavitev in kot izvor za nadaljnje kopiranje. Za letošnje mednarodno srečanje arhivistov in arhivarjev v Radencih so za tehnično in vsebinsko problematiko klasičnega in elektronskega arhiviranja izbrali Slovensko alpinistično šolo v Manangu, ki je pred 30 leti obrnila list v zgodovini domačinov v himalajskih dolinah in ob izjemni požrtvovalnosti slovenskih inštruktorjev alpinistov in zdravnikov deluje še danes.

Testiranje in certificiranje varnostne opreme s poudarkom na novih standardih je naslov prispevka Slavka Mariniča (Maribor). V prispevku so predstavljene osnove testiranja in certificiranja varnostne opreme. Predstavljen je evropski standard EN 1143-1 z zahtevami, klasifikacijo in metodami za preizkušanje odpornosti za blagajne proti vlomom, trezorske prostore in vrata teh prostorov. Prikazana je povezava med protivlomnimi razredi in pogoji za sklenitev zavarovanj, ki ga sklepajo zavarovalnice na podlagi varnostnih obremenitev. V drugem delu je prikazan postopek pridobivanja certifikata za bankomatsko blagajno, ki je odporna proti eksploziji plina, prikazano pa je tudi določanje pravil novega standarda, ki zajema napade s plinskimi mešanici: prav tako je predstavljena povezava proizvajalca varnostne opreme z ustanovami za preizkušanje in izdajanje certifikatov in oblikovanje pravil za preizkušanje blagajn, ki jih zahtevajo novi načini vlomov in nova vlomilska orodja.

V četrtem sklopu, sklopu Iz arhivske prakse, je trinajst prispevkov:

Maria Eugénia Matos Fernandes in Maria Manuela Gomes de Azevedo Pinto (Porto – Portugalska) sta pripravili referat University of Porto – information

management and appraisal ali Univerza v Portu: upravljanje podatkov in valorizacija. V referatu avtorici predstavljata integrirani model upravljanja podatkov, ki ga želi uvesti Univerza v Portu, in izkušnje, ki so jih pridobili z novim teoretičnim pristopom, ki predvideva valorizacijo kot metodološko operacijo znotraj tehničnega pola štiripolne raziskovalne metode v informatiki. Leta 2002 je izide raziskave odobrila Generalna direkcija za arhive, ki spada k ministrstvu za kulturo. Teoretične osnove kažejo na tri glavne parametre analiz: primernost podatkov v kontekstu ustvarjalca, podatkovno težo serij zapisov in pogostost uporabe podatka, ki je bil analiziran.

New paradigms in records management and archives at the university – our experience Nove smernice pri poslovanju z dokumenti in arhiv univerze – naša izkušnja, je naslov referata Pepite Aventós (Lleida – Španija). V referatu predstavlja dejstvo, da je od začetkov uvajanja poslovanja z dokumenti in arhivskega sistema na Univerzi prišlo do več sprememb v organizaciji in še posebej v upravljanju. To je naloga danes za jutri, vključuje pa sprejemanje mnogih pomembnih odločitev. Njihov največji izziv je bil vključiti enote in službe, ki ustvarjajo dokumente, tj. razložiti jim, kako urejati svoje spise in kako uporabljati pravila za zaščito, na primer pri prenosu dokumentov.

Branka Doknić (Beograd) je pripravila referat Dostupnost arhivske građe i Arhiv Jugoslavije ali Dostopnost arhivskega gradiva in Arhiv Jugoslavije. V njem opozarja, da sta bila konec leta 2009 sprejeta Zakon o tajnosti podatkov in dopolnitev Zakona o prostem dostopu do informacij javnega značaja. S sprejetjem Zakona o tajnosti podatkov bo javnosti postalo dostopno gradivo posameznih ministrstev, ki je doslej veljalo za nedostopno. Prednostni nalogi Arhiva Jugoslavije bosta valorizacija sedaj še nedostopnega arhivskega gradiva nekdanje jugoslovanske provenience ter določitev pristojnosti.

Dostupnost arhivske građe - Projekat Vuk Vojislav Bakić ali Dostopnost arhivskega gradiva – Projekt Vuk Vojislav Bakić je naslov referata Maje Nikolove (Beograd). V referatu poudarja, da je modernizacija arhivske službe v skladu z revolucionarnim razvojem tehnologije, nastankom novih oblik medčloveške komunikacije in novih elektronskih oblik zapisa prinesla potrebo po digitalizaciji dokumentov. Zato so se v Pedagoškem muzeju v Beogradu lotili projekta Vuk Vojislav Bakić, v okviru katerega je bilo digitalizirano zasebno gradivo profesorja Bakića.

Mina Kujović (Sarajevo) je pripravila prispevek Arhiv Bosne i Hercegovine i ljudska prava (1992–2000) ali Arhiv Bosne in Hercegovine in človekove pravice (1992–2000). V njem poudarja, da so bosansko-hercegovski arhivi tudi med vojno v devetdesetih letih prejšnjega stoletja opravljali svoje običajne naloge in fizičnim osebam na podlagi njihovih zahtev-

kov in podatkov izdajali različna potrdila. V prispevku so obravnavani primeri zahtevkov za izločitev osebnih dokumentov iz dosjeja zaradi ugotavljanja identitete, zahtevkov za podatke o nacionalni pripadnosti, za potrdila političnim zapornicam o trajanju zaporne kazni in zahtevkov za dokazovanje šolske izobrazbe. Tako so v arhivu pomagali marsikateremu občanu pri reševanju težav, povezanih s kršitvami človekovih pravic.

Realizacija priprave i obrade arhivske građe Kantonalnog i Općinskog suda Sarajevo za predaju arhivu ali Priprava arhivskega gradiva Kantonalnega in Obćinskoga sodišča Sarajevo za predajo arhivu, je naslov referata Muhameda Muse (Sarajevo). V njem opisuje proces priprave in urejanja arhivskega gradiva Kantonalnega in Obćinskoga sodišča v Sarajevu ter način dela Službe za evidence, kontrolo in zaščito arhivskega gradiva. Služba je s svojim delom priskrbel sredstva, s katerimi je bilo v zadnjih petih letih zgrajeno in opremljeno skladišče za hrambo 8.000 tekočih metrov gradiva.

Miroslav Dučić (Užice – Srbija) je pripravil referat Privatizacija društvenih i državnih preduzeća, raskid ugovora o kupoprodaji i posledice po arhivsku gradju ali Privatizacija družbenih in državnih podjetij, prekinitvev kupoprodajne pogodbe in posledice za arhivsko gradivo. V prispevku je obravnavan postopek spreminjanja družbene in državne lastnine v zasebno. Arhivisti v Srbiji se trenutno ukvarjajo z zelo žgočim vprašanjem – kako zavarovati in ohraniti kulturno dediščino iz socialističnega obdobja. Avtor ugotavlja, da se bodo morali dobro seznaniti s predpisi, ki urejajo privatizacijo, stečaj in druge ekonomske in pravne institute, da bi tako zagotovili učinkovitejše prevzemanje ter nadaljnje urejanje in popisovanje tega gradiva

Značaj primjene standarda u procesu obrade arhivske građe u Bosni i Hercegovini ali Pomen uporabe standardov pri urejanju arhivskega gradiva v Bosni in Hercegovini, je naslov referata Selme Isić (Tuzla – Bosna in Hercegovina). V njem avtorica opozarja, da je uporaba standardov pri urejanju arhivskega gradiva kot ene izmed najpomembnejših nalog v arhivu za arhivsko stroko v Bosni in Hercegovini zelo pomembna, glede na to, da še ni sprejela ne arhivskih standardov na nacionalni ravni ne podzakonskih predpisov, ki bi urejali to problematiko.

Žarko Štrumbl, Jasmina Kogovšek in Alenka Starman (Ljubljana) so pripravili referat z naslovom Kartografsko gradivo Geodetske uprave RS in njenih predhodnic. V njem poudarjajo pomen izdelave najrazličnejših kart in načrtov Geodetske uprave RS oz. njenih predhodnic ter podajajo zgodovinski oris razvoja te ustanove. Za razumevanje vsebinsko ločenih glavnih vrst kart in načrtov je ključna predstavitev. Predstavljena je tudi hramba načrtov in kart v Arhivu Republike Slovenije.

Boriša Radovanović (Kragujevac – Srbija) je pripravil referat Analitički inventar arhivskog fonda ali Analitični inventar arhivskega fonda. V njem predstavlja analitični inventar arhivskega fonda kot ožji znanstveni in informacijski pripomoček. Avtor hkrati opozarja, da je potrebno sprejeti enotna metodološka načela za izdelavo inventarja, ki se pripravi za arhivsko gradivo velike vrednosti in pomembnosti za zgodovinsko znanost.

Documentin doprinos uspostavljanju predujeta za očuvanje gradiva organizacija civilnog društva u Hrvatskoj ali Prispevek Documente pri vzpostavljanju prvih pogojev za zaščito gradiva organizacij civilne družbe na Hrvaškem je naslov prispevka Tanje Petrović in Živane Heđebeli (Zagreb). V njem avtorici prikazujeta težave, povezane z gradivom, ki je nastalo pri delu organizacij za človekove pravice, in dejavnosti, ki jih opravlja Documenta in s katerimi bi organizacije civilne družbe pripravili do tega, da bi sistematsko urejale, popisovale in arhivirale gradivo v dokumentacijskem centru, v katerem bi združevali arhivsko gradivo organizacij za zaščito človekovih pravic. Gradivo ni pravilno urejeno in shranjeno in tako obstaja velika nevarnost, da ne bo ostalo ohranjeno. Documenta si prizadeva, da bi bilo celotno gradivo teh organizacij trajno ohranjeno kot sestavni del družbene zgodovine.

Sejdaliya Gušić in Milena Gašić (Sarajevo) sta pripravili referat Istraživanja o holokaustu i arhivi ali Raziskovanja holokavsta in arhivi. V njem opozarjata, da arhivi v Bosni in Hercegovini hranijo fonde, v katerih so raziskovalcem na voljo podatki o dogodkih v drugi svetovni vojni, med drugim tudi o trpljenju Židov, Romov, Srbov, Bošnjakov in drugih. Možno pa je, da je bil kakšen fond nedostopen zaradi neurejenosti gradiva. Tudi v takšnih primerih so arhivi raziskovalcem vedno omogočili dostop do gradiva.

Ibolya Foki (Zalaegerszeg – Madžarska) je pripravila prispevek Medjimurje and its settlements in the mirror of the written sources 1861–1872 ali Medžimurje in naselja v pisnih virih 1861–1872. V njem predstavlja fonde Arhiva županije Zala. Za zgodovino Medžimurja je gotovo najpomembnejši fond Generalne skupščine županije Zala. Okrajni glavarji in nižji stolni sodniki so bili kot oblastniki nadrejeni naseljem, zato so zelo zanimivi tudi njihovi zapisi. Prav tako pomembno je gradivo velikega župana in podžupana.

V petem sklopu, sklopu z naslovom Informatizacija arhivov, elektronsko arhiviranje in dolgoročna hramba, je petnajst referatov:

Bojan Cvelfar (Celje) je pripravil referat Vzajemno delovanje slovenskih arhivov v projektu SIRA_net. Prispevek prinaša pregled razvoja VISRAS-a (Vzajemni informacijski sistem regionalnih arhivov Slovenije) od zasnove do začetka leta 2010. Projekt je poimenovan SIRA_net, pogodbena o ustanovitvi VISRAS-

a pa temelji na skupnem interesu omenjenih arhivov za racionalno izrabo človeških in drugih virov pri upravljanju računalniško podprtih informacij o arhivskem gradivu. V vmesnem obdobju do vzpostavitve primarnega okolja so potekali osnovno izobraževanje zaposlenih, prevajanje vmesnika v slovenski jezik, sodelovanje z drugimi javnimi slovenskimi arhivi, seznanjanje s strokovnimi dilemami in vprašanji ... Po prehodu v primarno okolje je bil podpisan dogovor o sodelovanju z Arhivom Republike Slovenije, poleg tega pa sta se v VISRAS vključila preostala dva regionalna arhiva. Pogled naprej pa nam odstira številna nova vprašanja, ki bodo zahtevala konkretne odgovore in odločitve.

Prenosi arhivskih popisov v scopeArchiv, opis prakse je naslov referata Borisa Domajnka (Ljubljana). V njem poudarja, da računalniška orodja postopoma nadomeščamo z novimi, stara pa težko vzdržujemo in še težje med seboj povezujemo. Zato moramo starejše popise prenašati v nove sisteme. S tem preprečimo izgubo popisov ter omogočimo nadaljnjo dostopnost. Opisi gradiva in kontekstualne informacije, ki jih moramo prenesti v novo podatkovno zbirko, so v različnih oblikah. Te zajemajo razne strukture in formate ter uporabljajo različne znakovne kodne tabele. Ob zamenjavi orodij jih moramo prenesti v novo okolje, ki vsem zapisom zagotavlja trenutno doseženo raven dostopnosti, možnosti za uporabo in varstvo. V prispevku so opisane izkušnje s postopkom prenašanja popisov v podatkovno zbirko scopeArchiv. V Arhivu RS so zapisi in pomagala v papirni in besedilni računalniški obliki, v obliki računalniške tabele in zapisov v formatu Armida. Prenos popisa vključuje poprejšnjo standardizacijo zaradi zahtev ciljne podatkovne zbirke v zvezi s strukturiranostjo in vsebino zapisa. Visoka stopnja avtomatizacije izvajanja prenosa omogoča ponovljivost postopka in izvajanje sistematičnih posegov nad popisi.

Kathryn Máthé in Branislav Kovačević (Budimpešta) sta pripravila referat *Electronic archiving in the institutional context: SNAP – Case Study* ali *Elektronsko arhiviranje v institucionalnem kontekstu: SNAP – študija primera*. V njem predstavljata digitalno skladišče Sorosevega mrežnega arhivskega portala (SNAP – Soros Network Archival Portal), ki je centralizirano virtualno območje za zagotavljanje dolgoročne hrambe in dostop do trajno digitaliziranih zapisov Mreže Sorosevih fundacij, mednarodne mreže človekoljubnih organizacij. Zajema digitalne kopije dokumentov trajne vrednosti kot tudi kontekst nastanka v zgodnji fazi življenjskega cikla dokumenta in tako briše mejo med upravljanjem dokumentov ter arhiviranjem. Sistem je oblikovala in ga upravlja družba Open Society Archives (Budimpešta – Madžarska), centralni arhiv Mreže Sorosevih fundacij.

»KRAVA« – strežnik agencijskih novic in prispev-

kov RTV Slovenija je naslov referata Aleksandra Lavrenčiča (Ljubljana). V njem predstavlja strežniški sistem »krava«, ki je namenjen novinarskemu delu pri pregledu agencijskih novic. Omogoča hiter dostop do informacij in ogled prispevkov v nizki ločljivosti. Na RTV Slovenija poskušajo v omenjeni sistem vnesti podatke o arhivskem gradivu arhiva Televizije Slovenija. Pretvorbi baze podatkov bo sledila digitalizacija slikovnega in zvočnega gradiva, ki bo uporabnikom omogočila prijazen dostop do gradiva. Prva naloga je pripraviti orodje, ki bo podatke pretvorilo v »kravo«, tja pa bodo kasneje vnašali tudi nove podatke o oddajah in prispevkih.

Elisabeth Schögggl Ernst (Gradec – Avstrija) je pripravila referat *ArchivIS-PRO – das neue Archivinformationssystem des Steiermärkischen Landesarchivs* ali *ArchivIS-Pro – novi informacijski sistem Štajerskega deželne arhiva*. V njem navaja, da v Štajerskem deželnem arhivu že od začetka devetdesetih let uporabljajo informacijski sistem za pomoč pri popisovanju fondov. Leta 2001 je bil ustanovljen studio za reprografijo in začel digitalizacijo fondov. Tako je bilo potrebno poiskati nov informacijski sistem, ki bi lahko povezal metapodatke s slikami. V sodelovanju z Inštitutom za informacijske sisteme in upravljanje informacij Joanneum so razvili nov informacijski sistem, imenovan *ArchivIS-Pro*. Modulska struktura tega sistema dovoljuje kombiniranje popisnih podatkov z metodami restavracije, podatki o nosilcih in več popisnimi datotekami. Pri popisovanju fondov in zapisov upoštevajo standard ISAD(G). Da so zapisi dostopni, uporabljajo tezavre in sezname, posebne funkcije pa izboljšujejo dostop. Za vnašanje kvalitetnih informacij je potrebno nenehno izobraževanje.

Vlatka Lemič (Zagreb) in Hrvoje Čabrajčić (Split) sta pripravila prispevek *Pohrana i korištenje baza podataka u ARiNET sustavu – CDP model* ali *Hramba in uporaba podatkovnih zbirk v sistemu ARHiNET – CDP model*. V referatu predstavljata mrežni informacijski sistem ARHiNET, ki je zamišljen kot celostna rešitev za delo v arhivih, saj so z njim zajeti vsi pomembni poslovni procesi. Omogočena je integracija podatkov ter storitev v arhivu, hkrati pa je zagotovljena tudi graditev mreže arhivskih informacij in ustanov. Poleg obdelave in popisovanja gradiva podpira tudi vodenje evidenc, uporabo in digitalizacijo ter druge naloge, povezane z delom z gradivom. Konec leta 2009 je bil razvit in uveden model arhiviranja podatkovnih zbirk, imenovan ARHiNET CDP. V prispevku pa so predstavljeni procesi, model, sestava, standard in praksa prevzemanja podatkovnih zbirk kot arhivskega gradiva v sistem CDP.

Zorica Aleksandar Nečajev, Kaća Radoš Džudović in Mladen Ratko Vujović (Beograd) so pripravili referat z naslovom *Korišćenje digitalnih kopija arhiv-*

ske građe u elektronskoj čitaonici i njihova upotreba za druge svrhe – Nove tehnologije i novi pristup organizacionom i normativnom regulisanju ovih pitanja ali Uporaba digitalnih kopij arhivskega gradiva v elektronski čitalnici in uporaba v druge namene – Nove tehnologije in pristopi pri organizacijskem in normativnem urejanju teh vprašanj. V referatu predstavljajo delo Muzeja Nikole Tesle, ki je končal dela z digitalizacijo osebnega fonda Nikole Tesle, trenutno pa poteka izdelava inventarja po osnovnih klasifikacijskih skupinah, ki bo osnova za javno uporabo izključno prek vpogleda v digitalne kopije v elektronski čitalnici muzeja. Da bi se ta proces tudi praktično začel, ga je potrebno normativno urediti. Prispevek predstavlja sistem in način za urejanje vprašanj, povezanih z zaščito in uporabo arhivskega gradiva, še posebej pa strokovni, arhivistični pristop ter realizacijo tega pri normativnem urejanju teh vprašanj.

Joachim Kemper in Peter Urbanek (München) sta prispevala referat z naslovom *Auf dem Weg zu einem deutschen und europäischen Urkundennetzwerk? Das Projekt »Urkundenportal« des Bayerischen Hauptstaatsarchives im internationalen Kontext* ali Na poti k nemški in evropski mreži listin? Projekt »Portal listin« Bavarskega državnega arhiva v mednarodnem kontekstu. V prispevku predstavljata avtorja marca 2010 končani projekt Bavarskega državnega arhiva, ki ga je podprla Nemška raziskovalna fundacija in je bil namenjen digitalizaciji listin. Digitaliziranih je bilo približno 30.000 listin, skupaj z metapodatki (izvlečki) pa so bile posredovane tudi na splet in so prosto dostopne. Na spletu so dosegljive v okviru projekta, ki omogoča dosegljivost približno 130.000 listin iz več evropskih arhivov. Na pobudo Bavarskega državnega arhiva so bile vsebine razširjene s povezavami z drugih spletnih strani. Delovanje projekta na evropski ravni je bilo podprto še z odločitvijo o sodelovanju v razvoju evropskega arhivskega portala APENet. Na ta način bo »European« v nekaj letih dopolnjena z arhivskimi iskalnimi pripomočki in digitaliziranimi dokumenti.

Ivana Dragomir Zorić, Aleksandar Dragomir Đokić in Mladen Ratko Vujović (Beograd) so pripravili referat *Informatizacija rada Muzeja Nikole Tesle kao kompleksne ustanove zaštite kulturnih dobara* ali Informatizacija dela Muzeja Nikole Tesle kot kompleksne ustanove za zaščito kulturnih dobrin. V prispevku predstavljajo sistematičen razvoj informatizacije dela v muzeju. Izdelan je bil cel spekter podatkovnih zbirk in drugih strukturiranih aplikacij, ki vključujejo tudi spletno stran, tako da je MNT prešel na povsem novo raven dela. Ta v celoti temelji na informacijski podpori in zahteva vzdrževanje, a tudi nadaljnji razvoj. Računalniške baze in aplikacije so v veliki večini plod lastnega razvoja. MNT se je tako iz ustanove, ki je uporabljala računalniško tehnologijo v

zelo majhnem obsegu, spremenil v ustanovo, ki si prizadeva biti v samem vrhu pri uporabi tovrstne tehnologije in je razvila številne izvirne rešitve za osnovni material in neizbežnost integralnega pristopa k obravnavi korpusa osebne zapuščine genija Nikole Tesle.

Celostno strokovno izobraževanje v okviru slovenske arhivske službe je naslov prispevka Miroslava Novaka (Maribor). Avtor v njem predlaga teoretični model in pri tem posebej opozarja na potrebna strokovna znanja in veščine za tiste, ki so posredno ali neposredno odgovorni za ohranjanje in upravljanje celote arhivskega in dokumentarnega gradiva. Poseben poudarek je dan tudi formaliziranju potrebnih znanj za različne tipe uporabnikov – avtor predlaga izbrane dejavnosti, ki bi v slovenski arhivski teoriji in praksi izboljšale trenutno stanje na tem področju. Številne predloge bi bilo mogoče uresničiti razmerno hitro, in to brez večjih potreb po človeških ali drugih virih.

Standard software for an archival information system – better, faster, cheaper ali Standardna programska oprema za arhivski informacijski sistem – bolje, hitreje, ceneje je naslov referata Martina Stürzlingerja. V njem obravnava uporabo različne programske opreme za arhivski informacijski sistem. Predstavlja prednosti in slabosti individualne in standardne programske opreme, ki naj bi jih arhivi upoštevali, ko se odločajo o licenciranju novega arhivskega informacijskega sistema. Nekateri arhivi po navadi razmišljajo o zamenjavi individualne programske opreme ali standardnega produkta, ko ta ne ustreza več njihovim potrebam. Drugi še vedno uporabljajo iskalne pripomočke na papirju ali datoteke, kot so MS-Excel ali MS-Word. Razvoj vsake programske opreme prinaša tveganje. Zelo pogosto so izračuni za individualno programsko opremo prenizki. Stroške za to opremo lahko le ocenimo in tvegamo, da bodo za 20 do 25% prenizki. Za večino standardne programske opreme velja, da so v enotno ceno vštetni vsi stroški in zato ne predstavlja nobenega tveganja.

Damjana Pirnar in Boštjan Gaberc (Novo mesto) sta predstavila prispevek *Elektronski arhiv: končni cilj ali zgolj začetek sodobnega poslovanja*. V njem poudarjata, da visoki stroški za hrambo in urejanje dokumentacije v papirni obliki, čas, potreben za iskanje, ter možnosti zakonodaje potrjujejo, da je uvedba projekta elektronska hramba upravičena. Toda, ali je preтворba klasičnega arhiva v elektronsko obliko res končni cilj ravnanja z dokumentacijo? Nas na elektronski strani čaka še kaj več? V prispevku so predstavljene možnosti za nadgraditev elektronskega arhiviranja z uvedbo elektronsko vodenih procesov, ki prinašajo prihranke časa in denarja.

Robert Jančigaj (Grosuplje) predstavlja prispevek

Akreditirana storitev zakonsko skladne e-hrambe – eSeF e-hramba. V njem poudarja, da je 23. 10. 2009 podjetje Simt, d. o. o., s sklepom e-ARS 2009/AS003 Arhiva Republike Slovenije pridobilo akreditacijo za izvajanje storitev elektronske hrambe. Kot prvo zasebno podjetje so tako pridobili akreditacijo rešitve, ki zagotavlja najvišjo raven pravne varnosti hranjenih elektronskih vsebin v našem pravnem redu.

Varstvo osebnih podatkov pri upravljanju in hrambi dokumentarnega in arhivskega gradiva je naslov prispevka Luke Hojnika (Ljubljana). V njem predstavlja varstvo osebnih podatkov in zasebnosti, ki je zelo široko, pogosto pa se prekriva s številnimi pravnimi in drugimi področji. Vez z upravljanjem in hrambo gradiva je ena močnejših, saj gre pri tem velikokrat bodisi za upravljanje osebnih podatkov bodisi hkrati tudi za pogodbeno obdelavo le-teh.

Thomas Aigner in Karl Heinz (Dunaj) sta pripravila referat Archive im WEB – Erfahrungen, Strategien, Lösungsansätze ali Arhivi na spletu – izkušnje, strategije in rešitve. V prispevku obravnavata tematiko, ki postaja vse pomembnejša za vse institucije, ki se ukvarjajo s kulturno dediščino. Sprva je bila velik izziv elektronska inventarizacija predmetov, sedaj pa je glavno vprašanje, kako jih umestiti v novi virtualni svet svetovnega spleta.

Na koncu zbornika je objavljena Predstavitev avtorjev. Biografije so bolj ali manj obširne ter opremljene tudi s portreti.

Referate so delavci v Pokrajinskem arhivu Maribor oblikovali v publikacijo, za oblikovanje in tisk so poskrbeli Medijski guruji (Maribor). Izdajo publikacije je poleg Ministrstva za kulturo financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Objavljeni referati v devetem zborniku dopolnijo izobraževanja s področja arhivistike, dokumentalistike in informatike v Radencih pomenijo dragoceno pridobitev za slovensko arhivsko javnost, in to ne samo zaradi izmenjave množice teoretičnih mednarodnih izkušenj arhivske teorije, ampak predvsem zato, ker so avtorji prispevkov posredovali bogate izkušnje arhivske prakse.

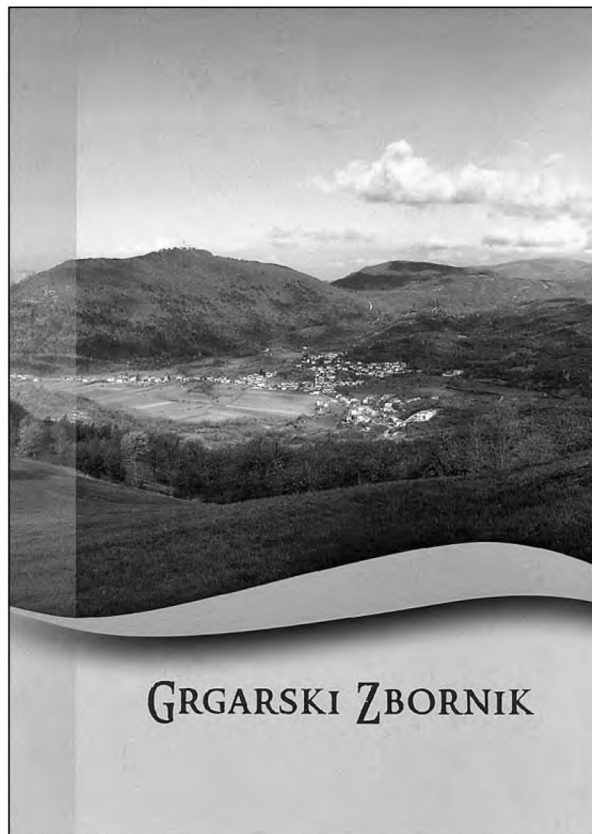
Leopold Mikec Avberšek

Grgarski zbornik. Grgar: Krajevna skupnost Grgar in Turistično društvo v sodelovanju s Pokrajinskim arhivom v Novi Gorici in Zgodovinskim društvom za Severno Primorsko, 2009, 345 (364) strani

Meseca junija 2009 je izšel Grgarski zbornik; izdala in založila ga je Krajevna skupnost Grgar z grgarskim Turističnim društvom v sodelovanju s Po-

krajinskim arhivom v Novi Gorici in Zgodovinskim društvom za Severno Primorsko. Lepo oblikovani zbornik je opremljen z bogatim slikovnim gradivom in je svojevrsten spomenik kraja. Glavno in najodličnejšo vlogo je imela pri obdelavi tega pomnika urednica Justina Doljak, saj ji je uspelo zbrati vrsto piscev, ki so s svojimi zidaki postavili obsežen grgarski spomenik. Poleg nje so bili v uredniškem odboru še Aleksandra Pavšič Milost, Vojko Pavlin in Renato Podbersič. Jezikovni pregled besedila je opravila Irena Doljak, s fotografijami ga je opremil Benjamin Černe, za oblikovanje knjige pa sta poskrbeli Elza Pavšič in Cirila Gajšek, ki je poskrbela tudi za grafično realizacijo.

Grgarski zbornik je prvo večje monografsko delo o kraju, ki se v gručastih zaselkih razprostira ob robovih Grgarske kotline v zavetju Svete Gore, Škabrijela in Podlaške gore in od koder vodijo poti proti Banjšicam, Čepovanski dolini in na Trnovsko planoto. Grgarski dušni pastir Jožef Godnič je pred kakimi sto leti zapustil delo v rokopisu z naslovom *Memorabilia iz Grgarja*, a je bilo v naslednjem stoletju o kraju zapisano bore malo. Leta 2007 je v zbirki Sakralni spomeniki Primorske - ureja jo Marijan Breclj - vendarle izšla pomenljiva knjižica *Župnija sv. Martin. Grgar*, ki jo je izdala Župnija Grgar. Avtor Jožko Kragelj je v njej opisal cerkveno zgodovino kraja, pri tem pa mu je pomagala Justina Doljak. Porodila se ji

je misel, da bi bilo dobro zajeti širši obseg krajevnih preteklosti, pa tudi grgarske sedanje »stvarnosti«, v obliki zbornika. Naklonjenost kraju, v katerem ni bila rojena, a ji je v desetletjih bivanja in učiteljevanja v njem prirasel k srcu, je bila močnejša od vseh tegob in ovir, ki jih neizogibno prinaša naloga urednika.

Grgarski zbornik šteje kar 31 člankov. V njih 26 avtorjev obravnava raznovrstno tematiko iz grgarske preteklosti, iz življenja posameznih Grgarcev ali v Grgarju delujočih posameznikov in izbrano kulturno in naravno dediščino Grgarja in okolice. Kar nekaj avtorjev je po rodu domačinov, sicer pa so pisci prispevkov še s Svete Gore, iz Solkana, Kromberka, Nove Gorice, Šempetra pri Gorici, Vrtojbe, Dobravelj, Podnanosa, Komna, Žirov, Logatca, Ljubljane, pa iz Gorice in Zgonika. Med avtorji je skoraj polovica članov Zgodovinskega društva za Severno Primorsko. Kar štiri pisci so zgodovinarji in arhivisti v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici. Zbornik je paleta raznovrstnih člankov, seveda pa ni in ne more biti vsesplošen opis kraja. Ostala je marsikatera vrzel, veliko je poglavij, ki bodo šele morala biti napisana. Knjiga nedvomno prinaša obilo novega in marsikatera ugotovitev prerašča lokalne okvire ter ponuja veliko možnosti za nadaljnje raziskave.

Zbornik je razdeljen v tri besedne in sklepni slikovni sklop. Sprehod skozi čas nas kronološko vodi po grgarski preteklosti. Prva dva članka govorita o Grgarski kotlini v prazgodovinskem času. Arheolog Drago Svoljšak predstavlja Zaklad bronastih spov izpred kakih štiri tisoč let. Grgar je bil ob pomembni prazgodovinski poti, ki je povezovala Vipavsko dolino s Posočjem. Naselitveno jedro Grgarske kotline je bilo v pozni bronasti dobi in v železnodobnem času v prvem tisočletju pr. Kr. na Grašišču, utrjenem gradišču nad današnjo vasjo. O tem piše Patricija Bratina.

Današnja župnijska cerkev v Britofu ima izvor daleč v srednjem veku. O arheoloških izkopavanjih v cerkvi sv. Martina v Grgarju piše Drago Svoljšak, ki nas vodi skozi bogato stavbno zgodovino cerkve in znova opozarja na dve ključni odkritji – del apside romanske cerkve in bronasto ploščico z upodobitvijo Marije iz 12. stoletja (*Marija Oranta* ali *Blaberniotissa*), ki je velika dragocenost. V romanskih ruševinah cerkve so se ohranile tudi kosti umrlih – analizo teh je opravila Petra Leben - Seljak.

Vojko Pavlin piše o starejši zgodovini Grgarja s pregledom posestne in gospodarsko-socialne podobe kraja. Grgarsko območje je bilo predvsem podrejeno goriškim grofom, pa tudi plemiški družini Thurnov (*della Torre*), ki jim je bila podložna tudi družina Ferligoj in s tem verjetno tudi vidkinja Urška. Grgar je bil ves čas tesno povezan s svetogorsko zgodovino. Pater Pavel Krajnik predstavlja svetogorske listine 16. stoletja, v katerih so omenjeni Grgar in Grgarci. Jer-

nej Vidmar piše o grgarski černidi ali črni vojski v letih od 1690 do 1750, ki je bila sestavljena iz vojakov iz različnih goriških vasi.

V novejši čas nas vodi Aleksandra Pavšič - Milost s člankom Upravno-teritorialna pripadnost Grgarja od 19. stoletja do danes. Kakor so se menjavali režimi, tako se je spreminjala tudi upravna struktura. Grgar je bil od 1850 samostojna občina, ki je vztrajala skoraj sto let, v avstrijskem oziroma avstro-ogrskem, italijanskem in delno še jugoslovanskem obdobju. V okviru občine Nova Gorica je od leta 1955. O šolski zgodovini v Grgarju piše Vlasta Tul. Kakor je bilo v navadi, so bili prvi učitelji duhovniki, redna šola se je začela leta 1872. Že v fašističnem času je deloval tudi italijanski vrtec. Po drugi svetovni vojni je samostojna šola delovala do leta 1960, potem pa je postala podružnica osnovne šole v Solkanu. Poleg občine in šole je v kraju delovala in še deluje tudi pošta. O pošti Grgar od odprtja (leta 1899) do priključitve Primorske Jugoslaviji piše Branko Morenčič.

Renato Podbersič ml. v članku Grgar med prvo svetovno vojno opisuje trpljenje domačega prebivalstva v vojnih letih. Kraj se je po italijanski osvojitvi Gorice avgusta 1916 znašel ob sami bojni črti in tudi civilno prebivalstvo je bilo prisiljeno zapustiti domove in oditi v begunstvo. Članek spremljajo tudi zanimive fotografije. Največ so jih prispevali člani društva Soška fronta. Druge svetovne vojne se dotikata dva avtorja. Branko Marušič predstavlja Gradivo za zgodovino Grgarja v narodnoosvobodilnem boju in razvoj partizanskega gibanja v kraju v vojnih letih. Renato Podbersič ml. opisuje žalostno grgarsko zgodbo učiteljice Anice Černe, ki jo je leta 1944 likvidirala OZNA. Člankoma se pridružuje še Dnevnik Karoline Doljak ob bombardiranju Grgarja marca in aprila 1945. Za objavo ga je priredila Aleksandra Pavšič - Milost.

Naslednji članek prav tako temelji na dnevniških zapisih, in sicer svetogorskega patra Paolina Bassettija v letih 1945 in 1946. Avtor je p. Pavel Krajnik. Ob koncu tega najdaljšega sklopa sledi še članek Grgarci – vitezi Svetogorske Kraljice, ki ni strogo kronološko omejen, saj se Jurij Rosa ukvarja z mnogoplastno povezavo Grgarja in osrednjega romarskega kraja na Sveti Gori od časa Urške Ferligoj do danes. Avtor predstavlja tudi znamenja v Grgarju, ki pričajo o bogati svetogorski tradiciji v kraju.

Tu jim je tekla zibelka – nekatere bolj znane Grgarce predstavlja drugi del zbornika. Mihael Kumar pl. Chumberg, ki je živel v prvi polovici 17. stoletja, je ena najznamenitejših osebnosti, kar jih je izšlo iz Grgarja. Objavljeno je prirejeno geslo, ki sta ga za Primorski slovenski biografski leksikon napisala Jože Markuža in pokojni Ljubomir Andrija Lisac o tem franciskanu, pomožnem ljubljanskem škofu in novo-meškem proštu. Kumar je pravzaprav tudi Grgarcem

neznana osebnost in še čaka podrobnejšo obravnavo. Premalo znan je tudi Peter Budin (1770–1858), o katerem piše Lojzka Bratuž. Budin je kot kaplan v Devinu konec 18. stoletja zapustil izjemno dragocen rokopis v slovenskem jeziku. Branko Marušič nam predstavlja grgarskega rojaka Josipa Doljaka (1820–1861), ki je bil v letu pomladi narodov 1848 med tremi slovenskimi primorskimi državnimi poslanci na Dunaju. Dobrih dvajset let mlajši je bil Matevž Andrejevič Ternovec (1842–1913), pravnik, publicist, prevajalec in narodnjak, na katerega je opozoril tudi sodobnik Josip Godnič v že omenjeni grgarski kroniki. Med drugim je bil zelo dejaven pri ustanavljanju čitalnic (Sežana, Komen, Solkan). Z njegovo življenjsko potjo nas seznanja Ivanka Uršič. Med duhovniki, ki so delovali v Grgarju, se je močno zapisal v zgodovino Alojzij Filipič (1888–1963), doma iz Ravice. Deloval je v Grgarju ves čas med vojnami in še med drugo svetovno vojno. Veliko časa je namenil tudi botaniki. O njem piše Irena Breščak. Aleksandra Pavšič - Milost predstavlja še enega priljubljenega Grgarca iz približno istega obdobja, Leopolda Doljaka (1904–1952) iz Zagorja, podjetnika, organista in zborovodjo. Sledi vsem znani pesnik Vladimir Pavšič oziroma Matej Bor. Kako se je zapisal v spomin sestre Anice in Grgarcev, o tem piše Petra Kolenc. Pred osmimi leti je umrl misijonar Stanko Pavlin (1916–2002), salezijanec, ki je dolga leta misijonaril na Japonskem in Kitajskem. Njegov sobrat Tone Ciglar nas vodi po Pavlinovi življenjski poti. Zadnji članek v drugem delu ima naslov Grgarski Doljaki in njihova zgodovina avtorja Bojana Doljaka. Značilen grgarski priimek iz Dola je imelo več družin, ki so v članku predstavljene. Med osebami s tem priimkom je bilo kar nekaj znamenitih osebosti.

Tretji del ima naslov Pred domačim pragom in nas opozarja na svet pred grgarskimi durmi, ki deluje vsakdanje, pa vendar sporoča veliko. Gotsko znamenje Katarinca, nekdanji tabernakelj cerkve sv. Martina v Grgarju, je eden izmed grgarskih simbolov. O njem in obnovi v letu 1999 piše Andrejka Ščukovt. Etnografske narave je članek urednice zbornika Justine Doljak. Piše o grgarskih šegah in navadah, ki so se prenašale iz roda v rod, številne pa so že utonile v pozabo. O grgarskih jamah ali po domače beznih, ki v velikem številu prepredajo grgarsko okolico, piše Franc Lanko Marušič, o še eni grgarski znamenitosti, številnih mlinih, ki so se bohotili na Slatni, pa Benjamin Černe. Njegov je tudi prispevek, v katerem je poskrbel za vnos domačih zemljepisnih imen na zemljevide Grgarja, Fobce, Biteža in Zagorja. Zemljevidom smiselno sledi članek jezikoslovca Mateja Šeklija, ki v abecednem seznamu pojasnjuje vnesena narečna imena in hkrati tudi končuje tretji del zbornika.

Besedo ob koncu knjige nadomešča slika, ki v nazornih Utrinkih za spomin ovekoveča Grgar s pripadajočimi kraji in zaselki, skozi katere se lahko sprehodimo ob pomoči fotoobjektiva Benjamina Černeta.

Lapidaren prelet vsega zbranega, ki ga prinaša Grgarski zbornik, priča o tem, da bo vsakemu, ki bo z zanimanjem vzel knjigo v roke, prinašal obilo raznovrstnega branja. Spomenik torej, ki si ga je vredno pobliže ogledati. Dokončan in hkrati torzo, ki ga bodo lahko dograjevali zanamci.

Vojko Pavlin

Andrej Studen, Pijane zverine. O moralni in patološki zgodovini alkoholizma na Slovenskem v dobi meščanstva. Zgodovinsko društvo Celje, zbirka Zgodovince, Celje 2009, 180 strani

Zgodovinar in sociolog kulture dr. Andrej Studen je objavil že vrsto razprav in monografij o različnih platih vsakdanjega življenja v preteklosti. Zanima ga zlasti zgodovina meščanstva, tako da se ji je posvetil že v disertaciji (1995) o stanovanjski kulturi Ljubljane

v 19. stoletju, in v tem okviru vplivi procesov modernizacije in urbanizacije ter uvajanja tehničnih novosti na družbene spremembe. Potem ko je med drugim raziskal pojave kriminala in oblike kaznovanja, se je posebej lotil še zgodovine morale in različnih družbenih odnikov. Leta 1998 je na primer uredil zbornik *Zgodovina alkohola in tobaka na Slovenskem* (Zgodovinsko društvo Celje, zbirka Vse za zgodovino), v katerem je med petnajstimi avtorji sodeloval tudi sam s prispevkom *Tudi če so trezni, niso angeli, če pa so pijani, pa so zverine*.

Ta tema ga je – kot kaže naslov knjige – očitno tako pritegnila, da se ji je še temeljiteje posvetil in svoje izsledke že naslednje leto objavil v monografiji. V njej že v uvodu opozarja, da se družba alkoholizma na glas sicer stramuje, po tihem pa ga dopušča in sprejema in da to dokazuje dejstvo, da so se zgodovinarji temu pojavu doslej bolj ko ne izogibali, toliko bolj pa je zaposloval duhovščino ter predvsem katoliške in meščanske moraliste.

Čeprav avtorja v prvi vrsti zanima »dolgo stoletje meščanstva«, se pravi 19. stoletje, je v uvodnih poglavjih moral seči daleč nazaj, do prvih ohranjenih zapisov o čezmernem pitju pripadnikov vseh stanov in obsojanju tega početja od srede 16. stoletja naprej. Na prvo mesto je postavil Primoža Trubarja, ki je po Lutrovem zgledu grmel, da noben pijanec ne bo deležen božjega kraljestva. Podobna opozorila so ponavljali katoliški pridigarji od Janeza Svetokriškega do Petra Pavla Glavarja, ki pijancev ni le pošiljal v pekel, temveč jih je tudi strašil, da imajo tam spodaj namesto dobrega in pravega vina samo kačji strup, ki bo še povečal njihovo žejo in trpljenje. Tudi Juriju Japlju, verskemu pisatelju in prevajalcu, je na koncu 18. stoletja popivanje pomenilo nesrečo za vso družino in grožnjo propada kmečkega gospodarstva. Češ, s pitjem vina, piva, medice ali žganja njihovo premoženje kaj hitro steče po grlu, pijanost spremeni človeško srce v živalsko, pijanca pa v bolj nagnusno bitje od prašiča, ki se valja v mlaki ...

Vsi tovrstni strašljivi prikazi zavrženosti pivcev ter kazni in pokore, ki jim ne uide, pa, ugotavlja Andrej Studen, očitno niso kaj prida zalegli. Alkoholizem se je širil in zlasti iz izrazitim širjenjem pitja žganja postal žgoč družbeni problem tudi v naših krajih. Zato so katoliški moralisti, ko je alkohol postal droga 19. stoletja, radi omenjali gostilno kot – poleg cerkve – osrednji javni prostor takratnega vsakdanjika. Gostilna je obveljala za hudičev hram, gostilničarji pa za hudičeve pomagače, ki z žganjem zastrupljajo ljudstvo. So pa nemalo popivanja odkrile tudi vizitacije med duhovščino; Studen posebej navaja ekscesne primere, odkrite v drugi polovici 18. stoletja v savinjskem arhidiakonatu goriške nadškofije.

Že v prvi polovici 18. stoletja so začeli zlasti iz Nemčije prihajati drugačni glasovi, da namreč alko-

holizem ni le grešna razvada, temveč odvisnost in torej bolezen – pri čemer je nesposobnost za omejevanje uživanja alkohola še naprej veljala predvsem za posledico šibkosti individualne volje. Ta sprememba pa še dolgo ni izpodrinila moralnega obsojanja. Tako je prihajalo do združevanja ali mešanja moralnih vrednotenj in novih medicinskih spoznanj, odvisnikom pa so še vedno pripisovali krivdo in moralno odgovornost za njihovo bolezensko stanje. Andrej Studen tukaj trdi, da so modeli bolezni v zadnjih dveh stoletjih (vse do danes) vedno znova vsebovali moralna razvrednotenja in stigmatizacije, ki so prišle v zvezi z alkoholno odvisnostjo še posebej do izraza v teorijah o degeneraciji. Skupaj z evgeniko jih posebej obravnava na koncu svoje raziskave.

Avtor posebej opozarja na vpliv spisov »izumitelja« makrobiotike, zdravnika Cristopha Wilhelma Hufelanda, ki je že na koncu 18. stoletja poudarjal, da lahko nezmernost v hrani in pijači, zlasti pri žganju, »kotišću boleznii«, usodno skrajša življenje. Te poglede je povzel tudi ljubljanski mestni fizik Fran Viljem Lipič, ki je že v predmarčni dobi pisal, da je uživanje alkoholnih pijač prodrlo med vse ljudstvo in postalo vsakodnevna navada. Menil je, da so alkoholiki bolj ali manj nevarni bolniki, in se zavzel za poseben azil zanje.

Pohod žganjarske kuge na začetku 19. stoletja se je na Kranjskem pospešil zlasti po hudi lakoti leta 1817, ko so oblasti poleg sadjevca dovolile kuhati tudi žganje iz krompirja in žita. Dokaj neuspešno so se temu postavljali po robu tako cerkveni voditelji in zdravniki kot meščanski dušebrižniki, ki pa so bili zato toliko glasnejši. Studen s citati iz njihovih spisov posebej omenja škofa Slomška, ustanovitelja protialkoholne zveze Janeza Kalana in poslanca Maksa Samca ter že iz 20. stoletja psihiatra Frana Goestla in Ivana Robido, sodnika in pisatelja Frana Milčinskega, pravnika Metoda Dolenca in še nekatere.

V 19. stoletju je bilo čedalje več govora o (ne)spodobnosti čezmernega oziroma vsakršnega pitja. Andrej Studen omenja že zgražanje barona Zoisa nad opitim obiskovalcem in seveda pogosta veseljačenja Franceta Prešerna in njegove družbe, ki pa so ji očitno tudi someščani nekoliko bolj gledali skozi prste. Nekateri lokali so bili bolj na slabem glasu kot drugi in za poštene moške neprimerno vedenje je bilo še toliko manj sprejemljivo za ženske.

Zanimive so avtorjeve ugotovitve o spreminjanju razmerja med različnimi pijačami; delež vina se je od konca 18. stoletja v primerjavi z deležem popitega piva in zlasti žganja ves čas zmanjševal. Hkrati se je stopnjevala socialna neenakost pivcev: dražje vino so si privoščili višji, pivo in žganje pa srednji in predvsem nižji sloji. Tem spremembam so sledili tudi lokali: »boljše« gostilne in kavarne na eni ter beznice in žganjarne na drugi strani. Zlasti kavarne so sča-

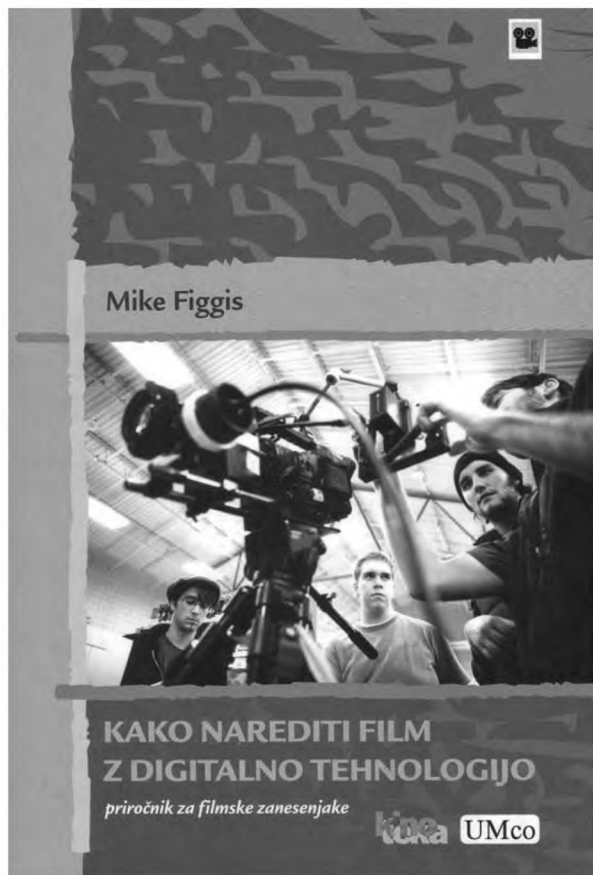
soma postale središča kulturnega in političnega življenja, pri tem pa Studen duhovito, kot zna, opozarja tudi na bohemske kroge in vlogo alkohola v predvolilnih agitacijah. Posebna poglavja seveda namenja tudi alkoholizmu med proletariatom in viničarji ter še nekaterim s pretiranim pitjem povezanim pojavom.

Posebno pozornost si navsezadnje zasluži izbrano slikovno gradivo. Avtorju je uspelo zbrati izjemno galerijo upodobitev pijanskega razvrata in propadanja. Ob dokumentarnih fotografijah in ilustracijah iz različnih protipivskih publikacij so najbolj impresivni bakrorezi družbenokritičnega angleškega slikarja Williama Hogartha iz 18. stoletja.

Iztok Ilich

Mike Figgis: Kako narediti film z digitalno tehnologijo: priročnik za filmske zanesenjake. Ljubljana: UMco, Slovenska kinoteka, 2008, 175 strani

Mike Figgis je glasbenik in filmski ustvarjalec. Režiral je več filmov, med njimi dva inovativna filma, posneta z digitalno tehnologijo: Časovna koda (Timecode) in Hotel. V knjigi opisuje razvoj svoje filmske ustvarjalne poti in srečanja z novimi tehnologijami.

Avtor je bil vedno željan informacij, toda imel je to smolo, da mu jih ni nihče posredoval. Zato on v knjigi ponuja informacije vsem, ki se ljubiteljsko ali poklicno ukvarjajo s filmom. Pravzaprav niti ne ločuje več med tema dvema skupinama, saj je danes filmski ustvarjalec lahko vsak, včasih pa sta amaterja ločevala od profesionalca dva zelo pomembna dejavnika: denar in tehnologija. Cene profesionalne kamere so bile nedosegljive, stroški za obdelavo in postprodukcijo pa astronomski. Tega z razvojem digitalne tehnologije ni več, vrata v svet filma so se odprla vsem, ki si to želijo, za nas, ki delamo v arhivih, pa je najpomembnejše to, da ponuja knjiga vsem, ki se ukvarjamo z arhiviranjem filmov, priložnost za vstop v svet filma. Mike Figgis pravi, da je ustvarjanje filmov v resnici zelo preprosto, zapleteno je le usklajevanje številnih preprostih elementov, na katere je treba biti pozoren hkrati. V knjigi poskuša razložiti osnove filmske umetnosti, v nekaterih primerih pa skuša predvideti, kaj bi med ustvarjanjem filma lahko šlo narobe, in v nadaljevanju predlaga, kako rešiti te težave. Poleg tega se bralec v knjigi sproti pouči o razvoju filmske tehnologije, saj zna avtor na preprost način razložiti nekatere na videz zapletene pojme.

Kot prvega izmed številnih v knjigi razloženih na videz zapletenih primerov naj navedem zvočne trakove. Večkrat smo se v arhivu pri delu srečali z DAT-om. Toda, ste se kdaj vprašali, kaj pomeni DAT in kakšna je pravzaprav njegova vloga pri filmu? Sam sem to velikokrat vprašal svoje sodelavce, odgovora pa nisem dobil, vsaj zadovoljivega ne. Zato sem moral o tem bolj ali manj ugibati. DAT (*digital audio tape* - digitalni zvočni trak), ki so ga iznašli pri Sonyju, je ozek, toda izjemno »sofisticiran« trak, ki je postal standard za obdelavo zvoka. Pred DAT-om so uporabljali v filmski industriji velikanske, deset centimetrov široke glavne (master) trakove. Tehnologija se je razvijala dalje, enako se je zgodilo z videokamerami. Pred desetimi leti je bila profesionalna kamera nedosegljiva množicam. Gre za digitalno revolucijo v svetu filma, saj se do začetka nove digitalne dobe filmska tehnologija vse od tridesetih let 20. stoletja v bistvu sploh ni spremenila, razen iznajdbe steadicama, naprave z utežjo in držalom za kamero, in zvoka dolby. Dolby vsi poznamo, toda ali vemo, kaj dolby je? Spet lahko poiščemo preprost odgovor v knjigi. Dolby so iznašli, da bi rešili problem šuma – tako imenovanega belega zvoka – na analognem traku. Ob koncu devetdesetih je na trg prodrila digitalna oprema. V starih časih drage opreme jo je bil človek zaradi strahu pred poškodbami prisiljen spoštovati in obstajal je nekakšen samodejen strah pred opremo. Čeprav so danes kamere cenejše, nas svari Figgis, moramo z njimi ravnati z ljubeznijo in spoštovanjem. Če tega ni in smo do kamere prezirljivi ali nespoštljivi, tudi rezultat ne bo dober. To filozofijo bi avtor rad razširil na ves

proces digitalne filmske produkcije in na vse pripomočke, ki jih uporabljamo – na kamero, trak, računalnik. In prav zato priporočam knjigo v branje vsem, ki v arhivih delajo z zvočnim in slikovnim gradivom, saj bodo nova spoznanja izboljšala vaše delo. Pri filmu danes velja, da ni pomembno, kakšna je oprema, ampak, kdo je umetnik in kakšen je njegov odnos do dela; takšno pravilo naj velja tudi v arhivih.

Eno izmed vprašanj, ki si ga predvsem zunanji opazovalci in začetniki pri arhivskem delu večkrat zastavijo, je, zakaj najdemo v arhivih toliko različnih nosilcev? Predzgodovino, zgodovino in prihodnost slikovnih in zvočnih zapisov nam Figgis pojasnjuje z lastnimi izkušnjami. Kot primer navaja probleme, s katerimi so se snemalci spopadali pri snemanju na super-8. Filmski trak je bil zelo ozek, zato je bil trak za snemanje zvoka še ožji. Zato se je Figgis domislil, da bo snemal filme na super-8 brez zvoka, zvočne posnetke pa delal posebej. In pri tem še vedno vztraja. Pri super-8 pa ga je najbolj navduševalo, da je lahko posnel film, potem pa ga je že čez kakšen teden dobil iz laboratorija in predvajal. Kamere sicer niso bile poceni, niso bile pa predrage, če so ljudje varčevali. V ceno filmskega traku je bila že všteta cena razvijanja. V tistih časih je bil filmski trak drag, snemanje filma pa v celoti podrejeno ceni. Noben posnetek ni trajal dlje kot 15 sekund. Študentje so spraševali po ostankih, koščkih filma, ki bi jih uporabili. Kasneje so s pomočjo videokamere že lahko snemali na razmeroma poceni 60- ali 90- minutne kasete. V današnji digitalni dobi je visoka cena filmskega traku potisnjena nazaj v preteklost. Že analogne trakove, ki so se pojavili pred digitalnimi, so ustvarjalci lahko ponovno uporabili, čeprav so pri tem tvegali različne tehnične neprijetnosti; tisto, kar je bilo prej posneto na traku, je lahko nepričakovano spet privrelo na dan in pokvarilo posnetek. Pri digitalnem traku pa lahko tisto, kar zbriseš, popolnoma zbriseš, ker so informacije zapisane v digitalni obliki, ta pa onemogoča prej opisano obliko »kraških pojavov«. (Te pojave lahko bolj učeno imenujemo avdiovizualni palimpsesti.) Digitalne trakove lahko uporabljate vedno znova, ne da bi se na sliki pojavilo karkoli čudnega. Vendar preprosto snemanje povzroči tudi preveliko število informacij, to pa prinaša arhivistom, ki so tudi v digitalnem okolju najpomembnejši člen v verigi, ki zagotovi trajnost posnetega gradiva, nove izzive. Snemalci ne opravljajo izbora vnaprej, namesto tega kar snemajo in snemajo. Že prve videokamere, o katerih so strokovne revije poročale zviška, so pomenile za filmske ustvarjalce, ki so iskali nove izrazne možnosti, pravo revolucijo. Avtor nam v knjigi na kratek in jasen način pojasnjuje, kako so se videokasete razvijale, kaj se je na trgu obdržalo, kaj je zagotavljalo visoko kakovost in kaj je s trga sčasoma izginilo. Razvoju videokamere je botrovala revolucija, ki jo je povzročil

mikročip oziroma z njim povezan proces zmanjševanja dimenzij (in cene) naprav, te pa so zato postale dostopnejše.

V knjigi sledijo poglavja o uporabi naprav za snemanje, produkciji in postprodukciji filmov. To so poglavja, ki jih bralec, čeprav ni neposredni filmski ustvarjalec, ne sme preskočiti. Zakaj? Zato, ker se tudi zgodovinarji učijo latinščine. Arhivisti, čeprav jim na tem mestu priporočam, da tudi sami poskusijo vstopiti v svet ustvarjanja filmov, spoznajo potek ustvarjanja. Namen spoznavanja je boljše razumevanje. Kot pravi Figgis, poznajo vse umetniške oblike elitizem in ekskluzivnost. Vsak lahko kupi papir in svinčnik, ne zna pa vsak risati. To je prva stopnja diskriminacije, naslednja stopnja pa je v izbiri materiala. V klasičnih arhivih posvečajo veliko pozornost vrsti, kakovosti in trajnosti papirja, v filmskih arhivih pa nosilec zapisov. Avtor pravi, da so ga vedno zanimali materiali, iz katerih je nastala resnična umetnina, tisti pa, ki se jim umetnine ne posrečijo najboljše, postanejo skoraj obsedeni s papirjem in svinčnikom ter začnejo pisati dolge članke o materialih. Prav tako kot filmatrji morajo biti arhivarji vedno pozorni na proračun, zato je pomembno, da je digitalna kamera zelo kakovostna, zanimivo pa je, da z izboljševanjem kakovosti ljudje dvigajo merila za to, kaj je zanje sprejemljivo; to pa po avtorjevem prepričanju velikokrat navajajo kot razlog ali izgovor za to, da filma ne naredijo. To po prepričanju avtorja recenzije velja tudi za arhiviste: ne vedo, kako bi se odločili – ali naj film arhivirajo ali ne. Branje knjige naj bi bilo spodbuda, da bi ta strah izginil. Vendar takoj na naslednjih straneh najdemo zelo pomembno opozorilo za tiste, ki bi bili vsaj glede proračuna preveč pogumni. Pri proračunu (filmskem ali arhivskem) ne smete pozabiti na to, da se ne smete igrati z mračnimi silami: če se boste prodali hudčiču, bo nekega dne prišel potrkati na vrata in bo zahteval vračilo z obrestmi vred. Večji kot je vaš proračun, manj filma je v resnici v vaši lasti in večja je možnost, da se vam bo v prihodnosti vsaj ob neprimernih spremembah zakonodaje (spreminjanja arhivov v sumljive delniške družbe) popolnoma izmuznil iz rok. O tem je vredno premisliti, ko razmišljate o proračunu.

Filmi, posneti v digitalni tehniki, imajo še eno prijetno lastnost: fizično bližino med kamero in igralci, to pa omogoča, da so filmski ustvarjalci precej bolj vpleteni v film, kot so bili prej. Prav tako lahko opazimo zblizanje med vsebinami, arhivisti in uporabniki arhivskega gradiva tudi v digitalnih arhivih. Računalniki so ustvarili navidezno bližino, ki vsekakor deluje pozitivno v nasprotju z velikimi skladišči, ki naredijo človeka majhnega. Digitalna renesansa je delo v arhivu prilagodila človeku, tako da ob pomoči nove tehnologije upravlja vsebine. Z digitalnimi posnetki je izginil tudi strah pred uničenjem izvornikov. Izvornike je bilo vedno potrebno kopirati, v dobi ana-

lognega filma pa je bila kopija vedno slabše kakovosti kot izvirnik. Digitalna informacija pa je informacija, ki jo kloniramo v digitalni obliki, teoretično jo lahko kopiramo v neskončnost. To pomeni tudi, da lahko z izvirnega traku kopiramo na trajnejši zapis, ki bo zagotavljal dolgo življenjsko dobo posnetkov.

V epilogu avtor svetuje ponovni razmislek o načinu dela. Hkrati nas opozori, da vedno več posnetkov nastaja s preprostimi pripomočki, kot so mobilni telefoni. Ljudje z njimi snemajo vsakdanje življenje in pošiljajo filmčke drug drugemu ter jih objavljajo na medmrežju. Uradna arhivistika se še ni odločila, ali naj filmčke te vrste arhivira ali ne. Vsekakor se bomo morali čim prej opredeliti. Ne samo zato, ker so posneli najdragocenejše filme v začetku filmske zgodovine predvsem tako imenovani filmski zanesenjaki, ki

jih uradni filmski vrh pravzaprav uvršča med tako imenovane amaterje, ampak tudi zato, ker bomo čez leta ugotovili, da v arhivih zeva praznina, ker nismo spremljali razvoja tehnologije. Avtor v knjigi priznava, da sam ne sodi med računalniško dobro podkovanе ljudi. Sam pa lahko ugotovim, da sem v računalnik prenesel pravzaprav le znanje strojepisja. Nisem najbolj več računalnikov, zato priporočam knjigo v branje vsem, ki ste podobno kot jaz še v kamni dobi v primerjavi z deset, dvajset in več let mlajšimi. Ti imajo več izkušenj, kot jih imamo mi. Njim pa naj bo knjiga spodbuda za ustvarjanje in seznanjanje s svetom, ki so ga zamudili in ga najdejo le še v knjigah, muzejih in arhivih.

Aleksander Lavrenčič

Tuji časopisi in revije

LA GAZETTE DES ARCHIVES št. 180–181

Tokratna dvojna številka revije Gazette des archives je v celoti posvečena fotografski dediščini. Michel Quélin v svojem članku Misija francoskih arhivov pri spoznavanju ohranjenih fotografij v francoskih javnih arhivih ugotavlja, da v zadnjih treh desetletjih, še posebej po letu 1995, fotografije v arhivih pridobivajo na pomenu, tako po umetniški, znanstveni, etnološki kot tudi zgodovinski plati.

Françoise Denoyelle ugotavlja, da so arhivi prvovrsten vir za zgodovinarje, ki se ukvarjajo s preučevanjem fotografij. Za raziskovanje razvoja fotografskih ateljejev, tiskovnih agencij je potrebna posebna strategija, saj v Franciji fotografije hranijo v številnih ustanovah.

Šola za fotografijo v Sèvresu, jugozahodnem predmestju Pariza, je znana zlasti po velikem fiziku in kemiku ter članu Francoske akademije znanosti in umetnosti Victorju Regnaultu, zaslužnemu za uporabo različnih postopkov pri kopiranju fotografij iz negativov.

Laurence Lalart se zanima za fonde, ki jih hranijo v znanstvenih društvih regije Nord-Pas-de-Calais, in vsebujejo tudi fotografije. Opremi jih z opisom vsebine, merami, ohranjenosti, opisom pomena v samem fondu.

S prednostmi številčenja steklenih plošč nas na podlagi oštevilčenja le-teh v Mestni upravi za ceste Lyon skuša seznaniti Jeanne-Marie Dureau, saj v tem vidi dolgoročne koristi, predvsem je na ta način močno olajšano delo arhivistov.

Zapuščina dvorca Alfort v Val-de-Marneju na obrobju Pariza je bogata tako po številu kot po kvaliteti odtisov fotografij, a je med arhivisti še vedno premalo znana.

Pred konserviranjem, restavriranjem in razstavljanjem fiksnih fotografij je potrebno konkretno preučiti material oziroma podlago, na kateri so fotografije, ter ob pomoči raznih tabel ugotoviti, kako podaljšati obstojnost in vzdrževanje fotografij.

Z obravnavanjem preslikav plačil, ki predstavljajo manj kot 15% registriranih fondov v Mestnem arhivu v Lyonu, se že tri leta ukvarja Jeanne-Marie Dureau, največ težav pri numerizaciji ji povzroča povezava med originali in kopijami.

Fotografija je tako umetniško delo kot dokument. Vloga raziskovalca je na podlagi fotografije oblikovati predstavo, da je fotografija tudi vir za raziskovanje. Zbirke fotografij Društva popotnikov v Marseilleju

predstavljajo zanimiv vir za preučevanje življenja konec 19. stoletja.

V severnih pokrajinah so ustanovili posebno družbo za podarjene multimedijske podobe, ki se posveča raziskovanju lokalne zgodovine, velika večina podob je objavljenih na spletu, njihovo uporabo in objavljanje pa so avtorji zaščitili.

Z avtorskimi pravicami in uporabo fotografij nas seznanja Geneviève Dieuzeide. Lastnina fotografskih stativov še ni dovolj za uporabo fotografij, saj je le-ta predpisana z zakoni, še vedno se najbolje obnese nacele, da »je bolje predvideti in prebiti, kot se bojevati«.

V preostalih člankih so avtorji predstavili zgodovino podjetij s fotografijami, fototekami posameznikov, fotografijo kot pričevanjem razvoja mest. Posebej sta predstavljena zbiranje in urejanje fotografij v Muzeju fotografije v Charleroi-ju in razvoj fototeke tiskovne agencije France-Presse, opisana pa je tudi pot od začetkov do oblikovanja zbirke podarjenih fotografij v Arhivu v Marseilleju.

Polona Mlakar

ARCHIVE ZONES 71 (jesen 2009); 72 (zima 2010)

Archive zones je uradno glasilo zveze komercialnih avdiovizualnih arhivov Focal International. Izhaja vsako četrletje. Zveza se zavzema za ohranitev svetovne avdiovizualne dediščine, njeno delovanje pa je usmerjeno k javni objavi avdiovizualnih dokumentov. Ker gre za povezavo komercialnih arhivov je v člankih opazno vzpodbujanje komercialne rabe arhivskega gradiva, kljub temu pa je njihova temeljna dejavnost naravnana k ohranitvi in restavriranju ogroženega arhivskega gradiva. Zato je med novicami na prvem mestu šokantna vest o zrušenju kölnskega arhiva, pomembno mesto pa zavzemata poročili o delovanju Filmskega sklada Martina Scorseseja, ki ga je znani režiser ustanovil leta 1990, in o restavriranju kulturne serije »March of Time« (Pohod časa). Neprofitna organizacija Filmski sklad Martina Scorseseja se ukvarja z zaščito in restavriranjem filmov, vsako leto pa na filmskem festivalu v Cannesu predstavi tudi tri ali štiri svoje dosežke. Letos so še posebej ponosni na restavriranje Rdečih čevljev z nepozabno Moiro Shearer, saj je posebna ekipa za restavriranje porabila kar dve leti in pol. Serija »March of Time« z doku-

mentarnimi posnetki iz obdobja od tridesetih do šestdesetih let 20. stoletja ponovno koraka s časom po zaslugi restavradorjev in digitalizacije posnetkov z izvirnega 35-milimetrskega traku v video visoke ločljivosti.

Med glavnimi temami lahko omenimo članek Davida Seevera o povečanju zanimanja za posnetke po nižjih cenah. V času finančne krize smo lahko opazili zmanjševanje zanimanja za posnetke visoke ločljivosti iz velikih filmskih skladišč, povečala pa se je uporaba nizko-cenovnih posnetkov. Zavedanje po ohranitvi avdiovizualne dediščine kljubuje finančni krizi tudi pri restavriranju, ponovnem katalogiziranju in digitaliziranju posnetkov UPITN (United Press International Television News), posnetkov ključnih dogodkov v drugi polovici 20. stoletja na 16-milimetrski trak. Po zaslugi prizadevnih restavradorjev so posnetki, ki so neprecenljivi za raziskovanje novejših zgodovine, ponovno na voljo svetovni javnosti.

Osrednje mesto v reviji zaseda intervju z direktorjem arhiva BBC-ja v Londonu Rolyem Keatingom. Roly Keating se zavzema za korenite spremembe v delovanju arhivske službe, predvsem za njeno

odprtost in olajšanje dostopa do gradiva. Govori o »*živem arhivu*« v 21. stoletju. Živi arhiv naj bi uporabnikom ponudil izobraževalno, kulturno, čustveno (zabavno in nostalgčno) in osebno vrednost gradiva. Ključni dejavnik pri njegovi viziji je zaupanje v nove arhivske modele dela, ki bodo na pravi način zagotovili dostop do gradiva in visoko kakovost storitev, pri tem pa zaščitile arhive in imetnike pravic do rabe gradiva.

Za konec pa še to. Za vse, ki ste prepričani, da se je glasbeni video rodil z MTV-jem, so pripravili članek o »*Soundijih*«. »*Soundiji*« so redki glasbeni filmi, posneti konec 30. in v 40. letih prejšnjega stoletja. Predvajali so jih v barih, nočnih klubih in restavracijah v Združenih državah Amerike, največjo popularnost pa so dosegli prav med vojno. »*Soundiji*« so bili oboževalcem dostopni za ceno 10 centov na projekcijskih zaslonih, ki so se imenovali »*panorame*«. Prav na vrhuncu priljubljenosti pa jih je prihod televizije v letu 1947 potisnil v pozabo. Zdaj bodo lahko ponovno dostopni ljubiteljem glasbe na novem mediju.

Aleksander Lavrenčič

Razstave

Soške elektrarne Nova Gorica 1947–2007. Razstava Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. Hidroelektrarna Solkan, stalna postavitev

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici je novembra 2008 v prostorih hidroelektrarne Solkan postavil stalno razstavo o šestdesetletni zgodovini podjetja Soške elektrarne Nova Gorica. Pobudo za pripravo razstave je dala sama gospodarska družba Soške elektrarne, ki je pokrila tudi stroške za postavitev. Gre za lep primer sodelovanja med arhivom in ustvarjalcem arhivskega gradiva. Na dvanajstih panojih je razstavljenih 77 eksponatov, večinoma fotografije in tehnična dokumentacija elektroenergetskih objektov na reki Soči in njenih pritokih. Gre za nekoliko prirejeno razstavo, ki je bila v rotundi gledališča v Novi Gorici pripravljena ob slovesnem praznovanju šestdesetletnice podjetja. Stalna razstava je postavljena v prostoru, v katerem podjetje sprejema dijake strokovnih šol in druge obiskovalce, ki si želijo ogledati delovanje solkanske elektrarne in bo kot neke vrste dodaten učni pripomoček. Začne se s prikazom lokacij hidroelektrarn na zemljevidu porečja Soče in njenih pritokov, potem pa nas s kratkimi besedili in dokumenti kronološko pelje skozi zgodovino podjetja, ki je svojo pot začelo novembra 1947. Ko so po priključitvi Primorske Jugoslaviji upravljanje elektrarn na Soči in njenih pritokih prevzeli slovenski strokovni delavci, je bilo na območju Primorske deset elektrarn s pripadajočimi prenosnimi objekti, ki so jih večinoma v obdobju med obema vojnama zgradile italijanske elektriške družbe. Med njimi sta bili močno v ospredju elektrarni Dobljar in Plave, ki sta bili takrat največji in najmodernejši v Sloveniji, zgrajeni tik pred začetkom druge svetovne vojne. Skupaj z malimi elektrarnami na Gradišču, v Ajdovščini, Podmelcu, Podbrdu, Tolminu, Plužni, Možnici in Logu pod Mangartom sta prispevali kar 40 odstotkov celotne proizvodnje električne energije v Sloveniji. Mali elektrarni v Podbrdu in Tolminu sta že po nekaj letih prenehali obratovati.

Del razstave prikazuje tudi objekte za prenos električne energije, ki ga danes podjetje ne opravlja več, je pa zanj skrbelo v obdobju med 1965 in 1990. Takrat je tudi veliko investiralo v prenosno omrežje. Gradilo in obnavljalo je daljnovode, razdelilne in transformatorske postaje. Posebej je treba omeniti zgraditev 110-, 220- in 400-kilovoltne prenosne mreže.

Z investicijami v proizvodne objekte pa kljub velikim prizadevanjem v podjetju dolgo časa niso imeli sreče, saj kar trideset let ni zrasel noben nov objekt. Spodletela je graditev hidroelektrarn Trnovo in Koba-

rid ter termoelektrarne Koper. Na bolje se je začelo obračati leta 1975, ko so v že obstoječo elektrarno Plave vgradili cevni agregat in je začela delovati elektrarna Ajba. Največjo prelomnico pa je pomenil začetek graditve elektrarne Solkan leta 1977, prve velike hidroelektrarne na reki Soči po drugi svetovni vojni, ki je bila dokončana leta 1984. V takratni državi je bila to prva elektrarna brez stalne posadke, popolnoma avtomatizirana in daljinsko vodena iz območnega centra vodenja; ta je začel v Soških elektrarnah obratovati leta 1970. Med večje objekte spada tudi leta 1989 dograjena hidroelektrarna Zadlaščica, pomembna tudi zaradi dvojne namembnosti, pridobivanju električne energije in hkrati dobavi pitne vode za celotno območje Tolmina in Mosta na Soči.

Ob koncu sedemdesetih let prejšnjega stoletja so se začele investicije v male elektrarne in do leta 2005 jih je bilo zgrajenih kar štirinajst, največ v osemdesetih in devetdesetih letih: Knežke Ravne 1, Idrija-Mesto, Pečnik, Marof, Cerkno, Trebuša, Blek, Jelenk, Mrzla Rupa, Planina, Bača, Knežke Ravne 2, Tolmin, Klavžarica. Pri slednji velja omeniti, da so Soške elektrarne ob njeni gradnji, v sodelovanju z Mestnim muzejem Idrija in Ministrstvom za kulturo Republike Slovenije, obnavljale tudi tehniški spomenik Kanomeljske klavže in jim dale nov namen. Zdaj so kot pregrada za elektrarno.

Leta 1996 je podjetje začelo zahtevno graditev elektrarn Dobljar 2 in Plave 2, ki sta začeli delovati leta 2002. Šlo je za obnovo in doinstalacijo hidroelektrarn na Soči z zgraditvijo dveh novih objektov. Pri tej veliki investiciji in zahtevni graditvi podzemnega objekta je bila prvič v Sloveniji uporabljena tehnologija graditve dovodnih predorov, ki je omogočila podzemni izkop in oblaganje predorov hkrati. Po končani graditvi so vzporedne elektrarne Dobljar 1 in 2 ter Plave 1 in 2, ki delujejo na osnovi ene zajezivitve, omogočile poenotenje instaliranega pretoka ter boljše izkoristke pretokov Soče za celo verigo elektrarn. Moč verige se je povečala za 77 odstotkov, proizvodnja vršne energije pa za 35 odstotkov. Kmalu so elektrarno Ajba izključili iz obratovanja. Že prej, leta 1998, sta potres in neurje uničila hidroelektrarno Blek.

V letu 2003 je bil zgrajen center vodenja Soških elektrarn ter ponovno vzpostavljeno vodenje verige elektrarn na Soči in nadzor nad malimi hidroelektrarnami. Območni center vodenja, ustanovljen leta 1970, je namreč leta 1991, po izločitvi prenosne dejavnosti, prevzelo javno podjetje Elektro-Slovenija.

Leta 2004 so začeli novo veliko investicijo. Pri-
dobljeno je bilo gradbeno dovoljenje in začela se je

graditev črpalne hidroelektrarne Avče, prve črpalne elektrarne v Sloveniji. V obdobju nizke porabe in nizkih cen električne energije bo črpala vodo iz spodnjega v zgornji akumulacijski bazen, v obdobju visokih cen električne energije, ob dnevnih konicah, pa bo elektriko proizvajala in s tem pripomogla k večji proizvodnji električne energije v času, ko so potrebe po njej največje. Ob odprtju razstave so elektrarno še gradili, zdaj pa že deluje. Dokončana in slovesno odprta je bila letos.

V zadnjem desetletju so Soške elektrarne doživele tudi nekaj statusnih sprememb. Z uveljavitvijo Energetskega zakona 15. 10. 1999 družba ni več javno podjetje, temveč tržna gospodarska družba. V letih 2002 in 2003 je z državo podpisala koncesijsko pogodbo za gospodarsko izkoriščanje Soče, Idrije, Bače in drugih voda za proizvodnjo električne energije. Ob opravljanju svoje dejavnosti upošteva vse zahtevne mednarodne standarde kakovosti in standarde ravnanja z okoljem. Pridobljen ima certifikat kakovosti ISO 9001, okoljski certifikat ISO 14001 ter certifikat za varnost in zdravje pri delu OHSAS 18001, to pa je tudi videti na razstavi. Podjetje podpira tudi kajakaški šport na rekli Soči, saj je že od leta 1959 pokrovitelj Kajak kluba Soške elektrarne.

Aleksandra Pavšič Milost

Mesto Ptuj leta 1967 v filmu Nevidni bataljon, Zgodovinski arhiv na Ptuj, razstava v mestnem kinu Ptuj, 25. november 2009, avtorici: Katja Zupanič in Nataša Majerič Kekec

Zgodovinski arhiv na Ptuj je v sodelovanju s Slovenskim filmskim arhivom pri Arhivu Republike Slovenije v mesecu novembru 2009 začel projekt Ptuj na filmskem platnu. S projektom smo želeli Ptujčanom pokazati dokumentarno vrednost slovenskih filmov. Projekt smo začeli s slavnostno projekcijo filma *Nevidni bataljon* (1967, Viba film, režiser Jane Kavčič, direktor filma Ljubo Struna). Ob pripravah na projekcijo filma je nastala ideja o razstavi, na kateri bi prikazali ob pomoči starih fotografij, ki jih hranimo v Zgodovinskem arhivu na Ptuj v zbirki Jože Vrabl, podoba mesta Ptuja iz leta 1967. Namen razstave je bil prepoznati staro mestno jedro in ga v mislih primerjati z današnjimi podobami trgov in ulic. Posebej za razstavo so nastale tudi ekranske slike kadrov iz filma (s pomočjo Romana Marinka), ki so bile izbrane glede na prepoznavnost Ptuja in okolice. Na razstavi je bilo mogoče poleg fotografij in ekranskih slik videti kopijo originalnega plakata za film ter kopijo knjige dialogov. Razstavo je bogatila tudi vitrina z originalnim filmskim listom iz leta 1967 ter vstopnico s slavnostne premiere filma (ki je bila 25. novembra leta 1967 v ptujskem kinu) s podpismi otrok, ki so igrali v filmu (vse last montažerke Darinke Peršin). V vitrini je bila razstavljena še snemalna knjiga za film *Mirno mesto* (delovni naslov filma), ki nam jo je posodil Slovenski filmski arhiv pri Arhivu RS. Projekcije filma in razstave so se udeležili direktor filma Ljubo Struna, montažerka filma Darinka Peršin, Miha Derganc, ki je zaigral eno izmed glavnih otroških vlog ter statisti – domačini iz Ptuja.

Razstava se je po projekciji filma preselila v knjižnico Gimnazije Ptuj ter januarja 2010 še v Galerijo Magistrat Ptuj.

Nataša Majerič Kekec, Katja Zupanič

ARHIVSKO DRUŠTVO SLOVENIJE

1000 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1
telefon: (01) 241 42 00
e-pošta: maja.gombac@gov.si
domača stran: www.arhivsko-drustvo.si

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

3000 Celje, Teharska cesta 1
telefon: (03) 428 76 40
telefaks: (03) 428 76 60
e-pošta: zg.arhiv-celje@guest.arnes.si
domača stran: www.zgarhiv.celje.si

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Kapodistričov trg 1
telefon: (05) 627 18 24
telefaks: (05) 627 24 41
e-pošta: arhiv.koper@guest.arnes.si
domača stran: www.arhiv-koper.si

Enota Piran

6330 Piran, Župančičeva 4
telefon: (05) 673 28 41

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Trg Brolo 11
telefon: (05) 611 72 04
telefaks: (05) 627 10 59
e-pošta: arhiv.kp@rkc.si
domača stran: www.rkc.si/arhiv-kp

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

1001 Ljubljana, Mestni trg 27, p. p. 1614
telefon: (01) 306 13 06, 306 13 03
telefaks: (01) 426 43 03
e-pošta: zal@zal-lj.si
domača stran: www.zal-lj.si

Enota za Gorenjsko

4000 Kranj, Savska cesta 8
telefon: (04) 280 59 00
telefaks: (04) 202 44 48

Enota za Dolenjsko in Belo krajino

8000 Novo mesto, Skalčičevega ulica 1
telefon: (07) 394 22 40
telefaks: (07) 394 22 48

Enota v Škofji Loki

4220 Škofja Loka, Partizanska c. 1c
telefon: (04) 506 07 00
telefaks: (04) 506 07 08

Enota v Idriji

5280 Idrija, Prelovčeva ulica 2
telefon: (05) 372 22 70
telefaks: (05) 372 22 71

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

1000 Ljubljana, Krvkov trg 1
telefon: (01) 234 75 70
telefaks: (01) 234 75 80
e-pošta: arhiv.lj@rkc.si

**ZGODOVINSKI ARHIV IN MUZEJ
UNIVERZE V LJUBLJANI**

1000 Ljubljana, Kongresni trg 12
telefon: (01) 241 85 80
telefaks: (01) 241 86 60

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Glavni trg 7
telefon: (02) 228 50 00
telefaks: (02) 252 25 64
e-pošta: slavica.tovsak@pokarh-mb.si
domača stran: www.pokarh-mb.si

Enota za Koroško

2390 Ravne na Koroškem, Čečonje 12a
telefon: (02) 822 05 29
telefaks: (02) 252 25 64
e-pošta: enota.ravne@pokarh-mb.si

Enota za Prekmurje

9220 Lendava, Glavna ulica 5,
Dolina pri Lendavi
telefon: (02) 575 14 05
telefaks: (02) 575 14 03
e-pošta: enota.lendava@pokarh-mb.si

NADŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Koroška cesta 1
telefon: (05) 90 80 120
telefaks: (02) 252 30 92
e-pošta: skofijski.arhiv@slomsek.net
domača stran: www.slomsek.net

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI

5000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 3
telefon: (05) 335 87 60
telefaks: (05) 302 77 38
e-pošta: pa-ng@pa-ng.si
domača stran: www.pa-ng.si

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ

2250 Ptuj, Muzejski trg 1
telefon: (02) 787 97 30
telefaks: (02) 787 97 40
e-pošta: zgod.arhiv-ptuj@guest.arnes.si;
zgodovinski.arhiv.ptuj@siol.net
domača stran: www.poetovio.net/portal

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

1127 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1, p. p. 21
telefon: (01) 241 42 00
telefaks: (01) 241 42 69
e-pošta: ars@gov.si
domača stran: www.arhiv.gov.si

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo I

1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
telefon: (01) 241 42 91

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II

1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
telefon: (01) 241 42 87

INŠPEKTORAT RS ZA KULTURO IN MEDIJE

1000 Ljubljana, Metelkova 4
telefon: (01) 478 79 01

